

**YIL/YEAR:14**  
**CİLT/VOLUME:14**  
**SAYI/ISSUE:27**



**GİRESUN ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
The Black Sea Journal of Social Sciences  
**KARADENİZ**  
**SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**



**E-ISSN:2602-3407**  
**SONBAHAR/AUTUMN 2022**



**TÜRKİYE CUMHURİYETİ**  
**GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**GİRESUN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES**

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF  
SOCIAL SCIENCES**

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN  
(HAZİRAN-ARALIK) ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.**

**THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS A PEER REVIEWED  
INTERNATIONAL JOURNAL PUBLISHED BIANNUALY (JUNE – DECEMBER).**

**SONBAHAR/AUTUMN 2022**

**YIL / YEAR: 14 CİLT/VOLUME: 14**

**SAYI/ISSUE: 27**

## **Amaç**

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kere yayımlanan (Haziran – Aralık) hakemli bir sosyal bilimler dergisidir. Derginin amacı, sosyal bilimler merkezli araştırmaları, tartışmaları ve analizleri içeren bilimsel makalelere ev sahipliği yapmaktır.

## **Aim**

The Black Sea Journal of Social Sciences is a peer-reviewed social science journal published twice a year (June – December). The intent of the magazine is to host scientific articles that include research, discussion and analysis centered on social sciences.

## **Kapsam**

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler alanına özgün katkıları olan, kuramsal, deneysel nitelikleri taşıyan makaleler yayımlamaktadır.

Ön değerlendirme sürecinden geen, derginin yayın ilkelerine uygun olduğu değerlendirilen her makale, yayımlanmadan önce çift-kör hakemlik sürecinden geçmektedir.

## **Scope**

The Journal of Social Sciences of the Black Sea publishes theoretical and empirical articles which are unique contributions to the field of social sciences. Through the preliminary evaluation process, each article considered to be in conformity with the editorial rules of the magazine passesthrough the double-blinded arbitration process before publication.

## **Değerli Okurlar,**

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi'nin 14. yılında 27. sayısı olan İlkbahar sayımızı sizlerle buluşturmanın sevincini yaşamaktayız. Bu süreç içerisinde dergimizin yayına hazırlanmasında emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederiz. Özellikle emekleri ile dergimize katkı sağlayan hakemlerimize müteşekkirimiz.

Bu sayımızda da önceki sayılarımızda olduğu gibi dergimizde sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden, alanlarında önemli bir boşluğu dolduracağına inandığımız makalelere yer vererek dergimizi yayınlamaya gayret gösterdik.

2022 yılı Aralık sayımız için de değerli araştırmacılar dergimize makaleleri ile ilgi ve teveccühlerini sürdürdüler. Büyük bir özveriyle yürütmüş olduğumuz sürecin sonucunda edebiyat, tarih, işletme, iletişim, eğitim, turizm, iktisat, siyaset bilimi ve kamu yönetimi gibi sosyal bilimlerin farklı alanlarından 26 makaleyi, dergimizin 27. sayısı olan Aralık sayımızda yer verdik. Bu çalışmaların ve gayretimizin bilim dünyasına katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

Keyifli okumalar dileriz.

**Editör Kurulu**

Süleyman ÖCAL, Levent MEMİŞ

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

**E-ISSN: 2602-3407**

**Sahibi / Owner**

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

**Editörler / Editors**

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÖCAL

Doç. Dr. Levent MEMİŞ

**Alan Editörleri / Field Editors**

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Prof. Dr. Mehmet DURKAYA

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Doç. Dr. Cahit KAYA

Doç. Dr. Mehmet ALVER

Doç. Dr. Tefvik UZUN

Doç. Dr. Tolga AKAY

Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU

Doç. Dr. Murat BAYRAM

Doç. Dr. Selçuk KORUCUK

Doç. Dr. Murat SERÇEMELİ

Doç. Dr. Üyesi Hakan AKYURT

Doç. Dr. Cenk ÖZGEN

Dr. Öğr. Üyesi Fadime ÜSTÜNER TOP

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem  
FERİDUNOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Özgür HASANÇEBİ  
DEMİRKAN

Dr. Öğr. Üyesi Selahattin YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GENİŞ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YAZAR

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BİLGİNERDr.

Öğr. Üyesi Nurullah ÇALIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Adem ÖZBEK

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BİLGİNER KUCUR

**Yayın Kurulu/ Editorial Board**

Prof. Dr. Ayfer YILMAZ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN -  
Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Beyhan-KESİK-Giresun  
Üniversitesi

Prof. Dr. Enver SARI- Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Güven ÖZDEM - Giresun  
Üniversitesi

Prof. Dr. Halis DEMİR - Recep Tayyip  
Erdoğan Üniversitesi

Prof. Dr. Kasım KARAMAN-Erciyes  
Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN - Giresun  
Üniversitesi

Prof. Dr. Servet CEYLAN - Giresun  
Üniversitesi

Prof. Dr. Seyfettin ARTAN - Karadeniz  
Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit DENİZ - Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Cenay BABAOĞLU-Selçuk  
Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ALVER - Giresun  
Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ - Giresun  
Üniversitesi

Doç. Dr. Murat BAYRAM-Pamukkale  
Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU –  
Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Tefvik UZUN- Giresun  
Üniversitesi

Doç. Dr. Oktay KARAMAN - Giresun  
Üniversitesi

Doç. Dr. Levent MEMİŞ- Giresun  
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ceren ÇEVİK KANSU –  
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN - Giresun  
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nazım KURUCA -  
Giresun Üniversitesi

Dr. Üyesi Onur KULAÇ-Pamukkale  
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÖCAL-  
Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şenol SEZER - Ordu  
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA - Giresun  
Üniversitesi

© Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi  
ULAKBİM, Sosyal Bilimler Atıf Dizini  
(SOBİAD), Index Copernicus, Akademia  
Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index),  
Araştırma Bilimsel Yayın İndeksi ve  
Türk Eğitim İndeksi tarafından  
taranmaktadır.

Dergimiz TUBITAK ULAKBİM  
DergiPark sponsorluğunda PİLA  
(CrossRef®) ile üyelik anlaşması  
yapmıştır. Anlaşma ile yayınlanan  
makalelere DOI numaraları verilmiştir.

Dergimizde yayınlanan yazıların her türlü  
sorumluluğu yazarlarına aittir.

#### **Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief**

Doç. Dr. Levent MEMİŞ

#### **İngilizce Editörleri / English Editors**

Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU, Giresun  
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat KARAKOÇ,  
Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Halis GÖZPINAR,  
Giresun Üniversitesi

Öğr. Gör. Melike GÜNBEY, Giresun  
Üniversitesi

Öğr. Gör. Eray KARA, Giresun  
Üniversitesi Öğr. Gör. Emel TOZLU

KILIÇ, Giresun Üniversitesi

Öğr. Gör. Zeynep Yıldız ÇELEBİ,  
Giresun Üniversitesi

#### **Sekreter / Secretary**

Doç. Dr. Mehmet ALVER

Dr. Öğr. Üyesi Derya CEYLAN

#### **Web Editörü / Web Editor**

Dr. Öğr. Üyesi Erkan  
GÜLER

Öğr. Gör. Hüseyin KARA

Öğr. Gör. Melikali GÜÇ

#### **Kapak Tasarım / Cover Design**

Öğr. Gör. Recep GELEGEN

Yazışma Adresi / Correspondence

Address: Giresun Üniversitesi Sosyal  
Bilimler Enstitüsü Güre Yerleşkesi

28200 / Giresun Tel: (0454) 310 10 85

e-mail: [sosdergi@gmail.com](mailto:sosdergi@gmail.com)

Yayın Dili / Language of Publication:

Türkçe / Turkish

## Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

**Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL**

Emekli Öğretim Üyesi

**Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ**

İstanbul Üniversitesi

**Prof. Dr. Abide DOĞAN**

Hacettepe Üniversitesi

**Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI**

Balıkesir Üniversitesi

**Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV**

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

**Prof. Dr. Ali DERAN**

Tarsus Üniversitesi

**Prof. Dr. Ali YAKICI**

Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV**

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

**Prof. Dr. Arzu TERZİ TOZDUMAN**

İstanbul Üniversitesi

**Prof. Dr. Ayfer YILMAZ**

Gazi

Üniversitesi

**Prof. Dr. Battal ODABAŞ**

Emekli Öğretim Üyesi

**Prof. Dr. Bayram KAYA**

Giresun Üniversitesi

**Prof. Dr. Belir TECİMER**

Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN**

Giresun Üniversitesi

**Prof. Dr. Burhanettin KESKİN**

Columbus State University, GA, USA

**Prof. Dr. Burul  
SAGINBAYAVA**

Kırgızistan Türkiye Manas  
Üniversitesi

**Prof. Dr. Cemal KURNAZ**

Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ**

Atatürk Üniversitesi

**Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU**

Kastamonu Üniversitesi

**Prof. Dr. Divina Frau-  
MEİGS**

Sorbonne Üniversitesi,  
Fransa

**Prof. Dr. Enver SARI**

Giresun Üniversitesi

**Prof. Dr. Erdoğan ERBAY**

Atatürk Üniversitesi

**Prof. Dr. F. Ahsen TURAN**

Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. Feridun EMECEN**

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

**Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ**

Ankara Üniversitesi

**Prof. Dr. Giedre KVIESKIENE**

Lietuvos Edukologijos  
Üniversitesi, Litvanya

**Prof. Dr. Goran SVENSSON**

Norway and Halmstad University,  
Sweden

**Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ**

Emekli Öğretim Üyesi

**Prof. Dr. Güven MURAT**

Karadeniz Teknik Üniversitesi



**Prof. Dr. Güven SAYILGAN** Ankara  
Üniversitesi

**Prof. Dr. Hayati AKYOL**  
Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. Hayati DOĞANAY**  
Emekli Öğretim Üyesi

**Prof. Dr. Hikmet YAZICI** Karadeniz  
Teknik Üniversitesi

**Prof. Dr. Hiroki ODAKA**  
Aichi Gakuin University, Aichi, Japan

**Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT** Uludağ  
Üniversitesi

**Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU**  
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

**Prof. Dr. İlhan EKİCİ**  
Ordu Üniversitesi

**Prof. Dr. İsa ÖZKAN**  
Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. İsmail Hakkı ACUN**  
Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. İsmail Hakkı  
DEMİRCİOĞLU**  
Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

**Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK**  
Ankara Üniversitesi

**Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ**  
Karadeniz Teknik Üniversitesi

**Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ** Balıkesir  
Üniversitesi

**Prof. Dr. Kürşat YILMAZ**  
Dumlupınar Üniversitesi

**Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ**  
Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. Madina TEKUEVA**  
Kabardino-Balkarian State University,  
Rusya

**Prof. Dr. Mario Joao SILVEIRINHA**  
Lizbon Üniversitesi, Portekiz

**Prof. Dr. Mehmet AÇA** Marmara  
Üniversitesi

**Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM**  
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

**Prof. Dr. Mehmet ERSAN**  
Ege Üniversitesi

**Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ**  
Kastamonu Üniversitesi

**Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ**  
Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. Metin BOZKUŞ** Cumhuriyet  
Üniversitesi

**Prof. Dr. Mevhibe COŞAR**  
Karadeniz Teknik Üniversitesi

**Prof. Dr. Miri Gal-EZER** Kinneret  
Üniversitesi, İsrail

**Prof. Dr. Muhsin MACİT** Anadolu  
Üniversitesi

**Prof. Dr. Mukim SAĞIR**Erzincan  
Üniversitesi

**Prof. Dr. Mustafa CİN** Giresun  
Üniversitesi

**Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU**  
Okan Üniversitesi

**Prof. Dr. Mustafa ÖNER**  
Ege Üniversitesi

**Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK**  
Marmara Üniversitesi

**Prof. Dr. Mustafa ŞANAL**  
Giresun Üniversitesi

**Prof. Dr. Nurullah ÇETİN**

Ankara Üniversitesi

**Prof. Dr. Olcabay KARATAYEV**

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

**Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU**

Hacettepe Üniversitesi

**Prof. Dr. Qui GUO**

Macquarie Üniversitesi, Avustralya

**Prof. Dr. Refik TURAN**

Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. Serkan DOĞANAY**

Giresun Üniversitesi

**Prof. Dr. Suat UNGAN**

Trabzon Üniversitesi

**Prof. Dr. Ülkü ÖZGÜR**

Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR**

Giresun Üniversitesi

**Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY**

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

**Prof. Dr. Yılmaz CAN**

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

**Doç. Dr. Binali TUNÇ**

Mersin Üniversitesi

**Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU**

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

**Doç. Dr. Mehmet TOPAL** Anadolu

Üniversitesi

**Doç. Dr. Tuncer BÜLBÜL**

Trakya Üniversitesi

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**  
**THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

***Cilt: 14, Sayı: 27 Hakem Listesi***

**List of Referee for the Volume Fourteen, Issue Twenty Seven**

- Prof. Dr. Mustafa TALAS- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi  
Prof. Dr. Celal Teyyar UGURLU, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi  
Prof. Dr. Yıldız AYANOĞLU- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Prof. Dr. Nilüfer DALKILIÇ- Kütahya Dumlupınar Üniversitesi  
Prof. Dr. Sezgin DEMİR- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi  
Prof. Dr. Burhan AKPINAR- Fırat Üniversitesi  
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL- Erciyes Üniversitesi  
Prof. Dr. Adem BAYAR- Amasya Üniversitesi  
Prof. Dr. Cem KOÇAK- Hitit Üniversitesi  
Prof. Dr. Mete SEZGİN- Selçuk Üniversitesi  
Doç. Dr. Oktay KARAMAN- Giresun Üniversitesi  
Doç. Dr. Tolga AKAY- Kafkas Üniversitesi  
Doç. Dr. Süleyman KALE- Kırıkkale Üniversitesi  
Doç. Dr. Murat BERBEROĞLU- Artvin Çoruh Üniversitesi  
Doç. Dr. Şehnaz SUNGURTEKİN- Bursa Uludağ Üniversitesi  
Doç. Dr. Elvettin AKMAN- Süleyman Demirel Üniversitesi  
Doç. Dr. Murat BURUCUOĞLU- Ondokuz Mayıs Üniversitesi  
Doç. Dr. Fatih AYDOĞDU- Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi  
Doç. Dr. Özlem Yaşar UĞURLU- Gaziantep Üniversitesi  
Doç. Dr. Zafer AYKANAT- Ardahan Üniversitesi  
Doç. Dr. Taner ATMACA- Düzce Üniversitesi  
Doç. Dr. Aysun ERGİNER- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi  
Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ- Giresun Üniversitesi  
Doç. Dr. Ahmet Serhat ULUDAĞ- Ondokuz Mayıs Üniversitesi  
Doç. Dr. Nihat TAK- Bursa Teknik Üniversitesi  
Doç. Dr. Süleyman TEKİR- Sinop Üniversitesi  
Doç. Dr. Uğur Yasin ASAL- İstanbul Ticaret Üniversitesi  
Doç. Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR- Ondokuz Mayıs Üniversitesi  
Doç. Dr. Raşit AVCI- Mutlu Sıtkı Koçman Üniversitesi  
Doç. Dr. Yemliha COŞKUN- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi  
Doç. Dr. Ahmet TANHAN- Adıyaman Üniversitesi  
Doç. Dr. Mehmet AKYOL- Gümüşhane Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN- Gümüşhane Üniversitesi  
Doç. Dr. Muhammet İrfan KURUDİREK- Artvin Çoruh Üniversitesi  
Doç. Dr. Haktan DEMİRCİOĞLU- Hacettepe Üniversitesi  
Doç. Dr. Ayşegül SAYLAM- Hacettepe Üniversitesi  
Doç. Dr. Derya ATABEY- Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi  
Doç. Dr. Merve TUNCAY- Sivas Cumhuriyet Üniversitesi  
Doç. Dr. Bünyamin ATEŞ- Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi  
Doç. Dr. Ayşe SEYHAN- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi  
Doç. Dr. Kibar AKTIN- Sinop Üniversitesi  
Doç. Dr. Cenay BABAOĞLU- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi  
Doç. Dr. Levent YAKAR- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi  
Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU- Adıyaman Üniversitesi  
Doç. Dr. Seven ERDOĞAN- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi  
Doç. Dr. Selma AYTÜRE- Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi  
Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI- Giresun Üniversitesi  
Doç. Dr. Bayram POLAT- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi  
Doç. Dr. Kaya KILIÇ- Anadolu Üniversitesi  
Doç. Dr. Ayşe özlem AKDENİZ- Anadolu Üniversitesi  
Doç. Dr. Ali MERCÇ- Anadolu Üniversitesi  
Doç. Dr. Ayşe KIZILDAĞ- Aksaray Üniversitesi  
Doç. Dr. Oğuzhan ERDOĞAN- Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi  
Doç. Dr. Selçuk KORUCUK- Giresun Üniversitesi  
Doç. Dr. Pınar AYTEKİN- İzmir Demokrasi Üniversitesi  
Doç. Dr. Nur Jale ECE- Mersin Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ASLAN- Pamukkale Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Songül PEKTAŞ- Amasya Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Murat Kamil İNANICI- Atatürk Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Selcen GÜLTEKİN- Balıkesir Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Makbule Hürmet ÇETİNEL- Uşak Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Muharrem TURP- Kafkas Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Düha KOÇ- Karabük Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Yunus BİLGİLİ- Karadeniz Teknik Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Evrim EROL- Kütahya Dumlupınar Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi M. Nergis ATAÇAY- Kastamonu Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KORKMAZ- Kırıkkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KÖK EREN- Eskişehir Osmangazi Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Nesrullah OKAN- Fırat Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Hilal YILMAZ- Artvin Çoruh Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Füsun KURT GÖKÇELİ- Anadolu Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Naim VAROL- Kapadokya Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Bilal BAĞIŞ- Bingöl Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Hande AYHAN GÖKCEK- İstanbul Gelişim Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKARDENİZ- Gaziantep Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat İSPİROĞLU- Giresun Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Aykut BAŞOĞLU- Karadeniz Teknik Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba EYCEYURT BATIR- Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

## İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Bu Sayıda Yer Alan Çalışmaların 2'si Derleme 24'ü Araştırma Makalesidir.

Türkiye'de Okul Öncesi Dönemde Cinsiyetin Matematik Becerisi Üzerindeki Etkisi: Meta Analiz Çalışması 349

Oğuz Serdar KESİCİOĞLU

AB Küresel Stratejisinin Başarısı Hakkında Bir Değerlendirme 362

Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU

Ebeveynlerin Uzaktan Eğitim Sürecinde Okula İlişkin Algılarının İncelenmesi: Minnettarlık Mektubu Çalışması 380

Fatma ALTINSOY, Çiğdem Keven AKLİMAN

Duygusal Zekânın Hedonik Tüketim Davranışına Etkisi: Ordu ve Giresun İli Örneği 400

Murat AYAR, Deniz YILDIZ

Öğretmenlerin Uzaktan Eğitim Yorgunluğu 424

Ayhan KANDEMİR, Şenay SEZGİN NARTGÜN

Doğu Karadeniz Spor Faaliyetlerinin Covid-19 Salgını Öncesi ve Sonrası Durumunun Karşılaştırılması 450

Necati GÜRSES , Kıvanç SEMİZ

Karadeniz Bölgesinde Yer Alan İl ve İlçe Belediyelerinin İnternet Siteleri Üzerinden E-Belediyecilik Uygulamaları Analizi 460

Ahmet GÜVEN, Leyla DOĞAN

Küresel Bulanık Sayılara Dayalı TOPSIS Tekniğiyle Yeşil Tedarikçi Seçimi 483

Karahan KARA, Galip Cihan YALÇIN

Anşa Bacılı-Beydili Köyü Örneğinde; Türk Kültüründe Tabiat Kültleri 507

İbrahim KARACA

Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı: Türkiye Uygulamalarının Temelleri: Engeli Olan Kişilere Yönelik Damgalanma 517

Cahit KAYA

Gerçek Yaşam Temelli Projelerle İngilizce Öğrenme ve Geliştirme: Bir Süreç ve Metafor Analizi  
532

Elif KEMALOĞLU ER

Modern Deniz Harbi'nde Yeni Bir Paradigma: A2/Ad Yaklaşımı 555

Evren MERCAN

Rusya-Ukrayna Savaşının Türkiye ile Ukrayna Arasındaki Dış Ticarete Etkisi 577

Bora ÖÇAL, Mahmut Sami ÖZTÜRK

Ergenlerde Yaşam Doyumunun Yordayıcısı Olarak Duygu Düzenleme 597

Mehmet Enes SAĞAR

Orta Çağ'da Giresun Limanı'nın Tarihsel Gelişimi 611

(IX.-XIV. YY.) 611

Bekir SARIYILDIZ

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Eğitim Faaliyetlerine Yönelik Görüşleri 624

Saim TURAN, Emine KARASU AVCI

Ekonomik Politika Belirsizliğinin Makro Ekonomik Göstergeler Üzerine Etkisi: Avrupa Birliği  
Ülkeleri Örneği 644

Can USTA, Emrullah METE

Affetme İle İlişki Kalitesi Arasındaki İlişkide Duygusal Bağımlılığın Aracı Rolü 660

Durmuş ÜMMET, Özlem ACAR BULUT

Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Beyin Göçüne Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi 679

Mustafa FİLİZ, Mustafa Burak KARAGÖZ, Naim KARAGÖZ

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Geri Dönüşüme İlişkin Görüşleri 693

N. Bilge KOÇAK TÜMER

Enflasyonun Finansal Tablolara Etkisi ve Enflasyon Muhasebesi 717

Ersin YENİSU

Üniversite Öğrencilerinin Afet ve Göç Kavramlarına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların  
İncelenmesi

Galip USTA

Türk Bankacılık Sektörünün Karlılığını Etkileyen İçsel Değişkenler 769  
Bilal AKKAYNAK

Mevduat Bankalarının Finansal Etkinliklerinin Karşılaştırılması: Türkiye İçin Bir Araştırma 785  
İsmet BOLAT, Gülferah ERTÜRKMEN

Klarnetin Boş “Sol” Sesi İle On İkili Perde Sistemi “Si” Notasını Hızlandıracak Öneriler 806  
Anıl ÇELİK

Ebeveynlerin Kreş Seçimi Üzerine Çok Kriterli Karar Verme: Vıkor Yöntemi İle Giresun Örneği  
Üzerinde Bir Uygulama 814  
Mehmet Akif KARA, Eren BAŞ



## Türkiye’de Okul Öncesi Dönemde Cinsiyetin Matematik Becerisi Üzerindeki Etkisi: Meta Analiz Çalışması

Oğuz Serdar KESİCİOĞLU\*

### Öz

Bu çalışmada çocukların eğitim süreçlerinin başlangıç noktası olan okul öncesi dönemde matematik becerilerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği ortaya koyma amaçlanmıştır. Araştırmada sistematik sentezleme yöntemlerinden biri olan meta analiz yöntemi kullanılmıştır. Meta-analiz kelime anlamı açısından incelendiğinde, analizlerin toplanması ya da üst analiz anlamına gelmektedir. Ayrıca meta-analiz farklı çalışmalardan elde edilen sonuçların birleştirilerek genel bir sonuç elde edilmesi anlamına geldiği gibi bir çalışmaya ait sonuçların tekrar analiz edilmesi anlamına da gelmektedir. Meta analize dahil edilecek çalışmaların belirlenmesinde 2005-2021 yılları arasında Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi, Google Scholar ve Ulakbim’deki tez ve makaleler taranmıştır. Bu araştırmada, meta-analize dâhil olan çalışmalarda raporlanan matematik becerisine ilişkin farklılıkların örnekleme hatasından farklı olduğu varsayılarak rastgele etkiler modeli kullanılmıştır. Rastgele etkiler modeline göre ortalama etki büyüklüğü 0,41 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç Türkiye’de okul öncesi dönemde çocukların matematik becerilerinin cinsiyete göre farklılaşmadığını göstermektedir.

**Anahtar kelimeler:** Okul öncesi, Matematik, Cinsiyet, Meta-Analiz.

## Effects of Gender on Mathematics Achievement in Preschool Children in Turkey: A Meta-Analysis Study

### Abstract

This study aims to find whether the mathematical achievement levels of preschool children, who are at the beginning of their educational journey, differ by gender. Meta-analysis, which is one of the systematic synthesis methods, was used in the study. Etymologically, meta-analysis means the combination of the results of multiple scientific studies. Moreover, meta-analysis refers to deriving a general result by combining the findings of different studies or reanalyzing the findings of a given study. Theses and studies accessible in the CoHE National Thesis Center, Google Scholar, and the Turkish National Academic Network and Information Center and published between 2005 and 2021 were reviewed. In this study, based on the assumption that the differences between the findings on mathematical achievement levels of the studies included in the meta analysis do not arise from sampling errors, a random-effects model was used. The average effect size of the random-effects model was calculated as 0.41. This result indicates that the mathematical achievement levels of preschool children do not vary by gender in Turkey.

**Keywords:** Preschool, Mathematics, Gender, Meta-Analysis.

**Geliş/Received:** 31.10.2022

**Kabul/Accepted:** 27.12.2022

- **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren bir çalışma değildir. Bu araştırma, herkesin ulaşabileceği, hazır verilerin kullanıldığı bir meta-analiz çalışmasıdır. Bu nedenle etik kurul onayı gerektirmemektedir.

\* Prof. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU, Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitim ABD Öğretim Üyesi, [kesciogluserdar@gmail.com](mailto:kesciogluserdar@gmail.com), ORCID ID: 0000-0003-1176-1887  
(Makale Türü: Derleme Makalesi)

## Giriş

### Matematik Becerileri Üzerinde Cinsiyetin Etkisinin Yansımaları

Cinsiyet farklılığının matematik becerisi üzerinde etkili olup olmadığı sadece Türkiye için değil tüm dünyada araştırmalara konu olmuştur (Aunio, Ee, Lim, Hautamaki & Van Luit, 2004: 186; Howell & Kemp, 2010: 412; Jordan, Kaplan, Nabors-Olah & Lociniak, 2006: 154; Penner & Paret, 2008: 240). Bu amaçla yapılan bazı çalışmalar matematik becerileri ile cinsiyetler arasında bir farklılığın erkeklerin lehine olduğunu (Aunio, Ee, Lim, Hautamaki & Van Luit, 2004: 186; Alkhateeb, 2001: 6; Jordan, Kaplan, Nabors-Olah ve Lociniak, 2006: 154) bazı çalışmalarda kadınlar lehine olduğunu (Howell ve Kemp, 2010: 412; Tabuk, İnan ve Tabuk, 2018: 185) bazı çalışmalar ise bir farklılık olmadığını (Çelik, 2015: 2; Kuru, 2015: 94; Reilly, Neumann & Andrews, 2015: 645) göstermektedir. Bu araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı gibi matematiksel bilgi ve becerileri etkileyen cinsiyet değişkeni, uzun yıllardan beri devam eden tartışmalara neden olmasına rağmen henüz bir fikir birliğine varılamamıştır. Ancak cinsiyete karşı olan ön yargılar toplumsal ve ekonomik yaşamı da etkilemektedir. Matematik, birçok toplumda erkeklerin daha başarılı olduğu ve erkeklerle daha çok ilişkilendirilen bir alan olarak görülürken, sözel alanlar daha çok kadınların başarılı olduğu ve kadınlara daha uygun olarak kabul edilen bir alan olarak görülmektedir. Bu ayrışma ise kadının toplumdaki konumuna yansımaktadır (Köse, 1998: 38). Yapılan araştırmalar üstün yetenekli kadınların mühendislik ve bilgisayar gibi alanlarda hala yeteri kadar yer almadıklarını göstermektedir (National Science Foundation, 2011). 1964-1968 yılları arasında çocuk olan 145 akademisyenle 40 yıl sonra yapılan görüşmelerde erkeklerin kadınlara oranlara daha fazla ücret aldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca 18 kadın öğretmen üzerinde yaptığı çalışmada bu durum daha net görülmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler, kadınların kariyer seçimleri hakkında cesaret verici mesajlardan ziyade çok sayıda cesaret kırıcı mesaj aldıklarını ortaya çıkarmıştır (Kaufmann & Matthews, 2012: 84; Willard-Holt, 2008: 314).

### Cinsiyetin Matematik Becerilerine Etkisinde Öğretmenin Rolü

Literatür incelendiğinde bazı araştırma bulgularının öğretmenlerin akademik başarı üzerindeki etkilerini ortaya koyduğu görülmektedir. Öğretmen tarafından başarısız olarak nitelendirilen kız ve erkek öğrencilerin, öğretmenlerinin değişmesinin ardından başarı beklentilerinin olumlu yönde değiştiği belirlenmiştir (Licht & Dweck, 1983: 48). Çocukların matematik performanslarını öğretmenlerin cinsiyet kalıp yargıları ve yanlı cinsiyet davranışlarının etkilediği görülmektedir. Öğretmenlerin bir cinsiyetten yana yargılarının olması diğer cinsiyet üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. Tantekin Erten & Tonga (2020: 846) yaptıkları çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin %38’e yakınının erken çocukluk döneminde matematik öğrenimine ilişkin cinsiyet farklılıklarının olduğunu belirtmişlerdir. Cinsiyet farklılıkları olduğunu savunan katılımcıların yarısı erkek çocukların kız çocuklarına göre matematiğe daha yakın olduğunu belirtirken bu

durumu erkek çocukların sahip oldukları oyuncaklar aracılığıyla matematikle daha fazla deneyim sağlamalarıyla açıklamışlardır. Cinsiyet farklılıkları olduğunu savunan katılımcıların diğer yarısı ise kız çocuklarının matematikte daha başarılı olduğu görüşünü savunmuşlardır ve bu durumu kız çocuklarının dikkat sürelerinin daha uzun olmasına bağlamışlardır. Bu nedenle özellikle okul öncesi dönemde öğretmenlerinin erken çocukluk dönemi matematik eğitimine ilişkin bakış açılarının çocukların matematik becerilerini etkilemesi açısından son derece önemli bir role sahip olduğu görülmektedir (Cvencek, Meltzoff & Greenwald, 2011: 768; Gunderson ve diğerleri, 2011: 1527).

### **Okul Öncesi Dönemde Matematik ve Cinsiyet İlişkisi**

Çocukların ilköğretime başlamadan önce kazandığı matematiksel becerilerin, çocukların gerek günlük yaşamlarındaki gerekse eğitim yaşamlarının ileriki kademelerindeki matematik başarısını artırdığı ortaya konmuştur. TIMSS 2015 sonuçları incelendiğinde 4. Sınıfların matematik olası başarı puanları ile okul öncesi matematik etkinliklerine katılımları arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir (Claessens & Engel, 2013: 2; Karasu, 2020: 57; Shanley, Clarke, Doabler, Kurtz-Nelson & Fien, 2017: 178). Güven (2000:7) yaptığı araştırmada erkek çocuklarının matematik performanslarının kız çocuklara göre daha iyi olduğu, okul öncesi ve ilkokul yıllarında bu farklılığın belirgin olmadığı ancak ortaokul döneminden başlayarak kızların yavaş yavaş matematik performanslarının düşmeye başladığını belirtmiştir. Robinson ve diğerleri (1996: 342) ve Fennema & Sherman (1977: 52) yaptıkları çalışmada çocuklarda matematik veya sayısal yeteneğinin cinsiyetler arasında bir farklılık olmadığını ve yaş ilerledikçe kız ve erkekler arasında farklılıkların ortaya çıktığını belirtmişlerdir ve bu farklılığın yıllar ilerledikçe erkeklerin lehine daha da arttığını ortaya koymuşlardır. Çocukların daha sonraki yıllarda matematik beceri farklılığının ortaya çıkıyor olmasının çocuğun çevresindeki ebeveyn, akran, öğretmen çevresel faktörlerden kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Taşkın & Tuğrul (2015: 130) bu durumu çocukların cinsiyet farklılıklarının gelişim düzeylerine göre değişiyor olmasına bağlamaktadır. Bu bilgiler ışığında matematik becerisinin cinsiyete göre farklılaştığına ilişkin ön yargılar olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada çocukların eğitim süreçlerinin başlangıç noktası olan okul öncesi dönemde matematik becerilerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği ortaya koyma amaçlanmıştır.

## **Yöntem**

### **Meta Analiz**

Araştırmada sistematik sentezleme yöntemlerinden biri olan meta analiz yöntemi kullanılmıştır. Meta-analiz kelime anlamı açısından incelendiğinde, analizlerin toplanması ya da üst analiz anlamına gelmektedir. Ayrıca meta-analiz farklı çalışmalardan elde edilen sonuçların birleştirilerek genel bir sonuç elde edilmesi anlamına geldiği gibi bir çalışmaya ait sonuçların tekrar analiz edilmesi anlamına da gelmektedir (Dinçer, 2014: 2).

Meta-analiz, bireysel çalışmalardan elde edilen deneysel bulguların birleştirilmesi, sentezlenmesi ve yorumlanması amacıyla kullanılan istatistiksel prosedürler uygulamasıdır (Glass, 1976: 4; Wolf, 1986: 10). Meta-analiz, örnekleme hatası, ölçüm hatası ve çelişkili bulgular yanılmasına neden olan diğer yapaylıkların bozucu etkilerini de düzeltebilir (Hunter ve Schmidt, 2015: 460).

### **Çalışmaların Meta-Analize Dâhil Edilme Kriterleri**

Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların seçiminde dikkate alınan dahil edilme kriterleri aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Meta analize dahil edilecek çalışmaların belirlenmesinde 2005-2021 yılları arasında *Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi*, *Google Scholar* ve *Ulakbim*’de taranan tez ve makaleler,
- 2- Okul öncesi dönem çocukların matematik becerileri ile cinsiyet arasında analiz yapılmış olan tez ve makaleler,
- 3- Meta analiz çalışması için gerekli olan etki büyüklüklerinin hesaplanabilmesi için, çalışmaya dâhil edilen araştırmaların betimleyici sayısal verilerine ihtiyaç duyulur. Bu nedenle örneklem büyüklüğü (n) ve çevrimiçi hesaplama platformları yardımıyla hesaplanan etki büyüklüğü değerlerini (d değerleri) içeren çalışmalar araştırmaya dâhil edilmiştir.

### **Meta-Analize Dâhil Edilecek Çalışmaların Belirlenmesi**

Meta analize dahil edilecek çalışmaların belirlenmesinde 2005-2021 yılları arasında *Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi*, *Google Scholar* ve *Ulakbim*’deki tez ve makaleler taranmıştır. Tarama alanına “*okul öncesi*” “*erken çocukluk*” yazılarak çıkan tüm araştırmalar incelenmiştir. İncelenen yayınlardan “*matematik*” ile ilgili olanlar belirlenmiş ve bu yayınlardan “*cinsiyet*” değişkenini inceleyen çalışmalar araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen çalışmalar için bir form oluşturulmuştur. Oluşturulan formda araştırmanın numarası, adı, yazarı, yılı, yapıldığı üniversite/enstitü, yayınlandığı dergi ve çalışma verileri bölümünde ise meta analiz çalışmasında istatistiksel işlemlerin yapılabilmesi için gerekli veriler bulunmaktadır. Kodlama güvenilirliğinin analizi için toplamda elde edilen çalışmalar bir okul öncesi eğitimi alanında biri ölçme ve değerlendirme alanında çalışan iki akademisyene kodlama formu ile birlikte mail ortamında gönderilmiştir. Gönderilen çalışmalar iki uzman tarafından ayrı ayrı kodlama tablosuna girilmiştir. Sonrasında kodlayıcılar arasındaki güvenilirliği belirlemek için “uzlaşma sayısı/uzlaşma+uzlaşmama sayısı” formülünden yararlanılmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda araştırmacı ile uzmanlar arasında %99, uygunluk tespit edilmiştir. Kodlayıcılar arasındaki uygunluğun %70’in üzerinde olması güvenilirliğin yeterli olduğunu göstermektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 81).

## Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 1999-31 Aralık 2021 tarihleri arasında Türkiye’ de yapılan okul öncesi dönem çocuklarının cinsiyetlerinin matematik becerilerine etkisini inceleyen 25 çalışma oluşturmaktadır. Bu çalışmaların 19’u tez ve 6’sı makaledir. Çalışma grubunu oluşturan dört çalışmada (Canoğlu, 2007: 82; Doğan, 2020: 55; Durkaya, 2019: 57; Turan, 2013: 78) çalışmalar iki farklı örneklemden elde edilen çalışma verilerine göre hesaplanan etki değerleri, bir çalışmada (Berk, 2021) ise üç farklı örneklemden elde edilen çalışma verilerine göre hesaplanan etki değerleri kullanılmıştır. Okul öncesi dönemde matematik becerilerinin cinsiyete göre değişimine ait meta analiz çalışmasına dahil edilen çalışmalar ve örneklem dağılımları Tablo 1’ de verilmiştir.

**Tablo 1.** Meta Analize Dahil Edilen Çalışmalar

Yazarı ve Yılı	Tür	Kız	Erkek	Toplam
Ceylan, 2016	Tez	94	97	191
Karakuş, 2015	Tez	152	148	300
Karaman, 2012	Tez	23	34	57
Tabuk, İnan, Tabuk 2018	Makale	54	77	131
Erdogan 2006a	Tez	19	16	35
Erdogan, 2006b	Tez	16	19	35
Tok ve Ünal, 2020	Makale	188	184	372
Tok, 2020	Tez	189	195	384
Durkaya, 2019a	Tez	29	33	62
Durkaya, 2019b	Tez	27	27	54
Pay, 2018	Tez	121	119	240
Avcı, 2015	Tez	142	146	288
Taşkın, 2013	Tez	27	43	70
Şeker, 2013	Tez	164	207	371
Turan, 2013a	Tez	28	27	55
Turan, 2013b	Tez	28	19	47
Şeker ve Metin, 2020	Makale	50	50	100
Burgazlı Osanmaz, 2018	Tez	49	32	81
Çelik, 2015	Makale	152	171	323
Sarıtaş, 2010	Tez	18	22	40
Polat Unutkan, 2007	Makale	150	150	300
Canoğlu, 2007a	Tez	24	32	56
Canoğlu, 2007b	Tez	22	34	56
Dağlı, 2007	Tez	149	151	300
Güven ve Oktay, 1999	Makale	203	202	405
Berk, 2021a	Tez	151	129	280
Berk, 2021b	Tez	168	182	350
Berk, 2021c	Tez	144	196	340
Bulut Pedük, 2007	Tez	37	23	60
Doğan, 2020a	Tez	7	5	12
Doğan, 2020b	Tez	7	5	12
Kıvılcım, 2015	Tez	20	20	40
<b>Toplam</b>		<b>2652</b>	<b>2795</b>	<b>5447</b>

## Verilerin Analizi

Meta-analiz çalışmalarında karşılaştırılabilir ölçüler elde etmek için etki büyüklükleri olarak ifade edilen endeks tanımlanmaktadır. Etki büyüklükleri değişkenler arasındaki ilişkilerin gücünü veya büyüklüğünü göstermektedir. Etki büyüklükleri her çalışma için hesaplanır, örneklem büyüklüğüne göre ağırlıklandırılır ve ardından genel bir etki büyüklüğü tanımlamak için ortalamaları alınır. Etki büyüklüğü yapılan işlem

etkisinin büyüklüğünü veya iki değişken arasındaki ilişkinin gücünü yansıtan bir değerdir. Etki büyüklüğü iki değişken arasındaki herhangi bir ilişkiyi açıklayabilir (Borenstein ve diğ., 2009: 32; Şen ve Yıldırım, 2020: 136). Bu çalışmada rastgele etkiler modeli kullanılmıştır. Meta-analizde kullanılan üç endeks –Cohen’s d, Glass’s delta ve Hedges’g– standart sapma birimleri cinsinden bir etkinin boyutu hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmada kullanılan Cohen’s d değeri “0.20=küçük etki, 0.50=orta etki, 0.80= büyük etki” olarak tanımlanmaktadır. Çalışmaların Cohen’s d değerlerini tespit etmek için çevrimiçi hesaplama araçları kullanılmıştır. Verilerin analizinde açık erişimli R programı 4.1.2 (2021-11-01) versiyonu içinde “ggplot2 3.3.1”, “meta 4.12.0”, “metafor 2.4.0” paketleri kullanılmıştır.

## BULGULAR

### Etki Büyüklükleri ve Heterojenlik Testi ile Orman Grafiği

Meta-analize dahil edilen çalışmalardan elde edilen sonuçların birleştirilmesiyle oluşturulan sabit etkiler ve rastgele etkiler modellerinin etki büyüklükleri ve homojenlik/heterojenlik testinin sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

**Tablo 2.** Okul Öncesi Çocukların Matematik Becerilerindeki Cinsiyet Etkisine Yönelik Modellerin Etki Büyüklükleri ve Homojenlik/Heterojenlik Testi Sonuçları

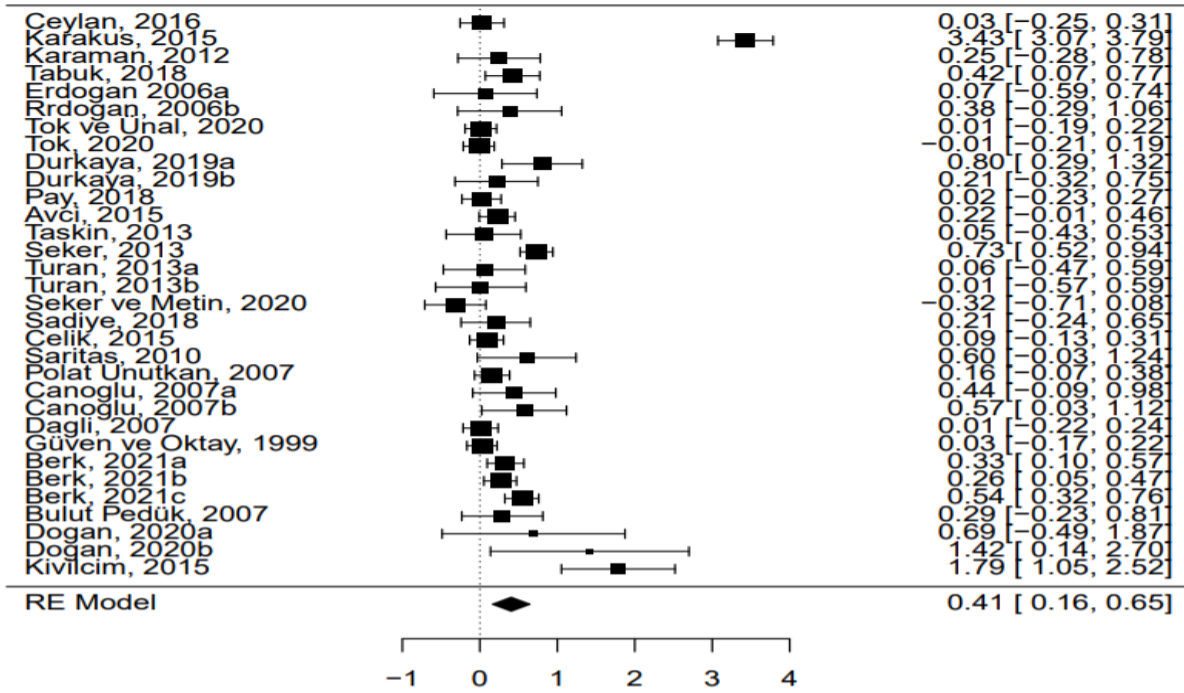
Model	N	O.E.B. (d)	Z	S.H.	%95’ lik		sd	Q	p	I <sup>2</sup>
					Alt Sınır	Üst Sınır				
S.E.M.	32	0,287	10,323	0,03	0,23	0,34				
R.E.M.	32	0,405	3,306	0,12	0,16	0,65	31	401,12	0,00	94,31

Not: O.E.B.=Ortalama Etki Büyüklüğü; S.H.=Standart Hata; S.E.M.=Sabit Etkiler Modeli; R.E.M.=Rastgele Etkiler Modeli

Rastgele etkiler modelinde etki büyüklüğü, 0,12 standart hata ve %95 güven aralığı (0,16 alt sınır ve 0,65 üst sınır) ile 0,405 olarak hesaplanmıştır. Sabit etkiler modelinde ise etki büyüklüğü 0,03 standart hata ve %95 güven aralığı (alt sınır 0,23 ve üst sınır 0,34) ile 0,287 olarak hesaplanmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler homojenlik/heterojenlik açısından (Borenstein ve diğerleri, 2009: 32) test edildiğinde  $Q_{(sd=31)}$  istatistiği 401,12 ( $p<0,01$ ) olarak bulunmuştur. Bu Q istatistik değeri, 31 serbestlik derecesinde Ki-kare dağılım tablosundaki değerden ( $sd=31$ ,  $\chi^2_{(0,05)}= 43,77$ ) büyük olduğu için verilerin heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Homojenliği/heterojenliği belirlemenin bir başka yöntemi olan  $I^2$  değeriyle ilgili olarak, “ $I^2=\%25$  düşük heterojenlik,  $I^2=\%50$  orta heterojenlik ve  $I^2=\%75$  yüksek heterojenlik” olarak yorumlanmaktadır (Higgins & Thompson, 2002: 1540). Çalışma kapsamındaki verilerden hesaplanan rastgele etkiler modeline ait  $I^2$  değeri ise (%94,31) yüksek heterojenliği göstermektedir. Bu çalışmada, meta-analize dahil olan

çalışmalarda raporlanan matematik becerisine ilişkin farklılıkların örnekleme hatasından farklı olduğu varsayılarak rastgele etkiler modeli kullanılmıştır. Rastgele etkiler modeline göre ortalama etki büyüklüğü 0,41 olarak hesaplanmıştır. Cohen'in (1988) sınıflamasına göre bu değer, cinsiyetin okul öncesi dönemdeki matematik becerisi üzerindeki etkisine ilişkin düşük etki büyüklüğünü işaret etmektedir.

Rastgele etkiler modelinde çalışmaların etki büyüklüklerinin dağılımını temsil eden orman grafiği Şekil 1'de sunulmuştur.

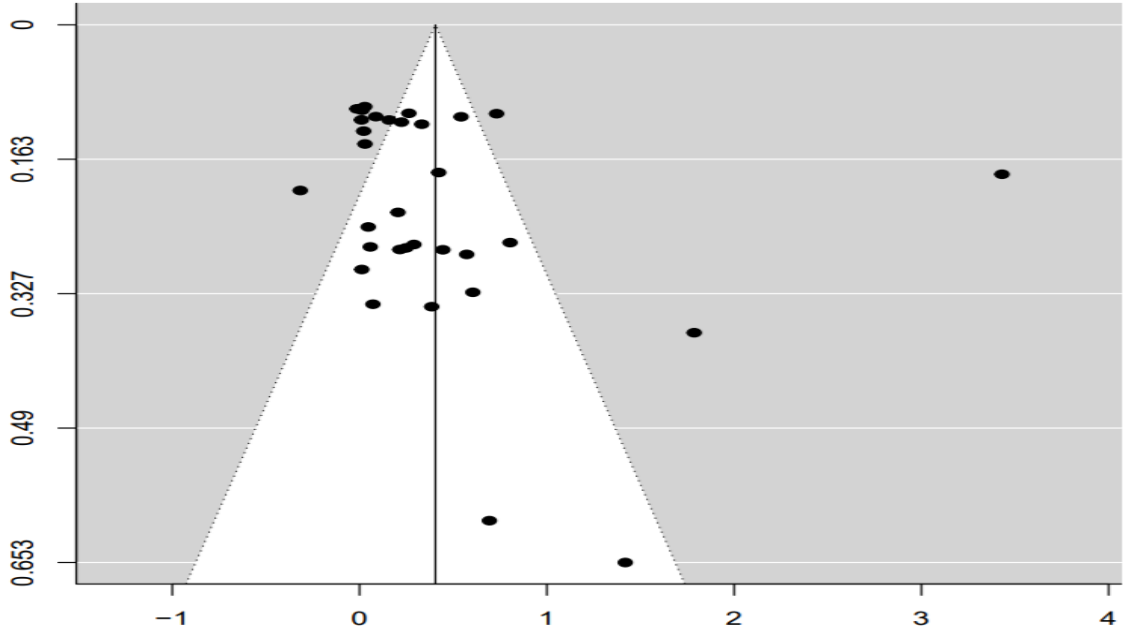


Şekil 1. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Matematik Becerisi Düzeylerine Cinsiyet Etkisine İlişkin Çalışmaların Etki Büyüklüklerinin Dağılımını Gösteren Orman Grafiği

Orman grafiğinde görülen siyah kareler, her bir çalışmaya ilişkin etki büyüklüklerini gösterirken karelerin her iki yanındaki yatay çizgiler etki büyüklüklerinin %95 güven aralığını göstermektedir. Orman grafiğindeki her bir çalışmaya ilişkin göreceli ağırlık ise çalışmanın meta-analiz sonucuna etkisini göstermektedir (Littell, Corcoran ve Pillai, 2008: 111; Ried, 2006: 635). Şekil 1'de gösterilen orman grafiğine göre ortalama etki büyüklüğü üzerinde en büyük etkiyi Karakuş'un (2015: 62) çalışması göstermiştir.

### Yayın Yanlılığı

Bir çalışmada elde edilen ortalama etki büyüklüğü hesaplamalarının gerçeği yansıtması beklenmektedir. Yayın yanlılığı, gerçekliği, yani çalışmanın güvenilirliğini göstermektedir. Ele alınan çalışmalarda hesaplanan etki büyüklükleri ile standart hatalarının dağılımını gösteren ve yayın yanlılığını incelemek için kullanılan huni grafiği Şekil 2'de verilmiştir.



Şekil 2. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Matematik Becerisine Cinsiyet Etkisine İlişkin Huni Grafiği

Şekil 2'deki huni grafiğine göre etki büyüklükleri ile standart hatalarının dağılımının simetrik olduğu söylenebilmektedir. Ancak bir huni grafiğinin herhangi bir incelemesi öznel olabilmektedir. Bu nedenle, Rosenthal'ın (1979) “fail-safe N” değeri (Rothstein, Sutton ve Borenstein, 2006: 241) de incelenmiştir. Etki büyüklüğü için hataya dayanıklı N, 0,05 güven düzeyinde 1455 olarak bulunmuştur. 1455 değerinin k, incelenen çalışma sayısı olmak üzere  $5k + 10$  formülü ile elde edilen 170 değerinden (Fragkos, Tsagris ve Frangos, 2014:2) çok daha büyük olması bulgularda yayım yanlılığının olmadığını göstermiştir. Bir meta-analiz çalışması yapıldığında ve bulunan p değeri istatistiksel olarak anlamlı olduğunda “fail-safe N” değeri, çıkan anlamlı sonucun ( $p < .05$ ), istatistiksel olarak anlamlı olmaması için ( $p > .05$ ) kaç adet etkisiz çalışmanın eklenmesi gerektiğini verir. Eğer bu sayı büyük ise, bulunan anlamlı farkın yayım yanlılığına karşı dirençli olduğu söylenebilir (Oswald & Plonsky, 2010:86). Ayrıca araştırmada Kendall tau b değeri=0,3427 olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen değer  $>0,05$  olduğu için yayım yanlılığı olmadığı görülmüştür. Bunun yanında cinsiyetin okul öncesi dönemdeki matematik becerisi üzerindeki etkisine ilişkin meta-analizi için yapılan Egger's testi p-değeri =0,227 olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen p değeri  $>0,05$  olduğu için yayım yanlılığı olmadığı anlamına gelmektedir.

### Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada, meta-analize dâhil olan çalışmalarda raporlanan matematik becerisine ilişkin farklılıkların örnekleme hatasından farklı olduğu varsayılarak rastgele etkiler modeli kullanılmıştır. Rastgele etkiler modeline göre ortalama etki büyüklüğü 0,41 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç Türkiye’de okul öncesi



dönemde çocukların matematik becerilerinin cinsiyete göre farklılaşmadığını göstermektedir. Bu sonucu destekleyen araştırma bulgularının literatürde yer aldığı görülmektedir (Çelik, 2015: 2; Fennema & Sherman, 1977: 52; Kuru, 2015: 94; Reilly, Neumann & Andrews, 2015: 646; Robinson ve diğerleri, 1996: 342). Ancak Güven (2000: 7) Türkiye’de yaptığı çalışmasında erkek çocuklarının matematik performanslarının kız çocuklarına göre daha iyi olduğunu, okul öncesi ve ilkökul yıllarında bu farklılığın belirgin olmadığını ancak ortaokul döneminden başlayarak kızların yavaş yavaş matematik performanslarının düşmeye başladığını belirtmiştir. Benzer bulgular diğer ülkelerde yapılan Fennema & Sherman (1977: 52) ile Robinson ve diğerlerinin (1996:342) çalışmalarında da görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda farklılaşmanın sonradan ortaya çıkan öğretmen, aile gibi çevresel etkilerden kaynaklandığı söylenebilir (Cvencek, Meltzoff & Greenwald, 2011: 767; Gunderson ve diğerleri, 2011: 1527; Tantekin Erten & Tonga, 2020: 846). Bu durum çocukların ileriki eğitim yaşantılarında matematik becerileri açısından ön yargılarla karşılaştıkları sonucuna götürmektedir. Matematik, erkeklerin başarı yönelimlerine uygun, sözel alanlar ise, daha çok kadınların başarı yönelimlerine uygun bir alan olarak görülmeye başlanmaktadır (Köse, 1998: 38). Bu ayrışma ise bireyin alan seçiminde, meslek seçiminde, iş yaşantısında, gelir düzeyinde ve sosyal yaşantısı üzerinde etkiler yaratacaktır (Kaufmann & Matthews, 2012: 84; Willard-Holt, 2008: 314).

Bu bilgilerden hareketle Türkiye’de ilkökul, ortaokul ve lise seviyelerinde de cinsiyet ve matematik etkisini inceleyen çalışmalar yapılarak ileriki öğrenim seviyelerinde durum tespiti yapılması, matematik becerilerinin kazanılmasında cinsiyet ön yargılarının kaldırılmasına ilişkin öğretmenlere hizmet öncesi ve hizmet sonrası eğitimler verilmesi ve ebeveynlerin bilinçlendirilmesi için çalışmalar yapılması önerilmektedir.

### Kaynakça

- Alkhateeb, H. (2001). Gender differences in mathematics achievement among high school students in the United Arab Emirates, 1991-2000. *School Science and Mathematics*, 101(1), 5-9.
- Aunio P., Ee J., Lim S. E. A., Hautamäki J., & Van Luit J. H. (2004). Young children's number sense in Finland, Hong Kong and Singapore. *International Journal of Early Years Education*, 12(3). 195-216. doi: 10.1080/0966976042000268681
- Avcı, K. (2015). *Okul öncesi eğitimi alan 48-66 aylık çocukların matematik becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Unpublished master's thesis]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Berk, S. (2021). *Okul öncesinde özel gereksinimi olan ve olmayan çocukların matematik performanslarının öğretmen görüşüne dayalı olarak belirlenmesi* [Unpublished master's thesis]. Ankara Üniversitesi.
- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P. T., & Rothstein, H. R. (2009). *Introduction to meta-analysis*. Chichester: Wiley.
- Bulut Pedük, Ş. (2007). *Altı yaş grubundaki çocuklara çoklu zekâ kuramına dayalı olarak verilen matematik eğitiminin matematik yeteneğine etkisinin incelenmesi* [Unpublished master's thesis]. Ankara Üniversitesi.

- Burgazlı Osanmaz, M. S. (2018). *5-6 yaş çocuklarının matematik kavramları ile yaratıcılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Unpublished master’s thesis]. Hacettepe Üniversitesi,
- Canoğlu, M. (2007). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 6 yaş grubu çocuklarda proje tabanlı öğrenmenin sezgisel matematik becerilerine etkisi*. [Unpublished master’s thesis]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Ceylan, M. (2016). *Okul öncesi dönemde erken matematik yeteneği düzeyleri* [Unpublished master’s thesis]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Claessens, A., & Engel, M. (2013). How important is it where you start? Early mathematics and later school success. *Teachers College Record, 115*, 1–29.
- Cvencek, D., Meltzoff, A. N., & Greenwald, A. G. (2011). Math-gender stereotypes in elementary school children. *Child Development, 82*(3), 766-779.
- Çelik, M. (2015). Anasınıfına devam eden 60-72 aylık çocukların matematik gelişimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*, 1-18.
- Dağlı, A. (2007). *Okul öncesi eğitimi alan ve almayan ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin ve matematik derslerindeki akademik başarılarının karşılaştırılması*. [Unpublished master’s thesis]. Selçuk Üniversitesi.
- Dinçer, S. (2014). *Eğitim bilimlerinde uygulamalı meta-analiz*. Pegem Akademi, Ankara.
- Doğan, M. (2020). *STEM yaklaşımıyla hazırlanan etkinliklerin okul öncesi dönemdeki çocukların matematiksel kavram gelişimine etkisi* [Unpublished master’s thesis]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Durkaya, S. (2019). *MEB okul öncesi eğitim programına ve Montessori yaklaşımına göre eğitim alan anasınıfı çocuklarının sezgisel matematik yeteneklerinin karşılaştırılması* [Unpublished master’s thesis]. Marmara Üniversitesi.
- Ercan, S., & Kula, M. N. (2021). Cinsiyetin dini başa çıkma üzerindeki etkisi: Meta – analiz, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8*(2), 210-228. <http://doi.org/1051702/esoguifd.949743>
- Erdoğan, S. (2006). *Altı yaş grubu çocuklarına drama yöntemi ile verilen matematik eğitiminin matematik yeteneğine etkisinin incelenmesi* [Unpublished doctoral thesis]. Ankara Üniversitesi.
- Fennema, E., & Sherman, J. (1977). Sex-related differences in mathematics achievement, spatial visualization and affective factors, *American Educational Research Journal, 14*, 51-71.
- Fragkos, K.C., Tsagris, M., & Frangos, C.C., 2014. Publication Bias in meta-analysis: confidence intervals for Rosenthal’s fail-safe number. *Int. Sch. Res. Notices* 2014, 825383. <https://doi.org/10.1155/2014/825383>
- Freeman, J. (2010). *Gifted Lives: What happens when gifted children grow up*. London, England: Routledge/Psychology Press
- Glass G. (1976) Primary, secondary, and meta-analysis of research. *Educational Researcher, 5*(10), 3-8.
- Gunderson, E. A., Gripshover, S. J., Romero, C., Dweck, C. S., Goldin-Meadow, S., & Levine, S. C. (2011). Naturalistic variation in parents’ praise and the formation of children’s theories about trait stability. In *Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Montreal, Canada*.
- Güven, Y. (2000). 4-7 yaş grubu çocuklarda miktar tasarımının incelenmesi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi, 1*(2), 6-15.

- Güven, Y., & Oktay, A. (1999). Erken Matematik Yeteneği Testi-2'nin (Test Of Early Mathematics Ability-2) Türkiye uyarlaması: Geçerlik, güvenilirlik ve norm çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(11), 163-182.
- Higgins, J., & Thompson, S. G. (2002). Quantifying heterogeneity in a meta-analysis. *Statistics in medicine*, 21(11), 1539-1558
- Howell, S. C., & Kemp, C. R. (2010). Assessing preschool number sense: Skills demonstrated by children prior to school entry. *Educational Psychology*, 30(4), 411-429. doi: 10.1080/01443411003695410
- Hunter, J. E., & Schmidt, F. L., (2015). *Methods of meta-analysis: correcting error and bias in research findings*. USA: Sage Publications.
- Jordan, N.C., Kaplan, D., Nabors-Oláh, L., & Locuniak, M.N. (2006). Number sense growth in kindergarten: A longitudinal investigation of children at risk for mathematics difficulties. *Child Development*, 77, 153-175. doi: 10.1111/j.1467-8624.2006.00862.x
- Karakuş, H. (2015). *Okul öncesi öğretmenlerinin matematiksel gelişimine ilişkin inanışları ile çocukların matematik kavram kazanımları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Unpublished master's thesis]. Hacettepe Üniversitesi.
- Karaman, S. (2012). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 6 yaş çocuklarının matematik becerileri ile sosyodramatik oyunun boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Unpublished master's thesis]. Pamukkale Üniversitesi.
- Karasu, S. (2020). *TIMSS 2015 Türkiye örnekleminde erken matematik aktiviteleri modelinin bölgelere ve cinsiyete göre incelenmesi* [Unpublished master's thesis]. Hacettepe Üniversitesi.
- Kaufmann, F. A., & Matthews, D. J. (2012). On becoming themselves: The 1964–1968 presidential scholars 40 years later. *Roepers Review*, 34, 83–93.
- Kıvılcım, T. (2015). *Okul öncesi dönem çocuklarına uygulanan müzik eğitimi programının matematik becerileri açısından ilkökula hazır bulunuşluğa etkisi* [Unpublished master's thesis]. Marmara Üniversitesi.
- Köse, R. (1998). Başarı yönelimindeki cinsiyet farklılıklarının akademik seçim ve edinimlere dönük etkileri. *Eğitim ve Bilim*, 22(107), 36-43.
- Kuru N. (2015). *48-66 aylık çocukların bilimsel süreç becerileri ve matematik kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Unpublished master's thesis]. Hacettepe Üniversitesi.
- Licht, B. G., & Dweck, C. S. (1984). Sex differences in achievement orientations: Consequences for academic choices and attainments. In M. Marland (Ed.), *Sex differentiation and schools* (pp. 47–62). Heinemann Educational Books.
- Littell, J. H., Corcoran, J., & Pillai, V. (2008). *Systematic reviews and meta-analysis*. Oxford University Press.
- National Science Foundation. (2011). *Science and engineering doctorate awards: 2007– 2008*. Retrieved from <http://www.nsf.gov/statistics/nsf11321/pdf/nsf11321.pdf>
- Oswald, F. L., & Plonsky, L. (2010). Meta-analysis in second language research: Choices and challenges. *Annual Review of Applied Linguistics*, 30, 85–110. <https://doi.org/10.1017/s0267190510000115>
- Pay, G. (2018). *Okul öncesi dönem çocuklarının matematiksel akıl yürütme becerilerinin incelenmesi* [Unpublished master's thesis]. Anadolu Üniversitesi.
- Penner, A. M., & Paret, M. (2008). Gender differences in mathematics achievement: Exploring the early grades and the extremes. *Social Science Research*, 37(1), 239-253.

- Reilly, D., Neumann, D. L., & Andrews, G. (2015). Sex differences in mathematics and science achievement: A meta-analysis of National Assessment of Educational Progress Assessments. *Journal of Educational Psychology*, 107(3), 645.
- Ried, K. (2006). *Interpreting and understanding meta-analysis graphs: a practical guide*. Retrieved March 28, 2017 from [https://dspaceprd01.services.adelaide.edu.au/dspace/bitstream/2440/43554/1/hdl\\_435\\_54.pdf](https://dspaceprd01.services.adelaide.edu.au/dspace/bitstream/2440/43554/1/hdl_435_54.pdf)
- Rothstein, H. R., Sutton, A. J., & Borenstein, M. (Eds.). (2005). *Publication bias in metaanalysis: Prevention, assessment and adjustments*. West Sussex: John Wiley and Sons.
- Robinson, N.M., Abbott, R.D., Berninger, V.W., & Buse, J.1996. The structure of abilities in math-precocious young children: Gender similarities and differences. *Journal of Educational Psychology*, 88(2); 341-352.
- Sarıtaş, R. (2010). *Milli Eğitim Bakanlığı okul öncesi eğitim programına uyarlanmış GEMS (Great Explorations In Math And Science) fen ve matematik programının anaokuluna devam eden altı yaş grubu çocukların kavram edinimleri ve okula hazır bulunuşluk düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi* [Unpublished master’s thesis]. Gazi Üniversitesi.
- Shanley, L., Clarke, B., Doabler, C., Kurtz-Nelson, E., & Fien, H. (2017). Early number skills gains and mathematics achievement: Intervening to establish successful early mathematics trajectories. *The journal of special education*, 51(3), 177-188. doi:10.1177/0022466917720455
- Şeker, P. T. (2013). *Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik inanç ve özyeterliklerinin 48-60 aylık çocukların matematik becerileri üzerine etkisinin incelenmesi* [Unpublished doctoral thesis] Gazi Üniversitesi.
- Şeker, P., & Metin, Z. (2020). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60-72 aylık çocukların matematik yeteneklerinin aile değişkenleri açısından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 57-75.
- Şen, S., & Yıldırım, İ., (2020). *CMA ile meta-analiz uygulamaları*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Tabuk M., İnan M., & Tabuk M. (2018). Okulöncesi dönem çocuklarının matematik becerilerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 184-201. doi: 10.17556/erziefd.290963
- Taşkın, N. (2013). *Okul öncesi dönemde matematik ile dil arasındaki ilişki üzerine bir inceleme* [Unpublished doctoral thesis]. Hacettepe Üniversitesi.
- Tantekin Erden, F., & Tonga, F. E. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime ilişkin görüşleri: Matematik öğretimi, cinsiyet farklılıkları, öğretmenin rolü. *Balıkesir University Journal of Social Sciences Institute*, 23(44), 845-862. doi.org/10.31795/baunsobed.698618
- Taşkın, N., & Tuğrul, B. (2015). Okul öncesindeki çocukların dil ile matematik becerileri arasındaki ilişkinin farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 129-148.
- Tavşancıl, E., & Aslan, E. (2001). Content analysis and application examples. *Epsilon Yayınları: İstanbul*.
- Tok, Y., & Ünal, M. (2020). Investigation of mathematical skills of 60-72 months old children attending preschool education in terms of some variables. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 9(1), 168-184.
- Tok, Y. (2020). *Okul öncesi eğitime devam eden 5 yaş grubu çocukların yılmazlık düzeyleri ile matematik ve bilimsel süreç becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Unpublished master’s thesis]. İnönü Üniversitesi.

- Turan, S.B. (2013). *60-77 aylar arasındaki okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların matematik yeteneği ile sosyal becerilerinin incelenmesi* [Unpublished master's thesis]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Unutkan, Ö. P. (2007). Okul öncesi dönem çocuklarının matematik becerileri açısından İlköğretime hazır bulunuşluğunun incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(32), 243-254.
- Willard-Holt, C. (2008). You could be doing brain surgery!: Gifted girls becoming teachers. *Gifted Child Quarterly*, 52, 313–332.
- Wolf, F.M. (1986). *Meta-analysis quantitative methods for research synthesis*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.

## AB KÜRESEL STRATEJISİNİN BAŞARISI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU\*

### Öz

Son on yıl içinde Avrupa Birliği (AB)'nin yakın çevresinde ortaya çıkan siyasi-askeri tehditler, krizler ve çatışmalar, Avrupa Birliği üyesi devletlerin güvenlik ile ilgili tehdit algılamalarını değiştirmiştir. Dolayısıyla AB, farklılaşan tehditlere ve artan çatışmalara cevap verebilmek için 2016 yılında AB Küresel Stratejisini duyurmuştur. Küresel Strateji, AB'nin ilk stratejisi olarak benimsenen ve 2003 yılında açıklanan Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin yerine geçmiştir. Bu çalışma, AB'nin son beş yıllık dönem içinde Küresel Stratejiyi uygulamak üzere geliştirdiği uygulama planı ve ilerleme raporları gibi araçların etkinliğini araştırmaktadır. Nitel araştırma metodlarından veri/belge analizi yöntemini kullanan bu çalışma, Küresel Strateji tarafından ortaya koyulan bakış açısını ve AB'nin dış ve güvenlik politikasına ait çıkarları, ilkeleri ve öncelikleri çerçevesinde açıklamaktadır. Çalışma, son beş yılda elde edilen bulgular çerçevesinde AB'nin özellikle güvenlik ve savunma konularında askeri tedbirleri ve araçları öne çıkaran bir yaklaşımla, önceliklerini hayata geçirme konusunda oldukça başarılı olduğu ve yeni duyurulan Stratejik Pusula gibi girişimlere askeri bir temel hazırladığı sonucuna varmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Avrupa Birliği, Küresel Strateji, ODGP, OGSP

### An Evaluation on the Success of the EU Global Strategy

#### Abstract

The political-military threats, crises and conflicts that have emerged in the immediate vicinity of the European Union (EU) in the last ten years have changed the security threat perceptions of the EU member states. Therefore, the EU announced the EU Global Strategy in 2016 in order to respond to differentiated threats and increasing conflicts. The Global Strategy replaced the European Security Strategy, which was adopted as the first strategy of the EU that was announced in 2003. This study investigates the effectiveness of tools such as the implementation plan and progress reports developed by the EU to implement the Global Strategy in the last five years. Using the data/document analysis method, one of the qualitative research methods, this study explains the perspective put forward by the Global Strategy within the framework of the EU's foreign and security policy interests, principles and priorities. The study concludes that within the framework of the findings obtained in the last five years, the EU has been considerably successful in realizing its priorities, with an approach that highlights military measures and tools, especially in security and defense issues, and has prepared a military basis for initiatives such as the newly announced Strategic Compass.

**Keywords:** European Union, Global Strategy, CFSP, CSDP

**Geliş/Received:** 01.07.2022

**Kabul/Accepted:** 27.12.2022

- **Etik Kurul İzni:** Bu çalışmaya, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

\* Doç. Dr. Çankaya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, [gokhana@cankaya.edu.tr](mailto:gokhana@cankaya.edu.tr), ORCID: 0000-0002-6990-6834.

(Makale türü: Araştırma makalesi)

## Giriş

AB, özellikle 2014 yılından itibaren bazı iç ve dış krizlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Örneğin AB, Rusya'nın Doğu'daki çatışmacı tutumunu bilen ve bir anlamda buna göz yuman Danimarka gibi Atlantikçi üye devletler ile Rusya'nın saldırgan tutumuna tepki gösteren Fransa gibi Avrupacı üye devletler arasında anlaşmazlık yaşamış, bu da bir iç krize dönüşmüştür. Benzer şekilde güvenlik ve savunma konusu ile ilgili olarak, Avrupacı üye devletler bağımsız adımlar atılmasını isterken, Atlantikçi üye devletler de NATO'nun üstünlüğüne meydan okunmaması gerektiği üzerinde durmuşlardır. AB, göç konusu ile ilgili olarak da üye devletlerin çekincelerine maruz kalmıştır. Buna göre, bazı üye devletler göçün iç boyutuna, özellikle de sığınma konusuna şüpheci yaklaşmış, bu da AB'nin göçmenleri kendi sınırları içinde istemediği gibi doğru olmayan bir görüşün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, AB'nin yaşadığı iç krizler, üye devletler arasında önemli fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Tocci, 2016: 464). AB, kendi sınırları dışında da krizler yaşamıştır. Örneğin, Suriye, Libya ve Yemen'de meydana gelen çatışmalar, AB'yi tedirgin etmiş, Mısır'da uygulanan siyasi baskı ile Suudi Arabistan ve İran arasındaki rekabet ve İsrail-Filistin çatışması, Birlik içinde "kuşatılmışlık hissi" yaratmıştır (Tocci, 2017: 488). Bu gelişmelerin sonucu olarak, kendisinden tutarlılığı ve sürekliliği olan bir dış politika oluşturması beklenen AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini (Hage, 2020: 634), söz konusu krizler üzerinde çalışmalar yaparak 30 Haziran 2015 tarihinde kamuoyuna açıklanan bir değerlendirme raporu hazırlamıştır. Avrupa Konseyi de bu rapora istinaden 2016 yılının Haziran ayında AB üyesi devletlerin güvenlik ve savunmalarını artırmak amacıyla bir "Küresel Strateji" benimsediğini duyurmuştur. Küresel Strateji, krizlerle ve çatışmalarla gittikçe değişen stratejik ortamda AB tarafından 2003 yılında duyurulan ancak güncelliğini yitiren Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin yerine geçmiş ve AB'nin stratejik gündemini kökten değiştirmiştir.

AB'nin Küresel Stratejisi hakkındaki bu çalışmanın amacı, AB'nin son beş yıllık dönem içinde Küresel Stratejiyi uygulamak üzere geliştirdiği uygulama planı ile ilerleme raporları gibi araçların etkinliğini araştırmaktır. Dolayısıyla bu çalışma, Küresel Stratejinin ne ölçüde başarılı bir şekilde hayata geçirilebildiğini sorgulamaktadır. Nitel Araştırma Metodunu kullanan bu çalışma, veri/belge analizi yöntemini esas almış ve elde edilen bulgular öznal-yorumlayıcı bir yaklaşımla analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, AB'nin Küresel Stratejisi, AB dış ve güvenlik politikasına ait çıkarlar, ilkeler ve öncelikler temelinde açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Küresel Strateji sonrası duyurulan Uygulama Planı ile İlerleme Raporlarına göre gerçekleştirilen faaliyetler örneklerle açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Küresel Stratejinin ne ölçüde başarılı olduğu tartışılmıştır. Çalışma, AB dış ve güvenlik politikasının, içinde askeri yöntem ve araçların çoğunlukta olduğu yeni bir düzeye doğru gelişmekte olduğunun açıklandığı sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

### AB Dış ve Güvenlik Politikasına Ait Çıkarlar, İlkeler ve Öncelikler

Küresel Strateji, AB'nin 2014 yılından itibaren yaşadığı iç ve dış krizlerle baş etme yöntemi olarak ve İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı alması sonrasında, AB'nin dağılma ihtimalini kuvvetlendirecek farklı görüş ayrılıklarını ortadan kaldırmak amacıyla, AB üyesi devletlerin ortak görüşü olarak ortaya çıkmıştır (Tocci, 2017: 500). Küresel Strateji uluslararası ortamı; terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, başarısız devletler, organize suçlar ve bölgesel çatışmalar gibi sorunlardan oluşan bir ortam olarak tanımlamıştır (Mälksoo, 2016: 379). AB, söz konusu ortamda enerji ve ulaşım ile ilgili altyapıları güçlendirmek için devletlerin dayanıklılığına yatırım yapmanın üzerinde durmuştur (Wagner ve Anholt, 2016: 415). Avrupa Konseyi tarafından 28 Haziran 2016 tarihinde kabul edilen Küresel Strateji belgesinde, AB'nin dış ve güvenlik politikasına ait çıkarları, ilkeleri ve öncelikleri açıklanmıştır.

Küresel Strateji belgesine göre AB'nin dış ve güvenlik politikasına ait çıkarları; AB üyesi devletlerin topraklarının ve vatandaşlarının barış ve güvenliğini sağlamak, refah ve demokrasiyi sürdürmek ve kurallara dayalı küresel bir düzene katkı sağlamaktır. Buna göre, iç ve dış güvenlik arasında bir bağ kurularak, AB sınırlarının ve vatandaşlarının güvenliğini garanti altına almak AB'nin ilk çıkarı olarak duyurulmuştur. AB üyesi devletler, refahın sürdürülebilmesi için diğer devletlerle paylaşılması gerektiğini düşündüklerinden, refahın komşu bölgelere ve devletlere yayılması, AB'nin ikinci çıkarı olarak açıklanmıştır. Küresel Strateji belgesinde, AB üyesi devletlerin demokrasilerin dayanıklılığını artıracak ve gelişimine ilham verecek değerlere göre yaşayacağı belirtilmiştir. Buna göre, insan haklarına, temel özgürlüklere ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesi, kurallara dayalı küresel bir yaşam temelinde AB'nin üçüncü çıkarı olarak duyurulmuştur ("European External Action Service", 2021a).

Küresel Strateji belgesinde AB'nin dış ve güvenlik politikasının ilkeleri; yakın ilişkide olmak, sorumluluk almak ve ortaklık yapmak olarak açıklanmıştır. Buna göre, güç dengelerinin sık değiştiği bir dünyada, AB'nin kendi üye devletleri arasındaki birlik düşüncesini sağlamlaştıracağı ve uluslararası aktörlerin birbirleriyle bağlantılı olduğu bir dünyada, diğer aktörlerle ilişki kurmaya özen göstereceği vurgulanmıştır ("European External Action Service", 2021a).

Küresel Strateji belgesinde AB'nin dış ve güvenlik politikasına ait öncelikleri de âdemi merkezîyetçi bir mantıkla açıklanmıştır. Buna göre; güvenlik, komşuluk, savaş ve krizlerle başa çıkmak, dünya çapında istikrarlı bir bölgesel düzen oluşturmak ve etkili küresel yönetim sağlamak, AB'nin dış ve güvenlik politikasına ait öncelikleri olarak benimsenmiştir. Bu öncelikler aynı zamanda AB Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının (OGSP) günümüzdeki temelini de oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu önceliklere yakından bakmak faydalı olacaktır.

AB'nin dış ve güvenlik politikasına ait ilk önceliği, güvenlik hakkındadır. Küresel Strateji belgesinde AB'nin önce kendi güvenliğini sağlaması gerektiği, güçlü bir şekilde vurgulanmıştır (Biscop, 2016a: 92).



Burada özellikle “stratejik bağımsızlık” düşüncesinin altı çizilerek, AB'nin güvenlik ve savunma yeteneklerine daha fazla yatırım yapmasının önemi belirtilmiştir (Barbé ve Morillas, 2019: 760). Küresel Strateji belgesinde, AB'nin güvenliği için gerçek bir savunma politikasının gerekli olduğu iki temel neden üzerinden açıklanmıştır. Birinci neden, AB üyesi devletlerin çok büyük miktarlarda para harcamalarına rağmen karşılığında çok az askeri yeteneğe sahip olmalarıdır. Dolayısıyla, üye devletlerin gerçek bir savunma politikası etrafında buluşması ve askeri bütünleşmenin sağlanması, AB üyesi devletlere çok daha uygun maliyetle daha fazla yeteneğe sahip olma imkânı sunacaktır. İkinci neden, üye devletlerin askeri güçlerini bütünleştirebildikleri oranda ortak hareket edebilecek olmalarıdır (Biscop, 2017: 4). Üye devletlerin ordularını ortak bir politika altında sevk ve idare edecek yeteneğe sahip olmaları, siyasi bütünleşme konusunda ortak karar alma kapasitelerini de geliştirecektir. Bu çerçevede üye devletler, savunma konusunu yeniden tanımlamışlardır. Buna göre, “AB içinde savunma”, vatandaşların ve bölgelerin korunmasını ifade ederken, “AB dışında savunma”, silahlı kuvvetlerin bir rakibi caydırmak veya zorlamak için kuvvete başvurduğu askeri operasyonlar olarak tanımlanmıştır (Tardy, 2018: 121). Üye devletler için AB'nin savunulması ve güvenliğinin sağlanması konusunda terörle mücadelenin önemi, özellikle Avrupa'da büyük terör saldırıları gerçekleştikten sonra artmıştır. Dolayısıyla, terörle mücadelede “dayanışma” kilit öneme sahip olmuş, üye devletler ve AB kurumları arasında bilgi paylaşımı ve istihbarat önem kazanmaya başlamıştır (“European External Action Service”, 2021a). Benzer şekilde, siber güvenlik gibi yeni güvenlik alanları da üye devletlerin gündeminde yer bulmaya ve böylece geleneksel bir diplomasi biçimi olarak görülmeye başlamıştır (Renard, 2018: 335).

AB'nin dış ve güvenlik politikasına ait ikinci önceliği, komşuluk hakkındadır. Bu konu ile ilgili olarak 2015 yılının Kasım ayında yayınlanan “Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceğine İlişkin Ortak Tebliğ”, AB'nin “Komşuluk” konusunda değişen eğilimlerini ortaya koymaktadır. Bu tebliğde en çok göze çarpan konu, AB'nin demokratikleşme konusuna yaptığı vurgunun ortadan kalkmasıdır. Bir başka deyişle, demokratik olmak Avrupa Komşuluk Politikasının zorunlu bir parçası olmaktan çıkarılmıştır. Küresel Strateji, bunun yerine, AB'nin “ortaya çıktıkları yerde” demokrasileri destekleyeceğini açıklamıştır. Burada esas amaç, devletleri ve toplumları demokratik ilkeler benimsemeleri için zorlamaktan çok özellikle yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele ederek, öncelikle onların dayanıklılığını artırmaktır (Biscop, 2016a: 93). Dolayısıyla, AB'nin komşuluk politikasında Küresel Stratejinin, barış inşa etmek ile istikrarı korumak arasında bir orta yol olan “dayanıklılık” kavramına dayalı bir anlayışı benimsediği anlaşılmaktadır (Barbé ve Morillas, 2019: 760). Küresel Strateji belgesinde ayrıca, AB'nin “Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgeleri” başta olmak üzere ortaklık anlaşmalarının yapıldığı bölgelerdeki devletleri destekleyeceği belirtilmiştir. Buna göre AB'nin, Doğu ve Güney'de yer alan devlet ve toplumların dayanıklılığına ve esnekliğine yönelik çok yönlü bir yaklaşım izleyeceği anlaşılmaktadır. Burada amaç, özellikle AB'nin ticaret yaptığı bölgelerde terörizm, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele ederek ve insan haklarının korunmasına yardımcı olarak, bölge devletlerinin istikrarını sağlamaktır. AB üyesi devletlerin ortak çıkarlarını yansıtan

söz konusu yaklaşım, aynı zamanda AB'nin göçmen ve mülteciler konusunda yaptığı çalışmaların önemini de artırmaktadır. Bu da, AB'de uluslararası koruma arayan mültecilerin güvenli ve düzenli sığınma haklarını destekleyecek daha etkili bir "Ortak Sığınma Sistemi" üzerinde çalışılması gerektiği anlamına gelmektedir ("European External Action Service", 2021a).

AB'nin dış ve güvenlik politikasına ait üçüncü önceliği, savaş ve krizlerle başa çıkmak hakkındadır. AB Küresel Stratejisi, savaş ve krizlerle başa çıkmak konusunda, güvenilir askeri araçların vazgeçilmezliği hakkında güçlü bir farkındalık yaratarak (Biscop, 2021: 33), gerektiğinde zor kullanarak (sert güç) gerektiğinde de ortak yol bularak (yumuşak güç), "akıllı güç" kavramına vurgu yapmaktadır. Buna göre, AB'nin Rusya'ya karşı uyguladığı "kapsamlı yaptırım" bir sert güç örneği oluştururken, dünyanın birçok yerine uzanan diplomatik ağları, Birliğin yumuşak gücüne örnek olarak gösterilebilir (Cross, 2016: 406). Buna göre üye devletler, çatışmaların devam ettiği yerlerde, önce yerel ateşkeslerin desteklenmesi, sonra da insan hayatının korunması için ihtiyaç duyulan tedbirlerin alınması gerektiği üzerinde durmaktadır (Biscop, 2016a: 94). AB'nin terörle mücadele konusunda krizlere hızlı ve kararlı bir şekilde yanıt verebilmesi ve bunun için de siyasi ve askeri araçlarla sürdürülebilir faaliyetleri desteklemesi gerekmektedir ("European External Action Service", 2021a).

AB'nin dış ve güvenlik politikasına ait dördüncü önceliği, dünya çapında istikrarlı bir bölgesel düzen oluşturmak hakkındadır. Dünya çapında istikrarlı bir bölgesel düzen oluşturmak, farklı küresel ve bölgesel güçler arasında devam eden jeopolitik rekabetin farkındalığını yansıtmaktadır (Biscop, 2016a: 94). Bu anlamda Küresel Strateji daha çok faydacı bir anlayışı benimsemektedir. Bir başka deyişle, Küresel Strateji, bölgesel bütünleşme modelini ihraç etmek yerine, işbirliğine dayalı bölgesel düzenlerin kurulmasını tercih etmektedir (Barbé ve Morillas, 2019: 761). Buradaki esas nokta, farklı küresel ve bölgesel güçler arasında süregelen işbirliğine dayalı bölgesel düzenlere odaklanmaktır (Biscop, 2021: 34). Bu çerçevede Küresel Strateji belgesinde AB'nin Afrika ve Orta Doğu'daki bölgesel kuruluşlara ve işbirliklerine desteğini yoğunlaştırması gerektiği ifade edilmiştir. Benzer şekilde, Küresel Strateji belgesinde Avrupa refahı ile Asya güvenliği arasında doğrudan bir bağlantı olduğu ve Asya'da barış ve istikrarın, AB'nin refahı için bir ön koşul olduğu belirtilmiştir. Belgede ayrıca, Arktik Konsey tarafından sağlanan, süregelen işbirliği ile Arktik bölgesinin düşük gerilimli bir alan olarak kalmasında AB'nin stratejik çıkarı olduğu vurgulanmıştır ("European External Action Service", 2021a).

AB'nin dış ve güvenlik politikasına ait beşinci önceliği, etkili bir küresel yönetim sağlamak hakkındadır. AB Küresel Stratejisi, üye devletler arasında ortak bir bakış açısı yaratmak için olaylara, yeniden oluşturulmakta olan sistem çerçevesinde bakmanın önemini vurgulamaktadır (Biscop, 2021: 34). AB, bunun için, temel aldığı değerlerin rehberliğinde, kendini barışa, insan haklarına, sürdürülebilir kalkınmaya ve uluslararası hukuka dayalı bir küresel düzene adamaktadır. Bu anlamda Küresel Strateji, küresel yönetime bağlılık konusunda Birleşmiş Milletler (BM)'de reform yapılmasının önemini vurgulamakta ve AB'nin

OGSP kapsamındaki kapasite geliştirme görevlerinin planlanması ve geliştirilmesinde daha fazla koordinasyon sağlayarak, hem BM'de reform çalışmalarına hem de BM'nin barış inşası çabalarına yardımcı olacağını belirtmektedir. Küresel Strateji, AB'nin sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği konusundaki taahhütlerini uygulayarak örnek teşkil edeceğini, küresel serbest ticaretin yapı taşları olarak ABD, Japonya, Hindistan, MERCOSUR ve ASEAN gibi aktörlerle kapsamlı serbest ticaret anlaşmaları yürüteceğini vurgulamaktadır ("European External Action Service", 2021a).

Küresel Strateji belgesinde, AB üyesi devletlerin yukarıda açıklanan öncelikleri hayata geçirebilmesi için yapması gerekenler de açıklanmıştır. Belgede, AB'nin tehditlere ve krizlere yanıt verebilmesi için, üye devletlerin öncelikle AB'nin güvenliğini sağlayacak kara, hava, deniz ve uzay alanlarında etkili yeteneklere sahip olmaları ve savunma konusunda işbirliği yapmaları gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre, AB'de savunma konusunda işbirliğinin sağlanması için üye devletlerin AB silahlı kuvvetleri için tanımlanan dört görevi benimsemeleri gerekmektedir. Bu görevlerden ilki, Avrupalı yaşam tarzının korunmasına yardımcı olmak için üye devletlerin terörizm, melez tehditler, siber ve enerji güvenliği ve organize suçlar gibi hem iç hem de dış boyutları olan sorunları ele alma konusuna giderek daha çok önem vermektir. Görevlerden ikincisi, hem yakın hem de uzak çevredeki devletlerin ve toplumların dayanıklılığına katkıda bulunmak ve gerektiğinde güç kullanarak komşu bölgelerde güvenliğini sağlamaktır. Görevlerden üçüncüsü, "küresel ortak varlıklara sürdürülebilir erişimin" sağlanmasına ve korunmasına yardımcı olmaktır. Bunun için, AB'nin kilit alanlarda çok taraflı diplomatik girişimlerde bulunması ve askeri katkısını artırması gerekmektedir. Görevlerden dördüncüsü, BM'nin barışı koruma çalışmalarına daha fazla yardımcı olmaktır. Kurallara dayalı bir küresel düzenin sürdürülmesi AB'nin hayati çıkarı olduğundan, üye devletlerin, BM kurallarının ihlal edildiğine karar verdiğinde, harekete geçebilmesi gerekmektedir. AB'nin silahlı kuvvetleri için tanımlanan bu dört görev, AB üyesi devletlerin savunma konusunda işbirliğine gitmeleri için cesaretlendirici bir altyapı sağlamaktadır (Biscop, 2016b: 433-435). Bu dört görev, AB'nin silahlı kuvvetlerine askeri operasyonlar aracılığıyla iç güvenliğin sağlanmasında yeni sorumluluklar vermekte ve bu da, üye devletlerin tam donanımlı kara, hava, deniz ve uzay alanlarında yeteneklerini geliştirme konusunda tutarlı bir ortak bakış açısına sahip olmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

### **Küresel Strateji Sonrası Duyurulan Uygulama Planı ve İlerleme Raporları**

AB, 2016 yılının Ekim ayında kabul ettiği Güvenlik ve Savunma Uygulama Planı ile sonraki üç yılda duyurduğu ilerleme raporlarıyla Küresel Strateji tarafından ortaya koyulan ilkeleri ve öncelikleri hayata geçirebilmek için attığı adımlar hakkında bilgi vermiştir.

### **Güvenlik ve Savunma Uygulama Planı**

17 Ekim 2016 tarihinde toplanan Dışişleri Konseyi, Küresel Stratejiyi uygulamak için bir uygulama planının oluşturulmasına karar vermiştir. Böylece, 14 Kasım 2016 tarihinde duyurulan Konsey Kararları, Küresel Stratejinin güvenlik ve savunma boyutunu gerçeğe dönüştürmeyi amaçlayan bir "Güvenlik

ve Savunma Uygulama Planı” ortaya koymuştur (Tocci, 2018: 131). Uygulama Planı, temel olarak çatışmaların çözümü ve krizlerin yönetimi için bütünlük bir yaklaşım benimsemiştir. Buna göre, barış anlaşmalarının ve ateşkes düzenlemelerinin gerçekleştirilebilmesi ve uygulanabilmesi için AB'nin köprü operasyonları yapması gerektiği açıklanmıştır. Bu anlamda AB, sivilleri koruyarak veya bir devletin terör ve savaş gibi kriz ortamlarından uzaklaşacağı güvenli ortamlar yaratarak, istikrar tesis edecektir. Bunları gerçekleştirebilmek için de AB'nin sivil ve askeri kapasitesini artırması gerektiği belirtilmiştir.

Uygulama Planına göre, çatışmaların çıkmasını veya tırmanmasını önlemek için çatışmalara ve krizlere erken ve etkili bir şekilde yanıt verme yeteneğinin geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Buna göre, örneğin AB, OGSP sivil görevlerini ve askeri operasyonlarını kullanarak ve/veya seçimler ve arabuluculuk çabaları gibi hassas ortamlarda güvenliği sağlayarak, çatışmaların önlenmesine katkıda bulunabilecektir (“Council of the European Union”, 2021). Üye devletlerin, durum gerektirdiğinde, “bağlayıcı taahhütler” ve “özel projeler” içeren askeri operasyonlar yürütmek için ortak bir siyasi iradeyi paylaşmaları gerekmektedir. Burada, bağlayıcı taahhütler, savunma harcamalarını, yetenek geliştirmeyi ve kuvvetlerin mevcudiyeti ile konuşlandırılabilir olmayı içerirken, özel projeler, siber güvenlik müdahale ekiplerini, kriz müdahale operasyon birliklerini, eğitim tesislerini ve lojistik merkezlerini içermektedir. Bu anlamda AB'nin, OGSP sivil görevlerinin yanı sıra, çatışma önleme, kapasite geliştirme ve dayanıklılık oluşturma gibi alanlara da yatırım yapması gerektiği ifade edilmiştir (Tardy, 2018: 120-128). AB, askeri operasyonlarla ilgili olarak, farklı araçların konuşlandırılmasına ilişkin geleneksel "kapsamlı" yaklaşımın yanı sıra, vurgunun çatışma önleme ve istikrara yapıldığı “çok aşamalı” bir yaklaşımı da benimsemektedir (Tocci, 2017: 495).

Uygulama Planına göre, melez tehditler, terörle mücadele ve şiddet içeren aşırılıkla mücadele gibi alanlarda AB ile NATO arasında daha iyi bir koordinasyon sağlanması gerekmektedir. AB'nin melez tehditlere karşı koymakla ilgili ortaya çıkardığı iki ana motif, “stratejik iletişim” ile “dayanıklılıktır” (Mälksoo, 2018: 383). Bu anlamda, üye devletlerin ve AB'nin savunma yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olacak yeni finansal araçlar gündeme gelmiştir. Benzer şekilde, Tugay büyüklüğündeki Çok Yüksek Hazırlıklı Müşterek Görev Gücü gibi NATO girişimleri, NATO'nun Doğu müttefikleri içinde konuşlandırılmaktadır. Dolayısıyla, "Avrupa'nın güvenlik ve savunma çabaları, bir yandan AB'nin bağımsız hareket etmesini sağlarken, diğer yandan hem NATO'ya katkı sağlamakta hem de NATO ile işbirliği içinde eylemlerde bulunmaktadır” (Biscop, 2016b: 439). Bu çerçevede içinde AB-NATO İşbirliği, Avrupa güvenlik yapısının yeni sloganı haline gelmiştir (Howorth, 2019: 272).

Sonuç olarak, OGSP sivil görevleri ile askeri operasyonları, AB'nin dış ve güvenlik konusunda Küresel Strateji ile ortaya koyduğu ilkeler ve öncelikler çerçevesinde adım atmaya başladığını göstermektedir.

### Uygulama Planına Ait İlerleme Raporları

2016 yılında duyurulan Güvenlik ve Savunma Uygulama Planı, sonraki yıllarda açıklanan İlerleme Raporlarıyla takip edilmiştir. Buna göre, 2017 ve 2018 yıllarında iki İlerleme Raporu açıklanmış, 2019 yılında da Uygulama Planı sonrası üç yıllık dönemi değerlendiren bir başka İlerleme Raporu yayınlanmıştır. Söz konusu raporlar bize ilkeler ve önceliklerle ilgili uygulamaların hangi düzeye ulaştığı konusunda bir fikir vermektedir.

2017 yılının Haziran ayında yayınlanan ilk İlerleme Raporuna göre, İngiliz referandumunu Avrupa bütünleşme sürecini yeniden başlatmak için bir sıçrama tahtası işlevi görmüştür. Buna göre AB, askeri eğitim ve danışmanlık görevleri için yeni bir komuta merkezini hayata geçirmiş ve ulusal savunma bütçelerinin eşgüdümlü yıllık incelenmesi hakkındaki görüşünü şekillendirmiştir. Benzer biçimde AB, BM ile ilerleyen işbirliği çerçevesinde, küresel yönetişimin reform sürecinden geçirilmesi talebini yinelemiş, bu görüş BM sistemi içinde “iddialı reform gündemiyle” yer bulmuştur. Ayrıca, AB’nin iklim değişikliğine ilişkin Paris anlaşmasına, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ve barışı koruma operasyonlarına verdiği destek, AB’nin ortakları için bir referans noktası teşkil etmiştir. Buna göre AB, “ortak bakış açısından ortak eylem doğar” sloganıyla, tüm Avrupa kurumları ve üye devletleri için ortak bir kalkınma politikası olarak tanımladığı, AB Kalkınma Mutabakatını benimsemiştir (“European External Action Service”, 2021b).

2018 yılının Haziran ayında yayınlanan ikinci İlerleme Raporuna göre, AB’nin Dış ve Güvenlik Politikasına ait önceliklerin yerine getirilmesi konusunda ilerleme kaydettiği anlaşılmaktadır. Buna göre, göç, siber güvenlik ve terörle mücadele gibi alanlarda üye devletlerin iç ve dış politikaları birbirine bağlama çabaları dikkat çekmiştir (“European External Action Service”, 2021c). Aynı zamanda AB, NATO ile melez tehditlerle mücadele etmek, siber güvenliği desteklemek ve askeri yetenekleri geliştirmek için bir dizi somut ortak eylem üzerinde anlaşmıştır. Bu konu, özellikle kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, Batı Hint Okyanusu'nda ortak korsanlıkla mücadele tatbikatlarının yapılması ve deniz güvenliğinin sağlanması söz konusu olduğunda, Kore yarımadasındaki gerilimi azaltmak için yapılan yatırımları içermektedir. Bu anlamda AB, Japonya ile Stratejik Ortaklık ve Ekonomik Ortaklık anlaşmalarının müzakerelerini tamamlamış, Singapur ve Vietnam ile Serbest Ticaret Anlaşmalarının yapılması, Avustralya ve Yeni Zelanda ile müzakerelerin başlatılması yönünde önemli adımlar atmıştır. 2018 yılının Mart ayında, AB-Filipinler Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması onaylanmıştır. AB, ayrıca iklim değişikliği ve ortak güvenlik çıkarları gibi küresel konularda, 2016 yılında kabul edilen AB-Çin Stratejisi temelinde, Çin ile ilişkisini devam ettirmiştir. Buradan, AB’nin, 21. yüzyılda şekillendirilecek çok taraflı yeni bir düzen ile ilgili olarak, üye devletlerin karşı karşıya kalacağı muhtemel sorunlara ortak çözümler bulunmasını sağlamak için, çok amaçlı küresel örgütlerle olan ilişkisini üst düzeye çıkarmaya çalıştığı anlaşılmaktadır (“European External Action Service”, 2021c).

2019 yılının Haziran ayında yayınlanan ve Küresel Stratejinin duyurulmasından sonraki üç yılın değerlendirildiği bir başka İlerleme Raporuna göre, AB'nin Güvenlik Stratejisi ile duyurduğu ilkeleri ve öncelikleri hayata geçirme konusunda önemli ilerleme kaydettiği belirtilmiştir (“European External Action Service”, 2021d). Örneğin, Konsey tarafından belirlenen “stratejik bağımsızlık” hedefine yönelik olarak yapılan çalışmalarla Avrupa güvenliği ve savunmasında önemli adımlar atılmıştır. Dolayısıyla, hedeflenen stratejik bağımsızlığa kavuşmak için siyasi-askeri istekler, görevler, gereksinimler ve yetenekler belirlenmiştir (Biscop, 2016b: 432). Stratejik Bağımsızlık, AB'nin dış ve güvenlik politikası için ortak bir anlayış oluşturma ihtiyacını karşılamış (Koppa, 2019: 4) ve AB için, stratejik bağımsızlık arayışıyla çerçevelenen, yeni bir hedef düzeyi ilan etmiştir (Duke, 2019: 123).

Ayrıca, Avrupa Konseyi de Avrupa savunmasını desteklemek için savunma yatırımlarına, savunmayla ilgili yeteneklerin geliştirilmesine ve operasyonlara ait hazırlıklarını artırarak (Biscop, 2021: 34) üye devletler ve AB kurumları arasındaki stratejik bağlantıyı sorunsuz bir hale getirmek için yeniden düzenlemeye karar vermiştir. Avrupa Konseyi'nin bu siyasi kararlılığı, üç kapsayıcı hedefi olan yeni bir “istek düzeyi” ile sonuçlanmıştır (“European External Action Service”, 2021d). Üye devletlerin pratik olarak uygulamaya karar verdikleri bu üç hedef; dış çatışmalara ve krizlere yanıt vermeyi (kriz yönetimi), ortakların güvenlik ve savunma kapasitelerini geliştirmeyi ve AB vatandaşlarını korumayı (AB'nin kendisini korumak) (Biscop, 2021: 34) içermektedir. Bu hedefler doğrultusunda, göç alanı, Afrika ile ortaklık ve BM'ye destek konularında güçlü yatırım yapılmış ve özellikle iklim konusunun da AB'nin öncelikli bir politikası olduğu açıklanmıştır. Buna göre AB'nin faaliyetleri, Sahra ve Sahel'deki çölleşmeye karşı “Büyük Yeşil Duvar” projesine verilen destekten, küçük adalarda afet riskinin azaltılmasına, gelişmekte olan ülkelerdeki temiz enerjiye yapılan yatırımdan, Kuzey Kutbu devletleri ve yerli halklarla yapılan çalışmalara kadar iklim üzerine yoğunlaşmıştır. İklim eylemi, çatışma önleme ve sürdürülebilir güvenlik konusundaki çalışmaların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Yukarıda açıklanan Uygulama Planı ve İlerleme Raporlarına göre, AB'nin dış ve güvenlik politikası konusunda önemli adımlar attığı söylenebilir. Bu konu, bir sonraki bölümde değerlendirilmiştir.

### **Küresel Stratejinin Başarısı Hakkında Değerlendirme**

Küresel Stratejinin ne ölçüde başarılı bir şekilde hayata geçirilebildiğiyle ilgili genel bir değerlendirme yapmadan önce, İngiliz referandumunun bir dönüm noktası olarak oynadığı rolden bahsetmek gerekir. Küresel Strateji'nin ortaya çıkmasındaki temel sebeplerden biri olan İngiliz referandumunu ve İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı, üye devletlere, İngiltere'nin Avrupa bütünleşme süreci içinde oynadığı rolü hatırlatmış ancak aynı zamanda üye devletlere birbirlerine bağlanmak için uygun bir ortam da yaratmıştır. Küresel Strateji, istihbarat işbirliği kapasitesine sahip ve nükleer gücü olan İngiltere'nin AB dışında kalmasının AB'nin savunma politikasını zayıflatacak bir etken olmasına dikkat çekmiş ve İngiltere'nin yokluğu önemli bir engel olarak değerlendirilmiştir (Csornai, 2017: 8). İngiltere'nin Birlikten ayrılışı, AB'nin

toplam savunma kapasitesinin dörtte birine yakın kısmında azalmaya neden olmuştur. Benzer şekilde, İngiltere AB içindeyken AB bütçesine katkı sağlayan en büyük dördüncü devlet olduğundan ve Birliğin toplam birleşik ekonomik çıktısının altıda birini temsil ettiğinden, İngiltere'nin Birlikten ayrılışı, AB'nin ekonomik nüfuzunun önemli bir bölümünün ortadan kalkmasına sebep olmuştur (Csornai, 2017: 3). Ayrıca, AB ekonomik nüfuzunu bir dış siyasi eylem biçimi olarak kullandığı için, İngiltere'nin yokluğu, AB'nin savunma politikası için dolaylı da olsa önemli sonuçlar doğurmuştur. Nitekim İngiltere AB'den ayrıldıktan sonra AB dış eyleminin oluşturulması ve uygulanmasında oynadığı rol de sona ermiştir. İngiltere'nin AB'den ayrılışı ile yüz yüze kalacakları zorlukları anlamış olmaları üye devletleri birbirlerine bağlamış ve bu anlayış da Küresel Strateji ile ortaya koyulan önceliklerin gerçekleştirilmesi için atılan ilk adımı oluşturmuştur. İngiltere'nin AB'den ayrılışından sonra mevcut AB üyesi devletlerin, Birliğe sahip çıktıklarını, dolayısıyla "birlik" içinde hareket ettiklerini göstermek, bütün üye devletleri içine alan siyasi bir öncelik haline gelmiştir. Bir başka deyişle, iç ve dış birçok krizle karşı karşıya kalan AB, güvenlik ve savunma konularıyla ilgili olarak üye devletler arasında bir tür amaç birliğini göstermek zorunda kalmıştır (Tocci, 2018: 134). Nitekim İngiltere'nin Birlikten ayrılışını sorgulayan 2016 referandumu sonucunda bile Avrupa kurumları, Avrupa fikrini, normlarını ve küresel siyasetteki rolünü daha iyi tanıtmak için özel çaba sarf etmişlerdir (Haastруп, Wright ve Guerrina, 2019: 68).

Bu genel anlayış içinde, Küresel Stratejinin ortaya koyduğu ilkeler ve açıkladığı öncelikler çerçevesinde ne derece başarılı olduğu; dayanıklılık, çatışma önleme ve barış inşası ile çok taraflı küresel yönetim alt başlıkları altında değerlendirilebilir.

### **Dayanıklılık**

Küresel Stratejinin ne ölçüde başarılı bir şekilde hayata geçirilebildiğiyle ilgili ilk değerlendirme "dayanıklılık" alt başlığı içinde açıklanabilir. Küresel Strateji belgesinde vurgulandığı gibi, bölgeye, ülkeye ve topluluğa özgü olan dayanıklılık, içinde birçok tanımı barındırmakta ve farklı sektörlerdeki güvenlik açıklarını ele alan hem daha derin hem de daha geniş bir yaklaşım içermektedir ("European External Action Service", 2021b). Aslında, Küresel Stratejinin, 2000'li yılların başında etkin olan demokratikleşme ve devlet inşasına yönelik "kapsamlı" yaklaşımdan, dayanıklılığı artırmayı amaçlayan "faydalı" yaklaşıma doğru bir değişimi ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir. Bu anlamda, dayanıklılık, toplumsal uyumu teşvik eden ve sorumlulukları hem uluslararası hem de yerel aktörler arasında paylaşan bir kurumsal reformları destekleme sürecinden oluşmakta, böylece AB de krizleri ve anlaşmazlıkları yönetmek için gerçekçi bir yaklaşıma sahip olmaktadır (Bargués ve Morillas, 2021: 1319). Dayanıklılık, Küresel Strateji tarafından duyurulan önceliklerden olan; savaş ve krizlerle başa çıkmak, istikrarlı bir bölgesel düzen oluşturmak ve etkili küresel yönetim sağlamak arasında bir kesişim noktası olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre dayanıklılık, barış inşası ile istikrar arayışı arasında bir orta yol sağlamaktadır. Dayanıklılık, dikkati hem yerel kaynaklara ve uygulamalara çekmekte hem de yeni düşünme ve çalışma biçimleri için birleştirici bir araç olarak uluslararası

örgütlere çevirmektedir (Wagner ve Anholt, 2016: 414-423). Genel olarak, dayanıklılık, politika yapıcıları ve uygulayıcıları, kuruluşları ve toplulukları aynı masa etrafında bir araya getirerek "direnci güçlendirmeyi" amaçlamaktadır.

Dayanıklılık, oluşturulması ve sürdürülmesi önemli ölçüde çaba gerektirdiği ve hem içeriden nasıl yönetildiği hem de dışarıdan nasıl desteklendiği konusunda zor soruları gündeme getirdiği için (Korosteleva ve Flockhart, 2020: 154) daha fazla esneklik gerektirmekte, bu da daha faydacı bir AB dış politikasının ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. "İkeli faydacılık" fikri de bu sonucu destekler görünmektedir (Juncos, 2017: 11). Dayanıklılık, normatif güç fikrinin altını çizmekte, yerel uygulama ve ihtiyaçlardan yola çıkarak, reformları sahiplendirmekte ve ortaklıklara odaklanarak kapasite geliştirmektedir. Böylece, dayanıklılık, uzun vadeli bir bakış açısıyla, risk azaltma stratejilerini normalleştirmektedir (Juncos, 2017: 14). Dayanıklılık, aynı zamanda özellikle kısa vadeli insani müdahale ve uzun vadeli kalkınma stratejisi gibi farklı politika alanları arasında bir köprü oluşturmaktadır (Joseph ve Juncos, 2020: 287). Dayanıklılık, devlet inşası kavramının, dış aktörlerin rolünü ortadan kaldırmadan devleti dış eylemlerin ana yararlanıcısı olarak bir kenara koyan kapasite geliştirme kavramıyla değiştirilmesini beraberinde getirmektedir (Giusti, 2020: 1457). Bu anlamda dayanıklılık, hedef devletlerin ulusal programlarına kendi yapısını dâhil ederek ve AB ortamının güvenliğine katkı sağlayarak AB'yi siyasetlendirmektedir (Korosteleva, 2020: 247).

Devletlerin ve toplumların dayanıklılığına vurgu yapan Küresel Strateji, başta Afrika olmak üzere dünyanın birçok farklı bölgesinde pratik uygulamalarla test edilmiştir. Örneğin AB, Sahel bölgesinde, eylem planlarını ve OGSP görevlerini hazırlamak için kanıt toplamak amacıyla bir uygulama başlatmış, sonra da faydacı bir bölgesel yaklaşım ile düzenli toplantılar gerçekleştirmiştir (Lucia, 2017: 457, 462). Dayanıklılık, Afrika dışında başka bölgelerde de test edilmiştir. Örneğin, AB, Batı Balkan ülkelerinin AB'nin kendi bölgesel alanının ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul ettiğinden bu bölgede toplumsal dayanıklılığı sağlamak ve sürdürmek için önemli adımlar atmıştır. Yunanistan ve Kuzey Makedonya arasında 17 Haziran 2018 tarihinde imzalanan Prespa Anlaşması ile Arnavutluk'ta bir adalet reformunun gündeme gelmesi, söz konusu adımlara verilecek örnekler arasındadır. Benzer şekilde, Karadağ ve Sırbistan ile katılım müzakerelerinin başlaması, Kosova ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması yapılması ve güvenlik ve radikalleşmeye karşı imzalanan bölgesel dolaşım anlaşması, diğer örnekler olarak kabul edilebilir.

### **Çatışma Önleme ve Barış İnşası**

Küresel Stratejinin ne ölçüde başarılı bir şekilde hayata geçirilebildiğiyle ilgili ikinci değerlendirme, "çatışma önleme ve barış inşası" alt başlığı içinde açıklanabilir. Küresel Stratejinin üçüncü önceliği olarak duyurulan savaş ve krizlerle başa çıkmak, çatışma önleme ve barış inşası ile doğrudan bağlantılıdır. AB, Küresel Stratejisinin uygulanması konusunda, çatışma önleme ve çatışma sonrası barış inşası konularına giderek daha fazla önem vermeye başlamıştır. Örneğin, 2017 yılının Nisan ayında Brüksel'de yapılan Suriye ve bölgenin geleceğine ilişkin uluslararası konferansta, Suriye'nin yeniden inşası üzerinde konuşulmuş ve AB'nin bu



konuya katkısı, hem bölgesel aktörler hem de Suriye sivil toplum temsilcileri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Benzer şekilde AB, Kolombiya'da, bir dizi proje gerçekleştirmeye karar vermiştir. Bu projeler, eskiden tartışmalı olan bölgelerden mayın temizlemeye ve eski çocuk askerlerle ilgili sorunları çözmeye kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. AB, söz konusu yaklaşımı güçlendirmek amacıyla Avrupa Dış Eylem Servisi içinde, gizlilik ve güvenlik ile ilgili bir birim (PRISM) oluşturmuştur. Bu birim, 2017 yılının Haziran ayında Avrupa Komisyonu ile “Komisyon Hizmetleri Bütünleşik Yaklaşımına İlişkin Sorunlar Belgesi” hazırlamıştır (“European External Action Service”, 2021b). AB, 2017 yılında “AB Askeri Personeli” içindeki icracı olmayan askeri görevleri için stratejik düzeyde kalıcı bir karargâh ile AB'nin Orta Afrika Cumhuriyeti, Mali ve Somali'de devam etmekte olan askeri görevleri için kalıcı bir Askeri Planlama ve Yürütme Kabiliyeti oluşturmuştur (Tocci, 2018:135). Askeri Planlama ve Yürütme Kabiliyeti bir ihtiyacın belirlenmesi, Küresel Stratejinin yayınlanmasının yarattığı ivme ve İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı olmak üzere üç paralel sürecin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Tardy, 2018: 127). AB, burada, komuta kontrolünde bir boşluğu doldurmayı ve böylece daha etkili ve verimli eylemlere olanak sağlamayı amaçlamıştır.

AB, son yıllarda, dünya çapında konuşlanmış beş binden fazla AB personelini içeren yirmi sivil ve askeri operasyonla küresel bir güvenlik sağlayıcısı olarak hareket etmekte ve Küresel Strateji içinde tanımlanan özel araçlar kullanmaktadır (“European External Action Service”, 2021d). Örneğin, 2016 yılında AB, sivil ve askeri faaliyetler arasında bağlantı kurabilmek için Koordineli Yıllık Savunma İncelemesi (CARD) oluşturmuştur (“European External Action Service”, 2021b). Üye devletlerarasında bilgi alış verişini düzenlemek için tasarlanan CARD (Barbé ve Morillas, 2019: 764), aynı zamanda AB içinde savunma ile ilgili mali yapılanma konusu için de yetkilendirilmiştir (Koppa, 2019: 5). Bir başka deyişle, üye devletlerin savunma harcamalarını kontrol eden CARD (Besch, 2019: 6), Küresel Strateji'nin yayınlanmasıyla oluşturulan Avrupa savunmasının ivmesini geliştirmeye odaklanmıştır. Bu mekanizma, üye devletlerin savunma konusunda ortak çalışabilmeleri için uygun bir ortam yaratmakta ve üye devletlerin ileri dönük çalışmaları için işbirliği imkânları yaratmaktadır (Fiott, 2017: 1). Bu anlamda CARD, üye devletlerin dış ve güvenlik politikaları konusunda ortak politikalar benimsemelerini ve bu politikaları savunma konusu ile senkronize etmelerini kolaylaştıracak bir uygulamadır (Tardy, 2018: 126). Bu mekanizma, üye devletlerarasında savunma planlamaları ve Yetenek Geliştirme Planının uygulanması hakkındaki düzenli ve sistematik bilgi paylaşımını kolaylaştıracak, bu da yeteneklerin sunulmasını destekleyecek ve üye devletlerarasında savunma işbirliğini teşvik edecektir.

Avrupa Birliği Konseyi, ayrıca Küresel Strateji tarafından geliştirilen bir başka özel araç olarak, savunma konusunda üye devletlerarasında ileri düzeyde işbirliğine izin veren bir uygulama olarak Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği (PESCO) oluşturulmasına karar vermiştir. Avrupa güvenliği ve savunmasında bir dönüm noktası olarak değerlendirilen PESCO'ya katılım (“European External Action Service”, 2021b), taahhüt sorunlarından kaçınmak isteyen AB üye devletleri için gönüllülük esasına dayanmaktadır. Gönüllü 25 üye devleti bünyesinde barındıran PESCO için gerekli olan mali kaynak da, AB kurumlarından

sağlanmaktadır (Leuprecht, 2019: 79). Ulus-üstü bir yapı olarak planlanan PESCO, AB'nin siyasi bütünleşmesi için önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Csornai, 2017: 6). AB, savunma konusunda PESCO'nun NATO ile rekabet etmediğini vurgulamakta, PESCO'nun amacının AB ve NATO yönetimi altında konuşlandırılabilir ulusal askeri yetenekleri geliştirmek olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, AB ve NATO, ulusal askeri yetenekleri geliştirmek için savunma planlama süreçlerini koordine etmek istemektedir (Helwig, 2018: 3). Aslında, AB, PESCO'yu NATO'nun hedefleriyle uyumlu hale getirme imkânına sahiptir ve bu da Almanya'nın kapsayıcı bir AB savunma politikası fikriyle uyumludur. PESCO projeleri, kriz yönetimi için yeteneklerin geliştirilmesine büyük önem vermektedir. İddialı PESCO projeleri arasında, Almanya'nın 2024 yılından itibaren bölge dışı operasyonların planlanmasını ve uygulanmasını kolaylaştıracak bütünleşik bir lojistik merkezler ağı kurmak da vardır (Helwig, 2018: 3).

CARD'ın ve PESCO'nun ortaya çıkışları, Avrupa askeri güçlerinin örgütlenmesi, kurulması ve kullanılması söz konusu olduğunda, artan ulus-üstü düzenlemelere karşı denge sağlayan girişimler olarak da değerlendirilmektedir (Bunde, 2021: 245).

### **Çok Taraflı Küresel Yönetişim**

Küresel Stratejinin ne ölçüde başarılı bir şekilde hayata geçirilebildiğiyle ilgili üçüncü değerlendirme, “çok taraflı küresel yönetişim” alt başlığı içinde açıklanabilir. Küresel Strateji tarafından ortaya koyulan dördüncü ve beşinci öncelikler olan dünya çapında istikrarlı bir düzen oluşturmak ile etkili küresel yönetişim sağlamak arasında bütünleşik bir yapı olarak ortaya çıkan çok taraflı küresel yönetişim, AB tarafından takip edilmesi gereken stratejik bir öncelik olarak belirlenmiştir. Son yıllarda AB, dünyada çok taraflılığı koruyan, teşvik eden ve güçlendiren bir aktör olarak görülmeye başlanmıştır. Örneğin, AB, küresel yönetişimin bilinen en önemli sembolü olan BM tarafından belirlenen yönetim, barış ve güvenlik ve kalkınma konularındaki reform gündemini güçlü bir şekilde desteklemekte ve BM sistemine fon desteğini artırmaktadır. AB, diğer devletler ve devlet dışı aktörlerle de küresel düzenin sağlanmasına yardımcı olacak politikalar izlemektedir. Örneğin, AB, İran ile nükleer anlaşmanın korunmasına yönelik yatırımı bir Ortak Kapsamlı Eylem Planı olarak duyurmuş, bir başka deyişle, İran'la nükleer anlaşma gibi çok taraflı kurallara dayalı çözümlerin takibi, gerçekleştirilmesi ve savunulması için önemli siyasi yatırımlar yapmıştır.

AB, dünya çapında istikrarlı bir bölgesel düzen oluşturmak için gerekli olan çok taraflılığın korunması konusunda Kanada ve Japonya ile yaptığı gibi, diğer birçok devletle de iddialı siyasi ve ticari anlaşmalara imza atmıştır. Örneğin, AB'nin Latin Amerika ile ortaklığı büyük ölçüde güçlenmiştir. Bu bölgede, MERCOSUR, Meksika ve Şili ile yeni nesil siyasi ve ticari anlaşmaların müzakeresinde ileri bir aşamaya geçilmiş, Küba ile ilişkilerde aşama kaydedilmiş ve Venezüella'daki krizin üstesinden gelmeye yardımcı olmak için, bir Uluslararası Temas Grubu oluşturulmuştur. Dolayısıyla AB, MERCOSUR, Meksika, Şili, Avustralya ve Yeni Zelanda ile yaptığı görüşmelerle çok taraflılığın derinleştirilmesine olan bağlılığını göstermiştir. AB, aynı zamanda 78 Afrika, Karayip ve Pasifik ülkesiyle yeni ve modernize edilmiş bir ortaklık

anlaşması üzerinde müzakerelere başlamış ve bu da söz konusu ülkelerle ilişkileri daha eşit bir zemine oturtmuştur. Benzer şekilde AB, Afrika'daki ülkelerle de ortaklık geliştirilmesi konusunda önemli adımlar atmıştır. Afrika Birliği aracılığıyla kıta ile bir bütün olarak ilişki kurmanın yanı sıra, AB, özellikle Afrika Boynuzundaki Hükümetler arası Kalkınma Otoritesi (IGAD) gibi alt-bölgesel girişimlerle ortaklığını güçlendirmiştir.

AB, Arap Devletleri Ligi, Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi bölgesel kuruluşlarla ve bölgedeki tüm ülkelerle ortaklıklarını derinleştirmiş ve bölgesel rakip devletlerarasındaki diyalogu teşvik etmiştir. Bu konuda AB, Doğu Ortaklığı ülkeleriyle her bir ortağın farklılaştırılmış beklentilerine saygı duyarak işbirliğine dayalı ve kapsayıcı bir ilişki için çalışmış, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile iddialı Ortaklık Anlaşmaları imzalamış ve Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Alanları yaratmıştır.

AB'nin Asya ile olan ortaklığının da önemli ölçüde derinleştiği söylenebilir. Örneğin, Japonya, Vietnam ve Singapur ile siyasi ve ticari anlaşmalar yapılmış, Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan bir strateji geliştirilmiş ve Çin ile de yürütülmekte olan kapsamlı stratejik ortaklık güncellenmiş ve derinleştirilmiştir. AB, ayrıca, son yıllarda kendisi için stratejik bir zorluk olmaya devam eden Rusya'ya karşı çift yönlü bir yaklaşımı tutarlı bir şekilde uygulamaktadır. Buna göre, Rusya ile çok çeşitli dış politika konularında işbirliği yapılırken, Rusya'nın iddialı ve işbirlikçi olmayan davranışları kısıtlanmaktadır. AB, Arktik bölgesinin düşük gerilimli, yapıcı diyalog ve işbirliği bölgesi olarak korunmasına katkıda bulunmaktadır. Orta Arktik Balıkçılık Anlaşması'nda, AB ve diğer dokuz imzacı ülke, Orta Arktik Okyanusu'nun açık deniz bölümünde ticari balıkçılığı yasaklamayı kabul etmiştir.

AB, aynı zamanda, göç, iklim, doğal kaynaklar ve insan hakları gibi alanlarda yeni çok taraflı girişimlerde kilit rol oynamaktadır. Örneğin, AB, Göç ve Mülteciler, Okyanus Yönetişimi Gündemi, Küresel Çevre Paketi veya İyi İnsan Hakları Öyküleri Girişimi konularında ortaklığı teşvik etmekte ve işbirliğine vurgu yapmaktadır. Örneğin, AB, göç üzerindeki dâhili ve harici bağlantıyı yönetmek, dış politikada stratejik iletişimi kurmak, terörizme karşı eylemleri güçlendirmek, ekonomik ve kültürel diplomasiyi geliştirmek ve dış politika için daha akıllı bir bütçe hazırlamak konularında da başarılı faaliyetlerde bulunmaktadır.

Sonuç olarak, AB üyesi devletler İngiliz referandumu sonucunda güvenlik ve savunma konularında işbirliğini geliştirme konusundaki ortak görüşlerini “ortak bakış açısı” adı altında Küresel Strateji belgesi ile duyurmuşlardır. Söz konusu ortak bakış açısı, AB'nin güvenlik ve savunma konularında stratejik bir değişikliğe gittiğini göstermektedir. Son beş yıllık dönem içinde AB'nin benimsediği yeni yaklaşımlar ve bunların sivil ve askeri uygulamaları, AB'nin Küresel Strateji ile ortaya koyulan önceliklerin gerçekleştirme kapasitesi hakkında bize bir fikir vermektedir. Buna göre, AB'nin dayanıklılık, çatışma önleme ve barış inşası ile çok taraflı küresel yönetim ile tanımlanan konularda yeni bir anlayış geliştirdiği ve bu anlayışı da uygulamaya koyabildiği anlaşılmaktadır.

## Sonuç

AB, 2014 yılından sonra içerde ve dışarıda yaşadığı siyasi-askeri krizlere çözüm olabilmek için 2016 yılında duyurduğu Küresel Strateji ile yeni bir döneme girmiştir. Elde edilen bulgulara göre öncelikle, İngiltere'nin Birlikten ayrılmasının üye devletlerarasında dönüştürücü bir etki yarattığı anlaşılmaktadır. Üye devletler, Birlikten ayrılmasıyla AB'nin toplam gücünde bir azalma olacağını hesap etmelerine rağmen, İngiltere'nin 1973 yılından itibaren bütünleşme sürecinde ulus-üstü nitelikli politikalara direnerek, bütünleşmenin derinleşmesi konusunda ciddi bir engel olduğunu da unutmamışlardır. Dolayısıyla, her ne kadar İngiltere'nin olmadığı bir AB, toplamda güç kaybedecekse de, Birlik, bütünleşme sürecinde derinleşme konusunda daha kolay adımlar atabilecek bir duruma gelmiştir.

Diğer yandan, toplumların direncini güçlendirmeyi hedefleyen dayanıklılığın, AB'nin faydacı bir dış politika (ilkeli faydacılık) üretebilmesi için dayanak oluşturduğu görülmektedir. AB'nin komşu bölgelerde güvenliği sağlama ve bu bölgelerdeki devletlerin ve toplumların dayanıklılığını güçlendirme düşüncesinin AB'nin salt yumuşak gücünü yayma görüşünden daha fazlasını anlattığı söylenebilir. Bu görüşün, aynı zamanda, son yıllarda üzerinde sıkça konuşulan, devletlerin kendi çıkarlarını, komşularının çıkarlarına zarar vermeden uygulama düşüncesini yansıttığını söyleyebiliriz. Bu görüşe, çevrenin korunması ile iklim değişikliği konuları için gösterilen hassasiyeti de ekleyebiliriz.

Öte yandan, çatışma önleme ve barış inşası konusunda AB'nin, hem yakın çevresinde (Suriye gibi) hem de uzak çevresinde (Kolombiya gibi) askeri çatışmaların önlenmesine ve kalıcı barışın sağlanmasına özel bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Buna göre, AB'nin çatışma önleme ve barış sağlama ile ilgili olarak siyasi desteğini geniş kapsamlı projelerle desteklediği, siyasi görevler ve askeri operasyonlar için karargâhlar oluşturduğu görülmektedir. AB ayrıca etkili eylemler gerçekleştirmek ve bunları yürütmekle ilgili somut adımlar atabilmek ve güvenliği küresel düzeyde sağlayabilmek için CARD ve PESCO gibi özel araçlar da oluşturmuştur. Bu aynı zamanda, üye devletlerin “stratejik bağımsızlık” düşüncesinin gerçekleşebilmesi için siyasi-askeri unsurların belirlenmesinin ve bunun için de üye devletlerarasında yeni bir “istek düzeyi” çerçevesinde hareket edilmesinin gerekliliğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, çatışma önleme ve barış inşasının sağlanması, üye devletlerin düzeyi artan ortak görüşlerinin ve hedeflerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan AB, çok taraflı yönetim konusunda önemli adımlar atmış, uluslararası arenada etkinliğini artırmıştır. Örneğin AB, Doğu Ortaklarıyla ticareti artırmış, Afrika ile olan ilişkisini bir eşitler ortaklığı üzerine oturtmuş ve Akdeniz bölgesi için her düzeyde bölgesel işbirliğine yatırım yapmıştır. AB, aynı zamanda, “Yeni Bağlantı Stratejisi” temelinde Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmiş, örneğin ASEAN ile askeri işbirliğinden, Kore'nin nükleer silahlardan arındırılmasına kadar, Asya güvenliğine her zamankinden daha fazla bağlı olduğunu ifade etmiştir. AB, benzer şekilde Orta Asya'da, özellikle ticaret, terörle mücadele ve Afgan barış sürecinde bölgesel işbirliğini desteklemiş, bu hedefler, AB'nin yeni Orta Asya Stratejisinin

bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca, AB'nin Latin Amerika bölgesine yönelik stratejisinin, eşitsizliklerle mücadelede iyi yönetişime kadar sosyo-ekonomik işbirliği ve reformlara odaklandığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, AB'nin küresel örgütlerle ve özellikle BM ile olan ilişkisine özel önem verdiği anlaşılmaktadır. Buna göre AB, BM'ye ayrılan fon desteğinden, ortak ülkelerle yapılan eylem planlarına ve ticari anlaşmalar yoluyla çok taraflılığın kapsamını göç ve iklim konularını alacak şekilde genişletmeye kadar önemli adımlar atmıştır.

Sonuç olarak, AB, Küresel Strateji ile ortaya koyduğu ilkelerini ve önceliklerini son beş yıllık dönemde oldukça önemli ölçüde hayata geçirebilmiştir. AB, böylece, Maastricht Antlaşması sonrası hedefine koyduğu küresel bir aktör olma düşüncesini, güncel gelişmeler ışığında yenilediği OGSP çerçevesinde ileri taşıyabilmiştir. AB, dünyanın birçok yerinde yumuşak gücünü kullanarak devletlerin ve toplumların dayanıklılığına katkı sağlamaya çalışmakta ve Birliğin etkisini uzak coğrafyalara yaymaya gayret etmektedir. Bunun yanı sıra AB'nin bir yandan dış politikasını siyasi bir zemine oturtmaya çalışırken, diğer yandan vatandaşlarının güvenliğini artıran bir şekilde askeri araçlarla sağlamayı planladığını söyleyebiliriz. Sonuç olarak AB'nin dış ve güvenlik politikası için oluşturduğu Küresel Stratejiyi, hem AB'nin ekonomik bütünleşmesinden "taşan" ve Birliği askeri dinamikler çerçevesinde siyasi bütünleşmeye doğru götüren bir adım olarak niteleyebilir, hem de AB'nin yeni stratejisi ve eylem planı olarak açıklanan Stratejik Pusula için askeri temelin hazırlandığı bir gelişme olduğunu düşünebiliriz.

### Kaynakça

- Barbé, E. ve Morillas, P. (2019). The EU global strategy: the dynamics of a more politicized and politically integrated foreign policy. *Cambridge Review of International Affairs*, 32 (6), 753-770. <https://doi.org/10.1080/09557571.2019.1588227>.
- Bargués, P. ve Morillas, P. (2021). From democratization to fostering resilience: EU intervention and the challenges of building institutions, social trust, and legitimacy in Bosnia and Herzegovina. *Democratization*, 28 (7), 1319-1337. <https://doi.org/10.1080/13510347.2021.1900120>.
- Besch, S. (2019). The European commission in EU defence industrial policy. *Carnegie Europe*, October, 1-7.
- Biscop, S. (2021). Analysing the EU global strategy on foreign and security policy. Rehr, J. (Ed.), *Handbook on CSDP, the common security and defence policy of the European Union* kitabı içinde (s. 29-36). Vienna: Publication of the Federal Ministry of Defence of the Republic of Austria.
- Biscop, S. (2016a). The EU global strategy: realpolitik with European characteristics. Woischnik, J. (Ed.), *Might and right in world politics* kitabı içinde (s. 91-97). Rio de Janeiro: Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Biscop, S. (2016b). All or nothing? The EU global strategy and defence policy after the Brexit. *Contemporary Security Policy*, 37 (3), 431-445. <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1238120>.
- Biscop, S. (2017). How the EU can save NATO? *Security Policy Brief*, (83), 1-5.
- Bunde, T. (2021). Defending European integration by (symbolically) integrating European defence? Germany and its ambivalent role in European security and defence policy. *Journal of European Integration*, 43 (2), 243-259. <https://doi.org/10.1080/07036337.2021.1877693>.
- Council of the European Union. (2021, 22 Nisan). Implementation plan on security and defence. Erişim adresi: [https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs\\_implementation\\_plan\\_st14392.en16\\_0.pdf](https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_implementation_plan_st14392.en16_0.pdf).

- Cross, M. K. D. (2016). The EU global strategy and diplomacy. *Contemporary Security Policy*, 37 (3), 402-413. <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1237820>.
- Csornai, Z. (2017). Evaluating the effects of Brexit on the EU's common security and defence policy. *KKI Policy Brief*, (14), 1-12.
- Duke, W. S. (2019). The competing logics of EU security and defence. *Survival, Global Politics and Strategy*, 61 (2), 123-142. <https://doi.org/10.1080/00396338.2019.1589092>.
- European External Action Service (2021a, 22 Nisan). Shared vision, common action: a stronger Europe, a global strategy for the European Union's foreign and security policy. Erişim adresi: [https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs\\_review\\_web\\_0.pdf](https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf).
- European External Action Service (2021b, 22 Nisan). From shared vision to common action: implementing the EU global strategy, year 1. Erişim adresi: [https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs-report-full\\_brochure\\_year\\_1.pdf](https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs-report-full_brochure_year_1.pdf).
- European External Action Service (2021c, 22 Nisan). Implementing the EU global strategy, year 2. Erişim adresi: [https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs\\_annual\\_report\\_year\\_2.pdf](https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_annual_report_year_2.pdf).
- European External Action Service (2021d, 22 Nisan). The European Union's global strategy, three years on, looking forward. Erişim adresi: [https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eu\\_global\\_strategy\\_2019.pdf](https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_global_strategy_2019.pdf).
- Fiott, D. (2017). The CARD on the EU defence table. *European Union Institute for Security Studies*, (April), 1-2.
- Giusti, S. (2020). The European Union global strategy and the EU's maieutic role. *JCMS*, 58 (6), 1452-1468. <https://doi.org/10.1111/jcms.13047>.
- Haastrup, T., Wright, K. A. M. ve Guerrina, R. (2019). Bringing gender in? EU foreign and security policy after Brexit. *Politics and Governance*, 7 (3), 62-71. <https://doi.org/10.17645/pag.v7i3.2153>.
- Hage, M. F. (2020). Allocating political attention in the EU's foreign and security policy: the effect of supranational agenda-setters. *European Union Politics*, 21 (4), 634-656. <https://doi.org/10.1177%2F1465116520942317>.
- Helwig, N. (2018). New tasks for EU-NATO cooperation: an inclusive EU defence policy requires close collaboration with NATO. *German Institute for International and Security Affairs*, (4, January), 1-4.
- Howorth, J. (2019). Differentiation in security and defence policy. *Comparative European Politics*, 17 (2), 261-277. <https://doi.org/10.1057/s41295-019-00161-w>.
- Joseph, J ve Juncos, A. E. (2020). A promise not fulfilled: the (non) implementation of the resilience turn in EU peacebuilding. *Contemporary Security Policy*, 41 (2), 287-310. <https://doi.org/10.1080/13523260.2019.1703082>.
- Juncos, A. E. (2017). Resilience as the new EU foreign policy paradigm: a pragmatist turn? *European Security*, 26 (1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/09662839.2016.1247809>.
- Koppa, M. (2019). The relationship between CSDP and NATO after Brexit and the EU global strategy. *FEPS Studies*, (April), 1-29.
- Korosteleva, A. E. ve Flockhart, T. (2020). Resilience in EU and international institutions: redefining local ownership in a new global governance agenda. *Contemporary Security Policy*, 41 (2), 153-175. <https://doi.org/10.1080/13523260.2020.1723973>.
- Korosteleva, A. E. (2020). Reclaiming resilience back: a local turn in EU external governance. *Contemporary Security Policy*, 41 (2), 241-262. <https://doi.org/10.1080/13523260.2019.1685316>.

- Leuprecht, C. (2019). New opportunities in common security and defence policy: joining PESCO. *Australian and New Zealand Journal of European Studies*, 11 (3), 76-96. <https://doi.org/10.30722/anzjes.vol11.iss3.15109>.
- Lucia, L. E. (2017). Performing EU agency by experimenting the ‘comprehensive approach’: the European Union Sahel strategy. *Journal of Contemporary African Studies*, 35 (4), 451-468. <https://doi.org/10.1080/02589001.2017.1338831>.
- Mälksoo, M. (2018). Countering hybrid warfare as ontological security management: the emerging practices of the EU and NATO. *European Security*, 27 (3), 374-392. <https://doi.org/10.1080/09662839.2018.1497984>.
- Mälksoo, M. (2016). From the ESS to the EU global strategy: external policy, internal purpose. *Contemporary Security Policy*, 37 (3), 374-388. <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1238245>.
- Renard, T. (2018). EU cyber partnerships: assessing the EU strategic partnerships with third countries in the cyber domain. *European Politics and Society*, 19 (3), 321-337. <https://doi.org/10.1080/23745118.2018.1430720>.
- Tardy, T. (2018). Does European defence really matter? Fortunes and misfortunes of the common security and defence policy. *European Security*, 27 (2), 119-137. <https://doi.org/10.1080/09662839.2018.1454434>.
- Tocci, N. (2017). From the European security strategy to the EU global strategy: explaining the journey. *International Politics*, 54 (2), 487-502. <https://doi.org/10.1057/s41311-017-0045-9>.
- Tocci, N. (2016). The making of the EU global strategy. *Contemporary Security Policy*, 37 (3), 461-472. <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1232559>.
- Tocci, N. (2018). Towards a European security and defence union: was 2017 a watershed? *JCMS*, 56 (Annual Review), 131-141.
- Wagner, W. ve Anholt, R. (2016). Resilience as the EU global strategy’s new leitmotif: pragmatic, problematic or promising? *Contemporary Security Policy*, 37 (3), 414-430. <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1228034>

## Ebeveynlerin Uzaktan Eğitim Sürecinde Okula İlişkin Algılarının İncelenmesi: Minnettarlık Mektubu Çalışması

Fatma ALTINSOY\*

Çiğdem Keven AKLİMAN\*\*

### Öz

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 salgını nedeniyle uzaktan eğitim yoluyla öğrenimlerine devam eden öğrencilerin deneyimlerini yakından gözlemleme şansı bulan ebeveynlerin okula ilişkin minnettarlık algılarını araştırmaktır. Çalışmada, ebeveynlerin uzaktan eğitim sürecinde çocuklarının okullarına minnettarlık duygularını yazarak keşfetmelerine odaklandığından nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın katılımcıları uzaktan eğitim sürecinde, eğitim öğretim kurumlarının farklı kademelerinde öğrencileri bulunan 24 veliden oluşmaktadır. Online (çevrimiçi) mektup formu aracılığıyla toplanan veriler içerik analizi tekniği ile beş aşamada çözümlenmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde öğrenci velilerinin okula ilişkin yazdıkları minnettarlık mektup çözümlenmelerinden “çocuk eğitiminde ortaklık, eğitimde sürekliliği sağlayan kurum, yüksek akademik fayda sağlayan yer, ait hissedilen yer ve karakter güçlendiren mekân” olmak üzere beş temaya ve bu temalara ait on bir koda ulaşılmıştır. Mevcut çalışmanın sonuçlarına göre veliler okulun, çocuklarının akademik başarılarının artmasında, eğitim öğretim süreçlerinin yönetiminde ve çocuklara sağladığı sosyal ilişki ağı ile karakterlerinin güçlenmesinde önemli rol oynadığını ifade etmişlerdir. Araştırma bulguları velilerin okula karşı minnettarlık gösterme gücü, ihtiyaç ve beklentileri hakkında fikir vermesi açısından önem taşımaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Minnettarlık, Minnettarlık Mektubu, Uzaktan Eğitim, Veliler, Ebeveynler

## Examining Parents' Perceptions of School in the Distance Education Process: Gratitude Letter Study

### Abstract

The aim of this study is to investigate the perceptions of gratitude towards the school of the parents who had the chance to closely observe the experiences of the students who continue their education through distance education due to the Covid-19 epidemic. Qualitative research method was adopted in the study as it focuses on parents' discovering their children's feelings of gratitude for their school during the distance education process by writing. The participants of the research consist of 24 parents who have students at different levels of educational institutions during the distance education process. The data collected through the online letter form were analyzed in five stages with the content analysis technique. Five themes and eleven codes belonging to these themes were obtained from the analyzes of the letters of gratitude written by the parents of the students about the school during the distance education process, as "partnership in child education, the institution that provides continuity in education, the place that provides high academic benefits, the place where one feels and strengthens the character". According to the results of the current study, the parents stated that the school plays an important role in increasing the academic success of their children, in the management of the educational processes and in the strengthening of their characters with the social network that it provides to the children. The findings of the research are important in terms of giving an idea about the power of the parents to show gratitude towards the school, their needs and expectations.

**Keywords:** Gratitude, Letter Of Gratitude, Distance Education, Parents

\*Dr. Öğretim Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı (Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Department of Guidance and Psychological Counseling), [fatmaaltinsoy.26@gmail.com](mailto:fatmaaltinsoy.26@gmail.com), [fatma.altinsoy@ogu.edu.tr](mailto:fatma.altinsoy@ogu.edu.tr), ORCID:0000-0003-4910-2510

\*\*Dr. Milli Eğitim Bakanlığı (Ministry of National Education), [keven.akliman@gmail.com](mailto:keven.akliman@gmail.com), ORCID: 0000-0003-4837-9972  
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)



**Geliş/Received:** 08.06.2022

**Kabul/Accepted:** 27.12.2023

- **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışmada Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (TN: 2020-24, Tarih: 24.12.2020) etik kurul onayı alınmıştır.

## Giriş

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütülmesinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Okulları kapatmak, virüsün yayılma riskini azaltmak için uygulanan önlemlerden biri olmuştur. Eğitim öğretimin kesintiye uğramaması için uzaktan eğitim birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de uygulanmıştır. Uzaktan eğitim, okullara gitmeden eğitim öğretim sürecinin nasıl yürütüleceğine ilişkin bir deneyim sağlamıştır. Buna göre eğitim-öğretim faaliyetleri okuldan eve taşınmış ve devamlılığının sağlanmasında anne-babalara büyük sorumluluklar yüklenmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı okulların kapalı olduğu süreçte uzaktan eğitime erişim için var olan Eğitim Bilişim Ağı'nı (EBA) sürekli güncelleyerek güçlendirmiştir. EBA üzerinden haftalık ders saatleri, sisteme giriş yoğunluğunu azaltmak için ilkokul, ortaokul ve liseler için farklı zaman aralıklarında planlanmıştır. Okullar EBA destek noktalarının kurulması, ders programlarının düzenlenmesi, derslerin işlenmesi, takibi, öğrenci bilişim ihtiyaçlarının belirlenmesi ve psikososyal destek hizmetlerinin sunulmasıyla sürece dahil olmuştur. Bu süreç okul-veli ilişkisinde yeni bir bağlamın oluşmasını sağlamıştır.

İnsanoğlunun gelişimi, değişen çevrelerle etkileşimden etkilenen bir süreçtir (Bronfenbrenner, 1977: 513-742). Bu çalışmada kullanılan teorik çerçeve, Bronfenbrenner'ın çevre ve birey arasındaki etkileşimlere odaklanan biyoekolojik teorisidir. Bronfenbrenner'ın Biyoekolojik Teorisi (1977: 513-742) beş sistemi içermektedir. Bunlar; 1) Mikrosistemler, 2) Mezosistem, 3) Ekzosistem, 4) Makrosistem ve 5) Kronosistemdir. Bronfenbrenner (1977), ekolojik teorinin bir yaşam süresi teorisi olduğunu ve birey ile değişen çevre arasında karşılıklı uyum ile ilerlemenin gerçekleştiğini açıklamıştır. Bu sistemler ile çocuk arasında karşılıklı etkileşimler vardır (Bronfenbrenner, 1977). Çocuk sistemlerin merkezinde olup (Bronfenbrenner, 1977: 513-742); aile ve okul arasında var olan ilişki, çocuğun öğrenme kapasitesini ve sosyal beceriler edinmesini etkileyen güçlü bir faktördür (Bronfenbrenner, 1986: 723-742).

Bronfenbrenner'ın teorisine göre mikrosistem, gelişen insan ve çevre (örn. ev, okul, işyeri vb.) arasındaki etkileşimleri içerir. Çocuk ve okul, çocuk ve aile, çocuk ve akranlar arasında doğrudan bir etkileşim vardır. Mezosistem, gelişmekte olan çocuğun bulunduğu ana ortamlar (örneğin, ev, okul, mahalle, akranlar, dini bağlılık, vb.) arasındaki karşılıklı ilişkileri içerir. Bronfenbrenner (1977: 513-742; 1986: 723-742), çocukların ebeveynlerden ve okuldan bağımsız ve etkileşimli olarak etkilendiklerini açıklamıştır. Çocuk ve sistemler arasındaki her etkileşim, çocuğun gelişimini ve özelliklerini etkiler (Bronfenbrenner, 1986: 723-742). Okul ve veli arasındaki ilişkide velinin eğitim sürecine katılımı önemli bir etmendir (Epstein, 1995: 701-712). Velilerin okulla iş birliği ve iletişimini artıran en önemli faktörlerden birinin okula ilişkin olumlu algıları

olduğu bilinmektedir. Okula ilişkin olumlu algıya sahip velilerin okula katılımlarının daha fazla olduğu bilinmektedir (Fantuzzo, Perry ve Childs, 2006: 142). Çocukların okullarından aldıkları eğitimden memnun olan velilerin okul etkinliklerini desteklemeye, gönüllü yardımda bulunmaya, çocuklarının ödevlerine yardım etmeye ve okul karar alma süreçlerine katılmaya hazır olma eğiliminde olduğu bilinmektedir (Vincent 1996: 347). Ayrıca çocuklarının okuldan aldığı eğitimden memnun olan velileri keyfi olarak çocuklarının okul kariyerlerini bozmaya daha az eğilim görülmektedir. (Howell 2004: 161; Maile 2004: 94). Tam tersi şekilde okula karşı olumsuz bir algıya sahip velilerin okula katılımı da sınırlı düzeyde kalmaktadır (Van Wyk, 2010: 25). Okul-veli iş birliği, öğrencilerin akademik başarılarını artırmakta (Henderson ve Mapp, 2002: 42-73; Jeynes, 2011: 121-140) ve sosyo-duygusal gelişimlerini sağlamaktadır (Redding, Murphy ve Sheley, 2011: 141 ).

Pandemi sürecinde oluşan yeni okul-veli ilişkisinde velilerin okula ilişkin algılarının araştırılması olası bir hibrit eğitim veya yeniden kapanma süreçlerinde velilerin eğitimin sürecinde etkin katılımı sağlamak ve desteklemek açısından önemlidir. Literatür taramalarında pandemi sürecinde velilerin görüşlerini ortaya koyan araştırmaların yetersiz olduğu görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde, konu ile ilgili yapılan araştırmaların uzaktan eğitimle yüz yüze eğitimi karşılaştırılması (Çalışkan, Süzek ve Özcan, 2017: 529); öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde yaşadığı problemlerin tespiti (Serçemeli ve Kurnaz, 2020: 40); öğretmen ve yöneticilerin uzaktan eğitime ait görüşlerini belirleme (Demir ve Özdaş, 2020: 273) üzerine yoğunlaştığı görülür.

Ülkemizde velinin okula ilişkin algılarının tespit edildiği araştırmaların genellikle metafor çalışmaları şeklinde yürütüldüğü görülmektedir (Can-Çelebi, 2020: 1; Balcı, 1999: 132). Bireylerin bir kişiye ya da olguya ilişkin olumlu duygu, düşünce ve algılarını ortaya çıkarılmasında kullanılabilir yöntemlerden biri minnettarlık mektubu yazma çalışmalarıdır. Minnettarlık yaygın olarak, kişinin hayatındaki bir şey veya birisi için hissettiği olumlu duygu ve deneyim için müteşekkire olma eğilimi (şükran duyma) şekillerde tanımlanmıştır (Watkins, Woodward, Stone ve Kolts, 2003: 431). Minnettarlığı yazarak ifade etmenin bireyin iyi oluş düzeyini artırdığına ilişkin birçok araştırma bulgusu mevcuttur (Emmons ve McCullough, 2003: 377; Toepfer, Cichy ve Peters, 2012: 187 ). Minnettarlık mektuplarının bazı çalışmalarda bireyin bir kişi ya da durumdan sağladığı faydaları, giderilen ihtiyaçları ve beklentilerini ortaya çıkarmak amacıyla da kullanıldığı görülmektedir (Toepfer, Cichy ve Peters, 2012: 187).

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 salgını nedeniyle uzaktan eğitim yoluyla öğrenimlerine devam eden öğrenci velilerinin okula ilişkin algılarını araştırmaktır. Yukarıda bahsedilen literatür bilgisinden anlaşılacağı üzere uzaktan eğitim sürecinde velilerin görüşlerine yeterince yer verilmediği, veliler üzerinde yürütülen araştırmaların daha çok onların yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitimin karşılaştırılması şeklinde görüşlerine başvurulduğu görülmüştür. Ayrıca velilerin uzaktan eğitim sürecinde okula ilişkin pozitif algılarını doğrudan araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada minnettarlık mektupları kullanılmasındaki asıl amaç,

velilerin herhangi bir sınırlama olmadan okula ilişkin olumlu algılarını yani çocuklarının eğitimine okulun sağladığı fayda ve bunun nedenlerini ifade etmelerini sağlamaktır. Araştırma sonuçları okulların hem uzaktan hem de yüz yüze eğitim süreçlerinde öğrencilerin eğitim öğretim süreçlerine nasıl katkı sağladığını velilerin bakış açısından anlaşılmasına yardımcı olabilir. Ayrıca araştırma sonuçlarının, okulların gerekliliğin tartışıldığı günümüz dijital bilgi çağında, eğitim politikalarına ve mevcut eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın literatürde yeterince araştırılmayan velilerin okula ilişkin algılarını ortaya çıkarması açısından alandaki bir boşluğu dolduracağına inanılmaktadır.

## Yöntem

### Araştırma modeli

Araştırmada, uzaktan eğitim sürecinde velilerin okula ilişkin algılarının minnettarlık mektupları aracılığıyla ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırmada, ebeveynlerin uzaktan eğitim sürecinde çocuklarının okullarına minnettarlık duygularını yazarak keşfetmelerine odaklanmasını amaçlayan nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma, verileri sayısal ve istatistiksel boyutta resmeden nicel araştırmalardan farklı olarak bireylerin yaşamışlıklarından yola çıkarak derinlemesine bilgiye ulaşmayı amaçlamaktadır (Seggie ve Bayburt, 2021: 12; Johnson ve Christensen, 2014: 48). Çalışmanın odağında velilerin okula minnettarlığının keşfedilmesi üzerine tasarlanan nitel araştırma deseni kullanılmıştır (Merriam, 2009: 21).

### Çalışma grubu

Araştırmanın katılımcıları uzaktan eğitim sürecinde, eğitim öğretim kurumlarının farklı kademelerinde öğrencileri bulunan 24 ebeveyninden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında katılımcıların seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır (Patton, 2002: 238). Örneklem ölçütleri, Covid-19 salgın döneminde uzaktan eğitim sürecindeki herhangi bir eğitim kademesinde öğrencisi bulunan bir veli olmak ve gönüllü katılımcı olmaktadır. Mevcut çalışmada belirlenen ölçütleri karşılayan ve gönüllü onamı kabul eden 24 ebeveyne ulaşılmıştır. Nitel paradigma benimsenen çalışmalarda katılımcı hacminin belirlenmesinde kod ve anlam doygunluğuna ulaşmak için 16 katılımcının yeterli olduğu belirtilmektedir (Hennink, Kaiser ve Marconi, 2017: 591). Uzaktan eğitim sürecinde velilerin okul algısının incelendiği bu çalışmada 24 veli katılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde 19'i kadın ve 5'i erkektir, yaş dağılımı ise 22-58 yaş aralığındadır. Ayrıca katılımcıların sosyo-ekonomik düzeyi orta ve üst seviyededir. Velilerin meslekleri incelendiğinde: kamu sektörü ve özel sektör çalışanı, emekli ve ev hanımı olduğu görülmektedir. Katılımcı profili Tablo 1'de sunulmuştur.

**Tablo 1.** Katılımcı Profilleri

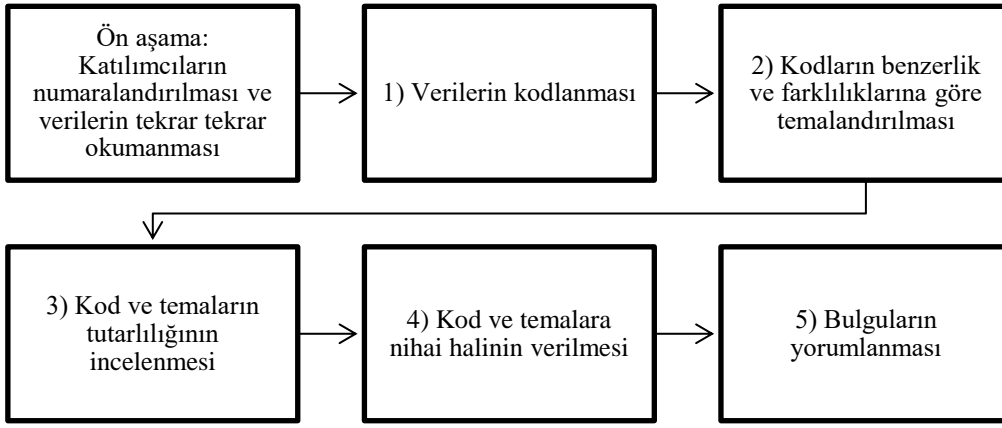
<b>Katılımcılar</b>	<b>Rumuz</b>	<b>Cinsiyet</b>	<b>Yaş</b>	<b>Meslek</b>
K1	Ali	Erkek	58	Emekli
K2	Ayşe	Kadın	35	Ev Hanımı
K3	Emel	Kadın	34	Özel Sektör
K4	Aslı	Kadın	37	Ev Hanımı
K5	Eslem	Kadın	34	Ev Hanımı
K6	Ecem	Kadın	28	Ev Hanımı
K7	Meltem	Kadın	29	Ev Hanımı
K8	Meral	Kadın	31	Ev Hanımı
K9	Beyza	Kadın	27	Ev Hanımı
K10	Fatih	Erkek	38	Özel Sektör
K11	Beril	Kadın	33	Ev Hanımı
K12	Ceyda	Kadın	32	Memur
K13	Özlem	Kadın	40	Memur
K14	Eymen	Erkek	36	Memur
K15	Zeynep	Kadın	27	Ev Hanımı
K16	Zehra	Kadın	33	Ev Hanımı
K17	Serpil	Kadın	36	Ev Hanımı
K18	Ahmet	Erkek	40	Özel Sektör
K19	Yasemin	Kadın	37	Ev Hanımı
K20	Emine	Kadın	32	Ev Hanımı
K21	Hatice	Kadın	34	Ev Hanımı
K22	Hale	Kadın	22	Memur
K23	Berrin	Kadın	31	Ev Hanımı
K24	Mehmet	Erkek	36	Özel Sektör

**Verilerin toplanması ve analizi**

Araştırmanın ilk basamağında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (TN: 2020-24, Tarih: 24.12.2020) "etik kurul izni" alınmıştır. Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilen online (çevrimiçi) mektup formu kullanılmıştır.

Bu form oluşturulurken pozitif psikolojinin temel kavramlarından olan minnettarlık alan yazın açıklamalarından da yararlanılmıştır (Emmons ve McCullough 2003: S.377; Nelson-Coffey, Johnson ve Coffey, 2021: 1; Sheldon ve Lyubomirsky, 2006: 73; Uzun ve Karataş, 2021: 1235; Wood, Froh ve Geraghty, 2010: 890). Bununla birlikte ruh sağlığı alanında doktora derecesine sahip iki uzmanının da görüşleri alınarak veri toplama aracına son şekli verilmiştir. Veri toplama aracı olan online mektup formunun ilk bölümünde gönüllü onam formuna, gizlilik ilkesine, demografik bilgilere ve araştırmanın amacına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde katılımcıların minnettarlık mektuplarını yazabilecekleri bir alan oluşturulmuş ve “Sevgili Okulum...” şeklinde giriş cümlesi ile başlanıp diğer alanlar katılımcıların okula ilişkin minnettarlıklarını yazmaları için boş bırakılmıştır. Verilerin toplanması aşamasında belirlenen ölçütleri karşılayan gönüllü katılımcılara ulaşılmış ve katılımcılardan çevrimiçi ortamda mektup formunu doldurmaları istenmiştir. Katılımcılara okula ilişkin minnettarlık mektup içeriklerini yazabilmeleri için bir aylık zaman dilimi tanımlanmış ve bu sürede veri toplama işlemi tamamlanmıştır.

Ebeveynlerin minnettarlık mektupları içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, anlamsal ve içeriksel benzerlik gösteren verilerden kodlar ve bu kodlardan da temalar oluşturularak fenomene ulaşmayı amaçlamaktadır (Mayring, 2000; Yıldırım ve Şimşek, 2013: 242). Yorumlayıcı ve tümevarımcı yaklaşım çerçevesinde çözümlenen içerik analizi tekniği beş aşamada gerçekleştirilmiştir. Analiz sürecinde kod ve temalar oluşturulurken araştırmacılar tarafından verilerden çıkarılan anlamlara göre kod ve temalar üretilmiştir. Analiz sürecinin ön aşamasında, katılımcıların minnettarlık mektupları yazma sırasına göre numaralandırılmış ve verilere aşinalık kazanmak için minnettarlık mektupları tekrar tekrar okunmuştur. İçerik analizinde şu aşamalar izlenmiştir: 1) Verilerin kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturan bölümlerin araştırmacılar tarafından adlandırılması veya kodlanması, 2) Kodların benzerlik ve farklılıklarına göre belli kategoriler haline getirilerek temaların bulunması bir başka deyişle verilerin kodlar aracılığıyla kategorize edilmesi, 3) Kod ve temaların tutarlı bir bütün oluşturup oluşturmadığının incelenmesi, 4) Kod ve temalara nihai halinin verilmesi, 5) Kod ve temalara göre verinin betimlenmesi veya bulguların yorumlanmasıdır (Creswell, 2014: 197; Yıldırım ve Şimşek, 2013: 242-254). Mevcut çalışmada velilerin minnettarlık mektuplarından on bir koda ve bu kodlardan da beş temaya ulaşılmıştır. Velilerin yazmış olduğu minnettarlık mektuplarına ait kod ve temalar bulgular başlığı altında ayrıntılı bir şekilde raporlanmıştır. Veri analizinde izlenen basamaklar Şekil 1’de sunulmaktadır.



**Şekil 1.** Veri Analizinde İzlenen Aşamalar

### Geçerlilik ve Güvenirlik

Nitel desende gerçekleştirilen mevcut çalışmada geçerlik ve güvenirligi sağlamak için çeşitli yollar kullanılmıştır (Creswell, 2014: 201-202; Lincoln ve Guba, 1985: 289; Yıldırım ve Şimşek, 2013: 269-286). Araştırmanın iç geçerliğinde [inandırıcılık] velilerin yazmış olduğu minnettarlık mektuplarındaki içeriğin özüne aşinalık kazanmak için verilerle (minnettarlık mektupları ile) uzun süre etkileşim sağlanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda kodlama aşaması iki farklı zaman diliminde [iki hafta ara ile] ve birbirinden bağımsız bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu süreç sonunda iki kodlama birbirleriyle karşılaştırılmış ve uzlaşma gidilerek kodların nihai şekli verilmiştir. Bununla birlikte derinlik odaklı veri elde edebilmek amacıyla velilere mektuplarını yazmaları için belli bir zaman aralığı verilmiştir. Çalışmanın dış geçerliğinde [aktarılabirlik] amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Ayrıca nakledilebilirliği sağlamak için araştırmanın her aşaması detaylandırılarak ayrıntılı betimleme yoluna gidilmiş ve öğrenci velilerinin görüşlerine ait alıntılara yer verilmiştir. İç güvenirligi [tutarlık] sağlamak için tutarlılık incelemesi yoluna gidilmiştir. Bu amaçla araştırmacılar dışında bir uzman kod ve temaların tutarlılığı incelenmiş ve uzmandan alınan dönütler doğrultusunda elde edilen bulgulara nihai hali verilmiştir. Son olarak dış güvenirligi [teyit edilebilirlik] sağlamak için veriler ile bulguların nihai halindeki uyumluluğu karşılaştırılmıştır. Ayrıca tüm süreçler bilgisayar ortamında ayrı ayrı dosyalararak verilerin teyit edilebilirliği sağlanmıştır.

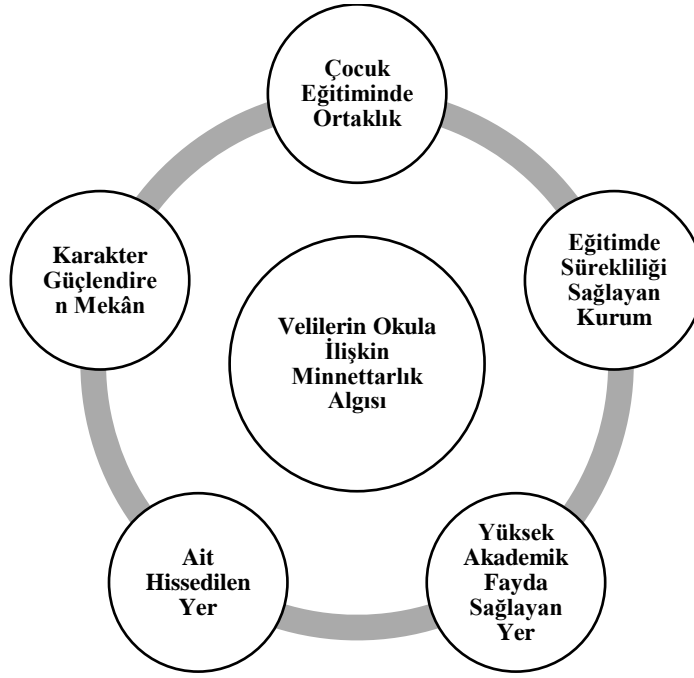
### Bulgular

Uzaktan eğitim sürecinde öğrenci velilerinin okula ilişkin yazdıkları minnettarlık mektup çözümlerinden “çocuk eğitiminde ortaklık, eğitimde sürekliliği sağlayan kurum, yüksek akademik fayda sağlayan yer, ait hissedilen yer ve karakter güçlendiren mekân” olmak üzere beş temaya ve bu temaları oluşturan on bir koda ulaşılmıştır. Araştırmada ulaşılan kod, tema ve frekans dağılımları Tablo 2’de sunulmuştur.

**Tablo 2.** Ebeveynlerin Minnettarlık Mektup Analizi Sonucunda Ulaşılan Kod, Tema Ve Frekans Dağılımları

Yüzdelerik Dağılım %	Kişi Bazında Tekrarlanan Frekans	Kod	Tema	Çocuk
42	10	Destek mekanizması	Çocuk Eğitiminde Ortaklık	
38	9	Eğitim hizmetinde devamlılık	Eğitimde Sürekliliği Sağlayan Kurum	
38	9	Okulda etkin öğretim		
4	1	Planlayıcı ve düzenleyici olarak okul	Yüksek Akademik Fayda Sağlayan Yer	
4	1	Sosyal öğrenmenin gerçekleştiği yer		
30	7	Sevgi ve bilgi yuvası olarak okul	Ait Hissedilen Yer	
21	5	Sosyal ve duygusal ihtiyaçların karşılandığı yer		
8	2	Geleceğe hazırlanan yer	Karakter Güçlendiren	
4	1	Sosyal beceri geliştiren yer	Mekân	
17	4	Psikolojik sağlamlık kazandıran yer		
4	1	Yaşama hazırlayan yer		

eğitiminde ortaklık temasını oluşturan tek kod “destek mekanizması” olmuştur. Eğitimde sürekliliği sağlayan kurum teması “eğitim hizmetinde devamlılık” kodundan yola çıkılarak ulaşılmıştır. Yüksek akademik fayda sağlayan yer temasına ise “okulda etkin öğretim, planlayıcı ve düzenleyici olarak okul ve sosyal öğrenmenin gerçekleştiği yer” olmak üzere üç kodun birleşiminden elde edilmiştir. Ait hissedilen yer temasını oluşturan tek kod “sevgi ve bilgi yuvası olarak okul” olmuştur. Son olarak karakter güçlendiren mekân temasına ise “sosyal ve duygusal ihtiyaçların karşılandığı yer, geleceğe hazırlanan yer, sosyal beceri geliştiren yer, psikolojik sağlamlık kazandıran yer ve yaşama hazırlayan yer” olmak üzere beş koddan yola çıkılarak ulaşılmıştır. Mevcut çalışmada velilerin okula ilişkin minnettarlık algısının ana çerçevesi Şekil 1’de sunulmuştur.



Şekil 1.

Velilerin Okula İlişkin Minnettarlık Algısına İlişkin Ulaşılan Temalar

#### **Tema: Çocuk eğitiminde ortaklık**

Velilerin okula yönelik minnettarlık mektupları analizlerinde destek mekanizması kodundan yola çıkılarak çocuk eğitiminde ortaklık temasına ulaşılmıştır. Ebeveynler pandemi döneminde deneyimlemiş oldukları uzaktan eğitim sürecinde okulların çocuk eğitiminde ortak paydaş olduklarına ilişkin düşüncelerini minnettarlık mektubu aracılığıyla dile getirmişlerdir. Katılımcılar okula yönelik minnettarlıklarını betimlerken; öğretmenlerin doğrudan sorunlarla karşı karşıya kalan kişi olduğunu, okulun ailenin bir parçası olarak ebeveynlerin yükünü hafiflettiğini, öğrencilerin gerek okuma yazma gerek görgü kuralları gerek birlik beraberlik ve daha nice olumlu kazanımları okul sayesinde öğrendiğini, öğrencilerin okulda elde ettiği çıktıların paha biçilemez olduğunu, okulun disipline eden-öğreten- paylaşan-üreten-kaynaştıran bir yer olarak öğrencilere büyük kazançlar sağladığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte ebeveynler, öğrencilerin okuldan elde ettiği gerek eğitim-öğretim gerek yaşama dair kazanımları daha iyi anladıklarını düşünmektedir. Çünkü katılımcılar çocuk eğitiminde aile ortamında kazanılamayacak pek çok bilgi ve becerinin (toplum kuralları gibi) okullar aracılığıyla öğrenildiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların bu ifadelerinden uzaktan eğitim sürecinde okulun işlevlerine ilişkin farkındalık sağladığı anlaşılmaktadır. Öyle görülüyor ki; pandemiyle birlikte eğitim öğretimin kesintiye uğramaması için uygulanan uzaktan eğitim sürecinde ebeveynlere yüklenen sorumluluklar ebeveynlerde, okulun sadece eğitim öğretim yaşamını düzenleyen bir kurum değil, aynı zamanda çocukları yaşama hazırlayan bir destek mekanizması olduğuna ilişkin farkındalık sağlamıştır. Ebeveynlerin kod deşifrelerine ilişkin örnek cümleler aşağıda yer verilmiştir.



“...öncelikle sizlerin yokluğunu bu zor zamanlarda çok iyi anladım. Neler başardığınızı neler yaptığınızı çocuğuma neler katıp öğrettiğinizi çok iyi anladım. İşinizin ne kadar zor, yükünüzün ne kadar ağır olduğunu çok iyi anlamış bulunmaktayım. Çocuğuma verdiğiniz gerek okuma yazma, gerek görgü kuralları, gerek birlik beraberlik daha aklınıza neler gelirse eğitimlerinden dolayı sizlere büyük teşekkür ediyorum. Mesleğiniz; sabır, sevgi, hoşgörü, anlayış, gerektiriyor. İyi ki öğretmenlerimiz var, onlar olmasa işimiz çok zormuş. Emeklerinize ve mesleğinize sonsuz saygı ve minnet duyuyorum. Sevgi ve saygılarımla (Ecem, kod/destek mekanizması).”

“...Oğlumun okuldan aldığı eğitim ve kazanımlar paha biçilmez. Öğretmenimizin ve müdürümüzün hakkı ödenmez. İnşallah güzel günlerde görüşmek dileğiyle... Hoşça kalın sağlıklı kalın ♥♥♥♥. (Beyza, kod/destek mekanizması).”

“...Biliyorum ki okul disipline eden, öğreten, paylaştan, üreten, kaynaştıran bir yer. Anne-baba olarak birçok şeyi onlar için yapabiliyoruz. Ancak okulun kattıklarını, hangi eğitim koşullarından gelerseniz gelin siz veremiyorsunuz. Tüm bu katkılarınız için teşekkür ederim. ... (Özlem, kod/destek mekanizması).”

“...Kimi çocuk okula zor gider, kimi çocuk da okula koşşa koşşa gider. İşte biz o koşşa koşşa gidenlerdeniz. Bu uzaktan eğitim döneminde okulun ve öğretmenlerin kıymetini çocuğum da biz anneler de çok daha iyi anlamış olduk. Okul Çocuklarımız için yalnızca bilgiyi öğrendikleri bir yer olarak görmüyorum ayrıca bizlere destek veriyor... (Zehra, kod/ destek mekanizması).”

### **Tema: Eğitimde sürekliliği sağlayan kurum**

Katılımcıların okula yönelik yazdıkları minnettarlık mektupları analizlerinde “eğitim hizmetinde devamlılık” kodundan yola çıkılarak eğitimde sürekliliği sağlayan kurum temasına ulaşılmıştır. Veliler okula yönelik minnettarlıklarını dile getirirken; okulun salgın gibi zor bir süreçte dahi evlatları için büyük çaba içerisinde olduğunu, bu süreçte çocuklarına gerekli iletişimi sağlayarak onları yalnız bırakmadığını, okulun devletin imkânlarını kullanarak uzaktan eğitim sürecinde de kaliteli eğitimine devam edebildiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte ebeveynler salgın nedeniyle uzaktan eğitim sürecinde yüz yüze görüşemiyor olsalar bile okul çalışanları (öğretmen ve idareci) ile günün her saatinde iletişim kurabiliyor olmalarından dolayı okula minnettar olduklarını dile getirmiştir. Katılımcı ifadelerinden anlaşılıyor ki; eğitim-öğretim faaliyetlerinin devamlılığının sağlanmasında okulun/öğretmenlerin gösterdiği çaba, emek ve ulaşılabilirlik için veliler şükran duymaktadır. Katılımcılara ait kod deşifrelerine ilişkin örnek cümleler aşağıda sunulmuştur.

“...İçinde bulunduğumuz bu zor süreçte dahi evlatlarımız için büyük çaba içerisinde olduğunuzu biliyoruz. En az sağlık çalışanları hatta daha ziyadesi ile alkışları sizler hak ediyorsunuz çünkü sizler bir salgın dönemi değil beşikten mezara kadar eğitim gönüllülerisiniz hakkınız ödenmez (Ali, kod/ eğitim hizmetinde devamlılık).”

“...Bu süreçte çocuklarımızla gerekli mesaj göndererek gerek telefonla arayarak onları yalnız bırakmadığınız için başta okul müdürümüz ve öğretmenlerimize çok teşekkür ederiz. Benim çocuklarım çok şanslı bu okula gittiklerinden dolayı şükürler olsun (Eslem, kod/ eğitim hizmetinde devamlılık).”

“...Eğitim ve öğretimin çocuklarımız için ne kadar önemli olduğunu bu günlerde daha çok anladık. Bu sefer evlerimiz okul oldu sınıf oldu devletimizin gücü sayesinde EBA projesiyle öğretmenlerimizin çabasıyla ilk defa duyduğum ZOOM programları sayesinde eğitimler devam etti. Öncelikle Milli Eğitim Bakanı'mıza ve bütün öğretmenlerimize çocuklarımızın eğitimi için gösterdikleri çabalara çok teşekkür ediyorum (Eymen, kod/eğitim hizmetinde devamlılık).”

“...Koronavirüsü hayatımızın her alanını etkiledi. Bu sıkıntının içerisinde bizi rahatlatan şeylerin başında gelen şey, çocuklarımızın eğitimine devam etmesi. Onlar için elinizden geleni yaptığınız için size teşekkürü bir borç biliriz. Çocuğumun eğitiminin devamlılığını çok önemsiyorum. Buna fırsat verdiğiniz için teşekkür ederim. Hem öğretmenimiz hem bu imkânı sağlayan idareci ve diğer çalışanlara şunu ifade etmek isterim. Emeğinizi görüyor takdir ve teşekkür ediyoruz. Çalışmalarınızda başarılar dilerim. (Emine, kod /eğitim hizmetinde devamlılık).”

“...Her ne kadar bu zor durumda yüz yüze görüşemiyor olsak da günün her saati iletişime açık olduğunuzdan desteğinizi bizden hiç esirgemeyişinizden her zaman bize faydalı olacak bilgileri bizimle paylaştığınız için teşekkürler iyi ki varsınız (Hale, kod/eğitim hizmetinde devamlılık).”

#### **Tema: Yüksek akademik fayda sağlayan yer**

Ebeveynlerin okula yönelik minnettarlık mektupları incelendiğinde; “okulda etkin öğretim, planlayıcı ve düzenleyici olarak okul, sosyal öğrenmenin gerçekleştiği yer” kodların birleşiminden yüksek akademik fayda temasına ulaşılmıştır. Katılımcılar okula yönelik minnettarlıklarına ilişkin bu kodları betimlerken; uzaktan eğitim sürecinde okuldaki eğitimin ne kadar önemli olduğunu ve okulun ne kadar güzel bir nimet olduğunu anladıklarını, uzaktan eğitim evden ne kadar devam etse de bir öğretmenle okulda yüz yüze eğitim gibi olmadığını, derslerin uzaktan çevrimiçi araçlarla yürütülmesi öğrenciler için önemli olsa da okulun yerini tutmayacağını belirtmişlerdir. Bu demektir ki; pandemi ile birlikte uzaktan eğitimin deneyimlenmesi sonucunda okulda yüz yüze verilen eğitim öğretim faaliyetlerinin değerini anlamaya ilişkin ebeveynlere farkındalık sağlamıştır. Bu temaya ait kod deşifrelerine örnek cümleler aşağıda sunulmuştur.

“...Koronavirüs nedeniyle okulda eğitime ara vermek zorunda kaldık. Evdeyken okuldaki eğitimin ne kadar önemli olduğunu anladık. Bir şeyleri kaybedince değerini daha iyi anlıyoruz Ama öncelikle sağlığımız daha önemlidir. Okula kavuşacağımız günleri ipe çekiyoruz... (Ayşe, kod/okulda etkin öğretim).”

“...Şu süreçte okulun ne kadar güzel bir nimet olduğunu bir kez daha iyi anladık. Çocuklarımızın eğitim hayatının her ne şekilde olursa olsun siz öğretmenlerimize borçlu olduğumuzu hiçbir zaman unutmadığımızın

*bir kez daha farkına vardık. Siz olmadan çocuklarımız bir şey öğrenemez. ... (Emel, kod/ okulda etkin öğretim).”*

*“...Öğretim sürecinin sadece bir şeyleri anlatmak dinlemek ve öğrenmek olmadığını evde kaldığımız bu günlerde evladına hem annelik hem de öğretmenlik yaparak anladım. Fark ediyorum ki hep bir şeyler eksik bu eksikliğin okulla tamamlanacağı düşüncesindeyim her kışın arkasından gelen bahar gibi bu karanlık günlerinde biteceği, okulların öğrenci çılgınlıklarıyla şenleneceği öğrencilerin öğretmenleriyle özlem gidereceği aydınlık günlerin yakında olduğuna inanıyorum... (Aslı, kod/okulda etkin öğretim).”*

*“...Bu virüs olayından sonra senin değerini daha iyi anladık. Ne kadar televizyondan eğitim verilse de okula benzemiyor. Sana çocuklarımıza verdiğin eğitim ve öğretimden dolayı minnettarız (Fatih, kod/ okulda etkin öğretim).”*

*“...Kalabalık olsa da sınıfları, birbirlerinden aldıkları-öğrendikleri daha kalabalık. Gözlerinin içine baktıklarıyla büyümek daha anlamlı. Sırasında oturmasıyla, bahçesinde koşturmasıyla, kantinde beklenen sırasıyla bile özlenen bir yuva olduğunuz için teşekkür ederim. Sevgili GGO Ailesi, çocuğumun söylemiyle 'kokuşu' bile özlenen yer olduğunuz için teşekkür ederim (Özlem, kod/ sosyal öğrenmenin gerçekleştiği yer).”*

*“...Her ne kadar sanal olarak derslerin yapılması öğrencilerimiz için önemli olsa da okulun yeri bambaşkadır. Çocuklarımızın en kısa sürede Koronasız sağlıklı günlerde gerçek eğitim yuvası olan okullarına kavuşması dileklerle, tüm öğretmenlerine saygılarımı sunuyorum ve bu dönemde alkışı hak eden sağlıkçılarımızın yanında tüm öğretmenlerimizi de alkışlıyorum. ... (Eymen, kod/okulda etkin öğretim).”*

### **Tema: Ait hissedilen yer**

Velilerin okula yönelik minnettarlık mektup içeriklerinden “sevgi ve bilgi yuvası olarak okul” kodundan yola çıkılarak ait hissedilen yer temasına ulaşılmıştır. Ebeveynler okula yönelik minnettarlıklarına ilişkin mektup içeriklerinde; okulu öğrencilerin ikinci evleri olarak gördüklerini ve bir an önce çocuklarının okula kavuşmasını istediklerini, okulun binlerce minik yüreği sevgiyle kucaklayan eğitim yuvası olduğunu bu zor günlerde daha iyi anladıklarını, okulun sadece bilgi yuvası olmadığını aynı zamanda okul-öğrenci arasında sıkı bir sevgi bağının da olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca okuldan ayrı kalındığı uzaktan eğitim sürecinde çocuklarının okulu çok özlediklerini ifade etmişlerdir. Öyle görünüyor ki; ebeveynler çocuklarının okula ve okul ortamına sevgi bağıyla bağlandıklarını aynı zamanda ait hissedebildiği bir kurum olduğunu düşünmektedir. Bu temaya ait mektup içeriklerinden örnekler cümleler aşağıda sunulmuştur.

*“Sizin katkınız, sizin varlığınız çocuklarımıza en büyük nimet. İnşallah bu zorlu süreç bir an önce geçer. Yine ikinci evleri olan okullarına ve öğretmenlerimize bir an önce kavuşurlar... (Emel, kod/ sevgi ve bilgi yuvası olarak okul ).”*

*“...Evladını ve binlerce minik yüreği sevgiyle kucaklayan eğitim yuvamızın sadece bilgi yuvası olmadığını belki de bu zor günlerde daha da iyi anladık... (Aslı, kod/ sevgi ve bilgi yuvası olarak okul ).”*

*“Sevgili Okulum, sen bizler için çocuklarımızın hem eğitim hem beceri hem de bilgilerini pekiştirdiğin plan ve program dâhilinde yürüyen sınımsız bir yuvasın... (Ceyda, kod/ sevgi ve bilgi yuvası olarak okul).”*

*“...Okulda, çocuklar ilişki kurmayı, sevmeyi sevilmeyle de öğreniyorlar. Örneğin, arkadaşlık ilişkisi kurmak gibi. Okul içinde yaptıkları etkinlikler, oyunlar, sohbetler çocuğumun geleceği için biriktirdiği en güzel anıdır. Okulumuz ve kıymetli öğretmenlerimiz iyi ki varsınız. Sevgiler ♥ (Zehra, Kod/ Sevgi ve bilgi yuvası olarak okul ).”*

### **Tema: Karakter güçlendiren mekân**

Gönüllü katılımcıların okula yönelik minnettarlık mektupları incelendiğinde; “sosyal ve duygusal ihtiyaçların karşılandığı yer, geleceğe hazırlanılan yer, sosyal beceri geliştiren yer, psikolojik sağlık kazandıran yer ve yaşama hazırlayan yer” kodlarının ortak vurgusundan yola çıkılarak karakter güçlendiren mekân temasına ulaşılmıştır. Katılımcılar okula yönelik minnettarlıklarına ilişkin bu kodları betimlerken; hayatta eğitimin önemini ve yerini daha iyi anladıklarını, öğrencileri vatanına ve çevresine faydalı birey yetiştirmek için okulun payının büyük olduğunu, okul ortamında öğrencilerin arkadaşlarıyla etkileşimde bulunmanın sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamasında payının büyük olduğunu, arkadaşlığı, dostluğu, paylaşmayı, sevgiyi, saygıyı, ahlâkı, disiplini, sorumluluğu öğreten olmazsa olmaz bir kurum olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte okulda öğrencilerin kendi kişiliklerini geliştirme fırsatı vererek ağladıklarında gülmeyi, düştüklerinde kalkmayı, güçsüzken güçlenmeyi, korktuklarında cesareti, adaletsizlik karşısında adaleti öğreten yer olduğunu belirtmişlerdir. Bu demektir ki; ebeveynler okulların çocuklarında duygulanım ve davranış biçimini olumlu yönde şekillendirdiğini düşünmektedir. Katılımcıların kod deşifrelerine ait örnekler cümleler aşağıda sunulmuştur.

*“...Okul arkadaşlığı, dostluğu, paylaşmayı, sevgiyi, saygıyı, ahlâkı, disiplini, sorumluluğu öğretir. Okul olmazsa eğitim olmaz, eğitimin olmadığı yerde de cehalet artar maalesef. Okullarımızın, öğretmenlerimizin, eğitimcilerimizin kıymetini bilelim. Bizim okulumuz güzel bir bahçede konumlandırılmış, bahçesinde çocukların güvenle oyun oynayabileceği temiz, şirin bir yapı. Çocuklarımızın o bahçede öğretmenleri ve arkadaşları ile oyunlar oynadığı o güzel günleri hasretle bekliyoruz... (Beril, kod/ duygusal ve sosyal ihtiyaçların karşılandığı yer).”*

*“...ancak koranavirüsle mücadele edilen şu günlerde bu sistemin değerini daha da iyi anladık sanırım, okulum, sen aynı zamanda onlara bizim evlerimizde hiçbir zaman veremeyeceğimiz bu renk cümbüşünün içinde, kendi kişiliklerini geliştirme fırsatını vererek ağladıklarında gülmeyi, düştüklerinde kalkmayı, güçsüzken güçlenmeyi, korktuklarında cesareti, adaletsizlik karşısında adaleti ve sayamayacağım birçok olguyu da güzel öğretmenlerimizle beraber veren en güzel yer'sin.... (Ceyda, kod/ psikolojik sağlık kazandıran yer ).”*

“...Bu virüsten dolayı, dünyanın dengesinin tamamen altüst olduğu bir süreçten geçmekteyiz. Özel çocuklarımızın karmaşık bir o kadar renkli dünyalarını da etkiledi. Evde ne kadar ilgimiz çocuklarımızın üzerinde olsa da bizim yapamadığımızı okul olarak siz gerçekleştirmektесiniz. İnsan toplumu oluşturup şekil vermekte. ... (Yasemin, kod/geleceğe hazırlanan yer).”

“...bu kötü günleri inşallah en kısa zamanda atlatıp tekrar derslere devam etmek ve en önemlisi de çocuklarımızın sağlığı tabii ki de biz evde günlerimizi oyun etkinlik ders yaparak geçirmeye çalışıyoruz yeri geliyor evde her yer altüst oluyor minderler yastıklar havada oyuncaklar yerlerde aman dağılsın deyip çocuklarımla birlikte oynuyorum çünkü hiçbir şey evlattan önemli değil çünkü bu kötü günümüzde el ele verirsek her şeyi üstesinden geleceğimizi biliyorum neden dersiniz ben bu okula başladığımda hiç umudum yoktu okulla ilgisi yok ama E.M. okula nasıl alışır nasıl bırakıp geleceğim ya düşerse ya birisiyle kavga ederse ya çocuğumun karnı aç kalırsa vs. ama şimdi anladım ki bizim gibi çocukları olan aileler iyi ki sizleri tanımışız iyi ki varsınız oğlum bile okulunu özlüyorsa diyecek bir sözüm yok çünkü okula önceden gitmek istemezdi şimdi mumla arar oldu... (Hatice, kod/psikolojik sağlamlık kazandıran yer).”

“...Bu uzun ayrılıkta çocuğumuzla beraber geçirdiğimiz zamanda siz değerli öğretmenlerimizin ne kadar fedakâr bir mesleği icra ettiğimizi çok daha iyi anladık. Biz yeri geldi pes ettik, yeri geldi vazgeçtik dediğimizde sizler aklımıza geldiniz. Sıklımadan bunalmadan bizim çocuğumuza bir kelime fazla öğretebilmek için gösterdiğiniz çaba ve sabır için minnettarız. Sizlerin ve okulumuzun varlığını sizler yokken daha iyi anladık. İyi ki varsınız (Mehmet, kod/ psikolojik sağlamlık kazandıran yer).”

## Tartışma

Dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını nedeniyle alınan uzaktan eğitim önlemi, öğrencilerin öğrenme yaşantılarında ve veli-okul ilişkisinde yeni bir yapılanma getirmiştir. Bu süreçte çocukların eğitimlerinde daha fazla sorumluluk yüklenen velilerin okula ilişkin algıların bilinmesi verilen hizmetin değerlendirilmesi ve verilecek hizmetlerin planlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmada odak noktası olarak çocukları uzaktan eğitim sürecinde olan velilerin okula ilişkin olumlu algıları araştırılmıştır. Veli minnettarlık mektupları analizi sonucunda “çocuk eğitiminde ortaklık, eğitimde sürekliliği sağlayan kurum, yüksek akademik fayda sağlayan yer, ait hissedilen yer ve karakter güçlendiren mekân” olmak üzere bir koda ve kodlardan da beş temaya ulaşılmıştır.

Katılımcılar tarafından en çok vurgulanan içerik “karakter güçlendiren yer” teması içerisinde yer almaktadır. Katılımcılar bu tema altında okulun; sosyal ve duygusal ihtiyaçların karşılandığı yer, geleceğe hazırlanan yer, sosyal beceri geliştiren yer, psikolojik sağlamlık kazandıran yer gibi işlevleriyle çocuklarının karakterlerini güçlendirmesine yardımcı olduğunu vurgulamışlardır. Velilerin bakış açısından okul, çocuklarının sadece akademik gelişimleri için değil duygusal ve sosyal gelişim alanlarını destekleyen bir ortam olarak görülmektedir. Mektup içeriklerinden, okulun sunduğu ortam ve fırsatların çocuklarının sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamalarına yardım ettiğini, sosyal beceriler edinmelerine katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Veli ifadelerinden okulun çocuklarının yaşadıkları duygusal ve sosyal problemlerle başa çıkmada psikolojik dayanıklılıklarını artırdığı ifade edilmektedir. Araştırmanın bu bulgusu ile benzer şekilde literatürde okul kavramına ilişkin yapılan nitel araştırmalarda ağaç, çiçek bahçesi, insan olma, meyve bahçesi gibi metaforlar ile ifade edilen okulun yetiştiren ve geliştiren işlevine vurgu yapıldığı görülmektedir (Balci, 2011: 132; İnbar, 1996: 77). Bu sonucun olası en önemli nedeni, uzaktan eğitim sürecinde çocukların uzun süre ekran başında olmaları online dersler dışında yaşlıları ile iletişim kuracakları mekanların sınırlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Uzaktan eğitimde, Bronfenbrenner'ın (1977) tanımladığı biyoekolojik sistem içerisinde çocukların kişilik ve karakter gelişimlerinde en önemli rol oynayan mikrosistemde bulunun okul yaşantısının sınırlandırılmış olması, çocukların karakter güçlerinin gelişmesinde gecikme yaratmış olabilir.

Katılımcıların okula yönelik minnettarlık mektupları analizlerinde ikinci önemli içerik “eğitimde sürekliliği sağlayan kurum” teması altındadır. Bu tema altında vurgulanan içerik uzaktan eğitim sürecinde okulun çocukları için “eğitim hizmetinde devamlılık” sağlaması olmuştur. Velilerin okula yönelik minnettarlıklarını dile getirirken okulun, salgın gibi zor bir süreçte dahi çocukları için büyük çaba içerisinde olduğunu, bu süreçte çocuklarına gerekli iletişimi sağlayarak onları yalnız bırakmadığını, ders takiplerinin yaptıklarını, okulun uzaktan eğitim sürecinde kaliteli eğitim verdiğini, devletin imkânlarını kullanarak okulların eğitimine devam edebildiği belirtmişlerdir. Ayrıca veliler salgın nedeniyle uzaktan eğitim sürecinde yüz yüze görüşemiyor olsalar bile okul çalışanlarının (öğretmen ve idareci) günün her saatinde iletişime açık olduğu için minnettar olduklarını dile getirmiştir. Katılımcıların üçte biri uzaktan eğitim sürecinde okulların eğitim öğretim hizmetini sürdürdükleri için okula minnettar olduklarını dile getirmişlerdir. Bu durum uzaktan eğitim sürecinde okul-veli iletişiminin hem veliler hem de çocukları için akademik, duygusal ve sosyal destek sağlamaya yardımcı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Araştırmalar okul-veli iş birliğini besleyen en önemli unsurlardan biri karşılıklı iletişim olduğunu göstermiştir (Lemmer ve Van Wyk, 2004: 25). Minnettarlık mektuplarından uzaktan eğitim sürecinde okulların öğrenci takibi ve veli ile iletişimi bırakmaması veliler tarafından eğitimde devamlılık hissi yarattığı ve çocukları adına fayda sağladığı şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın dikkate değer bir bulgusu katılımcıların okulu “yüksek akademik fayda sağlayan yer” olarak görmesi gösterilebilir. Katılımcılar bu tema altında okulun; okulda etkin öğretim, planlayıcı ve düzenleyici olarak okul, sosyal öğrenmenin gerçekleştiği yer şeklinde olumlu işleve sahip olduğunu belirtmiştir. Çocuklarını uzaktan eğitim sürecinde gözlemleyen velilerin minnettarlık mektuplarından, çocuklarının uzaktan eğitimden okuldaki kadar verim alamadıklarını, okulun sunduğu planlayıcı-düzenleyici ortamının, motivasyon faktörlerinin ve dolaylı öğrenmelerinin çocuklarına yüksek akademik fayda sağladığı görüşünde oldukları gözlenmiştir. Bu araştırmada ortaya çıkan, velilerin okulun akademik başarıyı artırma ve çocukları disipline etme rolü olduğuna ilişkin bulgu, önceki araştırma bulguları benzerlik göstermektedir. Örneğin Goldring ve Rowley (2006: 209), yaptıkları araştırmada velilerin okuldan beklentilerin en çok okul akademik standardı ve öğretimin etkililiği, okul disiplini ve öğrenci güvenliği ile ilgili konuları önemseydiğini

bulmuşlardır. Ebeveyn memnuniyetinin çok önemli bir ölçüsü, çocukların bireysel okul performansının bir göstergesi olarak kabul edilen standartlaştırılmış testlerdeki performansdır (Charbonneau ve van Ryzin 2011: 54; Gibbons ve Silva 2011: 312). Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin performanslarının değerlendirilmesinde yaşanan sıkıntılar velilerin çocuklarının başarısının doğru bir şekilde değerlendirememesine yol açmıştır, bundan dolayı uzaktan eğitimde bu ihtiyacın karşılanamaması bir ihtiyaç olarak araştırma sonucuna yansımış olabilir. Velilerin akademik başarı için yüz yüze eğitimi uzaktan eğitimden daha etkili görmelerinde uzaktan eğitimde yaşanan internet erişim sorunları (Birişçi, 2013: 24), bazı velilerin öğrencilerini desteklemek için gerekli dijital okur yazarlığa sahip olmamaları (Anderson, 2020: 1), öğrencilerin online (çevrimiçi) eğitime katılım motivasyonlarının düşüklüğü ((Bakioğlu ve Çevik, 2020: 109), öğrencilerin öz düzenleme becerilerindeki eksikliği (Dong, Cao ve Li, 2020:1) ve öğrenci-öğretmen iletişim ağının zayıflığı (Sintema, 2020: 1-6) gibi nedenlerin etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu katılımcıların okulu “çocuk eğitimde ortaklık” olarak algılamasıdır. Katılımcılar bu tema ile “okulun” çocuklarının eğitimde en büyük destek mekanizması olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bulgu önceki benzer araştırma sonuçlarını doğrular niteliktedir. Örneğin Can-Çelebi (2020: 1) anaokulu velilerinin okula ilişkin algıları üzerine yaptığı araştırmada okulun “yetiştiren-şekillendiren yer” olarak tanımlanması çocuk yetiştirmede aynı amacı okul ile paylaştığını ve kendileri için bir destek mekanizması oluşturduğunu göstermektedir. Çocuk eğitiminde en önemli ortaklar: okullar ve veliler olarak bilinmektedir (Lemmer, 2013: 25). Uzaktan eğitim sürecin velilerin çocuklarının eğitiminde moderatörlük ve destek sorumluluğun artmış olması okuldan gelebilecek her türlü desteğin (öğretmen ve idarecilerin veli ile iletişimin devamlılığı) bir rahatlama, güven ve memnuniyet oluşturduğu görülmektedir. Velilerin okulun desteğini yüz yüze eğitimde daha fazla hissedilmiş olması okulların açılmasına ilişkin motivasyonlarının artmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların yazdıkları minnettarlık mektuplarından okula ilişkin edinilen bir diğer tema “ait hissedilen yer” olmasıdır. Bu tema altında okulun, bilgi ve sevgi yuvası olma içeriklerinin yer aldığı görülmektedir. Katılımcılar bu tema ile okulla aralarında derin ve anlamlı bir bağ olduğunu, okulun aile-yuva-baba demek olduğunu, birlik ve beraberliği sağlayan bir çatı olduğunu, çocukları için ikinci yuva olduğunu, okulun güven verici bir işlevi olduğunu belirtmişlerdir. Literatürde benzer şekilde veliler, çocuklarının okullarına bağlı hissettiklerinde öğrenme ortamından memnun olduklarını ifade etmişlerdir (Francis vd., 2016: 281). Velilerin okula ilişkin minnettarlık ifadeleri genel anlamda sadece çocuklarının değil kendilerinin de okula ait hissettiklerini gösteren önemli kanıt olduğu düşünülmektedir. Bunun önemli bir nedeninin çocuklarının eğitim ve öğretim sorumluluğunu paylaşmanın verdiği güven şeklinde yorumlanabilir.

Bu araştırma, sonuçları itibariyle ilgili literatüre yeni bir bakış açısı getirmesi yanında bazı sınırlılıklara sahiptir. Veli seçiminde çocuklarının okul türü, kademeleri ve yaşı dikkate alınmamıştır. Çocukların bulunduğu eğitim kademesi, yaşı veli desteğinin türü ve miktarında belirleyici olabileceği için velilerin okula

ilişkin alguları üzerinde etkili olabilir. Bu ileriki araştırmalarda velilerin okula ilişkin algılarında bu değişkenlerin etkisi incelenebilir. Bunun yanı sıra velilerin sosyoekonomik düzeyleri, dijital medya okuryazarlığı gibi değişkenlerin etkisi dikkate alınarak benzer araştırmalar yapılabilir. Gelecek çalışmalarda bu değişkenler dikkate alınması önerilmektedir. Veli alguları minnettarlık mektupları ile araştırıldığı için sadece okula ilişkin olumlu algılar ortaya çıkarılması bir sınırlılık olarak görülebilir. Ayrıca nitel araştırmalarda var olan araştırmacı yanlılığı potansiyeli bir sınırlılık olarak kabul edilmektedir (Taylor ve Bogdan, 1998).

Eğitim sisteminin okul, öğrenci ve veli olmak üzere üç önemli paydaşı vardır. Paydaşların birbirleriyle iletişimi ve geri dönütleri, sunulan eğitim hizmetinin değerlendirilmesi araştırmacılar için bir veri kaynağıdır. Uzaktan eğitim sürecinde velilerin okula ilişkin minnettarlık görüşleri betimlemeye çalışıldığı bu çalışmada okul uzaktan ve yüz yüze eğitimde çocukların eğitim süreçlerine ve gelişimlerine nasıl katkı sağladığı tespit edilmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde ebeveynlerin artan sorumlulukları, ebeveynlerin stres ve tükenmişlik düzeyini etkilemiştir (Yucesoy-Özkan, Kaya, Gülboy, Altun ve Oncul, 2020: 19-62). Bu çalışmanın sonuçları göstermektedir ki uzaktan eğitim faaliyetlerinde okul tarafından aranmak, bilgilendirilmek, çocuklarının takip edilmesi velilerin çocuklarının eğitimleri konusunda yalnız olmadıklarını, güvende hissetmeleri ve dolayısıyla streslerini azaltan bir faktör olmaktadır. İleride olası uzaktan ve hibrit eğitim süreçlerinden en üst düzeyde verim almak için okulun veli ve öğrenciyle iletişim sıklığı ve kalitesini artırılmaya çalışılmalıdır. Ayrıca velilerin çocukların eğitimlerinde önemli bir çıktı olarak gördükleri akademik başarının uzaktan eğitim sürecinde istenen düzeye gelmesi için gerekli eksikliklerin tamamlanması veli memnuniyetine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada olumlu alguların ortaya çıkarılması için kullanılan minnettarlık mektupları çocuklar ve öğretmenler için benzer amaçlarla kullanılabilir. Araştırma bulguları eğitim politikacıları tarafından yüz yüze, uzaktan eğitim ve hibrit eğitim süreçlerinin iyileştirilmesi ve planlanması aşamalarında dikkate alınabilir.

**Yazar Katkıları:** Araştırmanın her iki yazarı da tüm süreçlerde yer almışlardır.

**Çıkar Beyanı:** Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

**Teşekkür:** Tüm katılımcılara teşekkürlerimizi sunarız.

### Kaynakça

- Anderson, T. C. (2020). Academics, achievement gap, and nutritional health: The impact of coronavirus on education. *Delta Kappa Gamma Bulletin*, 87(1), 7-14.
- Bakioğlu, B., Çevik, M. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129.
- Balcı, A. (1999). *Metaphorical images of school: School perceptions of students, teachers and parents from four selected schools*. [Yayımlanmamış doktora tezi], Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Balcı, F. A. (2011). Metaphorical images of school: School perceptions of primary education supervisors. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (44).



- Birişçi, S. (2013). Video konferans tabanlı uzaktan eğitime ilişkin öğrenci tutumları ve görüşleri. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 2(1), 24-40.
- Bray, M. (2001). *Community partnerships in education: Dimensions, variations and implications*. Paris: Unesco.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32, 513 - 531.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723 - 742.
- Can-Çelebi, F.(2020). Okul öncesi eğitimde öğrenci velilerinin okul kavramına ilişkin metaforik algıları. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 1(I), 1-10.
- Charbonneau, E., & Van Ryzin, G. G. (2011). Performance measures and parental satisfaction with New York City schools. *The American Review of Public Administration* 42 (1): 54–65.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage Publications, Inc.
- Caliskan, S., Suzek, S., & Ozcan, D. (2017). Determining student satisfaction in distance education courses. *Procedia Computer Science*, 120, 529-538.
- Demir, F., & Özdaş, F. (2020). Examining teachers' opinions related to distance education in the COVID-19 process. *Milli Eğitim*, 49(1), 273-292.
- Dong, C., Cao, S., & Li, H. (2020). Young children's online learning during COVID-19 pandemic: Chinese parents' beliefs and attitudes. *Children and Youth Services Review*, 118(105440), 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105440>
- Emmons, R. A., & McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: An experimental research of gratitude and subjective wellbeing in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 377-389.
- Epstein, J. L. (1995). School/family/community partnerships: Caring for the children we share. *The Phi Delta Kappan*, 76(9), 701-712.
- Epstein, J. L. (2010). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools* (2nd ed.). Boulder, CO: Westview Press.
- Epstein, J. L. (2013). Ready or not? Preparing future educators for school, family, and community partnerships. *Teaching Education*, 24(2), 115-118. doi: 10.1080/10476210.2013.786887
- Epstein, J. L., Sanders, M. G., Sheldon, S. B., Simon, B. S., Salinas, K. C., Jansorn, N. R., ... & Williams, K. J. (2009). *School, family and community partnerships: Your handbook for action* (3rd ed). Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Fantuzzo, J., Perry, M. A., & Childs, S. (2006). Parent satisfaction with educational experiences scale: A multivariate examination of parent satisfaction with early childhood education programs. *Early Childhood Research Quarterly*, 21(2), 142-152.
- Francis, G. L., Blue-Banning, M., Turnbull, A. P., Hill, C., Haines, S. J., & Gross, J. M. (2016). Culture in inclusive schools: Parental perspectives on trusting family professional partnerships. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 281-293.
- Gibbons, S., & Silva, O. (2011). School quality, child wellbeing and parents' satisfaction. *Economics of Education Review*, 30(2), 312-331.
- Goldring, E., & Rowley, K. J. (2006). *Parent preferences and parent choices*. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association San Francisco, CA, April 8.

- Henderson, A. T., & Mapp, K. L. (2002). *A new wave of evidence: the impact of school, family, and community connections on student achievement. Annual synthesis*, Southwest Educational Development Laboratory.
- Hennink, M. M., Kaiser, B. N., & Marconi, V. C. (2017). Code saturation versus meaning saturation: how many interviews are enough?. *Qualitative Health Research*, 27(4), 591-608. <https://doi.org/10.1177/1049732316665344>
- Howell, W. (2004). *Fumbling for an exit key: Parents, choice, and the future of NCLB. In Leaving No Child Behind?* (pp. 161-190). Palgrave Macmillan, New York.
- Inbar, D. E. (1996). *The free educational prison: Metaphors and images*. Educational Research, 38(1), 77-92.
- Jeynes, W. (2010). *Parental involvement and academic success*. New York: Routledge.
- Johnson, R. B., & Christensen, L. (2014). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches (4th. ed.)*. Sage publications.
- Lemmer, E. M. (2013). The parent-teacher relationship as partnership: a conceptual analysis. *Journal for Christian Scholarship= Tydskrif vir Christelike Wetenskap*, 49(1\_2), 25-54.
- Lemmer, E., & Van Wyk, N. (2004). Home-school communication in South African primary schools. *South African Journal of Education*, 24(3), 183-188.
- Lincoln, Y.S. & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. California: SAGE
- Maile, S. (2004). School choice in South Africa. *Education and Urban Society*, 37(1), 94-116.
- Mayring, P. (2000). Qualitative Content Analysis [28 paragraphs]. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: *Qualitative Social Research*, 1(2), Art. 20, <https://doi.org/10.17169/fqs-1.2.1089>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (pp. 21-39). John Wiley & Sons.
- Nelson-Coffey, S. K., Johnson, C., & Coffey, J. K. (2021). Safe haven gratitude improves emotions, well-being, and parenting outcomes among parents with high levels of attachment insecurity. *The Journal of Positive Psychology*, 1-11.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Redding, S., Murphy, M., & Sheley, P. (Eds.). (2011). *Handbook on family and community engagement*. Lincoln, IL: IAP.
- Seggie F. N & Bayburt, Y. ( 2021). *Nitel araştırma, yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Serçemeli, M., & Kurnaz, E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.
- Sheldon, K.M. & Lyubomirsky, S. (2006). How to increase and sustain positive emotion: The effects of expressing gratitude and visualizing best possible selves. *Journal of Positive Psychology*, 1, 73-82.
- Sintema, E. J. (2020). Effect of COVID-19 on the performance of grade 12 students: implications for STEM education. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 16(7), 1-6.
- Taylor, S. J., & Bogdan, R. (1998). *Introduction to qualitative research methods* (3rd ed.). New
- Toepfer, S. M., Cichy, K., & Peters, P. (2012). Letters of gratitude: Further evidence for author benefits. *Journal of Happiness Studies*, 13(1), 187-201.

- Uzun, K., & Karataş, Z. (2021). Beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin minnettarlık ile ilgili görüşleri. *Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences*, 23(3).
- Van Wyk, N. (2010). *Theories, policies and practices of parent involvement in education*. In E Lemmer & N van Wyk (eds). Themes in South African education. Cape Town: Pearson.
- Vincent, C. (1996). Parents and teachers: power and participation. London: falmer. 2001 social class and parental agency. *Journal of Education Policy*, 16(4), 347-364.
- Watkins, P. C., Woodward, K., Stone, T., & Kolts, R. L. (2003). Gratitude and happiness: Development of a measure of gratitude, and relationships with subjective well-being. *Social Behavior and Personality: an* 9, 31(5), 431-451.
- Wood, A. M., Froh, J. J., & Geraghty, A. W. (2010). Gratitude and well-being: A review and theoretical integration. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 890-905.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yucesoy-Özkan, S., Kaya, F., Gülboy, E., Altun, D. E. & Oncul, N. (2020). General and special education practices during the COVID-19 viral outbreak in Turkey. I. Sahin ve M. Shelley (Ed.), Educational practices during the COVID-19 viral outbreak: *International Perspectives* (s. 19–62) içinde. ISTES Organization.

## Duygusal Zekânın Hedonik Tüketim Davranışına Etkisi: Ordu ve Giresun İli Örneği

Murat AYAR\*  
Deniz YILDIZ\*\*

### Öz

Varoluşumuzdan günümüze kadar her gün çeşitli konularda düşünmeye başlar ve sonrasında bu düşünceleri hayata geçirmeye başlarız. Aklımızı kullanarak yerine getirdiğimiz bu işlevi zekâ olarak ifade ederiz. Daha rahat, anlaşılır, refah seviyesi ve standardı yüksek bir yaşam sürmek için en önemli düşünsel faktör olan zekâmızı kullandığımız yadsınamaz bir gerçektir. Zeka kavramının çeşitlendirilerek farklı alanlarda kullanılması bilime katkı sunması amacıyla dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu çeşitli alanlardan biri de örgütsel davranış konularından olan duygusal zekâdır. Duygusal zekâ bireylerin davranışlarını şekillendirmede dürtülerini belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Hedonik tüketim ise, ihtiyaç gidermek için yapılan geleneksel tüketim davranışının aksine, keyif ve haz almak için yapılan tüketim davranışdır. Bu bağlamda çalışmada duygusal zekâ düzeyi ile günümüzde oldukça yaygın bir tüketim davranışı olan hedonik tüketim davranışı arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Araştırmayı gerçekleştirmek için anket yöntemi tercih edilmiş ve Ordu ve Giresun ilinde alışveriş yapan 544 katılımcı araştırmaya dahil edilmiştir.

Duygusal zekânın ve hedonik tüketim üzerindeki ilişkiyi ölçmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Duygusal zekânın ve hedonik tüketim değişkenleri arasındaki etkiyi ölçmek için ise regresyon analizi yapılmıştır. Daha sonra demografik özellikler ile duygusal zekâ ve hedonik tüketim arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek için bağımsız t-istatistiği ve tek yönlü varyans (ANOVA) analizleri yapılmıştır. Araştırmanın analiz sonuçlarına göre iki değişken arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Duygusal Zekâ, Hedonik Tüketim, Tüketiciler

## The Effect of Emotional Intelligence on Hedonic Consumption Behavior: The Case of Ordu and Giresun

### Abstract

From our existence to the present, we start to think about various issues every day and then we start to put these thoughts into practice. We express this function, which we perform by using our mind, as intelligence. It is an undeniable fact that we use our intelligence, which is the most important intellectual factor, in order to lead a more comfortable, understandable, welfare and standard life. The diversification of the concept of intelligence and its use in different fields arise due to the purpose of contributing to science. One of these various fields is emotional intelligence, which is one of the organizational behavior issue: Emotional intelligence is one of the most important elements that determine the impulses of individuals in shaping their behavior. Hedonic consumption, on the other hand, is consumption behavior for pleasure and pleasure, contrary to traditional consumption behavior to meet need: In this context, the relationship between emotional intelligence level and hedonic consumption behavior, which is a very common consumption behavior today, was evaluated in this study. In order to carry out the research, the survey method was preferred and 544 participants who shopped in Ordu and Giresun provinces were included in the research. Correlation analysis was conducted to measure the relationship between emotional intelligence and hedonic consumption. Regression analysis was performed to measure the effect between emotional intelligence and hedonic consumption variable: Then, independent t-statistics and one-way analysis of variance (ANOVA) were conducted to determine whether there is a significant difference between demographic characteristics, and between innate intelligence and hedonic consumption. According to the results of the analysis of the research, negative significant relationships were determined between the two variable:

**Keywords:** Emotional Intelligence, Hedonic Consumption, Consumers

\* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Dereli Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı, muratayar\_71@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-7124-0325

\*\* Öğretim Görevlisi Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, denizyildiz1990@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3090-8872

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

**Geliş/Received:** 16. 10. 2022

**Kabul/Accepted:** 26. 12. 2022

- **Etik Kurul İzni:** Bu çalışma için Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 01/06/2022 tarih ve 2022-107 karar sayısıyla etik kurul izni alınmıştır.

### Giriş

Her insan belirli bir yaş döneminde çeşitli nedenlerle bir benlik kazanmaktadır. Kazanılan benlik kavramı kişinin kim olduğunu ifade etmekle kalmamakta, bilinç kavramı dahil olduğunda bu durum kişinin kime dönüşmek istediği haline gelerek önem kazanmaktadır. Bu bilinçli olarak hareket etme durumu içgörü olarak ifade edilmektedir. Bu içgörüyü kişinin kazanmasına sebep olan önemli aktörlerden birisi olan duygusal zekâ; kişinin kendini, toplumu ve kendisinin toplum içerisindeki yerini saptamada en önemli fonksiyon durumundadır (Türk, 2020: 78).

Son yıllarda zekâ ile ilgili çalışmalar yoğun şekilde yapılmaktadır ve özellikle duygusal zekânın üzerinde durulmaktadır. Duygular insanların düşüncelerini ve davranışlarını anlamada önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla duygusal zekânın önem kazanması kaçınılmazdır. İnsan beyni üzerine yapılan son çalışmalara göre, insan zekâsının ölçütünün yalnızca bilişsel zekâ olmadığı, başarı için temel belirleyicinin duygusal zekâ olduğu düşünülmektedir. Duygusal zekâ, bireyin çevresi ile arasındaki ilişkisi olarak ifade edilmektedir (Goleman, 1995: 25). Duygusal zekâ bireylerin hem sosyal yaşamlarında hem de iş yaşamlarında başarılarını etkileyen önemli bir unsurdur. Aynı zamanda duygusal zeka, bireylerin tüketim davranışlarını da yönlendirerek satın alma davranışlarını olumlu veya olumsuz etkilemektedir. Bazı bireyler duygusal olarak kötü durumda iken kendisine iyi geldiğini düşünerek alışveriş yaparken, bazı bireyler ise en mutlu anlarında alışveriş yapmayı tercih etmektedir. Her iki şekilde de duyguların tüketim davranışlarını şekillendirmesi kaçınılmazdır.

İnsanlığın varoluşundan beri tüketim davranışımız; yeme, içme, giyinme gibi temel ihtiyaçlarımızın giderilmesi esasına dayanmaktadır. İhtiyacımızın temel sebepleri de dürtülerimizden geçmektedir. Modern çağın gelişimi ve değişimi ile tüketim davranışı da değişime maruz kalmıştır (Yılmaz, 2021). Geçmişteki ihtiyaç için satın alma davranışının yerini, günümüzde haz almak için yapılan satın alma davranışları almıştır. Bireyler ihtiyaç duydukları için değil, o ürünü aldıklarında mutlu olacakları için tüketim yapmaktadır. Haz için yapılan tüketim davranışı ise hedonik tüketim olarak adlandırılmaktadır. Hedonik tüketimde temel amaç ihtiyaç için alışveriş yapılmasının aksine ihtiyaç yokken o ürünü alıp, alım sonucu yaşanan mutluluk, haz ve keyif için alışveriş yapmaktır (Arnold ve Reynolds, 2003) . Günümüzde hedonik tüketim oldukça yaygındır. Bireylerin giyebilecekleri, takabilecekleri ya da kullanabilecekleri çok fazla eşyaya sahip olmalarına rağmen yenisini aldıklarındaki mutluluk alışverişini tetikleyen bir unsurdur. Bireylerin duygu durumları da tüketim davranışlarını etkilemektedir (Türk, 2020: 75). Dolayısıyla bu çalışmada, duygusal zekâ ve hedonik tüketim arasındaki etki ve ilişki araştırılmıştır.

Bu çalışma, Ordu ve Giresun illerinde 18 yaş üzerindeki alışveriş yapan bireylerin duygusal zekâ algılarının hedonik tüketim davranışına olan etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. İlk olarak kavramsal çerçevede duygusal zekâ ve hedonik tüketim değişkenleri ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Daha sonra ise toplanan veriler SPSS programında analiz edilmiştir.

### **Kavramsal Çerçeve**

Çalışmanın bu kısmında araştırmaya ilişkin, duygusal zekâ ve hedonik tüketim değişkenleri kavramsal boyutta ele alınarak değerlendirilmiştir.

#### **Duygusal Zekâ**

Duygusal zekâ kavramı ilk defa 1983 yılında Gardner tarafından, kişinin yeteneklerinin farkında olarak uyum becerileri geliştirme ve hayatını bu yeteneklerle yönlendirme olarak ifade edilmiştir (Balat, Çelebi, Yılmaz ve Gümüştekin, 2014: 895). Daha sonra duygusal zekâ kavramından 1990 yılında Mayer ve Salovey bahsetmiştir. Mayer ve Salovey (1990) duygusal zekâyı; duyguların farkında olma, duygularla başa çıkabilme, duyguları doğru şekilde ifade etme, kendini motive edebilme, başkalarının duygularını fark edebilme ve ilişkileri yürütebilme olarak beş ana başlıkta toplamıştır (Tuğrul, 1999: 13). Duygusal zekâ, bilişsel ve duygusal sistemlerin üretici bir bileşeni olarak; duyguyu ve duygusal bilgiyi anlayabilme, doğru algılayabilme ve duyguları ifade edebilme yeteneğidir (Salovey ve Mayer, 1990: 185). Duygusal zekâ bireyin bütün davranışlarını yönlendiren ihtiyaç ve dürtüleri temsil ederken, bireysel ve iş yaşamlarındaki başarıda önemli rol almaktadır (Güllüce ve İçsan, 2010: 10). Goleman (1995) ise duygusal zekâyı; bireyin aksiliklere rağmen kendini yönetebilmesi, empati kurabilmesi ve her daim umutlu olabilmesi olarak tanımlamaktadır (Goleman, 1995: 24).

Duygusal zekâ kavramı bireyin başarılı olması için; empati kurabilme, sosyalleşebilme, kişiler arası sorun çözebilme, mizacı kontrol edebilme gibi davranışlarla birlikte değerlendirilmelidir (Shapiro, 2017: 17). Duygusal zekâ özelliği yüksek kişiler, duygularını kontrol etmede ve sosyal ilişkileri değerlendirmede daha başarılıdır. Sosyal ilişkiler konusunda daha cesur olup diğer bireyler tarafından başarılı kabul edilirler (Mavroveli, Petrides, Sangareau ve Furnham, 2010: 258). Aynı zamanda yüksek duygusal zekâ özelliğine sahip bir birey stresi tehdit olarak görmek yerine stresle mücadele ederek, fırsata çevirir (Deniz, Özer ve Işık, 2013: 410). Duygularını iyi bilen ve kontrol edebilen bireylerin, yani yüksek duygusal zekâyı sahip bireylerin hem özel hayatlarında hem de mesleki hayatlarında daha mutlu ve üretken oldukları gözlenmiştir (Karabulutlu, Yılmaz ve Yurttaş, 2011: 76). Bahsi geçen nedenlerden dolayı da duygusal zeka işletmeler tarafından kabul görmekte ve her geçen gün daha ilgi odağı olmaktadır (Fettahlıoğlu ve Sünbül, 2015).

Duygusal zekânın alt boyutları; kendi duygularını anlama, duyguları yönetme ve karşısındakinin duygularını anlama olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Kendi duygularını anlama, kişinin kendisinin güçlü ya da zayıf yönlerini bilmesi ile ilgilidir. Duyguları yönetme, kişinin dürüst ve tutarlı davranması, değişikliklere uyum sağlayabilme yeteneğidir. Karşısındakinin duygularını anlama ise, başkalarının duygu

ve davranışlarını anlama, karşısındakinin ruhsal durumuna göre tavırlarını belirleme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Erdoğdu, 2008: 64-65).

Amerika Birleşik Devletleri'nin Connecticut eyaletindeki New Haven şehrinde bulunan Yale Üniversitesi'nde yapılan bir çalışmaya göre; iş yerinde doğru ve etkili kararlar alınmasında duygusal zekânın yardımcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine ABD'de bulunan Harvard Üniversitesi'nde yapılan başka bir araştırmaya göre ise ekip başarısını tahmin ederek sonucu artırmak istenildiğinde IQ'dan daha çok duygusal zekânın faydalı olduğu ortaya konulmaktadır. Project Oxygen isimli Google'da bulunan yaklaşık on yıllık bir çalışmaya göre karar verme mekanizmalarının başarı düzeylerini belirlenmesinde duygusal zekânın, IQ ya da diğer teknik yetkinlik ve becerilerden daha mühim olduğu anlaşılmaktadır (Limon ve Plaster, 2022). Dolayısıyla buradan elden edilecek sonuç; duygusal zekâ, en az sahip olunan teknik beceriler kadar önemli durumdadır ve duygusal zekâ kavramına önem vermek, desteklemek ve yatırım yapmak çalışanların ve iş yerindeki takımların başarılı sonuçlar elde etmesine yardımcı olmaktadır.

### **Hedonik Tüketim**

Tüketim davranışı ihtiyacın ortaya çıkmasıyla iki temel fayda arayışına girmektedir. Bunlardan ilki somut faydanın elde edilişi, ikincisi ise hedonik faydadır (Odabaşı ve Barış, 2015: 106). Maslow, İhtiyaçlar hiyerarşisinde ihtiyaçları tanımlarken fizyolojik ve sosyo-kültürel ihtiyaçlar olarak sınıflayarak, bireyin temel ve sosyal ihtiyaçlarının olduğunu somut olarak vurgulamaktadır. Ancak günümüzde tüketim davranışı daha çok günlük yaşamın stresinden kaçmak için keyif odaklı yapılmaktadır (Arnold ve Reynolds, 2012: 399). Günümüzde hızla yaygınlaşan hedonik fayda tüketim davranışını da şekillendiren önemli dürtülerden birisi olmuştur. Bireyler alışverişlerini gerçekleştirirken farklı amaçlarla güdülenebilir (Botti ve McGill, 2011). Bu güdülerden birisi, bireylerin zevk aldığı ve haz duyduğu şeylere karşı güdülenmesi olabilir (Özsaçmacı, Yener ve Dursun, 2019: 73). İhtiyacı gidermek yerine fantezi ve haz duygusu için yapılan satın alma davranışının temelini hedonik tüketim davranışı oluşturmaktadır.

Yunan düşünürleri tarafından ilk kez geliştirilen hedonizm kavramı, "haz ve zevk alma" anlamına gelmektedir. Hedonizm, "keyfin en yüksek olduğu, keyif arayışı, keyif arayışına adanmış bir yaşam tarzı" olarak tanımlanmaktadır. Hedonik tüketim ise, alışverişten keyif almak ya da keyif almak için yapılan tüketim davranışdır. Bu tüketim davranışında amaç, ihtiyaç olan şeyi tüketmek değil, haz alınan şeyleri tüketmektir. Dolayısıyla bireyin duygusal tatmini için tüketim gerçekleşmektedir (Ünal ve Ceylan, 2008: 266). Duygular, insanların satın alma davranışını etkileyip tercihleri yönlendirmekte ve dürtüleri güçlendirmektedir (O'Shaughnessy ve O'Shaughnessy, 2002: 525-526).

Yapılan birçok araştırma, tüketim kavramının insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olduğunu, birbirine yakın ya da farklı şartlar altında tüketim kavramını belirleyen ve etkileyen unsurların nedenlerini, gösterdiği sonuçları ve bu eylemi gerçekleştiren tüketicilerin hangi özelliklere sahip olduklarını ve ayrıca bu özelliklerdeki benzerlikleri ve farklılıkları incelediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu noktadan

bakıldığında farklı sebeplerle tüketimi gerçekleştiren kişilerin, tüketim şekli de göz önünde bulundurularak, pek çok kavramsal konu başlığında toplandığı görülmektedir. Hedonik tüketim, hem tüketim biçimlerinden biri olarak hem de tüketicilerin yaptığı alışverişin, haz ve mutluluklarının aracısı olarak ifade edilmektedir. Özellikle bugünün teknolojisi sayesinde çok fazla alternatifi bulunan tüketicilerin satın aldığı ürün ve hizmetlerle ilgili elde ettiği haz mutluluğa dair sahip oldukları düşüncelerin ele alınması önem arz etmektedir (Güven, 2009: 65).

Hedonik tüketim davranışını şekillendiren unsurlar; ürünün özellikleri, tüketicinin kişilik özellikleri, ruh hali, demografik özellikler, sosyal deneyimler, macera arayışı gibi unsurlar olabilir. Ortamın havası kokusu kişilerin duygularını değiştirerek alışveriş yaparken haz almalarını sağlamaktadır. Aynı zamandan tüketicilerin sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimleri sonucu tüketim tarzları da değişmektedir. Tüketicilerin bu değişen tüketim tarzları sonucu, ürün çeşitliliği karşısında kendilerini en mutlu eden ürünleri talep etmeleri ve satın aldıkları ürünlerden oldukça fazla haz duymaları sonucu “Hedonik Tüketim” kavramı ortaya çıkmıştır. Modern tüketim alışkanlarından birisi haline gelen hedonik tüketim, tüketicilerin alışverişlerinden almış oldukları haz ve mutluluk olarak ifade edilmektedir. Hedonik tüketim davranışındaki deneyim soyut hazdır (Neeley, Min ve Kennett-Hensel, 2010: 326). Dolayısıyla hedonik tüketim davranışının temelinde; haz ve mutluluk gibi, çoklu duygusal tüketim davranışı yer almaktadır. Bu tüketim davranışında temel sebepler; macera için alışveriş, sosyalleşmek için alışveriş, rahatlamak için alışveriş, fikir edinmek için alışveriş, başkalarını mutlu etmek için alışveriş, değer elde etmek için alışveriştir (Arnold ve Reynolds, Hedonic Shopping Motivations, 2003: 78).

Hedonik tüketim davranışının hareket noktası, duygusal ihtiyacı gidermek için koşullara ve toplumsal farklılıklara göre değişebilen duygusal tepkimelerdir (Yıldız, 2022: 139). Hedonik tüketimde satın alma davranışı duyularla değil duygularla gerçekleşmektedir (Okutan, Bora ve Altunışık, 2013: 121). Hirschman ve Holbrook (1982), hedonik tüketimdeki bireylerin satın alma davranışlarını fantezilerin ve duyguların şekillendirdiğini söylemektedir (Hirschman ve Holbrook, 1982: 93). Hedonik tüketimde, tüketim yapmaktan çok tüketim yapmayı düşünmek daha önemlidir (Özcan, 2007: 48). Aynı zamanda hedonik tüketimde, nesnel varlıklar değil, öznel varlıklar; yani ürünün ne olduğundan çok, ürünün yarattığı imaj önemlidir (Odabaşı, 2006: 116).

Hedonik tüketim davranışında birey istek sonucu harekete geçerek; istek, arzu ve haz tatmini için tüketim davranışında bulunur (Açıkalın ve Yaşar, 2017: 571). Hedonik tüketimde davranışının odak noktası; ürün veya hizmetlerin yarattığı haz, tatmin ve mutluluktur (Okay, 2015). Hedonik tüketim davranışı sonucu, tüketici psikolojik ve duygusal deneyim sonucu değer sağlayarak kendini tatmin eder. Tüketicinin değer oluşturma çabası, planlı ya da plansız farklı değer yaratmaktır (Yılmaz, 2021).



## Duygusal Zekâ ve Hedonik Tüketim İlişkisi

Tüketim kavramı, Maslow'un İhtiyaç Hiyerarşi'nin temelini oluşturan fizyolojik ve sosyo kültürel ihtiyaçların giderilmesi durumundan çıkarak günümüzde yeni bir tüketim davranışı halini almıştır. Diğer bir ifadeyle, fizyolojik ve sosyo kültürel ihtiyaçların giderilmesi için harekete geçilen tüketim davranışının yerini daha çok fantezi ve haz odaklı tüketim davranışı almıştır. Bu güne kadar yapılmış pekçok çalışmanın desteklediği gibi; Seven (2019)'nin yapmış olduğu çalışmada da duygusal zekânın tüketicilerin hedonik tüketim davranışları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hedonik tüketim davranışının hareket noktası anlık alınan hazlar ve fanteziler olduğu için duygusal zekânın hedonik tüketim davranışını olumlu etkilemesi oldukça olasıdır.

Altan (2019)'a göre ise; duygusal denge kişilik özelliklerinin, hedonik tüketim davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır. Yine aynı çalışmada; hedonik tüketim davranışı ile eğitim durumları arasındaki ilişkiye bakıldığında, lisans öncesi eğitim durumuna sahip kişilerin lisans ve lisans üstü mezun tüketicilere göre, hedonik tüketim davranışı ortalamasının daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türk (2020) ise tüketicilerin duygusal zekâ düzeylerinin satın alma davranışı üzerinde etkisini araştırmış ve bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öz ve Tatlı (2022)'nin yapmış oldukları çalışmada sorumluluk kişilik özelliğiyle bireylerin hedonik tüketim davranışı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Wu ve Holsapple (2014)'ın, Hirschman ve Holbrook (1982)'un çalışmalarından hareketle hedonik tüketim davranışının duygusal deneyimlerle şekillendiğini ve tüketicilerin tükettikleri ürünlere duygusal bir uyarım olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Lim ve Kim (2020)'in duygusal zekâ ve psikolojik sermayenin tüketim davranışı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Duygusal olarak istikrarlı tüketicilerin kendilerini memnun edecek tüketim davranışlarına eğilimli oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bütün bu çalışmalara ek olarak çalışmamızda bireylerin duygusal zekâlarının hedonik tüketim üzerindeki etkisini belirlemek amaçlanmaktadır.

## Yöntem

### Araştırmanın Amacı, Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmanın amacı, bireylerin duygusal zekâlarının hedonik tüketime etkisini ortaya koymaktır. Bu araştırmanın evrenini 2022 yılında alışveriş yapan Ordu ve Giresun illerinde yaşayan 18 yaş ve üzeri tüketiciler oluşturmaktadır. Uygulamada yaş grubu yapılmamaktadır. Ancak araştırma verilerinin sağlıklı olması açısından 18 ve üzeri yaş grubuna; Ordu Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu, 01.06.2022 tarihli ve 2022-107 karar sayılı etik kurul izinleri alınarak uygulama

yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini ise, 544 bireyden oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğü; Cohen, Manion ve Morrison (2000) tarafından geliştirilen örneklem tablosuna göre %95 güven aralığında n'nin (örneklem sayısının) en az 384 katılımcı olması gerekmektedir. Araştırmada ulaşılan örneklem sayısı ise; 544'tür.

Ölçeklerden elde edilen veriler, SPSS 22 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliklerine kanıt sağlamak üzere faktör analizi ve güvenilirliklerine kanıt sağlamak içinde güvenilirlik analizi (Cronbach's Alpha) uygulanmıştır.

Çalışmada veriler toplandıktan sonra demografik özelliklerle ilgili bulgulara ulaşmak için tanımlayıcı istatistik analizleri uygulanmıştır. Daha sonra duygusal zekânın ve hedonik tüketimin arasındaki ilişkiyi ölçmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Duygusal zekânın ve hedonik tüketim değişkenleri arasındaki etkiyi ölçmek için ise regresyon analizi yapılarak hipotezimiz test edilmiştir.

### Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Ordu ve Giresun'da 18 yaş ve üzeri tüketicilerin duygusal zekâlarının hedonik tüketim üzerinde etkisi ve ilişkisini ölçmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın hipotezleri;

H<sub>1</sub>: Duygusal zekânın hedonik tüketim üzerinde etkisi vardır.

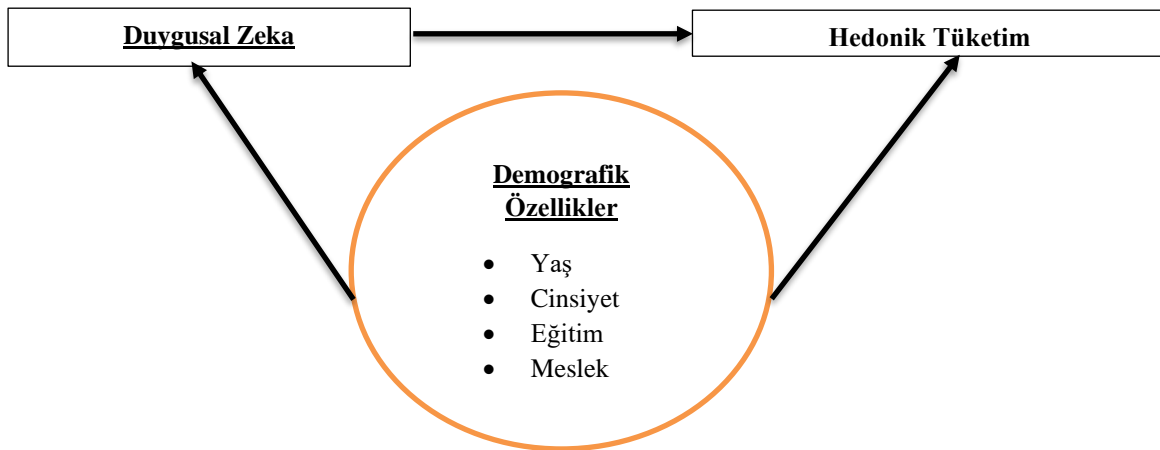
H<sub>2</sub>: Cinsiyet değişkeni açısından (a) duygusal zekâ (b) hedonik tüketim düzeyleri farklılaşmaktadır.

H<sub>3</sub>: Yaş değişkeni açısından (a) duygusal zekâ (b) hedonik tüketim düzeyleri farklılaşmaktadır.

H<sub>4</sub>: Eğitim değişkeni açısından (a) duygusal zekâ (b) hedonik tüketim düzeyleri farklılaşmaktadır.

H<sub>5</sub>: Meslek değişkeni açısından (a) duygusal zekâ (b) hedonik tüketim düzeyleri farklılaşmaktadır.

H<sub>6</sub>: Gelir değişkeni açısından (a) duygusal zekâ (b) hedonik tüketim düzeyleri farklılaşmaktadır.



Şekil 1. Araştırma Modeli

## Araştırmanın Ölçeği ve Veri Toplama Araçları

Araştırmanın ölçeği; Kayıhan ve Arslan (2016)'nın "Emotional Intelligence Scale: A Study of Scale Adaptation" adlı çalışmasında kullandığı Duygusal Zekâ Ölçeği (DZÖ) ile Aytekin ve Ay (2015)'in "Hedonik Tüketim ve Anlık Satın Alma İlişkisi" adlı çalışmasında kullandığı Hedonik Tüketim Ölçeği (HTÖ) kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeğin kullanım izinleri ölçek sahiplerinden alınmış olup Ordu Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu, 01.06.2022 tarihli ve 2022-107 karar sayılı etik kurul izinleri alınmıştır. Bu araştırmada veri toplama yöntemi anket formu yoluyla gerçekleştirilmiştir. Anket formları bireylere E-Posta, Whatsapp, Bip, Telegram gibi sosyal iletişim ağları kullanılarak gönderilmiştir. Bu süreçte katılımcıların gönüllü katılımına ve etik kurul ilkelerine özen gösterilmiştir. Anket üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; duygusal zekâ ölçeği ile ilgili ifadeler, ikinci bölümde; hedonik tüketim ölçeği ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. Son bölümde ise katılımcıların demografik bilgileri ile ilgili sorular bulunmaktadır. Anket formunda kullanılan her iki ölçekteki yer alan ifadeler 1'den (kesinlikle katılmıyorum) 5'e (kesinlikle katılıyorum) uzanan 5 noktalı likert ölçeği kullanılmıştır.

## Araştırmada Ulaşılan Bulgular

### Araştırmanın Güvenilirliği

Araştırmada kullanılan ve anket formunda bulunan tüm ölçeklere dair güvenilirlik analizi yapılmış ve yapılan güvenilirlik analizi sonuçları tablo 1'de verilmiştir.

**Tablo1.** Güvenirlilik Analizi

	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha
Duygusal Zekâ	18	,831
Hedonik Tüketim	7	,951

Ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 1'de görülmektedir. Katsayılara bakıldığında ölçek maddelerinin iç tutarlılıklarının analizini ifade eden Cronbach's Alpha değeri duygusal zekâ ölçeği için ,831'dir. Bu oran oldukça yüksektir. Hedonik tüketim ölçeği için Cronbach's Alpha değeri ise ,951'dir. İki değişkenimiz içinde oranlarımız güvenilir kabul edilebilir durumundadır.

### Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan 544 tüketicinin demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, gelir) ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2'de verilmiştir.

**Tablo 2.** Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	316	58,1
	Erkek	228	41,9
	<b>Toplam</b>	<b>544</b>	<b>100</b>
Yaş	18-28	344	63,2
	29-39	144	26,5
	40-50	40	7,4
	51 ve üzeri	16	2,9
	<b>Toplam</b>	<b>544</b>	<b>100</b>
Eğitim Durumu	Lise	48	8,8
	Lisans	396	72,8
	Lisansüstü	100	18,4
	<b>Toplam</b>	<b>544</b>	<b>100</b>
Meslek	Kamu	184	33,8
	Özel	148	27,2
	Ev Hanımı	16	2,9
	Çalışmıyor	196	36,1
	<b>Toplam</b>	<b>544</b>	<b>100</b>
Gelir	2500 TL ve altı	52	9,6
	2501-5000 TL	68	12,5
	5001-7500 TL	200	36,8
	7501-10000 TL	108	19,9
	10001 TL ve üzeri	116	21,2
	<b>Toplam</b>	<b>544</b>	<b>100</b>

Araştırmada demografik özellikler ile ilgili bulgulara bakıldığında, katılımcıların %58,1'i kadın, %41,9'u erkektir. Dolayısıyla katılımcıların kadın erkek dağılımı eşit değil, kadın oranı fazladır. Katılımcıların yaş ortalamalarına bakıldığında ise; en yüksek katılım %63,2 ile 18 ila 28 yaş aralığı olurken, bunu %26,5 ile 29 ila 39 yaş grubu izlemiştir. En az katılım ise; %2,9 ile 51 yaş ve üzerindeki yaş aralığıdır. Katılımcılarımızın %72,8'i lisans mezunu iken, %18,4'ü lisansüstü ve %8,8'i de lise mezunudur. İlk okul ve ortaöğretim mezunu katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcıların %33,8'i kamu sektöründe %27,2'si özel sektörde çalışmaktadır. Ancak katılımcıların %36,1'i herhangi bir sektörde çalışmamaktadır. Gelir dağılımlarına göre katılımcıların en yüksek oranı %36,8 ile 5001-7500 TL aralığı oluşturmaktadır. En az katılımcı ise %9,6 ile 2500 TL ve altı geliri olanlar oluşturmaktadır.

### Faktör Analizleri

Araştırmanın geçerliliğini ölçmek üzere faktör analizi kullanılmıştır. Faktör analizinde temel bileşenler ve verimax rotasyonundan faydalanılmıştır. Veri setinin uygunluğunu test etmek için Kaiser-

Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik testi kullanılmıştır. KMO katsayısının 1'e yaklaşmasıyla verilerin analiz için uygun olduğu, 1 olması halinde de mükemmel seviyede uyum sağlandığı anlamına gelmektedir (Büyüköztürk, 2014). Bartlett Küresellik testi ise ana kütle içerisindeki değişkenlerin diğer değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmektedir (Bektaş ve Erkal, 2015). Faktör analizinin gerçekleştirilebilmesi için test sonucunun anlamlı ( $p < 0,05$ ) olabilmesi istenmektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2014). Duygusal zeka ölçeğinin KMO değeri 0,778 ve hedonik tüketim ölçeğinin KMO değeri 0,898 olarak bulunmuştur. Araştırmada kullanılan her iki ölçeğin KMO değerlerinin 0,50'nin üzerinde olması ve Bartlett test sonuçlarına göre de 0,05 önem derecesinde anlamlı olması veri setinin faktör analizi için uygun bulunmuştur.

Duygusal zeka ölçek maddeleri toplam varyansın %54,48'ini açıklamakta ve tek faktörden oluşmaktadır. Duygusal zeka faktör yüklerinin 0,733 ile 0,510 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Madde 9 "Yaptığım işten hoşlanmadığımda, duygularıyla baş edebilmek için elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışırım" ile madde 13 "Duygularımı iyi bir şekilde kontrol edebilirim" faktör yükleri 0,30'un altında olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Hedonik tüketim ölçek maddeleri toplam varyansın %85,20'sini açıklamakta ve tek faktörden meydana gelmektedir. Hedonik tüketim faktör yüklerinin 0,984 ile 0,638 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Hedonik tüketim ölçeği faktör yüklerinin tamamının 0,30'un üzerinde olmasından dolayı hiçbir madde ölçekten çıkarılmamıştır.

**Tablo 3.** Duygusal Zeka Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek İfadeleri		Faktörü Açıklayıcılığı (%)
<b>Duygusal Zeka</b>	<b>Faktör Yüğü</b>	
DZ1	,667	54,48
DZ2	,690	
DZ3	,614	
DZ4	,554	
DZ5	,510	
DZ6	,596	
DZ7	,521	
DZ8	,579	
DZ10	,570	
DZ11	,630	
DZ12	,566	

DZ14	,703	
DZ15	,629	
DZ16	,733	
DZ17	,643	
DZ18	,527	
DZ19	,589	
DZ20	,594	
<b>Hedonik Tüketim</b>	<b>Faktör Yükleri</b>	
HT1	,971	
HT2	,938	
HT3	,944	
HT4	,879	
HT5	,671	
HT6	,984	
HT7	,638	

### Değişkenler Arasındaki İlişki ve Etkiler Bazında Bulgular

Araştırma kapsamında değerlendirilen değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla yapılan pearson korelasyon ve regresyon analiz sonuçları tablo 4 ve tablo 5’de verilmiştir.

**Tablo 4.** Duygusal Zekâ ile Hedonik Tüketim İlişkisi (Korelasyon Analizi)

	<b>Duygusal Zekâ</b>	<b>Hedonik Tüketim</b>
<b>Duygusal Zekâ</b>	1	
<b>Hedonik Tüketim</b>	-0,68**	1

N=544; \*p<0,05\*\*p<0,01

Tablo 4’de duygusal zekâ ve hedonik tüketim arasında negatif yönde yüksek düzeyde (r: ,068; p= 0.0012<0,01) anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular Seven (2019)’in yaptığı çalışma sonucu elde ettiği sonuçlarla bağdaşmaktadır. Bu bağlamda duygusal zekâ

arttıkça hedonik tüketim düzeylerinin azalacağı ifade edilebilmektedir. Bir başka deyişle duygusal zekâ algısının artmasıyla alışveriş yapanların yalnızca satın almak için gerçekleştirdikleri hedonik tüketim düzeyleri azalacaktır. Kısacası duygusal zekâ kullanarak alışveriş yapılması ile ihtiyacı olmadığı halde yalnızca haz almak için yapılan hedonik tüketim oranlarının doğal olarak azalacağı söylenebilir.

Duygusal zekâ ile alışveriş yapanların hedonik tüketim düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

**Tablo 5.** Duygusal Zekânın Hedonik Tüketime Etkisi (Regresyon Analizi)

	<b>BAĞIMLI DEĞİŞKENLER</b>
<b>BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN</b>	<b>Hedonik Tüketim</b>
<b>R<sup>2</sup></b>	<b>0,105</b>
<b>F</b>	12,046 <b>p=(0,000)</b>
<b>Duygusal Zekâ</b>	<b>B -0,068</b> <b>p 0,000</b>

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; hedonik tüketim değişkeninin %10,5’inin ( $R^2=0,105$ ) duygusal zekâ değişkeni tarafından açıklanabildiği görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, hedonik tüketim düzeyi istatistiksel olarak anlamlı düzeyde duygusal zekâ değişkeninden etkilenmektedir ( $F= 12,046$ ;  $p<0,05$ ). Anlamlılık değeri ele alındığında ise; bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmektedir. Standardize edilmiş regresyon denklemindeki katsayı yani B değerine göre; duygusal zekâ değişkeninde olan bir birimlik artış hedonik tüketim düzeyinde -0,068 birimlik azalışı ifade etmektedir ( $p<0,05$ ). Bu bulgu  $H_1$  hipotezini desteklemektedir.

#### **Araştırma Değişkenlerinin Demografik Özelliklere Göre Farklılaşması (T-Testi ve ANOVA Analizi)**

Analizler öncesi veriler; normal dağılımının saptanması amacıyla ölçeklerin kullanım düzeyi verileri için “Skewness” (Çarpıklık) ve “Kurtosis” (Basıklık) değerleri incelenmiştir. Literatürde “Skewness” ve “Kurtosis” değerlerinin -2,00 ile +2,00 aralığında olması halinde verilerin normal dağıldığı kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2010); (Trochim ve Donnelly, 2006); (Gravetter ve Wallnau, 2014). Araştırmada elde edilen verilerin “Skewness” ve “Kurtosis” değerlerinin -2,00 ile +2,00 aralığında olduğu saptanmıştır.

**Tablo 6.** Verilerin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	<b>N</b>	<b><math>\bar{X} - \sigma</math></b>	<b>Çarpıklık</b>	<b>Basıklık</b>
<b>Duygusal Zeka Ölçeği</b>	544	3,60,-46	0,174	0,040
<b>Hedonik Tüketim Ölçeği</b>	544	3,58,-99	-0,493	-0,427

Araştırma kapsamında katılımcıların cevaplamış olduğu Duygusal Zeka (DZÖ) ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 3,60–,46 ve Hedonik Tüketim (HTÖ) ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması ise 3,58-,99'dur. DZÖ için Çarpıklık (0,174) ve Basıklık (0,040) HTÖ için ise Çarpıklık (-0,493) ve Basıklık (-0,427) katsayıları Tablo 6 incelendiğinde katılımcılardan toplanan verilerin normal bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, gelir) göre duygusal zekâ ve hedonik tüketim düzeylerine ait algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla bağımsız iki örnek t-testi (iki grup) ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda bazı farklılıklar belirlenmiştir. Bu farklılıklar değerlendirilmiş ve aşağıda verilen tablolardaki bulgular elde edilmiştir.

**Tablo 7.** Cinsiyet Açısından Bağımsız İki Örnek T-Testi Analizi

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ortalama	ss	SD.	T	P
Duygusal Zekâ	Kadın	316	3,57	0,47	524,166	-5,819	<b>0,000</b>
	Erkek	228	3,80	0,41			
Hedonik Tüketim	Kadın	316	3,87	0,87	438,013	8,431	<b>0,000</b>
	Erkek	228	3,18	1,03			

Tablo 7’de alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâ ve hedonik tüketim düzeyine ait görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin t-testi analizi bulguları verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; kadın ve erkek alışveriş yapanların duygusal zekâ düzeylerine ait görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ( $t(524,166) = -5,819; p < 0,05$ ). Alışveriş yapan kadınların duygusal zekâ düzeylerine ilişkin görüşlerinin ortalamaları (Ort=3,57, ss= 0,47), alışveriş yapan erkeklerin duygusal zekâ düzeylerine ait görüşlerinin ortalamalarından (Ort= 3,80, ss= 0,41) daha düşük çıkmıştır. Bu sonuçlara göre alışveriş yapan erkeklerin duygusal zekâ puanlarının alışveriş yapan kadınlara göre daha fazla olduğu yorumlanabilir. Bu bulgu,  $H_{2a}$  ve  $H_{2b}$  hipotezlerini desteklemektedir.

**Tablo 8.** Yaş Durumuna İlişkin ANOVA Analizi

Değişkenler		Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p
Duygusal Zekâ	Gruplar arası	2,943	3	0,981	4,607	<b>0,003</b>
	Grup içi	114,986	540	0,213		
	Genel	117,929	543			
Hedonik Tüketim	Gruplar arası	10,829	3	3,610	3,625	<b>0,013</b>
	Grup içi	537,752	540	0,996		
	Genel	548,580	543			

Tablo 8’de alışveriş yapanların duygusal zekâ ve hedonik tüketim düzeyine ilişkin algılarının yaş dağılımına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına ait ANOVA analizi sonuçları verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; farklı yaş gruplarına sahip olan alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâyı (F= 4,607; P<0,05) ilişkin



algıları arasında farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu,  $H_{3a}$  hipotezini desteklemektedir. Yine farklı yaş gruplarına sahip olan alışveriş yapan katılımcıların hedonik tüketime ( $F= 3,625$ ;  $p<0,05$ ) ilişkin algıları arasında farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu,  $H_{3b}$  hipotezini desteklemektedir.

**Tablo 9.** Tukey-HSD Testi-Yaş Açısından Araştırma Değişkenlerinin Ortalamaları

Değişkenler	Yaş Dağılımı				
		18-28	29-39	40-50	51 +
Duygusal Zekâ	N	344	144	40	16
	Ortalama (X)	3,64	3,74	3,51	3,91
Hedonik Tüketim	Ortalama (X)	3,55	3,76	3,20	3,50

Tablo 9 incelendiğinde alışveriş yapan katılımcıların sahip oldukları farklı yaş grupları duygusal zekâ ve hedonik tüketim algılarına göre anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Alışveriş yapanların duygusal zekâ ve hedonik tüketim algılarının hangi yaş grupları arasında farklılık gösterdiğini tespit etme amacıyla yapılan Tukey-HSD test sonuçlarına göre; 51 yaş ve üzeri yaş grubunun duygusal zekâ algıları ( $X=3,91$ ), 29-39 yaş grubunun duygusal zekâ algısından ( $X=3,74$ ), 18-28 arası yaş grubunun duygusal zekâ algısından ( $X=3,64$ ) ve 40-50 yaş grubunun duygusal zekâ algısından ( $X=3,51$ ) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

29-39 yaş grubunun hedonik tüketim algısının ( $X=3,76$ ), 18-28 yaş grubunun hedonik tüketim algısından ( $X=3,55$ ), 51 ve üzeri yaş grubunun hedonik tüketim algısından ( $X=3,50$ ) ve 40-50 yaş grubunun hedonik tüketim algısından ( $X=3,20$ ) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

**Tablo 10.** Eğitim Durumuna İlişkin ANOVA Analizi

Değişkenler		Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p
Duygusal Zekâ	Gruplar arası	2,976	2	1,488	7,002	0,001
	Grup içi	114,954	541	0,212		
	Genel	117,929	543			
Hedonik Tüketim	Gruplar arası	3,423	2	1,711	1,698	0,184
	Grup içi	545,158	541	1,008		
	Genel	548,580	543			

Tablo 10'da alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâ ve hedonik tüketime ilişkin algılarının eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına ait ANOVA analizi sonuçları verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; farklı eğitim düzeylerine sahip olan tüketicilerin duygusal zekâyâ ( $F= 7,002$ ;  $P<0,05$ ) ilişkin algıları arasında farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu  $H_{4a}$  hipotezini desteklemektedir.

Ancak alışveriş yapan katılımcıların eğitim düzeylerine göre hedonik tüketim düzeylerine ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ( $F=1,698$ ;  $p>0,05$ ). Anlamlı bir fark bulunmamasının

nedeni; farklı eğitim düzeylerine sahip alışveriş yapan katılımcıların hedonik tüketim ile ilgili benzer algılamalara sahip oldukları şeklinde ifade edilebilir. Bu bulgu,  $H_{4b}$  hipotezini desteklememektedir.

**Tablo 11.** Tukey-HSD Testi-Eğitim Açısından Araştırma Değişkenlerinin Ortalamaları

Değişkenler	Eğitim Düzeyi				
		İlkokul	Lise	Lisans	Lisansüstü
Duygusal Zekâ	N	-	48	396	100
	Ortalama (X)	-	3,49	3,66	3,79
Hedonik Tüketim	Ortalama (X)	-	3,71	3,60	3,42

Tablo 11 incelendiğinde yapılan Tukey-HSD testi neticesinde elde edilen bulgulara göre; alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâya ilişkin görüşlerinde lise eğitimi almış olanlar ( $X=3,49$ ) ile lisansüstü eğitim almışlar ( $X=3,79$ ) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Bu değişken genel olarak ele alındığında; lisansüstü eğitim almış alışveriş yapan katılımcıların, diğer düzeylerde eğitim almış alışveriş yapan katılımcılara göre duygusal zekâ algılarının daha çok eğitimsel bazda olduğu görülmektedir. Yani eğitim düzeyinin artması ile birlikte duygusal zekâ algısının daha fazla olduğu düşünülebilir. Bunun nedeni ise lisansüstü eğitim almış kişilerin daha çok okuma, araştırma ve sorgulama etkenlerinden kaynaklı olarak satın almaktan haz duyacağı ürün ve/veya ürünleri ihtiyacı olmadığı takdirde almadıkları kısaca bilinçli tüketici olduklarını ifade etmektedir.

Yine alışveriş yapan katılımcıların hedonik tüketime ilişkin görüşlerinde lisansüstü eğitimi almış olanlar ( $X=3,42$ ) ile lise eğitim almışlar ( $X=3,71$ ) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Bu değişken genel olarak ele alındığında ise lise eğitim almış kişilerin, diğer düzeylerde eğitim almış kişilere göre hedonik tüketim algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin ise lise eğitimi almış kişilerin, yeterli eğitimi almadıkları ya da alamadıklarından kaynaklı olarak hedonik tüketime olan eğilimlerinin daha fazla olduğu düşünülmektedir.

**Tablo 12.** Meslek Durumuna Ait ANOVA Analizi

Değişkenler		Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p
Duygusal Zekâ	Gruplar arası	7,087	3	2,362	11,509	0,000
	Grup içi	110,842	540	0,205		
	Genel	117,929	543			
Hedonik Tüketim	Gruplar arası	18,024	3	6,008	6,115	0,000
	Grup içi	530,556	540	0,983		
	Genel	548,580	543			

Tablo 12'de alışveriş yapanların duygusal zekâ ve hedonik tüketime ilişkin algılarının meslek dağılımına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına ait ANOVA analizi sonuçları verilmiştir. Elde edilen

sonuçlara göre; farklı meslek gruplarına sahip olan alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâya ( $F= 11,509$ ;  $P<0,05$ ) ilişkin algıları arasında farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu,  $H_{5a}$  hipotezini desteklemektedir. Yine farklı meslek gruplarına sahip olan alışveriş yapan katılımcıların hedonik tüketime ( $F= 6,115$ ;  $p<0,05$ ) ilişkin algıları arasında farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu,  $H_{5b}$  hipotezini desteklemektedir.

**Tablo 13.** Tukey-HSD Testi-Meslek Açısından Araştırma Değişkenlerinin Ortalamaları

Değişkenler	Meslek				
		Kamu	Özel	Ev Hanımı	Çalışmıyor
Duygusal Zekâ	N	184	148	16	196
	Ortalama (X)	3,81	3,53	3,55	3,64
Hedonik Tüketim	Ortalama (X)	3,35	3,52	3,67	3,80

Tablo 13 incelendiğinde yapılan Tukey-HSD testi neticesinde elde edilen bulgulara göre; alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâya ilişkin görüşlerinde kamuda çalışanlar ( $X=3,81$ ) ile özel sektörde çalışanlar ( $X=3,53$ ) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Bu değişken genel olarak ele alındığında; kamuda görevli alışveriş yapan katılımcıların, diğer meslek gruplarında çalışan alışveriş yapan katılımcılara göre duygusal zekâ algılarının daha çok sektörel bazda olduğu görülmektedir. Yani kamuda görev yapmakla birlikte duygusal zekâ algısının daha fazla olduğu düşünülebilir. Bunun nedeni ise özel sektör çalışanlarının kamuda çalışanlara göre kendilerini belirli standartların üzerinde ihtiyaçlarla sunma, presentabl görünme, yöneticilere ve müşterilere karşı daha kabul edilebilir olmak adına daha fazla ve yüksek tutarlı ürün ve/veya hizmet satın almaya eğilimli olmalarından kaynaklanmakta olduğu düşünülmektedir.

Yine alışveriş yapan katılımcıların hedonik tüketime ilişkin görüşlerinde çalışmayan grupta yer alanlar ( $X=3,80$ ) ile kamuda görev yapanlar ( $X=3,35$ ) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Bu değişken genel olarak ele alındığında ise çalışmayan kişilerin, diğer meslek grubundaki kişilere göre hedonik tüketim algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin ise çalışmayan kişilerin, yeterli eğitimi almadıkları ya da alamadıklarından kaynaklı olarak iş bulmakta zorlandıkları ya da çalışmaya çok istekli olmadıklarından para kazanmanın zorluklarını idrak edemedikleri varsayılmaktadır. Bu nedenle ihtiyacı olmadığı halde yalnızca haz duymak adına hedonik tüketime olan eğilimlerinin daha fazla olduğu düşünülmektedir.

**Tablo 14.** Gelir Durumuna İlişkin ANOVA Analizi

Değişkenler		Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p
Duygusal Zekâ	Gruplar arası	6,117	4	1,529	7,371	0,000
	Grup içi	111,813	539	0,207		
	Genel	117,929	543			
Hedonik Tüketim	Gruplar arası	18,024	4	4,692	4,773	0,001
	Grup içi	530,556	539	0,983		
	Genel	548,580	543			

Tablo 14’de alışveriş yapanların duygusal zekâ ve hedonik tüketime ilişkin algılarının gelir dağılımına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına ait ANOVA analizi sonuçları verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; farklı gelir gruplarına sahip olan alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâyâ ( $F= 7,371$ ;  $P<0,05$ ) ilişkin algıları arasında farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu,  $H_{6a}$  hipotezini desteklemektedir. Yine farklı gelir gruplarına sahip olan alışveriş yapan katılımcıların hedonik tüketime ( $F= 4,773$ ;  $p<0,05$ ) ilişkin algıları arasında farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu,  $H_{6b}$  hipotezini desteklemektedir.

**Tablo 15.** Tukey-HSD Testi-Gelir Açısından Araştırma Değişkenlerinin Ortalamaları

Değişkenler	Gelir					
		2500 ve Altı	2501-5000	5001-7500	7501-10000	10001 ve Üzeri
Duygusal Zekâ	N	100	68	52	158	166
	Ortalama (X)	3,55	3,71	3,63	3,70	3,83
Hedonik Tüketim	Ortalama (X)	3,79	3,53	3,39	3,31	3,57

Tablo 15 incelendiğinde yapılan Tukey-HSD testi neticesinde elde edilen bulgulara göre; alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâyâ ilişkin görüşlerinde 10.000 TL ve üzeri geliri olanlar ( $X=3,83$ ) ile 2.500 TL ve altında geliri olanlar ( $X=3,55$ ) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Bu değişken genel olarak ele alındığında; 10.000 TL ve üzeri geliri olan alışveriş yapan katılımcıların, diğer gelir gruplarında bulunan alışveriş yapan katılımcılara göre duygusal zekâ algılarının daha çok finansal bazda olduğu görülmektedir. Yani 10.000 TL ve üzerinde geliri bulunanlar muhtemelen daha iyi eğitim almış, daha çok iş tecrübesine sahip ve bu sayede fazla gelir elde eden grupta yer alan kişiler olup diğer gelir gruplarına göre doğru tüketim davranışının genellikle ihtiyaç duydukları şeyleri satın alma eğiliminde oldukları söylenebilir.

Yine alışveriş yapan katılımcıların hedonik tüketime ilişkin görüşlerinde 2.500 TL ve altı gelir grubunda yer alanlar ( $X=3,79$ ) ile 7.501-10.000 TL geliri olanlar ( $X=3,31$ ) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Bu değişken genel olarak ele alındığında ise geliri düşük kişilerin, diğer gelir grubundaki kişilere göre hedonik tüketim algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin ise geliri düşük

kişilerin, istedikleri seviyede gelir elde edemediklerinden ve yaşam standartları yüksek olmadığı için sahip oldukları geliri daha kolay bir şekilde ve ihtiyaç duyup duymadıklarını göz önünde bulundurmadan satın alma eğilimi gösterdiklerinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

### Sonuç ve Öneriler

Teknolojinin çok hızlı geliştiği günümüzde alışveriş yapma alışkanlığımız oldukça artmış ve ürün ve/veya hizmet elde etme sebep ve yöntemleri değişmiştir. Teknolojinin sağladığı imkanlar neticesinde, ürünlere ulaşmanın ve satın almanın oldukça hızlı ve kolay hale gelmesi ile hedonik tüketimin arttığı görülmektedir. İnsanlar hayatının neredeyse her gününde çeşitli sebeplerle bir çok ürün ve hizmete ihtiyaç duymakta ve ihtiyaç duydukları bu ürünler için farklı yollarla alışveriş yapmaktadır. Ancak alışveriş yapılan her ürün onların gerçekten ihtiyaçları olan ürünler olduğu anlamına gelmemektedir. Hedonik tüketim anlamına gelen yalnızca haz almak için yapılan alışveriş de yapılan araştırmalar neticesinde günümüz dünyasında bilinçsiz tüketiciler tarafından göz ardı edilmeyecek kadar sık gerçekleştirilmektedir. Bu durumda başta bireysel olmak üzere toplumsal zararlara da yol açmaktadır. Yalnızca bireylerin maddi açıdan kayıpları değil aynı zamanda ihtiyaç duyulmayan ürünlerin elde edilmesinin ileri zamanda gereksiz bir harcamadan kaynakladığının bilincine varılarak bireyin bundan psikolojik olarak etkilenmesi, milli servete, ülkeye, dolaylı yoldan zarar verilmesi, bireysel ve ülke ekonomisinin yanlış değerlendirilmesine yol açılması gibi sorunlar da hedonik tüketimin beraberinde gelmektedir. Bu nedenle hedonik tüketim toplumlar ve bireyler açısından oldukça önem arz etmektedir. Duygusal zekâ bireylerin sahip olduğu becerilerin farkında olarak uyum sağlama yetilerini gerekli düzeye çıkarmaları ve hayatını bu becerilerle yönlendirerek her türlü eylemlerinde karar vermelerine yardımcı olan bir kavramdır. Dolayısıyla yalnızca haz almak için yapılan hedonik tüketime bir anlamda dur diyebilecek bir özelliği de içinde barındıran duygusal zekâ kavramı da bu anlamda fazlasıyla önemlidir. Duygusal zekâyâ sahip bireylerin hedonik tüketim algısının azaltılmasında oldukça önemli bir rol oynadığı yapılan çalışmalar neticesinde ortaya konmuştur (Seven, 2019; Altan, 2019; Türk, 2020; Öz ve Tatlı, 2022; Wu ve Holsapple, 2014; Hirschman ve Holbrook, 1982; Lim ve Kim, 2020).

Yapılan bu çalışmada alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâ algılarının hedonik tüketim davranışındaki etkisini belirlemek ve bu noktada gerekli görülen çözüm önerilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışmayla alışveriş yapan katılımcıların farklı demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, geir) değerlendirilerek; duygusal zekâ algılarına ve hedonik tüketim düzeylerine ilişkin düşüncelerinin anlamlı bir farklılık sergileyip sergilemediği belirlenmiştir.

Yapılan frekans analiz sonuçları neticesinde; alışveriş yapan katılımcıların büyük bir çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Yine katılımcıların büyük bir çoğunluğu 18-28 yaş grubu aralığında yer almakta olup, lisans düzeyinde eğitim alan grupta bulunmaktadır. Alışveriş yapan katılımcıların büyük bir kısmı 5001-7500 TL gelir düzeyine sahip olup, mesleklerin dağılım oranı ise çalışmayan bireyler, kamu ile özel sektör grupları birbirine oldukça yakın rakamlardan oluşmaktadır.

Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre; duygusal zekâ algısı ile hedonik tüketim düzeyleri arasında negatif yönde ve yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiş olup regresyon analizi sonucuna göre ise; duygusal zekâ algısının hedonik tüketim düzeylerini olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Seven (2019), tarafından yapılan araştırmada da; duygusal zekâ değişkeninin, hedonik tüketim değişkenini anlamlı bir şekilde yordadığı ve duygusal zekâ ile hedonik tüketim arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu hususta korelasyon ve regresyon analizi ile elde edilen neticelerin literatürle uyduğu söylenebilmektedir. Yani duygusal zekâ algısı arttıkça, alışveriş yapan katılımcıların hedonik tüketim düzeylerinin azalacağı ifade edilebilmektedir. Farklı bir ifadeye yer verecek olursak; karar vermede etkin bir rol oynayan duygusal zekâ algısının artmasıyla, haz almak için yapılan bir yöntem olan hedonik tüketim davranışının azalacağına inanılmaktadır.

Alışveriş yapan katılımcıların farklı demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, gelir) göre duygusal zekâ algısına ve hedonik tüketim davranış düzeylerine ait algılar arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla bağımsız iki örnek t-testi (iki grup) analizi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA-ikiden fazla grup) uygulanmıştır. Yapılan bu analizler neticesinde ulaşılan sonuçlar şöyledir:

Kadın ve erkek alışveriş yapanların duygusal zekâ algılarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunduğu, alışveriş yapan erkeklerin duygusal zekâ algılarına ilişkin düşüncelerinin ortalamaları, alışveriş yapan kadınların duygusal zekâ algılarına ait düşüncelerinin ortalamalarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular; alışveriş yapan erkeklerin duygusal zekâ puanlarının alışveriş yapan kadınlara göre daha fazla olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir.

Devletin ilgili eğitim birimleri, özel sektörde faaliyet gösteren şirketler ile sivil toplum kuruluşlarının, cinsiyet ayrımı yapmadan toplumun her bireyine bilinçli tüketici olmak ile ilgili eğitimler düzenlemelidir. Hedonik tüketimi, daha çok kadınların gerçekleştirdiği sonucu ele alındığında kadınların bu eğitimlere katılmaları teşvik edilmelidir. Temel amacı kar elde etmek olan şirketlerin de yalnızca sundukları ürün ya da hizmetin satılması konusyla ilgilenmeyip duyarlılık örneği sergileyerek ihtiyaç dışı satın alımlara teşvik etmeyecek sosyal projeler gerçekleştirmelidir.

Katılımcıların, duygusal zekâ ve hedonik tüketime ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yaşı 51 ve üzeri grup içerisinde yer alan alışveriş yapan katılımcıların diğer yaş gruplarına göre; duygusal zekâ ile alışveriş yaptıkları ifade edilebilmektedir. Yani yaş düzeyi arttıkça duygusal zekâ algılarının da arttığı söylenebilmektedir. Yaşı 40-50 arası yaş grubunda yer alan alışveriş yapan katılımcıların diğer yaş gruplarına göre; hedonik tüketim davranışı sergiledikleri söylenebilmektedir. Yani yaş düzeyi azaldıkça hedonik tüketim davranışının arttığı ifade edilebilmektedir.

Farklı eğitim düzeyleri bulunan alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâ ve hedonik tüketim algılarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi lisansüstü

olan grup içinde yer alan alışveriş yapan katılımcıların diğer eğitim düzeyi grupları içerisinde yer alan katılımcılara göre; duygusal zekâ algılarına daha olumlu baktıkları belirlenmiştir. Yani eğitim düzeyi arttıkça duygusal zekâ algılarının da arttığı ifade edilebilmektedir. Bunun sebebi ise eğitim düzeyi arttığında, alınan kaliteli eğitimle bilinç düzeyinin artması ve bilinçli tüketicilerin de hedonik tüketimden kaçınması olarak ifade edilebilir. Eğitim düzeyi lise grubu içerisinde yer alan alışveriş yapan katılımcıların diğer eğitim düzeylerine sahip katılımcılara göre hedonik tüketim yapmaya daha sıcak baktığı görülmektedir. Yani eğitim düzeyi azaldıkça hedonik tüketim algılarının arttığı söylenebilmektedir. Bunun sebebi ise eğitim düzeyi azaldıkça aldıkları eğitimin kalitesi ve içeriği vb. etkenlerden dolayı ihtiyaç duymadıkları ürünleri sadece haz almak için satın aldıkları ifade edilebilmektedir.

Gençlerin bilinçsiz bir şekilde tüketim yaptığı göz önünde bulundurulduğunda eğitim hayatı henüz bitmemiş olanlar için eğitim aldıkları kurumda, bitenler için ise halk eğitim gibi kurumlar aracılığıyla doğru tüketime dair eğitimler verilmelidir.

Farklı meslek gruplarında bulunan ve alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâ ve hedonik tüketim algılarına ilişkin düşünceleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Meslek grubu kamu sektörü olan katılımcıların, diğer meslek gruplarına göre hedonik tüketimden uzak ve ihtiyaç duydukları hallerde alışveriş yapmaya daha sıcak baktıkları tespit edilmiştir. Yani meslek grubu kamu sektörü olanların duygusal zekâ algılarının daha yüksek olduğu söylenebilmektedir. Bunun nedeni kamu sektöründe çalışanların düzenli bir geliri, belirli bir standartta yaşam sürmeleri, bir sonraki ay ve ayların planlamalarını yapmaları ve bu plana uygun yaşamaları gerektiğinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Meslek grupları içerisinde çalışmayan grupta yer alan ve alışveriş yapan katılımcıların diğer çalışan meslek gruplarına göre hedonik tüketim yapmaya daha yatkın olduğu tespit edilmiştir. Yani çalışmayan meslek grubunda olan katılımcıların hedonik tüketim algılarının daha yüksek olduğu ifade edilebilmektedir. Bunun nedeni ise çalışmayan insanların kazanç elde etmenin ne kadar zorluklarla gerçekleştiği bilgisinden uzak bir yaşam sürmelerinden dolayı yalnızca haz almak için alışveriş yapabilme olasılıklarının yüksek olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir.

Farklı gelir seviyeleri bulunan alışveriş yapan katılımcıların duygusal zekâ ve hedonik tüketim algılarına ilişkin düşünceleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Gelir seviyesi 10.001 TL ve üzeri olan katılımcıların diğer gelir seviyelerine sahip katılımcılara göre duygusal zekâ algıları ile satın alma davranışı gerçekleştirdikleri söylenebilmektedir. Yani gelir seviyesi arttıkça duygusal zekâyâ ilişkin algıların da arttığı ifade edilebilmektedir. Bunun sebebi olarak; katılımcıların büyük çoğunluğu, belirli bir düzeyde gelir elde etmektedir. Bu gelir seviyesiyle kaliteli bir yaşam standardı sürmek istediklerinden dolayı ihtiyaç duydukları zaman kaliteli ürün ve hizmeti tercih etmeleri olarak değerlendirilebilir. Gelir seviyesi 2500 TL ve altında yer alan katılımcıların diğer gelir seviyelerine sahip olan katılımcılara göre ihtiyacı olmadığı halde harcama yapmaya sıcak baktıkları ifade edilebilmektedir. Yani gelir seviyesi azaldıkça

hedonik tüketime ilişkin algıların artacağı söylenebilmektedir. Bunun nedeni olarak ise katılımcılar içinde çalışmayanların iş dışında etkenlerle, bir çalışma sorumluluğuna sahip olmadan elde ettikleri kazançlara dayanarak kolay harcama yapabildiklerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Bundan dolayı çalışmayan bireylere ve özel sektör çalışanlarına, tutum, israf vb. kavramlarının daha iyi anlatılması gerekmektedir. Böylelikle hedonik tüketimden uzak bir hayatın kendileri için daha anlamlı ve ekonomik sıkıntıların daha az yaşandığı bir hal alacağı öğretilmelidir. Kısacası, bir meslek grubuna bağlı olmayan ya da özel veya kamu sektöründe bir meslek grubuna dahil olan çalışanların, ne seviyede gelir elde ederse etsin gereksinimleri doğrultusunda alışveriş yapmalıdır. Pazarlama profesyonelleri de sunduğu ürün ve/veya hizmetin satılması için yalnızca cezbedici reklam vb. yayınlarla tüketiciyi çekmeye çalışması değil aynı zamanda tüketicileri bilinçli tüketim yoluna kanalize etmek için uyarıcı ve bilgilendirici reklam ve kamu spotu gibi yayınlar yapmalıdır.

Alışveriş yapan neredeyse her insanın hangi meslek grubunda yer alıp ne kadar gelir elde ettiğine, hangi cinsiyet ve yaşta olsa da ne düzeyde eğitim aldığına bakmaksızın hayatını daha iyi, refah ve standardı yüksek bir şekilde yaşamak için her zaman mantıklı, doğru ve ihtiyaç duyduğu ürün ve hizmetleri satın alma eylemi göstermeleri gerekmektedir. Özellikle teknolojiyle birlikte ürün ve hizmetlere kolayca ulaşma ve elde etme seçeneğini hayatlarını olumsuz hale getirebilecek etken olmasına izin vermemeleri gerekmektedir. Bu eylemin önlenmesi adına, devletin, kurum ve kuruluşların, işletmelerin, eğitim yuvalarının, yöneticilerin ve ilgili tüm bireylerin; bilinçli tüketici yetiştirme eğiliminde olmalıdır. Bu çalışmada duygusal zekâ arttıkça hedonik tüketim davranışının azaldığı görülmüştür. Duygusal zekâ, bireyin bütün davranışlarını ve aynı zamanda ihtiyaçlarını da şekillendiren zekâ türüdür. Hedonik tüketimde ise tüketim davranışı gereksinimlerine göre değil duygularla gerçekleşmektedir. Birey ihtiyacı olduğu için değil, alışverişten keyif aldığı için tüketim davranışı göstermektedir. Dolayısıyla duygusal zekâ ile hedonik tüketim davranışı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle; tüketicilerin duygusal zekâ bilinci arttıkça hedonik tüketim yapma eğilimi azalmaktadır.

Literatürde duygusal zekâ özelliği yüksek bireylerin, duygularını kontrol etmede ve sosyal ilişkileri değerlendirmede daha başarılı oldukları yaygın olarak görülmektedir. Bu çalışmada da duygusal zekâsı yüksek bireyleri daha kontrollü alışveriş yaptıkları sadece haz almak için alışveriş yapmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda duygusal zekâ özelliği yüksek kişiler stres ile baş etme konusunda oldukça başarılı bireylerdir. Hatta stresi bir tehdit unsuru olarak görmek yerine aksine stresi fırsata çevirmektedirler. Duygu durumunu iyi kontrol ederek hem iş yaşamlarında hem de sosyal yaşamlarında başarılı olmaktadır.

Seven (2019) yapmış olduğu çalışma sonucunda duygusal zekânın hedonik satın alma davranışı üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Türk (2020) tarafından yapılan çalışmada ise duygusal zekânın hedonik tüketim davranışı ile ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmada da; duygusal zekâ ile hedonik tüketim davranışı arasında negatif yönlü bir etki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.



Literatürde, duygusal zekâ ve hedonik tüketim davranışının genel tüketici üzerindeki etkisi ile ilgili çalışmaların çok yaygın olmadığı görülmüştür. Bundan dolayı literatürdeki bir boşluk doldurulmak amaçlanmıştır.

Bu araştırma, zaman ve ekonomik şartlar nedeni ile yalnızca Ordu ve Giresun'da bulunan 18 yaş üstü, alışveriş yaparak tüketimde bulunan tüketici kitlesine yönelik olarak uygulanması ve Türkiye için genellenememesi bir kısıt oluşturmaktadır. Spesifik ya da ülke geneline yönelik örneklem kitlelerine sektörel olarak uygulanmasının literatüre önemli ölçüde katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

**Yazar Katkıları:** Bu çalışmada yer alan giriş, kavramsal çerçeve, yöntem, sonuç ve tartışma bölümlerinde her iki yazar da önemli katkılar sağlamıştır.

**Çıkar Beyanı:** Yazarlar arasında çıkar çatışması olmamıştır.

### Kaynakça

- Açıklan, S. ve Yaşar, M. (2017). Hedonik ve Faydacı Tüketim Bağlamında Tüketici Davranışlarının İncelenmesi Gençlerin Hedonik Tüketim Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 570-585.
- Altan, A. (2019). *Tüketici Kişilik Özelliklerinin Hedonik Tüketim Davranışları Üzerine Etkisi ve Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Global Pazarlama Bilim Dalı.
- Arnold, M. J., ve Reynolds, K. E. (2003). Hedonic Shopping Motivation: *Journal of Retailing* 79, 77-95.
- Arnold, M. J., ve Reynolds, K. E. (2012, 09 01). Approach and Avoidance Motivation: Investigating Hedonic Consumption in a Retail Setting. *Journal of Retailing*, 88(3), s. 399-411.
- Aytekin, P., ve Ay, C. (2015). Hedonik Tüketim ve Anlık Satın Alma İlişkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimle Fakültesi Dergisi*, 8(1), 141-156.
- Balat, G. U., Çelebi, G., Yılmaz, H., ve Gümüştakin, T. (2014). Duygusal Zeka ve Empatik Eğilim: Okul Öncesi Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 9/8, s. 893-901. Ankara: Turkish Studie.
- Bektaş, M., ve Erkal, P. (2015). Toxicity behaviors in organizations: study of reliability and validity of toxic emotional experiences scale. *Research Journal of Business and Management*, 519-529.
- Botti, S, ve McGill, A. (2011). The Locus of Choice: Personal Causality and Satisfaction with Hedonic and Utilitarian Decision: *Journal of Consumer Research*, 37(6), 1065-1078.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cohen, L., Manion, L., ve Morrison, K. (2000). *Research Methods in Education* (5th Edition b.). London: Routledge Falmer.
- Deniz, M. E., Özer, E., ve Işık, E. (2013). Duygusal Zekâ Özelliği Ölçeği-Kısa Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 407-419.
- Erdoğan, Y. (2008). Duygusal Zeka'nın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 62-76.

- Fettahlıoğlu, Ö. O., ve Sünbül, M. B. (2015). Duygusal Zekanın Psikolojik Güçlendirme Üzerindeki Etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(14), 157-175.
- George, D., ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference (10th ed.)*. Boston: MA: Pearson.
- Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence*. New York: Bantam Book:
- Gravetter, F., ve Wallnau, L. (2014). *Essentials Of Statistics For The Behavioral Sciences (8th ed.)*. Belmont: CA: Wadsworth.
- Güllüce, A. Ç., ve İşcan, Ö. F. (2010). Mesleki Tükenmişlik ve Duygusal Zeka Arasındaki İlişki. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 7-29.
- Gümüştekin, G. E., ve Öztemiz, A. B. (2005). Örgütlerde Stresin Verimlilik ve Performansla Etkileşimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1).
- Güven, E. Ö. (2009). Hedonik Tüketim: Kavramsal Bir İnceleme. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13, 65-72.
- Hirschman, E. C., ve Holbrook, M. B. (1982). Hedonic Consumption: Emerging Concepts, Methods and Proposition: *Journal of Marketing*, 46(3), 92-101.
- Hun, S, ve Kim, D. J. (2020, 03 31). Does Emotional Intelligence of Online Shoppers Affect Their Shopping Behavior? From a Cognitive-Affective-Conative Framework Perspective. *International Journal of Human-Computer Interaction*, s. 1304-1313. doi:https://doi.org/10.1080/10447318.2020.1739882
- İslamoğlu, A. H., ve Alınacıık, Ü. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayın Dağıtım.
- Judge, T. A., Thoreson, J., ve Patton, G. K. (2001). The Job Satisfaction-Job Performance Relationship: A Qualitative And Quantitative review. *Psychol Bull*, 127, 376-407.
- Karabulutlu, E. Y., Yılmaz, S, ve Yurttas, A. (2011). Öğrencilerin Duygusal Zeka Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(2), 75-79.
- Kayhan, ř. N., ve Arslan, S (2016). Emotional Intelligence Scale: A Study of Scale Adaptation. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 137-145.
- Lee, H., ve Kwak, Y. (2012, 06 31). Development and initial validation of a trait emotional intelligence scale for Koream Adult: *Asia Pacific Education Review*, 13(2), s. 209-217.
- Limon, D., ve Plaster, B. (2022, Ocak 28). *Yapay Zeka, Duygusal Zekamızı Geliştirmemize Yardımcı Olabilir mi?* Harward Business Review: <https://hbrturkiye.com/blog/yapay-zeka-duygusal-zekamizi-gelistirmemize-yardimci-olabilir-mi> adresinden alındı
- Mavroveli, S, Petrides, K., Sangareau, Y., ve Furnham, A. (2010). Exploring the relationships between trait emotional intelligence and objective socio-emotional outcomes in childhood. *British Journal of Educational Psychology*, 259-272. doi:doi.org/10.1348/000709908X368848
- Neeley, C. R., Min, K. S, ve Kennett-Hensel, P. A. (2010). Contingent consumer decision making in the wine industry: the role of hedonic orientation. *Journal of Consumer Marketing*, 27(4), 324-335.
- Odabaşı, Y. (2006). *Tüketim Kültürü*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Odabaşı, Y., ve Barış, G. (2015). *Tüketici Davranışları* (15. baskı b.). İstanbul: Mediacat- Kapital Medya Hizmetleri A.ř.

- Okay, H. (2015, Nisan 06). *Hedonik Tüketim*. Kasım 2021, 17 tarihinde <https://www.hakanokay.com/2015/04/06/hedonik-tuketim/> adresinden alındı
- Okutan, S, Bora, B., ve Altunışık, R. (2013). Keşifsel Satın Alma Eğilimleri ve Bu Eğilimlerin Plansız, Kompulsif ve Hedonik Satın Alma Tarzlarıyla Olan İlişkinin İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 117-136.
- O'Shaughnessy, J., ve O'Shaughnessy, N. J. (2002). Marketing, The Consumer Society and Hedonism. *European Journal of Marketing*, 36(5/6), 524-547.
- Öz, S, ve Tatlı, E. (2022, 01 31). Kişilik Özellikleri ile Hedonik Tüketim Değerleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *İzlek Akademik Dergi*, 4(1), s. 16-44.
- Özcan, B. (2007). "Rasyonel Satın Alma" ve "Boş Zaman Sürecine Ait Alışveriş" Eylemlerinin Birlikte Sergilendikleri Mekanlar: Alışveriş Merkezleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, IX(2), 39-68.
- Özsaçmacı, B., Yener, D., ve Dursun, T. (2019). Hedonizm, Hedonik Tüketim Ve Tüketimde Materyalist Eğilimler Üzerine Bir Araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 71-88. doi:<http://dx.doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.02.1071>
- Salovey, P., ve Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211.
- Seven, E. (2019). Duygusal Zeka ve Duygusal Zekânın Tüketicilerin Hedonik Satın Alma Davranışına Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Shapiro, L. E. (2017). *Yüksek EQ'lu Bir Çocuk Yetiştirmek*. (Ü. Kartal, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Trochim, W. M., ve Donnelly, J. P. (2006). *The Research Methods Knowledge Base*. (3rd Edition). Cincinnati: OH: Atomic Dog.
- Tuğrul, C. (1999). Duygusal Zeka. *Klinik Psikiyatri*, 1, 12-20.
- Türk, Z. (2020). Tüketicilerin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi: Görgül Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 65-83.
- Türk, Z. (2020, 12 23). Tüketicilerin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi: Görgül Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4). doi:<https://doi.org/10.18037/ausbd.845730>
- Ünal, S, ve Ceylan, C. (2008). Tüketicileri Hedonik Alışverişe Yönelten Nedenler: İstanbul ve Erzurum İllerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 265-283.
- Veloutsou, C., ve Panigyrakis, G. G. (2004). Consumer Brand Managers' Job Stres: *Job Satisfaction, Perceived Performance and Intention to Leave*, *Journal of Marketing Management*, 20(1-2), 105-131. doi:DOI: 10.1362/026725704773041140
- Wu, J., ve Holsapple, C. (2014, 01 01). Imaginal and emotional experiences in pleasure-oriented IT usage: A hedonic consumption perspective. *Information ve Management*, 51(1), s. 80-92.
- Yıldız, D. (2022). Z Kuşağı Özelinde Hedonik Tüketim. E. Atalay, ve C. T. Kadioğlu içinde, *Z Kuşağını Anlamak! İnsan Kaynakları Yönetimi ve Pazarlama Araştırmaları* (s. 133-148). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yılmaz, D. Ş. (2021, Nisan 26). *Hedonik Tüketim Davranışı*. (Enstitü Herkes İçin Eğitim) Kasım 15, 2021 tarihinde <https://www.iienstitu.com/blog/hedonik-tuketim-davranisi> adresinden alındı

## Öğretmenlerin Uzaktan Eğitim Yorgunluğu

Ayhan KANDEMİR\*

Şenay SEZGİN NARTGÜN\*\*

### Öz

Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin uzaktan eğitim yorgunluğuna yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmada nitel yöntemlerden biri olan olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim öğretim yılında Bolu merkezde ilkokul, ortaokul ve liselerde çalışan toplam 65 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile 2020-2021 eğitim-öğretim yılı Haziran seminer döneminde toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; öğretmenlerin uzaktan eğitimin tanımına yönelik "Bilgisayar ortamında eğitim/online/dijital eğitim" görüşlerinde birleştikleri görülmüştür. İlâveten öğretmenler uzaktan eğitim programlarını kullanırken duygusal yönden "İletişim eksikliği" fiziksel yönden "Fiziksel rahatsızlık (göz, duruş bozukluğu vb.)" sorunları yaşadıkları; uzaktan eğitim sürecinde teknik, ders, sağlık ve maddi yönden çeşitli sorunlarla karşılaştıkları; eğitim sürecinde buldukları ortamın derse uygunluğuna ilişkin görüşlerinin fiziksel, teknik ve ailevi yönden alt temaları şeklinde çeşitlilik gösterdiği; sınıf yönetimi konusunda ilkokul öğretmenlerinin "Sorun yaşamadım", ortaokul ve lise öğretmenlerinin ise "Öğrencilerin ses, kamera açma/kapama ve bağlantı sorunları yaşamaması" görüşlerini en fazla dile getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ölçme-değerlendirme faaliyetlerine yönelik ilkokul öğretmenleri "Evet gerçekleştirdim/sorun yaşamadım", ortaokul ve lise öğretmenlerinin ise "Hayır, gerçekleştiremedim" görüşlerinde birleştikleri; öğrenci devamsızlığına yönelik ise ilkokul öğretmenleri "Sıkıntı yaşamadım" görüşünü, ortaokul öğretmenleri "Öğrencilerin devam konusunda bahane üretmesi, istikrarsız olması" görüşünü, lise öğretmenlerinin ise "Devam konusunda yaptırımın/zorunluluğun olmaması" görüşlerini sıklıkla dile getirdikleri görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Öğrenci, Öğretmen, Uzaktan Eğitim, Uzaktan Eğitim Yorgunluğu

## Teacher Burnout During Distance Education

### Abstract

The main aim of this research is to investigate the teachers' views on distance education burnout. One of the qualitative methods, phenomenology design, was used in the research. The sample of the research consists of a total number of 65 teachers working in primary, secondary, and high schools in Bolu. The data were gathered in the June seminar period of the 2020-2021 academic year, through semi-structured interview questions developed by the researchers. According to the results of the research, it was seen that teachers agreed on "Computer education/online/digital education" as the definition of distance education. In addition, it was found that while using distance education tools, they experienced "lack of communication" problems in the emotional aspect and "physical discomfort (eye, posture disorder, etc.)" problems in the physical aspect; they had problems in terms of lessons and health, or had various technical, and financial problems during the distance education process; their views on the appropriateness of the environment they are in during the education process vary in the form of sub-themes such as physical, technical and familial themes; It was found that primary school teachers reported "I had no problems" regarding classroom management, and secondary and high school teachers mostly expressed their opinions as "Students have problems with sound, turning on/off the camera, and the connection". Furthermore, regarding assessment and evaluation processes, primary school teachers agreed upon "Yes, I managed / I did not have any problems", and secondary school and high school teachers agreed upon "No, I could not manage". Regarding students' attendance, primary school teachers commented "I didn't have any problems", secondary school teachers reported "Students make excuses for attendance and they are inconsistent" and high school teachers said, "There is no sanction/obligation for attendance".

**Keywords:** Student, Teacher, Distance Education, Distance Education Burnout.

**Geliş/Received:** 16.02.2022

**Kabul/Accepted:** 04.08.2022

\* Dr., MEB, [ayh\\_81@hotmail.com](mailto:ayh_81@hotmail.com), Orcid: 0000-0002-2565-4292.

\*\* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, [szbn@yahoo.com](mailto:szbn@yahoo.com), Orcid: 0000-0002-5405-1655.

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

**Etik Kurul İzni:** Bu çalışma için Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 01/06/2021 tarih ve 2021/245 protokol numarası ile izin alınmıştır.

## Giriş

Dünyada bazı dönemlerde olağanüstü durumlar yaşanmakta ve bu durumlar insanoğlunu olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Bu etki kendisini toplumsal, ekonomik, kültürel vb. şekillerde göstermekte ve insanların hayatlarında önemli izler bırakabilmektedir. 2019 Aralık ayı itibarıyla tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgın hastalığı da dünyada iz bırakan önemli olaylar arasında kendini göstermiş ve dünyayı farklı yönlerden etkilemiştir. Bu etki kendisini eğitim alanında da göstermiş ve eğitimde önemli değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler arasında uzaktan eğitime geçiş ön sıralarda yer almaktadır (Han, Demirbilek ve Demirtaş, 2021; Metin, Gürbey ve Çevik, 2021; Topalak, 2021).

## Uzaktan Eğitim

Özellikle Covid-19 salgınının tüm dünyaya yayılması ve ülkelerin karantina tedbirleri alması sebebiyle eğitimde çözüm arayışı kapsamında kullanılmaya başlanan uzaktan eğitim; zaman ya da mekan yönünden sınırları yok sayan, planlı ve kapsamlı öğrenme süreci (Altıparmak, Dürdane Kurt ve Kapıdere, 2011); eğitimi alan ve verenin farklı alan ya da zamanlarda olduğu halde eğitimin teknoloji sayesinde çevrimiçi veya çevrimdışı gerçekleştiği bir sistem (Özdoğan ve Berkant, 2020); mekânsal olarak farklı yerlerde bulunan kaynak ve alıcının iletişim ve etkileşimini teknolojik araçlar aracılığı ile yerine getirdiği eğitim (Uşun, 2006) veya öğrenen ve öğretmenin farklı yerde olup, iletişim teknolojisi aracılığı ile öğretimsel içerikle ilişki sağladıkları planlı eğitim (Simonson, Schlosser ve Orellana, 2011) olarak tanımlanmaktadır. Yüz yüze eğitimde olduğu gibi uzaktan eğitimin de kendi içinde avantaj ve dezavantajlarının olduğu, etkililiği ve verimliliğinin zamana ve mekâna göre değiştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yüz yüze eğitime kıyasla uzaktan eğitim; zaman ve mekân bakımından esneklik sağlaması, aynı anda birçok kişiye erişim imkânı tanınması, eğitim aşamasında bireye öğrenme hızı konusunda bağımsızlık tanınması, maliyetinin düşük olması, tarafsız ve esnek ölçme değerlendirmeye olanak sağlaması, öğrenen gereksinimleri bağlamında planlanabilmesi, hayat boyu öğrenmeye imkân tanınması, fırsat eşitliği sağlaması gibi olumlu özellikleri içinde barındırmaktadır (Elitaş, 2017; Gregory ve Lodge, 2015; Moore ve Kearsley, 2011; İşman, 2008; Simonson ve diğerleri, 2011; Uşun, 2006). Uzaktan eğitimin özellikle zaman ve mekân bakımından esneklik sağlaması aynı zaman diliminde farklı coğrafyalardaki kişilerin bilgiye erişimlerini kolaylaştırmakta, ilaveten uzaktan eğitim sayesinde birikim ve özellikler açısından farklı kişiler kolaylıkla bir araya gelerek kendi öğrenme hızları doğrultusunda faaliyet yapabilme olanağına sahip olabilmektedir (Rovai ve Downey, 2010). Buna karşın uzaktan eğitimin grup çalışmasına olanak sağlamada sınırlı olması ve bu nedenle etkileşim, ilgi ve motivasyon eksikliğine neden olarak bireylerin sosyalleşmesini engellemesi, teknoloji bağımlılığına neden olması, uygulamalı derslerde yetersiz kalması, ölçme ve değerlendirmede güvenilirlik sorunlarına yol açması, geribildirim, öğretimsel içerik (Elitaş, 2017; Sezgin, 2021; UroKOVA, 2020)

açısından yetersiz kalması, görme ve duruş bozuklukları gibi sağlık sorunlarına neden olması vb. ise uzaktan eğitimin olumsuzlukları arasında sayılabilir. Bu olumsuzluklara rağmen uzaktan eğitim yeri geldiğinde bir tercih yeri geldiğinde ise bir zorunluluk olarak ülkelerin eğitim sistemi içerisinde kullanılan öğretim yöntemleri arasında önemli bir yer edinmiştir.

2019 sonlarında Çin Wuhan’da kendini gösteren Covid-19 kısa zaman içinde dünyada küresel bir hal almıştır. Sağlık başta olmak üzere eğitim, toplumsal yaşam, ekonomi gibi birçok alanda etkisini göstererek faaliyetlerin ertelenmesine ya da durdurulmasına neden olmuştur (WHO, 2020). Eğitim bu olumsuzluktan payına düşeni almış, okullar ve üniversitelerde eğitim tüm dünyada sekteye uğramış, UNESCO bu olumsuzluğu en aza indirmek için uzaktan eğitim konusunda devletlere destek sunacağını belirtmiştir (Can, 2020). 2020 yılı itibariyle Covid-19 salgını nedeniyle uzaktan eğitim Türkiye’de de bir tercih değil bir zorunluluk olarak eğitim sisteminde kendine yer bulmuştur (Metin ve diğerleri, 2021). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bu süreçte başta Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ile işbirliği yaparak uzaktan eğitim imkânı sağlamış, birçok öğretmenin katılımlarıyla uzaktan eğitimde kullanılmak amacıyla ders içerikleri oluşturulmuştur (Han ve diğerleri, 2021). Buna ek olarak Eğitim Bilişim Ağı (EBA) altyapısı iyileştirilmiş (Özer, 2020), Zoom gibi programlar uzaktan eğitimde aktif olarak kullanılmış (Han ve diğerleri, 2021), kısıtlı da olsa bazı öğrencilere ücretsiz internet erişimi konusunda çalışmalar (Emin, 2020) vb. yapılmıştır. Böylece MEB’in pandemi döneminde eğitim-öğretim faaliyetlerini yerine getirirken uzaktan eğitimi kullanmaya çalıştığı görülmüştür. Bu faaliyetlerin yerine getirilmesinde öğretmenlerin başat rol üstlendiği, sürecin etkili ve verimli geçmesinde öğretmenlere büyük görevler düştüğü söylenebilir (Demir ve Özdaş, 2020).

Uzaktan eğitim sürecinde başat rol oynayan öğretmenlerin iş-yaşam dengesi, zaman yönetimi, teknolojik altyapı, bilgisayar ve program kullanma becerisi gibi konularda bazı zorluklarla karşılaştıkları görülmektedir. Bu zorluklarla tüm insanların olduğu gibi öğretmenlerin de başa çıkma sürecinde çok fazla çaba sarf etmesi sonucunda yorgunluk yaşamalarına sebep olmuştur. Türk Dil Kurumu yorgunluğu “*Çalışma vb. sebeplerle bireyin ruh ve beden etkinlikleri açısından verimlilik düzeyinin azalması, bitaplık*” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2022). Ayrıca kişiler yorgunluk kavramını günlük yaşamı olumsuz etkileyen, halsizlik ve bitkinlik duygusu uyandıran, dikkat toplama, uykusuzluk ve motivasyon düşüklüğüne neden olan bir kavram olarak tanımlamaktadır (Can ve Polat, 2015). Çeşitli örgütlerde görülmesi muhtemel görülen yorgunluk kavramının eğitim örgütlerinde de görüldüğü ve özellikle de öğretmenlerde mesleki yorgunluk olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Çünkü yaşanan dönemde nasıl ki stressiz yaşamak zorsa, toplumsal yaşamda önemli bir yere sahip, insani ilişkilerin fazla olduğu okullarda yorgunluğun olmaması bir o kadar zordur (Aslan, 1995). Bu yorgunluğun yeri geldiğinde yüz yüze eğitimde olduğu gibi uzaktan eğitim sürecinde de kendini gösterdiği ve öğretmenler üzerinde genelde olumsuz etkilere neden olduğu söylenebilir. Çünkü uzaktan eğitimin bazı zorlukları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu zorluklar arasında; altyapı yetersizlikleri (Al Lily, Ismail, Abunasser ve Alqahtani, 2020), bazı öğretmenlerin teknoloji konusunda yetersiz olması (Nenko, Kybalna ve Snisarenko, 2020), öğrencilerle iletişim ve etkileşim sorunları (Keskin

ve Özer-Kaya, 2020; Ustati ve Hassan, 2013), öğrencilerin yeri geldiğinde uzaktan eğitime karşı olumsuz tutum taşımaları (Barış, 2015), teknolojik araç-gereç eksikliği vb. sayılabilir. Bu olumsuz durumların yanında uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin sorumluluğunun artması, özellikle teknoloji kullanımı olmak üzere öğretmenlerin bilgi ve becerilerini geliştirme gereğini ortaya çıkarmıştır. Ancak bazı öğretmenlerin teknolojiye mesafeli olması süreç üzerinde olumsuz etki yaratmıştır (Gök ve Kılıç Çakmak, 2020). Yine uzaktan eğitim sürecinde eğitimcilerin daha fazla hazırlık yapmaları ve derse zaman ayırmaları gerektiği araştırmalarla (McQuiggan, 2012) ortaya koyulmuştur. Bu durum öğretmenlerin, uzaktan eğitim sürecinde, iş yükünün arttırmaktadır. İş yükü değişiminin bireyde; tatminsizlik, stres, iş doyumunda azalma, depresyon, fiziksel ve ruhsal yönden yorgunluk (Çelik, 2016; Samancı ve Basım, 2018) gibi sonuçlara neden olduğu düşünüldüğünde uzaktan eğitimin yeri geldiğinde öğretmenler üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu söylenebilir. Bu durumun öğretmenlerin verimlilikleri üzerinde de olumsuz etki yaptığı (Öztürk ve Erdem, 2020) özellikle yorgunluğa neden olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin uzaktan eğitim yorgunluğuna yönelik görüşlerinin ortaya çıkarılmasının hem öğretmenler hem de eğitim-öğretim faaliyetleri için önemli olduğu söylenebilir. Çünkü 21. yüzyılda bilişim teknolojilerinin hızla geliştiği düşünüldüğünde uzaktan eğitimin önemini her geçen gün arttıracak, her alanda olduğu gibi eğitim sisteminde de vazgeçilmezler arasında yerini alacağı görülmektedir. Ancak uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin farklı sorunlar yaşadığı ve bu sorunların yorgunluğa sebebiyet verdiği söylenebilir. Bu yorgunluklar arasında; fiziksel yorgunluklar, ev yaşamının uygunsuzluğu, derslerde verim alamama, öğrenci devamsızlığı, öğrencilerle disiplin sorunları, veli ilgisizliği, motivasyon düşüklüğü, iletişim sorunları, stres, internet bağlantı sorunları, bilgisayar veya tablet yetersizliği vb. sayılabilir (Berge, 2013; Can ve Günbayı, 2021; Coşkun Keskin, Şentürk, Ömer ve Dursun, 2021; Çakın ve Külekçi Akyavuz, 2020; Han ve diğerleri, 2021; Kavuk ve Demirtaş, 2021; Sığın, 2020; Topalak, 2021; Zhang, Wang, Yang ve Yang, 2020). Bu süreçte öğretmenlerin sorunlarının en aza indirilmesinin eğitimin verimi ve kalitesi için oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu nedenle mevcut araştırmanın farklı eğitim kademelerinde görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitim yorgunluğuna yönelik görüşlerini ortaya koyması bakımından önem taşıdığı, bu yönüyle de sonuçlarıyla ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

### **Araştırmanın Amacı**

Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin uzaktan eğitim yorgunluğuna yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşmak amacıyla;

1. Uzaktan eğitim kavramından ne anlıyorsunuz?
2. Uzaktan eğitim programlarını kullanırken duygusal ve fiziksel (sağlık açısından) ne tür sıkıntılar yaşıyorsunuz?
3. Uzaktan eğitimde genel olarak yaşadığınız sorunlar ve sorunlara ilişkin yaşadığınız yorgunluklar nelerdir?

4. Uzaktan eğitimde bulunduğunuz ortamın (internet erişimi, bilgisayar, tablet, bulunduğunuz fiziksel ortam koşulları) ders açısından uygunluğunu değerlendiriniz.
5. Uzaktan eğitim esnasında sınıf yönetimi konusunda yaşadığınız sıkıntılar nelerdir?
6. Uzaktan eğitimde ölçme ve değerlendirmeyi amacına uygun gerçekleştirebiliyor musunuz? Düşünceleriniz nelerdir?
7. Uzaktan eğitimde öğrenci devamsızlığı konusunda yaşadığınız sıkıntılar nelerdir? sorularına yanıt aranacaktır.

## Yöntem

### Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma desenleri arasında yer alan olgu bilim deseninde yürütülmüştür. Olgubilim deseni kullanılan araştırmalarda amaç, olgulara yönelik bireysel tecrübe ve biliş aracılığıyla kişi veya kişilerde gerçek yaşamlara ulaşabilmektir (Johnson ve Christensen, 2012). Olgubilim, yaşanmışlıklar üzerine yoğunlaşan (Baltacı, 2019), araştırma grubunun bir olayla ilgili bireysel deneyimlerini araştırarak olgu veya olay hakkında genel anlayışı açığa çıkarmaya çalışan (Yıldırım ve Şimşek, 2013), gerçekliğin bireysel bakış açıları ve deneyimlerde arandığı (Ersoy, 2016) bir araştırma desenidir.

### Araştırma Grubu

Araştırma grubu Bolu merkezde 2020-2021 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde Bolu il merkezinde ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan toplam 65 öğretmenden oluşmaktadır. Çalışmada araştırma grubu seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden birisi olan uygun örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Uygun örnekleme, zaman ve maddi avantajlar taşıyarak araştırmacının örnekleme ulaşmasını kolaylaştıran bir yöntem olması (Büyüköztürk, 2011) ve buna bağlı olarak pandemi koşullarında öğretmenlere ulaşmanın zorluğu nedeniyle tercih edilmiştir.



**Tablo 1.** Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri

		İlkokul	Ortaokul	Lise
<b>Uzaktan Eğitimin Yapıldığı Yer</b>	Ev	İÖ1, İÖ2, İÖ3, İÖ4, İÖ5, İÖ6, İÖ7, İÖ8, İÖ9, İÖ10, İÖ11, İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ15, İÖ16, İÖ17, İÖ18, İÖ19, İÖ20.	OÖ1, OÖ2, OÖ3, OÖ12, OÖ13, OÖ14, OÖ16, OÖ18, OÖ19.	LÖ1, LÖ2, LÖ3, LÖ4, LÖ5, LÖ6, LÖ8, LÖ12, LÖ13, LÖ14, LÖ15, LÖ16, LÖ17, LÖ18, LÖ22, LÖ24
	Ev/Okul	-	OÖ4, OÖ5, OÖ6, OÖ7, OÖ8, OÖ9, OÖ10, OÖ11, OÖ15, OÖ17.	LÖ7, LÖ9, LÖ10, LÖ11, LÖ19, LÖ20, LÖ21, LÖ23, LÖ25, LÖ26.
<b>Cinsiyet</b>	Kadın	İÖ1, İÖ3, İÖ4, İÖ5, İÖ7, İÖ9, İÖ10, İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ15, İÖ16, İÖ17, İÖ18, İÖ19, İÖ20.	OÖ1, OÖ2, OÖ3, OÖ4, OÖ6, OÖ7, OÖ8, OÖ9, OÖ11, OÖ16, OÖ18, OÖ19.	LÖ1, LÖ2, LÖ4, LÖ5, LÖ6, LÖ7, LÖ8, LÖ10, LÖ11, LÖ12, LÖ13, LÖ14, LÖ15, LÖ17, LÖ18, LÖ19, LÖ22, LÖ23.
	Erkek	İÖ2, İÖ6, İÖ8, İÖ11.	OÖ5, OÖ10, OÖ12, OÖ13, OÖ14, OÖ15, OÖ17.	LÖ3, LÖ9, LÖ16, LÖ20, LÖ21, LÖ24, LÖ25, LÖ26.
<b>Ders Saati</b>	0-10 Saat	-	OÖ4.	-
	11-20 Saat	-	OÖ2, OÖ11, OÖ19.	LÖ16, LÖ17, LÖ18, LÖ24, LÖ25, LÖ26.
	21-30 Saat	İÖ1, İÖ2, İÖ3, İÖ4, İÖ5, İÖ6, İÖ7, İÖ8, İÖ9, İÖ10, İÖ11, İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ15, İÖ16, İÖ17, İÖ18, İÖ19, İÖ20.	OÖ1, OÖ3, OÖ5, OÖ6, OÖ7, OÖ8, OÖ9, OÖ10, OÖ12, OÖ13, OÖ14, OÖ15, OÖ16, OÖ17, OÖ18, OÖ20.	LÖ2, LÖ3, LÖ4, LÖ5, LÖ6, LÖ7, LÖ8, LÖ9, LÖ10, LÖ11, LÖ12, LÖ19, LÖ21, LÖ22, LÖ23.
	31 ve üstü	-	-	LÖ1, LÖ13, LÖ14, LÖ15, LÖ20.

Öğretmenlerin demografik özellikleri ele alındığında; %30,76'sının (n=20) ilkokulda, %29,23'ünün (n=19) ortaokulda, %40,00 (n=26) liselerde çalıştığı; %70,76'sının (n=46) kadın, %29,24'ünün (n=19) erkek öğretmenlerden oluştuğu; uzaktan eğitimi %69,23'ünün (n=45) evde, %30,76'sının (n=20) ev ve okulda

gerçekleştirdiği; %1,53'ünün (n=1) 0-10 saat, %13,84'ünün (n=9) 11-20 saat, %76,92'sinin (n=50) 21-30 saat, %7,69'unun (n=5) ise 31 ve üstü haftalık ders saati olduğu görülmüştür (Tablo 1).

### Veri Toplama Aracı

Öğretmenlerin uzaktan eğitim yorgunluğuna yönelik görüşlerini ortaya koymak için araştırmacıların hazırladığı yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve bu form üzerinden uygulama yapılarak verilere ulaşılmıştır. Soruların geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında ilgili literatür araştırılarak sorular ortaya koyulmuş ve alan uzmanı iki kişiden görüş alınarak iç geçerliliğin sağlanması yoluna gidilmiştir. İki araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edilerek soruların güvenilirliği sağlanmıştır. Araştırma verileri yorumlanırken doğrudan alıntılara yer verilmesi de araştırma geçerliliğini arttırmaktadır. Katılımcılara ilişkin kişisel bilgilerinin sunulması ile de araştırmanın dış geçerliliği sağlanmıştır. Toplam 7 sorunun yer aldığı görüşme formları çalışma grubuna dahil edilmeyen 4 öğretmene uygulanmış ve soruların amacına uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

### Verilerin Toplanması

Araştırma verileri BAİBÜ'den 2021/245 protokol nolu etik kurulu izni alınarak öğretmenlerin seminer dönemi olan Haziran 2021 döneminde yazılı olarak toplanmıştır. Verilerin toplanma sürecinde katılımcı öğretmenlerin yanında okul idaresinden de destek alınmış ve verilerin amacına uygun olarak toplanması sağlanmıştır.

### Verilerin Analizi

Öğretmenlerin uzaktan eğitim yorgunluğuna yönelik algılarının içerik analizi ile çözümlenmiş ayrıca nitel veri analizleri içerisinde bulunan, elde edilen verilerin önceki temalara göre çözümlenerek değerlendirilmesine olanak sağlayan betimsel analizlere de yer verilmiştir. Betimsel analizler ortaya çıkan görüşlerin bütüncül olarak ortaya koyulması nedeniyle gerçek alıntılara sıklıkla yer verildiği, verilerin düzenli yorumlanarak araştırmacılara ulaştırıldığı analizlerdir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmanın güvenilirlik durumu Miles ve Huberman (1994: 94) tarafından ortaya koyulan  $P$  (Uzlaşma yüzdesi) =  $(N_a \text{ (Görüş Birliği)}) / N_a \text{ (Görüş Birliği)} + N_d \text{ (Görüş Ayrılığı)} \times 100$  formülü ile ortaya koyulmuş ve araştırma için yeterli görüş birliği sağlanmıştır (%90). Araştırma farklı düzeyde eğitim kurumlarında görev yapan (ilkokul, ortaokul ve lise) öğretmenler aracılığı ile sürdürüldüğü için görüşler yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Görüşlere dayalı olarak ortaya çıkan verilerin tekrar edilme düzeyi frekansla gösterilmiş ve öğretmen görüşleri objektif biçimde ortaya koyulmuştur. Araştırmada yer alan ilkököl öğretmenleri "İÖ1, İÖ2..."; ortaokul öğretmenleri "OÖ1, OÖ2...", lise öğretmenleri ise "LÖ1, LÖ2..." şeklinde kodlanmıştır. Bulguların sunumunda frekanslar verilmiştir. Ancak bu frekanslar fikirlerin tekrarını göstermekte olup bir kişinin birden fazla fikri olabileceğinden 100'e tamamlanamamaktadır.

## Bulgular

Bulgular bölümünde öğretmenlerin uzaktan eğitim yorgunluğuna yönelik görüşlerini ortaya koymak için sorulara ilişkin öğretmen görüşlerine ve bu görüşler doğrultusunda birebir alıntılara yer verilmiştir.

Öğretmenlerin “Uzaktan eğitim kavramından ne anlıyorsunuz?” sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 2’de verilmiştir.

**Tablo 2.** Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimin Anlamına İlişkin Görüşleri

Okul Türü	İfadeler	f
İlkokul	Bilgisayar ortamında eğitim/online/dijital eğitim	15
	Çocuklardan farklı ortamlarda yapılan eğitim	4
	Zoom ve EBA programları üzerinden eğitim	3
	Eğitim-öğretimin durmaması	1
	Göz teması ve etkileşim olmadan eğitim	1
Ortaokul	Bilgisayar ortamında eğitim/online/dijital eğitim	12
	Temassız /yüz yüze olmayan/okuldan uzak eğitim	7
	Verimsiz/katılımsız eğitim	3
	Çocukları uzaktan motive etmek	2
	Olağanüstü ortamlarda yapılan eğitim	1
	Fırsat eşitliği sağlayan bir süreç	1
Lise	Bilgisayar ortamında eğitim/online/dijital eğitim	18
	Fiziksel olarak farklı yerlerde bulunulan/yüz yüze olmayan/sınıfta yapılmayan eğitim	16
	Tek yönlü eğitim	4
	Verimli olmayan eğitim	2
	Evde eğitim	1
	Destek eğitimi	1
	Katılımlı, etkileşimli ders ortamı	1

Tablo 2 incelendiğinde gerek ilkokul (f=15), gerek ortaokul (f=12) gerekse de lisede (f=18) görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitim kavramından “Bilgisayar ortamında eğitim/online/dijital eğitim” kavramlarını anladıkları sonucu bulunmuştur. Buradan tüm eğitim kademelerindeki öğretmenlerin genelde uzaktan eğitime yönelik benzer algı içinde oldukları yorumunda buldukları görülmektedir. İlaveten Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin uzaktan eğitimin anlamına yönelik farklı görüşlere de sahip oldukları görülmektedir.

Ortaya çıkan sonuçlara yönelik öğretmenlerin; “*Derslerin internet aracılığı ile bilgisayar veya tablet üzerinden yapılması.*” (İÖ5), “*Eğitim- öğretim faaliyetlerinin çocuklar ile aynı ortamı teneffüs etmeden aracı (internet) kaynaklar yoluyla gerçekleştirilmesi.*” (İÖ9), “*Sanal, yüz yüze olmayan, katılımsız eğitim.*” (OÖ12), “*Çocukları uzaktan motive etmeye çalışmak.*” (OÖ4), “*Verimli olmayan, öğretmenin aktif öğrencinin (ne kadar derse katarsak katalım) aktif olmadığı tek yönlü eğitim.*” (LÖ5), “*...Katılımlı, etkileşimli ders ortamı*” (LÖ21) vb. görüşleri örnek gösterilebilir.

Öğretmenlerin “Uzaktan eğitim programlarını kullanırken duygusal ve fiziksel (sağlık açısından) ne tür sıkıntılar yaşıyorsunuz?” sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 3’te verilmiştir.

**Tablo 3.** Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimin Duygusal ve Fiziksel Etkilerine İlişkin Görüşleri

Okul Türü	Duygusal Sıkıntılar	f	Fiziksel Sıkıntılar	f
	İfadeler		İfadeler	
İlkokul	İletişim eksikliği	10	Fiziksel rahatsızlık (göz, duruş bozukluğu vb.)	17
	Tekdüzelik/mutsuzluk/stres vb.	8	Kilo alma	2
	Dersin sıcaklığı azaldı	3	Zihinsel yorgunluk	1
	Aile bağlarında zayıflık	3		
	Daha sabırlı olma	1		
Ortaokul	İletişim eksikliği	13	Fiziksel rahatsızlık (göz, duruş bozukluğu vb.)	15
	Tekdüzelik/mutsuzluk/stres vb.	8	Sorun yaşamadım	4
	Verimsizlik hissi	6		
	Dersin sıcaklığının azalması	3		
	Aile bağlarında zayıflık	1		
Lise	İletişim eksikliği	14	Fiziksel rahatsızlık (göz, duruş bozukluğu vb.)	14
	Tekdüzelik/mutsuzluk/stres vb.	12	Sorun yaşamadım	9
	Etkileşim sağlayamama	3	Zihinsel yorgunluk	3
	Yeterli dönüt alamama	3	Kilo alımı	1
	Sevgisizlik	1		

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenler uzaktan eğitim döneminde yaşadıkları sıkıntılara ilişkin duygusal etkilerde ilkokul (f=10), ortaokul (f=13) ve lisede (f=14) görev yapan tüm öğretmenlerin öncelikli olarak “İletişim eksikliği” sıkıntısını dile getirdikleri; fiziksel sıkıntılara ilişkin de yine tüm eğitim kademelerindeki (ilkokul f=17; ortaokul f=15; lise f=14) öğretmenlerin “Fiziksel rahatsızlık (göz, duruş bozukluğu vb.)” görüşlerini dile getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu görüşlere ilaveten öğretmenlerin farklı duygusal ve fiziksel sıkıntılar yaşadıkları da görülmektedir (Tablo 3). Sağlığın insan yaşamındaki önemi düşünüldüğünde duygusal ve fiziksel olarak rahat olmayan, sıkıntılar yaşayan bir öğretmenin verimliliğinin ve etkililiğinin düşeceği, bu durumun da eğitim ve öğretimi olumsuz etkileyeceği söylenebilir.

Ortaya çıkan sonuçlara yönelik öğretmenlerin; “Öğrencilerle yakın temas olmadığı için dersin sıcaklığını tam anlayamıyorum.” (İÖ19), “Duygusal olarak öğrencilerimle bir arada olmadığım için, etkileşim kuramadığım için kendimi mutsuz hissettim.” (İÖ4), “Yeterli olup olmadığı duygusu ve öğrenciyi hakim olamama duygusal olarak yıpratıcıydı. İmkânı olmayan öğrenciler için elimden gelen bir şey olmaması da beni çok rahatsız etti.” (OÖ6), “Sürekli ekrana bakmaktan dolayı gözlerimi hissedemiyorum. Sürekli oturuyor olmak da omurga sağlığını olumsuz etkiliyor.” (OÖ8), “Öğrencilerle yüz yüze olamadan ders işlemek, dönüt alamamak bende mutsuzluk yarattı.” (LÖ13), “Sürekli evde eğitim yaptığım için kendimi dinlenmiş hissetmiyorum, zihinsel yorgunluk yaşıyorum.” (LÖ23) vb. görüşleri örnek olarak gösterilebilir.

Öğretmenlerin “Uzaktan eğitimde genel olarak yaşadığınız sorunlar ve sorunlara ilişkin yaşadığınız yorgunluklar nelerdir?” sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 4’te verilmiştir.

**Tablo 4.** Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Yaşadıkları Sorun ve Yorgunluklar

Okul Türü	Tema	İfadeler	f	
Öğretmenler	Teknik yönden	İnternet bağlantı sorunları	13	
		Dönüt alamama	6	
		Sınıf içi disiplin sorunu	2	
		Öğrencilerin derse girmemesi	2	
		Öğrencilerin ders saatlerine uymaması	2	
	İlkokul	Ders yönünden	Ev ortamının uygun olmaması	1
			Öğrencilerin çabuk sıkılması	1
			Motivasyon sağlayamama	1
			Verimli olamama	1
			Öğrenci takip zorluğu	1
			Ders saatlerinin fazla olması	1
			Zaman yetersizliği	1
	Sağlık yönünden	Maddi yönden	Sorun yaşamadım	1
			Öğrencilerin yorulması	2
			Göz rahatsızlığı	1
		İmkân eşitsizliği	1	
Ortaokul	Teknik yönden	İnternet bağlantı sorunları	8	
		Öğrenci devamsızlığı	6	
		Öğrencilere ulaşamama	6	
	Ders yönünden	Öğrencilerin derse katılım sorunu ve dönüt alamama	6	
		Ölçme değerlendirme sorunu	3	
		İletişim eksikliği	2	
		Uygulama eksikliği	1	

		Öğrencilerin derse hazırlıksız gelmesi	1
		Ev ortamının uygunsuzluğu	1
		Ders veriminin düşüklüğü	1
		Öğrenci katılımının az olması	17
		İletişim eksikliği	13
		Dönüt eksikliği	9
		Devam zorunluluğunun olmaması	6
Lise	Ders yönünden	Ders veriminin düşüklüğü	5
		Takip sorunu	3
		Sınavların olmaması	2
		Öğrencilerin duygu durumunu bilememek	1
		Tekdüzelik/sıradanlık	1
	Teknik yönden	İnternet bağlantı sorunları	6

Tablo 4’te öğretmenlerin uzaktan eğitimde yaşadıkları sorunlar ve sorunlara yönelik yaşadıkları yorgunluklar yer almaktadır. Tablo incelendiğinde ilkökul öğretmenlerinin görüşlerinin teknik, ders, sağlık ve maddi olmak üzere dört tema altında toplanırken, hem ortaokul hem de lise öğretmenlerinin görüşlerinin ise ders ve teknik temaları altında toplandığı görülmektedir. Teknik yönden yaşanan sorunlarda tüm eğitim kademelerindeki öğretmenlerin (ilkokul f=13; ortaokul f=8; lise f=6) “İnternet bağlantı sorunları” görüşünü en fazla dile getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ders yönünden yaşanan sorunlara yönelik ilkökul öğretmenleri “Dönüt alamama” (f=6), ortaokul öğretmenleri “Öğrenci devamsızlığı, Öğrencilere ulaşamama, Öğrencilerin derse katılım sorunu ve dönüt alamama” (f=6), lise öğretmenleri “Öğrenci katılımının az olması” (f=17) görüşlerini çoğunlukla ortaya koydukları; ilaveten ilkökul öğretmenleri sağlık yönünden en fazla “Öğrencilerin yorulması” (f=2), maddi yönden ise “İmkân eşitsizliği” (f=1) görüşlerini dile getirdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerin bu sorunlar dışında farklı sorunlar da yaşadıkları görülmektedir. Teknik yönden tüm öğretmenlerin internet bağlantı sorularını dile getirmeleri MEB’in iyi niyetli çalışmalarına rağmen Türkiye’de halen internete bağlanma ve internetin hızı gibi sorunların devam ettiği şeklinde yorumlanabilir. Bu durumun öğrencilerle iletişimi ve dolayısıyla da öğrenci başarısını etkileyeceği düşünüldüğünde bu sorunun en yakın zamanda çözülmesi gerektiği söylenebilir.

Ortaya çıkan sonuçlara yönelik öğretmenlerin; “İnternet ve EBA kaynaklı bağlantılı sıkıntıları yaşandı.” (İÖ19), “Gözler aşırı derecede yoruldu, internet bağlantısında sıkça kesilmeler yaşandı ve öğrenciler bu süreçte çok yoruldu.” (İÖ3), “Her öğrenci aynı imkânlara sahip değil, bu da eğitimi olumsuz etkiledi.” (İÖ13), “İnternet sorunu, devamsızlık sorunu, katılımın az olması, dönüt alamama, ölçeme ve değerlendirme sıkıntısı gibi sorunlar yaşadım.” (OÖ5), “Uzaktan eğitim sürecinde... dönüt alamamak, öğrencilere ulaşamama ve onların ne kadar dersin içinde olduğunu anlayamadım.” (OÖ1), “Öğrencilerin internete erişememesi, katılımın zorunlu olmaması, sınav zorunluluğunun olmaması ve öğrenci ilgisizliği gibi

sorunlar yaşadım.” (LÖ13), “Öğrencilerin ders anlattığım sırada duydu durumunu bilememek..., tekdüzelik ve sıradanlığa neden oluyor.” (LÖ24) gibi görüşlerinin olduğu görülmüştür.

Öğretmenlerin “Uzaktan eğitimde bulunduğunuz ortamın (internet erişimi, bilgisayar, tablet, bulunduğunuz fiziksel ortam koşulları) ders açısından uygunluğunu değerlendiriniz?” sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 5’te verilmiştir.

**Tablo 5.** Öğretmenlerin Bulunduğu Ortamın Derse Uygunluğuna Yönelik Görüşleri

Okul Türü	Tema	İfadeler	f
İlkokul	Fiziksel yönden	Ders için uygun ortam bulduk	11
		Evimizde yeteli alan/oda yok	6
	Teknik yönden	İnternet erişim sıkıntısı yaşadık	6
		Tablet/bilgisayar eksikliği yaşadık	2
Ailevi yönden	Küçük çocuklar için sıkıntılı oldu	1	
Ortaokul	Fiziksel yönden	Ders için uygun ortam bulduk	16
		Evimizde yeteli alan/oda yok	1
	Teknik yönden	İnternet erişim sıkıntısı yaşadık	7
		Elektrik kesintisi yaşadık	1
Lise	Fiziksel yönden	Ders için uygun ortam bulduk	15
		Evimizde yeteli alan/oda yok	5
	Teknik yönden	İnternet erişim sıkıntısı yaşadık	12
		Tablet/bilgisayar eksikliği yaşadık	3
Elektrik kesintisi	1	1	

Tablo 5’te öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde buldukları ortamın derse uygunluğuna yönelik görüşlerine yer verilmiş ve öğretmen görüşlerinin genel olarak ortaokul ve lise öğretmenlerinde fiziksel ve teknik yönden olmak üzere iki tema altında toplandığı, ilkokul öğretmenlerinde ise fiziksel ve teknik yönden temalarına ilaveten ailevi yönden temasının da olduğu sonucu bulunmuştur. Fiziksel yönden temasına yönelik tüm eğitim kademesindeki öğretmenlerin “Ders için uygun ortam bulduk” (ilkokul f=11; ortaokul f=16; lise f=15); teknik yönden ise “İnternet erişim sıkıntısı yaşadık” (ilkokul f=6; ortaokul f=7; lise f=12) görüşlerini en fazla dile getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. İlaveten ilkokul öğretmenleri ailevi yönden temasında “Küçük çocuklar için sıkıntılı oldu” (f=1) görüşünü dile getirdikleri anlaşılmıştır. Öğretmenlerin fiziksel yönden genelde ders için uygun ortama sahip olduklarını dile getirmelerini öğretmenlerin uzaktan eğitim aşamasında ortam bakımından çok da büyük sorunlar yaşamadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu durumun nedeni olarak evlerinin yanında yeri geldiğinde uzaktan eğitim derslerini okullarda da yapmaları gösterilebilir.

Ortaya çıkan sonuçlara yönelik öğretmenlerin; “Evde uygun ortam sağladığımı düşünüyorum. Fakat evde küçük çocuk varsa bu durum ister istemez dersi olumsuz etkileyebiliyor.” (İÖ9), “...Zaman zaman internet ve tablet sorunu yaşadık.” (İÖ20), “Evimde uygun ortama buldum, sıkıntı yaşamadım.” (OÖ19), “Evde eşim, ben çocuklar arasında bilgisayar yetersizliği yaşadım.” (OÖ10), “Evimden bilgisayardan ders verdim. O açıdan bir sorun yok ama zaman zaman internet sorunu yaşadım.” (LÖ2), “Gerek evimde gerekse de okulumda ortam uygunluğu açısından sorun yaşamadım. Ancak az da olsa internet erişimi, elektrik kesintileri gibi nedenlerden dolayı sorunlar yaşadım.” (LÖ23) gibi görüşlere sahip oldukları görülmüştür.

Öğretmenlerin “Uzaktan eğitim esnasında sınıf yönetimi konusunda yaşadığınız sıkıntılar nelerdir?” sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 6’da verilmiştir.

**Tablo 6.** Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Konusunda Yaşadığı Sorunlar

	Okul Türü	İfadeler	f
Öğretmenler	İlkokul	Sorun yaşamadım	9
		Öğrencilerin ses, kamera açma/kapama ve bağlantı sorunları yaşamaması	7
		Disiplin sorunu	5
		Öğrencilere ailelerinin müdahale etmesi	3
		Zamanın sınırlı olması	2
		Öğrencileri anlayamamak	2
		Yapılan çalışmalarını kontrol edememek	1
	Ortaokul	Öğrencilerin ses, kamera açma/kapama ve bağlantı sorunları yaşamaması	18
		Sorun yaşamadım	4
		Öğrencilerin uygun olmayan ortamda derse girmesi	3
		Öğrencilerin aynı anda konuşması	3
		Öğrencilerin ne yaptığını görememek	3
		Dönüt alamamak	2
		İletişim kuramama	2
	Ailelerin müdahalesi	1	
	Lise	Öğrencilerin ses, kamera açma/kapama ve bağlantı sorunları yaşamaması	14
		Dönüt alamama	10
		Sorun yaşamadım	9
		Motivasyonu sağlayamama	4
		Devamsızlık sorunu	4
		İletişim sorunu	2
		Disiplin sorunu	2
	Öğrencilerin aynı anda konuşması	1	



Tablo 6 incelendiğinde öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sınıf yönetimi konusunda yaşadıkları sıkıntılara yönelik ilkokul öğretmenleri “sorun yaşamadım” (f=9) görüşünü; ortaokul (f=18) ve lise (f=14) öğretmenleri ise “Öğrencilerin ses, kamera açma/kapama ve bağlantı sorunları yaşamaları” görüşlerini en fazla dile getirdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. İlaveten Tablo 6 incelendiğinde tüm eğitim kademelerindeki öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde farklı sınıf yönetimi sıkıntıları yaşadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Öğretmen görüşleri arasında “Öğrencilerin ses, kamera açma/kapama ve bağlantı sorunları yaşamaları” görüşünün ön sıralarda yer alması uzaktan eğitim sürecinde öğretmenler açısından önemli bir sorun olduğu söylenebilir. Çünkü uzaktan eğitim sürecinde temel eğitim aracının bilgisayar olduğu düşünüldüğünde bu alandaki bir aksaklığın dersin amacına ulaşması önünde önemli bir engel olduğu yorumu yapılabilir. Bu nedenle MEB’in öğrencilere yönelik bilgisayar kullanımı konusundaki eğitimlere daha fazla önem vermesi gerektiği söylenebilir.

Öğretmenlerin konuya yönelik görüşlerine örnek olarak; “Öğrenciler küçük olduğu için genel olarak bilgisayar ya da telefonda ses açma, kapama sorunları yaşadılar.” (İÖ4), “Öğrencilerin genelde aynı anda konuşmak istemeleri gürültüye yani disiplin sorunlarına neden oldu.” (İÖ16), “...Ders işlerken dersin içine dahil olan kardeş, anne, baba, evde yaşayan yaşlılar, evcil hayvanlar, evde gürültülü çalışan eşyalar, öğrencilerin ses vermemesi, öğrencinin derse uygun olmayan ortamda girmesi (yatağında, kahvaltı masasında vb.)... gibi sorunlar yaşadım.” (OÖ1), “Bütün öğrencilerle iletişim kuramıyorum. Kamera ve mikrofon konusunda sıkıntılar yaşadım. Öğrenci bilerek açmak istemiyor.” (OÖ11), “Derste teknik sorunlar yaşadım ve motivasyon sağlayamadım.” (LÖ3), “Bazen sınıfta soru sorduğumda öğrenciler birbirlerini görmedikleri için aynı anda konuşmaya başlıyorlar. Bazıları kamera ve mikrofonları açmıyor, bana yanıt vermiyorlar...” (LÖ2) gibi görüşler verilebilir.

Öğretmenlerin “Uzaktan eğitimde ölçme ve değerlendirmeyi amacına uygun gerçekleştirebiliyor musunuz? Düşünceleriniz.” sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 7’de verilmiştir.

**Tablo 7.** Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmenlerin Ölçme Değerlendirmeye Yönelik Görüşleri

	Okul Türü	İfadeler	f
Öğretmenler	İlkokul	Evet gerçekleştirdim/sorun yaşamadım	9
		Hayır, gerçekleştiremedim	8
		Verimli değerlendirme yapamadım	4
		Değerlendirme için uygun ortam bulamadım	2
		Ölçme ve değerlendirmeye aileler müdahale etti	1
		Sınıfların değerlendirme için kalabalık	1
	Ortaokul	Hayır, gerçekleştiremedim	19
		Amacına uygun ölçme değerlendirme gerçekleştiremedim	4
		Sorun yaşamadım	3

Lise	Hayır, gerçekleştiremedim	18
	Amacına uygun ölçme değerlendirme gerçekleştiremedim	9
	Verimli değerlendirme yapamadım	6
	Sorun yaşamadım	4
	Ölçme değerlendirme adaletli olmadı	1
	Branşım nedeniyle ölçme değerlendirme yapmadım	1

Tablo 7’de öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde ölçme ve değerlendirme sürecine yönelik görüşlerine yer verilmiş ve ilkökul öğretmenleri “Evet gerçekleştirdim/sorun yaşamadım.”(f=9); ortaokul (f=19) ve lise (f=18) öğretmenleri ise “Hayır, gerçekleştiremedim.” görüşlerini en fazla dile getirdiklerini görülmüştür. İlkokul öğretmenlerinin sorun yaşamamasının nedeni olarak sınıftan tek sorumlu öğretmen olmaları ve bu nedenle sınıf üzerindeki etkilerinin branş öğretmenlerine göre daha fazla olması gösterilebilir. Bu görüşlerden sonra ilkökul öğretmenleri “Hayır gerçekleştiremedim” (f=8), ortaokul (f=4) ve lise (f=9) öğretmenleri ise “Amacına uygun ölçme değerlendirme gerçekleştiremedim.” görüşlerini dile getirdikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Özellikle ortaokul ve lise öğretmenlerinin uzaktan eğitim döneminde birçok öğrencinin uzaktan eğitime farklı nedenlerden dolayı tam katılamaması nedeniyle amacına uygun olarak ölçme-değerlendirme yapamadıkları düşünülebilir. İlâveten öğretmenlerin uzaktan eğitim döneminde ölçme değerlendirmeye yönelik farklı görüşlerinin de olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Katılımcı öğretmenlerin ölçme ve değerlendirmeye yönelik; “*Ders esnasında değil de sonrasında veli ile iletişime geçerek ödevin fotoğrafını istiyorum böylece ölçme ve değerlendirmeyi yapıyorum.*” (İÖ9), “*Uzaktan eğitimin bence en büyük eksikliği ölçme-değerlendirme oldu. Yeterli bir ölçme ve değerlendirme yapamadık.*” (İÖ19), “*...Öğrencilerin devam zorunluluğunun olmaması, internet ve bilgisayar sorunları yaşamaları, teknik sorunlar, dönüt alamama vb. nedenlerden dolayı ölçme ve değerlendirmeyi gerçekleştiremedim.*” (OÖ1), “*Hayır çünkü yazılı sınav yapamıyoruz. Ayrıca sözlü sınavlarda tam olarak amacına uygun olarak gerçekleştirilemiyor.*” (OÖ5), “*Hayır çünkü uzaktan eğitim öneminde ölçme ve değerlendirmenin adaletli gerçekleştiğini düşünmüyorum.*” (LÖ4), “*Branşım nedeniyle ölçme ve değerlendirmeyi kullanmıyorum, bu nedenle sorun yaşamadım.*” (LÖ23) görüşleri örnek olarak verilebilir.

Öğretmenlerin “Uzaktan eğitimde öğrenci devamsızlığı konusunda yaşadığınız sıkıntılar nelerdir?” sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 8’de verilmiştir.

**Tablo 8.** Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmenlerin Öğrenci Devamsızlığı Konusunda Yaşadığı Sıkıntılar

	Okul Türü	İfadeler	f
Öğretmenler	İlkokul	Sıkıntı yaşamadım	9
		Öğrencilerin internet erişimi/bilgisayar/tablet sorunları yaşamaması	7
		Çalışan anne-babaların çocuklarını takip edememesi	6

	Öğrencilerden bazılarının derse geç girmesi	1
	Devamsızlığı bazı öğrenciler alışkanlık haline getirdi	1
Ortaokul	Öğrencilerin devam konusunda bahane üretmesi, istikrarsız olması	19
	Yaptırım olmadığı için devamsızlık arttı	5
	Öğrenciler internet/bilgisayar sorunu yaşadı	3
	Anne-baba ilgisizliği	2
	Sorun yaşamadım	2
	Öğrencilerin hedeflerinin olmaması	1
	Lise	Devam konusunda yaptırımın/zorunluluğun olmaması
Derse katılım çok az		10
Öğrencilerin tablet/bilgisayar/internet sorunu yaşamaları		7
Bazı öğrencilerin çalışmak zorunda kalması ve derse katılamaması		2

Tablo 8’de öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin devamsızlığı konusunda yaşadıkları sıkıntılar verilmiş ve tabloya göre; ilkokul öğretmenleri “Sıkıntı yaşamadım.” (f=9), ortaokul öğretmenleri “Öğrencilerin devam konusunda bahane üretmesi, istikrarsız olması” (f=19), lise öğretmenleri ise “Devam konusunda yaptırımın/zorunluluğun olmaması” (f=26) görüşlerini en fazla dile getirdikleri görülmüştür. İlkokul öğretmenlerinin öğrenci devamsızlığı konusunda sıkıntı yaşamadıkları görüşünü fazlaca dile getirmelerinin nedeni olarak öğrencilerle daha fazla zaman geçirmeleri ve buna bağlı olarak öğrenciler üzerinde etkilerinin daha fazla olması gösterilebilir.

Ortaya çıkan sonuçlara yönelik öğretmenlerin; “*Online derslere öğrencilerimin hemen hemen hepsi katıldı. Okulda da durum benzerdi.*” (İÖ19), “*Bazı öğrencilerin bilgisayar yoktu, bazı öğrenciler ise internet erişimi sorunu yaşadı.*” (İÖ5), “*Sınıflarda ne kadar çaba sarf edilse de katılmayan öğrenciler vardı. Bir de istikrarsız olanalar. Derse bazen katılan bazen de katılmayan öğrenciler konuların bütünlüğü ve dersin sürekliliği açısından beni olumsuz etkiledi.*” (OÖ6), “*Öğrencilerin derse katılımı çok az. Sorduğumda devam zorunluluğu olmadığı için devamsızlık yaptıklarını söylüyorlar.*” (OÖ18), “*...Devamsızlık sorunu her geçen gün arttı. Çalışan anne babalar çocuklarıyla fazla ilgilenemedikleri için onların çocuklarında devamsızlık sorunu daha fazla, sürekli bahane üreterek devamsızlık yapıyorlar.*” (OÖ1), “*...İmkânları olduğu halde derslere gelmeyen ve de çalışmak zorunda olduğu için derslere katılmayan öğrenciler de vardı.*” (LÖ22), “*Devamsızlık idari bir sorun olmakla birlikte hiç gelmeyen öğrencilere ulaşmaya çalıştım. Dersime ilgisi olmayan öğrenciler hiç gelmedi. Sınav olmadığını öğrenen öğrenciler dersi bıraktı çünkü yaptırım yok.*” (LÖ9) gibi görüşlere sahip oldukları görülmektedir.

## Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde araştırma sonuçları ortaya koyularak tartışılmış ve çıkan sonuçlara uygun önerilere yer verilmiştir.

Gerek ilkokul, gerek ortaokul gerekse de lise öğretmenleri uzaktan eğitimin anlamına yönelik öncelikli olarak “Bilgisayar ortamında eğitim/online/dijital eğitim” görüşünde birleştikleri sonucuna ulaşılmıştır. İlaveten ilkokul öğretmenlerinin “Çocuklardan farklı ortamlarda yapılan eğitim”, ortaokul öğretmenlerinin “Temassız/yüz yüze olmayan/okuldan uzak eğitim” lise öğretmenlerinin ise “Fiziksel olarak farklı yerlerde bulunulan/yüz yüze olmayan/sınıfta yapılmayan eğitim” görüşlerini de fazlaca dile getirdikleri, ayrıca uzaktan eğitimin anlamına yönelik farklı görüşleri de dile getirdikleri görülmüştür (Bkz. Tablo 2). Baş (2020:69) sosyal bilgiler öğretmenleri üzerinde yaptığı araştırma öğretmenlerin uzaktan eğitimin anlamına yönelik “*Yüz yüze olmayan eğitim, öğrenci ile aynı ortamda gerçekleşmeyen eğitim, dijital ortamlarda gerçekleştirilen eğitim*” sonuçlarına ulaşarak araştırma sonuçlarını desteklemiştir. Benzer şekilde Can ve Günbayı (2021) yönetici ve öğretmenler üzerinde yaptıkları çalışmalarında öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik mevcut araştırmaya benzer tanımlar yaptıkları görülmüştür. Literatür incelendiğinde uzaktan eğitime yönelik tanımlara bakıldığında (Altıparmak ve diğerleri, 2011; Özdoğan ve Berkant, 2020; Uşun, 2006; Karakuş, Ucuzsatar, Karacaoğlu, Esendemir ve Bayraktar, 2020) uzaktan eğitimin kaynak ve alıcıların farklı alanlarda olduğu ve eğitimin çeşitli iletişim araçlarıyla yapıldığı iletişim türü olarak tanımlandığı görülmekte ve mevcut araştırmada öğretmen görüşlerinin de literatürdeki tanımlara benzer şekilde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca gerek ortaokul gerekse de lise öğretmenleri arasında uzaktan eğitimin anlamına ilişkin “verimsiz/katılımsız ve verimsiz eğitim” görüşlerinin de olduğu görülmektedir. Demir ve Özdaş (2020:282) çalışmalarında uzaktan eğitime yönelik öğretmen görüşlerini incelemiş ve bazı öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik “*verimli değil*” görüşünde olduğu sonucuna ulaşmış ve araştırma sonuçlarını ile benzerlik göstermiştir. Uzaktan eğitimin etkililiği açısından çıkan sonuç düşündürücüdür. Çünkü uzaktan eğitimin her geçen gün daha da yaygınlaştığı düşünüldüğünde öğretmenlerin bu algılarının en aza indirilmesi için başta MEB olmak üzere yetkili kurumların gerekli önlemleri alması gerektiği söylenebilir.

Tüm eğitim kademelerindeki öğretmenlerin uzaktan eğitim programlarını kullanırken duygusal yönden “İletişim eksikliği” ve “Tekdüzelik/mutsuzluk/stres vb.” görüşlerini; fiziksel yönden ise “Fiziksel rahatsızlık (göz, duruş bozukluğu vb.)” görüşleri üzerinde odaklandıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar uzaktan eğitimin öğretmenlerin yaşamlarını doğrudan etkilediğini ve yorgunluğa sebebiyet verdiğini göstermektedir. Kavuk ve Demirtaş (2021) öğretmenlerin Covid 19 sürecinde uzaktan eğitimde yaşadıkları zorlukları ele almış ve öğretmenlerin “*Aşırı stres ve endişe sonucunda oluşan psikolojik sorunlar, Öğrenci ve veli ile yaşanan iletişim sorunları, Sağlık problemlerine sebep olması (göz ağrısı, obezite, bel ağrısı vb.), Mesleki doyumsuz azalması vb.*”; Çakın ve Külekçi Akyavuz (2020) öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde özellikle “*iletişim sorunları*” yaşadıkları; Topalak (2021) müzik öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde karışıklık ve stres sorunları yaşadıkları; Han ve diğerleri (2021) yöneticiler ve öğretmenler üzerinde yaptıkları

çalışmalarında sürekli bilgisayar başında oturmanın fiziksel bozukluklarına neden olduğu; Kim ve Asbury (2020) İngiltere’de yaptıkları çalışmada öğretmenlerin salgın döneminde aşırı iş yükü nedeniyle tükenmişlik hissettikleri, kararlara katılım sağlayamadıkları için dışlanma vb. sorunlar yaşadıkları; Steiner ve Woo (2021) ise çalışmalarında öğretmenlerin diğer insanlara kıyasla pandemi sürecinde daha fazla iş stresi yaşadıkları sonuçlarına ulaşarak araştırma sonuçlarını desteklemişlerdir. Günümüzde hâkim olan teknolojik iletişim araçlarının özellikle beden dili açısından eksik kalması (Aziz ve Dicle, 2017), uzaktan eğitimde çift yönlü iletişimin zayıf olması (Berge, 2013) gibi sorunlar öğretmenlerin duygusal sıkıntılar konusunda iletişim eksikliği görüşünde yoğunlaşmalarına neden olmuş olabilir. Yine mevcut araştırmada öğretmenler fiziksel rahatsızlık yaşadıkları görüşünü her eğitim aşamasında sıklıkla dile getirdikleri görülmektedir. Yaşanan bu fiziksel sorunlar öğretmenlerin özel yaşamlarını da olumsuz etkilemektedir. Öğretmenlerin bu süreçte sürekli bilgisayar, tablet gibi araçları kullandığı düşünüldüğünde öğretmenlerin başta görme sorunları (Çetinkaya ve Keser, 2014), duruş bozuklukları gibi sorunlarla karşılaşmalarının olağan olduğu söylenebilir.

Uzaktan eğitimde yaşanan sorun ve yorgunluklara ilişkin her kademedeki öğretmenin teknik yönden temasında “İnternet bağlantı sorunları” görüşünü dile getirdikleri; ilaveten ilkökul öğretmenleri ders yönünden temasında “Dönüt alamama”, sağlık yönünden temasında “Öğrencilerin yorulması, maddi yönden temasında “İmkân eşitsizliği” görüşlerini; ortaokul öğretmenlerinin ders yönünden temasında “Öğrenci devamsızlığı”; lise öğretmenlerinin ise ders yönünden temasında “Öğrenci katılımının az olması” görüşlerini en fazla dile getirdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Han ve diğerleri (2021) okul ve yöneticiler üzerinde yaptıkları çalışmalarında uzaktan eğitime yönelik; “internete erişim ve bilgisayar eksiklikleri, dönüt alamama, dersin verimsiz geçmesi, derse katılımın az olması, ders saatlerinin yetersizliği, iletişim ve motivasyon eksiklikleri, devam zorunluluğunun olmaması, imkan eşitsizliklerine neden olması, fiziksel rahatsızlıklara neden olması vb.” sonuçlar ortaya çıkmış ve araştırma sonuçlarıyla benzeşmişlerdir. Alanyazı incelendiğinde (Başaran, Doğan, Karaoğlu ve Şahin, 2020; Can ve Günbayı, 2021; Demir ve Özdaş, 2020; Doğan ve Koçak, 2020; Karakuş ve diğerleri, 2020; Kavuk ve Demirtaş, 2021; Kılınç, 2015; Özdoğan ve Berkan, 2020; Sığın, 2020; Yustina, Halim ve Mahadi, 2020) uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin internete erişimi ve teknolojik aletlerin eksik olması başta olmak üzere birçok sorunla karşılaştıkları görülmekte ve ortaya çıkan sonuçlar mevcut araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Uzaktan eğitim sürecinde mevcut araştırmada öğretmenlerin üzerinde durduğu önemli bir başlığın da iletişim ve etkileşim eksikliği olduğu görülmektedir. Uzaktan eğitimin etkileşim ve sosyal etkinliklerdeki eksiklikleri iletişime yönelik engellere yol açabilmektedir (Sun ve Rueda, 2012). İletişim eksikliği sonucunda öğrencilerine yeteri kadar rehberlik yapamayan öğretmenlerin öğrencilerde motivasyon artışı sağlayamayacağı (Keskin ve Özer Kaya, 2020), bunun da dersin amacına ulaşması önünde önemli bir engel olacağı düşünülebilir. İlgili alanyazı incelendiğinde (Metin ve diğerleri, 2021; Karakuş ve diğerleri, 2020; Kavuk ve Demirtaş, 2021; Sığın, 2020) uzaktan eğitim sürecinde iletişim ve etkileşim alanında önemli sorunlar yaşandığına ilişkin sonuçların olması mevcut araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Zhang ve diğerleri (2020) çalışmalarında çevrimiçi altyapının istenilen düzeyde olmaması, deneyimsiz öğretmenler, ev ortamının karmaşık olması gibi sonuçlara ulaşarak uzaktan eğitim aşamasında karşılaşılan sorunları ortaya koymuş ve araştırma sonuçlarıyla benzeşmiştir. Tüm dünyanın evden çalışmaya dönüşmesi öğretmenlerin evde öğretmenlikle birlikte anne/baba/çocuk/amca/teyze vb. rollerini de yerine getirmek zorunda kaldıkları gibi öğrencilerinde benzer şekilde pek çok rolü üstlenmeleri uygun ev ortamının başarı üzerindeki etkisini daha fazla göstermektedir. Örneğin öğretmenin ders anlatırken evdeki çocukların anne ve babasına olan ihtiyacı karşılama isteği rol karmaşasına sebep olacağı gibi yorgunluğa, tükenmişliğe de sebep olacağı düşünülebilir. Diğer yandan evdeki imkanlarda öğretmen ve öğrencileri etkilemektedir. Çünkü ekonomik ve yaşanan bölge gibi farklılıklar eşitsizliklere de sebebiyet verebilmektedir.

İlkokul öğretmenleri arasında imkân eşitsizliği görüşünün olması üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Çünkü uzaktan eğitim için internet ve bilgisayar gerektiği düşünüldüğünde bazı öğrencilerin sosyo-ekonomik durumları nedeniyle fırsat eşitsizlikleri ortaya çıktığı (Bennett, Uink ve Cross, 2020) açıktır. Karadağ ve Yücel (2020) üniversite öğrencilerine yönelik çalışmalarında öğrencilerin %23'ü oranında uzaktan eğitime dâhil olmadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum öğrencilerin birçoğunun bilgisayarının, akıllı telefon/tablet gibi araçlarının ya da internetinin olmaması ile açıklanabilir ki buna imkân eşitsizliği diye ifadelendirmek yanlış olmayacaktır.

Öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde buldukları ortamın derse uygunluğuna ilişkin görüşleri incelendiğinde tüm eğitim kademelerindeki öğretmen görüşlerinin fiziksel ve teknik yönden alt temalarında birleştiği, ilaveten ilkokul öğretmenlerinde ailevi yönden temasının da olduğu sonucu bulunmuştur. Tüm eğitim kademelerindeki öğretmenler fiziksel yönden temasında “Ders için uygun ortam bulduk”, teknik yönden “İnternet erişim sıkıntısı yaşadık” görüşlerini öncelikli olarak dile getirdikleri anlaşılmıştır. İlaveten ilkokul öğretmenlerinin ailevi yönden temasında “Küçük çocuklar için sıkıntılı oldu” görüşünü dile getirdikleri anlaşılmıştır. Eğitim kademelerindeki tüm öğretmenlerin teknik yönden “İnternet erişim sıkıntısı yaşadık” görüşünü dile getirdikleri görülmüştür. Öğretmenlerin bu görüşü sıklıkla dile getirmelerinin nedeni olarak uzaktan eğitim sürecinde internet kullanımının fazla olması ve buna bağlı olarak teknik yetersizliğin yaşanması gösterilebilir. Sahu (2020) alt yapıya yönelik teknik sorunların pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecini olumsuz etkilediğine vurgu yapmış, Han ve diğerleri (2020), Kaplan ve Gülden (2021) ile Çakin ve Külekçi Akyavuz (2020) ise öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde internet bağlantı sorunları gibi teknik sorunlar yaşadıkları sonuçlarına ulaşarak araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermişlerdir.

Mevcut araştırmada yer alan bazı ilkokul öğretmenlerinin “Küçük çocuklar için sıkıntılı oldu” görüşünü dile getirmelerinin nedeni olarak katılımcı öğretmenlerin çoğunluğunun kadın öğretmenlerden oluşması sebebiyle (Bkz. Tablo 1) hem annelik hem de öğretmenlik yapmak zorunda kalmaları ve çalışmak için uygun ortam oluşturmada daha fazla sıkıntı yaşadıkları söylenebilir. Coşkun Keskin ve diğerleri (2021) sosyal bilgiler öğretmenleri üzerinde yaptıkları çalışmada bazı öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde küçük çocukları ile ilgilenme konusunda sıkıntılar yaşadıklarını dile getirerek araştırma sonuçlarıyla

benzeşmişlerdir. İlâveten bazı öğretmenlerin eşlerinin de öğretmen olması, okul çağında çocukları olması da öğretmenlerin tablet veya bilgisayar sıkıntısı yaşamalarına neden olmuş olabilir. Kabapınar, Kanyılmaz, Ören Koçhan ve Atik (2021) araştırmalarında evde çocuk sayısının fazla olması gibi nedenlerden dolayı bilgisayar ve tabletlerin yetersiz kaldığı sonucuna ulaşarak araştırma sonuçlarını desteklemişlerdir.

Uzaktan eğitim sürecinde sınıf yönetimi konusunda yaşanan sorunlara yönelik ilkökul öğretmenleri “Sorun yaşamadım”, ortaokul ve lise öğretmenleri ise “Öğrencilerin ses, kamera açma/kapama ve bağlantı sorunları yaşaması” görüşlerini en fazla dile getirdikleri görülmüştür. Bu görüşler dışında tüm öğretmenlerin farklı görüşlere de sahip oldukları anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 6). İlgili literatür incelendiğinde araştırma sonuçlarını destekleyen birçok çalışmanın olduğu görülmektedir. Örneğin; Coşkun Keskin ve diğerleri (2021:485) çalışmasında öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde öğrencilere yönelik “*Derse katılamama, disiplinsizlik, motivasyon düşüklüğü, iletişim kuramama, ortam ve fiziki ortamın uygun olmaması*” başlıklarında birçok sorunla karşılaştıkları; Kavuk ve Demirtaş (2021) uzaktan eğitim sürecinde öğrencilere yönelik “*Ses ve kamera sıkıntıları, ödev kontrolü yapamama, iletişim kopukluğu yaşama, sorun yaşamadım*” gibi sonuçlara ulaştıkları; Metin ve diğerleri (2021) çalışmalarında öğretmenlerin uzaktan eğitim aşamasında öğrencilerle kamera açma-kapama konularında sıkıntılar yaşadıkları, Sığın (2020) ise öğrencilerin derse karşı ilgisiz ve disiplinsiz davranışlar takındığı ve bunun sonucunda da akademik başarıda düşüşler yaşandığı sonuçlarına ulaşmışlardır. İlgili alanyazı incelendiğinde (Özdemir Baki ve Çelik, 2021; Tican ve Toksoy Gököglü, 2021) araştırma sonuçlarını destekleyen farklı çalışmaların da olduğu görülmektedir.

İlkokul öğretmenlerinin sınıf yönetimi konusunda “Sorun yaşamadım” görüşünü öncelikle dile getirmeleri sınıf öğretmenlerinin öğrencileriyle diğer branş öğretmenlerine göre daha fazla zaman geçirmeleri ve öğrencileri üzerinde daha fazla etkiye sahip olmaları gösterilebilir. Bu durumun öğrencilerin akademik başarıları üzerinde olumlu etkiye sahip olacağı ve eğitimin amacına ulaşmasını kolaylaştıracağı yorumunda bulunulabilir.

Uzaktan eğitim sürecinde ölçme-değerlendirme faaliyetlerine yönelik ilkökul öğretmenleri “Evet gerçekleştirdim/sorun yaşamadım”, ortaokul ve lise öğretmenleri ise “Hayır, gerçekleştiremedim” görüşlerinde birleştikleri anlaşılmıştır. İlâveten ilkökul öğretmenleri “Hayır, gerçekleştiremedim” ortaokul ve lise öğretmenleri ise “Amacına uygun ölçme değerlendirme gerçekleştiremedim” görüşlerini de fazlaca dile getirdikleri anlaşılmıştır. Genel manada öğrencilerin öğrenme durumlarını ortaya koymak amacıyla kullanılan ölçme ve değerlendirme, eğitimde etkililik konusunda ilgililere dönüt sağlayan bir kavram (Yaman ve Karamustafaoğlu, 2011) olarak ifade edilebilir. Ölçme ve değerlendirme yoluyla eğitimde yer alan bireylerin planlanan programda hedeflenen amaçlara ulaşma durumları ortaya konmaktadır (Baş ve Beyhan, 2016). Bu açıklamalardan eğitimin her aşama ve döneminde ölçme ve değerlendirmenin vazgeçilmez bir faktör olduğu görülmektedir. Bu durum uzaktan eğitim döneminde kendini daha da hissettirdiği söylenebilir. Mevcut araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde ölçme ve değerlendirmede önemli

sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Uzaktan çevrimiçi eğitim sürecinde öğrencilerle göz temasının tam sağlanmaması öğrencinin anlama düzeyini belirlemede sıkıntılara neden olmakta (Gürer, Tekinarslan ve Yavuzalp, 2016), bu da uzaktan eğitim sürecinde ölçme ve değerlendirmeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Baran ve Sadık (2021) sınıf öğretmenleri üzerinde yaptıkları araştırmalarında uzaktan eğitim sürecinde ölçme ve değerlendirme sürecinde sorunlar yaşadıkları sonuçlarına ulaşmış ve mevcut araştırmayla genel olarak benzeşmişlerdir. İlgili literatür incelendiğinde (Demir ve Özdaş, 2020; Elçiçek, 2022; Kavuk ve Demirtaş, 2021) araştırma sonuçları ile benzeşen farklı araştırmaların da olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde “verimli, amacına uygun ölçme değerlendirme yapamadım” veya “ölçme ve değerlendirme adaletli olmadı” görüşlerini dile getirmelerinin nedeni MEB uygulamaları olabilir (<https://www.meb.gov.tr>; <http://ogm.meb.gov.tr/meb>). Çünkü MEB ölçme ve değerlendirmeye yönelik Mayıs 2021 tarihinde yaptığı açıklamalarda 2020-2021 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde isteyen öğrencilerin ilk dönem notlarını kullanabileceğini belirtmiştir. Bu açıklama nedeniyle birçok öğrencinin sınavdan vazgeçmesi, derslere girme konusunda ilgisiz olması gibi nedenlerle öğretmenlerin ölçme değerlendirme konusunda sıkıntılar yaşadığı ve bu nedenle olumsuz görüş dile getirdikleri söylenebilir.

Öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde öğrenci devamsızlığına yönelik görüşleri ele alındığında ilkökul öğretmenleri “Sıkıntı yaşamadım”, ortaokul öğretmenleri “Öğrencilerin devam konusunda bahane üretmesi, istikrarsız olması” lise öğretmenleri ise “Devam konusunda yaptırımın/zorunluluğun olmaması” görüşlerini dile getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. İlaveten öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin bilgisayar/tablet/internet sorunlarını nedeniyle de devamsızlık sorunları yaşadıkları sonuçlarını da fazlaca dile getirdikleri görülmüştür. İlgili literatür incelendiğinde mevcut araştırmaların sonuçlarını destekleyen (Canpolat ve Yıldırım, 2021; Demir ve Özdaş, 2020; Han ve Diğerleri, 2021; Özdemir Baki ve Çelik, 2021; Tican ve Toksoy Gökoğlu, 2021; Topalak, 2021) birçok araştırmanın olduğu görülmektedir. Bu durum uzaktan eğitim sürecinde birçok öğretmenin öğrenci devamsızlığı konusunda benzer sorunlar yaşadığı şeklinde yorumlanabilir. MEB’in uzaktan eğitim sürecinde devam zorunluluğunu ikinci planda tutması bu durumun ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir (<http://kayapinar.meb.gov.tr>). Özellikle ortaokul ve lise öğretmenlerinin devamsızlık konusunda yaptırım konusunu sıkça dile getirmeleri önemli bir sorun olarak düşünülebilir. Öğrencilerin başarısı üzerinde devamın önemi bilindiğinden bu konuda başta MEB olmak üzere yetkililerin gerekli önlemleri alarak öğrenci devamı konusunu çözüme kavuşturmaları gerektiği söylenebilir. İlaveten özellikle lise öğretmenleri arasında “Bazı öğrencilerin çalışmak zorunda kalması ve derse katılamaması” görüşünün olması dikkat çekicidir. Bu durum günümüzde ne yazık ki bazı öğrencilerin maddi sıkıntılar nedeniyle çalışmak zorunda kaldığı ve bu nedenle eğitimlerini aksattığı şeklinde yorumlanabilir.

Genel olarak sonuçlar değerlendirildiğinde; tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de covid-19 salgını ile birlikte uzaktan eğitim yoluyla eğitim-öğretim sürecine geçilmiştir. Bu süreç içerisinde okulların kapanması, işyerlerinin evden çalışma sistemine geçmesi ile hem çocukları hem de aileleri olumsuz yönde



etkilemiştir. Konu eğitim olunca hem anne/baba/amca/hala/teyze..v.b. rolleri üstlenen öğretmenler derslerini de evden yapmak zorunda kalınca iş yaşam dengesinde sorunlar yaşamaya başlamıştır. Diğer yandan derslerde öğrencilerle göz teması kuramamak, öğrencilerin dersi dinleyip dinlemedikleri takip edememek, velilerin derse müdahale etmesi, üstüne üstlük MEB'in sınavları öğrenci tercihinin bırakması gibi durumlarda öğretmenin kendini boşuna kürek çekiyormuş gibi hissetmesi onları olumsuz yönde etkileyip yorgunluğa sebebiyet vermektedir. Ders anlatırken ağlayan, isteklerde bulunan çocuklarla muhatap olmak zorunda kalan öğretmenler yaşadıkları bu yorgunluğu uzaktan eğitim yorgunluğu olarak ifadelendirmektedirler. Bu yorgunluğun yaşanma sebeplerinden biri de teknolojik eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Pek çok öğrencinin ve öğretmenin bilgisayar/tablet/akıllı telefon gibi cihazlarının olmaması, eski olması, kamera ve mikrofonunun olmaması, internetin olmaması ya da kısıtlı olması iletişimi olumsuz yönde etkilediği gibi fırsat ve imkân eşitsizliğini de bir kez daha göz önüne çıkarmaktadır. Bu durum da öğretmen üzerinde stres ve çaresizliğe sebebiyet vermektedir.

Çıkan sonuçlara paralel olarak; uzaktan eğitim sürecinde MEB'in öğrencilerin ve öğretmenlerin internet/tablet/bilgisayar sorunlarını çözmesi, fırsat ve imkân eşitsizliklerini en aza indirmesi, yüz yüze eğitim dönemlerinde uzaktan eğitime yönelik (bilgisayar/tablet kullanımı gibi) öğrenci ve öğretmenlere kurslar verilmesi, ölçme-değerlendirme faaliyetlerinin etkili olarak yerine getirilmesi ve devamsızlığın en aza indirilmesi için yetkililerce gerekli önlemlerin alınması gerektiği yönünde önerilerde bulunulmuştur.

**Yazar Katkıları:** Gerçekleştirilen çalışmada yer alan yazarlar çalışmaya eşit katkı sağlamışlardır.

**Çıkar Beyanı:** Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

### Kaynakça

- Altıparmak, M., Dürdane Kurt, İ. ve Kapıdere, M. (2011). E-öğrenme ve uzaktan eğitimde açık kaynak kodlu öğrenme yönetim sistemleri. Malatya: Akademik Bilişim'11-XIII. *Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri Kitabı*, 343-352.
- Al Lily, A. E., Ismail, A. F., Abunasser, F. M. ve Alqahtani, R. H. A. (2020). Distance education as a response to pandemics: Coronavirus and Arab culture. *Technology in Society*, 101317. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101317>.
- Aslan, M. (1995). *Öğretmenlerin Örgütsel Stres Kaynakları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Aziz, A. ve Dicle, Ü. (2017). *Örgütsel iletişim*. İstanbul: Hiperyayın.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388.
- Baran, A. ve Sadık, O. (2021). Sınıf Öğretmenlerinin Acil Uzaktan Eğitim Sürecindeki Hazırbulunuşlukları ve Görüşleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 1-33.
- Barış, M. (2015). Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi: Namık Kemal Üniversitesi Örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 5 (2), 36-46.

- Baş, G. ve Beyhan, Ö. (2016). Öğretmenlerin Eğitimde Ölçme ve Değerlendirmeye Yönelik Özyeterlik Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 7 (1), 18-32.
- Baş, K. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Bilgiler Öğretiminde Uzaktan Eğitimin Artıları ve Eksileri. Onur Zahal, Şehriban Koca ve Kenan Baş (Ed.), Eğitim Bilimlerinde Teori ve Araştırmalar II, Cilt-1 (s. 61-78). Ankara: Gece.
- Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E., & Şahin, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinin getirisi olan uzaktan eğitimin etkililiği üzerine bir çalışma. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 368-397.
- Bennett, R., Uink, B. ve Cross, S. (2020). Beyond the Social: Cumulative implications of COVID-19 for first nations university students in Australia, *Social Sciences & Humanities Open*, 2 (1). doi:https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2020.100083.
- Berge, Z. L. (2013). Barriers to communication in distance education. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 14 (1), 374-388.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (15. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları*, 6 (2), 11-53.
- Can, E. ve Günbayı, İ. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Üzerinden Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Uygulamasına İlişkin İlkokul Yönetici ve Öğretmenlerinin Görüşleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5 (16), 279-303.
- Can G. ve Polat C. (2015). *Yorgunluk. İçinde: Onkoloji hemşireliğinde kanıttan uygulamaya konsensus*, Ed: Can, G., (ss.107- 122), İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Canpolat, U. ve Yıldırım, Y. (2021). Ortaokul öğretmenlerinin COVID-19 salgın sürecinde uzaktan eğitim deneyimlerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 74-109.
- Coşkun Keskin, S., Şentürk, G., Ömer, M. ve Dursun, R. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin yaşadığı problemler: Sosyal bilgiler öğretmenleri örneği. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 475-505.
- Çakın, M. ve Külekçi Akyavuz, E. (2020). Covid-19 süreci ve eğitime yansımaları: öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6 (2), 165-186.
- Çelik, M. (2016). Tükenmişlik yaşam doyumu ve iş yükü ilişkisi: Denizli’de faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları üzerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (4), 1139-1152.
- Çetinkaya, L. ve Keser, H. (2014). Öğretmen ve Öğrencilerin Tablet Bilgisayar Kullanımında Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 4 (1), 13-34.
- Demir, F. ve Özdaş, F. (2020). Covid-19 Sürecindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Millî Eğitim (Özel Sayı)*, 49 (1), 273-292.
- Doğan, S. ve Koçak, E. (2020). EBA sistemi bağlamında uzaktan eğitim faaliyetleri üzerine bir inceleme. *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (14), 111-124.
- Elçiçek, M. (2022). Uzaktan Eğitim Engelleri: Bir Meta-Sentez Çalışması. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 35-45.
- Elitaş, T. (2017). *Uzaktan Eğitim Lisans Sürecinde Yeni İletişim Teknolojileri: Atatürk Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Emin, M. N. (2020). Koronavirüs salgını ve acil durumda eğitim. *Seta Perspektif*, 268, 1-4.

- Ersoy, A. F. (2016). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Ankara: Anı.
- Gök, B., ve Kılıç Çakmak, E. (2020). Uzaktan eğitimde ders veren öğretim elemanlarının uzaktan eğitim algısı. *Kastamonu Education Journal*, 28 (5), 1915-1931. doi: 10.24106/kefdergi.3914
- Gregory, M. S. J. ve Lodge, J. M. (2015). Academic workload: the silent barrier to the implementation of technology-enhanced learning strategies in higher education. *Distance Education*, 36 (2), 210-230. doi:10.1080/01587919.2015.1055056
- Gürer, M. D., Tekinarslan, E. ve Yavuzalp, N. (2016). Çevrim içi ders veren öğretim elemanlarının uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7 (1), 47-78.
- Han F., Demirbilek, N. ve Demirtaş, H. (2021). Okul yöneticisi ve öğretmenlerin koronavirüs (Covid-19) salgını sürecinde yürütülen uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 10 (3), 1168-1193. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.819946>.
- <https://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi-ilkokul-ve-ortaokul-ogrencileri-icin-2-donem-olcme-ve-degerlendirme-uygulamaları/haber/23239/tr> adresinden 16/12/2021 tarihinde ulaşılmıştır.
- [http://kayapinar.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2021\\_06/17132014\\_2020-2021\\_EYitim-OYretim.pdf](http://kayapinar.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_06/17132014_2020-2021_EYitim-OYretim.pdf) adresinden 15/02/2022 tarihinde ulaşılmıştır.
- [http://ogm.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2021\\_05/18161919\\_30.pdf](http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_05/18161919_30.pdf) adresinden 16/12/2021 tarihinde ulaşılmıştır.
- İşman, A. (2008). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Johnson, B. ve Christensen, L. (2012). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches*. California: Sage.
- Kabapınar, Y., Kanyılmaz, B., Ören Koçhan, N. ve Atik, U. (2021). Öğretmen ve velilerin gözünden öğrencilerin uzaktan eğitime katılmalarının öyküleri: “Uzaktan eğitimi mi, uzakta kalan eğitim mi?” *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 79-98.
- Kaplan, K. ve Gülден, B. (2021). Öğretmen görüşlerine göre salgın (COVID-19) dönemi uzaktan eğitim ortamında Türkçe eğitimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 233-258. DOI: 10.29000/rumelide.995291.
- Karadağ, E. ve Yücel, C. (2020). Yeni tip Koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10 (2), 181-192.
- Karakuş, N., Ucuzsatar, N., Karacaoğlu, M. Ö., Esendemir, N. ve Bayraktar, D. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 220-241. <https://dx.doi.org/10.29000/rumelide.752297>.
- Kavuk, E. ve Demirtaş, H. (2021). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Yaşadığı Zorluklar. *E-Uluslararası Pedagoji Dergisi*, 1 (1), 55-73.
- Keskin, M. ve Özer Kaya, D. (2020). Covid-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 59-67.
- Kılınç, M. (2015). *Uzaktan eğitim uygulamalarının etkililiği üzerine bir araştırma (İnönü üniversitesi uzaktan eğitim merkezi ilahiyat lisans tamamlama programı örneği)* Yayınlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Kim, L. E., ve Asbury, K. (2020). ‘Like A Rug Had Been Pulled From Under You’: The Impact of COVID-19 On Teachers In England During The First Six Weeks Of The UK Lockdown. *British Journal of Educational Psychology*, 90 (4), 1062-1083
- McQuiggan, C. A. (2012). Faculty development for online teaching as a catalyst for change. *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 16 (2), 27-61.

- Metin, M., Gürbey, S. ve Çevik, A. (2021). Covid-19 Pandemi sürecinde uzaktan eğitime yönelik öğretmen görüşleri. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 66-89. <https://doi.org/10.46762/mamulebd.881284>.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis* (2nd ed.). Thousand Oaks, Ca:Sage.
- Moore, M. G. ve Kearsley, G. (2011). *Distance education: A systems view of on line learning (what's new in education)* (3rd ed.). Boston, MA: Wadsworth Publishing.
- Nenko, Y., Kybalna, N. ve Snisarenko, Y. (2020). The COVID-19 Distance learning: Insight from Ukrainian students. *Revista Brasileira de Educação do Campo*, 5, e8925-e8925. <https://doi.org/10.20873/uft.rbec.e8925>.
- Özdemir Baki, G. ve Çelik, E. (2021). Ortaokul matematik öğretmenlerinin uzaktan eğitimde matematik öğretim deneyimleri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12 (1), 293-320.
- Özdoğan, A. Ç. ve Berkant, H. G. (2020). Covid-19 Pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49 (1), 13-43.
- Özer, M. (2020). Türkiye’de COVID-19 salgını sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atılan politika adımları. *Kastamonu Education Journal*, 28 (3), 1124-1129. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.72228>.
- Öztürk, M. A. ve Erdem, M. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükü Algısı ile Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki. *YÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 926-958.
- Rovai, A. P. ve Downey, J. R. (2010). Why some distance education programs fail while others succeed in a global environment. *The Internet and Higher Education*, 13 (3), 141-147. <http://dx.doi.org/10.1016/j.iheduc.2009.07.001>
- Sahu, P. (2020). Closure of universities due to coronavirus disease 2019 (COVID-19): Impact on education and mental health of students and academic staff. *Cureus*, 12 (4), <http://doi.org/10.7759/cureus.7541>
- Samancı, S. ve Basım, H. N. (2018). Kendilik değerlendirmeleri ve iş yükü fazlalığının mesleki tatmin üzerine etkisi: Avukatlar üzerine bir araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 5 (2), 169-184.
- Sezgin, S. (2021). Acil uzaktan eğitim sürecinin analizi: öne çıkan kavramlar, sorunlar ve çıkarılan dersler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (1), 273-296
- Sığın, S. (2020). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersinin uzaktan eğitim yoluyla verilmesi konusunda öğrenciler ve öğretim elemanları ne düşünüyor? tek durumlu bir örnek olay çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Simonson, M., Schlosser, C. ve Orellana, A. (2011). Distance education research: a review of the literature. *Journal of Computing in Higher Education*, 23, 124-142.
- Steiner, E. D. & Woo, A. (2021) Job-Related Stress Threatens the Teacher Supply: Key Findings from the 2021 State of the U.S. Teacher Survey. Santa Monica, CA: RAND Corporation. 19/06/2022 tarihinde [https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research\\_reports/RRA1100/RRA1108-1/RAND\\_RRA1108-1.pdf](https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA1100/RRA1108-1/RAND_RRA1108-1.pdf)
- Sun, J. C. Y. ve Rueda, R. (2012). Situational interest, computer self-efficacy and self-regulation: Their impact on student engagement in distance education. *British journal of educational technology*, 43 (2), 191-204
- Tican, C. ve Toksoy Gökoğlu, S. D. (2021). Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Matematik Dersine İlişkin Görüşleri. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 767-786.
- Topalak, Ş. (2021). Müzik Öğretmenlerinin Bakış Açısından Pandemi Döneminde Online Eğitim. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 291-308. DOI: 10.17860/mersinefd.935863.
- Türk Dil Kurumu (2022). 19/06/2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/>

- Uroкова, S. B. (2020). Advantages and disadvantages of online education. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 9(89), 34-37.
- Ustati, R. ve Hassan, S. S. S. (2013). Distance learning students' need: evaluating interactions from Moore's theory of transactional distance. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 14 (2), 292-304.
- Uşun, S. (2006). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Nobel
- World Health Organization (2020). Q & A on coronaviruses (COVID-19). 16/12/2021 tarihinde <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/q-a-coronaviruses> adresinden ulaşılmıştır.
- Yaman, S. ve Karamustafaoğlu, S. (2011). Öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme alanına yönelik yeterlik algı düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 44 (2), 53-72.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (8.Baskı)*.Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*.Ankara: Seçkin.
- Yustina, Y., Halim, L. ve Mahadi, I. (2020). The effect of fish diversity'book in Kampar district on the learning motivation and obstacles of Kampar High School students through online learning during the Covid-19 period. *Journal of Innovation in Educational and Cultural Research*, 1 (1), 7-14.
- Zhang, W., Wang, Y., Yang, L. ve Wang, C. (2020). Suspending clas-ses without stopping learning: China's education emergency management policy in the COVID-19 outbreak. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(3), 3-6. <https://doi.org/10.3390/jrfm13030055>.

## Doğu Karadeniz Spor Faaliyetlerinin Covid-19 Salgını Öncesi ve Sonrası Durumunun Karşılaştırılması

Necati GÜRSES\*  
Kıvanç SEMİZ\*\*

### Öz

Bu araştırmanın amacı, Covid-19 salgını öncesi ve sonrasındaki Gençlik Spor İl Müdürlükleri sporcu sayılarını değerlendirmektir. Araştırmada nitel araştırma türlerinden doküman incelemesi kullanılarak Doğu Karadeniz’de bulunan Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Rize ve Trabzon şehirlerinin Gençlik Spor İl Müdürlükleri’nin lisanslı sporcu sayılarını içeren yıllık kurum raporlarının Covid-19 salgını öncesi 2019 yılı ile Covid-19 salgını sonrası 2022 yılı istatistikleri kullanılmıştır. Bulgulara göre Doğu Karadeniz illerinin tümünde toplam lisanslı sporcu sayısında yıllara oranla artış gözlemlenmekle beraber; faal sporcu bakımından salgın öncesi 2019 yılı ile salgın sonrası 2022 yılı karşılaştırıldığında, Artvin ve Gümüşhane’de artış gözlemlenirken; Bayburt, Giresun, Rize ve Trabzon’da düşüş gözlemlenmiştir. Faal sporcu sayısının düşmesinin, sporcu ailelerinin salgın döneminde sürekli çocuklarının test yaptırma ve seyahat etme durumlarından doğabilecek hastalık durumlarından ötürü tedirginlik duymalarından kaynaklandığı söylenebilir.

**Anahtar Kelimeler:** Doğu Karadeniz, Sporcu Sayıları, Covid-19

## Comparison of Sports Activities in the Eastern Blacksea Before and After Covid-19 Pandemic

### Abstract

The purpose of this research is to evaluate the athlete statistics in youth sports directorates before and after the Covid-19 outbreak. The annual reports before the Covid-19 epidemic in 2019, and after the Covid-19 epidemic in 2022 of the Youth Services and Sports Provincial Directorates for the cities of Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Rize and Trabzon in the Eastern Black Sea Region in Turkey were used as a data source in this research. According to the findings, although there is an increase in the total number of licensed athletes in all of the Eastern Black Sea provinces compared to years; an increase was observed in only in Artvin and Gümüşhane. On the other hand, in terms of active athletes, when the year 2019 before the pandemic and the year 2022 after the pandemic were compared, a decrease was observed in Bayburt, Giresun, Rize and Trabzon. It can be said that the decrease in the number of active athletes is due to the fact that the families of the athletes feel uneasy about the diseases that may arise from their children's constant testing and travel during the epidemic period.

**Keywords:** Eastern Black Sea, Athletes, Covid-19

**Geliş/Received:** 03. 11. 2022

**Kabul/Accepted:** 23. 12. 2022

• Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

\* Dr. Öğr. Üyesi Giresun Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, [necati.gurses@giresun.edu.tr](mailto:necati.gurses@giresun.edu.tr), Orcid: 0000-0002-7949-5813

\*\* Dr. Öğr. Üyesi Giresun Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, [ksemiz@gmail.com](mailto:ksemiz@gmail.com), Orcid: 0000-0003-3051-4814

(Araştırma Türü: Araştırma Makalesi)

## Giriş

Spor, bireysel veya takım olarak yapılan, belli kurallara sahip, içerisinde kazanmak ve kaybetmek duyguları olan, yarışmacı, politika ve ideolojilerin yayılmasında en büyük reklam aracı olarak kullanılan, insanların fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimlerine katkı sağlayarak toplumsal gelişimde etkin rol alan bir olgudur. İnsanların spora olan ilgileri beden kültürüne verilen önem ile tarihsel süreç içerisinde gelişmiş ve spor etkinliklerine tarih boyunca önem verilmiştir. İnsanların sporla iç içe bir yaşam sürmelerinin temelinde tarihten gelen bir alışkanlık olmasının yattığı belirtilmektedir (Biol vd vd., 2021). Günümüzde yaşı ve cinsiyeti fark etmeksizin binlerce insan her gün farklı branşlardaki spor etkinliklerine katılmaktadır. Spor etkinlikleri günümüzün en temel bedensel aktiviteleri içerisinde yer almakta ve insan yaşamındaki önemi giderek artmaktadır. Sağlıklı nesillerin yetişmesinde önemli bir eğitim aracı olan sporu, günümüz dünyasının sosyal ve kültürel yaşamından ayırmak mümkün değildir. Bireylerin mutluluğu, bedensel ve ruhsal sağlıklarının devamı ayrıca sosyal yaşamları üzerindeki olumlu etkileri göz önüne alındığında genel toplum sağlığı üzerinde ne kadar etkili olduğu görülmektedir (Kasapoğlu ve Öcal, 2021). Bu yüzden modern ülkeler sporun topluma yaygınlaştırılmasını bir devlet görevi olarak kabul edip buna uygun politikalar uygulamışlardır. Düzenli spor yapmak ister üst seviyede yarışmak ister parkta yürümek olsun, birey ve toplumu biraya getirme, daha iyi yaşam kalitesi oluşturma ve sağlıklı olunması açısından yararlıdır (Kaplan ve Çetinkaya, 2014).

Türkiye'nin yüz yıllık Cumhuriyet tarihinde birçok dönüm noktası yaşanmıştır. Bunların her birisinde yeni nesillerin davranış tarzları ülkenin geleceğini belirlemiş ve hala da belirlemektedir. Spor alanında da en çok katılımcı sayısı gençlerdir. Bu nedenle göz ardı edilemez bir grup olan gençliğin devlet tarafından spora yönlendirilmesi düşüncesinin var olduğunun incelenmesi kaçınılmazdır. Ayrıca sporun dünya üzerindeki en etkili iletişim ve sosyalleşme aracı olarak kullanılabilen bir unsur olmasının düşünülmesi de önemini oldukça arttırmaktadır (Şentuna, 2013). Toplumsal açıdan spor, çok yönlü olduğu için sadece bir kamu niteliği taşımamakta aynı zamanda da toplumun refah düzeyi ve ekonomik etkinliğinin önemli bir göstergesi olabilmektedir. Çoğu ülkelerde spor politikaları, elit sporcuların performanslarının artırılması ve spora katılımın desteklenmesi gibi temel hedeflere odaklanmanın dışında, devlet ya da hükümetlerin belirledikleri sosyal, ekonomik ve çevresel hedeflerinde gerçekleştirilmesinde önemli derecede katkılar sağlayabilmektedir (Balcı vd. 2018). İnsanların çağdaş anlamda spora katılımı ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında paralellik olduğunu kabul eden modern ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de devlet sporu toplum geneline yaymak için uygun politikalar geliştirmektedir. Bu yaklaşım, bir kamu hizmeti olarak teşvik edilip desteklenmektedir (Yetim, 2000).

Gençlere düzenli fiziksel aktivite alışkanlığının kazandırılması, yetenekli gençlerin tespit edilerek üst düzeyde sporcu olarak yetiştirilmesi, amatör branşlara gerekli ve yeterli desteğin verilmesi ancak başarılı

gençlik ve spor politikalarıyla gerçekleştirilebilir (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2013). Modernleşmenin beslediği spor branşları geleneksel bağlarından kurtularak küreselleşmiş, bugün gelinen noktada ise ilk çıktığı ve yaygınlaştığından farklı olarak zihinlerdeki imgesi de dönüşüm geçirmektedir. 1800'lü yıllarda okçuluk ve güreş gibi branşlar devlet tarafından desteklenen, halkın pasif ve aktif olarak katıldığı kulüpleri bulunan spor branşlarıyken; bugün bu noktada 1900'lü yıllarda ülkemize giren futbol, basketbol ve voleybol benzeri branşlar bu konuma geçmiştir. İlk yaygınlaşmaya başladığında zihinlerde şekillenen bu branşların imgesi günümüzde de ilk ortaya çıkışından farklı bir konuma geldiği görülmektedir (Şallı vd. 2017).

Covid-19 salgını gibi kriz dönemlerinde kurum kültürünün önemini vurgulanarak, Türkiye'deki spor örgüt yönetiminde kriz ve kriz yönetimi kavramlarının bilinmesinin alınan tedbir ve önlemler konusunda fayda sağladığı görülmüştür (Şirin ve ark., vd., 2021). Bu araştırmanın amacı, Covid-19 salgını öncesi ve sonrasındaki gençlik spor il müdürlükleri sporcu sayılarını değerlendirmektir.

### Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma türlerinden doküman incelemesi araştırma deseni olarak kullanılmıştır. Doküman incelemesi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Şimşek ve Yıldırım, 2016). Araştırma grubunu, Doğu Karadeniz'de bulunan Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Rize ve Trabzon şehirlerinin Gençlik Spor İl Müdürlükleri oluşturmaktadır. Çalışmada, bu kurumların bünyesindeki lisanslı sporcu sayılarını içeren yıllık kurum raporları veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Covid-19 salgın dönemi öncesi 2019 yılına ait branşlara özgü lisanslı sporcu sayılarını içeren dokümanlar ile Covid-19 salgın dönemi sonrası 2022 yılına ait veriler çalışmada yorumlanmıştır.

### Bulgular

Doğu Karadeniz'de yer alan; Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Rize ve Trabzon şehirlerindeki 2019 ve 2022 yıllarına ait mevcut lisanslı ve faal sporcu sayılarına bakıldığında; toplam lisanslı sporcu ve faal olan sporcu sayıları olarak en az sporcu sayısı Bayburt ilinde tespit edilirken (lisanslı sporcu - 7977, faal sporcu - 1349), bu sayının en fazla Trabzon ilinde olduğu (lisanslı sporcu - 46.645, faal sporcu - 8811) görülmektedir. Bu durum 2022 yılında da benzerlik göstermekte; Artvin ilinde, Atletizm, Güreş, Karate ve Satranç ile uğraşan sporcu sayılarının diğer spor branşlarına oranla fazla olduğu görülmektedir. Bayburt'ta Atletizm, Boks, Bilardo, Vücut Geliştirme ve Fitness sporlarının ön planda olduğu görülmektedir. Gümüşhane ilinde Atletizm, Karate, Voleybol ile Vücut Geliştirme ve Fitness sporlarının öne çıktığı tespit edilmiştir. Giresun ilinde Atletizm, Basketbol, Hentbol ve Voleybol gibi takım sporlarının yanında; Judo, Karate, Taekwondo gibi mücadele sporları öne çıkmakta, ayrıca Satranç, Yüzme ve İzcilik sporlarının da diğer branşlardan önemli ölçüde sayıca önde olduğu görülmektedir. Trabzon ilinde Satranç ve Basketbol ile beraber, Boks, Güreş, Karate, Taekwondo ve Wushu gibi mücadele sporlarının ön plana çıktığı görülmektedir.



Artvin iline ait 2019 verileri incelendiğinde; lisanslı olarak spor yapan sporcuların sayısı 20.991 olduğu görülmektedir. Lisanslı sporcuların 13.673'ü erkek, 7.318'i ise kadındır. Faal olarak spor yapan sporcular incelendiğinde ise; 1.860'ı erkek, 1.018'i kadın olmak üzere toplamda 2.878 faal sporcu tespit edilmiştir. Branşlar incelendiğinde; hem lisanslı (2793) hem de faal olarak (559) en çok katılımın Satranç branşında olduğu tespit edilmiştir. Su altı sporları, su topu, kürek, buz hokeyi, buz pateni, kick boks ve halter branşlarına ise faal olarak katılımın olmadığı tespit edilmiştir. Kadın sporcular faal olarak halk oyunları (283) ve satranç (173) branşlarına yoğunlaşırken, erkeklerin ise satranç (386) ve güreş (263) branşlarına yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Genel toplamda lisanslı sporcu sayılarına (20.991) istinaden faal olarak katılım gösteren sporcu sayılarının (2.878) 1/10 oranında az olduğu gözlemlenmiştir.

Bayburt iline ait 2019 verileri incelendiğinde; lisanslı olarak spor yapan sporcuların sayısı 7.977 olduğu görülmektedir. Lisanslı sporcuların 6633'ü erkek, 1.344'ü ise kadındır. Faal olarak spor yapan sporcular incelendiğinde ise; 1.070'ü erkek, 279'u kadın olmak üzere toplamda 1349 faal sporcu tespit edilmiştir. Branşlar incelendiğinde; en çok katılımın lisanslı olarak herkes için spor (913), faal olarak ise boks(150) branşlarında olduğu görülmektedir. Atıcılık ve avcılık, briç, dağcılık, halter, izcilik, okçuluk ve ragbi branşlarına ise faal olarak katılımın olmadığı tespit edilmiştir. Kadın sporcular faal olarak atletizm (41), cimnastik (36) ve satranç (36) branşlarına yoğunlaşırken, erkeklerin ise boks (149) ve halk oyunları (103) branşlarına yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Genel toplamda lisanslı sporcu sayılarına bakıldığında (7.977), faal olan sporcu sayılarının (1.349) 1/7 oranında az olduğu gözlemlenmiştir.

Giresun iline ait 2019 verileri incelendiğinde; lisanslı olarak spor yapan sporcuların sayısı 24.912 olduğu görülmektedir. Lisanslı sporcuların 16.889'u erkek, 8.023'ü ise kadındır. Faal olarak spor yapan sporcular incelendiğinde ise; 2.412'si erkek, 1.373'ü kadın olmak üzere toplamda 3.785 faal sporcu tespit edilmiştir. Branşlar incelendiğinde; en çok katılımın hem lisanslı olarak (3.980) hem de faal olarak (767) satranç branşında olduğu görülmektedir. Herkes için spor ve kano branşlarına ise faal olarak katılımın olmadığı tespit edilmiştir. Kadın sporcular faal olarak karate (195) ve voleybol (187) branşlarına yoğunlaşırken, erkeklerin ise satranç (600), karate (273) ve tekvando (239) branşlarına yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Genel toplamda lisanslı sporcu sayılarına istinaden (24.912), faal olan sporcu sayılarının (3.785) 1/8 oranında az olduğu gözlemlenmiştir.

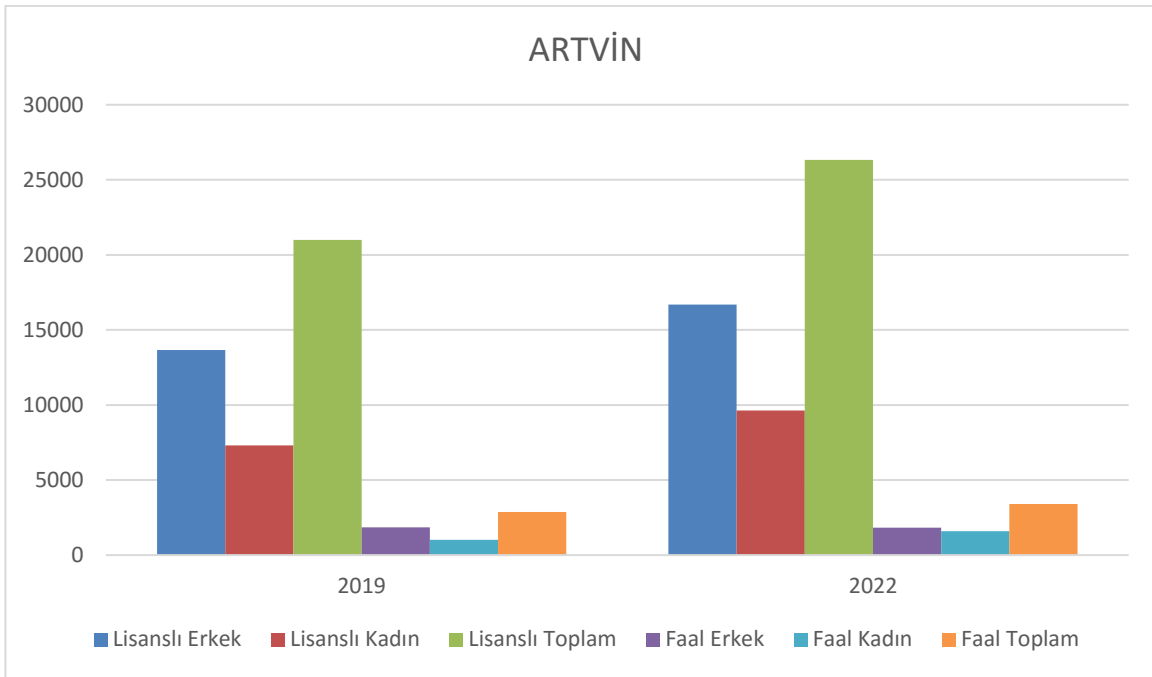
Gümüşhane iline ait 2019 verileri incelendiğinde; lisanslı olarak spor yapan sporcuların sayısı 13.951 olduğu görülmektedir. Lisanslı sporcuların 9.670'i erkek, 4.281'i ise kadındır. Faal olarak spor yapan sporcular incelendiğinde ise; 1.058'i erkek, 473'ü kadın olmak üzere toplamda 1531 faal sporcu tespit edilmiştir. Branşlar incelendiğinde; en çok katılımın hem lisanslı olarak vücut geliştirme ve fitness (1.161), faal olarak ise satranç (182) branşında olduğu görülmektedir. Basketbol, briç, jimnastik, dağcılık, halter, hokey, izcilik ve ragbi branşlarına ise faal olarak katılımın olmadığı tespit edilmiştir. Kadın sporcular faal olarak halk oyunları (67) ve satranç (63) branşlarına yoğunlaşırken, erkeklerin ise satranç (119) ve hentbol

(114) branşlarına yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Genel toplamda lisanslı sporcu sayılarına istinaden (13.951), faal olan sporcu sayılarının (1.531) 1/9 oranında az olduğu gözlemlenmiştir.

Rize iline ait 2019 verileri incelendiğinde; lisanslı olarak spor yapan sporcuların sayısı 33.161 olduğu görülmektedir. Lisanslı sporcuların 21.644'ü erkek, 11.517'si ise kadındır. Faal olarak spor yapan sporcular incelendiğinde ise; 4.099'u erkek, 2.374'ü kadın olmak üzere toplamda 6.473 faal sporcu tespit edilmiştir. Branşlar incelendiğinde; en çok katılımın hem lisanslı olarak (10.948) hem de faal olarak (1.485) herkes için spor branşında olduğu görülmektedir. Buz pateni, eskrim, hokey, izcilik ve su altı sporları branşlarına ise faal olarak katılımın olmadığı tespit edilmiştir. Kadın sporcular faal olarak herkes için spor (629) ve voleybol (253) branşlarına yoğunlaşırken, erkeklerin ise herkes için spor (856) ve satranç (711) branşlarına yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Genel toplamda lisanslı sporcu sayılarına istinaden (33.161), faal olan sporcu sayılarının (6.473) 1/5 oranında az olduğu gözlemlenmiştir.

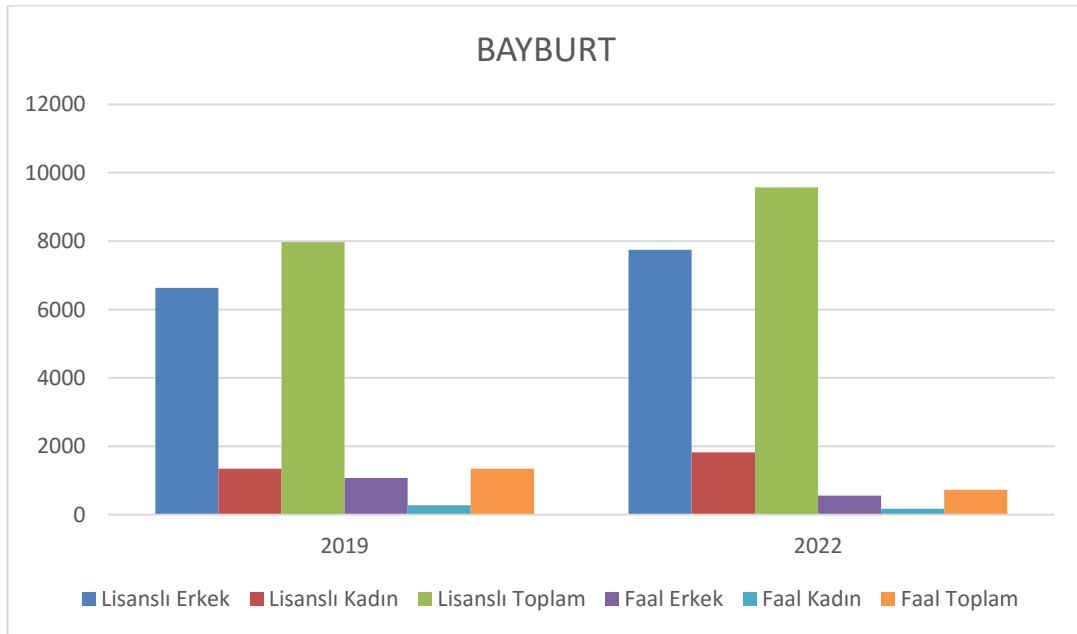
Trabzon iline ait 2019 verileri incelendiğinde; lisanslı olarak spor yapan sporcuların sayısı 46.645 olduğu görülmektedir. Lisanslı sporcuların 31.721'i erkek, 14.924'ü ise kadındır. Faal olarak spor yapan sporcular incelendiğinde ise; 6.001'i erkek, 2.810'u kadın olmak üzere toplamda 8.811 faal sporcu tespit edilmiştir. Branşlar incelendiğinde; en çok katılımın hem lisanslı olarak (10.948) hem de faal olarak (1.485) satranç branşında olduğu görülmektedir. Binicilik, kayak ve ragbi branşlarına ise faal olarak katılımın olmadığı tespit edilmiştir. Kadın (508) ve erkek (1.639) sporcuların faal olarak satranç branşına yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Genel toplamda lisanslı sporcu sayılarına istinaden (46.645), faal olan sporcu sayılarının (8.811) 1/5 oranında az olduğu gözlemlenmiştir.

Covid-19 salgını 2020 ve 2021 yılında yoğun olarak hissedildiğinden dolayı, 2022 yılı istatistikleri değerlendirmeye alınmıştır. Bu bağlamda, salgın öncesi lisanslı ve faal sporcu sayılarının salgın sonrası nasıl değişkenlik gösterdiği incelendiğinde, aşağıdaki tablolardaki görünüm ortaya çıkmıştır. Öncelikle Artvin iline bakıldığında (Şekil 1); 20 bin seviyesindeki salgın öncesi toplam lisanslı sporcu sayısının salgın sonrası 25 bin seviyesini geçtiği görülmektedir. Ayrıca faal sporcu sayısı olarak da salgın öncesine oranla salgın sonrası bir artış kaydedildiği görülmektedir.



Şekil 1. Artvin ili 2019 ve 2022 yılları arası Lisanslı ve Faal Sporcu Sayıları

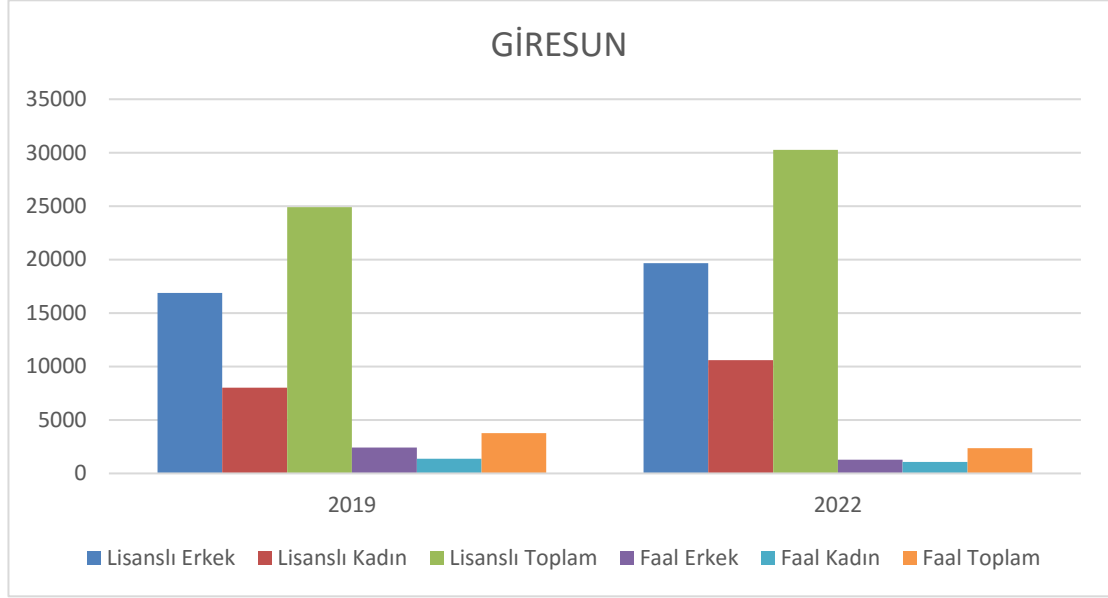
Bayburt ili istatistiklerine bakıldığında (Şekil 2), salgın öncesi 8 bin seviyesinde olan toplam lisanslı sporcu sayısının salgın sonrası 10 bine yaklaştığı görülmekle birlikte; bu lisanslı sporculardan aktif olarak spor yapanların 2019 yılına oranla 2022 yılında bir düşüş kaydettiği göze çarpmaktadır.



Şekil 2. Bayburt ili 2019 ve 2022 yılları arası Lisanslı ve Faal Sporcu Sayıları

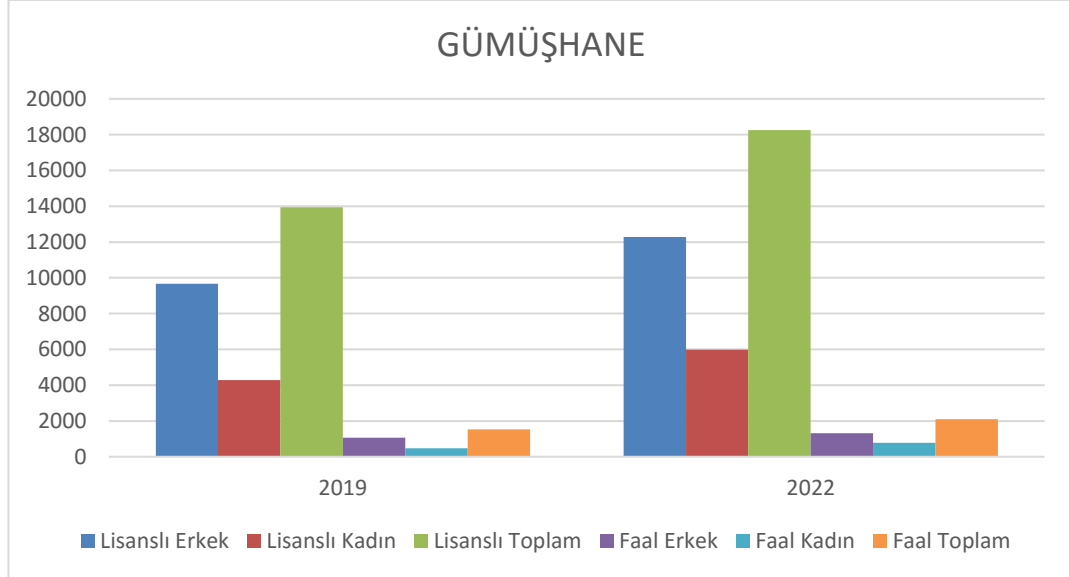
Giresun ili istatistiklerine bakıldığında, 25 bin civarında olan salgın öncesi toplam lisanslı sporcu sayısının, salgın sonrası 30 binlere yaklaştığı görülmektedir. Ancak söz konusu lisanslı sporcular arasında

2022 yılında aktif spor yapan bireylerin sayısında 2019 yılına oranla bir düşüş yaşandığı görülmektedir (Şekil 3).



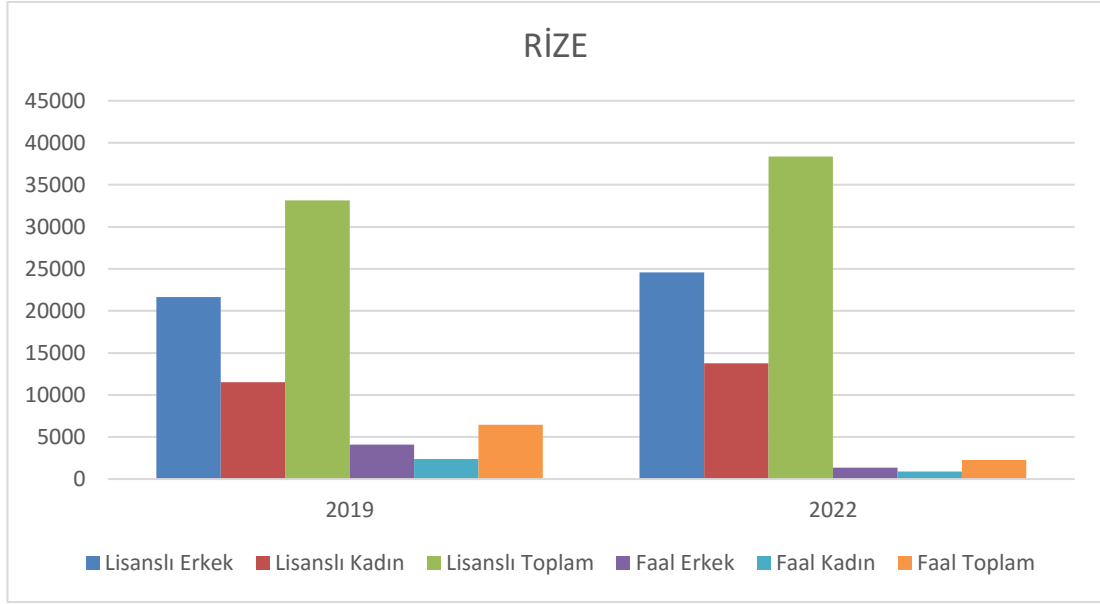
Şekil 3. Giresun ili 2019 ve 2022 yılları arası Lisanslı ve Faal Sporcu Sayıları

Gümüşhane ili istatistiklerine göre 2019 yılı toplam lisanslı sporcu sayısı 14 bin civarında iken, bu sayı 2022 yılında artış göstererek 22 bin civarında gözükmektedir. Salgın sonrası aktif sporcu sayıları da benzer olarak salgın öncesine göre artış göstermiştir (Şekil 4).



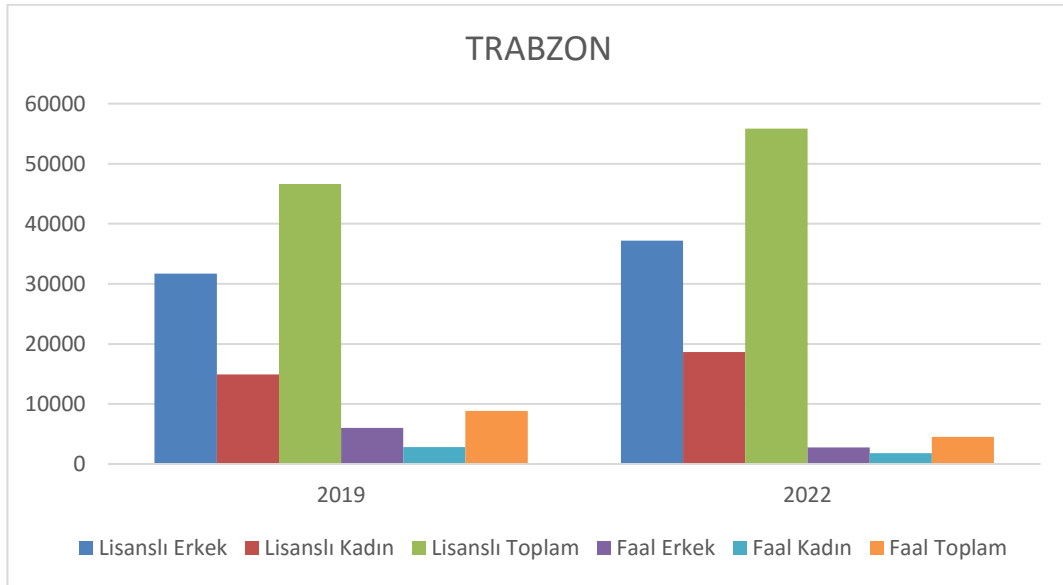
Şekil 4. Gümüşhane ili 2019 ve 2022 yılları arası Lisanslı ve Faal Sporcu Sayıları

Rize ili istatistiklerine göre salgın öncesi 35 bin kişinin altında görünen toplam lisanslı sporcu sayısının salgın sonrasında 40 bin kişiye yaklaştığı, ancak salgın sonrası aktif sporcu sayısının salgın öncesine göre düşüş gösterdiği görülmektedir (Şekil 5).



Şekil 5. Rize ili 2019 ve 2022 yılları arası Lisanslı ve Faal Sporcu Sayıları

Trabzon iline bakıldığında ise; salgın öncesi 50 bin kişinin altında görünen toplam lisanslı sporcu sayısının salgın sonrası 60 bin kişiye yaklaşarak artış göstermesine rağmen; toplam aktif sporcu sayısında aynı dönemlere göre bakıldığında düşüş kaydedildiği görülmektedir (Şekil 6).



Şekil 6. Trabzon ili 2019 ve 2022 yılları arası Lisanslı ve Faal Sporcu Sayıları

## Sonuç

Doğu Karadeniz illerinin tümünde toplam lisanslı sporcu sayısında yıllara oranla artış gözlemlenmekle beraber; faal sporcu bakımından salgın öncesi 2019 yılı ile salgın sonrası 2022 yılı karşılaştırıldığında, Artvin ve Gümüşhane'de artış gözlemlenirken; Bayburt, Giresun, Rize ve Trabzon'da düşüş gözlemlenmektedir. Yaşanan bu dalgalanmaların belirtilen şehirlerde gözlemlenen vaka sayıları ve şehirlerin sahip oldukları profesyonel, amatör takımlarında yer alan sporcu sayıları ile doğru orantılı olarak azalıp arttığı öngörülebilir. Ayrıca faal sporcu sayısının düşmesinin, sporcu ailelerinin salgın döneminde sürekli çocuklarının test yaptırma ve seyahat etme durumlarından kaynaklanacak hastalık durumlarından ötürü tedirginlik duymalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Gençlik ve spor faaliyetlerinde tesisleşme, spor elemanlarının istihdamı, antrenörlük eğitim programları gibi birçok spor politikasının güncelliğini ve yeterliliğini sürdürülebilir bir yönetim stratejisiyle ülke gençliğinin spora katılımını destekleyecek bir şekilde yürütülmesi önem arz etmektedir (Özbey ve ark., vd., 2019). Gençlik ve Spor Bakanlığının 2019-2023 Stratejik Plan değerlendirilmesinde geliştirilmesi önerilen geleceğe bakış ve maliyetlendirme konuları da düşünülerek (Kan ve Ağırbaş, 2021), gençlik ve spor faaliyetlerinde aktif sporcu sayılarının tekrar ivme kazanmasının sağlanabileceği öngörülebilir.

**Yazar Katkıları:** Metnin tamamı iki yazarın ortak ve eşit katkılarıyla oluşturulmuştur.

**Çıkar Beyanı:** Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır. Tüm yazarlar iş birliği içerisinde bu çalışmayı hazırlamıştır.

## Kaynakça

- Balcı, V., Gök, S., ve Akoğlu, H. E. (2018). Türkiye'nin Ulusal Gençlik ve Spor Politikalarının, Sürdürülebilirliğin Sosyal Boyutuyla İncelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 9-22.
- Biol, S. Ş., Aydın, E. ve Karaküçük, S. (2018). Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü Çalışanlarının Kent Merkezlerinde Halka Sunulan Sportif Rekreasyon Tesis ve Hizmetlerin Belirlenmesine İlişkin Görüş ve Önerileri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* 23,(4), 251-267.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı (2013). Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesi. Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayını.
- Kan, M. E. ve Ağırbaş, İ. S. (2021). Türkiye Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Bakanlığının 2019-2023 Stratejik Planının Analizi. *Anatolia Sport Research*, 2(1), 46-56.
- Kaplan, Y., ve Çetinkaya, G. (2014). Spor yoluyla toplumsallaşma-yeniden toplumsallaşma süreci. *International Journal of Sport Culture and Science*, 2(2), 120-125.
- Kasapoğlu, M. M. Ve Öçal, M. (2021). Türkiye'de spor yatırımlarının tabana yayılması politikasının sosyal adalet açısından önemi. *Journal of Management and Economics Research*, 19 (3), 173-191.
- Özbey, Ö., Akoğlu, H. E. ve Polat, E. (2019). Sporda Sürdürülebilir Başarı İçin Gençlik ve Spor Bakanlığı Faaliyetlerinin İncelenmesi. *International Journal of Social Science Research*, 8 (2), 42-59.

- Şallı, A. O., Küçük, V. ve Amman, M. T. (2017). Sporda Baskın Cinsiyet Analizi (Türkiye Örneği). *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi Journal of Sports and Performance Researches*, 8(2).
- Şentuna, M. (2013). Gençlik, Pop-Spor Kültürü ve Olimpiyatlar. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Şirin, T., Şirin, Y. E. ve Metin, M. (2021). Kriz Zamanlarında Spor Örgüt Yönetimi: Covid-19 Örneği. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 3(2), 331-345.
- Yetim, A. (2000). Sporun Sosyal Görünümü. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 63.
- Yıldırım, A. ve Simsek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Kitabevi: Ankara.

# Karadeniz Bölgesinde Yer Alan İl ve İlçe Belediyelerinin İnternet Siteleri Üzerinden E-Belediyecilik Uygulamaları Analizi

Ahmet GÜVEN\*  
Leyla DOĞAN\*\*

## Öz

Karadeniz bölgesi Türkiye'nin en fazla il ve ilçe belediyesine ev sahipliği yapan bölgelerinden bir tanesidir. Özellikle son yıllarda bu bölgede bulunan belediyelerin teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmelerin de etkisiyle hizmet sunum anlayışında e-belediyecilik adı verilen, halkın yerel ihtiyaçlarının karşılanmasında teknoloji tabanlı, karşılıklı etkileşime izin veren platformlardan daha fazla yararlandıkları görülmektedir. E-belediyecilik uygulamalarıyla, yerel halkın daha hızlı, etkin, düşük maliyette ve beklentilerine cevap veren hizmetler alması hedeflenmektedir. Ancak bu hizmetlerin yaygınlaşması belediyelerin sosyo-ekonomik büyüklükleri, alt yapısı ve finansal kaynakları yanında, bu konunun desteklenmesi bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmayla, Karadeniz bölgesinde yer alan il ve ilçe belediyelerinin e-belediyecilik faaliyetleri konusundaki durumunun saptanması amaçlanmaktadır. Bu amaçla öncelikle çalışmada teorik olarak e-belediyecilik konusu ele alınmakta, ardından Karadeniz bölgesinde bulunan il ve ilçe belediyelerinin internet siteleri üzerinden gerçekleştirilecek içerik analizlerine yer verilmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Karadeniz bölgesinde bulunan belediyelerin e-belediyecilik uygulamalarına artan oranda önem verdikleri görülürken, e-belediyecilik uygulamalarının belediyelerin büyüklükleri yanı sıra, belediye yönetiminin bu konudaki desteğine göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** E-devlet, E-belediyecilik, İl ve İlçe Belediyeleri, Karadeniz bölgesi

## Analysis of E-Municipality Applications through the Websites of Provincial and District Municipalities in the Black Sea Region

### Abstract

The Black Sea region is one of the regions that hosts the largest number of provincial and district municipalities in Turkey. Especially in recent years, municipalities in this region, with the effect of the developments in technology and communication, it is seen that they benefit more from technology-based platforms that allow mutual interaction, called e-municipality in the understanding of service delivery, in meeting the local needs of the people. With e-municipality applications, it is aimed that the local people will receive services that are faster, more effective, at low cost and that meet their expectations. However, the spread of these services varies depending on the socio-economic size, infrastructure and financial resources of the municipalities, as well as the support of this issue. With this study, it is aimed to determine the status of provincial and district municipalities in the Black Sea region regarding e-municipal activities. For this purpose, firstly, the subject of e-municipality is discussed theoretically in the study, and then content analyzes to be carried out on the websites of the provincial and district municipalities in the Black Sea region are included. According to the findings obtained from the study, while it is seen that the municipalities in the Black Sea region give increasing importance to e-municipalism applications, it has been concluded that e-municipalism practices differ according to the size of the municipalities as well as the support of the municipal administration in this regard.

**Keywords:** E-government, E-municipality, Provincial and District Municipalities, Black Sea region

**Geliş/Received:** 07.06.2022

**Kabul/Accepted:** 19.12.2022

- Etik Kurul İzni: Bu çalışmaya, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

\* Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, ahmetguvenn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5073-6345

\*\* Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE., Kamu Yönetimi ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, leyla.dogan\_96@outlook.com, ORCID: 0000-0001-6623-0456

(Araştırma Türü: Araştırma makalesi)



## Giriş

Günümüz dünyasında kamu yönetiminin tıpkı özel sektörde olduğu gibi değişim karşısında kendini yeniden konumlandırmak zorunda kaldığı gözlemlenmektedir. Bu değişim bir ihtiyaç olarak hem kamu kurumlarında hem de kamusal hizmetlerin doğrudan muhatabı olan vatandaşlar tarafından dillendirilmektedir. Kamu yönetiminin elindeki imkanlar ölçüsünde bu talebe cevap vermeye çalıştığı görülürken, vatandaşlarında bu yönde artan bir beklenti içine girdiği görülmektedir. Özellikle küreselleşme ile hız kazanan bilgi teknolojileri kullanımı, beraberinde farklı ülkelerden farklı uygulamaları hızlı bir şekilde vatandaşların haberdar olmalarını sağlarken, bu uygulamalara yönelik beklentilerinde artmasına neden olmaktadır. Bu durum karşısında ilk muhatap olan kamu yönetimiye buna uygun politikalar belirlemek durumunda kalmaktadır.

E-devlet olgusu da bu çerçevede kamu yönetimine yardım eden önemli bir aracı haline gelmiştir. 90'lı yıllardan bu yana internet olgusunun hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmasıyla birlikte gerek bireyler gerekse devletler bu teknolojiye faydalanma yarışına girmişlerdir. Kamu yönetiminin işleyişinde, işlerliğinde, e-devlet araçlarından sıklıkla faydalandığı görülmektedir. Bu sayede vatandaşların beklentilerine uygun, hızlı hizmet sunan, şeffaf, katılıma imkân tanıyan ve düşük maliyetli hizmet sunumunun önü açılması hedeflenmektedir. E-devlet alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak yerel ölçekte hizmet sunan başta belediyeler olmak üzere birçok yerel örgütlenmenin bu teknolojiye hızlı bir şekilde faydalanma çabası içinde olduğu görülmektedir.

Çalışmanın da konusunu oluşturan il ve ilçe düzeyinde faaliyet yürüten belediyelerin e-belediyecilik araç ve gereçlerinden ne düzeyde faydalanabildikleri, hangi hizmetleri ne ölçüde hayata geçirebildikleri bunu yaparken e-belediyecilik hizmetlerinin il ve ilçe ayrımı başta olmak üzere bu hizmet birimlerinin sosyo-ekonomik yapısına göre bir farklılık taşıyıp taşımadıkları Karadeniz bölgesinde bulunan il ve ilçe belediyeleri üzerinden analiz edilmek istenmektedir. Bu kapsamda hazırlanan çalışmada öncelikle teorik olarak, e-devlet, e-belediyecilik kavramları ve bu kavramların yerel düzeydeki önemine değinerek kavramsal çerçeveden bahsedilecek ardından Karadeniz bölgesinde yer alan il ve ilçe belediyelerinin web siteleri üzerinden gerçekleştirilecek içerik analizine yer verilecektir.

## Kavramsal Çerçeve

Günümüz dünyası küreselleşme sürecinin de etkisi ile sürekli bir hareketlilik, değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Yaşanan ekonomik, siyasal, teknolojik ve toplumsal gelişmeler tüm insanlığı ve devletleri yakından etkilemektedir. Bu bağlamda, özellikle 1980'li yıllar bir dönüm noktası olarak bu dönüşümün başlangıç yılları olarak ifade edilmektedir (Şener ve Eren, 2021: 864).

Bilgi çağı olarak adlandırılan bu dönemin “bilgisayar çağı ya da dijital çağ” daha sonra bilginin coğrafi sınır tanımaksızın hızlı bir şekilde transfer edilebilmesine olanak sağlayan teknolojilerin gelişmesi,

yani internetin yaygın kullanımı ile tüm dünyayı kuşattığı görülmektedir (Ardıç ve Altun, 2017: 12-30). İnternet ve bilgi iletişim teknolojilerinin insan hayatına girmesiyle beraber hem bireysel hem de kurumsal açıdan birçok değişim ve dönüşüm bu yıllar itibari ile yaşamımızın önemli bir parçası haline almıştır (Akay ve Değirmen, 2019: 351). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve buna bağlı olarak da yeni medya teknolojilerinin gelişimi ve yaygın kullanımıyla birlikte, tüm bilgilere kolay ve hızlı bir şekilde ulaşabilen insanlar daha iyi hizmetin nasıl olduğunu, nasıl olması gerektiğini de görüp yeni bir arayış içine girmişlerdir (Şener ve Eren, 2021:864). Bu arayış neticesinde devletlerde bu talebe uyum sağlamak adına hizmet sunumlarında dijital teknolojilerden faydalanma yolları aramaya başlamışlardır. Bu çerçevede devletlerin bilgi ve iletişim teknolojilerine uyumlu hizmet sunum anlayışı geliştirmeye yönelik faaliyetlerinde bir artış gözlenmiştir.

Devletler bu dijitalleşme sürecinde, kurum ve kuruluşların performanslarını artırmak ve işlerini daha etkin olarak yürütmek için kullanabilecekleri teknolojik varlıkların kullanımını yaygınlaştırmak ve bu teknolojilerin örgüte olan etkilerini artırma amacıyla bir dijital dönüşüm sürecine girmişlerdir. Dijital dönüşüm, üretkenliği ve sosyal refahı artırmak amacıyla hizmet sunumunda güncel teknolojilerin benimsenmesini gerekli kılmıştır. Dijital dönüşüm, gelişmiş teknolojiler ile iş süreçlerinin dijital bir yapıyla entegre edilmesi olarak toplumun her alanında karşımıza çıkan anahtar bir kavram olmuştur (Nalbantoğlu, 2021:15). Kamu yönetiminde dijital dönüşüm sürecinin kamuya kazandırdığı en önemli kavram hiç kuşkusuz e-devlet adı verilen, devletin sanal hizmet sunum platformu olarak kabul edilen sanal yapısı olmuştur.

Bu yapının ortaya çıkışında yeni kamu yönetimi yaklaşımının kamu yönetimi üzerinde ortaya çıkardığı yeni beklentiler ve beraberinde gelen değişim oldukça önemli bir yere sahiptir. Yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında klasik yönetime getirilen eleştiri ve bu yönetimin olumsuz unsurlarının giderilmesinde, şeffaflık, katılım, rekabet gibi unsurların gerekliliği e-devlet anlayışının kamu yönetiminde sıkı bir yere sahip olmasında önemli olmuştur (Güven, 2017:128-130). Özellikle katılım konusunda e-devlet anlayışı demokratik, şeffaf ve hesap verilebilir bir yönetim için yeni kamu yönetimi yaklaşımının önemli unsurlarından biri haline gelmiştir.

Bu kapsamda e-devlet anlayışının hem kamu kurumlarının birbirleriyle olan ilişkisinde hem de vatandaş ile olan ilişkilerinde katılıma dayalı, daha hızlı ve daha verimli bir işleyişin sağlanması amacı güttüğü görülmektedir (Çarıkçı, 2010: 100). E-devlet, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle kamu hizmetlerinin üretimi ve sunumu noktasında bir yandan kamu yönetiminin şeffaf ve hesap verebilir olmasını diğer yandan vatandaşların ihtiyaçlarının karşılanması noktasında hızlı ve güvenilir şekilde verilerin ortaya konmasını amaçlayan bir platformdur (Şataf vd., 2014: 2). E-devlet uygulamalarının en büyük avantajını, vatandaşların kamusal hizmetlerle ilgili bilgilere ulaşmalarının daha kolay ve açık bir şekilde gerçekleştirmeleri yönündeki katkısında aramak gerekmektedir (Geymen ve Karaş, 2006: 2).

E-devlet; devletin vatandaşlara karşı sorumlu olduğu görev ve hizmetler ile vatandaşların devlete karşı sorumlu olduğu görev ve hizmetlerin karşılıklı şekilde elektronik ortamda hızlı ve kesintisiz gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir (Çarıkçı, 2012: 98). E-devlet uygulamasının teknolojik araçları kullanarak devleti daha etkin, etkili, hızlı hale getirdiğini ve devletin eski bürokratik yapısından kaynaklanan sorunlara çözüm ürettiğini ifade etmek mümkündür (Erdem, 2014: 736). E-devlet yaklaşımı, daha çok vatandaşın ön planda tutulduğu ve vatandaşın merkezi bir konumda yer aldığı, kamu çalışanı olan personelin verdiği hizmetin kalitesinden ve aktardığı bilgidan sorumlu tutulduğu, kamu görevlisinin çalışma performansının değerlendirildiği, başarılı performansın ödüllendirilip olumsuz performansın düzeltilmeye çalışıldığı, kamu hizmeti sürecini sadece kamu kurum ve kuruluşlarının olanakları ile sınırlamayıp bu sürece özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını da dahil etme çabasında oluşan bir yaklaşımdır (Güven ve Erarslan, 2019: 18).

### **Kamuda Dijital Dönüşüm Gereksinimi ve E-Devlet**

Kamu yönetimi küreselleşme sürecinin ve bu sürece yön veren teknolojik gelişmelerin de etkisi ile özellikle son 40 yıl boyunca çok ciddi bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Bu süre zarfında bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, internet kullanımının toplumun her tarafında yaygınlaşması, bilgi çağı ve bilgi toplumu olarak nitelendirilen döneme geçiş süreci ile kamu hizmetlerinin sunum şekli de bu değişimden nasibini almak zorunda kalmıştır (Göçoğlu, 2020: 615). Küreselleşen dünyanın dijitalleşmesi kamu sektörünün de kendisini güncelleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Onaran ve Gençtürk, 2022:17).

Özellikle sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru bir geçişin yaşandığı bu dönemde bilişim teknolojileri her alanı etkilediği gibi kamu yönetimi alanını da yoğun bir şekilde etkisi altına almıştır (Parlak ve Sobacı, 2008: 213). Bu süreçte bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve yeni medyanın gelişimi (sosyal medya), vatandaşların devletle ilişkilerini sorgulamalarına, yeni beklenti ve taleplerde bulunmalarına ve devletin bu yönde faaliyette bulunmaları gerektiğine inanmalarına neden olmuştur (Şener ve Eren, 2021: 871). Kamu yönetiminde özellikle 1990 yılı ve sonrası dönemde küreselleşmenin etkisiyle yaşanan değişim ve dönüşüm talebi kamu yönetiminde dijital dönüşüm sürecinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Erdoğan, 2019: 552). Söz konusu teknolojik gelişmeler yalnızca kurumsal olarak yönetimleri etkilememiş aynı zamanda bireyin, toplumun ve devletin üzerinde de pek çok değişikliğin yaşanmasına neden olmuştur (Odabaş, 2009:1). Kamu yönetiminde temelleri 1980’li yıllarla atılan dönüşüm süreci, 2000’li yıllarla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinde ve yeni medya teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle desteklemiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte etkili olmuştur (Eryılmaz, 2004: 52-54). Başta sosyal medya olmak üzere vatandaşın bu süreç zarfında kamu yönetiminden beklentilerinde meydana gelen ciddi değişiklikler kamu yönetimi tarafından göz ardı edilemeyecek noktalara ulaşmıştır.

Kamu yönetimi alan yazınında, kamu hizmetlerinin sunumunda gerçekleşen dijital dönüşümün en somut hali olarak e-devlet uygulamaları gösterilmektedir. Kamu hizmetlerinin bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla sunumu olarak ifade edilen e-devlet kavramı bu süreçte ortaya çıkmış önemli bir kavramdır (Karasoy ve Babaoğlu, 2020: 115). Alan yazınında e-devlet'i "bir kurtarıcı" ya da kamu yönetiminin mevcut tüm sorunlarının çözümü için "sihirli bir değnek" olarak gören ya da kavramı sınırlı ve yüzeysel olarak tanımlayan birçok çalışmaya ve araştırmacıya rastlamak mümkündür (Mecek, 2017: 1818).

Kamuda dijitalleşme sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkan e devlet anlayışı ve uygulamalarıyla kamusal hizmet sunumunun daha hızlı, şeffaf, verimli ve ekonomik olarak sunulacağı kabul edilirken aynı zamanda hizmet sunumundaki işlem sayısının azalması, bürokratik süreçlerin kısılması ve buna bağlı olarak kırtasiyeciliğin en aza indirilerek tasarruf edileceği öngörülmektedir (Karasoy ve Babaoğlu, 2020:116). Bu kapsamda e-devlet düşüncesiyle kamusal hizmetlerin oluşturulmasında ve sunumunda etkin, ulaşılabilir, şeffaf, demokratik ve hızlı olunması gerektiği ile ilgili bir motivasyondan yola çıkılarak hızlı bir gelişim alanı oluşturulmaya çalışılmıştır (Akgümüş vd., 2021: 104). E-devlet, vatandaş merkezli olan, görevi vatandaşla hizmet sunmak olan kamu çalışanını verdiği bilgidan ve yaptığı işlerden sorumlu tutan, çalışanların performans ölçümünü yaparak kaliteli performansı ödüllendiren yetersiz olan performansları ise yeterli hale getirmeyi hedefleyen, hizmet sunma sürecini sadece kamu ile sınırlandırmayıp özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını da bu sürece dahil eden bir teknolojik yaklaşımdır (Polat, 2016: 4). E-devlet kamunun sunduğu bilgi ve hizmetlere erişimi kolaylaştırmak ve vatandaşların kamusal hizmetlere katılımını arttırmak için her türlü bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanıldığı bir yapılandırma (Odabaş, 2009: 7).

Günümüzde kamu yönetiminde e-devletin, bilgi teknolojilerinin kullanımının yanı sıra vatandaşların yönetim süreçlerine etkin olarak katılımını sağlayan, yönetimlerin vatandaşlar tarafından denetimine imkan tanıyan devlet ile vatandaş arasındaki iletişimin otomasyon yöntemiyle güçlenmesini hedefleyen bir yönetim felsefesi olarak yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu görülmektedir (Güven, 2019: 36). Türkiye'de kamusal hizmet sunumunda 2000'li yıllarından bu yana özellikle e-devlet vasıtasıyla sunulan hizmetlerin hızla yaygınlaştığı ve geliştiği bilinmektedir (Atmaca, 2009). Günümüze gelindiğinde kamusal hizmetlerin büyük bir çoğunluğunun klasik hizmet sunum anlayışı yanında sanal olarak e-devlet üzerinden etkin olarak sunulduğu görülmektedir. Söz konusu hizmetler kamunun birçok alanında başta merkezi yönetimler yanında yerel yönetimler tarafından da yaygın olarak kullanılması kamusal hizmetlerin etkinliği ve verimliliği açısından olumlu bir gelişmedir (Schou ve Hjelhot, 2018).

### **Belediyelerde Dijital Dönüşüm İhtiyacı ve E-Belediyecilik**

Kamu yönetiminin her alanında olduğu gibi küreselleşme ve bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak vatandaşlara en yakın yönetim birimleri olarak kabul gören yerel yönetimler bu değişim süreci karşısında kendilerini geliştirerek dönüştürmek durumunda kalmışlardır (Erdoğan, 2019:59). Bilgi teknolojilerinin gelişimi önderliğinde kamu alanında yaşanmış her dönüşüm yerel yönetimleri de

etkilemiş ve bunun sonucunda yerel yönetimlerin öncü gücü olan belediyeleri asli görevini yerine getirmek için bilgi toplumunun ihtiyaçları doğrultusunda e-belediye, m-belediye, ya da dijital belediye şeklinde yeniden yapılandırmak zorunda bırakmıştır (Onaran ve Gençtürk, 2022:17).

Hızla gelişen teknoloji ve iletişim araçlarının yaygınlaşması belediyelerde hizmet kalitesi, maliyetler, zaman tasarrufu, toplumsal verim konularında olumlu yönde etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla internet teknolojilerine dayalı uygulama ve çalışmaların kullanımı konusunun daha dikkatli bir şekilde ele alınması ve bu yönde planlamaların yapılması gerekmektedir. Belediyelerin kurumsal kimlikleri, imajları ve hizmetlerin kalitesinin optimizasyonu için bu alanda yürütülecek çalışmalar belediyelere hizmetlerinin etkinliği ve verimliliğini artıracak yönde büyük fırsatlar sunacaktır (Akay ve Değirmen, 2019: 364). Dijital araçlar yardımıyla sunulan hizmetler belediyelerin hizmet sunumları doğrudan etkilerken hizmetin muhatabı olan halkın yaşam kalitesine de dolaylı olarak etkide bulunacaktır (Arslan, 2012: 7).

21. yüzyıl ile yerel yönetimler, küreselleşmenin ve uluslararası örgütlerinde katkılarıyla artık tüm dünyada işlevini artırarak güçlenmeye başlayan ve çeşitlenen ihtiyaçları karşılamak için farklı örgüt yapıları ile giderek genişleyen ve yerel taleplerin karşılanmasında merkezi yönetimlerin önüne geçerek ilk sırada yer alan modern yönetimler haline gelmiştir (Çiçek, 2014: 55). Dijital çağ öncesi dönemlerde kendi içerisinde gelişim sağlamaya çalışan yerel yönetimler, dijital çağla birlikte internet sayesinde hem kendi geliştirdiği uygulamalar hem de dünyada yerel yönetimlerde uygulanan ve başarı gösteren modellerden kendine uygun olan uygulamalar sayesinde elinde bulunan kıt kaynakları ile daha etkinli ve verimli hizmet sunma imkanına sahip olmuşlardır (Kaypak vd., 2017: 1801). Günümüzde yerel yönetim birimlerinin, vatandaşların kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak, kamu hizmetlerinden etkin ve verimli bir şekilde yararlanmasını sağlamak, vatandaşların politik karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmek, zaman ve kaynak tasarrufu sağlamak için dijital araçlardan sıklıkla yararlandıkları gözlenmektedir (Erdoğan, 2019: 59). Yerel yönetimlerin, yerel halkın taleplerine uygun etkin ve verimli kaynak kullanımıyla vatandaşların kültürel, ekonomik ve sosyal hayatlarında kaliteli yaşama kavuşabilmelerini sağlayabilmesi için öncelikle demokratik, şeffaf, hesap verebilir, güvenli ve teknolojinin imkanlarından tam olarak faydalanan bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir (Çoruh, 2010: 505).

Böyle bir yapının tesisi, yerel yönetimlerde bilgi teknolojileri uygulamalarının kullanımının yaygınlaşması, e-devlet anlayışının bir sonucu olarak yerel yönetimlerde e-belediyecilik adı verilen kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. E-Belediye (Elektronik Belediye) ile yerel yönetimler hizmet ve faaliyetlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ile vatandaş ve işletmelere internet üzerinden etkin bir biçimde hizmet sunumu sağlanmakta ve kurum içi birimlerin internet ağları ile entegrasyonu sonucunda da dış birimlerle ağ üzerinden hızlı iletişim kurulabilmektedir (Karakaya, 2006: 4). Günümüzde hemen hemen tüm belediyelerde kullanılmaya başlanan e-belediye uygulaması ile internet teknolojisi kullanılarak, klasik belediye anlayışından modern belediye anlayışına geçişin hız kazandığı görülmektedir (Çakır, 2015: 5).

Devletin vatandaşa en yakın hizmet sunan kolu olan yerel yönetimlerin e-devlet uygulamalarını kendi yöntemleriyle bütünleştirerek e-belediye uygulamasını geliştirmeleri uzun süren bir sürecin neticesinde olmuştur (Erdoğan, 2019: 552). 1990'lı yıllarla başlayan, "devlet" kavramı üzerinde yeniden durulması gerektiği konusunu ortaya çıkaran, gerek neo-liberal politikalar gerekse yeni kamu işletmeciliği anlayışı ekseninde şekillenen politika ve uygulamalar, kamusal hizmetlerin, farklı araç ve uygulamalarla halkın beklentileri karşılayacak yönde yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır (Özdek, 1999: 28).

Bu süreçte bilgi toplumunun ihtiyaçlarını karşılayacak etkin, şeffaf, hesap verebilir, vatandaş odaklı bir yönetim anlayışının neo-liberal politikalarla sağlanacağına yönelik düşünceler ön plana çıkmıştır (Şahin, 2016: 38). Bu politikalarla amaçlanan, kamu hizmetlerinin sunulmasında vatandaşların ihtiyaçlarının, isteklerinin, düşüncelerinin, şikayetlerinin göz önünde bulundurulmasını sağlamaktır (Kutlu vd., 2009: 508). Bu beklentilerin karşılanması konusunda E-devlet düşüncesinin yerel yönetim birimlerine yansımaları olarak, e-belediyecilik anlayışının ortaya çıkması ve yaygınlık kazanması bu sürecin bir neticesi olmuştur.

E-belediyecilik, belediyelerin gerçekleştirmiş olduğu mal ve hizmet sunumunun, elektronik ortamda o yörenin halkının hizmetine sunulması olarak ifade edilebilir (Alodalı vd., 2012: 88). E-belediye, zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın belediyelerin elektronik ortamda sunduğu hizmetlere erişim olarak adlandırılabilir (Çakır, 2015: 5). E-belediye, temelde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasıyla daha şeffaf, etkin ve verimli, vatandaşa daha yakın ve vatandaşın katılımını arttıran bir yapılanmayı ifade etmekle birlikte, hizmetlerin bir web sitesi aracılığıyla elektronik ortama taşınmasını ifade etmektedir (Acılar, 2012: 131). Ayrıca, kamu hizmetinin vatandaşlara daha etkin, etkili, kaliteli, hızlı bir şekilde sunulacağı bir devlet yapısının oluşturulması da bu kavramın amaçları arasında yer almaktadır (Şahin, 2014: 36).

Belediyelerin dijital teknolojilerden daha fazla faydalanmalarında ve e-belediyecilik uygulamalarının yaygınlaşmasında kamu yönetiminin geçirdiği dönüşüm süreci oldukça etkili olmuştur. Kökenleri 80'li yıllara dayanan 90'lı yıllar ile birlikte internet ve iletişim araçlarının artan etkisiyle beslenen yeni yönetim anlayışı günümüzde belediyelerin asli görevi ve amacını oluşturan kendilerine verilen kaynaklar ve imkanlar dahilinde yerel halkın pek çok alanda beklediği hizmetleri yerine getirmelerine imkan tanımıştır (Güven ve Dülger, 2017: 51). Bu kapsamda klasik yerel yönetim anlayışı ve daha sonraları bu anlayışın yerini almaya başlayan e-belediyecilik (modern yönetim anlayışı) anlayışı arasındaki farkları aşağıdaki Tablo 1. de karşılaştırmak mümkündür.

**Tablo 1: Klasik ve Modern Yerel Yönetim Anlayışı**

Klasik Yerel Yönetim Anlayışı	Modern Yerel Yönetim Anlayışı (E-belediye)
Bürokratik süreç uzundur.	Bürokratik süreç kısadır.
Yönetim dışı kapalıdır.	Şeffaf, açık bir yönetim söz konusudur.
Halkın katılımı zor ve güçtür	Halkın katılımı esas alınır ve güçlüdür.
Bürokratik denetim esastır.	Performans denetimi esastır.
Kamu hizmetine erişim sınırlıdır.	7 gün 24 saat hizmet sunulmaktadır.
Bürokrasi temelli bir hizmet sunumu vardır.	Vatandaş odaklı hizmet sunumu esastır.
Kırtasiyecilik yaygındır.	Kırtasiyecilik düşük oranda görülür.

**Kaynak:** Henden ve Henden, (2005: 90)'dan uyarlanmıştır.

Tablo 1’de görüleceği üzere klasik yerel yönetim anlayışı yerel yönetimlere ve sundukları hizmetlerde verimlilik ve etkinliklerinde birtakım sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Yerel yönetimler e-belediyecilik anlayışı ile bu sorunların üstesinden gelmekte ve istenilen etkinlik, verimlilik ve düşük maliyetli hizmet sunum amaçları bu yaklaşımla daha kolay hayata geçebilmektedir. Bu süreçte e-belediyecilik anlayışının benimsenmesi ve desteklenmesi oldukça önemlidir. E-belediyecilik anlayışı ve uygulamaları klasik belediyecilik anlayışının oldukça dışında tutulmalıdır (Oğurlu, 2010: 237). Bu anlayış kapsamında belediyelerin bilgi ve iletişim teknolojilerini daha etkin kullanarak vatandaşların belediye hizmetlerine daha hızlı, daha etkili ve daha kolay erişmesini olanak sağlandığı görülmektedir (Ulusoy ve Çobanoğulları, 2013: 273).

Bu katkılarına rağmen e-belediyecilik anlayışı ve uygulamalarının ülkemizde başlangıçta “tanıtım” ve “halkla ilişkiler” amacıyla; özellikle internet üzerinden belediye başkanını tanıtan, başkan ve belediye faaliyetleri hakkında genel bilgiler veren bir platform olarak kullanılan e-belediyecilik uygulamaları, daha sonrasında belediyelerin iletişim hizmetleri ve online hizmetler sunmaya başlamasıyla yeni bir döneme girdiği görülmektedir (Alodalı vd., 2012: 83). Elbette dijitalleşen dünyada bilgiye erişim açısından yerel yönetimlerin web sayfalarına her an erişim sağlanabilmesi hizmet sunumunda kalite artışını beraberinde getirecektir (Karaca ve Öztürk, 2019). Tüm bu sürecin devlet ve vatandaş arasındaki bağı güçlendirici nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bu araçların vatandaşlara daha katılımcı bir özellik kazandıracağı açıktır (Maraş, 2011: 129). E-belediyecilik uygulamalarının bu süreçte devlet ve vatandaş arasındaki etkileşimi güçlendirmesi bakımından ve vatandaşın daha katılımcı bir özellik kazanmasına olan

katkısı açısından oldukça önemli bir işleve sahip olduğu görülmektedir (Eren, 2020: 16). E-belediyecilik uygulamalarının yerel yönetimlerin asli görevleri olan yerel ihtiyaçların kamu yararı çerçevesinde, zamanında, düşük maliyette ve verimli bir şekilde karşılanmasına ciddi katkıları olacaktır.

## Araştırma

### Araştırmanın Yöntem ve Modeli

Bu çalışma nicel metodoloji çerçevesinde yürütülmüş ve içerik analizinden faydalanılarak gerçekleştirilmiştir. Bilindiği gibi içerik analizi özellikle sosyal bilimler alanında yürütülen çalışmalarda yazılı, açık, nesnel ve nicel içeriğin tanımlarını yapan bir araştırma tekniği olarak yaygınlıkla kullanılmaktadır (Berelson, 1971: 18). Çalışma kesitsel tipte ve genel tarama modelinde gerçekleştirilen bir saha çalışması niteliğindedir. Genel tarama modelindeki çalışmalar “çok sayıda elemandan oluşan bir evrende genel bir yargıya varmak amacı doğrultusunda evrenin tümü ya da örneklem üzerinden yapılan taramaları” ifade etmektedir (Büyüköztürk vd., 2013). Bu çerçevede hazırlanan çalışmada, araştırma modelinin seçilmesinde incelenen platformların incelenen olguya herhangi bir etkide bulunmaksızın olduğu gibi araştırılmasına ve mevcut durumun saptanmasına olanak vermesi açısından katkı vereceği düşünülmektedir.

### Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Türkiye’de Karadeniz Bölgesinde yer alan 18 il ve bu illerin içinde yer alan 188 ilçe belediyesi toplam 198 belediyenin resmi internet sayfaları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında herhangi bir örneklem seçimine gidilmeyerek tüm evrene ulaşılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda araştırmada toplam 198 belediyeye ait resmi internet sayfası üzerinden inceleme gerçekleştirilmiştir. Belediyelere ait bu internet sayfalarının 198’ine (%100) erişim sağlanarak araştırma tamamlanmıştır.

### Veri Toplama Araçları ve Süreci

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından literatür derinlemesine taranmış (Akgümüş, vd., 2021, Arıkboğa, 2017; Mecek, 2017; Çakır, 2017) ve e-belediyecilik uygulamalarını saptamaya yönelik göstergeler yazarlar tarafından literatürü destekler şekilde bir form yardımıyla hazırlanmıştır. Hazırlanan form belediyelerin web sayfalarını inceleyebilmek için belediye web ana sayfasına ait genel bilgiler, belediyelerin e-belediyecilik uygulamalarına ait bilgiler ve belediyelerin e-belediyecilik uygulamalarının işlevselliğine ait bilgileri saptayacak şekilde alt kategorilere ayrılarak yapılandırılmıştır. Veri toplama sürecinde öncelikle Microsoft Excel formatında bir form hazırlanmıştır. Bu form üzerinden Karadeniz Bölgesinde yer alan 198 belediye üzerinden ilgili soruların cevaplarının girişi gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar Karadeniz Bölgesinde yer alan 198 belediyenin internet sayfalarını tek tek ziyaret ederek soruları cevaplamış, içerik analizi gerçekleştirmiştir. Daha sonra Microsoft Excel formatında bir araya getirilen veriler SPSS 16 paket programına aktarılarak tanımlayıcı istatistikler kullanılmış; frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır.



## Araştırmanın Etik Yönü

Yürütülen araştırmada Karadeniz Bölgesinde yer alan 198 belediyenin web sayfalarının incelenmesine dayanan bir doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bu nedenle bu teknikte doğrudan insanlar veya hayvanlar üzerinde bir etki söz konusu olmadığından dolayı araştırma kapsamında etik kurul iznine gereksinim duyulmamıştır.

## Bulgular

Karadeniz Bölgesinde yer alan belediyelerinin web siteleri üzerinden gerçekleştirilen araştırmanın analizi sonucunda elde edilen bulgular belediyelerin web sayfalarına ilişkin genel bilgiler, internet sayfalarında e-belediyecilik kapsamında sunulan hizmetlerle ilgili bilgiler ve bu hizmetlerin etkinliği ile ilgili bilgiler başlıkları altında aktarılacaktır.

## Belediyelerin Web Sayfalarına İlişkin Genel Bilgiler

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de Karadeniz Bölgesinde yer alan 198 belediyenin web ana sayfaları üzerinden gerçekleştirilen içerik analizlerinden elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Bu çerçevede 198 belediye üzerinden yürütülen çalışmada web ana sayfalarının e-belediyecilik hizmetlerini destekleyecek nitelikte alt yapısını oluşturan genel profiline ait bulgular aşağıdaki Tablo 2. de gösterilmektedir.

**Tablo 2 :** Belediyelerin İnternet Sayfalarına İlişkin Genel Bilgiler I

	Sıklık (n)	Yüzde %
Web Sayfasında Arama Motorunun Bulunması		
Evet, arama motoru var	110	56
Hayır, arama motoru yok	88	44
Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’na Yönelik Bilgi		
Evet, bilgilendirme yapılıyor	80	40
Hayır, bilgilendirme yapılmıyor	118	60
Arşiv Bilgilerine Yer Vermesi		
Evet, arşive sahip	42	21
Hayır, arşive sahip değil	156	79
Yabancı Dilde Yayın Desteği		
Evet, yabancı dilde yayın desteği var	5	4
Hayır, yabancı dilde yayın desteği yok	193	96
Engeli Dostu Site		

Evet, engeli dostu içerik var.	2	1
Hayır, engeli dostu içerik yok	196	99

Tablo 2’de görüleceği üzere belediyelerin web sayfalarına ilişkin olarak belediyelerin web sayfalarının %56’sının (n=110) site içinde arama motoru bulundurduğu; %44’ünün (n=88) ise web sayfalarında arama motoru bulundurmadıkları görülmektedir. Arama motoruna sahip olan belediyelerde bu alanın oldukça sınırlı kullanıldığı görülmüştür. Belediyelerin bu alanı genellikle site içinde sundukları hizmetler ve paylaştıkları belge, yayın ve mevzuata kolay erişim sağlamak amacıyla kullanıma açtıkları görülmektedir. Belediyelerin web sayfalarının %40’ının (n=80) Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) kapsamında bilgilendirme yapıldığı; %60’ında (n=118) ise Kişisel Verileri Koruma Kanunu kapsamında herhangi bir bilgilendirmeye sahip olmadığı saptanmıştır. İlgili kanun bilindiği gibi özellikle online işlemlerde ve e-belediyecilik gibi uzaktan erişim ile yürütülen kamusal hizmetlerde bireylerin kişisel bilgilerinin korunmasına yönelik bireylere güvence sağlayan önemli bir işleve sahiptir. Bu güvencenin olmaması belediyelerin sunduğu hizmetlerin online olarak vatandaşlar tarafından alınmasında teşviki düşürdüğü görülmektedir.

Belediyelerin web sayfalarının %21’inde (n=42) geçmişe dönük duyuru, faaliyet, mevzuat vb. konularda arşiv bilgilerinin yer aldığı bir alan bulunurken, belediyelerin %79 (n=156) de “arşiv” ibaresine hiç yer vermedikleri görülmektedir. Benzer şekilde arşiv alanına sahip olan belediyelerinde büyük bir kısmında arşiv verilerinin birkaç yıldan fazla geçmişe gitmedikleri görülmektedir. Belediyelerin geçmişe yönelik bilgi, haber ve hizmetlerini konu alan bilgilerini saklamaması, yönetime olan güven ve belediyelerin kıyaslanması açısından sorunlar oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında web sayfaları incelenen belediyelerin %96’sında (n=193) yabancı dilde bilgi sunmadığı; %4’ünün (n=5) ise birden fazla dile de yabancı dilde paylaşımına olanak verdiği görülmektedir. Her ne kadar yerel ölçekte hizmet veren ana muhatabı yerel halk olan belediyelerin özellikle turizm başta olmak üzere kentsel hizmetler, alt yapı vb. konularda yabancı kişilere yönelik olarak da hizmet sunması önemli bir konudur. Yabancı dil desteğinin büyük ölçekli illerde dahi ihmal edildiği görülmektedir.

Belediyelerin web siteleri incelendiğinde elde edilen bir diğer bulguda özellikle engelli bireylere yönelik kayda değer herhangi bir kullanım kolaylığının belediyelerin tamamına yakınında yer almaması oluşturmaktadır. Başta görme ve işitme engeli bulunan bireylerin kendi başlarına yardım almadan bu siteler üzerinden hizmete ulaşmaları pek mümkün görünmemektedir. Belediyelerin internet sitelerinin sadece %1’inde (n=2) engeli dostu site özelliğine sahip olduğu görülürken, %99’unda (n=196) ise engeli dostu bir web sayfa tasarımına sahip olmadıkları görülmektedir.

Belediyelerinin web ana sayfaların genel tasarımı ve yapısı incelendiğinde yine aşağıda yer alan Tablo 3’deki bulgularla karşılaşıldığı görülmektedir.

**Tablo 3:** Belediyelerin İnternet Sayfalarına İlişkin Genel Bilgiler II

	Sıklık (n)	Yüzde %
Belediyeye Ait Sosyal Medya Hesaplarının Paylaşılması*		
Facebook	177	89
Twitter	163	82
Instagram	124	63
Youtube	107	54
Belediyeye Ait İletişim Kanallarının Varlığı		
E-Posta	188	95
Adres	189	95
Telefon	188	95
Belediye Çalışanlarının İletişim Bilgilerinin Varlığı		
Evet, bilgi paylaşılıyor	56	28
Hayır, bilgi paylaşılmıyor	142	72
Kente Ait Tanıtıcı Bilgilerin Varlığı		
Evet, bilgi paylaşılıyor	184	93
Hayır, bilgi paylaşılmıyor	14	7
Kentin Haritasının Paylaşılması		
Evet, harita var	155	78
Hayır, harita yok	43	22
Belediyenin Mevcut ve Yeni Proje ve Hizmetlerinin Tanıtımı		
Evet, bilgi paylaşılıyor	144	73
Hayır, bilgi paylaşılmıyor	54	27
Belediyeye Ait Canlı Yayın Desteği		
Evet, var	56	28
Hayır, yok	142	72

Tablo 3 incelendiğinde belediyelerin web sayfalarında sosyal medya hesaplarına ne derece yer verdikleri görülmektedir. Buna göre belediyelerin %89'unda (n=177) Facebook, %82'sinde (n=163) Twitter, %63'ünde (n=124) Instagram ve %54'ünde (n=107) Youtube sayfasına ilişkin bağlantılar paylaştığı görülmektedir. Bunların yanında belediye başkanlarının da kendi özel sosyal medya hesaplarına belediye web sayfası üzerinden ulaşım imkanı verildiği de görülmektedir. Belediye web sayfalarında belediyeye ait iletişim

bilgilerinin bulunma durumu incelendiğinde tüm belediyelerin %95'inde e-posta adresi, telefon bilgileri ve belediyenin e-mail adresinin açık bir şekilde paylaşıldığı görülmektedir. Bununla birlikte belediye çalışanlarının iletişim bilgilerinin paylaşılması konusunda benzer bir durum olmadığı görülmektedir. Belediyelerin internet sayfalarında çalışanlarına ait iletişim bilgilerinin bulunma durumu incelendiğinde 56 belediyenin (%28) de çalışanların iletişim bilgileri yer alırken, 142 belediyenin (%72) de çalışanlara ait iletişim bilgisinin paylaşılmadığı görülmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen belediyelerin web sayfalarının %93'ünün (n=184) kentle alakalı kapsamlı tanıtıcı bilgi paylaşımında bulunduğu görülürken, belediyelerin %7'sinin (n=14) kentleriyle alakalı ya hiç bilgi paylaşmadığı ya da çok yüzeysel bilgiler sunduğu görülmektedir. Benzer şekilde belediyelerin web sayfalarının %78'inin (n=155) buldukları kentin haritasına sitelerinde yer verdikleri görülürken, %22'sinin (n=43) buldukları kentin haritası gösteren bir bilgiye yer vermedikleri görülmektedir. Yine belediyelerin web sayfalarının %73'ünde (n=144) belediyelerin mevcut ve yeni projelerini tanıttıkları görülürken, belediyelerin web sayfalarının %27'sinde (n=54) belediyenin mevcut ve yeni projelerine yer vermedikleri görülmektedir. Son olarak belediyelerin web sayfalarının %72'sinde (n=142) belediyelerin hizmet sunumunda canlı yayın desteğinden faydalanmadığı, belediyelerin web sayfalarının %28'inde (n=56) ise belediyelerin hizmet sunumunda canlı yayın desteklerinden faydalandıkları görülmüştür.

### **Belediyelerin E-Belediyecilikle İlgili Uygulamalarına İlişkin Bulgular**

Belediyelerinin web sayfalarında yer alan e-belediyecilikle ilgili faaliyetlerini destekleyen uygulamalar analiz edildiğinde elde edilen bulgular Tablo 4'de gösterilmektedir.

**Tablo 4:** Belediyelerin E-belediyecilikle İlgili Uygulamalarına Yönelik Bulguları I

	Sıklık (n)	Yüzde (%)
Paylaşılan Haberlerin Güncel Olması		
Güncel	166	84
Güncel değil	32	16
Paylaşılan Duyuruların Güncel Olması		
Güncel	156	79
Güncel değil	42	21
Dilek ve Şikayetlerin İletilmesi		
Evet, dilek ve şikayetlerin iletilebileceği bir alan var	162	82
Hayır, dilek ve şikayetlerin iletilebileceği bir alan yok	36	18
E-Belediyeciliği Destekleyen Mobil Uygulamalar		
Evet, sahip	28	14
Hayır, sahip değil	170	86
Hızlı Bilgi Edinme, Beyaz masa vb. uygulamalar		
Evet, sahip	63	32
Hayır, sahip değil	135	68
Sitenin E-Hizmet Sunan Bir Platforma/Sekmeye Sahip Olması		
Evet, sahip	148	75
Hayır, sahip değil	50	25
Sitenin E-Hizmet Sunan Platformun Aktif Olması		
Evet, aktif	129	65
Hayır, aktif değil	69	35

Belediyelerin internet sayfaları üzerinden sundukları e-belediyecilik hizmetleriyle ilgili bulgular Tablo 4'te analiz edilmiştir. Buna göre belediyelerin web sayfalarının %84'ünde (n=166) e-belediyeciliğin önemli bir ayağını oluşturan bilgi ve haber paylaşımı konusunda güncel bilgilere yer verdikleri görülürken belediyelerin web sayfalarının %16'sında (n=32) bilgi ve haberlerin ya eksik ya da güncel olmadığı saptanmıştır. Benzer şekilde belediyelerin internet sayfaları üzerinden paylaştıkları duyurular konusunda da benzer bir durumla karşılaşılmıştır. Bun göre belediyelerin web sayfalarının %79'unun (n=156) paylaşımlarının güncel olduğu; %21'inin (n=42) ise paylaşılan duyuruların güncel olmadığı bilgisine ulaşılmıştır.

Belediyelerin internet siteleri üzerinden halkın dilek ve şikayetlerine online olarak ne düzeyde yanıt verebildikleri incelendiğinde belediye web sayfalarının %82'sinin (n=162) dilek ve şikayetlerini iletebilecekleri yanıt alabilecekleri bir platforma sahip oldukları görülürken, belediyelerin web sayfalarının %18'inde (n=36) ise doğrudan bu amaca yönelik bir alanın olmadığı görülmektedir. E-belediyecilik konusunda bilgisayarlar önemli araçlar olarak e-belediyecilik faaliyetlerinde olmazsa olmaz öneme sahip olmalarına rağmen son yıllarda akıllı telefonlar üzerinden uygulamalarla da bu faaliyetlerin desteklendiği görülmektedir. Bu kapsamda e-belediyecilik konusunda mobil uygulamalara e-belediyeciliğe destek veren belediyeler incelendiğinde, belediye web sayfalarının %14'ünün (n=28) mobil uygulamalarla bu konuda kendine yer bulduğu görülürken, belediye web sayfalarının %86'sının (n=170) mobil uygulamalara sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Belediyelerin internet sayfaları incelendiğinde hızlı bilgi paylaşımı ve beyaz masa gibi karşılıklı iletişime ve sorunların çözümünde daha hızlı ve yerinde çözümler üreten uygulamalara yönelik uygulamaların belediyelerin %32'sinde (n=63) mevcut iken %68'inde (n=135) de mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Belediyelerin internet sayfalarında e-belediyecilik faaliyetlerini gerçekleştirmeye yönelik olarak sahip oldukları bir platform/sekme ye yer vermeleriyle alakalı olarak belediyelerin %75'inde (n=148) mevcut bir platformun olduğu saptanırken belediyelerin %25'inde (n=50) e-belediyecilik uygulamalarına yer veren bir platforma rastlanmamıştır. Ayrıca platforma sahip olan belediyelerin yakın oranlarda bu platformların aktif ve işler şekilde kullanabildikleri saptanmıştır.

### **Belediyelerin E-Belediyecilikle İlgili Hizmet Alanlarına İlişkin Bulgular**

Belediyelerinin web sayfalarında yer alan e-belediyecilik uygulamalarının kaynağını oluşturan hizmet alanlarıyla alakalı belediyenin sunduğu hizmetler analiz edildiğinde elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 5'de gösterilmektedir.

**Tablo 5:** E-belediyecilik Kapsamında Sunulan Hizmet Alanlarına İlişkin Bulgular

	Sıklık (n)	Yüzde %
E-Belediyecilik Hizmeti Sunulan Hizmet Alanları		
Adli hizmetler	9	5
Afet ve diğer krizlere yönelik hizmetler	11	6
Aileye yönelik hizmetler	67	34
Aş evi vb. hizmetleri	5	3
Bağımlılıkla mücadeleyle yönelik hizmetler	1	1
Çocuklara yönelik hizmetler	9	5
Eğitime yönelik hizmetler	20	10
Engellilere yönelik hizmetler	4	2
Evde bakım hizmetleri	3	2
Gençlere yönelik hizmetler	11	6
Hayvanlara yönelik hizmetler	11	6
Kadınlara yönelik hizmetler	9	5
Kent ile ilgili hizmetler	134	68
Kentle ilişkin alt yapı hizmetleri	130	66
Konut hizmetleri	82	42
Kültür ve sanata yönelik hizmetler	47	24
Mezarlık ve defin hizmetleri	51	26
Psikolojik danışma hizmetleri	1	1
Sağlık hizmetleri	55	28
Sokakta yaşayan kişilere yönelik hizmetler	1	1
Sportif faaliyetlere yönelik hizmetler	12	6
Turistik ve kültürel hizmetler	37	19
Ulaşım hizmetleri	64	33
Yaşlılara yönelik hizmetler	6	3
Yoksulluk alanında hizmetler	15	8
Zabıta hizmetleri	61	31

Tablo 5 incelendiğinde belediyelerin halkın yerel ihtiyaçlarını karşılamak adına sunduğu pek çok hizmetin e-belediyeçilik faaliyetleriyle sunulup sunulmadığına yönelik bulgular verilmektedir. Buna göre bu hizmet alanlarının hangilerinin e-belediyeçilik kapsamında sunulduğunun tespitine yönelik belediyelerin internet sayfaları incelenmiş ve başlıca aşağıda yer alan bulgulara ulaşılmıştır.

Belediyeler e-belediyeçilik uygulamalarından faydalanarak en fazla kent, alt yapı ve konutlarla ilgili hizmetleri bu platformlar üzerinden temin ettikleri, ağırlıklı olarak bu işlemlerin bilgi paylaşma ve ödeme işlemleriyle sınırlı olduğu saptanmıştır. Bu işlemleri yanında başlıca e-belediyeçilik uygulamaları üzerinden temin edilebilen işlemleri kısaca aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür. Belediyelerin internet üzerinden e-belediye uygulamaları vasıtasıyla sunduğu hizmetlerin %66'sini (n=130) kentle ilişkili alt yapı hizmetler, %42'sini (n=82) konut hizmetleri, %68'ini (n=134) kentle ilgili hizmetler, %34'ünü (n=67) aileye yönelik hizmetler, %33'ünü (n=64) ulaşım hizmetleri, %31'ini (n=61) zabıta hizmetleri, %28'ini (n=55) sağlık hizmetleri, %26'sını (n=51) mezarlık ve defin hizmetleri, %24'ünü (n=47) kültür ve sanata yönelik hizmetler oluştururken, bu hizmetleri azalan oranda sosyal yardım içerikli hizmetler izlemektedir.

### Belediyelerin E-Belediyeçilikle İlgili Uygulamalarının Etkinliğine İlişkin Bulgular

Belediyelerinin web sayfalarında yer alan e-belediyeçilikle ilgili uygulamalarının etkinliğine yönelik gerçekleştirilen analizlerden elde edilen bulgular aşağıda yer alan Tablo 6'da gösterilmiştir.

**Tablo 6:** E-belediye Hizmetlerinin Etkinliğine Yönelik Bulgular

	Sıklık (n)	Yüzde (%)
<b>E-Belediyeçilik Linkleri Etkin ve Aktif</b>		
Evet etkin ve aktif	132	67
Hayır etkin ve aktif değil	66	33
<b>E-Belediyeçilik Uygulamalarının Yeterliliği</b>		
Evet yeterli	30	15
Hayır yeterli değil	168	85
<b>E-Belediyeçilik Uygulamalarının Katılıma İmkân Tanınması</b>		
Evet imkân veriyor	114	58
Hayır imkân vermiyor	84	42
<b>E-Belediyeçilik Uygulamalarının Kullanım Pratikliği</b>		
Evet kullanımı pratik	29	15
Hayır pratik değil	169	85
<b>E-Belediyeçilik Hizmetlerinin Başlıca Kullanım Alanları</b>		
Ödeme işlemleri (vergi, su vb.)	129	65
Katılım işlemleri (e-dilekçe, istek, şikâyet, meclis canlı yayın vb.)	102	52



Bilgi edinme işlemleri (hal fiyatları, yolcu taşıma, mezarlık, tapu parsel vb.)	115	58
---	-----	----

Tablo 6 incelendiğinde il belediyelerinin internet siteleri üzerinden e-belediyecilik uygulamalarına ilişkin etkinlik ve işlevsellik durumlarına yönelik bulgulara yer verildiği görülmektedir. Bu bulgulara göre belediyelerin internet sitelerinde yer alan e-belediyecilik uygulamalarının aktif ve etkin olarak belediyelerin %67'sinde (n=132) kullanıldığı, belediyelerin geri kalan %33'ünde (n=66) ise bu uygulamanın ya olmadığı ya da aktif olmadığı görülmektedir.

Yine belediyelerin internet sayfaları incelendiğinde e-belediyecilik uygulamalarının yerel hizmet sunumunda yeterliliği konusunda belediyelerin %15'inde (n=30) mevcut e-belediyecilik uygulamalarının yerel hizmet sunumu için yeterli olduğu görülürken, belediyelerin %85'inde (n=168) ise istenilen ölçüde etkin kullanılmadığı saptanmıştır.

Benzer şekilde belediyelerin internet sayfaları incelendiğinde e-belediyecilik uygulamalarının hizmet alan bireylerin katılımına imkân vermesi açısından belediyelerin %58'inde (n=114) e-belediyecilik uygulamalarının bireylerin hizmet sunumuyla alakalı kararlara katılımına imkân verdiği saptanırken belediyelerin %42'sinde (n=84) ise e-belediyecilik uygulamalarının hizmet alan bireylerin katılımına istenilen ölçüde imkan vermediği saptanmıştır.

Belediyelerin internet sayfalarında yer alan e-belediyecilik uygulamalarının pratikliği ile ilgili belediyelerin %15'inde (n=29) e-belediyecilik uygulamalarının kullanımının pratik ve basit bir şekilde bireyler tarafından kullanılabilirliği saptanırken, belediyelerin %85'inde (n=169) ise e-belediyecilik uygulamalarının kullanımının pratik olmadığı tespit edilmiştir. Belediyelerin internet sayfalarında yer alan e-belediyecilik uygulamalarının kullanım alanlarına yönelik bulgulara göre belediyelerin %65'inde (n=129) e-belediyecilik uygulamalarının ağırlıklı olarak ödeme işlemleri (vergi, su, bağış vb.) için kullanıldığı saptanırken, belediyelerin %52'sinde (n=102) ağırlıklı olarak bilgi edinme işlemleri (hal fiyatları, yolcu taşıma, mezarlık, tapu parsel vb.) için kullanıldığını, yine belediyelerin %58'inde (n=115) ise e-belediyecilik uygulamalarının ağırlıklı olarak katılım işlemleri (e-dilekçe, istek, şikayet, meclis canlı yayın, anket vb.) için kullanıldığı saptanmıştır.

## Sonuç

Kamu yönetiminde hizmet sunum anlayışı vatandaşların beklentileri ve zamanın koşullarına göre her dönem kendini güncellemek durumundadır. Yeni kamu yönetimi anlayışıyla gündeme gelen yönetimde şeffaflaşma, hesap verebilirlik ve katılım anlayışı odağında kamu yönetimi de kamu yararı amacı doğrultusunda kendilerinden beklenen etkinlik ve verimi sağlamak amacıyla meydana gelen değişime ayak uydurmak zorunda kalmaktadır. Özellikle 90'li yıllarda temelleri atılan 2000'li yıllarda hayatımızın ayrılmaz

parçası haline gelen bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı e-devlet kullanımı kamu yönetiminin her alanında vatandaşın kamusal hizmetlerden etkin, verimli ve ekonomik bir şekilde faydalanmalarını sağlayan önemli bir hizmet sunum aracı haline geldiği görülmektedir.

Kamu yönetiminin pek çok alanında olduğu gibi belediyelerde benzer hedef ve amaçlar doğrultusunda e-devleti özelde e-belediyeciliği yagın olarak kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu kapsamda Türkiye'deki belediyeler değerlendirildiğinde yerel düzeyde hizmet sunmak amacı ile örgütlenen anayasal ve kendi iç mevzuat kanunlarıyla şekillenen bu yapıların büyükşehir, il, ilçe, belde gibi farklı coğrafi alanlarda yerel hizmet sunmaya çalıştıkları görülmektedir. Adları belediye olmakla birlikte hizmet sundukları alanın genişliği, nüfusu, ekonomik ve toplumsal yapıları gibi farklılıklar olanlarda görev ve sorumluluklarını yakından etkilemektedir. Milyonlarca nüfusa sahip olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile 5000 nüfusa sahip yeni kurulan bir belediye hata nüfus kriteri aranmayan daha düşük nüfuslu ilçe belediyeleri hepsi belediye semsiyesi altında yerel hizmetlerin sunumundan büyüklükleri ölçüsünde sorumlu olmaktadır.

Karadeniz özelinde ele alınan bu çalışmada da Karadeniz bölgesinde bulunan büyükşehir il ve ilçe belediyeleri üzerinde e-belediyecilik faaliyetlerinin ne düzeyde uygulandığı, belediyeler arasında herhangi bir farklılık olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre belediyelerin sosyo-ekonomik büyüklükleri, e-belediyecilik uygulamalarına olan destek ve uygulama miktarı arasında güçlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu sonuçla birlikte istisnai de olsa elindeki imkanlar ölçüsünde küçük ölçekli ilçelerden bazılarında e-belediyecilik faaliyetlerine ayrıca önem veren uygulamalara rastlandığı görülmektedir. Bu uygulamalarda öncü gücün belediye başkanlarının vizyonlarının etkili olduğu düşünülmektedir. E-belediyecilik faaliyetleri ve işlerliği genel olarak incelendiğinde büyükşehir belediyelerinde diğer il belediyelerine göre bu belediyelerle de ilçe belediyeleri arasında azalan oranda e-belediyecilik uygulamalarının uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Büyük ölçekli belediyelerde e-belediyecilik uygulamalarının daha nitelikli ve kapsamlı olduğu görülürken küçük ölçekli belediyelerde e-belediyecilik uygulamaların daha sınırlı ve yer yer yetersiz ve işlevsiz olduğu görülmektedir.

Yerel ölçekte ortaya çıkan bu sonuçların ulusal ve genel ölçekli birçok araştırmada da konu alındığı ve benzer nitelikli sonuçlar ortaya çıkardığı görülmektedir. Örneğin, Avrupa Komisyonu tarafından iki yıllık aralıklarla yayımlanan Avrupa Birliği E-Devlet Araştırmasına göre, Türkiye'nin e-devlet anlayışı kapsamında ortaya koyduğu çabaların, belirlenen kriterler kapsamında AB ülkeleri içindeki konumunun olumlu gelişim gösterdiği görülmektedir. Yine Birleşmiş Milletler E-Devlet Gelişmişlik Endeksi raporlarına bakıldığında, Türkiye'nin istikrarlı bir gelişim gösterdiği görülmektedir (Ekinci, 2018: 344-348). Bu genel yapının bir parçası olan yerel düzeyde e-devlet gelişim süreci de karşılaştırıldığında yapılan çalışmalarda demografik, politik, yönetsel, mali ve teknik kapasite gibi pek çok belirleyici unsurun ulusal düzeyde e-devlet gelişmişlik düzeyinin yereldeki girişimlerini etkileme kapasitesi çok fazla dikkate alınmadığı gözlenmektedir (Yıldırım, 2022: 270). Yerel e-devlet gelişimi üzerinde etkili olan iç ve dış unsurlar arasında sürecin tetikleyicisi, başlatıcısı ve yönlendiricisi olarak hiç kuşkusuz ulusal e-devlet gelişim düzeyi yer almaktadır.

Bu açıdan dijital devlet hususunda ulusal mevzuat, kurumsal yapı, finansal ve teknik kapasite, beşerî sermaye gibi temel unsurlar, yerel e-devlet gelişim sürecini doğrudan etkilediği görülmektedir. Özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için ulusal e-devlet mevzuat kapsamı ve içeriği, telekomünikasyon altyapısı, teknoloji ve inovasyon konularında yetişmiş insan gücü gibi unsurlar önem arz etmektedir. Ülkelerin sosyo-ekonomik yapısı ülke içindeki bölgelerin ve yerel yönetimlerin dağılımı ve sosyo-ekonomik gücü yerel hizmet sunumunda e-devlet aygıtlarını kullanımını doğrudan etkilediği görülmektedir. Kısaca a yerel e-devlet gelişim düzeyi ile ülkelerin genel ekonomik durumu arasında bir ilişki söz konusu olmakla birlikte, ekonominin güçlü olan ülkelerde yerel e-devlet girişimlerinin daha fazla olduğu gözlenirken bilgi ve teknolojileri konusunda beşerî sermayesi yeterli olan ülkelerde yerel ölçekte e-devlet gelişiminin yüksek düzeyde gerçekleştirildiği görülmektedir (Yıldırım, 2022: 293-294).

Yerel ölçekte e-devletin gelişimi ülkelerin sosyo-ekonomik yapısıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle yerel yönetimlerde özellikle e-belediyecilik uygulamalarından istenilen ölçüde faydalanılabilmesi için başta küçük ölçekli belediyelerin bu konuda alt yapı ve mali açıdan desteklenmesi kaçınılmazdır. Alt yapı ve mali destek konusu merkezi idare tarafından geliştirilecek projelerle daha düşük maliyetlerle bu belediyelerin e-belediyecilik uygulamalarının güçlendirilmesine katkı sağlayabilir. Yine e-belediyecilik uygulamalarının işlevselliği ve kullanım kolaylığı konusunda özellikle büyük ölçekli ilerde gözlenen sorunların giderilmesi ve e-belediyecilik uygulamalarından maksimum ölçüde faydalanılabilmesi adına ağırlıklı olarak ödeme işlemleri ve tanıtım faaliyetleri amaçlı kullanılan bu platformların karşılıklı iletişim ve katılıma yer verecek şekilde desteklenmesi de gerekmektedir.

Bu nedenle e-belediyecilik anlayışının sadece devletin kamusal hizmetlerin teknolojik araçlarla vatandaşa sunumundan ibaret bir araç olarak görülmemesi, başta katılım, kamusal değer, akıllı yönetim, akıllı devlet gibi kavramları da ön plana çıkaran bir boyut kazanması gerekmektedir. Bu amaç kapsamında e-belediyeciliğin, vatandaşın kamu politikaların oluşturulmasında, hizmetlerin şekillendirilmesinde ve hizmetlere yönelik görüşlerini dikkate alınmasında önemli bir araç olarak yeniden kurgulanması ve bu yapının güçlendirilmesine yönelik araştırmaların ve çalışmaların hız kazandırılması gerekmektedir.

**Yazar Katkıları:** Metnin tamamı iki yazarın ortak ve eşit katkılarıyla oluşturulmuştur.

**Çıkar Beyanı:** Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

**Yazar Katkı Payları:** Tüm yazarlar iş birliği içerisinde ve eşit katkıda bulunarak bu çalışmayı hazırlamıştır.

### Kaynakça

Acılar, A. (2012). Küçük Şehir Belediyelerinde Web Sitesi ve E-Belediye Kullanımı: Bilecik Belediyesi Örneği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 125-142.

- Akay, N. B. ve Değirmen, G. Ç. (2019). Dijital Çağda Belediyecilik: Tekirdağ Büyükşehir ve İlçe Belediyelerinin Web Siteleri Üzerine Bir Araştırma. *Turkish Studies-Information Technologies and Applied Sciences*, 14(3), 351-366.
- Akgümüş, E., Ballanlı, D., Birben, Ş., Dadaylı, A., Sakınç, A. İ., Öztürk, Ö. ve Pak Güre, M. D. (2021). Dijital Dönüşüm Bakış Açısıyla Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetlerin Sunumu: E-Belediye Hizmetlerinin İçerik Analizi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5(2), 102-116 .
- Alodalı, F., Tuncer, A., Usta, S. ve Halis, M. (2012). Yerel Yönetimlerde E-Belediyecilik Uygulamaları: Akdeniz Bölgesi Örneği, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 83-95.
- Ardıç, E. ve Altun, A. (2017). Dijital Çağın Öğreneni. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1).
- Arıkoğa, Ü. (2017). Belediye Hizmetlerinin Elektronik Ortamda Sunumu: İstanbul Büyükşehir Belediyesi E-Belediye Uygulamalarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Kayfor 15 Özel Sayısı, 1619-1644.
- Arslan, A. (2012). Türk Belediyelerinde M-devlet Hizmeti Uygulamaları, *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 3(2), 5-26.
- Atmaca, K. (2009). *E-Devlet'ten 'Olgun Devlet'e Ya da E-Devlet'in Olgunlaştırılması*. *Denetim*, 2(1), 31-43.
- Berelson, B. (1971). *Content Analysis in Communication Research*, Hafner Publishing, New York.
- Büyükoztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. ve Kılıç, E. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi
- Çakır, C. (2015). *E-belediye: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-13.
- Çakır, C. (2017). İzmir Büyükşehir Belediyesinde E-Belediye Uygulamaları ve Vatandaşın Farkındalığı, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 1-12.
- Çarıkcı, O. (2010). Türkiye'de E-Devlet Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12(1), 95-122.
- Çiçek, Y. (2014). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Yerel Yönetimler, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 53-64.
- Çoruh, M. (2010). Kent Kaynaklarının Etkin ve Verimli Kullanımında Kablosuz Belediye İnternet Ağlarının Etkileri, Akademik Bilişim Konferans Bildirileri, 503-508.
- Ekinci, T. A. (2018). Türkiye'nin E-Devlet Görünümüne Uluslararası Göstergelerden Bir Bakış, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(1), 333-351.
- Erdem, E. (2014). E-Devlet Uygulamaları Açısından Türkiye İncelemesi ve Bir Model Önerisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 33(1), 734-746.
- Erdoğan, O. (2019). Yerel Yönetimlerde E-Belediye Uygulamaları: İçişleri Bakanlığı E-Belediye Bilgi Sistemi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(3), 551-566.
- Eren, N. Ü. (2020). Muhtarların E-Devlet Uygulamalarındaki Rolü: Antalya İli Konyaaltı İlçesi Örneği. Antalya: *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Eryılmaz, B. (2004). "Kamu Yönetiminde Değişim". *II. Kamu Yönetimi Forumu* (7-8 Ekim 2004). Hacettepe Üniversitesi Yayınları: 50-64.
- Geymen, A. ve Karas, İ. R. (2006). Yerel Yönetimlere Yönelik E-Belediye Uygulamaları, *4. Coğrafya Bilişim Sistemleri Bilişim Günleri*.
- Göçoğlu, V. (2020). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijital Dönüşüm: Nesnelerin İnterneti Üzerine Bir İnceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (1), 615-628.

- Güven, A. ve Erarşlan, F. (2019). Türkiye’de E-Devlet Olgusu ve Bilgi Güvenliği Açısından Bir Değerlendirme, *Enderun Dergisi*, 3(1), 16-29.
- Güven, A. (2019). E-Devlet In Geleneksel Devlet Out (Klasik Devlet Anlayışından E-devlet Anlayışına), Fakülte Yayınevi, Ankara.
- Güven, A. (2017). Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminin Dönüşümü, Orion yayınevi. Ankara.
- Henden, H. ve Henden, R. (2005). Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumlarındaki Değişim ve E-belediyecilik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 84-100.
- Karaca, Y. ve Öztürk, N. K. (2019). Yeni Nesil Belediyecilik: Dijital Belediye Uygulamaları. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 528-537.
- Karakaya, R. (2006). E-Belediyecilik Kılavuzu Yerel Yönetim Vatandaş Etkileşimi, Tasam Yayınları, İstanbul.
- Karasoy, H. ve Babaoğlu, P. (2020). Türkiye’de Elektronik Devletten Dijital Devlete Doğru. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (23), 397-416.
- Kaypak, Ş., Yılmaz, V. ve Bimay, M. (2017). Dijital Çağda Yerel Yönetimler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(15), 1798-1813.
- Kutlu, Ö., Usta, S. ve Kocaoğlu, M. (2009). Vatandaş Odaklı/Vatandaşın Odakta Olduğu Yönetim: Kent Konseyleri ve Selçuklu Belediyesi Örneği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 507-532.
- Maraş, G. (2011). Kamu Yönetimlerinde E-Devlet ve E-demokrasi İlişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 37(1), 121-144.
- Mecek, M. (2017). E-Devlet ve E-Belediye: Kavramsal Çerçeve ve Türkiye’de Belediye Web Sitelerine Yönelik Yapılan Çalışmaların İncelenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(15), 1815-1851.
- Nalbantoğlu, C. B. (2021). Covid 19 Sürecinin Dijital Dönüşüme Etkileri, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4).
- Odabaş, H. (2009). E-Devlet Sürecinde Elektronik Belge Yönetimi, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, İstanbul.
- Oğurlu, Y. (2010). İdare Hukukunda “E-Devlet” Dönüşümü ve Dijitalleşen Kamu Kamu Hizmeti”. 1. baskı, On İki Levha Yayıncılık: Ankara.
- Onaran, B. ve Gençtürk, K. K. (2022). Mobil Belediye Aplikasyonlarında Hizmet Kalitesi: İzmir Örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(1), 16-31.
- Özdek, Y. (1999). “Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar”. *Amme İdaresi Dergisi*. 32(3), 25-47.
- Parlak, B. ve Sobacı, Z. (2008). Kuram ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi Ulusal ve Global Perspektifler, *Alfa Aktüel*,
- Polat, R. K. (2016). E-Belediyecilik Kılavuzu Yerel Yönetim Vatandaş Etkileşimi, Tasam Yayınları, İstanbul.
- Schou, J. ve Hjelhot, M. (2018). Digitalization And Public Sector Transformations (1. Edition). Palgrave Macmillan.
- Şahin, A. (2016). Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-Devlet. Konya: Atlas Akademi Yayınları.
- Şahin, Ö. U. (2014). Vatandaş Odaklı Yönetim İçin Vatandaş Odaklı Denetim. *Sayıştay Dergisi*. 92(1), 35-63.

- Şataf, C., Çiçek, H.G. ve Dikmen, S. (2014). Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında E-Devlet Uygulamalarının Toplumsal Algı Düzeyi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 9(2), 1-14.
- Şener, T ve Eren N.Ü. (2021). E-Devlet'in Yönetişim Bağlamında Değerlendirilmesi. *Karadeniz Araştırmaları*. 18(72), 863-873.
- Ulusoy, A. ve Çobanoğulları, G. (2013). Trabzon Belediyesi Örneğinde E-belediyeçilik Uygulamaları: Trabzon". *Türk İdare Dergisi*, 477(1), 269-284.
- Yıldırım, K. (2022). Yerel ve Ulusal E-Devlet Gelişim Modelleri ve Belirleyicileri Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 13(1), 270-297.

## Küresel Bulanık Sayılara Dayalı TOPSIS Tekniğiyle Yeşil Tedarikçi Seçimi

Karahan KARA\*  
Galip Cihan YALÇIN\*\*

### Öz

Sürdürülebilir tedarik zinciri yapılarının oluşturulabilmesi için doğru tedarikçi seçimi önemlidir. Özellikle çevreye ve insan sağlığına duyarlı tedarikçilerin yani yeşil tedarikçilerin tespit edilmesi tedarikçi seçim sürecindeki temel hedefler arasında yer almaktadır. Yeşil tedarikçi seçim (YTS) problemi yoğunlukla çok kriterli karar verme ve çok ölçütlü grup karar verme araştırmalar konusudur. Bu araştırma da bir otel işletmesinin YYS problemi ele alınmıştır. Araştırmada küresel bulanık sayılar kullanılarak “İdeal çözüme benzerliğe göre sıralama tercihi (TOPSIS)” tekniği uygulanmıştır. Araştırma kapsamında üç karar verici, dört alternatif ve dört kriter (Ekonomi, Kalite, Sosyal ve Çevresel kriterler) kullanılmıştır. Küresel bulanık dilsel ifadelere dayalı toplanan veriler Küresel Ağırlıklı Aritmetik Ortalama (SWAM) operatörü ile birleştirilmiş ve kriterler ağırlıklandırılmıştır. Küresel bulanık sayılara dayalı TOPSIS tekniğiyle alternatifler sıralanmıştır. Araştırma bulgularına göre otel işletmesinin YYS kriter ağırlığı en yüksek kriter kalite kriteri olarak, en düşük kriter sosyal kriter olarak belirlenmiştir. Uygulama sonucunda alternatiflerin sıralaması yapılmış ve üçüncü alternatif en iyi alternatif olarak tespit edilmiştir. Araştırmacılara YYS problem çözümünde bulanık sayılarla çok ölçütlü grup karar verme tekniklerinin uygulanması önerilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Küresel Bulanık Sayılar, TOPSIS, Yeşil Tedarikçi Seçimi

## Green Supplier Selection with TOPSIS Technique Based on Spherical Fuzzy Numbers

### Abstract

It is important to select the right supplier to create sustainable supply chain structures. Identifying suppliers that are particularly sensitive to the environment and human health, that is, green suppliers, is among the main objectives in the supplier selection process. The green supplier selection (GSS) problem is mostly the subject of multi-criteria decision-making and multi-attribute group decision-making research. In this research, the GSS problem of a hotel business is discussed. Technique for order preference by similarity to ideal solution (TOPSIS) technique was applied by using spherical fuzzy numbers in the research. Within the scope of the research, three decision makers, four alternatives and four criteria (Economic, quality, social and environmental criteria) were used. The collected data based on spherical fuzzy linguistic expressions were combined with the Spherical Weighted Arithmetic Mean (SWAM) operator and the criteria were weighted. Alternatives are ranked by TOPSIS technique based on spherical fuzzy numbers. According to the research findings, the GSS criterion weight of the hotel business was determined as the highest criterion quality criterion and the lowest criterion as social criterion. As a result of the application, the alternatives were ranked, and the third alternative was determined as the best alternative. It has been suggested to the researchers to apply multi-criteria group decision making techniques with fuzzy numbers in solving GSS problem.

**Keywords:** Spherical Fuzzy Numbers, TOPSIS, Green Supplier Selection

**Geliş/Received:** 10. 10. 2022

**Kabul/Accepted:** 19. 12. 2022

- **Etik Kurul İzin:** Bu çalışma için Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 05.12.2022 tarih ve E-18457941-050.99-72835 sayılı kararıyla etik kurul izni alınmıştır.

\* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa MYO, Lojistik Programı (Ass. Prof., Artvin Çoruh University, Hopa Vocational School, Logistics program), [karahan.kara@artvin.edu.tr](mailto:karahan.kara@artvin.edu.tr), ORCID ID: 0000-0002-1359-0244

\*\* Doktora programı öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen bilimleri Enstitüsü, Matematik Programı (Phd. Student, Kırıkkale University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Mathematics Program), [pgcy2014@gmail.com](mailto:pgcy2014@gmail.com), ORCID ID: 0000-0001-9348-0709

(Makale türü: Araştırma makalesi)

## Giriş

Çevreci bakış açısının giderek önem kazanmasıyla tedarik zinciri yapıları yeşil tedarik zinciri yapılarına evrilmektedir. Yönetimsel açıdan tedarik zinciri başarısı tedarik zinciri üyelerinin beklentilerine dayanmaktadır. Bu beklentilerin yeşil odaklı olması tedarik zinciri yönetiminde çevreyi dikkate alan kaygıların önemsenmesini sağlamaktadır. Literatürde bütünsel yaklaşımla yeşil tedarik zinciri yapılarını ele alan çalışmalar bulunmaktadır (Tsai ve Hung, 2009; Yeh ve Chuang, 2011; Khalilzadeh ve Derikvand, 2018). Aynı zamanda her bir tedarik zinciri yönetim sürecini konu alan çalışmalara da rastlanmaktadır (Vachon, 2007; Lee vd., 2009; Malviya vd., 2018; Rinaldi vd., 2021). Tedarikçi seçimi bu yönetim uygulamaları arasında yer alan alt süreçler arasındadır. Tedarikçi seçim başarısı tedarikçi seçim probleminin doğru tanımlanması, kriterlerin doğru belirlenmesi ve alternatifler havuzunun doğru seçilmesine bağlıdır. Yeşil tedarik zincirinde başarılı tedarikçi seçimi ise sürdürülebilir ve yeşil tedarikçi seçim (YTS) kriterlerinin doğru belirlenmesine bağlıdır. Ayrıca YTS probleminin çözümünde kullanılacak metod ve algoritmalar problemin çözüm başarısına katkı sağlamaktadır.

Çok kriterli karar verme ve çok ölçütlü grup karar verme teknikleri YTS probleminin doğru ele alınması ve çözümlenmesi için kullanılan temel yaklaşımlardır. Özellikle bulanık mantığa dayalı YTS problemlerinde karar vericilerin dilsel ifadelerine dayalı seçim uygulamaları seçim performansını yükseltmektedir. Bulanık mantık uygulamalarının literatüre kazandırılmasından sonra bulanık mantık tabanlı farklı metodlar geliştirilmiştir. Literatürde bazı bulanık mantık temelli metodlar “bulanık sayılar (fuzzy sets)” (Zadeh, 1965), sezgisel bulanık sayılar (intuitionistic fuzzy sets) (Atanassov, 1999), Pisagor bulanık sayılar (Pythagorean fuzzy sets) (Yager, 2013), nötrosofik bulanık sayılar (neutrosophic sets) (Smarandache, 2005), küresel bulanık sayılar (spherical fuzzy sets)’dir (Yang ve Chiclana, 2009). YTS probleminin çözümünde bu bulanık temelli yaklaşımların uygulandığı açıkça görülmektedir.

Bu çalışmada otel işletmelerinde yeşil tedarikçi seçim probleminin ele alınması amaçlanmıştır. Yeşil tedarikçi seçim kriterlerinin belirlenmesi ve alternatif tedarikçiler arasından en iyi tedarikçinin tespit edilmesi için küresel bulanık sayılara dayalı TOPSIS yönteminin uygulanması hedeflenmiştir. Bu çalışmaya ait araştırma soruları şu şekilde oluşturulmuştur.

Araştırma Sorusu 1: Otel işletmelerinin yeşil tedarikçi seçim problem kriterleri belirlenerek önceliklendirilebilir mi?

Araştırma Sorusu 2: Küresel bulanık sayılara dayalı TOPSIS tekniği kullanılarak Bir otel işletmesinin kriter ağırlıklarına dayalı en iyi yeşil tedarikçi alternatifi belirlenebilir mi?

Yukarıda sunulan araştırma sorularını cevaplamak için öncelikle yeşil tedarikçi seçim probleminde kullanılan kriterlere ve tekniklere ait literatür incelemesi yapılmış ve literatür bölümünde sunulmuştur. Akabinde küresel bulanık sayılara dayalı TOPSIS tekniği metodoloji bölümünde açıklanmıştır. Sonuç ve



tartışma bölümünde araştırma bulgularına dayalı elde edilen sonuçlar paylaşılmıştır. Öneriler ve Kısıtlar bölümünde ise araştırma sonuçlarına göre geliştirilen öneriler ve araştırmaya ait kısıtlara yer verilmiştir.

### Literatür İncelemesi ve Kriterlerin Tespit Edilmesi

Yeşil tedarikçi seçim araştırmalarında ele alınan kriterler ve tekniklere ait literatür incelemesi yapılmıştır. Literatür incelemesinde karşılaşılan yöntemlere ait kısaltmalar metin içinde sunulmayarak Tablo halinde sunulmuştur (Tablo 1). Literatür incelemesinde bulanık tabanlı çok kriterli karar verme araştırmalarına yer verilmiştir. Bu kapsamda bulanık mantık, sezgisel bulanık mantık, Pisagor bulanık mantık, Nötrosifik bulanık mantık ve küresel bulanık mantık çalışmaları ayrı ayrı ele alınarak sunulmuştur.

Bulanık kümeler yaklaşımı YTS problem çözümünde sıklıkla başvurulan yöntemler arasında yer almaktadır. Literatürde bulanık kümelere dayalı yapılan araştırmalarda Mavi (2015) bir işletmenin YTS uygulamasında F-AHP ve F-ARAS kullanmıştır. Ghorabae vd. (2016) YTS problem çözümünde IT2-F-WASPAS tekniğini kullanmışlardır. Büyüközkan ve Çifçi (2012) yeşil tedarik zinciri odaklı yeşil tedarikçi seçimini dört temel boyutla ele alarak F-ANP, F-DEMATEL, F-TOPSIS uygulamışlardır. Bu boyutlar örgütsel performans, yeşil lojistik, yeşil örgütsel faaliyetler ve yeşil tedarikçi değerlendirmesidir. Özellikle yeşil lojistik boyutu kapsamında temin, üretim, dağıtım, tersine lojistik ve paketleme kriterleri kullanılmıştır. Gupta vd. (2019) yeşil tedarikçi seçiminde F-AHP, F-TOPSIS, F-WASPAS ve F-MABAC uygulamışlardır. Elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır.

**Tablo 1:** Kısaltmalar

Teknik	Tanımlama
F-AHP	Bulanık kümeler analitik hiyerarşi süreci
F-ARAS	Bulanık kümeler katkı oranı değerlendirmesi
IT2-F-WASPAS	Aralık tipi-2 bulanık kümeler ağırlıklı toplu toplam ürün değerlendirmesi
F-ANP	Bulanık analitik ağ süreci
F-DEMATEL	Bulanık kümeler karar verme deneme ve değerlendirme laboratuvarı
F-TOPSIS	İdeal çözüme benzerliğe göre sıra tercihi için bulanık kümeler tekniği
F-WASPAS	Bulanık kümeler ağırlıklı toplu toplam ürün değerlendirmesi
F-MABAC	Bulanık kümeler çok nitelikli sınır yaklaşım alanı karşılaştırması
F-GP	Bulanık kümeler hedef programlama
IF-CRITIC	Sezgisel bulanık kümeler, kriterler arası korelasyon yoluyla kriterlerin önemini belirleme
IF-COPRAS	Sezgisel bulanık kümeler karmaşık orantılı değerlendirme
IF-WASPAS	Sezgisel bulanık kümeler ağırlıklı toplu toplam ürün değerlendirmesi
IF-TOPSIS	İdeal çözüme benzerliğe göre sıralama tercihi için sezgisel bulanık kümeler tekniği
IF-MOORA	Sezgisel bulanık kümeler, oran analizi ile çok amaçlı optimizasyon

IF-GRA	Sezgisel bulanık kümeler gri ilişkisel analiz
IF-BWM	Sezgisel bulanık kümeler en iyi en kötü yöntem
IF-DANP-mV	Sezgisel bulanık kümeler karar verme deneme ve değerlendirme laboratuvar tabanlı analitik ağ süreci ve daha fazla kriter optimizasyonu ve uzlaşma çözümü
IF-AHP	Sezgisel bulanık kümeler analitik hiyerarşi süreci
IF-FlowSort	Sezgisel bulanık kümeler akış sıralaması
IF- MULTIMOORA	Sezgisel bulanık, oran analizi ile çok amaçlı optimizasyonu ayarlar
IF-DEMATEL	Sezgisel bulanık, karar verme deneme ve değerlendirme laboratuvarını ayarlar
PF-AHP	Pisagor bulanık, analitik hiyerarşi sürecini
PF-TOPSIS	İdeal çözüme benzerliğe göre sıralama tercihi için Pisagor bulanık kümeler tekniği
IV-PF-TOPSIS	İdeal çözüme benzerliğe göre sıra tercihi için aralık değerli Pisagor bulanık kümeler tekniği
IV-PF-DEA	Aralık değerli Pisagor bulanık kümeleri veri zarflama analizi
PF-TODIM	Pisagor çok kümeleri çok kriterli etkileşimli karar verme
IV-PF-TODIM	Aralık değerli Pisagor bulanık kümeleri çok kriterli etkileşimli karar verme
PF-VIKOR	Pisagor bulanık setleri daha fazla kriter optimizasyonu ve uzlaşma çözümü
SV-N-HWS	Tek değerli nütrosifik bulanık kümeler hibrit ağırlıklı benzerlik
N-AHP	Nütrosifik bulanık kümeler analitik hiyerarşi süreci
N-GP	Nütrosifik bulanık kümeler hedef programlama
IV-N-TOPSIS	İdeal çözüme benzerliğe göre sıra tercihi için aralık değerli nütrosifik bulanık kümeler tekniği
N-ANP	Nütrosifik bulanık analitik ağ süreci
N-VIKOR	Nütrosifik bulanık kümeler kriter optimizasyonu ve uzlaşma çözümü
N-EDAS	Ortalama çözümden uzaklığa dayalı nütrosifik bulanık küme değerlendirmesi
SV-N-TOPSIS	İdeal çözüme benzerliğe göre sıralama tercihi için tek değerli nütrosifik bulanık kümeler tekniği
IV-N-CRITIC-CoCoSo	Aralık değerli nütrosifik bulanık kümeler, kriterler arası korelasyon ve birleşik uzlaşık çözüm yoluyla kriterlerin önemini belirleme
DS-N-WA	Dinamik basitleştirilmiş nütrosifik bulanık kümeler ağırlıklı ortalama
SF-SWARA	Küresel bulanık kümeler adım adım ağırlık değerlendirme oranı analizi
SF-MARCOS	Küresel bulanık kümeler alternatiflerinin ölçümü ve uzlaşık çözüme göre sıralama
SF-MABAC	Küresel bulanık kümeler çok nitelikli sınır yaklaşım alanı karşılaştırması
SF-TODIM	Küresel bulanık kümeler çok kriterli etkileşimli karar verme
SF-TOPSIS	İdeal çözüme benzerliğe göre sıralama tercihi için küresel bulanık kümeler tekniği
SF-VIKOR	Küresel bulanık kümeler daha fazla kriter optimizasyonu ve uzlaşma çözümü

---

SF-AHP	Küresel bulanık kümeler analitik hiyerarşi süreci
SF-WASPAS	Küresel bulanık kümeler ağırlıklı toplu toplam ürün değerlendirme
SF-CODAS	Küresel bulanık kümeler birleştirici mesafeye dayalı değerlendirme

---

YTS uygulamalarında kullanılan diğer bulanık küme yöntemi ise sezgisel bulanık kümelerdir. Literatürde sezgisel bulanık kümelere dayalı yapılan araştırmalarda Xiao vd. (2020) çelik endüstrisinde IF-CRITIC kullanarak YTS sıralaması yapmışlardır. Kumari ve Mishra (2020) YTS uygulamasını imalat firmasında IF-COPRAS ile gerçekleştirmişlerdir. Xiong vd. (2020) esnek-yeşil tedarikçi seçiminde IF-WASPAS ve IF-TOPSIS uygulamışlardır. Rouyendegh vd. (2020) bir şirketin YTS probleminde IF-TOPSIS uygulamışlardır. YTS probleminde Sen vd. (2018) IF-TOPSIS, IF-MOORA ve IF-GRA tekniklerini kullanmışlardır. Tarım-gıda endüstrisinde Tian vd. (2018) YTS problemini IF-TOPSIS ve IF-BWM kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Li ve Wu (2015), Memari vd. (2019) ve Cao vd. (2015) YTS problem uygulamalarında IF-TOPSIS uygulamışlardır. Phochanikorn and Tan (2019) ise YTS probleminde hibrit bir teknik olan IF-DANP-mV uygulamışlardır. Bali vd. (2013) YTS problem çözümünde IF-GRA uygulamışlardır. Demir ve Koca (2020) YTS probleminde IF-AHP uygulayarak elde edilen sonuçları IF-TOPSIS sonuçlarıyla karşılaştırmışlardır. Remadi ve Frikha (2020) ise YTS problem uygulamasında IF-FlowSort uygulamışlardır. YTS problem çözümünde Mohammadi vd. (2022) IF-BWM ve IF-MULTIMOORA uygulamışlardır. Govindan vd. (2015) ise IF-DEMATEL uygulamışlardır.

YTS uygulamalarında kullanılan diğer bulanık küme yöntemi ise Pisagor bulanık sayılardır. Literatürde Pisagor bulanık sayılara dayalı yapılan araştırmalarda Çalık (2021) ve Göçer (2021) YTS probleminde PF-AHP ve PF-TOPSIS tekniklerini uygulamışlardır. Yu vd. (2019) ise IV-PF-TOPSIS uygulamışlardır. Wu vd. (2019) YTS kriter ağırlıklarının ve alternatif performanslarının belirlenmesinde IV-PF-DEA uygulamışlardır. YTS probleminde Kaur vd. (2021) PF-TODIM, Zhao vd. (2021) ise IV-PF-TODIM kullanmışlardır. Zhou ve Chen (2020) ise YTS probleminde PF-VIKOR uygulamışlardır. Yücesan (2019) PF-AHP ve PF-TOPSIS tekniklerini uygulamıştır. Alrasheedi vd. (2021) PF-entropy-SWARA-WASPAS tekniklerini kullanarak hibrit bir yöntem uygulamışlardır.

Nötrosofik bulanık sayılar ile YTS probleminin ele alındığı ve açıklandığı araştırmalara da literatürde rastlanmaktadır. Islam ve Dep (2019) N-AHP ve N-GP tekniklerini uygulamışlardır. Ayrıca bu araştırmada IF-CRITIC ile N-GP bulguları karşılaştırılmıştır. Zeng vd. (2020) SV-N-HWS uygulamışlardır. Van vd. (2018) kalite fonksiyon dağıtımına dayalı YTS problemini IV-N-TOPSIS ile uygulamışlardır. Abdel-Baset vd. (2019) ise YTS problemini N-ANP ve N-VIKOR uygulayarak çözümlenmişlerdir. Xu vd. (2020) ise N-EDAS tekniğini tercih etmiştir. Sun ve Cai (2021) SV-N-TOPSIS tekniğini kullanmışlardır. Yazdani vd. (2021) ise YTS probleminde IV-N-CRITIC-CoCoSo tekniğini tercih etmişlerdir. Bali (2018) YTS seçim kriter ağırlıklandırmasını DS-N-WA ile gerçekleştirmiştir.

Küresel bulanık sayılar ise YTS problemlerinde kullanılan diğer bir bulanık yaklaşımdır. Taş vd. (2021) tekstil firması YTS probleminde SF-SWARA ve SF-MARCOS tekniğini kullanmıştır. Zhang vd. (2021) ise SF-MABAC tekniğini uygulamışlardır. Sharaf ve Khalil (2021) yeşil iş sağlığı ve güvenliği ekipmanları tedarikçi seçiminde SF-TODIM ile SF-TOPSIS ve SF-VIKOR sonuçlarını karşılaştırmış ve aynı sonuçları elde etmiştir. Unal ve Temur (2021) uluslararası bir şirketin YTS problemini SF-AHP ile çözümlenmiştir. Aydoğdu ve Gül (2020) 3D printer seçiminde SF-WASPAS uygulamışlar ve SF-TOPSIS, SF-VIKOR, SF-CODAS sonuçlarıyla karşılaştırmışlardır. Nguyen vd. (2022) çelik endüstrisinde sürdürülebilir tedarikçi seçimini SF-AHP ve SF-WASPAS tekniklerini uygulayarak tespit etmişlerdir. Qiyas ve Abdullah (2022) kimyasal işleme endüstrisinde yeşil tedarikçi seçim uygulamasını Küresel 2-tuple linguistic bulanık ile uygulamışlardır. Literatür incelemesi Tablo 2’de sunulmuştur.

Literatürde farklı endüstri ve şirketlerin çevreci tedarikçi seçimini konu alan birçok araştırmaya rastlanmaktadır. Bu araştırmalarda farklı bakış açıları ve farklı uzman değerlendirmelerine yönelik kriterler kullanılmıştır. YTS problemlerinde ele alınan kriterlere yönelik literatür incelemesi Tablo 3’te sunulmuştur. Genel olarak kriterler ana ve alt kriterler olarak belirlenmiştir. Bazı araştırmalarda ise kriterlerin ana ve alt kriterler olarak belirlenmeden sadece kriterler olarak ele alındığı görülmektedir. Bu araştırmada otel işletmesinin temizlik malzeme tedarikçi firmasının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda otel işletmesinin tedarik faaliyetlerinde rol alan yöneticiler bir araya getirilerek yönetici görüş jürisi (Sanders ve Manrodt, 1994) oluşturulmuştur. Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 05.12.2022 tarih ve E-18457941-050.99-72835 sayılı kararıyla etik kurul izni alınarak yönetici görüş jürisiyle yapılan görüşmeler sonunda 4 temel kriterin tedarikçi firma seçiminde kullanılması uygun görülmüştür. Bu kriterler ekonomik kriter (C1), kalite kriteri (C2), sosyal kriter (C3) ve çevresel kriter (C4)’dir.

Ekonomik Kriter (C1): Ekonomik kriter tedarikçi firma ürünlerinin elde etme sürecindeki ekonomik performansı yansıtmaktadır. Ekonomik kriter kapsamında finansal performans (Büyüközkan ve Çifçi, 2012), finansal statü (Li ve Wu, 2015), ekonomik çıktılar (Govindan vd., 2015), finansal yetkinlik (Ghorabae vd., 2016), fiyat (Sen vd., 2018; Yücesan, 2019; Gupta vd., 2019; Islam ve Dep, 2019; Zhou ve Chen, 2020; Unal ve Temur, 2021a), finansal (Tian vd., 2018),

**Tablo 2:** Bulanık Sayılara Ait Literatür İncelemesi

Bulanık	Teknik	Yazarlar
Bulanık Sayılar	F-AHP	Mavi (2015, Gupta vd. (2019)
	F-ARAS	Mavi (2015)
	IT2-F-WASPAS	Ghorabae vd. (2016)
	F-ANP	Büyüközkan ve Çifçi (2012)
	F-DEMATEL	Büyüközkan ve Çifçi (2012)

	F-TOPSIS	Yücesan (2019), Gupta vd. (2019)
	F-WASPAS	Gupta vd. (2019)
	F-MABAC	Gupta vd. (2019)
	F-GP	Islam ve Dep (2019)
	IF-CRITIC	Xiao vd. (2020), Islam ve Dep (2019)
	IF-COPRAS	Kumari ve Mishra (2020)
	IF-WASPAS	Xiong vd. (2020)
	IF-TOPSIS	Cao vd. (2015), Li ve Wu (2015), Sen vd. (2018), Tian vd. (2018), Memari vd. (2019), Rouyendegh vd. (2020), Xiong vd. (2020),
Sezgisel Bulanık Sayılar	IF-MOORA	Sen vd. (2018)
	IF-GRA	Sen vd. (2018)
	IF-BWM	Tian vd. (2018), Mohammadi vd. (2022)
	IF-DANP-mV	Phochanikorn ve Tan (2019)
	IF-AHP	Demir ve Koca (2020)
	IF-FlowSort	Remadi ve Frikha (2020)
	IF-MULTIMOORA	Mohammadi vd. (2022)
	IF-DEMATEL	Govindan vd. (2015)
		PF-AHP
	PF-TOPSIS	Çalık (2021), Göçer (2021)
Pisagor Bulanık Sayılar	IV-PF-TOPSIS	Yu vd. (2019)
	IV-PF-DEA	Wu vd. (2019)
	PF-TODIM	Kaur vd. (2021)
	IV-PF-TODIM	Zhao vd. (2021)
	PF-VIKOR	Zhou ve Chen (2020)
	SV-N-HWS	Zeng vd. (2020)
	N-AHP	Islam ve Dep (2019)
	N-GP	Islam ve Dep (2019)
Nötrosofik Bulanık Sayılar	IV-N-TOPSIS	Van vd. (2018)
	N-ANP	Abdel-Baset vd. (2019)
	N-VIKOR	Abdel-Baset vd. (2019)
	N-EDAS	Xu vd. (2020)
	SV-N-TOPSIS	Sun ve Cai (2021)

	IV-N-CRITIC-CoCoSo	Yazdani vd. (2021)
	DS-N-WA	Bali (2018)
Küresel Bulanık Sayılar	SF-SWARA	Taş vd. (2021)
	SF-MARCOS	Taş vd. (2021)
	SF-MABAC	Zhang vd. (2021)
	SF-TODIM	Sharaf ve Khalil (2021)
	SF-TOPSIS	Sharaf ve Khalil (2021)
	SF-VIKOR	Sharaf ve Khalil (2021)
	SF-AHP	Unal ve Temur (2021), Nguyen vd. (2022)
	SF-WASPAS	Nguyen vd. (2022)
	SF-CODAS	Aydoğdu ve Gül (2020)

maliyet (Bali, 2018; Korucuk, 2018; Memari vd., 2019; Yu vd., 2019; Rouyendegh vd., 2020; Kaur vd., 2021; Qiyas ve Abdullah, 2022), toplam satın alma maliyeti (Xiao vd., 2020), ürün fiyatı (Zeng vd., 2020), ekonomik bakış (Alrasheedi vd., 2021) ve kredibilite (Salimian vd., 2022) bulunmaktadır.

**Kalite Kriteri (C2):** Kalite kriteri tedarikçi firma ürünlerinin ve hizmetlerinin kalite performansını yansıtır. Kalite kriteri kapsamında hizmet kalitesi (Büyüközkan ve Çifçi, 2012), genel kalite (Li ve Wu, 2015; Mavi, 2015; Sen vd., 2018; Yu vd., 2019; Yücesan, 2019; Rouyendegh vd., 2020; Aydoğdu ve Gül, 2020), teslimat ve hizmetler (Tian vd., 2018), hızlı cevap (Bali, 2018), ürün kalitesi (Memari vd., 2019), hizmet düzeyi (Gupta vd., 2019), hizmet hayatı (Xiao vd., 2020), teslimat zamanı (Shishavan vd., 2020), teslimat ödeneği ve esneklik (Sun ve Cai, 2021), zamanında teslimat (Salimian vd., 2022) ve hizmetler (Mohammadi vd., 2022) bulunmaktadır.

**Sosyal Kriter (C3):** Sosyal kriteri tedarikçi firmanın müşteri, tedarikçi ve rakipleriyle ilişki düzeylerini gösterir. Sosyal kriter kapsamında imaj (Li and Wu, 2015), emniyet (Sen vd., 2018), genel sosyal (Van vd., 2018; Phochanikorn ve Tan, 2019; Yücesan, 2019; Abdel-Baset vd., 2019; Unal ve Temur, 2021b), Emniyet ve sağlık (Memari vd., 2019), çalışan hakları ve refahı (Yu vd., 2019), tedarikçilerle stratejik ortaklık (Remadi ve Frikha, 2020), ilişki yakınlığı (Xu vd., 2020), kurumsal sosyal sorumluluk (Kaur vd., 2021), etik hususlar ve yasalara uyum (Yazdani vd., 2021), güvenilirlik (Nguyen vd., 2022) şirketin sosyal sorumlulukları (Mohammadi vd., 2022) bulunmaktadır.

**Çevresel Kriter (C4):** Çevresel kriter tedarikçi firmanın çevrenin korunması ve sürdürülebilir yaşam için sağladığı katkıya işaret eder. Çevresel kriter kapsamında yeşil teknoloji kullanımı (Bali vd., 2013), yeşil malzeme kullanımı (Bali vd., 2013), yeniden üretim faaliyetleri (Cao vd., 2015), tehlikeli madde yönetimi (Cao vd., 2015), çevre yönetim sistemi (Li ve Wu, 2015; Tian vd., 2018; Zhou ve Chen, 2020), yeşil tasarım

(Mavi, 2015), karbon yönetimi (Govindan vd., 2015), kaynak tüketimi (Ghorabae vd., 2016), kirlilik kontrolü (Sen vd., 2018; Memari vd., 2019; Gupta vd., 2019), tersine lojistik (Bali, 2018), yeşil tedarik (Xiong vd., 2020), yeşil tedarik zinciri girişi (Karamaşa vd., 2021) uygun malzeme (Aydoğdu ve Gül, 2020), çevre koruma (Demir ve Koca, 2020), atık su (Taş vd., 2021), çevresel temsil (Çalık, 2021), ekolojik (Göçer, 2021), enerji tüketimi (Kaur vd., 2021), çevreye uygunluk (Salimian vd., 2022) ve yeşil inovasyon (Mohammadi vd., 2022) bulunmaktadır.

**Tablo 3:** Yeşil Tedarikçi Seçim Kriterlerine Ait Literatür İncelemesi

Yazarlar	Kriterler
Büyüközkan ve Çifçi (2012)	Organizasyon, finansal performans, hizmet kalitesi, teknoloji, yeşil yetkinlikler (5 kriter)
Bali vd. (2013)	Hizmet kalitesi, yeşil imaj, yeşil teknoloji kullanımı, yeşil yönetim yaklaşımı, yeşil malzeme kullanımı, üretimde kirlilik/atık kontrolü, yeşil ürün, dağıtım, yeşil yetkinlikler, tersine lojistik, yeşil ambalaj, yeşil tasarım veya Ar-Ge (12 kriter)
Cao vd. (2015)	Çevresel maliyetler, yeniden üretim faaliyeti, enerji tüketimi, tersine lojistik programı, tehlikeli atık yönetimi, çevre sertifikasyonu (6 kriter)
Li ve Wu (2015)	İmaj, çevre yönetim sistemi, teknoloji, finansal durum, fiyat, çevre, hizmet, kalite, tedarikçi ilişkisi, dakiklik, lokasyon, operasyon kabiliyeti (12 kriter)
Mavi (2015)	Kalite, teslim süresi, esneklik, yeşil tasarım, kaynak tüketimi, çevre performans değerlendirilmesi (6 kriter)
Govindan vd. (2015)	Tersine lojistik, yeşil tasarım, yeşil satın alma, karbon yönetimi, tedarikçi çevre iş birliği, müşteri çevre iş birliği, ISO 14001 sertifikası, şirket içi yönetim desteği, çevresel performanslar, ekonomik sonuçlar (10 kriter)
Ghorabae vd. (2016)	Üretimin çevre kirliliği, kaynak tüketimi, ekolojik tasarım, çevre yönetim sistemi, yöneticilerin yeşil tedarik zincirine bağlılığı, yeşil teknoloji kullanımı, yeşil malzeme kullanımı (7 kriter)
Sen vd. (2018)	Fiyat, zamanında teslimat, hizmet ve ilişki, esneklik, kalite, finansal yeterlilik, üretim tesisleri, organizasyon, paydaş hakları, iş güvenliği, bilgilendirme, politikaya saygı, geri dönüşüm, atık elektrikli ekipman, ozon tabakasına zarar veren kimyasallar, yeşil Ar-Ge, yeşil tasarım, çevre yönetim sistemi, çevresel yeterlilikler, yenilik, kaynak tüketimi, yeşil ürün, kirlilik kontrolü (23 kriter)
Tian vd. (2018)	Finans, teslimat ve hizmetler, nitelik, çevre yönetim sistemi (4 ana kriter ve 16 alt kriter)
Van vd. (2018)	Ekonomik, çevresel, sosyal (3 ana kriter ve 24 alt kriter)
Bali (2018)	Maliyet, hızlı yanıt, hizmet kalitesi, yeşil üretim süreci, yeşil malzemeli yeşil ürün, dağıtım tersine lojistik (7 kriter)
Korucuk (2018)	Maliyetler, kalite, esneklik, lojistik seviyesi, müşteri memnuniyeti, güven, yenileşme düzeyi, bilgi paylaşımı, kaynak kullanımı (9 kriter)
Memari vd. (2019)	Maliyet, ürün kalitesi, hizmet performansı, çevresel verimlilik, yeşil imaj, kirliliğin azaltılması, yeşil yetkinlikler, güvenlik ve sağlık, istihdam uygulamaları (9 ana kriter ve 30 alt kriter)

Phochanikorn ve Tan (2019)	Ekonomik, çevresel, sosyal (3 ana kriter ve 13 alt kriter)
Yu vd. (2019)	Maliyet, kalite, teslimat, hizmet, esneklik, teknoloji yeteneği, çevre yönetim sistemleri, kaynak tüketimi, eko-tasarım, azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüştürme, iş sağlığı ve güvenliği, çalışan hakları ve refahı, bilgi ifşası (13 kriter)
Wu vd. (2019)	Toplam gönderi maliyeti, gönderi sayısı, iş güvenliği ve işçi sağlığı maliyeti, eko-tasarım maliyeti, hatasız tedarikçi, zamanında ulaşacak gönderi sayısı, çalışanların menfaat ve hakları, yeşil yönetim sistemi (4 girdi kriteri ve 4 çıktı kriterleri)
Yücesan (2019)	Çevresel, sosyal, kalite, hizmet, risk, maliyet/fiyat, yetenek, iş yapısı (8 ana kriter ve 45 alt kriter)
Gupta vd. (2019)	Maliyet/Fiyat, çevre yönetim sistemleri, kalite, hizmet düzeyi, eko-tasarım, yeşil imaj, kaynak tüketimi, kirlilik kontrolü, personel çevre eğitimi (9 kriter)
Islam ve Dep (2019)	Maliyet, teslim süresi, kalite, sera gazı emisyonu, talep (4 kriter)
Abdel-Baset vd. (2019)	Ekonomik, sosyal, çevre (3 kriter)
Rouyendegh vd. (2020)	Kalite, maliyet, sürdürülebilirlik, yeşil üretim sistemi, yeşil tedarikçi imajı, işbirliği, yeşil uygulama, çevre yönetimi ve kontrolü (10 kriter)
Xiong vd. (2020)	Eko-tasarım, yeşil tedarik, kirlilik üretimi, yeşil paketleme, yeşil imaj, yaşam döngüsü yönetimi (6 kriter)
Kumari ve Mishra (2020)	Kirlilik, tedarik tüketimi, ekolojik tasarım, yöneticilerin yeşil tedarik zincirine bağlılığı, yeşil teknoloji kullanımı, yeşil malzeme kullanımı, kalite yönetimi (8 kriter)
Xiao vd. (2020)	Toplam satın alma maliyeti, hizmet ömrü, emisyon azaltımı, gürültü seviyesi (4 kriter)
Aydoğdu ve Gül (2020)	Malzemenin performansı, kalitesi, hızı, uygunluğu (4 kriter)
Zhou ve Chen (2020)	Kalite, hizmet, fiyat, çevre yönetim sistemi (4 ana kriter ve 16 alt kriter)
Shishavan vd. (2020)	Hizmet düzeyi, kalite, fiyat, teslim süresi, çevre yönetim sistemi (5 kriter)
Demir ve Koca (2020)	Tedarikçi performansı, çevre koruma, tedarikçi riski (3 kriter)
Remadi ve Frikha (2020)	Stratejik ortaklık için tedarikçiler, ihtiyaç durumları için tedarikçiler, budanacak tedarikçiler (3 kriter)
Zeng vd. (2020)	Üretim fiyatı, tedarik süresi, tedarikçinin hatalı üretim payı, tedarikçinin çevresel performansı (4 kriter)
Xu vd. (2020)	Fiyat/maliyet, kalite, teslimat, ilişki yakınlığı, çevre yönetim sistemleri (5 kriter)
Taş vd. (2021)	Çevre yönetim sistemi, yeşil paketleme, yeşil ulaşım, yeşil imaj, personel çevre yönetimi, yeşil depolama, kaynak/enerji tüketimi, yeşil tasarım, yeşil teknoloji, yeşil satın alma, kirlilik üretimi, atık su (12 kriter)
Alrasheedi vd. (2021)	Ekonomik yönler, sosyal yönler, çevresel yönler (20 alt kriter)
Zhang vd. (2021)	Kalite, fiyat, lojistik yetenek, hizmet seviyesi (4 kriter)
Sharaf ve Khalil (2021)	Fiyat, kalite, teslimat, performans (küresel bulanık-TOPSIS, 4 kriter)

---



	Ekipman kirletici olmamalı ve toksik olmamalıdır, ekipmanın geri dönüşüm olasılığı, yeniden kullanımı ve yeniden üretimi, atıkların azaltılması, tedarikçinin teslimatı ve yanıt verebilirliği, kalite (küresel bulanık- TOPSIS, 5 kriter)
Unal ve Temur (2021)	Ekonomik, kaliteli, sosyal, çevresel (4 kriter)
Çalık (2021)	Teslimat, kirlilik kontrolü, üretim, kalite, çevresel temsil (5 kriter)
Göçer (2021)	Ekolojik, ekonomik, sosyal (15 alt kriter)
Kaur vd. (2021)	Fiyat, kalite, enerji tüketimi, yeşil tasarım, teslimat hızı, kurumsal sosyal sorumluluk, çalışan eğitimi (7 kriter)
Zhao vd. (2021)	Ekibin yeteneği, çevreci tasarım ve üretim derecesi, atık bertaraf maliyeti, hizmet seviyesi (4 kriter)
Sun ve Cai (2021)	6 Kriter
Yazdani vd. (2021)	Ürün kalitesi, teslimat ödeneği ve esnekliği, kirlilik kontrol programı, çevre yönetim sistemi, yeşil üretim sistemi, tersine lojistik yönetimi, enerji yönetimi, sosyal sorumluluk, çalışan ve paydaş hakları, sağlık ve güvenlik planı sistemi, eğitim ve öğretim programları, etik konular ve yasal uygunluk (13 kriter)
Karamaşa vd. (2021)	Sistemik Çevre Dostu Uygulamalar, Çevresel Yaşam Döngüsü Analizi, Çevre Odaklı Stratejik Kararlar, Geri Dönüştürülebilir ve Yeniden Kullanılabilir Ürünler Tasarlamak, Ürün, Süreç ve Hizmet Değerlemesi, Çevre Dostu Ürünler İçin Karar Verme ve Takibi, Yeşil Tedarik Zinciri Girişimi (7 kriter)
Qiyas ve Abdullah (2022)	Maliyet, kalite, teslimat, hizmet, teknik yeterlilik, yeşil ürün, kirlilik kontrolü, çevre yönetimi (8 kriter)
Nguyen vd. (2022)	3 ana kriter (ekonomik, çevresel, sosyal) ve 21 alt kriter
Salimian vd. (2022)	Fiyat, kalite, zamanında teslimat, katkılar, yönetim, güvenilirlik, güvenlik, bilgi ifşası, çalışanlara sağlanan faydalar ve haklar, güvenlik eylemleri, eğitim, politikalar, çevresel uygunluk, çevre yönetim sistemleri, kirlilik kontrolü, ISO gerekliliklerini dikkate alın (17 kriter)
Mohammadi vd. (2022)	Kalite, finansal yönler, teknik kapasite, hizmetler, çevre yönetimi, kirlilik kontrolü, yeşil ürünler, yeşil imaj, yeşil inovasyon, tehlikeli maddelerin yönetimi, şirketlerin sosyal sorumlulukları (11 ana kriter ve 40 alt kriter)

## Yöntem

Bu bölümde YTS probleminin çözümü için kullanılan SF-TOPSIS uygulama adımları açıklanmıştır. Yang ve Chiclana (2009), Küresel bulanık sayılar (SF), sezgisel bulanık sayılar (IF) arasında bir mesafe fonksiyonu tanımlayarak ortaya koymuştur. SF’de bir karar verici tarafından üye olma veya olmama durumundaki tereddüt Eşitlik 1’de gösterildiği gibidir.

$$0 \leq \mu_A^2(u) + \vartheta_A^2(u) + \pi_A^2(u) \leq 1 \quad \forall u \in U \quad (1)$$

SF’deki amaç, üyelik fonksiyonlarının karar vericiler tarafından küresel bir yüzey üzerine tanımlanarak bulanık kümelerin diğer uzantılarının genelleştirilmesidir. SF’de evren Eşitlik 2’deki gibi tanımlanır.

$$\tilde{A}_S = \left\{ \left\langle u, \left( \mu_{\tilde{A}_S}(u), \vartheta_{\tilde{A}_S}(u), \pi_{\tilde{A}_S}(u) \right) \mid u \in U \right\rangle \right\} \quad (2)$$

SF’de sırasıyla üye olma, olmama ve tereddüt parametrelerinin her biri Eşitlik 3’teki gibi tanımlıdır.

$$\mu_{\tilde{A}_S}: U \rightarrow [0,1], \vartheta_{\tilde{A}_S}(u): U \rightarrow [0,1], \pi_{\tilde{A}_S}(u): U \rightarrow [0,1] \quad (3)$$

Çok ölçütlü grup karar verme yöntemlerinden biri olan SF-TOPSIS metodunda izlenilecek adımlar aşağıda sırasıyla sunulmuştur (Chen, 2000; Ye, 2010; Zhang ve Xu, 2014; Ye, 2015; Kutlu Gündoğdu ve Kahraman, 2019; Wang vd., 2019).

**Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması:** Eşitlik 4’te yer alan “m” adet alternatif ve “n” adet kriterden oluşan karar matrisleri her bir karar verici tarafından oluşturmak için Tablo 4’ten yararlanılır.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1j} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \cdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ x_{i1} & \cdots & x_{ij} & \cdots & x_{in} \\ \vdots & \cdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mj} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (4)$$

$x_{ij}$  ( $i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n$ ) i’nci alternatifin j’inci kritere göre değerlendirilmesidir.

**Adım 2: Karar Vericilerin Değerlendirmelerinin Birleştirilmesi:** Karar vericiler tarafından yapılan değerlendirmeler Küresel Ağırlıklı Aritmetik Ortalama (SWAM) yöntemi ile birleştirilir (Eşitlik 5). Eşitlikte yer alan “w” ifadesi karar vericilerin ağırlıklarını ifade etmektedir.

**Tablo 4:** Küresel bulanık sayılar için dilsel terimler

Dilsel Terimler	$(\mu, \vartheta, \pi)$
Kesinlikle daha fazla Önem (AMI)	(0.9, 0.1, 0.1)
Çok Yüksek Önem (VHI)	(0.8, 0.2, 0.2)
Yüksek Önem (HI)	(0.7, 0.3, 0.3)
Biraz Daha Önem (SMI)	(0.6, 0.4, 0.4)
Eşit Önem (EI)	(0.5, 0.5, 0.5)
Biraz Düşük Önem (SLI)	(0.4, 0.6, 0.4)
Düşük Önem (LI)	(0.3, 0.7, 0.3)
Çok Düşük Önem (VLI)	(0.2, 0.8, 0.2)
Kesinlikle Düşük Önem (ALI)	(0.1, 0.9, 0.1)

$$SWAM_w(\tilde{A}_{S1}, \tilde{A}_{S2}, \dots, \tilde{A}_{Sn}) = w_1\tilde{A}_{S1} + w_2\tilde{A}_{S2} + \cdots + w_n\tilde{A}_{Sn}$$

$$= \left\{ \left[ 1 - \prod_{i=1}^n (1 - \mu_{\tilde{A}_{Si}}^2)^{w_i} \right]^{1/2}, \prod_{i=1}^n \vartheta_{\tilde{A}_{Si}}^{2 w_i} \right\} \left[ \prod_{i=1}^n (1 - \mu_{\tilde{A}_{Si}}^2)^{w_i} - \prod_{i=1}^n (1 - \mu_{\tilde{A}_{Si}}^2 - \pi_{\tilde{A}_{Si}}^2)^{w_i} \right]^{1/2}; w_i = \frac{k_i}{\sum_{i=1}^n k_i} \quad (5)$$

Adım 3: Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması: Tablo 3 değerleri kullanarak kriterler karar vericiler tarafından değerlendirilir. Eşitlik 5 ile kriter ağırlıkları birleştirilir.

Adım 4: Birleştirilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması: Eşitlik 6 ile birleştirilmiş karar matrisi hesaplanır.

$$\tilde{A}_S \otimes \tilde{B}_S = \left\{ \mu_{\tilde{A}_S} \mu_{\tilde{B}_S}, \left( \vartheta_{\tilde{A}_S}^2 + \vartheta_{\tilde{B}_S}^2 - \vartheta_{\tilde{A}_S}^2 \vartheta_{\tilde{B}_S}^2 \right)^{1/2}, \left( (1 - \vartheta_{\tilde{B}_S}^2) \pi_{\tilde{A}_S}^2 + (1 - \vartheta_{\tilde{A}_S}^2) \pi_{\tilde{B}_S}^2 + \pi_{\tilde{A}_S}^2 \pi_{\tilde{B}_S}^2 \right)^{1/2} \right\} \quad (6)$$

Adım 5: Puan Fonksiyon Değerleri Hesaplanması: Eşitlik 7 ile puan fonksiyon değerleri hesaplanır.

$$Score(\tilde{A}_S) = (\mu_{\tilde{A}_S} - \pi_{\tilde{A}_S})^2 - (\vartheta_{\tilde{A}_S} - \pi_{\tilde{A}_S})^2 \quad (7)$$

Adım 6: Küresel Bulanık Pozitif İdeal Çözümü (SF-PIS) ve Küresel Bulanık Negatif İdeal Çözümü (SF-NIS) belirlenmesi: Eşitlik 8 ve Eşitlik 9 ile SF-PIS ve SF-NIS değerleri tespit edilir. Eşitlik 10 ve Eşitlik 11 ile alternatiflerle SF-PIS ve SF-NIS arasındaki uzaklıklar hesaplanır.

$$X^* = \{C_j, \max_i < Score(C_j(X_{iw})) > | j = 1, 2, \dots, n\} \quad (8)$$

$$X^* = \{ \langle C_1, (\mu_1^*, \vartheta_1^*, \pi_1^*) \rangle, \langle C_2, (\mu_2^*, \vartheta_2^*, \pi_2^*) \rangle \dots \langle C_n, (\mu_n^*, \vartheta_n^*, \pi_n^*) \rangle \}$$

$$X^- = \{C_j, \min_i < Score(C_j(X_{iw})) > | j = 1, 2, \dots, n\} \quad (9)$$

$$X^- = \{ \langle C_1, (\mu_1^-, \vartheta_1^-, \pi_1^-) \rangle, \langle C_2, (\mu_2^-, \vartheta_2^-, \pi_2^-) \rangle \dots \langle C_n, (\mu_n^-, \vartheta_n^-, \pi_n^-) \rangle \}$$

$$D(X_i, X^-) = \sqrt{\frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \left( (\mu_{x_i} - \mu_{x^-})^2 + (\vartheta_{x_i} - \vartheta_{x^-})^2 + (\pi_{x_i} - \pi_{x^-})^2 \right)} \quad (10)$$

$$D(X_i, X^*) = \sqrt{\frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \left( (\mu_{x_i} - \mu_{x^*})^2 + (\vartheta_{x_i} - \vartheta_{x^*})^2 + (\pi_{x_i} - \pi_{x^*})^2 \right)} \quad (11)$$

Adım 7: Maksimum ve minimum mesafelerin belirlenmesi: Eşitlik 12 ve Eşitlik 13 ile SF-NIS ve SF-PIS değerlerine maksimum ve minimum uzaklıklar hesaplanır.

$$D_{max}(X_i, X^-) = \max_{1 \leq i \leq m} D(X_i, X^-) \quad (12)$$

$$D_{min}(X_i, X^*) = \min_{1 \leq i \leq m} D(X_i, X^*) \quad (13)$$

Adım 8: Gözden geçirilmiş yakınlık oranını hesaplanması: Eşitlik 14 ile gözden geçirilmiş yakınlık oran değerleri hesaplanır.

$$\xi(X_i) = \frac{D(X_i, X^*)}{D_{\min}(X_i, X^*)} - \frac{D(X_i, X^-)}{D_{\max}(X_i, X^-)} \quad (14)$$

**Adım 9: En iyi alternatifi belirlenmesi:** Eşitlik 14'te hesaplanan değerlerden en düşük olanı en iyi alternatif olarak belirlenir.

### Uygulama

Otel işletmesinin YTS problemi çözümünde 4 alternatif arasından en iyi olan tedarikçi firmanın tespit edilebilmesi amacıyla 3 uzman değerlendirmesi dikkate alınmıştır. Ayrıca kriter seçim bölümünde sunulduğu gibi 4 kriter belirlenmiştir (ekonomik kriteri (C1), kalite kriteri (C2), sosyal kriteri (C3) ve çevresel kriter (C4)). Çalışmada uygulanan adımlar aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

**Adım 1:** 3 karar verici tarafından 4 alternatif ve 4 kritere verilen sözel ve sayısal değerler Tablo 5 ve Tablo 6'da gösterilmiştir.

**Adım 2:** Eşitlik 5 ile karar vericilerin değerlendirmeleri birleştirilir. Bu değerler Tablo 7'de gösterilmiştir. Yönetici görüş jürisi tarafından Mianabai ve Afshar (2008) çalışmasında belirlenen {1,2,3,4,5} derecelendirme ölçeği kullanılarak her bir karar vericinin göreceli önemine ilişkin değerlendirmeler sırasıyla  $k_1=3$ ,  $k_2=4$ ,  $k_3=4$  olarak belirlenmiştir. Müteakiben normalizasyon işlemi yapılarak karar verici ağırlıkları sırasıyla 0,28; 0,36; 0,36 olarak belirlenmiştir.

**Tablo 5:** Dilsel Terimler

		C1	C2	C3	C4
DM1	A1	SMI	EI	SLI	HI
	A2	HI	SMI	EI	VHI
	A3	VHI	HI	EI	VHI
	A4	EI	SLI	LI	SMI
DM2	A1	VHI	HI	SMI	EI
	A2	HI	EI	HI	SLI
	A3	HI	EI	EI	SLI
	A4	VHI	SMI	HI	EI
DM3	A1	EI	SMI	SMI	SLI
	A2	SMI	HI	VHI	SMI
	A3	SMI	SMI	HI	EI
	A4	SLI	EI	EI	SLI

**Tablo 6:** Küresel bulanık sayılar

		C1	C2	C3	C4
DM1	A1	(0,6; 0,4; 0,4)	(0,5; 0,5; 0,5)	(0,4; 0,6; 0,4)	(0,7; 0,3; 0,3)
	A2	(0,7; 0,3; 0,3)	(0,6; 0,4; 0,4)	(0,5; 0,5; 0,5)	(0,8; 0,2; 0,2)
	A3	(0,8; 0,2; 0,2)	(0,7; 0,3; 0,3)	(0,5; 0,5; 0,5)	(0,8; 0,2; 0,2)
	A4	(0,5; 0,5; 0,5)	(0,4; 0,6; 0,4)	(0,3; 0,7; 0,3)	(0,6; 0,4; 0,4)
DM2	A1	(0,8; 0,2; 0,2)	(0,7; 0,3; 0,3)	(0,6; 0,4; 0,4)	(0,5; 0,5; 0,5)
	A2	(0,7; 0,3; 0,3)	(0,5; 0,5; 0,5)	(0,7; 0,3; 0,3)	(0,4; 0,6; 0,4)
	A3	(0,7; 0,3; 0,3)	(0,5; 0,5; 0,5)	(0,5; 0,5; 0,5)	(0,4; 0,6; 0,4)
	A4	(0,8; 0,2; 0,2)	(0,6; 0,4; 0,4)	(0,7; 0,3; 0,3)	(0,5; 0,5; 0,5)
DM3	A1	(0,5; 0,5; 0,5)	(0,6; 0,4; 0,4)	(0,6; 0,4; 0,4)	(0,4; 0,6; 0,4)
	A2	(0,6; 0,4; 0,4)	(0,7; 0,3; 0,3)	(0,8; 0,2; 0,2)	(0,6; 0,4; 0,4)
	A3	(0,6; 0,4; 0,4)	(0,6; 0,4; 0,4)	(0,7; 0,3; 0,3)	(0,5; 0,5; 0,5)
	A4	(0,4; 0,6; 0,4)	(0,5; 0,5; 0,5)	(0,5; 0,5; 0,5)	(0,4; 0,6; 0,4)

**Tablo 7:** SWAM operatörü kullanılarak karar matrisi

	C1	C2	C3	C4
A1	(0,67; 0,34; 0,36)	(0,62; 0,38; 0,39)	(0,56; 0,45; 0,40)	(0,54; 0,46; 0,41)
A2	(0,67; 0,33; 0,34)	(0,61; 0,39; 0,40)	(0,71; 0,30; 0,32)	(0,63; 0,38; 0,34)
A3	(0,70; 0,30; 0,31)	(0,60; 0,40; 0,41)	(0,59; 0,42; 0,43)	(0,60; 0,42; 0,38)
A4	(0,63; 0,38; 0,35)	(0,52; 0,48; 0,44)	(0,56; 0,46; 0,39)	(0,50; 0,50; 0,44)

*Adım 3:* Karar vericiler tarafından kriterlere verilen değerler Tablo 8 ve Tablo 9’da gösterilmiştir. Eşitlik 5 ile yapılan birleştirme işlemi Tablo 10’da gösterilmiştir.

**Tablo 8:** Kriterlerin önem ağırlıkları (Dilsel terimler)

	DM1	DM2	DM3
C1	SMI	SMI	HI
C2	VHI	AMI	VHI
C3	EI	HI	SMI
C4	HI	VHI	VHI

**Tablo 9:** Kriterlerin önem ağırlıkları (Küresel bulanık sayılar)

	DM1	DM2	DM3
--	-----	-----	-----

<b>C1</b>	(0,6; 0,4; 0,4)	(0,6; 0,4; 0,4)	(0,7; 0,3; 0,3)
<b>C2</b>	(0,8; 0,2; 0,2)	(0,9; 0,1; 0,1)	(0,8; 0,2; 0,2)
<b>C3</b>	(0,5; 0,5; 0,5)	(0,7; 0,3; 0,3)	(0,6; 0,4; 0,4)
<b>C4</b>	(0,7; 0,3; 0,3)	(0,8; 0,2; 0,2)	(0,8; 0,2; 0,2)

**Tablo 10:** SWAM operatörüne göre kriter ağırlıklarının toplanması

<b>C1</b>	<b>C2</b>	<b>C3</b>	<b>C4</b>
(0,64; 0,36; 0,36)	(0,85; 0,16; 0,16)	(0,62; 0,38; 0,39)	(0,78; 0,22; 0,23)

*Adım 4:* Eşitlik 6 ile oluşturulan birleştirilmiş karar matrisi Tablo 11’de gösterilmiştir.

**Tablo 11:** SWAM operatörüne göre kriter ağırlıklarının toplanması

	<b>C1</b>	<b>C2</b>	<b>C3</b>	<b>C4</b>
<b>A1</b>	(0,43; 0,48; 0,46)	(0,52; 0,41; 0,41)	(0,35; 0,56; 0,49)	(0,42; 0,51; 0,44)
<b>A2</b>	(0,43; 0,48; 0,45)	(0,52; 0,42; 0,42)	(0,44; 0,47; 0,46)	(0,49; 0,44; 0,38)
<b>A3</b>	(0,45; 0,46; 0,44)	(0,51; 0,43; 0,43)	(0,37; 0,54; 0,50)	(0,47; 0,46; 0,42)
<b>A4</b>	(0,41; 0,51; 0,45)	(0,44; 0,50; 0,45)	(0,35; 0,57; 0,48)	(0,39; 0,54; 0,46)

*Adım 5:* Eşitlik 7 ile hesaplanan puan fonksiyonu değerleri Tablo 12’de gösterilmiştir.

**Tablo 12:** SWAM operatörüne dayalı fonksiyon değerlerini puanlama

	<b>C1</b>	<b>C2</b>	<b>C3</b>	<b>C4</b>
<b>A1</b>	0,001	0,013	0,013	-0,004
<b>A2</b>	0,000	0,010	0,000	0,008
<b>A3</b>	0,000	0,007	0,018	0,000
<b>A4</b>	-0,001	-0,002	0,008	0,000

*Adım 6:* Eşitlik 8 ve Eşitlik 9 ile hesaplanan SF-PIS ve SF-NIS değerleri Tablo 13’te gösterilmiştir.

**Tablo 13:** SWAM operatörüne dayalı SF-PIS ve SF-NIS

	<b>C1</b>	<b>C2</b>	<b>C3</b>	<b>C4</b>
$X^*$ ( <b>Best</b> )	(0,43; 0,48; 0,46)	(0,52; 0,41; 0,41)	(0,37; 0,54; 0,50)	(0,49; 0,44; 0,38)
$X^-$ ( <b>Worst</b> )	(0,41; 0,51; 0,45)	(0,44; 0,50; 0,45)	(0,44; 0,47; 0,46)	(0,42; 0,51; 0,44)

*Adım 7:* Eşitlik 10 ve Eşitlik 11 ile hesaplanan SF-NIS ve SF-PIS değerlerine olan maksimum ve minimum uzaklıklar Tablo 14'te gösterilmiştir.

**Tablo 14:** SWAM operatörüne dayalı pozitif ve negatif ideal çözümlere olan mesafeler

	$D(X_i, X^+)$	$D(X_i, X^-)$
A1	0,068	0,041
A2	0,060	0,040
A3	0,065	0,024
A4	0,051	0,077

*Adım 8-9:* Eşitlik 12 ile hesaplanan gözden geçirilmiş yakınlık oranı değerleri ve alternatif sıralaması Tablo 15'te gösterilmiştir.

**Tablo 15:** SWAM operatörüne göre her alternatifin yakınlık oranı

	Yakınlık Oranı	Sıralama
A1	0,706	2
A2	0,792	3
A3	0,055	1
A4	2,477	4

### Tartışma ve Sonuç

Tedarik zinciri yapılarında yeşil tedarikçi seçimi tedarik faaliyetlerinin sürdürülebilir olması için önem arz etmektedir. Yeşil tedarikçi seçim sürecinde üç temel aşama bulunmaktadır. Birinci aşamada tedarikçi havuzu oluşturulur. İkinci aşamada tedarikçilerin çevreci özelliklerini tanımlamak amacıyla yeşil kriterler belirlenir. Üçüncü aşamada ise tedarikçi havuzunda yer alan tedarikçiler yeşil kriterlere dayalı değerlendirilir. Bu süreç yapı itibarıyla karar verme sürecinin temel adımlarıyla örtüşmektedir. Fakat karar verme sürecinin komplike yapısı dikkate alındığında bu sürecin sezgisel esaslı karar verme yerine rasyonel karar verme gerektirdiği açıktır. Ayrıca karar verme süreçlerinde bireysel yeteneklere dayalı karar verme yerine grup karar verme yaklaşımının karar hatalarını azaltması beklenmektedir. Bu noktada çok ölçütlü grup karar verme tekniklerinin kullanılması karar verme başarısını artıracaktır. Bu çalışmada küresel bulanık TOPSIS tekniği kullanılarak bir otel işletmesinin en çevreci tedarikçiyi tespit etmesine yardımcı olunmuştur. Elde edilen bulguların literatürdeki diğer bulgularla karşılaştırılabilmesi için öncelikle literatürde elde edilen bulguların ortaya koyulması gerekmektedir.

Yeşil tedarikçi seçim problemini ele alan araştırmaların bulguları incelendiğinde; Bali vd. (2013) ele almış olduğu çalışmada önem düzeyi en yüksek yeşil tedarikçi kriterini *hizmet kalitesi* olarak tespit

etmişlerdir. Cao vd. (2015) *tehlikeli atık yönetimi* kriterini önem düzeyi en yüksek kriter olarak belirlemişlerdir. Li ve Wu (2015) yeşil tedarikçi kriter seçim değerlendirilmesinde *çevre yönetim sistem* kriterini önem düzeyi en yüksek kriter olarak tespit etmişlerdir. Mavi (2015) *kaynak tüketim* kriterinin yeşil tedarikçi seçim probleminde bulanık ağırlığı en yüksek kriter olarak hesaplamıştır. Govindan vd. (2015) *iç yönetim desteği* kriterini kriter ağırlığı en yüksek kriter olarak tespit etmişlerdir. Sen vd. (2018) sürdürülebilir tedarikçi seçim problem kriterlerinden *üretim kolaylığı* kriterini önem düzeyi en yüksek kriter olarak belirlemişlerdir. Memari vd. (2019) ekonomik kriterler arasında kabul ettiği *ürün kalitesi ve hizmet performansı* kriterlerinin fayda kriter olarak değerlendirerek önem düzeyi yüksek kriterler arasında olduğunu göstermişlerdir. Phochanikorn ve Tan (2019) sürdürülebilir tedarikçi seçiminde *çevresel planlama kriterini* çevresel kriterler arasında göstererek önem düzeyi en yüksek kriter olarak belirlemişlerdir. Yu vd. (2019) tedarikçi seçim probleminde *teknolojik yetenek* kriterinin önem düzeyi en yüksek kriter olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Abdel-Baset vd. (2019) çevre alt kriterleri arasında yer alan *çöp yönetimi* kriterini kriter ağırlığı en yüksek kriter olarak tespit etmişlerdir. Rouyendegh vd. (2020) *kalite kriterini* yeşil tedarikçi seçim kriterleri arasında önem düzeyi en yüksek kriter olarak hesaplamışlardır. Xiong vd. (2020) *kirlilik üretim* kriterinin diğer kriterlere göre önem düzeyi en yüksek kriter olarak tespit etmişlerdir. Zhou ve Chen (2020) yeşil tedarikçi seçim kalite kriterleri arasında yer alan *yeşil ürün kalitesi* alt kriter önem düzeyinin en yüksek önem düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Taş vd. (2021) *yeşil imaj* kriterini yeşil tedarikçi seçiminde önem düzeyi en yüksek kriter olarak belirlemişlerdir. Alrasheedi vd. (2021) *iş sağlığı ve güvenliği sistemleri* kriterini sürdürülebilir tedarikçi seçim probleminde en yüksek kriter ağırlığına sahip kriter olarak belirlemişlerdir. Zhang vd. (2021) *hizmet düzeyi* kriterinin en yüksek kriter ağırlığına sahip olduğunu hesaplamışlardır. Unal ve Temur (2021) yeşil tedarikçi seçiminde en önemli üç kriteri *maliyet, finansal güvenilirlik ve ürün kalitesi* olarak tespit etmişlerdir. Çalık (2021) Endüstri 4.0 kapsamında yeşil tedarikçi seçim kriterlerini ağırlıklandırarak önem düzeyi en yüksek kriter olarak *Kalite 4.0* kriterini belirlemişlerdir. Göçer (2021) sürdürülebilir tedarikçi seçiminde önem düzeyi en yüksek üç kriteri *çevresel yetkinlikler, mahremiyet ve kalite kriteri* olarak belirlemiştir. Kaur vd. (2021) *yeşil tasarım* kriterini sürdürülebilir tedarikçi seçim kriterleri arasından önem düzeyi en yüksek kriter olarak sunmuşlardır. Nguyen vd. (2022) ve Salimian vd. (2022) ekonomik kriterler arasında gösterdiği *kalite* alt kriterinin sürdürülebilir tedarikçi seçiminde en yüksek önem düzeyine sahip kriter olarak belirlemişlerdir.

Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre en iyi yeşil tedarikçi üçüncü alternatif olarak tespit edilmiştir. SWAM operatörüyle hesaplanan kriter ağırlıklarına bakıldığında en yüksek öneme sahip kriter kalite kriteri olarak belirlenmiştir. En düşük önem düzeyine sahip kriter ise sosyal kriter olarak belirlenmiştir. Çevresel kriter ağırlığı ve ekonomik kriter ağırlığı ise sırasıyla ikinci ve üçüncü öneme sahip kriterler olarak belirlenmiştir. Literatürde elde edilen bulgularla karşılaştırıldığında bu araştırmada elde edilen bulguların paralellik gösterdiği gözlemlenmiştir (Bali vd., 2013; Memari vd., 2019; Rouyendegh vd., 2020; Zhou ve Chen, 2020; Unal ve Temur, 2021; Çalık, 2021; Göçer, 2021; Nguyen vd., 2022; Salimian vd., 2022). Böylece



otel işletmesinin yeşil tedarikçi seçiminde sırasıyla tedarikçilerin kalite, çevresel, ekonomik ve sosyal özellikleri dikkate alındığı anlaşılmıştır.

### Öneriler ve Kısıtlar

Otel işletmelerinde yeşil tedarikçi seçim probleminin ele alındığı bu çalışmada otel işletmelerinin yeşil tedarikçi seçim uygulamalarında ele alması gereken kriterler ortaya koyularak bir otel işletmesi üzerinde uygulaması yapılarak gösterilmiştir. Elde edilen bulgular ve sonuçlara dayalı otel işletmelerine ve araştırmacılara öneriler geliştirilmiştir. Otel işletmelerine öneriler şu şekildedir: (i) Çevresel kaygıların giderek arttığı günümüzde tedarikçi seçiminde yeşil tedarikçi seçimine yönelmeleri önerilmektedir. (ii) Yeşil tedarikçi seçiminde bu araştırma da kabul edilen kalite, çevresel, ekonomik ve sosyal kriterler dikkate alınmalıdır. Aynı zamanda literatür incelemesi bölümünde sunulan diğer kriterler dikkate alınarak yeşil tedarikçi seçimini gerçekleştirebilirler. (iii) Yeşil tedarikçi seçiminde özellikle ürün ve hizmet kalitesini çevreci yaklaşımlarla sunan tedarikçilerin tercih edilmesi hem çevre hem kalite açısından otel işletmelerine fayda sağlayacaktır. (iv) Yeşil tedarikçi seçim sürecinde sezgisel karar vermek yerine çok kriterli karar verme yöntemlerinin tercih edilmesi gerekmektedir. Ayrıca karar verme sürecinde uzman desteği almaları önerilmektedir. Araştırmacılara öneriler şu şekildedir: (i) Bu çalışmada ele alınan kriterler kullanılarak farklı çok kriterli karar verme yöntemleriyle otel işletmelerinde yeşil tedarikçi seçim problemine yönelik araştırmalar yürütülebilir. Elde edilen bulgular bu çalışmanın bulgularıyla karşılaştırılabilir. (ii) Otel işletmelerinde yeşil tedarikçi seçim problemini farklı kriterler ele alınarak uygulanabilir. (iii) Yeşil tedarikçi seçim problemi farklı sektörlerde uygulanabilir. (iv) Farklı bulanık tabanlı çok kriterli karar verme teknikleri (Sezgisel bulanık mantık, Pisagor bulanık mantık, Nötrosifik bulanık mantık) kullanılarak araştırmalar yürütülebilir.

Bu çalışmada beş temel kısıt bulunmaktadır. Birinci kısıt; araştırma Türkiye’de faaliyet gösteren bir otel işletmesinde uygulanmıştır. Elde edilen bulgular farklı bir otel işletmesinde uygulanması durumunda farklılık gösterebilecektir. İkinci kısıt; çalışmada dört kriter dikkate alınmıştır. Farklı bir uygulama alanında farklı kriterlerin kullanılması tercih edilebilir. Üçüncü kısıt; çalışmada küresel sayılara dayalı bulanık TOPSIS tekniği uygulanmıştır. Farklı bulanık tabanlı çok kriterli karar verme tekniklerinin uygulanması durumunda farklı sonuçlar elde edilebilir. Dördüncü kısıt; çalışmada otel işletmesinin yönetici pozisyonunda yer alan karar vericilerin değerlendirilmesi esas alınmıştır. Karar verici havuzunun değiştirilmesi durumunda farklı sonuçlar elde edilebilir. Beşinci kısıt; çalışmada tüm değerlendirmeler otel işletmesinin alternatif tedarikçileri dikkate alınarak yapılmıştır. Alternatif havuzunun genişletilmesi ya da farklılaşması durumunda sonuçlarda farklılaşma gözlemlenebilir. Nihai olarak bu çalışmayla bir otel işletmesinin tedarikçi seçim problemine çözüm geliştirilmiş olup, otel işletmesi için farkındalık yaratılmıştır.

**Yazar Katkıları:** Giriş, Literatür incelemesi, Metodoloji, Uygulama, Tartışma ve Sonuç (Karahan Kara), Model önerisi, Metodoloji, Uygulama (Galip Cihan Yalçın)

**Çıkar Beyanı:** Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

### Kaynakça

- Abdel-Baset, M., Chang, V., Gamal, A., & Smarandache, F. (2019). An integrated neutrosophic ANP and VIKOR method for achieving sustainable supplier selection: A case study in importing field. *Computers in Industry*, 106, 94-110. <https://doi.org/10.1016/j.compind.2018.12.017>
- Alrasheedi, M., Mardani, A., Mishra, A. R., Rani, P., & Loganathan, N. (2022). An extended framework to evaluate sustainable suppliers in manufacturing companies using a new Pythagorean fuzzy entropy-SWARA-WASPAS decision-making approach. *Journal of Enterprise Information Management*, 35 (2), 333-357. <https://doi.org/10.1108/JEIM-07-2020-0263>
- Atanassov, K. T. (1999). Intuitionistic fuzzy sets. In *Intuitionistic fuzzy sets*. Physica, Heidelberg.
- Aydoğdu, A., & Gül, S. (2020). A novel entropy proposition for spherical fuzzy sets and its application in multiple attribute decision-making. *International Journal of Intelligent Systems*, 35 (9), 1354-1374. <https://doi.org/10.1002/int.22256>
- Bali, O. (2018). A dynamic MCDM approach based on simplified neutrosophic sets for green supplier selection. *Journal of Management and Information Science*, 6 (2), 14-23.
- Bali, O., Kose, E., & Gumus, S. (2013). Green supplier selection based on IFS and GRA. *Grey Systems: Theory and Application*, 3 (2), 158-176. <https://doi.org/10.1108/GS-04-2013-0007>
- Büyüközkan, G., & Çifçi, G. (2012). A novel hybrid MCDM approach based on fuzzy DEMATEL, fuzzy ANP and fuzzy TOPSIS to evaluate green suppliers. *Expert Systems with Applications*, 39 (3), 3000-3011. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2011.08.162>
- Cao, Q., Wu, J., & Liang, C. (2015). An intuitionistic fuzzy judgement matrix and TOPSIS integrated multi-criteria decision making method for green supplier selection. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 28 (1), 117-126. <https://doi.org/10.3233/IFS-141281>
- Chen, C. T. (2000). Extensions of the TOPSIS for group decision-making under fuzzy environment. *Fuzzy Sets and Systems*, 114 (1), 1-9.
- Çalık, A. (2021). A novel Pythagorean fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS methodology for green supplier selection in the Industry 4.0 era. *Soft Computing*, 25 (3), 2253-2265. <https://doi.org/10.1007/s00500-020-05294-9>
- Demir, E., & Koca, G. (2020). Green supplier selection using intuitionistic fuzzy AHP and TOPSIS methods: a case study from the paper mills. Kahraman, C., Cevik Onar, S., Oztaysi, B., Sari, I., Cebi, S., Tolga, A. (eds.) *International Conference on Intelligent and Fuzzy Systems* (pp. 666-673). Springer, Cham.
- Ghorabae, M. K., Zavadskas, E. K., Amiri, M., & Esmaeili, A. (2016). Multi-criteria evaluation of green suppliers using an extended WASPAS method with interval type-2 fuzzy sets. *Journal of Cleaner Production*, 137, 213-229. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.07.031>
- Govindan, K., Khodaverdi, R., & Vafadarnikjoo, A. (2015). Intuitionistic fuzzy based DEMATEL method for developing green practices and performances in a green supply chain. *Expert Systems with Applications*, 42 (20), 7207-7220. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2015.04.030>
- Göçer, F. (2021). Improving sustainable supplier evaluation by an integrated MCDM method under pythagorean fuzzy environment. *Cumhuriyet Science Journal*, 42 (1), 218-235. <http://dx.doi.org/10.17776/csj.735674>

- Gupta, S., Soni, U., & Kumar, G. (2019). Green supplier selection using multi-criterion decision making under fuzzy environment: A case study in automotive industry. *Computers & Industrial Engineering*, 136, 663-680. <https://doi.org/10.1016/j.cie.2019.07.038>
- Islam, S., & Deb, S. C. (2019). Neutrosophic Goal Programming Approach to A Green Supplier Selection Model with Quantity Discount. *Neutrosophic Sets and Systems*, 30, 98-112. [https://digitalrepository.unm.edu/nss\\_journal/vol30/iss1/7](https://digitalrepository.unm.edu/nss_journal/vol30/iss1/7)
- Karamaşa, Ç., Ergün, M., Gülcan, B., Korucuk, S., Memiş, S., & Vojinović, D. (2021). Ranking value-creating green approach practices and choosing ideal green marketing strategy for logistics companies. *Operational Research in Engineering Sciences: Theory and Applications*, 4 (3), 21-38. <https://doi.org/10.31181/oresta20402021k>
- Kaur, P., Dutta, V., Pradhan, B. L., Haldar, S., & Chauhan, S. (2021). A pythagorean fuzzy approach for sustainable supplier selection using TODIM. *Mathematical Problems in Engineering*, 2021. <https://doi.org/10.1155/2021/4254894>
- Khalilzadeh, M., & Derikvand, H. (2018). A multi-objective supplier selection model for green supply chain network under uncertainty. *Journal of Modelling in Management*, 13 (3), 605-625. <https://doi.org/10.1108/JM2-06-2017-0062>
- Korucuk, S. (2018). ÇKKV yöntemleri ile imalat işletmelerinde TZY Performans faktörlerinin önem derecelerinin belirlenmesi ve en ideal rekabet stratejisi seçimi: Ordu ili örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33 (2), 569-593. <https://doi.org/10.24988/deuiibf.2018332782>
- Kumari, R., & Mishra, A. R. (2020). Multi-criteria COPRAS method based on parametric measures for intuitionistic fuzzy sets: application of green supplier selection. *Iranian Journal of Science and Technology, Transactions of Electrical Engineering*, 44 (4), 1645-1662. <https://doi.org/10.1007/s40998-020-00312-w>
- Kutlu Gündoğdu, F., & Kahraman, C. (2019). Spherical fuzzy sets and spherical fuzzy TOPSIS method. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 36 (1), 337-352. <https://doi.org/10.3233/jifs-181401>
- Lee, A. H., Kang, H. Y., Hsu, C. F., & Hung, H. C. (2009). A green supplier selection model for high-tech industry. *Expert Systems with Applications*, 36 (4), 7917-7927. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2008.11.052>
- Li, M., & Wu, C. (2015). Green supplier selection based on improved intuitionistic fuzzy TOPSIS model. *Metallurgical & Mining Industry*, 6, 193-205.
- Malviya, R. K., Kant, R., & Gupta, A. D. (2018). Evaluation and selection of sustainable strategy for green supply chain management implementation. *Business Strategy and The Environment*, 27 (4), 475-502. <https://doi.org/10.1002/bse.2016>
- Mavi, R. K. (2015). Green supplier selection: a fuzzy AHP and fuzzy ARAS approach. *International Journal of Services and Operations Management*, 22 (2), 165-188. <https://doi.org/10.1504/IJSOM.2015.071528>
- Memari, A., Dargi, A., Jokar, M. R. A., Ahmad, R., & Rahim, A. R. A. (2019). Sustainable supplier selection: A multi-criteria intuitionistic fuzzy TOPSIS method. *Journal of Manufacturing Systems*, 50, 9-24. <https://doi.org/10.1016/j.jmsy.2018.11.002>
- Mianabadi, H., & Afshar, A. (2008). A new method to evaluate weights of decision makers and its application in water resource management. In *Proceedings of the 13th IWRA World Water Congress* (pp. 1-10), 1-4 September, Montpellier, France.

- Mohammadi, S. S., Azar, A., Ghatari, A. R., & Alimohammadlou, M. (2022). A model for selecting green suppliers through interval-valued intuitionistic fuzzy multi criteria decision making models. *Journal of Management Analytics*, 9 (1), 60-85. <https://doi.org/10.1080/23270012.2021.1881926>
- Nguyen, T. L., Nguyen, P. H., Pham, H. A., Nguyen, T. G., Nguyen, D. T., Tran, T. H., ... & Phung, H. T. (2022). A Novel Integrating Data Envelopment Analysis and Spherical Fuzzy MCDM Approach for Sustainable Supplier Selection in Steel Industry. *Mathematics*, 10 (11), 1897. <https://doi.org/10.3390/math10111897>
- Phochanikorn, P., & Tan, C. (2019). A new extension to a multi-criteria decision-making model for sustainable supplier selection under an intuitionistic fuzzy environment. *Sustainability*, 11 (19), 5413. <https://doi.org/10.3390/su11195413>
- Qiyas, M., & Abdullah, S. (2022). Decision Support System Based on Spherical 2-tuple Linguistic Fuzzy Aggregation Operators and their Application in Green Supplier Selection. *Punjab University Journal of Mathematics*, 54 (6), 411-428. <https://doi.org/10.52280/pujm.2021.540604>
- Remadi, F. D., & Frikha, H. M. (2020). The Intuitionistic Fuzzy Set FlowSort methodology for green supplier Evaluation. *2020 International Conference on Decision Aid Sciences and Application (DASA)* (pp. 719-725). IEEE.
- Rinaldi, M., Caterino, M., Fera, M., Manco, P., & Macchiaroli, R. (2021). Technology selection in green supply chains-the effects of additive and traditional manufacturing. *Journal of Cleaner Production*, 282, 124554. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.124554>
- Rouyendegh, B. D., Yildizbasi, A., & Üstünyer, P. (2020). Intuitionistic fuzzy TOPSIS method for green supplier selection problem. *Soft Computing*, 24 (3), 2215-2228. <https://doi.org/10.1007/s00500-019-04054-8>
- Sanders, N. R., & Manrodt, K. B. (1994). Forecasting practices in US corporations: survey results. *Interfaces*, 24 (2), 92-100. <https://doi.org/10.1287/inte.24.2.92>
- Sen, D. K., Datta, S., & Mahapatra, S. S. (2018). Sustainable supplier selection in intuitionistic fuzzy environment: a decision-making perspective. *Benchmarking: An International Journal*, 25 (2), 545-574. <https://doi.org/10.1108/BIJ-11-2016-0172>
- Sharaf, I. M., & Khalil, E. A. H. A. (2021). A spherical fuzzy TODIM approach for green occupational health and safety equipment supplier selection. *International Journal of Management Science and Engineering Management*, 16 (1), 1-13. <https://doi.org/10.1080/17509653.2020.1788467>
- Sun, Y., & Cai, Y. (2021). A flexible decision-making method for green supplier selection integrating TOPSIS and GRA under the single-valued neutrosophic environment. *IEEE Access*, 9, 83025-83040. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3085772>
- Smarandache, F. (2005). A unifying field in logics: neutrosophic logic, neutrosophic set, neutrosophic probability and statistics. *Infinite Study*.
- Taş, M. A., Çakır, E., & Ulukan, Z. (2021). Spherical fuzzy swara-marcos approach for green supplier selection. *3C Tecnologia*, 10. <https://doi.org/10.17993/3ctecno.2021.specialissue7.115-133>
- Tian, Z. P., Zhang, H. Y., Wang, J. Q., & Wang, T. L. (2018). Green supplier selection using improved TOPSIS and best-worst method under intuitionistic fuzzy environment. *Informatica*, 29 (4), 773-800. <https://doi.org/10.15388/Informatica.2018.192>
- Tsai, W. H., & Hung, S. J. (2009). A fuzzy goal programming approach for green supply chain optimisation under activity-based costing and performance evaluation with a value-chain structure. *International Journal of Production Research*, 47 (18), 4991-5017. <https://doi.org/10.1080/00207540801932498>

- Unal, Y., & Temur, G. T. (2022). Sustainable supplier selection by using spherical fuzzy AHP. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 42 (1), 593-603. <https://doi.org/10.3233/JIFS-219214>
- Vachon, S. (2007). Green supply chain practices and the selection of environmental technologies. *International journal of Production Research*, 45 (18-19), 4357-4379. <https://doi.org/10.1080/00207540701440303>
- Van, L. H., Yu, V. F., Dat, L. Q., Dung, C. C., Chou, S. Y., & Loc, N. V. (2018). New integrated quality function deployment approach based on interval neutrosophic set for green supplier evaluation and selection. *Sustainability*, 10 (3), 838. <https://doi.org/10.3390/su10030838>
- Wang, L., Wang, H., Xu, Z., & Ren, Z. (2019). The interval-valued hesitant Pythagorean fuzzy set and its applications with extended TOPSIS and Choquet integral-based method. *International Journal of Intelligent Systems*, 34 (6), 1063-1085. <https://doi.org/10.1002/int.22086>
- Wu, M. Q., Zhang, C. H., Liu, X. N., & Fan, J. P. (2019). Green supplier selection based on DEA model in interval-valued Pythagorean fuzzy environment. *Ieee Access*, 7, 108001-108013. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2019.2932770>
- Xiao, L., Zhang, S., Wei, G., Wu, J., Wei, C., Guo, Y., & Wei, Y. (2020). Green supplier selection in steel industry with intuitionistic fuzzy Taxonomy method. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 39 (5), 7247-7258. <https://doi.org/10.3233/JIFS-200709>
- Xiong, L., Zhong, S., Liu, S., Zhang, X., & Li, Y. (2020). An Approach for Resilient-Green Supplier Selection Based on WASPAS, BWM, and TOPSIS under Intuitionistic Fuzzy Sets. *Mathematical Problems in Engineering*, 2020, 1-18. <https://doi.org/10.1155/2020/1761893>
- Xu, D., Cui, X., & Xian, H. (2020). An extended EDAS method with a single-valued complex neutrosophic set and its application in green supplier selection. *Mathematics*, 8 (2), 282. <https://doi.org/10.3390/math8020282>
- Yager, R. R. (2013). Pythagorean fuzzy subsets. In 2013 joint IFSA world congress and NAFIPS annual meeting (IFSA/NAFIPS) (pp. 57-61). IEEE.
- Yang, Y., & Chiclana, F. (2009). Intuitionistic fuzzy sets: spherical representation and distances. *International Journal of Intelligent Systems*, 24 (4), 399-420. <https://doi.org/10.1002/int.20342>
- Yazdani, M., Torkayesh, A. E., Stević, Ž., Chatterjee, P., Ahari, S. A., & Hernandez, V. D. (2021). An interval valued neutrosophic decision-making structure for sustainable supplier selection. *Expert Systems with Applications*, 183, 115354. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2021.115354>
- Ye, F. (2010). An extended TOPSIS method with interval-valued intuitionistic fuzzy numbers for virtual enterprise partner selection. *Expert Systems with Applications*, 37 (10), 7050-7055. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2010.03.013>
- Ye, J. (2015). An extended TOPSIS method for multiple attribute group decision making based on single valued neutrosophic linguistic numbers. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 28 (1), 247-255. <https://doi.org/10.3233/JIFS-141295>
- Yeh, W. C., & Chuang, M. C. (2011). Using multi-objective genetic algorithm for partner selection in green supply chain problems. *Expert Systems with Applications*, 38 (4), 4244-4253. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2010.09.091>
- Yu, C., Shao, Y., Wang, K., & Zhang, L. (2019). A group decision making sustainable supplier selection approach using extended TOPSIS under interval-valued Pythagorean fuzzy environment. *Expert Systems with Applications*, 121, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2018.12.010>

- Yücesan, M. (2019). Green Supplier selection for plastic industry using integrated model based on Pythagorean fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 26-41. <https://doi.org/10.20491/isarder.2019.579>
- Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy sets. *Information and Control*, 8 (3), 338-353.
- Zeng, S., Hu, Y., Balezentis, T., & Streimikiene, D. (2020). A multi-criteria sustainable supplier selection framework based on neutrosophic fuzzy data and entropy weighting. *Sustainable Development*, 28 (5), 1431-1440. <https://doi.org/10.1002/sd.2096>
- Zhang, H., Wei, G., & Chen, X. (2021). CPT-MABAC method for spherical fuzzy multiple attribute group decision making and its application to green supplier selection. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 41 (1), 1009-1019. <https://doi.org/10.3233/JIFS-202954>
- Zhou, F., & Chen, T. Y. (2020). An integrated multicriteria group decision-making approach for green supplier selection under Pythagorean fuzzy scenarios. *Ieee Access*, 8, 165216-165231. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3022377>
- Zhao, M., Wei, G., Wei, C., & Wu, J. (2021). TODIM method for interval-valued Pythagorean fuzzy MAGDM based on cumulative prospect theory and its application to green supplier selection. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 46 (2), 1899-1910. <https://doi.org/10.1007/s13369-020-05063-8>
- Zhang, X., & Xu, Z. (2014). Extension of TOPSIS to multiple criteria decision making with Pythagorean fuzzy sets. *International Journal of Intelligent Systems*, 29 (12), 1061-1078. <https://doi.org/10.1002/int.21676>

## Anşa Bacılı-Beydili Köyü Örneğinde; Türk Kültüründe Tabiat Kültleri

İbrahim KARACA\*

### Öz

Bu çalışma Sivas'ın Hafik ilçesine bağlı Beydili köyü örneğinde, Anşa Bacılı Türkmen Alevilerinde tabiat kültürlerini Türk kültürü bağlamında ele almaktadır. Anşa Bacılılar topluluğu, Anadolu Aleviliği içerisinde yer alan ve birbirlerine kan bağı ile bağlı olan bir topluluktur. Günümüzde Sivas, Tokat ve Amasya'da yaşamaktadırlar. Anşa Bacılılar, Oğuzlar'ın Beydili boyuna mensupturlar. Beydili köyü, geleneksel Alevi topluluklarından olan Anşa Bacılı'lardan oluşmaktadır. Beydili köyünde yaşayan Anşa Bacılılar geleneksel topluluk olma özelliklerini Alevi değerler sistemi içerisinde, günümüzde de göstermektedirler. Düzenli olarak yapılan ritüeller ve ortak anlatıma sahip olan mitler yapılan alan çalışması sırasında gözlemlenmiştir. Bu kültürel kodlar kendisini tabiat kültürleri olarak ortaya çıkarmaktadır. Beydili köyünde çok sayıda örnekleri bulunan; kahraman atalar kültü, ağaç ve su kültü, ateş kültü, dağ kültü, taş ve kaya inançları gibi eski Türk inançlarında var olan inanışlar bir sistem dâhilinde kendisini gündelik hayatta göstermektedir. Geleneksel Türk dini içerisinde yer alan tabiat kültürlerini Anşa Bacılılar'ın gündelik hayatlarını gözlemleyerek ortaya çıkarmak bu çalışmanın amacıdır. Bu çalışma, belirtilen konu ve amaca uygun olarak kendisine etnografiyi yöntem olarak belirlemiştir. Bu amaçla Nisan 2016'da Sivas'ın Hafik ilçesi, Beydili köyünde alan çalışması yapılmıştır. Doğal ortamda gerçekleştirilen alan araştırması sonucunda, nitel yöntemle göre, katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşmeler ile veriler elde edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Türk Kültür Tarihi, Türk Halkları ve Toplulukları, Anşa Bacılılar, Beydili, Alevilik-Bektaşilik.

## Nature Cults In Turkish Culture In The Example Of Ansa Bacılı-Beydili Village

### Abstract

This study deals with the nature cults of Anşa Bacılı Turkmen Alevi in the context of Turkish culture, in the example of Beydili village of Hafik district of Sivas. Anşa Bacılılar community is a community within Anatolian Alevism and is connected to each other by blood ties. Today they live in Sivas, Tokat and Amasya. Anşa Bacılılar belong to the Beydili tribe of the Oghuzes. Beydili village consists of Anşa Bacılıs, who are traditional Alevi communities. Anşa Bacı people living in Beydili village show their traditional community characteristics within the Alevi value system, even today. Regular rituals and myths with a common narrative were observed during the fieldwork. These cultural codes reveal themselves as nature cults. There are many examples in Beydili village; Beliefs that exist in ancient Turkish beliefs such as the cult of heroic ancestors, the cult of tree and water, the cult of fire, the cult of mountain, and the beliefs of stone and rock show themselves in daily life within a system. The aim of this study is to reveal the nature cults in the traditional Turkish religion by observing the daily lives of Anşa Bacılılar. This study determined Ethnography as a method in accordance with the stated subject and purpose. For this purpose, a field study was conducted in Beydili village of Hafik district of Sivas in April 2016. As a result of the field research carried out in the natural environment, according to the qualitative method, data were obtained by participatory observation and in-depth interviews.

**Keywords:** Turkish Cultural History, Turkic Peoples and Communities, Anşa Bacılılar, Beydili, Alevism-Bektaşism.

**Geliş/Received:** 29.08.2022

**Kabul/Accepted:** 27.12.2022

\***Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma 2020 yılı öncesinde yapıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

\* Dr, Araştırma Görevlisi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, [ibrahimkaraca@erciyes.edu.tr](mailto:ibrahimkaraca@erciyes.edu.tr), ORCID No: 0000-0003-1563-7584.  
(Araştırma Türü: Araştırma makalesi)

## Giriş

Geleneksel Türk dini veya Türklerin İslam öncesi inandıkları dinin sınırlarını belirlemek ve tanımını yapmak oldukça güç bir durumdur. Türkler, İslam öncesinde her şeyin hâkimi olan bir Tanrı'ya inanmışlardır. Bunun yanı sıra inandıkları Tanrı'nın pasif durumda olmasından dolayı da dünya işlerini yapan veya kişilerin dileklerini yerine getiren yardımcı ruhlar bulunduğuna inanmışlardır. Bu ruhlara Türk kültüründe iye denilmektedir. Tabiatın yer alan bu varlıkları Abdulkadir İnan, Tanrı olarak görmektedir (İnan, 2013: 48). Ayrıca tabiat kuvvetlerinin Türklerin imparatorluk devirlerinde vatan kültürüne yükseldiğini söyleyerek, Göktürk kitabelerinde geçen “ıduk yer-sub” ile ifade edilenlerin vatan olduğunu belirtmektedir. Benzer bir yorumu Yörükan da yapmıştır. Yörükan; tabiat güzellikleri, tepeler, su kaynakları, Türklerde tanrılaştırılmış ve bu suretle Türk vatanına ilahi alaka ile bağlanmıştır, demektedir. Ayrıca Yer-sular küçük Tanrılar olarak görerek “izi” adıyla adlandırıldığını belirtmektedir (Yörükan, 2005: 58). Potapov ise Altaylılar'ın günlük yaşamlarında önemli yer tutan dağ, nehir, orman, kayalık vb. yerlerin Yer-su kültürüyle kutsallaştırıldığını söylemektedir (Potapov, 2012: 33). İslam öncesi devirlerden başlamak üzere Türkler yaşadıkları bölgelerde inançlarının gereği olarak, doğada gördükleri dağ, ağaç, su kaynakları, kayalar vb. tabiat unsurlarına kutsallık vererek onlara tapınmışlardır. Muhtemelen verdikleri bu kutsallık gündelik hayat içinde ihtiyaç duyulan dileklerin karşılanmasına yöneliktir. Yer ile göğü birleştiren yüce dağlar, hayatın kaynağı kabul edilen ağaçlar İslam öncesi Türklerin inançları içerisine girmişlerdir. Bu inanış İslam sonrasında da devam edip günümüze kadar gelmiştir.

Türklerin İslam öncesinden kalma inançları, karşımıza kültürler olarak çıkmaktadır. Kültürlere konu olan inanışlar kendilerini İslami motifler içerisinde göstermektedir. Doğaldır ki her inanış külte konu olmamaktadır. Külte konu olan inanışlar kültür içerisinde sistemli olarak işlenmiş olması gerekmektedir. Ahmet Yaşar Ocak, bir kültürün varlığını tespit edebilmemiz için üç şartın olması gerektiğini söylemektedir. Bu şartlar; *külte konu olabilecek bir nesne veya şahsın mevcudiyeti, bu nesne veya şahıstan insanlara fayda yahut zarar gelebileceği inancının bulunması, bu inancın sonucu olarak faydayı celb, zararı defedecek ziyaretler, adaklar, kurbanlar ve benzeri uygulamaların varlığı* (Ocak, 2012: 113). Ahmet Yaşar Ocak'ın çizdiği çerçevede önemli olan nokta, kutsallaştırılan yerin veya nesnenin kişileri üzerinde faydası veya zararı olacağı inancıdır. Külte konu olan nesnenin kişilerin yaşamlarına etkisini kişilerin beklentileri oluşturmaktadır. Bu açıklamaya uyan ve Beydili köyünde günümüzde de varlığını koruyan kültürler bu çalışma ile beraber ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada kullanılan veriler, Nisan 2016'da Sivas'ın Hafik ilçesi, Beydili köyünde yapılan alan çalışmasından elde edilmiştir. Çalışma 2021 öncesi yapıldığı için etik kurul belgesi gerektirmemektedir.



### **Anşa Bacılı Köyü: Beydili**

Sivas ili, Hafik ilçesine bağlı olan Beydili köyü, Hafik ilçesine 30 km uzaklıktadır. Hafik'ten Koç dere boyunca kuzey batıya doğru köye ulaşılmaktadır. Beydili köyünün, Keklice, Yağcılar, ve Yazlıkyurdu olmak üzere üç mezrası bulunmaktadır. Köyde toplamda yüz hane vardır. Mevcut nüfusu 50-60 kişi olup, yaz mevsiminde bu sayı artmaktadır. Beydili köylüleri kendilerini, Oğuzların Beydili boyundan ve Sıraç aşiretinden olarak görmektedirler. Köyün tamamı Anşa Bacılı Alevilerinden oluşmaktadır. Köyün temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Hayvancılık Beydili köyünde; küçükbaş hayvancılığı (davar), büyükbaş hayvancılığı (mal), kümes hayvancılığı ve arıcılık şeklindedir. Köyde yaşayanların çoğunun küçükbaş hayvanı vardır. Büyük sürüsü olan köylüler hayvanlarını kendilerinin tuttuğu bir çoban vasıtasıyla otlatmaktadırlar. Bunun yanında hemen her evden küçükbaş hayvanların toplandığı ve herkesin ortak olarak tuttuğu bir çoban da bulunmaktadır. Beydili köylülerinin gençleri, genel olarak şehir dışında çalışmaktadırlar. Özellikle İstanbul'da tersanede çalışanların sayısı çoktur. Bunun yanı sıra köy dışında gençler inşaat işleri ile uğraşmaktadırlar. Köyden özellikle, İstanbul, İzmir ve Antalya'ya büyük göçler olmuştur.

Beydili köyüne ulaşım zordur. Hafik ilçesinden yaz aylarında köye dolmuş ile gidip gelinmektedir. Ancak kış aylarında dolmuş kullanılmamaktadır. Ulaşım herkesin kendi imkânları ile sağlanmaktadır. Köy içerisinde ilkokul bulunmakla beraber, nüfus olmadığı için son yıllarda kapatılmıştır. Öğrenciler, Hafik'te yatılı olarak eğitim almaktadırlar. Köy içerisinde Cemevi bulunmaktadır. Köylüler ibadetlerini burada yapmaktadırlar. Köyün genelinde iletişim için cep telefonları çekse de bazı yerlerde çekmemektedir.

Bu çalışmada kullanılan veriler, Nisan 2016'da Sivas'ın Hafik ilçesi, Beydili köyünde yapılan alan çalışmasından elde edilmiştir. Çalışma 2021 öncesi yapıldığı için etik kurul belgesi gerektirmemektedir. Doğal ortamda gerçekleştirilen alan araştırmasında, nitel yöntemlere göre, katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşmeler ile veriler toplanmıştır. Bazı görüşmelerde veriler toplanırken daha önceden hazırlanmış olan sorulara cevap olarak kaydedilmiştir. Bazı görüşmelerde ise bilgilere anlık gelişmeler ile ulaşılmıştır. Bu alan araştırması, yerliyi incelemek, araştırmak, doğal ortamında gözlemlemek ve araştırmanın amacına uygun soruların cevaplarını bulmak için katılımlı gözlem ile yapılmıştır. Böylece araştırmanın amacına uygun veriler gözlemlenerek güvenilirliği artırılmıştır. Katılımlı gözlemlerde, kilit katılımcılara daha önceden hazırlanmış sorularla verilere ulaşılmıştır. Bu soruların sorulmasının uygun olmadığı zamanlarda ise o an gelişen sorular sorulmuştur. Yapılan görüşmelerde ses kayıt cihazı, video kamera ve fotoğraf makinesi ile kayıtlar alınmıştır. Bu kayıtlardan elde edilen veriler çözümlenerek yazılı hale getirilmiştir.

### **Anşa Bacılılar**

Anşa Bacılılar, Anadolu Aleviliği içerisinde yer alan, Oğuzların Beydili Boyu-Sıraç Oymağına mensup bir topluluktur. Anşa Bacılı ismi 19.yy'da Zile'de yaşayan Anşa Bacı'dan gelmektedir. Anşa Bacılılar, kendi ocak sistemlerini kurmadan önce Hubyar ocağına bağlı durumda idiler. Daha sonra Anşa Bacılılar 19. yüzyılın ilk yarısında Hubyar ocağından ayrılarak kendi ocaklarını kurmuşlardır. Böylelikle

"Sıraç Alevi topluluğu"; Hubyarlılar ve Anşâ Bacılılar olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Anşâ Bacılılar, Veli Baba-Anşâ Bacı'dan başlayarak günümüze kadar gelen süreç içinde bir ocak sistemini yapılandırmışlardır. Anşâ Bacılıların kendi inanç sistemleri ve ritüelleri Anşâ Bacının mitleştirilmesi ile başlamıştır (Selçuk, 2017: 63).

İnanç ve kan akrabalığına dayalı, kapalı bir topluluk olarak karşımıza çıkan Anşâ Bacılılar, günümüzde yoğun olarak Sivas, Tokat ve Amasya'nın köylerinde yaşamaktadırlar. Anşâ Bacılılar, Anadolu Aleviliği içerisinde yer alan erkânları yerine getirmektedirler. Özel günler ve her hafta cuma akşamlarında cem töreni yapmaktadırlar. Ziyaret, Niyaz, Adak Anşâ Bacılıların yaptıkları önemli pratiklerdir. Hidrellez orucu ve Medet Mürvet orucu da tutulmaktadır. Anşâ Bacılılar'ın Sünni köylerle olduğu gibi diğer Alevi köyleri ile olan etkileşimleri de son derece sınırlıdır. Anşâ Bacılılar olarak bilinen köylerden kız alıp vermekte, ancak diğer Alevi gruplarla kız alıp vermemekte, evlilik kurmamaktadırlar (Selçuk 2016: 39). Kan bağına dayalı ilişki biçimini tesis eden ve kişilere topluluğun bir ferdi olma hüviyetini kazandıran evlilik, Anşâ Bacılıların kan ve inanç bağı esasına dayalı bir topluluk olma özelliklerinden dolayı önemli bir gösterge olma niteliğini taşımaktadır (Selçuk, 2016: 17-35).

### **Beydili'de Tabiat Kültleri**

Geleneksel topluluk olma özelliği gösteren Anşâ Bacılılar, geçmişten günümüze bir takım mit ve ritüelleri canlandırarak, inançlarına süreklilik kazandırmışlardır. Alevi dindarlığının daha çok ritüel ve pratik üzerine oturan, hissediş ve sezış vurgulu bir dindarlık olduğunu Rıza Yıldırım belirtmektedir (Yıldırım, 2020: 157). Dini ve sosyal bilginin diğer bileşenlerinde olduğu gibi inançlarda esas olarak kolektif bellekte korunup aktarılır. Kolektif bellekte bilgi saklamanın tek yolu onu hikâye formu içine yerleştirmektir (Yıldırım, 2020: 157). Anşâ bacılı topluluğu gündelik hayatlarında uyguladıkları pratikleri hikâyeleştirip kutsallık vermekte hem de hayatlarında uyguladıkları pratikleri hikâyeleştirip kutsallık vermekte hem de bu hikâyeler vasıtasıyla gelecek nesillere aktarım söz konusudur. Aslında bu durum mit ve ritüel arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır. Anşâ bacılılar gibi geleneksel topluluklar varlıklarını mitler vasıtasıyla korumaktadırlar. Görüleceği üzere Anşâ Bacılıların gündelik hayatlarında önemli bir yer tutan pratiklerin hikâyeleri bulunmaktadır. Bu türden hikâyeler veya mitler alevi toplulukların genel özelliklerindedir. Öncelikle Türk kültürü içerisinde yer alan ağaç, dağ, su, atalar gibi kutsalın tezahürü olan kültleri geleneksel Türk toplulukları kültürel hayatlarına kodlamaktadırlar. İslam öncesi dönemlerden kalma atalar, dağ, ağaç, taş ve kaya, ateş ve su kültleri ile ilgili ritüeller Anşâ Bacılı köylerinde yaşatılmaktadır. Bu çalışmada ele aldığımız Tabiat kültleri ile beraber topluluk varlığını sürdürmeye çalıştığı kültürel kodları gündelik yaşamlarına işlemişlerdir. Aynı şekilde Beydili köyü içerisinde var olan Apul Ağa, Fidan Bacı, Gönül Bacı ziyaretleri Atalar kültürünün devam ettiğini göstermektedir. Bu kültürler etrafında; Hüseyin Ağa ziyareti, Büyük Çördük ağacı, Emir Ağa'nın Yeri, Gelin Kayası, Secde Çamı çalışmaya konu olan kült inançlardır.

### Hüseyin Ağa Ziyareti

Beydili köyü içerisinde bulunan Hüseyin Ağa ziyareti, eski Türk inançları içerisinde yer alan Dağ kültü ile doğrudan alakalıdır. Dağ kültü çok eski çağlardan beri çeşitli milletlerde görülen evrensel bir kültür. Eski Yahudiler “Sina” dağı, Araplar “Arafat” dağı, Yunanlılar “Olimpos’u” Hintliler “Himalaya’yi” Moğollar “Burhan Kaldun’u” kutsal saymışlardır. Türk milletinin yaşadığı coğrafyalarda dağ kültürüne ya da bu kültürün izlerine her yerde rastlamak mümkündür. İnan, Orta ve merkezi Asya dağlarının çoğu Türkçe veya Moğolca “mukaddes”, “mübarek”, “büyük ata” ve “büyük hakan” anlamlarına gelen “Han Tenri”, “Bayan Ula”, “Buz Tağ Ata”, “Bayın Ula”, “Othan Tenere”, “Iduk Art”, “Kayra Kaan”, “Erdene Ula”, “Kuttağ”, “Nurata” gibi adlar ile anıldığını söylemektedir (İnan, 1998: 253). Beydili köyünde, köy merkezine yakın bir tepede Hüseyin Ağa’nın mekânı bulunmaktadır. Köylülerde burada, Hüseyin Ağa’nın mezarının olmadığı ve buranın onun mekânı olduğu fikri hâkimdir. Burası, Hüseyin Ağa’nın mezarı mıdır? Sorusuna aldığımız cevap şu şekildedir; Hüseyin Ağa bu tepeye gelmiş ve “beni arayan burada bulsun” demiştir. Yine köylüler bu ziyaretin en az 80 yıldır yapıldığını söylemektedirler. Tepenin üzerinde yer alan ziyaretin etrafı taşlarla çevrilmiştir. Taşlarla çevrili alanın ortasında bir kuşburnu ağacı vardır. Bu ağaç çaput bağlamak için sonradan kendiliğinden yetiştiği köylüler tarafından söylenmektedir.

Hüseyin Ağa yaşarken bir kerametinin olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak, Hüseyin Ağa, Gönül Bacı’nın babası Hasan Ağa’nın kardeşidir. Dolayısıyla Veli Baba ve Anşa Bacı’nın oğludur. Bu nedenle kutsallaştırılmıştır. Köylüler kendisinin “tecrübeli” keramet sahibi bir evliya olduğunu söylemektedirler. “Huylu”, “cinli” ve “hasta” olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Hüseyin Ağa’nın yerinde bir takım ritüeller yapılmaktadır. Bunların başında, kurban, lokma ve yağmur duası gelmektedir.

Hüseyin Ağa’ya kurban adandığında, köydeki diğer ziyaret yerlerinde olduğu gibi, kurban olacak hayvan burada dualanır. Dualanmayı sofu gerçekleştirir. Adayan kişi kurbanın sağ ayağını boynuna atar, kurbanın kulağı burada kesilerek kanı damlatılır. Gönül Bacı tekkesinden farklı olarak burada kurban üç defa Hüseyin Ağa’nın etrafında döndürülür. Daha sonra ziyaretin olduğu yerde bulunan çırılardan yakılarak kurban temizlenir. Dualanan kurban eğer bura müsaitse, burada kesilir. Değilse adayan kişinin evinde veya cem evinde kesilir. Eti pişirilip dağıtılır. Kemikleri, Hüseyin Ağa’nın muhitinin yakınlarına gömülür.

Hüseyin Ağa’nın yerinde yapılan bir başka ritüel ise, lokmadır. Lokma genellikle kansız olarak yapılan adaktır. Lokma olan yiyecekler şu şekildedir, yuha (yufka), üzüm, elma, bisküvi. Bu yiyeceklerden bir kısmı mekânın üzerine dökülerek kuşlar tarafından yenmesi sağlanır. Hüseyin Ağa’nın ziyaret yerinde eskiden yağmur duasına çıkıldığı köylüler tarafından söylenmektedir. Köylüler sofuyu alarak buraya gelip cem yaparlarmış. Yağmur duasına çıkıldığı zaman kurban kesilmesi zorunlu bir durummuş. Toplanan kişiler, Hüseyin Ağa’nın etrafında üç kere dönerler, niyaz ederler daha sonra diz çökerler. Kurbanın kanı mezarın üzerine dökülmektedir. Ayrıca kan haricinde yağmur duası sonrasında, yağmuru temsilen kovalar ile su dökülmüş (Polat, 2007: 276). Günümüzde yağmur duasına çıkılmamaktadır.

Hüseyin Ağa'nın yerine giderken yolda küçük bir ağaç bulunmaktadır. Bu ağacın adı ve ne zamanda beri ziyaret edildiği bilinmemektedir. Ancak, köylüler bu ziyareti yeni yaptıklarını söylemektedir. Bu ziyaret yerinin adı şuan bilinmemekle beraber ileriki zamanlarda isimlendirilebilir. Bu yere köylülerin öküzleri hastalandığında gelmektedirler. Kurban kesmezler, ancak lokma dağıtırlar. Görüleceği üzere gündelik hayattaki ihtiyaçlar yeni bir ziyaretin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Hüseyin Ağa ziyareti; hastalığın geçmesini istemek, huylu ve cinli olanların kurtulmasını istemek, çocuk istemek veya erkek çocuk istemek gibi özel sebeplerde ziyaret edilir. Nitekim köy içerisinde bu dilekleri isteyip, duasının gerçekleştiğini ifade edenler bulunmaktadır. S. F. geçen sene (2015) karısının hastalandığını ve buraya gelip niyaz edip, şifa isteyip derdini bağlamak için çaput bağladığını, daha sonra karısının hastalığının geçtiğini ve lokma dağıttığını anlatmıştır. Lokma olarak ise bisküvi dağıtmış ve bir kısmını ziyaretin üzerine dökmüştür.

Hüseyin Ağa ziyareti ile ilgili olarak görülen bir başka olay ise, Ş. F. tarafından anlatılmaktadır. Ş. F.'nin çocuğu olmayan bir kızı bulunmaktadır. Kızı daha sonra Hüseyin Ağa'yı ziyaret ederek çocuğu olması için niyazda bulunmuştur. Eğer çocuğu olursa kurban keseceğini söylemiştir. Bu olaydan sonra ikiz erkek çocuk sahibi olmuştur. Çocuklarının adını Hasan ve Hüseyin koyarak, burada kurbanlarını kesmiştir (K-8). Beydili köyünde yer alan Hüseyin Ağa ziyareti Dağ kültü ile doğrudan alakalıdır. Nitekim Türkler etrafında gördükleri yüce dağları mübarek olarak adlandırmışlardır. Hüseyin Ağa'nın yeri ile bu tepe kutsallaştırılmıştır. Sonuç olarak, Hüseyin Ağa ziyareti hastaların şifasını aradığı, çocuğu olmayanların çare aradığı yer olarak toplulukta varlığını sürdürmektedir.

### **Büyük Çördük Ağacı**

Köy içerisinde bulunan ve Ağaç kültürüne örnek oluşturan Büyük Çördük ağacı köylüler tarafından ziyaret edilmektedir. Çördük, Ahlat ağacının diğer adıdır. Ziyarete konu olan ağaç da Ahlat ağacıdır. Köyün içerisinde bulunan bir ziyaret yeridir. Bu ziyaret "ulu çördük" veya "büyük çördük" diye adlandırılmaktadır. Merkezde büyük bir çördük ağacı bulunmakta ve etrafı çevrilmiş durumdadır. Ağacın altında çalı çırpı bulunmaktadır. Burada genel olarak horoz kurban edilmektedir.

Ağacın dallarının kesilmesi yasaktır. Bu ağacın dalından kesenin başına kötü bir iş geleceğine inanılmaktadır. Bu nedenle ağaçtan kendiliğinden düşen meyveleri ve dalları ağacın etrafına yerleştirilmiştir. Buradan bir dal alanın ocağının söneceği inancı vardır. Çördük ağacı ile ilgili olarak anlatılan bir hikayede, S. F. gözlerini korku ile açarak anlatmıştır. " Vaktiyle bir kişi buradan dalları kesmiş ve bir hafta içerisinde perişan bir şekilde ölmüştür" (K-2.). Burası genel olarak Cuma akşamları ziyaret edilmektedir. Üzüm, yufka gibi lokmalar dağıtılmaktadır. Bu ziyarette görüleceği üzere külte konu olan yerlerden fayda ve zarar geleceğine inanılmaktadır. Çördük ağacı ziyareti ile Türk kültürü içerisinde yer alan Ağaç kültü varlığını sürdürmektedir.

### Emir Ağa'nın Yeri

Geleneksel bir topluluk olan Anşa Bacılılar inançlarını sürekli kılmaktadırlar. Bunun en güzel örneğini Emir Ağa'nın yeri adlı ziyarette görülmektedir. Bu ziyaret saha çalışması yaptığımız günlerde ortaya çıkmıştır. Emir Ağa'nın ziyareti, yeni başlayan bir ziyarettir. Burayı köyde yaşayan H. B. çevirmiştir. Ziyaret yerinde yeni dikilmiş bir çam ağacı bulunmaktadır. Burayı çeviren H.B., eskiden burada büyük bir çam ağacının olduğunu söylemektedir. Daha sonra bu ağaç iman etmeyen biri tarafından kesilmiştir. Bu ağacı kesen kişi perişan bir şekilde ölmüştür. H. B. bir gece rüyasında bu bölgeyi görmüş ve ertesi gün bu ağacı dikmiştir (K-1). Emir Ağa'nın ziyareti genel olarak akciğer rahatsızlıkları olan kişiler tarafından ziyaret edilmektedir. Kutsalın rüya yoluyla ortaya çıkması bu ziyaret vasıtasıyla kendisini göstermektedir. Rüya motifi Alevi değerler sistemi içerisinde kutsalın ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir unsurdur. Emir Ağa'nın yeri adlı ziyaret ise yine gündelik hayattaki ihtiyaçların ortaya çıkardığı bir ziyarettir. Rüya motifi miti oluşturmakta, mit ise yapılan ritüele anlam kazandırmaktadır.

### Secde Çamı

Çam ağacı, Tanrının sıfatlarını sembolize eder. Yaz-kış yeşil kalması, dağların tepesinde tek başına olması, meyvesiz oluşu, büyüklüğü hep tanrının sıfatlarına işaret eder. Altay destanlarında çam ağacı yeniden dirilişi, esenliği sembolize eder (Ergun, 2004: 211). Secde çamı Beydili köyü içerisinde bulunmakta, ağacın önünde pınarın olduğu bir çam ağacıdır. Bu ağaç yeni dikilmiştir. Daha öncesinde burada ulu bir çam ağacı bulunmakta imiş. Ancak ağaca iman etmeyen bir kişi tarafından kesilmiş ve yerine yenisi dikilmiştir.

Secde çamı ile ilgili olarak herkes tarafından ortak bir mit anlatılmaktadır. Bu mite göre: *"Geçmiş zamanda köyde sara hastalığı olan bir kız varmış. Bu kız Secde Çam'ının bulunduğu mevkiden bir Cuma akşamı geçerken, çam ağacının secde ettiğini görmüş. Gördüğü bu olayı köylülere anlatmış fakat köylüler bu olaya inanmamışlar. Öyle şey olur mu? Hiç koca çam secde eder mi? Demişler. Bunun üzerine kız, başından örtüsünü çıkarıp ağaç secde ederken, ağacın tepesine bağlamış. Ertesi gün kız, köylüleri çağırıp durumu göstermiş. Bu kızın ağaca çıkıp asamayacağını gören köylüler ağaca iman etmişler (K-9).*

Secde Çam'ında kurban kesilmekte, lokmalar dağıtılmakta ve derdi olanlar tarafından niyaz edilmektedir. Buraya kurban adayanlar kurbanlarını diğer ziyaret yerlerinde ki gibi kesmektedirler. Daha önce Beydili Köyünde araştırma yapan Duygu Ulusoy'un burada niyaz edip, niyazının gerçekleşmesi üzerine burada kurban kesip dağıtıldığı söylenmektedir. Kurban buraya getirilerek dualanır ve eğer müsait ise burada kesilir. Değil ise, Gönül Bacı veya cemevinde kesilir. Kemikleri, buraya gömülür. Hayvanın boynuzları ise, burada buluna söğüt ağacına asılır. Secde çamına çaput da bağlanmaktadır. Niyazda bulunan kişilerin dilekleri gerçekleştiğinde burada lokma dağıtırlar veya kurban keserler.

### Gelin Kayası

Tanyu, Türklerde *Taşla İlgili İnançlar* adlı müstakil eserinde taşla ilgili inanışların başında ‘Yada’ taşının geldiğini söyler. Daha sonra Türklerin yaratılış efsanesine dayanarak kayanın kurtarıcı rolünün önemini belirtir. Yaratılış efsanelerinde taş, kaya kurtarıcı bir araç ve yaşamaya destek olacak bir zemin veya çarptığını kıracak ezecek kuvvette bir varlık olarak belirtmektedir (Tanyu, 1968: 34). Gelin kayası, Beydili köyünün simgesi durumundadır. Hafik’ten Beydili köyü yolu üzerinde bulunmaktadır. Üst üste iki taş görünümünde kayadan meydana gelmektedir. Köy yolunun girişinde yer almaktadır. Beydili köyüne gelenler ilk olarak Gelin Kayasını görmektedirler.

Gelin Kayası köylüler tarafından kutsal görülmeyle beraber, bir takım ritüel ve pratikler yapılmaktadır. Köylüler gelin kayasının oluşumunu şu şekilde anlatmaktadırlar; “ *Gelin kayası en az yüz bin yıldır vardır. Haramilik devrinde gelin ve damat buradan geçerken, haramiler bunların yolunu çevirmişler. Damadı orada öldürmüşler, gelinin üzerine yürürken gelin, bir duada bulunmuş. Bu dua da, Allah’ım ya beni taş et, ya da beni kuş et. Bu duanın üzerine gelin taş olmuş ve orada öylece kalmıştır.*” Yine köylüler yol yapımı sırasında buranın yıkılmaya çalışıldığını söylemektedirler. Yıkılmak için yol yapımında kullanılan dozer, gelin kayasını yıkmaya yöneldiği sırada yedi defa bozulmuştur. Dozeri kullanan şoför ise geceleri uyumamaya başlamıştır. Sonunda gelin kayasına kurban keserek bu beladan kurtulmuştur. Böylece gelin kayası kendisini korumuştur.

Gelin Kaya’sına köylüler tarafından niyaz edilmekte, çaput bağlanmakta, lokma dağıtmakta ve kurban kesilmektedir. Kurban kesme işlemi diğer ziyaret yerlerinde olduğu gibi, eğer burada kesilmeyecekse, kurban burada dualanır ve kesileceği yere götürülür. Kemikleri ise, gelin kayası yakınlarına gömülür.

### Ateş ve Taş Kültü Uygulamaları

Anşa Bacılıların gündelik hayatlarında ateş kültü temizlenme, kötülüklerden kurtulma gibi amaçlar ile varlığını sürdürmektedir (Polat, 2014: 2269). Ateş kültü kendisini genel olarak bir takım pratiklerin içerisinde göstermektedir. Bu pratiklerin başında Ficek bayramı gelmektedir. Ficek bayramı, Beydili köylüleri tarafından April 5 dedikleri günde kutlanmaktadır. Bu bayram sabah başlamaktadır. Ficek bayramında herkes sabah evinin kapısının önünde ateş yakar ve üzerinden atlarlar. Bu atlama sırasında, “*gavurluğum gavura, gavurun başı mezara, kafirin başı mezara*” derler. Böylece temizlenmiş olduklarına inanırlar. Ateşe günahlarını döktüklerine inanırlar. Saya giyen genç kızlar, ev ev dolaşarak her evden bir Ficek alırlar. Ficek, saat, tesbih, boncuk gibi eşyalardır. Daha öncesinde toplanan bu Ficekler, o sıra yetişen çiçekler ile kazana atılıp kaynatılmış. Şimdi ise kaynatma yapılmamakta, Ficekler bir kazanda toplanmaktadır. Kazanda toplanan Ficekleri, teker teker genç kız ve erkekler çekerler (Karaca, 2017: 48-63). Herkes verdiği Ficek gelene kadar çeker. Her çekilen Ficek de, bir mani, deme, türkü söylenir. Herkes

kendisine çıkan türküye, şansıma hangi türkü, mani, deme çıkacak diye bekler. Bu bayramda yapılan pratiklerin içerisinde görüleceği üzere Ateş önemli bir yer tutmaktadır.

Anşa Bacılılar başka şehirlere gittiklerinde veya erkekler askere gittiklerinde köy içerisinde bulunan Gönül Bacı ziyaret yerinden küçük taşlar alırlar. Bu taşları yanlarında taşıyıp Gönül Bacı'nın onları koruduklarına inanırlar. Bu taşlara “Cöfer” adı verilmektedir. Kişi sağ salim köyüne geri döndüğünde kurbanını keser ve taşı yerine bırakır.

### Sonuç

Anşa Bacılılar Anadolu Aleviliği içerisinde önemli yeri olan geleneksel topluluklardan birisidir. 19. Yüzyılda Hubyar Ocağındaki tartışmaların sonucunda ayrılan Anşa Bacılılar, o tarihten günümüze ritüel ve ibadetlerini koruyarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Anşa Bacılı-Beydili köyü örneğinde, Türklerde var olan tabiat kültleri bu çalışma ile incelenmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabulleri ve Anadolu'ya gelmelerine rağmen eskiden beri var olan inançlarını, yeni kültür çevrelerinde de korudukları görülmüştür. Hüseyin Ağa ziyareti dağ ve atalar kültürünü bünyesinde barındırmaktadır. Hâkim bir tepede yer alan bu ziyaret Hüseyin Ağa ile beraber kutsallık kazanmış ve mitlere konu olmuştur. Ortaya çıkan mitler ise ritüelin devamlılığını sağlamıştır. Büyük Çördük ağacı, Secde Çamı, Emir Ağanın Yeri ziyaretleri ise Türklerde var olan Ağaç kültürüne örnek oluşturmaktadır. Gelin Kayası ziyareti ise Türklerdeki Taş, Kaya kültürüne örnek oluşturmaktadır. Anşa Bacılılar Ateşi bir temizlenme aracı olarak kullanmaktadırlar. Sonuç olarak Türk kültüründe eskiden beri var olan tabiat kültleri ile ilgili unsurlar günümüzde de kutsallaştırılarak varlığını sürdürmektedir.

### Kaynakça

- Ergun, P. (2004). Türk kültüründe ağaç kültü, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İnan, A. (1998). Makaleler ve incelemeler II., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (2013). Tarihte ve bugün şamanizm materyaller ve araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karaca, İ. (2017). Beydili'de (Sivas-Hafik) Ficek geleneği. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 3/6, 48-63.
- Ocak, A. Y. (2012). Alevi-Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polat, B. (2007). Türk Kültüründe Yağmur duası (Azatlı Kasabası Örneği), Dini Araştırmalar, 9/27, 275-283.
- Polat, B. (2014). Niğde ve çevresinde ateş ile ilgili inanışlar (Çiftlik ilçesi ve çevresi örneği), 1. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu bildiriler Kitabı c.2. içinde, Niğde.
- Potapov, L.P. (2012). Altay şamanizmi. (Çev. Metin Ergun). Konya: Kömen Yayınları.
- Selçuk, A. (2016). Anşa Bacılılar'da adak. Journal of World of Turks. Vol. 8 No. 3. 33-52.

Selçuk, A. (2017). Anşâ Bacılı ocağı. Konya: Çizgi Yayınevi.

Tanyu, H. (1968). Türklerde taşla ilgili inançlar. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Yılmaz, D.U. (2014). Kültürel kimlik bağlamında Sivas-Hafik Beydili Köyü müzik pratikleri. (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kayseri.

Yıldırım, R. (2020). Geleneksel Alevilik. İstanbul: İletişim.

Yörükân, Y. Z. (2005). Müslümanlıktan evvel Türk dinleri şamanizm. (Haz. Turhan Yörükân). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

### Kaynak Kişiler

Derleme Tarihi 20-27 Nisan 2016

K-1: H. B., 1950 doğumlu, okur-yazar.

K-2: S. F., 1956 doğumlu, okur-yazar.

K-3: F. G., 1953 doğumlu, okur-yazar.

K-4: H. G., 1940 doğumlu, okur-yazar.

K-5: Ş. K., 1967 doğumlu, okur-yazar.

K-6: İ. K., 1965 doğumlu, okur-yazar.

K-7: S. K., 1933 doğumlu, okuma yazma bilmiyor.

K-8: Ş. F., 1955 doğumlu, okur-yazar.

K-9: V. F., 1930 doğumlu, okuma yazma bilmiyor.

K-10: H. G., okur-yazar.

K-11: M.G., 1958 doğumlu, okur-yazar.



## Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı: Türkiye Uygulamalarının Temelleri: Engeli Olan Kişilere Yönelik Damgalanma

Cahit KAYA\*

### Öz

Bu makale, engelli insanlara yönelik damgalama ile ilgili teorik bilgiler ve ilgili terimler hakkında tanıtım bilgisi sunmayı amaçlamaktadır. Tutumlar, insanların tutum nesnelere hakkındaki düşünce ve hislerini etkileyen davranışsal, bilişsel ve duygusal bileşenlerden oluşmaktadır. Engeli olan kişiler tarihsel süreçte genel olarak olumsuz tutumlara maruz kalmışlardır. Terim olarak damgalanma, olumsuz tutum ve algılarla eşitlenmiştir. Bu çalışma, literatür taraması yaparak, köken ve doğa, yapı (boyutlar ve bileşenler) itibarıyla engellilere yönelik damgalanmayı etkileyen faktörler hakkında giriş niteliğinde bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca engelli insanlara yönelik tutumların ölçülmesi ile ilgili olarak göze çarpmayan davranışsal ölçümler, projektif teknikler, gizleme kullanılan teknikler ve fizyolojik yöntemler açıklanmıştır. Son olarak engellilere insanlara yönelik damgalanmayla ilgili olarak potansiyel araştırma konuları tartışılmıştır. Türkiye’de engellilerle yönelik olarak yürütülmüş, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanı ile ilgili teorik ve araştırma çalışmalarının sayısı iki elin parmaklarıyla sayılabilecek kadardır. Bu konuda daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla, bu makalenin amacı, engeli olan insanlara yönelik damgalanma konusunda bilgiler sunup, Türkiye’de rehabilitasyon psikolojik danışmanlık literatürüne katkıda bulunmaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı, Damgalanma, Ölçme, Kökenler, Türkiye

## Rehabilitation Counseling: Applications In Turkey III: Stigma Toward People with Disability

### Abstract

This paper aims to provide introductory information regarding stigma toward people with disabilities. Attitudes consist of behavioral, cognitive and affective components, which affect how people think and feel about the attitude object. People with disabilities throughout history have been subject to negative attitudes. Stigma as a term was equated with negative attitudes and perception. The current study provided introductory information about origin, nature, and the structure (dimensions and components) of stigma toward people with disabilities. Additionally, the factors affecting stigma toward people with disabilities (PWD) were explained. Later, the measurement of attitudes toward people with disabilities, including nonobstrusive behavioral measurements, projective techniques, disguised techniques, and physiological methods, was discussed. Finally, potential research directions regarding stigma toward PWD were discussed. The Turkish rehabilitation counseling literature includes only a handful of theoretical and research studies. Turkish literature needs more of these studies. Therefore, the purpose of this study is to prove knowledge regarding stigma toward people with disability and to contribute to the rehabilitation counseling literature in Turkey.

**Key words:** Rehabilitation Counseling, Stigma, Measurement, Origins, Turkey

**Geliş/Received:** 31.12.2021

**Kabul/Accepted:** 27.12.2022

**\*Etik Kurul İzni:** Bu çalışmaya, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

---

\* Doç. Dr. Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi. (Associate Professor. Harran University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences. rehber.cahit@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-0757-320X. (Makale Türü: Derleme Makalesi)

## Giriş

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı Türkiye’de yeni bir alan olarak yerini almaktadır. Bununla beraber Türkiye’de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında derin bir literatür eksikliği mevcuttur. Bu eksikliği gidermek amacıyla Kaya ve arkadaşları (Kaya ve Sarı, 2018:248; Kaya ve ark., 2021: 271) bu alandaki bir elin parmaklarıyla sayılabilecek sayıda olan makalelerden ikisini yayınlamışlardır. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı ile ilgili daha fazla bilgi edinmek isteyen okurların bu makaleleri okuması önerilmektedir. Bu makalelerde yazarlar rehabilitasyon psikolojik danışmanlığını genel olarak tanıtmış, engelli insanların psikososyal adaptasyon sürecini işlemiş ve bu konularda tanıtım niteliğinde bilgiler sunmuşlardır. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının amaçlarından bir tanesi de engelli insanların hayat kalitelerini yükseltmektir. Engeli insanların hayat kalitesini etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesi de engelli insanlara yönelik olumsuz tutumlar ve damgalamadır. Dolayısıyla, bu makalede, engeli olan kişilere yönelik damgalanma işlenmiştir. Bu makalenin diğer makaleler gibi bu alana anlamlı katkı yapacağı düşünülmektedir.

Tutumlar, insanların tutum nesnelere hakkındaki düşünce ve hislerini etkileyen davranışsal, bilişsel ve duygusal bileşenlerden oluşmaktadır. Engelli bireyler tarihsel süreç boyunca olumsuz tutumlara maruz kalmışlardır. Bazen kamplarda tutulmuş, bazen hastanelere hapsedilmiş ve en kötüsü bazen de katledilmiştir. Bununla beraber engellilere yönelik olumsuz tutumlar, farklı şekillerde ve şiddette ortaya çıkmakla beraber, günümüz dünyasında ve Türkiye’de devam etmektedir. Ne yazık ki bu durum engelli kişilerin hayatlarını zorlaştırmakta, etkin bir birey olarak topluma katılımlarını engellemektedir. Her ne kadar günümüz toplumlarında, 20. Yüzyıl insan hakları hareketlerinin sonuçları olarak, engellilerin topluma katılımları kanunen güvence altına alınmış olsa da, engelli insanlar halen toplum tarafından hakkettikleri değeri görememektedirler. Örneğin is dünyasına bakıldığında, engelli insanların is bulma oranları engeli olmayanlara göre anlamlı derecede daha düşüktür. Halbuki birçok araştırma engelli insanların da diğer insanlar gibi çalışabileceklerini doğrulamıştır. Diğer bir örnek ise, Türkiye de engelli insanların birçok kurum ve kuruluşa erişim problemi vardır. Ulaşım araçları, kurum ve kuruluş binaları, yollar ve benzeri diğer yapılar tekerlekli sandalye kullanan kişiler için çoğu zaman uygun değildir.

Araştırmalara bakıldığında toplumların yapısı ve engele bakış açıları toplumdan topluma farklılık göstermekte ve engellilere yönelik tutumları etkilemektedir. Engelli insanlara yönelik kişilerde ve toplumlarda mevcut olan bu olumsuz tutumların, farklı kökenleri mevcuttur. Bunun yanında toplumsal kabul görme nedeniyle, insanlar olumsuz tutumlarını açıkça ifade etmemektedirler. Dolayısıyla bu konuda güvenilir ölçümler de yapılamamaktadır. Dolayısıyla bu konuda birçok araştırma çalışmalarına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla bu makalede, toplumların engelli insanlara yönelik yaklaşımlarını içeren engellilik ile ilgili

modeller, damgalanmanın kökenleri, dolaylı yollarla damgalanmanın ölçülmesi ve bu konuda yapılması gereken araştırmalar anlatılmıştır.

### **Toplum ve Engellilik Modelleri**

Livneh ve arkadaşları (2012), engelliliğin kökeninin, doğasının ve özelliklerinin toplumlar ve kültürler arasında var olan engellilik modelleriyle güçlü bağları olduğunu belirtmiştir. Bu modeller literatürde beş geniş kategoriye ayrılmıştır: ahlaki model, işlevsel model, sosyal model, tıbbi model ve diğer modeller. Bu modellerden ilki ahlaki modeldir. Ahlaki modelin dindarlık ve tasavvufta kökleri vardır. Bu model engellilik, günahkâr davranışlar ve kötü düşünceler ve davranışlar arasında bağlantı kurar. Bu modele göre, engelliler yaptıkları kötü davranışlardan dolayı cezalandırılıyordur. Engelli insanların günahları için ceza aldıkları düşünüldüğü için, bu model İncil'deki yazıların kökenine sahiptir. Ahlaki model artık yaygın olmasa da, toplumda bazı çağrışımlarını görebiliriz. Örneğin, “Tanrı'nın yolunu takip etmediğini görüyorsun, bu yüzden bir kaza geçirdin ve engelli oldun düşüncesi ahlaki modelden etkilenmiştir. Bunun yanında bazı toplumlarda, örnek olarak Türkiye’de, engeli olan insanlara yardım etmek, özellikle engelli çocukların, Allaha yakınlaşma aracı olarak düşünüldüğünü görebiliriz. İkinci model işlevsel model. İşlevsel model, engelli kişilerin işlevsel kapasitelerine odaklanmaktadır. Engellilik sadece beden yapılarıyla ilgili olarak görülmemektedir. Bunun yerine günlük, sosyal, mesleki ve rekreasyonel ortamların yarattığı belirli koşullar altında işlevsel olabilme kapasitesinin bir yansıması olarak görülmektedir. Bu nedenle, engellilik en iyi şekilde çevrenin kısıtlamaları, buna karşın sunulan imkanlar ve engellilerin uyum becerileri arasındaki etkileşim ile anlaşılabilir. Mesela fonksiyonel modelde, bedensel/fiziksel yapılardaki bozukluklara odaklanmak yerine, engelli kişilerin makul düzenlemelerle sosyal, ve mesleki işlevlerini yapıp yapamayacağını vurgulanmaktadır. Üçüncü model sosyal modeldir. Bu modele göre, engellilik fonksiyonel sınırlamalardan ve vücut yapılarından dolayı değil, engellilerle ilgili olarak mimari, sosyopolitik, kültürel ve toplumsal tutumlar arasındaki etkileşimlerden kaynaklanan toplumsal bir sonuçtur. Engellileri barındıramayan ve engellilerin tam katılımını sağlayamayan toplum, engellilik statüsü oluşturur ve sürdürür (Altman, 2001). Dahası, toplumsal önyargılar ve çevresel engeller, engellileri azınlık statüsünde tutmaktadır. Sosyal modele göre eğer toplum engellilerin önündeki toplumsal engelleri kaldırır, engellilik diye bir şey olmaz. Dördüncü model tıbbi modeldir. Bu modele göre, engellilik vücut yapılarından kaynaklanmaktadır. Engellilik, tıp uzmanları tarafından düzeltilmesi gereken hastalık olarak kabul edilir. Normatif sağlık standartlarından sapma, biyolojik yetersizlikler engelli olmanın sebepleridir. Bu nedenle engellilik, vücudun hangi bölümünün tıbbi olarak problem oluşturduğuna bağlı olarak sınıflandırılır. Engelli insanlar pasif tedavi alıcılarıdır. Tıbbi duruma bağlı olarak, engelliler sağlıklarına dikkat etmemekten ve tıbbi olarak hasta olmasından dolayı sorumlu tutulabilir (Smart, 2009).

Bunun yanında toplumlar diğer engellilik ile ilgili modelleri görmek mümkündür. Diğer modeller içerisinde analitik model, adli model ve biyopsikososyal model dahil olmak üzere daha az bilinen başka modeller de vardır. Bununla beraber bu modeller arasında son zamanlarda biyopsikososyal model rehabilitasyon alanında ivme kazanmıştır. Özellikle Dünya Sağlık Örgütü'nün oluşturduğu işlevsellik, yeti

yitimi ve sağlığın uluslararası sınıflandırması biyopsikososyal modele işaret etmektedir. Biyopsikososyal model, tıbbi / fiziksel özellikleri, psikososyal faktörleri belirten daha bütünleştirici bir yaklaşım önermektedir; engellilik durumunun oluşmasında tıbbi faktörler, çevresel etkiler bedensel koşullar, ve kişisel özellikler beraber rol oynamaktadır. Bununla beraber yukarıda açıklanan modeller damgalanmanın yapısını açıklamak yerine, damgalanmanın başlangıcını ve doğasını açıklamaktadır. Aşağıda, engellilerle ilgili olarak damgalanmanın yapısı (boyutları ve bileşenleri) ve damgalanmayı etkileyen faktörler açıklanacaktır.

### **Damgalanmanın Yapısı**

Livneh ve arkadaşları, (2012:97) engelli bireylerin damgalanmasını etkileyen altı faktöre işaret etmişlerdir. Belirledikleri altı faktör, damgalanmanın içerisinde olmayan damgalanmanın bileşenleri olarak kabul edilir. Bu faktörler şunlardır: kapatılabilirlik veya görünürlük, gelişim (başlangıç ve kontrol edilebilirlik), tehlike, düzeni bozma, ve estetik. Bu faktörler bireyleri ve toplumların engeli olan insanlara karşı tutumlarının oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Aşağıda bu faktörler daha detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Bu faktörlerden ilki kapatılabilirlik veya görünürlük. Engellilik türlerinden bazıları kolayca tanınabilir, fark edilebilir, bazıları ise kolayca fark edilmez. Bu boyut görünürlük ve engelliliğin açıklığına odaklanmaktadır. Kolayca fark edilebilir engellilik durumlarından bazıları şunlardır: omurilik felçliği yaralanması, ampütasyon, körlük ve çeşitli fiziksel şekil bozuklukları ileri derece yanıklar gibi. Bazı açıkça görülüp fark edilmeyen engellilik türleri kalp hastalıkları, diyabet ve kronik ağrıdır. Bazı engellilik durumları periyodik olarak belli zamanlarda görülebilir epilepsi ve multiple skleroz gibi (Livneh ve ark., 2012:98). Smart ve Wegner (2000:225), bu boyutta damgalanmayı tetikleyen birincil faktörün keşif korkusu olduğunu belirtmiştir. Keşif korkusu, açıkça görülmeyen engeli olan insanlarda, gerçek bedenlerini saklamaktan dolayı utanç, suçluluk ve endişe yaratır. Her ne kadar, görülebilir engelli insanlar bundan daha az etkilenebilirlerse de, bunlarda da utanç ve sosyal fark edilmeyi tetikleyebilir. Engelliliğe ve engelliliğin görünürlük derecesine yönelik kişinin verdiği tepkiler (örneğin, açıkça söylenmesi veya gizlenmesi), karmaşık bir etkileşimler kümesi ortaya çıkarabilir örneğin gözlemcilerdeki damgalanma ile ilgili algılayıcıları tetiklemek gibi. İkinci faktör gelişim (başlangıç ve kontrol edilebilirlik). Livneh ve arkadaşları, (2012:99), engellilik ile ilgili olarak hem başlangıç hem de kontrol edilebilirliğin paralel kavramlar olarak değerlendirilebileceğini; bu nedenle daha geniş bir kategoride birleştirilebileceğini belirtmiştir. Engelliğin başlangıcı/kaynağı engelin doğuştan olup olmadığı veya talihsiz bir olayın ardından gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Engelin doğuştan veya talihsiz bir kazanın ardından olması gibi durumlarda, engelli kişi mağdur ve talihsiz biri durumuna getirilir ve engellilik durumundan sorumlu tutulmaz. Öte yandan, engelin önceki özür ve davranışlardan dolayı meydana gelmesi durumunda, engelli kişi sorumlu tutulur ve daha fazla damgalanır. Kontrol edilebilirlik, engelliliğin iyileştirilebilir, ilerleyici, ölümle sonuçlanıp sonuçlanamayacağı konusunda öngörülebilir olup olmadığını ifade eder. Learner'in "sadece dünya teorisi" ne göre insanlar istikrarlı ve

kontrol edilebilir bir hayata sahip olmak ister. İnsanlar kontrol edilemez ve tahmin edilebilir olmayan engellerden kaçınma eğilimindedir ve bu nedenle bu tür durumlara karşı daha fazla olumsuz tutum beslerler. Dolayısıyla, zihinsel hastalığı olan insanların (örneğin şizofreni), fiziksel engelli olanlardan daha olumsuz tutumla karşılaşabileceğini söyleyebiliriz (Chan ve ark, 2009:341). Tehlike/tehdit üçüncü bir faktördür. Bu boyut, engellilerin diğer insanlara ya da topluma tehlike ya da tehdit teşkil etmeleri ile ilgilidir (Mackelprang & Salsgiver, 1999:371). Tehlike veya tehdit hem araçsal hem de sembolik olabilir. Genellikle psikiyatrik engeli olan insanlar sıklıkla bu boyuttan etkileniyor olsalar da, bulaşıcılık nedeniyle HIV ve benzeri türde engeli olan insanlar ve öngörülemeyen nöbet geçiren ve benzeri rahatsızlıkları olan insanlar da bu boyuttan etkilenir. Ayrıca, engeli dolayısıyla acı çeken ve trajedi yaşayan insanlar, engeli olmayan insanlara engelli olmaya karşı nasıl savunmasız olduklarını hatırlatmakta, her bir tehlike altında olduklarını hatırlatabilmekte ve endişe ve rahatsızlığa neden olup damgalanmayı doğurmaktadır. (Brice, 2016:6). Dördüncü faktör olarak düzeni bozmayı ele alabiliriz. Bu boyut, engelliliğin, engeli olmayan insanlar ve engeli olan insanlar arasındaki fiziksel ve sözlü iletişimi ne ölçüde etkilediğiyle ilgilidir. İletişimdeki bozulma, damgalanma ile pozitif ilişkilidir. Bu durum, Fitchen'lerin (1986:573), engeli olmayan insanlar ile engelliler arasındaki etkileşimlerde kişilerarası rahatsızlığın, engeli olmayan insanların engeli olan insanlardan kaçmakla sonuçlandığını bulgularını yansıtmaktadır. Tahmin edilemezlik, kontrol edilemezlik ve fiziksel yapıdaki biçim bozulmaları da damgalanmayı derinleştirebilir. Son olarak estetik özellikler faktöründen bahsedebiliriz. Bu boyut, engellilerin estetik nitelikleri ile ilgilidir. Engellilik durumu, estetik olarak kabul edilebilir engellerden, estetik olarak hiç bir şekilde çekici olmayan niteliklere sahip engel durumları arasında değişmektedir. Evrensel olarak, insanlar çekici olmayan niteliklere sahip kişilerden daha fazla kaçınmaktadır (Kuzban ve Leary, 2001:200). Çünkü, bu insanlar beden imajına bir tehdit oluşturmakta ve nahoş fiziksel durumlarının bir sonucu olarak engeli olmayan insanlarda varoluşsal kaygı yaratmaktadır. Bu nedenle damgalanmayı tetiklemesi ve kaçınma olaylarını tetiklemesi bakımından estetik olarak çekici olmayan bir engele sahip olmak engeli olmayan insanlarla iletişim kurmak için dezavantaj oluşturabilir.

### **Damgalanmanın Kökenleri**

Engellilerle ilgili literatürde engellilere yönelik toplumsal tutumları makul sebep-sonuç ilişkisini açıklamak amacıyla damgalanmanın kökenlerine ait çeşitli sınıflandırma sistemleri mevcuttur. Livneh ve diğ. (2012:101) bu sınıflandırma sistemlerini incelemiş ve iki karşıt kutup olarak ifade etmiştir: a) filogenetik'e (evrim geçmişinden kaynaklanan) karşın ontogenetik (bireyin başkalarıyla etkileşime girerek yaşam süresi boyunca gelişen) ve b) dahili olarak türetilmişe (iç ihtiyaç ve motiflerden elde edilen) karşın dışarıdan türetilmiş (öğrenme deneyimleriyle kazanılmış). Bununla beraber, bu sınıflandırma sistemi ikna edici deneysel çalışmalara göre yapılmamıştır. Aşağıda damgalanmanın kökenleri ile ilgili: (1) ölüm kaygısı, (2) beden imajına tehdit, (3) estetik olarak hoşlanmama, (4) beraber olma durumunda suçluluk, (5) durumsal belirsizlik, (6) yayılma (Halo Etkisi), (7) yas tutma gerekliliği, (8) günahın cezası olarak engellilik, (9) ekonomik tehdit ve (10) sosyo-kültürel çevre daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

### **Filogenetik (Evrim Geçmişinden Kaynaklanan) Kökenler**

Damgalanmanın filogenetik (evrim geçmişinden kaynaklanan) kökenlerini, dahili olarak türetilmiş ve dış kaynaklı türetilmiş olarak ikiye ayrılabilir. Yaygın olarak tartışılan damgalanmanın üç kökeni: 1) ölüm kaygısı, 2) kişinin beden imajı için tehdit, ve 3) estetik bozukluk, filogenetik / dahili olarak türetilmiş sayılmakta; ve buna karşın, 4) birliktelikle suçluluk, filogenetik / harici olarak türetilmiş olarak kabul edilmektedir (Livneh ve ark., 2012:102; Martz, 2010:151).

(1) Ölüm kaygısı, yaşamın sürekliliği ve yıkıcılık (yaşamın nihai bir aksaklığı) tehdidi ile ilişkilidir. Chan ve arkadaşları, (2009:338), engeli olma durumunun organların, vücut yapılarının, vücut fonksiyonların ve yeteneklerin geçiciliğine yönelik sembolik bir anlam içerdiğini savunmaktadır. Engelli bir insan ile karşılaşıldığında, ölümün kaçınılmazlığının sembolik bir hatırlatıcısı olarak, ölüm kaygısı yaşamın yanıltıcı ve kırılğan olduğu ile yüzleşilir. İnsanlar ölüm farkındalığı için bir kalkan görevi gören dünyanın gerçekliğine ve anlamlılığına inanma eğilimindedir. Bununla birlikte, engellilerle karşılaştığında, bu inançların doğruluğu sorgulanır; bu nedenle belirsizlikten kaçınmak için insanlar, engelli insanları kendilerinden farklı veya daha düşük olarak görme eğilimindedirler (Livneh ve ark., 2012:103). Ölüm kaygısına benzer şekilde, (2) beden imajına tehdit, engellilerle karşılaşmak, beden bütünlüğü ve kişisel güvenlik için algılanan sembolik ve bazen de araçsal bir tehdide sahiptir (Chan, 2009: 338). Buna ek olarak, engelli olmak varoluşçu kaygısını arttırabilir. Beden imgesi tehdidi nedeniyle engelli insanlara yönelik damgalamanın nedeninin altında yatan iki boyut: yıkıcılık ve tehlikedir. Bu damgalanmanın kaynağı, insanlara hem sosyal etkileşimlerin hem de vücut bütünlüğünün bozulma tehdidi altında olduklarını, engellilerin yaşadığı aynı travmatik olayları (örneğin fiziksel şiddet, kaza sonucu yaralanma) yaşama konusunda savunmasız olduklarını hatırlatmaktadır. (3) Estetik olarak hoşlanmama, damgalama ile ilgili başka bir faktördür. Damgalanmanın kaynağı olarak bu faktör, engelin görünürlük boyutuyla doğrudan bağlantılıdır. Bu damgalanmanın kaynağı, engelli insanlar ile karşılaşıldığında, kişilerin estetik ve cinsel olarak görünüşlerinin kırılğanlığından dolayı duyulan endişeden kaynaklanmaktadır (Chan ve diğerleri, 2009:338). Bu damgalama kaynağı, Siller ve arkadaşlarının (1967) “yakınlığı reddetme” ve “hoşlanmama” faktörüne bağlı olarak insanların hoş olmayan fiziksel özelliklerden kaçındıkları ve iğreti duyduklarıyla bağlantılıdır (Akt. Livneh ve ark., 2012:103). Ayrıca Kurzban ve Leary'nin (2001: 190) engel durumlarının hastalık ve sağlıksız koşulları temsil ettiği önerisiyle de tutarlıdır. Evrimsel açıdan bakıldığında, insanlar zayıf ve sağlıksız algılanan insanlardan kaçınma ve zor koşullar altında hayatta kalabilecek insanlarla birlikte olma eğilimindedir. Diğer bir faktör (4) beraber olma durumunda suçluluk. Literatürde sıkça tartışılmamış olmasına rağmen bu damgalanma kaynağı, benzersiz bir psikodinamik bakış açısı sağlar. Bu boyut, bir kimsenin sosyal duruşu ve başkaları tarafından kabul görmesine dayanmaktadır. Engelli insanlarla iletişime geçmenin ve ilişki kurmanın (yani, engellilerden uzaklaşmamak) kişiyi zayıf ve problemlili biri olarak göstereceği korkusundan kaynaklanır (Cubbage ve Thomas, 1989:164; Livneh ve ark. 2012:104).

### **Ontogenetik (bireyin başkalarıyla etkileşime girerek yaşam süresi boyunca gelişen) Kökenler**

Damgalanmanın filogenetik (evrim geçmişinden kaynaklanan) kökenlerinin, yanında, ontogenetik (bireyin başkalarıyla etkileşime girerek yaşam süresi boyunca gelişen) kökenleri mevcuttur. Ontogenetik kökenler dış kaynaklı türetilmiş ve dahili olarak türetilmiş olanlar olarak ikiye ayrılabilir. Ontogenetik dış kaynaklı türetilmiş damgalanmanın kaynakları: (5) durumsal belirsizlik ya da karmaşıklık, (6) yayılma (halo etkisi), (7) yas tutma gerekliliği, (8) günahın cezası olarak engelli olmak; ve ontogenetik dahili olarak türetilmiş olanlar: (9) ekonomik tehdit ve (10) sosyo-kültürel durumlardır (Dunn, 2019:28; Livneh ve ark., 2012:104). Aşağıda bu kökenler daha detaylı olarak açıklanmıştır.

(5) Durumsal belirsizlik ya da karmaşıklık damgalanmanın ontogenetik dış kaynaklı bir kökenlerinden tanesidir. Durumsal belirsizlik ya da karmaşıklık ve yapılandırılmamış, aşına olunmayan ve öngörülme sosyal durumlarla karşılaşmak insanlar arasında endişe ve duygusal gerginlik yaratır (Chan ve ark. 2009: 338). Engelli bir insanla karşılaşmak da böyle bir durumdur. Bu endişe ve duygusal gerginlik, net kurallar ve sosyal kurallar olmadığında derinleşir. Sonuç olarak, engelli insanlarla karşılaşıldığında, engeli olmayan insanlar bu tür karşılaşmalardan çekilme eğilimindedir. Bunun yanında, bu karşılaşmalar üzerinde etkili olan bir diğer faktör de belirsiz duygu durumların ortaya çıkmasıdır. Engelliler ile karşılaşıldığında, insanlarda çelişkili duygusal tepkiler ortaya çıkabilir. İnsanlar aynı anda engelli insanlara karşı iğrenme ve şefkat hissedebilirler. Çelişkili duygusal tepkilerden kaçınmak için insanlar, özürlemlerle olan sosyal etkileşimlerden çekilme eğilimindedir. Diğer bir dış kaynaklı bir köken (6) yayılma “Halo etkisidir”. Beatrice Wright (1983:11) “halo etkisi” olarak adlandırılan yayılmanın en önemli damgalama kaynaklarından biri olduğunu belirtmiştir. Bu damgalama kaynağı, negatif insan özelliklerinin, ek olumsuz algılara neden olma durumunda olduğunu gösteren geniş çapta araştırılmış bir fenomeni ifade eder. Başka bir deyişle, insanlar engellilikten kaynaklanan yetersizlikleri/ fonksiyonel kısıtlamaları kişinin engeliyle herhangi bir ilişkisi olmayan diğer alanlarına yayma eğilimindedir. Örneğin, fiziksel engelli insanların duygusal ve bilişsel olarak problemleri olmamasına rağmen, bu kişiler bilişsel ve duygusal olarak da problemlerle karşılaşmaktadırlar. Diğer bir dış kaynaklı bir köken 7) yas tutma gerekliliğidir. Livneh ve arkadaşları, (2012:105), sağlık, işlevsellik ve bütün bir vücuda sahip olmanın çok önemli olduğu inancını korumak ve bunlara sahip olan insanların şanslı olduklarını bilmeleri için, engelli insanlardan kayıplarını fark etmeleri ve bunun için üzülmeleri beklenir. Buna karşın üzülmediklerinde ise, bu durumu inkâr ettikleri veya daha kötüsü ahlaki olarak çökmüş olarak algılanabilirler. Engelin şiddetli ve kozmetik olarak şekil bozucu olma durumu ne kadar fazla ise, engellilerin daha uzun bir yas tutmaları beklenir. Hipotezleştirilmiş, çok tartışma ortaya çıkaran diğer bir damgalanmanın dış kaynaklı bir kökeni (8) günahın cezası olarak engelliliktir. Bu duruma göre engelli olma günahkâr olma ile eşleştirilmiştir. Engelliler, kendilerinin veya atalarının günahlarından dolayı, Tanrı tarafından cezalandırılmış olarak algılanırlar (Wright, 1983). Dahası, bu damgalama durumu, toplumun güvenilmez, günahkar ve tehlikeli olan bu grubundan yani engellilerden uzaklaşılması ve kaçınılması inancını ortaya koymaktadır. Bu engellilik kaynağı damgalanmanın diğer boyutlarından da

etkilenmektedir, örneğin görünürlük ve estetik (daha rahatsız edici engellilik durumu daha fazla günahkâr davranışı ifade eder), kontrol (engellilik tedavisi olabilirse, bu kişinin değil ataların günah işlemiş olmasına işaret eder) ve tehlike (gözlemciler günah işlemeye karar verirse onlar da cezalandırılır) (Livneh ve ark., 2012:106). Bununla beraber sunu ifade etmek gerekir ki bu durum daha çok Hristiyan toplumlarda görülmektedir. Fakat teorik olarak bakıldığında İslam toplumlarında da engelli insanların toplumun diğer bireylerinden farklı olarak algılandığını görmekteyiz. Engelin daha çok Allah'ın verdiği bir imtihan, ve engelli bireylerin de sevap kazanmak için yardım edilmesi gereken bireyler olarak algılandığı görülmektedir. Damgalanmanın ontogenetik dahili olarak türetilmiş kökenlerinden ilki tanesidir (9) ekonomik tehdittir. Bu damgalanma kaynağı toplumun mevcut ekonomik şartlarıyla ilişkilidir. Toplumlar zorlu ekonomik koşullarda olduğu dönemde; toplum üyeleri arasında paylaşılanlarında azalır. Bu şartlarda, engellilere sunulan kamu ve özel sektörde sosyal hizmetler, özel eğitim ve halkla ilişkiler gibi programların, toplumun sırtına bir yük olduğu düşünülür. Sonuç olarak, engellilere yönelik sosyal hizmet programlarına yapılan harcamalar, toplumda engellilere yönelik öfke yaratabilir. Damgalanmanın ontogenetik dahili olarak türetilmiş kökenlerinden diğeri (10) sosyo-kültürel çevredir. Diğerlerinden farklı olarak bu damgalanma kaynağı, ekonomik durum ve statü farklılığı ile bağlantılıdır (Livneh ve diğerleri, 2012:106-107). İnsanlar, çocukluk deneyimleri, ebeveyn etkileri sonucu ve sosyo-kültürel şartlandırma yoluyla (yani sosyal normlar, standartlar ve beklentiler) diğer canlıları güzellik, işlevsel yetenekler, bütünlük, üretkenlik düzeyi ve kişisel başarı gibi belirli sosyal standartlara göre sıralamayı öğrenir (Smart, 2009:4). Bu nedenle, toplumlarda bu standartlara ulaşamayan insanlar, düşük seviyede/rütbeli olarak algılanır ve bu nedenle damgalanır. Özellikle, engelli ve kronik hastalığı olan insanlar, yetenekli insanlara göre daha az sosyal değere sahip olarak kabul edilir.

Son olarak yukarıda belirtilen damgalanma kaynakların statik olmadığına dikkat çekmek önemlidir. Bu damgalanma kaynakları birbirleriyle etkileşime girer, kişisel ve çevresel faktörlerden etkilenmektedirler. Bu kişisel ve çevresel faktörler engellilik türü, engelliliğin ciddiyeti, engeli olan ve olmayan insanlar arasındaki etkileşim, kişilik özellikleri, işlevsellik ve etkileşimin olduğu durumlar, etkileşimdeki durumsal farklılıklar gibi faktörleri içermektedir. (Chan ve diğerleri, 2009: 29). Yani damgalanma durumlarının çeşitli kişisel ve çevresel faktörlerin ve kökenlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkan, dinamik ve spesifik yapılar olarak düşünülmesi damgalanmanın daha doğru bir şekilde anlaşılması için önem arz etmektedir.

### **Engelliliğe Karşı Tutumların Dolaylı Ölçümü**

Sosyal tercih edilebilirlik, yani sosyal olarak kabul görmek nedeniyle, tutumlarının doğrudan ölçülmesi yanlış sonuçlar verebilir. Geçerlilik ve güvenilirlik tehditlerini azaltmak için araştırmacılar, tutumların ölçülmesinde dolaylı ölçümlerin kullanılmasını önermiştir (Himmerfalb, 1993: 24). Katılımcıların görünüşte basit ve açık olan görevlere verdikleri yanıtların, ölçüm nesnesine ilişkin temel inançları ortaya çıkarabileceği öne sürülmüştür. Tutumların dolaylı ölçümleri, katılımcıların koşullarına göre dört kategoriye



ayrılabilir: a) katılımcıların gözlemlendiklerinin veya ölçüldüklerinin farkında olmadığı (göze çarpmayan davranışsal ölçümler) b) katılımcıların ölçüldüklerinin farkında olduğu ancak ölçümün amacını bilmediği (projektif teknikler) c) katılımcıların ölçüm amacı ile ilgili olarak aldatıldığı (gizleme kullanılmış teknikler) ve d) katılımcıların ölçüldüklerinin farkında oldukları, ancak ölçüm sürecinde aktif olmadıkları (fizyolojik ölçümler) ölçümler. Aşağıda bu ölçümler sırasıyla daha detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

### **Göze Çarpmayan Davranışsal Ölçümler**

Göze çarpmayan davranışsal gözlem, yani katılımcıların gözlemlendiklerinin veya ölçüldüklerinin farkında olmadığı, tutumları ölçen birçok çalışma olmuştur. Örneğin Pancer, Adams, Mollard, Solsberg ve Tammen, (1979:275), insanların kontrolsüz bir trafik kavşağından geçen bir kadına dört koşulda nasıl cevap vereceklerini ölçmüşlerdir: a) kadının bir engeli varken, b) kadının bir engeli yokken, c) kadın bir alışveriş torbası taşıırken ve d) kadın bir alışveriş torbası taşıyırken. Dunlop, Stoneman ve Cantrell (1980:132) ise bütünlüyci bir özel eğitim sınıfında engelli olan ve olmayan çocuklar arasındaki sosyal etkileşimi incelemiştir. McCauley, Bruininks ve Kennedy (1976:277) ise işitme bozukluğu olan ve olmayan çocuklar arasındaki etkileşimleri karşılaştırmıştır. Bu ölçüm yöntemi değerli bir yöntem olmasına rağmen, nispeten daha fazla para, ve zaman gerektirmekte ve gözlemcinin gözlem izni almak gibi bazı zorlukları içermektedir. Ayrıca gözlemlerin güvenilirliği ve bulguların genelleştirilebilirliği tartışılmıştır

### **Projektif Teknikler**

Katılımcıların ölçüldüklerinin farkında olduğu ancak ölçümün amacını bilmediği, projektif tekniklerde, belirsiz bir uyarıcı ya da sadece sönük ipuçlarının verildiği bir görev katılımcılara sunulur. Bu görevleri tamamlayarak, bilinçli aklın daha az çarpık bir yanıt vereceği, bu nedenle katılımcıların gerçek yanıtlarını (tutumları) göstereceği beklenir. Projektif tekniklerin üç tane bileşeni mevcuttur a) belirsiz uyarıcılar sunulur ve yanıtlayıcılar istediği yanıtları verir b) cevaplar bir çok farklı olasılıklarla kaydedilir c) sonuçların yorumlanması isisi çok karmaşık ve çok boyutlu bütüncül ideografik bir yaklaşım gerektirir. Literatürde birçok projektif teknik türünden bahsedilmiştir. Livneh ve Antonak (1994:12), çağrışım tipi tekniklerde, katılımcıların bir uyarıcı sunulduğunda akla gelen ilk kelimeler ve görüntüler ile cevap vermeleri gerektiğini belirtmiştir. Yapısal tekniklerde, bir uyarıcı sunulduktan sonra katılımcıdan bir hikaye ya da kafasında oluşan bir resmi anlatması istenir. Bununla beraber literatürde çağrışım ve yapı tekniklerini kullanan çok az sayıda araştırma mevcuttur. Diğer bir projektif teknik, seçim tipi tekniğidir. Bu teknikte, katılımcılardan kendilerine verilen uyarılarla en alakalı görünen birçok öge (örneğin, resimler, renkler, tasarımlar ve vücut parçaları) arasından seçim yapması istenir. İfade etme tekniğinde, katılımcıların kendilerine verilen hammaddeden bir ürün oluşturması gerekir. Böylelikle, araştırmacılar, katılımcıların korku, istek ve çatışma ile ilgili yansıtma ölçümlerini ölçebilirler. İfade etme tekniğinde, ürünün kendisini değil, bir ürünü oluştururken cevap verenlerin stiline ve tarzına odaklanılır. İfade etme tekniğinde, örneğin katılımcılardan oyuncak bebekler veya diğer bireyler gibi bazı malzemelerle etkileşimde bulunmaları istenebilir. Oyuncak bebeklerle etkileşim, özellikle genç katılımcıların tutumlarının ölçülmesi için kullanılabilir. Ancak, bu tekniği kullanan hiçbir çalışma yapılmamıştır. Örtük ölçümler de çağrışım

tekniklerinden biri olarak kabul edilebilir. Örtük ölçümlerde, kişinin tutumu, katılımcının üzerinde kontrol sahibi olmadığı davranışlar ve tepkilerle ölçülür. Örtük ölçümlerde, katılımcılardan iki kavramı ilişkilendirmeleri istenir. Belirli iki kavramın ilişkilendirme hızlarının tutumları temsil ettiği düşünülmektedir.

Projektif teknikler tutumların ölçülmesinde daha az kullanılmaktadır bunu nedeni ise: a) sonuçları yorumlamak uzmanlık gerektiren kapsamlı bir klinik eğitim gerekmektedir, b) bu tekniklerin uygulanması ek süre ve maliyet gerektirir ve c) katılımcıların sonuçlarını açıklamak için iyi formüle edilmiş varsayımlar eksiktir. Ayrıca katılımcıların cevapları, deneysel koşullar, katılımcıların psikolojik ve fizyolojik durumları ve deneyicilerin demografik özellikleri (örneğin, yaş, cinsiyet ve etnik köken) gibi değişkenlerden etkilenebilmektedir. Son olarak, çok iyi eğitilmiş klinisyenler bile kendine özgü bakış açılarını puanlamalara ve yorumlamalara yansıtılabilmektedirler (McLeod, 2009:1).

### **Gizleme Kullanılmış Teknikler**

Gizleme kullanılan teknikler projektif tekniklerden üç şekilde farklılık gösterir: a) katılımcılardan yapmaları istenen yapısal bir görev vardır, b) katılımcıların dikkatleri kasıtlı olarak ölçülen tutumlardan saptırılır ve c) son olarak projektif tekniklerin sonuçların yorumlanmasında psikodinamik temeller varken, gizlenmiş prosedürler böyle bir temele sahip değildir. Gizleme kullanılan teknikler ise üç kategoriye ayrılabilir: 1) yanıtlayanlar ölçümün gerçek amacından emin değiller, 2) yanıtlayanlar, araştırmacıların kendi cevapları üzerinde herhangi bir kontrolünün bulunmadığına inanmaya yönlendirirler ve 3) yanıtlayanlar araştırmanın amacının gerçek amacından farklı bir şey olduğuna inanmaya yönlendirilirler. Gizleme kullanılan tekniklerde örneğin araştırmacılar cinsiyet, yaş, ırk ve engellilik gibi kişilerin demografik özellikleriyle ilgili bir dizi materyal sunar ve katılımcılardan materyalleri sıralaması istenir. Başka bir örnek, farklı özelliklere sahip farklı kişilerin tanımlandığı örnek vakalar kişilere sunulur ve katılımcılara çeşitli sosyal ve çalışma durumlarında kiminle beraber olmayı tercih edecekleri sorulur. Son zamanlarda itibar kazanmış olan birleşik analiz, bu tekniklerin bir parçası olarak düşünülebilir. Birleşik analizde katılımcılardan, belirgin özellikleri bakımından birbirlerinden farklı olan durumlar/kişiler arasından seçim yapmaları istenir (Livneh ve Antonak, 1994:13),

Diğer bir gizleme kullanılan teknik hata seçim testidir. Bu testte, katılımcılara bazı sorular sorulur, bazı soruların ise doğru cevapları yoktur. Katılımcılar şüphe altındayken tutumlarını yansıtan cevaplar verme eğiliminde oldukları varsayılır. Antonak ve meslektaşları iki hata seçim testi oluşturdu. Biri epilepsili insanlara yönelik tutumları, diğeri ise zihinsel engelli bireylere yönelik tutumları ölçmeye yöneliktir (Antonak ve Livneh, 1994: 14). Antonak ve Livneh (1994:14), kontrol eksikliğinin diğer bir gizleme kullanılan teknik olduğunu belirtmiştir. Bu teknikte katılımcıların bir elektromiyografiye benzeyen bir makineye bağlı olduklarına inanmaları sağlanır. Ve katılımcılara, bu makinenin fizyolojik reaksiyonlarla tutumları ölçtüğü bildirilir. Aslında makine hiçbir şey ölçmüyordur. Makine ile çelişen sonuçlardan kaçınmak

için katılımcıların gerçek tutumlarını açıklayacağı varsayılmaktadır. Ancak, literatürde kontrol eksikliği yöntemi kullanan sadece bir çalışma bulunmaktadır. Diğer bir teknik olarak kandırma prosedürü katılımcıların hafızalarında çarpıtma görevleri içerir. Katılımcılara bir uyarıcı örneğin, sınıfın bir resmi gösterilir; ve daha sonra bazıları daha önce sunulmamış kişileri veya olayları ilgilendiren sorular sorulur. Örneğin epilepsili çocuğun neler yaptığını sormak gibi. Başka bir kandırma prosedürü, katılımcılara kurgusal sorular sorarak dikkatini dağıtmayı içerir.

Bununla beraber gizleme kullanılan tekniklerin sınırlılıkları vardır. Net bir amacı olmayan görevler sürekli olarak aynı şekilde sunulmalıdır, aksi takdirde prosedürün kendisi kafa karıştırıcı bir değişken olabilir. Kontrol eksikliği tekniği ise ek maliyet ve zaman gerektirir. Ayrıca, gizlenmiş tekniklerin kullanılması etik problemler ortaya çıkarabilir. Bazı sosyal psikologlar, şüpheli prosedürlerin kullanılmasından kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir.

### **Fizyolojik Yöntemler**

Fizyolojik yöntemler en basit tutum ölçüm teknikleri arasındadır. Uyarıcılara verilen fizyolojik reaksiyonun büyüklüğünün veya otonomik uyarılmanın derecesinin altta yatan tutumun yoğunluğu ile doğrudan ilişkili olduğuna inanılmaktadır. Otonomik yanıtı ölçmek için kullanılan en yaygın teknik cildin elektriksel iletkenliğidir. Güçlü olumsuz tutumların cilt direncinin seviyesini düşürdüğü varsayılmaktadır. Kleck, Ono ve Hastorf (1966:425), tekerlekli sandalyedeki insanlarla etkileşime giren insanların engeli olmayan insanlarla etkileşime giren insanlardan daha düşük bir cilt direnci seviyesine sahip olduklarını bildirmiştir. Kalp atış hızı, nabız ve kan basıncındaki artışın birinin durumluk kaygı düzeyini yansıttığı düşünülmektedir. Engelli insanlara karşı olumsuz tutumları olan kişilerin, engellilerle etkileşime girdiğinde durum kaygısının daha yüksek olacağı varsayılmaktadır. Gargiulo ve Yonker (1983:229), deneyimsiz özel eğitimcilerin, çeşitli engelli bireylerin slaytlarını gösterdiğinde, deneyimli özel eğitimcilere göre daha yüksek durumluk kaygı düzeyine sahip olduğunu bulmuşlardır. VanderKolk (1977:321), tutumları ölçmek için, cevap veren katılımcıların vokal (sesle ilgili) modülasyonlarını çizerek stres seviyesini ölçen bir elektronik cihaz kullanmıştır. Fiziksel, zihinsel ve duygusal engellilerle konuşan katılımcıların daha yüksek stres seviyesi gösterdiği sonucunu bulmuştur (Antonak ve Livneh, 2000:211).

Bununla beraber, fizyolojik yöntemlerin kullanılması da bazı zorluklar ortaya çıkartmaktadır. Fizyolojik yöntemler kullanarak sonuçları elde etmek ve yorumlamak için laboratuvar ortamı, pahalı ekipman ve teknik uzmanlık gerekmektedir. Hangi fiziksel tepkilerin hangi tutuma karşılık geldiği konusunda netlik yoktur. Araştırmacıların varlığı, karıştırıcı bir değişken olabilir. Ayrıca, bilişsel faktörler (örneğin, katılımcılara verilen direktifler) ve ilişkisiz duygusal faktörler (örneğin, laboratuvar ortamının kendisi endişe yaratabilir) de sonuçları etkileyebilir. Bu nedenle, bu yöntemler dikkatli bir şekilde kullanılmalı ve yorumlanmalıdır (Antonak ve Livneh, 2000:220-221).

### **Potansiyel Gelecek Araştırma Konuları**

Pettigrew ve Troop (2006:751), gruplar arasındaki temasın önyargıları azaltabileceğini göstermiştir. Ancak, bu durum uzun soluklu araştırmalar kullanılarak incelenmemiştir. Bu nedenle, uzun süreli gruplar

arası temasın (engelli insanlar ve engeli olmayan insanlar), engellilere yönelik tutumlar üzerindeki etkisini araştırmak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Araştırmacılar ayrıca gruplar arası temasın etkisini etkileyen çok sayıda moderatör değişken olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, temasın bireysel, yapısal ve normatif öncüllerine ek olarak, temas durumunda hem olumlu hem de olumsuz faktörleri dikkate alan modellerin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Lee ve Rodda (1994:229), çeşitli tutum değiştirme stratejileri olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, doğrudan temasın ve tutum değişim stratejisi olarak tutum nesnelere hakkında bilgilendirmenin etkisi daha fazla araştırılmalıdır. Ayrıca, engellilerin sosyal, eğitimsel ve meslek dünyasında haklarını güvence altına alan yasal düzenlemeler hakkında çok az araştırma vardır. Bu nedenle, engellilere yönelik tutumları değiştirmeyi etkileyen yasal eylemler hakkında daha fazla araştırmaya yapılmalıdır. Ayrıca, engelli insanlar kötü muamele, yanlış anlaşılma gibi çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Araştırmalar sadece yeni teknolojilerin ve tedavilerin geliştirilmesine değil, aynı zamanda engelli insanların günlük yaşam sorunlarına neden olan tutumsal engelleri ortadan kaldırmanın yollarına da odaklanmalıdır. Antonak ve Livneh (2000:220) sözlü olarak bildirilen ve gözlenen tutumlar arasında tutarsızlık olduğunu belirtmiştir. Bu tutarsızlığın nedenlerinin kültürel faktörler de dikkate alınarak araştırılması gerekmektedir. Bunu yanında tutumlar ile sosyo-demografik, kişilik ve durumsal değişkenler arasında ilişkiler vardır, ve bu ilişkilerin açıklanması için daha fazla araştırma gerekmektedir. Greewald, Poehlman, Uhlmann ve Banaji (2009:17), açık tutum ölçüm testleriyle karşılaştırılarak örtük ilişkilendirme testinin yordayıcı geçerliliğini araştırmıştır. Örtük tutum ölçmenin sosyal açıdan hassas konularda daha iyi sonuçlar verdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte, hangi özel koşullar altında ve örtük tutumları ölçmenin engellilere yönelik tutumlarla ilgili nasıl daha doğru bilgi sağladığını açıklamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Bohner ve Dickel (2011:406), insanların zaten oluşturdukları tutumları sağlamlaştıracak uyarıcıları aradıklarını belirtmiştir. Bu nedenle, motivasyon ve bilişsel açıklamaların birleştirilerek tutumla uyumlu bilgileri seçici bir şekilde aramayı nasıl açıklayabileceği hakkında daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

### Sonuç

Bu makale rehabilitasyon psikolojik danışmanlık literatürüne katkı sağlamak için yazılmış ilk makalelerden bir tanesidir. Türkiye’de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı araştırma ve uygulama alanlarında çalışan profesyoneller, toplumların yapısı ve engelli insanlara bakış açıları konularında bilgi sahibi olmalıdır. Toplumların bu konudaki eğilimleri engellilere karşı olan olumsuz tutumlarının oluşmasında etkin bir faktördür. Damgalanmaya bakıldığında, engellilik ile ilgili çeşitli faktörler örneğin engelin görünürlüğü, gelişimi (başlangıç nedeni ve kontrol edilebilirliği), diğer insanlar için tehlike arz etmesi, fiziksel ve sözlü iletişimi ne ölçüde etkilediği, ve estetik yapısı damgalamayı etkilemektedir. Dolayısıyla rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışan uzmanlar tutumlar konusunda özellikle bu faktörlere dikkat etmelidirler. Bununla beraber damgalanmanın kökenlerine bakıldığında, damgalanmanın kökenlerinde ölüm kaygısı, beden imajına tehdit, estetik olarak hoşlanmama, beraber olma durumunda

suçluluk, durumsal belirsizlik, yayılma (Halo Etkisi), yas tutma gerekliliği, günahın cezası olarak engellilik, ekonomik tehdit durumu ve sosyo-kültürel çevre vardır. Bu kökenler filogenetik (evrim geçmişinden kaynaklanan) ve ontogenetik (bireyin başkalarıyla etkileşime girerek yaşam süresi boyunca gelişen) olarak ikiye ayrılabilir. Bununla beraber engelli insanlara yönelik bireysel olumsuz tutumları ölçmek kolay değildir. İnsanlar toplumsal olarak kabul edilmek istediklerinden dolayı, engellilere yönelik olumsuz tutumlarını göstermeme veya açıkça ifade etmeme eğilimindedirler. Bu nedenle damgalanmayı direkt olmayan yöntemlerle ölçmek daha doğru sonuçlar verebilmektedir. Bu yöntemler temel olarak göze çarpmayan davranışsal ölçümler; projektif teknikler, gizleme kullanılmış teknikler ve fizyolojik ölçümler olarak gruplandırılabilir. Son olarak damgalanma rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında önemli konulardan bir tanesidir. Fakat damgalanmayı etkileyen faktörler, gruplar arası temas ve diğer konularda daha çok araştırmaya ihtiyaç vardır.

### Sınırlılıklar

Bu makale rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında, engellilere yönelik damgalanmayı açıklayan ilk makalelerden biri olmasına rağmen, daha kapsamlı bir literatüre ihtiyaç vardır. Kapsamlı bir açıklama için daha fazla sayfaya ihtiyaç vardır ki bu da derginin sayfa limitini aşacaktır. Dolayısıyla, unutulmamalıdır ki bu makale tutumların ve damgalanmanın sadece belirli bir kısmını tanıtıcı nitelikte bir çalışmadır. Bu konuda daha detaylı bilgi almak isteyenlerin bu konu ile ilgili diğer kitap ve makaleleri okuması salık verilmektedir.

### Kaynakça

- Altman, B. M. (2001). Disability definitions, models, classification schemes, and applications. In G. L. Albrecht, K. D. Seelman, & M. Bury (Eds.), *Handbook of disability studies* (pp. 97-122). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Antonak, R., & Livneh, H. (1995). Direct and indirect methods to measure attitudes toward persons with disabilities, with an exegesis of the error-choice test method. *Rehabilitation Psychology, 40*(1), 3–24.
- Brice, W. (2016). *Disability visibility and stigma threat: Effects on the performance, stress, and self-control of disabled workers* (Doctoral dissertation, Purdue University).
- Antonak, R F, & Livneh, H. (2000). Measurement of attitudes towards persons with disabilities. *Disability And Rehabilitation, 22*(5), 211–224.
- Bohner, G., & Dickel, N. (2011). Attitudes and attitude change. *Annual Review Of Psychology, 62*, 391–417. doi:10.1146/annurev.psych.121208.131609
- Chan, F., Livneh, H., Pruett, S., Wang, C. C., & Zheng, L. X. (2009). Societal attitudes toward disability: Concepts, measurements, and interventions. In F. Chan, E. D. Cardoso, & J. A. Chronister (Eds.), *Understanding psychosocial adjustment to chronic illness and disability: A handbook for evidence-based practitioners in rehabilitation* (pp. 333-367). New York: Springer.
- Cubbage, M. E., & Thomas, K. R. (1989). Freud and disability. *Rehabilitation Psychology, 34*(3), 161-173.

- Dunlop, K. H., Stoneman, Z., & Cantrell, M. L. (1980). Social interaction of exceptional and Other children in a mainstreamed preschool classroom. *Exceptional Children*, 47(2), 132–141.
- Dunn, D. S. (Ed.). (2019). *Understanding the experience of disability: Perspectives from social and rehabilitation psychology*. Oxford University Press.
- Fichten, C. S. (1986). Self, other, and situation-referent automatic thoughts: Interaction between people who have a physical disability and those who do not. *Cognitive Therapy and Research*, 10, 571-587.
- Gargiulo, R. M., & Yonker, R. J. (1983). Assessing teachers' attitude toward the handicapped: A methodological investigation. *Psychology in the Schools*, 20, 229–233.
- Greenwald, A. G., Poehlman, T. A., Uhlmann, E. L., & Banaji, M. R. (2009). Understanding and using the Implicit Association Test: III. Meta-analysis of predictive validity. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 97(1), 17–41. doi:10.1037/a0015575
- Himmelfarb, B. (1993). The measurement of attitudes. In A. H. Eagley, & S. Chaiken, (Eds.), *The psychology of Attitudes* (pp.23-87). Orlando; FL: Harcourt Brace Jovanich.
- Kaya, C., & Sarı, E. (2018). Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına giriş: Türkiye uygulamalarının temelleri. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 8(51), 247-265.
- Kaya, C., Sarı, E., & Akdeniz, M. (2021). Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı: Türkiye uygulamalarının temelleri II. *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi*, 1(1), 270-291.
- Kleck, R., Ono, H., & Hastorf, A. H. (1966). The Effects of Physical Deviance upon Face-to-Face Interaction. *Human Relations*, 19(4), 425–436.
- Kurzban, R., & Leary, M. R. (2001). Evolutionary origins of stigmatization: The functions of social exclusion. *Psychological Bulletin*, 127 (2), 187-208.
- Lee, T. M. C., & Rodda, M. (1994). Modification of attitudes toward people with disabilities. *Canadian Journal of Rehabilitation*, 7(4), 229-238.
- Livneh, H. (1982). On the origins of negative attitudes toward people with disabilities. *Rehabilitation Literature*, 43, 338-347. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/37766394.pdf>
- Livneh, H., & Antonak, R. F. (1994). Indirect methods to measure attitudes toward persons with disabilities. *Rehabilitation Education*, 8(2), 103-137.
- Livneh, H., Chan, F., & Kaya, C. (2012). The stigma of physical and sensory disabilities. In P. Corrigan (Ed.), *The stigma of disease and disability: Empirical models and implications for change*. Washington, DC: American Psychological Press.
- Mackelprang, R. W., & Salsgiver, R. O. (1999). *Disability: A diversity model approach in human service practice*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Martz, E. (2004). A philosophical perspective to confront disability stigmatization and promote adaptation to disability. *Journal of Loss and Trauma*, 9(2), 139-158.

- McCauley, R. W., Bruininks, R. H., & Kennedy, P. (1976). Behavioral Interactions of Hearing Impaired Children in Regular Classrooms. *Journal of Special Education, 10*(3), 277.
- McLeod, S. (2009). How projective tests are used to measure personality. Retrieved from <https://www.simplypsychology.org/what-is-a-projective-test.html>
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*(5), 751–783. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>
- Pancer, S. M., Adams, D. A., Mollard, D., Solsberg, D., & Tammen, L. (1979). Perceived distinctiveness of the handicapped. *The Journal Of Social Psychology, 108*(Second Half), 275–276.
- Peyton, S., Chaddick, J., & Gorsuch, R. (1980). Willingness to treat alcoholics; a study of graduate social work students. *Journal of Studies on Alcohol, 41*(9), 935–940.
- Smart, Julie (2009). *Disability, society and the individual* (2nd ed.). Austin, Texas: Pro-ed,
- Smart, L., & Wegner, D. M. (2000). The hidden costs of hidden stigma. In T. F. Heatherton, R. E. Cleck, M. R. Hebl, & J. G. Hull (Eds.), *The social psychology of stigma* (pp. 220-242). New York: Guilford Press
- Vander Kolk, C. J. (1977). Physiological and self-reported reactions in various suggested interracial encounters. *The Journal of social psychology, 102*(2), 321-322.
- Wright, B. A. (1983). *Physical disability - a psychosocial approach* (2nd ed.). New York: HarperCollins Publishers.

## Gerçek Yaşam Temelli Projelerle İngilizce Öğrenme ve Geliştirme: Bir Süreç ve Metafor Analizi

Elif KEMALOĞLU ER\*

### Öz

Globalleşme ve internetin yaşamımızın merkezine yerleştiği günümüz dünyasında İngilizce öğreniminin sadece sınıf içi uygulama ve alıştırma rutini içerisinde değil, doğrudan yaşamın içerisine girerek ve insanlarla etkileşimde bulunularak gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Gerçek yaşam temelli yaklaşımlardan proje tabanlı öğrenmeyi esas alan bu çalışmada yükseköğrenim İngilizce hazırlık öğrencileri, araştırmacı tarafından geliştirilen öğrenme modeline uygun gerçek yaşam temelli proje uygulamaları gerçekleştirmişlerdir. Bu niteliksel vaka incelemesi bu proje tabanlı yabancı dil öğrenim modeline ait her bir adımın olumlu yönlerini ve zorluklarını öğrenci görüşleri aracılığı ile derinlemesine araştırmayı hedeflemektedir. Çalışma bunun yanı sıra öğrencilerin söz ettikleri zorluklarla ilgili çözüm önerilerini ve öğrencilerin proje süreci ile ilgili olarak kullandıkları metaforları da saptamayı amaçlamaktadır. Araştırma verileri proje günlükleri, odak grup mülakatları ve sınıf tartışmalarının yanı sıra metafor odaklı açık uçlu anketler aracılığıyla toplanmış ve tematik analiz yoluyla incelenmiştir. Sonuçlara göre, öğrenciler, proje çalışmalarına ait adımların verimli geçtiğini belirtmişler ve bu adımlarda deneyimledikleri süreçler aracılığıyla hem İngilizcelelerini geliştirdiklerini hem de üniversite akademik yaşamına hazırlandıklarını vurgulamışlardır. Katılımcıların proje sürecini tanımlamak için kullandıkları metaforlar ise proje sürecinin uzun ve zorlayıcı ve aynı zamanda zevkli ve öğretici olduğuna ve katılımcılar için yeni ufuklar açtığına işaret etmektedir. Çalışma gerçek yaşam temelli projelerle gerçekleştiren uygulamaların İngilizce öğrenme ortamlarında etkili ve anlamlı bir öğrenme aracı olabileceğine işaret etmektedir.

**Anahtar Kelimeler :** Gerçek Yaşam Temelli Öğrenme, Gerçek Yaşam Temelli İngilizce Öğrenimi, Proje Tabanlı Öğrenme, Proje Tabanlı İngilizce Öğrenimi, Niteliksel Vaka Analizi

## English Language Learning and Improvement with Real-Life-Based Projects: A Process and Metaphor Analysis

### Abstract

In today's world where globalization and the internet are now in the centre of our lives, it is vital to fulfil English language learning by directly getting involved in life and interacting with people rather than applying it solely with in-class practices and in an exercise routine. In this study which takes project-based learning, a real-life-based approach, as basis, tertiary level English preparatory students implemented real-life-based project practices in accordance with the learning model developed by the researcher. This qualitative case study aims to do an in-depth analysis of the positive sides and challenges of each step of this project-based foreign language learning model via student views. The study also aims to identify the solutions suggested by the students for the challenges they mentioned as well as the metaphors used by the students about the project process. The data of the research were collected via project journals, focus group interviews and classroom discussions as well as metaphor-focused open-ended questionnaires and analyzed by thematic analysis. According to the findings, the students stated that the steps of project work were productive, and through the processes they experienced in these steps, they not only improved their English but also got prepared for academic life at university. The metaphors used by the participants to define the project process imply that the process was not only long and challenging, but also enjoyable and instructive, and opened new horizons for participants. The study implies that practices implemented through real-life-based projects can be an effective and meaningful learning aid in English language learning settings.

**Keywords:** Real-Life-Based Learning, Real-Life-Based English Language Learning, Project-Based Learning, Project-Based English Language Learning, Qualitative Case Study

**Geliş/Received:** 01.07.2022

**Kabul/Accepted:** 27.12.2022

\* Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, [ekemaloglu@atu.edu.tr](mailto:ekemaloglu@atu.edu.tr), Orcid: 0000-0003-1238-1018 (Makale türü: Araştırma makalesi)



- Bu çalışma için Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na başvurulmuş olup 6.11.2018 tarih, 8 toplantı sayısı ve 1 karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır. Ayrıca araştırmanın her basamağında tüm etik kurul kurallarına uyulmuştur.

## Giriş

Proje tabanlı dil öğrenimi hedeflenen belirli bir konunun sınıf dışına uzanan çok çeşitli etkinlikler ve öğrenilen yabancı dil aracılığıyla öğrenilmesini hedef alır (Stoller, 2001: 107). Proje çalışması birbiriyle bir süreç içinde bağlantılı olan ve araştırma, problem çözme, ürün geliştirme ve ürünü sunmaya yönelik etkinlikler serisidir (Beckett ve Slater, 2005: 110; Stoller, 2006: 22). Her projenin sonunda nihai bir ürün vardır ve proje kendi doğal yapısında bir ürüne ulaşmak için gerçekleşen bir problem çözme hareketidir (Vatansever-Bayraktar, 2015: 710). Bu bağlamda proje tabanlı öğrenme bir konuyu ya da problemi derinlemesine inceleme, bilimsel yöntemlerden yararlanarak konu ya da problemle ilgili araştırmalar yapma, etkileşimlerde bulunma ve bireysel yaratıcılığı kullanarak odaklanılan soru ya da soruna bir yanıt bulma ve son olarak sonuçların paydaşlarla paylaşılarak birlikte değerlendirilmesi adımlarını içerir (Stoller ve Myers, 2020: 26). Dil öğrenimi söz konusu olduğunda ise proje tabanlı dil öğrenimi, araştırma, iletişim ve iş birliği becerilerini güçlendirerek öğrenme ve öğretme sürecini anlamlı, amaçlı ve etkin kılan ve bu özellikleri sayesinde ana dili İngilizce olan ve olmayan pek çok dil öğretim ortamında kullanılmış ve kullanılmakta olan bir dil öğretim, dil becerilerini geliştirme ve performans değerlendirme yöntemidir (Beckett ve Miller, 2006: 12; Sheppard ve Stoller, 1995: 10-11).

Proje tabanlı öğrenme yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının bir uzantısıdır ve bu yaklaşıma göre öğrenme bir otoriteden gelen bilgi aktarımından ziyade kişisel bir süreçtir ve bireyler kendi öğrenme süreçlerinden kendileri sorumludurlar (Gras-Velázquez, 2020: 2). Dolayısıyla kişilerin ilgileri, kaygıları, soruları, sorunları, mevcut bilgileri, gelişim düzeyleri ve sürece katılım oranları öğrenme sürecini etkilemektedir. Bu da öğrenme deneyimi benzer görünse de herkesin bilgi ve deneyim yapılandırma sürecinin farklı olacağını gösterir. Tipik bir yapılandırmacı öğrenme modeli öğrenci merkezlidir, aktif öğrenme deneyimlerine dayanır, öğrencinin diğer öğrencilerle, öğretmenle ve sınıf dışı kişilerle iletişimine vurgu yapar ve gerçekçi ve hayatın içinden gelen soru ve sorunlardan yola çıkar (Driscoll, 2000: 406). Yapılandırmacı pedagoji öğrenciyi düşünmeye, keşfetmeye, iletişim kurmaya ve yaratıcı çözümler üretmeye zorlar. Proje tabanlı öğrenme de yapılandırmacı bir öğrenme modeli olarak öğrencilerin çevrelerinde yer alan özgün konuları araştırmaya ve çözmeye yöneliktir. Projeler aracılığıyla öğrenciler entelektüel bir sorgulama süreci yaşayacak ve anlamlı görevlerle kişisel bir nihai ürüne imza atacak ve bu ürünü başkalarına sunacaklardır.

Dil öğrenimi açısından düşünüldüğünde ise proje tabanlı öğrenme İngilizcenin araştırma, yaratıcılık ve etkileşim odaklı olarak gerçek yaşamın içinde öğrenilmesi ve geliştirilmesini esas alır (Eyring, 1997: 3). Proje tabanlı dil öğrenimi etkili dil öğrenme yaklaşımlarının özelliklerini içinde barındıran çok yönlü bir

pedagojik anlayıştır. Örneğin Nunan'ın (1999: 246) öğrenci merkezli dil sınıfı modeline göre öğrencilerin dil becerileri ancak başka öğrencilerle ve bireylerle etkileşimde bulunarak gelişebilir. Proje tabanlı öğrenme, öğrenciyi ve etkileşimi merkeze alan yapısıyla dil gelişimine ivme kazandırır. Proje tabanlı öğrenme aynı zamanda dil öğrenme yaklaşımlarından insancıl yaklaşım için iyi bir örnektir. Larsen-Freeman (2000: 89) insancıl yaklaşımın dil öğreniminde temel bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu yaklaşıma göre dil, öğrencilerin ilgi alanlarına göre öğretilmelidir ve öğrenciler kendi öğrenme süreçlerinde aktif ve etkin rol almalıdırlar. İnsancıl yaklaşım ayrıca dili kural listeleriyle öğrenmenin o dille yapılacak olan iletişim süreçlerine pek etkisi olmadığını savunur. Proje tabanlı öğrenme öğrencilerin ilgi alanlarına dayalı ve özerklik ve iletişim odaklı yapısıyla insancıl yaklaşımın ilkeleriyle uyumluluk göstermektedir.

Bunun yanı sıra proje tabanlı dil öğrenimi iletişimsel dil öğrenimi yaklaşımının özelliklerini taşımaktadır. İletişimsel dil öğrenme modeli, öğrencilerin dili mekanik kural aktarımı ve egzersizler çerçevesinde değil, iletişimin ve gerçek hayata dayalı problem çözmenin hâkim olduğu, dil becerilerinin iç içe kullanıldığı, anlamlı ve amaçlı etkileşimler ve görevler dahilinde öğrenmesinin altını çizer. Bu sınıf dışı hayata odaklı, gerçekçi modelde öğrenciler okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerini, etkileşimle dolu ortamlarda, eleştirel düşünme ve problem çözme aktiviteleriyle iç içe bir şekilde geliştirir (Richards ve Rodgers, 2001: 83). İletişimsel dil modeli içerik tabanlı öğrenme ve görev tabanlı öğrenme gibi alt dallara da ayrılmıştır ve proje tabanlı öğrenme bu iki öğrenme biçiminin de özelliklerini taşır. İçerik tabanlı öğrenme modeli dilin anlamlı bir bağlam içinde sunulan bir içerik hakkında bilgi edinmek için kullanılması yoluyla öğrenilmesini savunur (Brinton, Snow ve Wesche, 1989: 89). Bu içerik öğrencilerin ihtiyaç, amaç ve ilgi alanlarına göre şekillendirilecek ve sözcük bilgisi, dilbilgisi ve geliştirilecek becerilerin bağlamının tanımlanmasını sağlayacaktır (Snow, 2001: 300). Görev tabanlı öğrenme ise dil öğreniminde görev kullanımını merkezine alır ve dilin öğrencilere verilen iletişimsel görevlerin anlamlı ve amaçlı bir şekilde yerine getirilmesiyle öğrenilmesi gerektiğini savunur (Ellis, 2003: 243). Dil bir anlam oluşturma sürecidir ve yapısal, işlevsel ve etkileşimsel boyutlara sahiptir ve bu bağlamda dilin kullanıldığı görevler bu alanlardaki bilgi ve becerileri geliştirebilen, iletişimsel amaçlar doğrultusunda bir sonuç elde etmeye, bir ürün almaya yarayan fırsatlar sağlamaktadır (Bygate, Skehan ve Swain, 2001: 21). Proje tabanlı öğrenme de sağladığı içerik odağı ve içerdiği iletişimsel görevlerle içerik ve görev tabanlı öğrenmenin özelliklerini yapısında birleştirir.

Proje tabanlı öğrenme aynı zamanda Piaget (1965: 352) ve Vygotsky'nin (1978: 289) öğrenmede sosyal etkileşimi vurgulayan modellerinden alınan ilhamla geliştirilen işbirlikçi öğrenme modeline de güzel bir örnektir. İşbirlikçi modele göre öğrencilerin dili küçük gruplar aracılığıyla öğrenmeleri, iletişimsel edinimlerini arttıracak ve dil öğrenimi öğrencilerin birbirlerine karşı mücadele ettikleri rekabetçi bir öğrenme ortamında değil, tüm grubun yararına olacak amaçlar ve yararlar doğrultusunda yapılacaktır. Proje tabanlı

öğrenme de iş birliği içeren gruplar halinde öğrenmeye vurgu yapan yanıyla öğrencileri birbirleri için kaynak olma yolunda teşvik eder ve öğrenme amaçlarında aktif ve paylaşımcı roller almalarını sağlar.

Proje tabanlı öğrenme yukarıda sözü edilen iletişimsel, paylaşımsal, insancıl yaklaşıma uygun ve gerçek yaşam temelli avantajlarının yanı sıra çok çeşitli zorluklar da içermektedir. Özellikle geleneksel yöntemlere alışkın, yakından gözleme ve sürekli teftişe önem veren ve sınıf içi yapısal alıştırmaları öncelik alan öğrenme ortamlarında proje tabanlı öğrenmeye ilişkin sorunlar olabilir (Keleş, 2007: 104). Öğrenciler açısından bakıldığında kendi süreçlerinin sorumluluklarını almak onlara zor gelebilir ve iş yükünün fazlalığından ve yeterli öğretmen desteği bulamamaktan şikâyet edebilirler (Lee, 2002: 282). Öğretmenler de görev yükünün fazlalığını ve proje çalışmalarının kendilerine getirdiği "yönlendirici" rolün gerektirdiği çok yönlü sorumlulukları bir sorun olarak görebilirler (Fried-Booth, 2002: 6; Gökçen, 2005: 57; Keleş, 2007: 106).

Öğrencilerin ve öğretmenlerin proje tabanlı öğrenmeye dair sorunlarının azaltılması için öğrenci ve öğretmen eğitimi ve belirli aralıklarla yapılacak toplantılar önerilmiştir (Kemaloglu, 2006: 132). Ayrıca tüm öğretim sisteminin proje tabanlı olmaması, proje tabanlı öğrenmenin geleneksel sınıf içi anlatım ve etkinliklere paralel bir zeminde gerçekleştirilmesi de proje tabanlı öğretime olan direnci azaltacak ve geleneksel ve yenilikçi yöntemler arasında orta bir yol oluşturacaktır (Kemaloglu, 2006: 145). Bu süreçte sınıfta işlenen konulara paralel bir şekilde ilgili konularda sınıf dışı araştırma, ürün oluşturma, etkileşim ve yapılanları sınıfta sunma adımlarıyla hem sınıf içi hem sınıf dışı öğrenmeye yönelik bir sentez yaratılabilir.

Proje çalışmalarının etkililiğinin ölçülebilmesinin bir yolu, proje sürecinde yer alan paydaşların, özellikle öğrencilerin proje sürecine ilişkin algılarının araştırılmasıdır. Bu bağlamda yükseköğrenim düzeyinde yapılan çalışmalar projelere ilişkin çeşitli görüşler ortaya koymaktadır. Yükseköğrenim düzeyinde yapılan İngilizce derslerindeki projelerle ilgili öğrenci algılarına odaklanan Türkiye dışındaki çalışmalarda projelerin dil becerilerine, özellikle yazma ve konuşma becerilerine olan katkıları vurgulanmış (Affandi ve Sukyadi, 2016: 23; Assaf, 2018: 1649; Kettanun, 2015: 567; Sholikhah, 2019: 78; Wahyudin, 2017: 42; Yimwilai, 2020: 214) ve projelerin eleştirel düşünmeyi geliştirdiği kaydedilmiştir (Allen, 2004: 232; Affandi ve Sukyadi, 2016: 23; Sholikhah, 2019: 78; Yimwilai, 2020: 214). Araştırmalarda projelerin ortaklaşa çalışma becerilerine olan katkıları da belirtilmiş ve öğrencilerin proje süreçlerinde birbirlerinden çok şey öğrendiklerinin altı çizilmiştir (Affandi ve Sukyadi, 2016: 31; Alsamani ve Daif-Allah, 2016: 51; Assaf, 2018: 1653; Fujimura, 2016: 106; Mali, 2017: 179). Projelerin özgüven artışı sağladığı ve özerk karar alma becerilerini olumlu yönde etkilediği de araştırma bulguları arasındadır (Mali, 2017: 179; Yimwilai, 2020: 214). Kimi çalışmalarda projelerin teknoloji kullanım becerileri, organizasyon ve planlama becerileri ve sözcük bilgisi gelişimindeki yararlarını ortaya koymuşlardır (Assaf, 2018: 1655; Alsamani ve Daif-Allah, 2016: 51; Yimwilai, 2020: 214). Moulton ve Holmes (2000: 27) proje yaptığı öğrencilerle iki yıl sonra mülakatlar yapmış ve öğrenciler projelerde öğrendiklerini, takip eden derslerinde kullandıklarını belirterek

memnuniyetlerini ifade etmişlerdir. Ancak öğrencilerin dersi bırakma oranı yüksek olmuş, araştırmacı bu durumu projelerin yarattığı yoğun iş yüküne bağlamıştır. Eyring (1997: 32) yaptığı karşılaştırmalı çalışmada öğrenci memnuniyetini araştırmış, proje tabanlı öğrenmeye tabi olan sınıftaki öğrenci memnuniyeti, klasik yöntemlerle öğrenim yapan sınıfa göre daha yüksek çıkmış, ancak projeler yoğun ve belirsiz iş yükü nedeniyle genel bir memnuniyetsizlik de yaratmıştır. Gibbes ve Carson'ın çalışmasında ise (2013: 171) öğrenciler projelerin yüksek İngilizce seviyesi gerektirdiğini belirterek süreçte zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Türkiye yükseköğrenim düzlemlerindeki proje çalışmalarına ilişkin öğrenci görüşlerine bakıldığında ise projelerden orta ya da yüksek düzeyde memnun olma (Büyükbucaklı, 2020: 627; Genç, 2020: 91; Kemalolu, 2006: 95; Kemalolu-Er, 2022: 172; Yaman, 2014: 151) ya da neredeyse hiç memnun olmama durumu (Keleş, 2007: 81,105) gözlenmiş, memnuniyet bildiren öğrenciler konuşma ve yazma, yaratıcı düşünme ve disiplinli ve ortaklaşa çalışma becerilerinde ilerleme kaydettiklerini iletmişlerdir (Büyükbucaklı, 2020: 627; Kemalolu, 2006: 128; Kemalolu-Er, 2022: 175; Yaman, 2014: 172). Ayrıca öğrenciler projelerle daha üretken, daha bağımsız ve güdülenmiş olarak çalıştıklarını vurgulamışlardır (Genç, 2020: 97). İlgili çalışmalarda projelerin gelecek uygulamalarda da yer alması gerektiğine işaret edilmiştir (Büyükbucaklı, 2020: 630; Genç, 2020: 98; Kemalolu, 2006: 147; Kemalolu-Er, 2022: 177; Yaman, 2014: 178). Projeler hakkında olumsuz geribildirim verilen ortak konular ise proje konuları ve karmaşık içerikleri, yetersiz öğretmen desteği, proje beklentilerinin öğrenci düzeyinin üstünde olması ve ağır iş yükü olmuştur (Genç, 2020: 98; Keleş, 2007: 103; Kemalolu, 2006: 141-142; Kemalolu-Er, 2022: 174).

Bu çalışmada aynı zamanda proje sürecini tanımlamak için öğrencilerin hangi metaforları kullandığını da araştırılmaktadır. Metafor, bir kavram, olgu veya olayın başka bir kavram, olgu veya olaya benzetilerek açıklanmasını içerir (Kövecses, 2002: 3). Lakoff ve Johnson'a göre (2005: 246), metaforlar insanın bilişselliğini yansıtmakta ve onların kavram, olgu ve olayları kavrayış biçimi hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Kişilerin dünyayla ilgili bakış açılarını yansıttığına inanılan metaforlar, eğitim alanındaki algıları araştırmak için de kullanılmaktadır (Botha, 2009: 431). Okul, öğretmen, ders kitapları, eğitim sistemi gibi farklı eğitimsel olgulara ait metafor analizleri bulunmaktadır (Kesen, 2010: 108; Saban, 2008: 459; Keser Özmantar ve Yalçın Arslan, 2019: 255). Bu alanda proje tabanlı öğrenme konusunda ise araştırma sınırlılığı söz konusudur. Proje tabanlı öğrenmeye ilişkin metafor analizi olarak yalnızca bir çalışma bulunmuş, ilgili araştırmada katılımcı olan aday öğretmenler, projelerin sürekli geliştiren, yol gösteren, emek, uyum, iş birliği ve dikkat gerektiren ve adım adım ilerleyen özelliklerine gönderme yapan metaforlar kullanmışlardır (Tortop, 2014: 13). Yabancı dil olarak İngilizce alanına ait proje çalışmalarıyla ilgili bir metafor analizine ise rastlanmamıştır.

Bu çalışma yükseköğrenim düzeyi İngilizce hazırlık sınıfı öğrencilerine yönelik gerçek yaşam temelli ve proje tabanlı bir eğitim modeli geliştirmekte ve modele ait araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim adımlarının olumlu yönlerini, zorluklarını ve zorluklara yönelik çözüm önerilerini öğrenci görüşleri yoluyla

incelemektedir. Araştırmada aynı zamanda proje süreci ile ilgili olarak öğrencilerin kullandıkları metaforlar da araştırılmaktadır. Çalışma, Türkiye’de ve dünyada yükseköğrenim yabancı dil eğitiminde gerçek yaşam temelli olarak gerçekleştirilen proje uygulamalarıyla ilgili sınırlı literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Araştırmada şu sorulara yanıt verilmesi hedeflenmiştir:

Proje tabanlı öğrenme sürecine katılan öğrenciler proje sürecine ait araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim adımlarının olumlu yönleri ile ilgili olarak neler düşünmektedir?

Proje tabanlı öğrenme sürecine katılan öğrenciler proje sürecine ait araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim adımlarının zorlukları ile ilgili olarak neler düşünmektedir?

Proje tabanlı öğrenme sürecine katılan öğrenciler proje sürecine ait araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim adımlarına ilişkin belirttikleri zorluklarla ilgili ne tür çözüm önerileri getirmektedir?

Öğrenciler proje süreci ile ilgili hangi metaforları kullanmışlardır? Bu metaforlar proje süreci ile ilgili olarak nelere işaret etmektedir?

## Metodoloji

Bu çalışma betimleyici vaka incelemesi olup proje tabanlı öğrenme süreci adımlarının öğrenci görüşlerine göre etkililiği ve öğrencilerin proje süreci ile ilgili kullandıkları metaforlar derinlemesine analizler yoluyla araştırılmıştır. Betimleyici vaka analizi odaklanılan olguyu kapsamlı betimlemeler ve yoğun analizler yoluyla inceler (Yin, 2014: 49). Bu araştırmada da proje tabanlı öğrenme sürecine ait araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim adımlarının olumlu yönleri, zorlukları ve zorluklara yönelik çözüm önerileri ve aynı zamanda proje süreci ile ilgili olarak öğrencilerin kullandığı metaforlar, öğrencilerden toplanılan niteliksel veriler yoluyla derinlemesine incelenmiş ve okura sunulmuştur.

## Araştırma Düzlemi

Araştırma Adana’da bir devlet üniversitesindeki İngilizce hazırlık programında gerçekleştirilmiştir. Sadece İngilizce Mütercim ve Tercümanlık öğrencilerinin öğrenim gördüğü bu programda İngilizce Ana Ders, Dilbilgisi, Okuma ve Yazma ve Dinleme ve Konuşma dersleri olup gerçek yaşam temelli projeler Ana Ders müfredatına dahil edilmiştir. Ana Ders müfredatında temel dilbilgisi, temel sözcük bilgisi ve temel dil becerilerinin (okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerinin) anlamlı bir bütünlük içinde geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

## Proje Tabanlı Öğrenme Modeli

Programda en çok saatin ayrıldığı ve öğrencilere temel İngilizce bilgisi ve pratiğinin kazandırılmasını hedefleyen Ana Ders kapsamında tüm öğrenciler bir proje temelli öğrenme sürecinden geçmişlerdir. Bu bağlamda öğrencilerin sınıf dışına uzanan çevrelerinde yer alan özellikle bilim, sanat ve bireysel ve sosyal hayat alanlarındaki bilgi potansiyelini İngilizce yoluyla araştırmacı ve iletişimsel bir biçimde keşfetmesi, ilgili konuda çeviriler yapmaları, edinilen bilgileri yaratıcı bir biçimde işleyerek kendilerine ait İngilizce özgün yazılı ve sözlü yapıtlara dönüştürmeleri ve bu yapıtları çevrelerine sözlü sunum yoluyla tanıtılmaları hedeflenmektedir. Bu süreç, öğrencilerin İngilizce becerilerini aktif, amaca yönelik ve anlamlı bir şekilde kullanması ve geliştirmesini sağlama potansiyeline sahiptir. Öğrencilerin ayrıca grupta çalışma seçimleri doğrultusunda takım çalışması becerilerini de geliştirmeleri hedeflenmiştir.

Projeler, İngilizce öğrenim ortamının gerçek yaşam temelli, uygulamalı ve süreç odaklı bir bakış açısıyla düzenlenmesi anlayışına uygun olarak dört aşamalı olarak hazırlanmıştır.

Birinci aşama araştırma aşamasıdır. Bu aşamada öğrenciler, öncelikle bilimsel araştırma yapma ve araştırma yazımı konusunda bir eğitimden geçmişlerdir. Eğitim sonrasında verilen konu hakkında literatür taraması yapmışlar ve araştırma sonuçlarını kendi ifadeleriyle ve uygun referans yöntemleriyle yazarak sentezlemiş ve öğretmenlerine teslim etmişlerdir. Bu aşamada ayrıca öğrenciler öğrendikleri yeni sözcükleri de ödevlerinin altına anlamlarıyla birlikte yazmış ve öğretmenlerine sunmuşlardır. Bu aşama öğretmenleri tarafından değerlendirilmiş ve öğrencilere geribildirimler yazılı ve sözlü olarak verilmiştir.

Projenin ikinci aşaması çeviri aşamasıdır. Bu aşamanın ilk adımında öğrenciler öncelikle etkin bir çeviri yapılabilmesi için nelere dikkat edilmesi gerektiğiyle ilgili genel bir eğitim almışlardır. Ardından verilen konuyla ilgili olarak öğretmenlerinin onayıyla seçtikleri üç yüz kelimelik iki metni İngilizceden Türkçeye ve Türkçeden İngilizceye çevirmişler ve öğretmenlerinden çevirileriyle ilgili ayrıntılı sözlü ve yazılı geribildirim almışlardır.

Üçüncü aşama yaratıcılık aşamasıdır. Bu aşamada öncelikle öğrenciler kendilerinden beklenenlerle ilgili olarak aydınlatılmıştır. Bu ön eğitimin ardından öğrenciler yaratıcılıklarını ortaya koyarak konuyla ilgili yazılı ve görsel (poster vb.) ürünler ortaya koymuşlardır. Öğrenciler bu aşamada ödevlerine öğrendikleri yeni sözcükleri ve anlamlarını içeren bir listeyi de eklemişlerdir. Öğrenciler bu aşamada da geribildirim aldıktan sonra etkileşim aşamasına geçmişlerdir.

Etkileşim aşamasında öğrenciler aşamanın gereklilikleri ile ilgili ön bir eğitim aldıktan sonra verilen konuda çevrelerinde İngilizce bilen ve/veya anadili İngilizce olan kişilerle İngilizce iletişimde bulunmuş ve konuştuklarını ve bu iletişimlerle ilgili düşüncelerini bir rapor halinde aktarmışlardır. Böylece öğrenciler çevrelerinde yer alan ve anadili İngilizce olan veya olmayan kişilerin İngilizce iletişim potansiyelinden yararlanmışlardır. Öğrenciler projelerinin bu aşamasında ödevlerine iletişimlerine ait transkriptlerini ve varsa öğrendikleri yeni sözcüklere ait bir listeyi de eklemişlerdir. Etkileşimin en son adımında ise öğrenciler

projelerini sınıfta arkadaş ve öğretmenlerine sunmuşlardır. Her sözlü sunum ve sunumu yapılan her proje, öğrencinin öğretmenin yanı sıra arkadaşları tarafından da değerlendirilmiş, son adım olarak ise öğrenciler sunum ve tüm proje sürecindeki performanslarına yönelik bir öz değerlendirme yapmışlardır. Öğrenciler her temel aşamanın sonunda geribildirimler almışlar ve öğretmenleri tarafından notlandırılmışlardır. Proje bitiminde ise ilgili notlar toplanarak öğrencilerin yıl sonu geçme notlarına etkide bulunan proje notları verilmiştir.

Verilen proje konuları öğrencilerin ilgi alanları doğrultusunda disiplinler arası öğrenmeye ortam sağlayan çok geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Bu bağlamda öğrenciler mitoloji, çoklu zekâ kuramı, 20. yüzyılda olan önemli olaylar, İngilizce filmler, İngilizce diziler, İngilizce bilgisayar oyunları, futbol, vücut dili, şiir sanatı, sanat ve kültür festivalleri, Adana ve tarihi yerleri, Adana'da sanat sergileri, Adana'da tiyatro oyunları, dünya turları, müzik festivalleri, kampüs tasarımı, kafe kültürleri gibi çok çeşitli konularda projeler gerçekleştirmişlerdir.

### **Katılımcılar**

Araştırmaya bir devlet üniversitesinin İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü'ne kayıtlı 30 hazırlık öğrencisi katılmıştır. Öğrenciler 18-21 yaşlarındadır. Öğrencilerin 21'i kadın, 9'u erkektir. Katılımcılar proje tabanlı öğrenme uygulamasına daha önce tabi olmadıklarını belirtmişlerdir.

### **Veri Toplama**

Bu araştırmada nitel veri toplama yönteminden yararlanılmıştır. Öğrencilerin proje adımları hakkındaki görüşlerine ilişkin veriler proje sürecinin araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim aşamalarına ilişkin olarak öğrencilerin tutmuş oldukları i) proje günlükleri ve kendileriyle bu aşamalardan hemen sonra yapılmış olan ii) odak grup mülakatları ve iii) sınıf tartışmaları yoluyla toplanmıştır. Buna uygun olarak öğrenciler projenin araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim aşamalarında bu aşamalar hakkındaki betimlemelerini ve görüşlerini yazılı olarak kaydetmişlerdir. Her aşamanın tamamlanmasının ardından on kişilik üçer gruba ayrılmış öğrencilerle odak grubu mülakatı yapılmış ve ayrıca sınıfın tümüyle de sınıf tartışması gerçekleştirilmiştir. Mülakat ve tartışmalarda öğrencilerin deneyimledikleri proje sürecinin olumlu yönlerine, zorluklarına ve zorluklarla ilgili çözüm önerilerine odaklanılmıştır. Öğrencilerin proje sürecine ilişkin metaforları ise öğrencilere proje sürecinin sonunda verilen açık uçlu anket yoluyla toplanmış, bu ankette birinci soruda öğrencilere proje sürecini neye benzettikleri, ikinci soruda ise neden böyle bir benzetme yaptıkları sorulmuştur.

### **Veri Analizi**

Veriler tematik analiz yoluyla analiz edilmiştir (Creswell, 2013: 69). Buna uygun olarak proje sürecinin her aşamasına ilişkin öğrenci görüşleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu süreçte proje çalışmalarına ait araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim temalarının olumlu yönlerine, zorluklarına ve zorluklarla ilgili

çözüm önerilerine odaklanılmıştır. Bu olgulara ilişkin öğrenci perspektiflerine yönelik olarak derinlemesine okumalar ve dikkatli analizler yoluyla sınıflandırmalar yapılmış ve bu doğrultuda tema-kategori-kod listeleri oluşturulmuştur. Aynı şekilde öğrencilerin proje sürecine ilişkin metaforlarına odaklanılmış ve ilgili metaforlar içeriklerine uygun olarak dikkatle analiz edilmiştir. Veri analizinde güvenilirliği sağlamak için uzman görüşü alınmış ve analize ait süreç ve sonuçlar İngilizce Dil Eğitimi alanında uzman iki akademisyen tarafından incelenmiştir. Uzmanlar analizlere ilişkin olarak genel olarak olumlu görüş bildirmiş, sınıflama ve dil kullanımına ilişkin önerileri doğrultusunda listelerin ve analizlerin son haline ulaşılmıştır. Verilerin sunumu ayrıntılı ve yoğun betimlemelerle yapılmış ve verilerden örnek alıntılarla desteklenmiştir. Alıntılarının sunumunda gerçek olmayan, takma öğrenci adları kullanılmıştır.

### Çalışmanın Etik Çerçevesi

Çalışmada katılımcılar araştırma içeriği ve verilerin anonimliği ve gizliliği hakkında bilgilendirilmiş ve araştırma gönüllülük esasına uygun olarak yürütülmüştür. Katılımcılar araştırmaya gönüllü katılım formları imzalayarak kendi rızalarıyla katılmışlardır. Araştırma ilgili kurumdan etik kurul izni alınarak yürütülmüştür.

## Sonuçlar

### Proje Sürecinin Araştırma Adımı

Bu ilk aşamada öğrenciler öğrenim hayatlarında ilk kez böylesine özgün ve detaylı bir akademik çalışma yaptıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler araştırma yazısı yazma bilgilerinin projelere kadar kopyala-yapıştır şeklinde olduğunu ve intihal olgusunun kendileri için çok yeni bir konu olduğunu belirtmiş ve bilgileri doğrudan aktarmayıp kendi ifadeleriyle yazma gerekliliğinin kendilerini zorladığını vurgulamışlardır. Ayrıca pek çok kaynaktan farklı içerikler okuma, bunları sentezleme, sentezlerken kendi ifadelerini kullanma ve kullanılan her kaynağa atıf verme adımlarının kendileri için çok yeni ve zorlayıcı deneyimler olduklarını belirten öğrenciler bu zorlu aşamaları öğretmen ve arkadaşlarının destekleriyle daha kolay aştıklarını beyan etmişlerdir. Bu aşamaya ait kategori-kod sınıflaması Tablo 1’de sunulmuştur.

**Tablo 1.** Proje Sürecinin Araştırma Temasına Ait Kategori-Kod Sınıflaması

<b>Kategori</b>	<b>Kodlar</b>
<b>Olumlu yönler</b>	Konu bilgisinin gelişimi Akademik araştırma yöntemlerini öğrenme -Kaynaklardan farklı içerikler okuma -Okunan içerikleri kendi ifadeleriyle aktarma -İçerikleri sentezleme -Atıf verme -Kaynakça yazma



	Dil bilgi ve becerilerinin gelişimi - Okuma becerisi gelişimi - Yazma becerisi gelişimi - Sözcük bilgisi gelişimi - Dilbilgisi gelişimi
<b>Zorluklar</b>	İlk kez bir akademik çalışma yapma
	İntihali önleme -Okunan içerikleri kendi ifadeleriyle aktarma -Atıf ve referans verme
	İngilizce yazı yazma - Akademik dil kullanımı - Özgün ifadeler oluşturma
	Düzenli ve disiplinli çalışma
	Grup çalışması
<b>Zorluklara yönelik çözüm önerileri</b>	Öğretmen desteği
	Arkadaş desteği
	Kendini güdüleme
	Doğru planlama
	Vakti doğru kullanma

Araştırma aşamasında öğrenciler en çok konu bilgisinde geliştiklerine vurgu yapmışlardır. Ayrıca özet yapma, yazılanları başka kelimelerle açıklama, derleme yapma ve kaynakça gösterme bilgilerinin de geliştiğini söylemiş ve sözcük ve dilbilgisi gelişimlerinin de altını çizmişlerdir. Araştırma sürecinin fedakârlık gerektirdiğini belirten katılımcılar, akademik araştırma ve intihal konularında edindikleri bilgilerin kendileri için yeni ve yararlı olduğunu vurgulayarak bu konudaki kazanımlarından bahsetmişlerdir:

Anıl: “Öğrendiklerimi harmanlayarak yeni bir şey oluşturmayı öğrendim. Bu gerçekten çok zormuş.”

Fatih: “İngilizce yazı yazmak, kendi cümlelerimi yazmak konusunda zorlandım. Orijinal cümlelerin üzerinde kafa yorarak üzerlerinde çokça düşünerek bu zorluğu aştım.”

Reyhan: “Anlatmak istediklerimi kafamda taslak haline getirdikten sonra bilmediğim sözcüklere bakarak İngilizce olarak kâğıda geçtim. Daha sonra detaylı olarak inceleyip düzelttikten sonra *word*’e yazdım. İlk kez referans listesi oluşturdum.”

Güven: “Araştırma adımı konunun çok güzel içine girmemi sağladı. Aynı zamanda çoklu zekâ kuramcısı Gardner’ın bireysel laboratuvar çalışmalarını incelemek heyecan vericiydi. Konuyla ilgili diğer araştırmacıların görüşlerini okumak konuyla ilgili daha fazla fikir sahibi olmamı sağladı.”

Öğrencilerin bir başka yaptığı vurgu da düzenli ve disiplinli çalışma ve grup çalışması olmuş, araştırma yapma oluşturma yolunda çok emek ve zaman harcadıklarını ve kendilerini güdüleyerek, vakitlerini doğru planlayarak ve arkadaş ve öğretmenlerinden destek alarak çalışmaya devam ettiklerini ifade etmişlerdir:

Seçil: “Nasıl araştırma yapmam gerektiğini, cümle kurmayı ve yeni birçok kelime öğrendim. Buna ek olarak grup çalışmasını, zorlanmamaya rağmen bırakmamayı ve fedakârlık yapmamız gerektiğini öğrendim. Ayrıca bir ödevde verildiği gün başlamamız gerekiyormuş, yoksa yetişmiyor.”

İrem: “Sabrettim ve kendimi motive etmeye çalıştım. Ayrıca eğlenerek yapmaya çalıştık, molalar verdik. Birbirimize bitirebileceğimizi söyledik.”

Sezgi: “Ödevimi bitirmek biraz fazla zamanımı aldı. Başlarda biraz zorlandım. Çünkü bu kadar uzun soluklu bir ödevi yapmaya alışık değildim. Hayatımda ilk kez bir ödevi İngilizce kaynakları araştırarak İngilizce hazırladım. Günlük programımı değiştirerek daha fazla zaman ayırdım. Vaktimi planlı ve düzenli kullanmasını öğrendim.”

### Proje Sürecinin Çeviri Adımı

Öğrenciler İngilizce hazırlık öğrenimi gören İngilizce Mütercim ve Tercümanlık öğrencileridir. Bu durum proje programına çeviri entegre edilmesinin temel belirleyicilerinden biri olmuştur. Aynı zamanda çeviri, metinlerin derinlemesine anlaşılmasını sağlayan ve İngilizce sözcük ve dilbilgisi gelişimine katkıda bulunan bir pedagojik araç olarak da kullanılabilirliğinden proje programına çeviri entegre edilmesinde bu yararlar da düşünülmüştür (Cook, 2010: 11; Widdowson, 2016: 224). Bu aşamaya ait kategori-kod sınıflaması Tablo 2’de yer almaktadır.

**Tablo 2.** Proje Sürecinin Çeviri Temasına Ait Kategori-Kod Sınıflaması

Kategori	Kodlar
<b>Olumlu yönler</b>	Çeviri lisans eğitimine hazırlık
	Bölüme ve üniversiteye ilişkin aidiyet duygusunda artış
	Dil ve çeviri becerilerinin gelişimi
	- Sözcük bilgisi gelişimi
	- Çeviri yöntemleri gelişimi
<b>Zorluklar</b>	Öğrenme sürecinden zevk alma
	Çeviri deneyiminin olmaması
	Çeviri yöntemlerinde zorlanma
	- Doğru karşılıklar önerme
<b>Zorluklara yönelik çözüm önerileri</b>	- Tam karşılığı olmayan sözcük ve ifadeler karşılık üretme
	- İfadeleri doğal kılma
	Sorgulama ve araştırma
	Yazılı kaynak kullanımı
	Çevredeki kişilere danışma
	Kişisel yaratıcılık

Öğrenciler lisans programları öncesinde ön bir çeviri eğitimi almanın ve odaklandıkları konularda İngilizce-Türkçe ve Türkçe-İngilizce çeviri yapmanın ve yaptıkları çeviriler konusunda geribildirimler almalarının genel olarak çok yararlı olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar İngilizce hazırlık programında öğrencilerin lisans programına ait eğitim ve uygulamalar olması ile ilgili olumlu geribildirimler vermişler ve böyle uygulamaların öğrencilerin aidiyet duygusunu arttırdığına ve hazırlık eğitiminde olması gerektiğine

ilişkin görüşler bildirmişlerdir. Bazı öğrenciler çeviriyi zevkli ve geliştirici bir süreç olarak tanımlamış, bazılarıysa bu süreci zorlu ve yorucu bulmuşlardır.

Öğrenciler çeviri sayesinde yeni sözcükler, yeni ifadeler ve çeviri yöntemleri öğrendiklerini belirterek çevirinin kazanımsal süreçlerine vurgu yapmışlardır:

Betül: “Bu bir Mütercim-Tercümanlık öğrencisi olarak benim ilk çeviri deneyimim oldu. Bence hazırlıkta insanın bölümüne yönelik eğitim alması çok güzel ve yararlı bir şey.”

Nilgün: “Çeviri süreci çok zevkliydi. Kendimi ilk kez tercüman olarak hissettim. Buraya geldiğime bir kez daha sevindim.”

Çağan: “Birden çok kelime ve kalıp öğrendim. Konu ilgi alanımda olduğu için zevk aldım. İlk kez yetkin bir çeviri girişimim oldu. Yeni yöntemler denedim. Süreç bayağı yorucuydu ancak çeviri yapmak çok keyifliydi.”

Öğrenciler çeviri aşamasının zorlukları arasında çeviri deneyimlerinin olmamasından, çeviri sürecinde sözcüklerin doğru ve doğal karşılıklarını bulmak ve doğru çeviri kararları vermek yönündeki güçlüklerden ve çevirinin yoğun emek isteyen süreçler gerektirdiğinden söz etmişler, bu zorlukları zaman ve emek harcayarak ve yazılı kaynaklara ve çevrelerindeki kişilere danışarak aşmaya çalışmışlardır. Konuyla ilgili bazı ifadeler şöyledir:

Dilek: “Çeviri yaparken çok yoğun sözlük kullandım ve ifadeleri doğal kılmaya, onları Türkçe söylemeye çalıştım. Bu beni epeyi zorladı.”

Derin: “Bazı sözcük ve ifadelerin tam karşılığı yoktu. Bunlara karşılık üretmek bayağı zorlayıcı oldu. Farklı açıklamalarla cümleyle uyum sağlayabilecek karşılıklar bulmaya çalıştım.”

Aras: “Oldukça zorlu, kararsız ve uykusuz bir süreçti. Çeviri yapmanın bu denli zor olduğunu düşünmemiştim. Özenli bir çeviri yapmaya gayret ettim. Çevremdeki insanlara sordum. Sürekli sorgulama ve araştırma yaptım.”

### **Proje Sürecinin Yaratıcılık Adımı**

Yaratıcılık aşamasında öğrenciler yaratıcılıklarını kullanarak sözlü ve görsel ürünler ortaya koymuşlardır. Mesela dünya turu konusuna odaklanan öğrenciler hayallerindeki turun içeriğini ve rotasını tanıtan bir poster çalışması yapmışlardır. Dizi film konusunu seçen öğrenciler diziden seçtikleri bölüm için yeni bir son düşünüp bu sona uygun yeni bir hikâye yazmışlar, festivaller, kafeler, üniversite kampüsleri gibi konuları seçen öğrenciler hayal güçlerini kullanarak tamamen kendilerine ait festival, kafe, kampüs tasarım projeleri ortaya koymuşlardır. Yaratıcılık aşaması öğrencinin kendi güç ve becerilerini kullanmasını gerektirdiğinden her öğrenci grubu bu aşamada talimatlar doğrultusunda yaratıcı ürünler hazırlamış, bu

bağlamda kendi özgün potansiyellerini keşfetmeye ve ortaya çıkarmaya yönelik somut adımlar atılmıştır. Bu aşamaya ait kategori-kod sınıflaması Tablo 3’de gösterilmiştir.

**Tablo 3.** Proje Sürecinin Yaratıcılık Temasına Ait Kategori-Kod Sınıflaması

<b>Kategori</b>	<b>Kodlar</b>
<b>Olumlu yönler</b>	Öğrenme sürecinden zevk alma
	Kendi yaratıcı gücünü keşfetme
	Dil bilgi ve becerilerinin gelişimi
	- Sözcük bilgisi gelişimi - Dilbilgisi gelişimi - Yaratıcı yazımın gelişimi
<b>Zorluklar</b>	Yaratıcılıkta zorlanma
	Yaratıcılığın yoğun zaman ve emek gerektirmesi
<b>Zorluklara yönelik çözüm önerileri</b>	Zaman yönetimi
	Takım çalışması
	Yaratıcı proje örneklerinden yararlanma

Öğrenciler yaratıcılık adımının olmasına destek vermişler, bu adımın genel olarak zorlu, ancak çok da zevkli olduğunu ifade etmişler ve bu aşamada artık proje sürecinin yoğunluğuna ve grup çalışmasına alıştıklarını ve üretimlerinin daha kolay bir akışla ilerlediğine işaret etmişler ve emeklerinin karşılığını almanın ve öğretmenlerinden ürünleriyle ilgili geribildirim almanın kendilerini memnun ettiğini belirtmişlerdir. Kendi yaratıcı güçlerini keşfetmenin yanı sıra, sözcük bilgisi ve dilbilgisi bilgilerini de gözden geçirdiklerini belirten öğrenciler bu konudaki mevcut bilgilerini de en yüksek ölçüde kullandıklarını ifade etmişler, bu süreçte İngilizcelelerinin sınırlarını zorladıklarını ve uzun ve karmaşık cümleler kurmaya ve daha sıradışı ve etkileyici ifadeler bulmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Yaratıcılık adımının zorlukları için yaratıcılıkta zorlanma ve yaratıcılığın çok zaman ve emek gerektirdiği ifade edilmiştir. Öğrenciler bu zorlukların işe zamanında başlamak, iyi bir zaman çizelgesi oluşturmak, takım arkadaşlarıyla birbirlerini güdülemek ve yaratıcılık içeren proje örneklerinden yararlanmak yoluyla üstesinden gelmeye gayret ettiklerini ifade etmişlerdir:

Cennet: “Zorlu ve zaman gerektiren bir süreçti. Çünkü yaratıcılık içeriyor.”

Eda: “İlk etapta hayali kafemiz için pek de ilhamlı olduğumuz söylenemezdi. Sonra ekip olarak çalışmanın etkilerini gördük. Detaylı araştırmalar yapıp hayal gücümüzü kullandık.”

Gözde: “Bu süreçte yeni kelimeler öğrendim. Bazı dilbilgisi konularını uzun süredir tekrar etmediğimden eksiklerimin farkına vardım ve onları tamamladım. Kendime uzun bir çalışma planı hazırladım ve hem eksiklerimi telafi ettim hem de İngilizcede yeni şeyler öğrendim.”

### **Proje Sürecinin Etkileşim Adımı**

Projelerin etkileşim adımında öğrenciler iki temel görevi yerine getirmişlerdir. Bunlardan birincisi yoğunlaştıkları proje konusuyla ilgili olarak çevrelerinde bulunan İngilizce bilen kişilerle iletişime geçmek

ve etkileşim süreciyle ilgili yazılı bir rapor sunmak, ikincisi ise proje süreç ve sonuçlarını öğretmen ve arkadaşlarına sözlü olarak sunmaktır. Bu aşamaya ait analizler sonucunda ortaya çıkan kategori-kod sınıflaması Tablo 4’te yer almaktadır.

**Tablo 4.** Proje Sürecinin Etkileşim Temasına Ait Kategori-Kod Sınıflaması

<b>Kategori</b>	<b>Kodlar</b>
<b>Olumlu yönler</b>	İngilizce dilinde röportaj yapmak
	İngilizce dilinde sunum yapmak -İngilizce konuşma özgüveninin artması - Dilbilgisi / cümle bilgisi gelişimi - Konuşma ve telaffuz gelişimi - Zaman yönetimi - Teknoloji kullanımının gelişimi
	İngilizce dilinde sunum dinleme -Konu bilgisinin artması -Dinleme becerilerinde gelişim
	Gerçek yaşama hazırlık - Bölüm çalışmalarına hazırlık -İş dünyasına hazırlık
	Öğrenme sürecinden zevk alma
<b>Zorluklar</b>	Sunum kaygısı ve heyecanı
	İngilizce kullanımında hata yapma korkusu
<b>Zorluklara yönelik çözüm önerileri</b>	Çok iyi hazırlanmak
	Bireysel güdülenme
	Arkadaş güdülemesi

Bu bağlamda, öğrenciler ana dili İngilizce olmayan bir ülkede öğrenim görmelerine bağlı olarak kendileri için İngilizce konuşma imkanlarının kısıtlı olduğunu ifade etmişler ve etkileşim adımının kendilerine ellerindeki tüm olanakları kullanarak İngilizce konuşma fırsatı yarattığını belirtmişlerdir. Örneğin birçok öğrenciye göre yakın çevrelerinde İngilizce bilen kişilerle konuşmak ilk kez deneyimledikleri iyi bir olanaktır:

Atakan: “Normalde yakınlarımla sanırım asla İngilizce konuşmazdım ancak projeler sayesinde özellikle merak ettiğim insanların nasıl İngilizce konuştuklarına şahit oldum.”

Lara: “Gayet eğlenceli ve öğretici bir deneyimdi. İlk defa İngilizce röportaj yaptık.”

Berrak: “Etkileşim adımı çok yeni bir deneyimdi benim için. Röportaj için İngilizce bilen insan bulmak zordu. Şehir dışından arkadaş buldum. Ona proje konum hakkında bilgi verdim, düşüncelerini aldım. Başlangıçta İngilizce konuşmamıza güldük, ama sonra alıştık, tamamen İngilizce konuşmak gerçekten ilginçti.”

Ayrıca sunum yapma adımıyla ilgili de geribildirim veren öğrenciler bir topluluk karşısında ilk kez bu denli ayrıntılı bir sunum yaptıklarını ve bu durumun İngilizce konuşma özgüvenlerini arttırdığını ifade etmişlerdir. Bu sayede bölümlerine ve iş hayatına hazırlandıklarını belirten öğrenciler, sunum adımıyla teknoloji kullanımı, zaman yönetimi, doğru cümle kurma ve düzgün telaffuz konularında da geliştiklerini

bildirmişler, arkadaşlarının proje sunumlarını dinlemenin de hem bilgi arttırımı hem de İngilizce dinleme becerilerinin gelişmesi açısından kendilerine katkı sağladığını iletmışlerdir:

Meltem: “Çok verimli geçen bir süreçti. Kendimi tam anlamıyla ifade edememek ve yanlış anlaşılmaktan korktuğum için insanların önünde konuşmaktan çekinirdim. Sanırım bunu aştım.”

Ali: “Sunum yaparak bir konuyu anlatmanın zorluklarını öğrendim. Konuyu en etkili ve en basit yolla nasıl hiç bilgisi olmayan birine anlatabileceğimi anladım.”

Sevil: “Bana kalırsa hepimizin korkusu çoğunlukla sahne korkusuydu. Diğer yandan arkadaşlarım çok başarılıydı ve her birinden yeni bir şeyler öğrendim.”

Yukarıda da belirtildiği gibi sunumlarla ilgili vurgulanan en büyük zorluk sunum kaygısı ve heyecanı olmuştur. Telaffuz ve dilbilgisi hataları da sözü edilen güçlükler arasındadır. Öğrenciler bu zorluğun sunuma çok iyi hazırlanmak, bilgi ve deneyim birikimi sağlamak, bireysel güdülenme ve grup arkadaşlarının birbirlerini güdülemesi yoluyla üstesinden gelinebileceğini ifade etmişlerdir:

Kaan: “Açıkçası en başta zorlanmış olsam da projenin üçüncü aşamasından bu yana İngilizceye daha da hâkim olmaya başladım. Daha kolay cümle kurmaya ve yoğun bilgisayar ödevlerime alışmaya başladım. Sunum da çok heyecanlıydı. Fakat önceki bilgilerimin getirmiş olduğu hakimiyet beni rahatlattı ve gayet eğlenceliydi.”

Beril: “Süreç zorluydu fakat birbirimizi motive ederek bu süreci atlattık. Bu süreçte ne kadar sabırsız olduğumu gördüm.”

Mine: “Çok heyecanlıydım. Gereğinden hızlı konuştum ve telaffuz hataları yaptım. Sakin olmakta fayda var.”

Son olarak sunum dahil tüm süreçlerde ayrıntılı geribildirimler aldıklarını vurgulayan öğrenciler bu konuda da projelerin kendileri için oldukça yararlı olduğunu beyan etmişlerdir. Bu bağlamda bir örnek şu şekildedir:

Tolga: “Öğretmenimizin en küçük hatayı bile düzeltip bize dönüt vermesi bize epeyi bilgi katıyor. Sadece bu çalışma bile çok verimli geçti.”

Yazılı ödev geribildirimlerinde öğretmenlerinin kendilerinden hem yazdıkları yazıları temize geçmelerini hem de yanlışları ve bunların doğrularını tabloya dökmelerini istediğini ileten öğrenciler bu uygulamaları yararlı bulmakla beraber her temel proje aşamasının sonunda bu denli ayrıntılı revizyonlar gerçekleştirmenin kendileri için yorucu olduğunu da iletmışler ve bu konunun ileride gerçekleşecek projelerde yeniden ele alınması gerektiğini önermişlerdir.

Katılımcılar, genel olarak, tüm proje süreci adımlarında kendilerine ait bir ürün üretmenin ve yapıtlarıyla ilgili öğretmenlerinden geribildirim almanın kendileri için zevkli ve verimli bir süreç olduğunu ve bu durumun kendilerini memnun ettiğini söylemişlerdir. Öte yandan bu sürecin yoğun bir iş yükü oluşturduğunu belirten öğrenciler de olmuştur. Bu öğrencilerden çözüm önerileri getirmeleri istenmiş, kimileri iş yükünün gelecek projelerde azaltılmasını isterken birçok öğrenci ise bu konuda çözüm önerisi getirmemiş, iyi sonuçlar için çok çalışılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu kişilerden bir öğrenci şöyle söylemiştir:

İlayda: “Çok çalıştım ama bundan memnunum. Bu süreç bana yaptığım işi kusursuza yakın yapmayı öğretti.”

### Proje Süreci ile İlgili Metaforlar

Proje süreci farklı metaforlarla tasvir edilmiştir. Bazı öğrenciler proje sürecinin neye benzediğini betimlemekte zorlanmış, bazıları ise bu konuda yaratıcı metaforlar önermişlerdir. Metaforlardaki öncelikli tema projelerin merak uyandıran, yeni şeyler öğreten, insanı şekillendirerek yeni ufuklar açan yönleri ile ilgilidir. Bu bağlamda katılımcılar projeleri bir fanustan okyanusa açılan bir balığın yoluna ve kayalara vuran ve onları şekillendiren deniz dalgalarına benzetmişlerdir. Ayrıca bir başka öğrenciye göre projeler bir bumerang gibi yapıcı geribildirimlerle proje sahiplerine geri dönmektedir. Diğer bir öğrenci de proje sürecini İngilizce yolunu aydınlatan bir ışığa benzetmiş ve projelerin yol gösterici ve aydınlatıcı özelliklerine vurgu yapmıştır.

Proje çalışmaları eğlenceli ve renkli deneyimler sağlaması nedeniyle oyun parkı ya da lunaparka da benzetilmiştir. Bazı öğrenciler proje çalışmalarını maratona, bazıları ise olimpiyata benzeterek projelerin uzun, zorlu ve insanı geliştiren yönlerini vurgulamışlardır. Proje çalışmaları ciddiyet isteyen hazırlık süreçleri ve insanları aydınlatan yönleri itibarıyla büyük bir konferansa da benzetilmiştir. Bu süreç aynı zamanda hedefi yönünde yavaşlık ve kararlılıkla ilerleyen bir kaplumbağa şeklinde de tasvir edilmiştir. Projeleri zor biten ya da hiç bitmeyen süreçlerle ilişkilendiren öğrenciler de olmuş, bu öğrenciler projeleri “sil sil hiç bitmeyen bir silgi”ye, “bir türlü sonu gelmeyen bir matruşka”ya ya da çok uzun bir yola benzetmişlerdir. Proje süreci yorgunluğu ve dinlenme ihtiyacını çağrıştıran yönleriyle bir yastığa da benzetilmiştir.

Projelerin keyifli ve aynı zamanda zorlu ve sancılı yönlerine işaret eden metaforlar da olmuştur. Bir öğrenci proje sürecini ormanda yapılan mangala arıların dadanmasına benzetmiş, keyifle başlayan bir sürecin sancılı sürebildiğini belirtmiştir. Başka bir öğrenciye göre de proje süreci dönme dolap gibidir. Keyifli bir süreçtir ancak bu süreçte belirli bir sürenin üstüne çıkılırsa başınız dönmeye, süreç size sorun oluşturmaya olmaya başlayacaktır. Benzer şekilde bir başka öğrenci proje sürecini kahve içmeye benzetmiş, sürecin kahve içmek gibi keyifli olduğunu, ancak çok miktarda içilen kahve gibi, projelerin de belirli bir seviyeden sonra insanı stresli ve gergin kıldığını belirtmişlerdir. Projeleri “stresli ve trafikle biten bir iş günü sonrası trafikte

dışarda gördüğünüz manzaranın güzelliğine bakmak, nihayet eve varmak, bir oh çekmek, evin tadını çıkarmak ve sonrasında evde de yine işlerin insanı beklediğini fark etmesi”ne benzeten bir başka katılımcı ise projelerin sorumluluk, yoğunluk, yorgunluk ve mutluluk içeren süreçsel özelliklerine gönderme yapmıştır.

### Sonuç ve Tartışma

Geleneksel sınıf içi anlatım ve alıştırma tarzının dışına çıkarak öğrencileri akademik ve sosyal hayatın içine bizzat katan ve onları ilgi duydukları konuları araştırmaya, keşfetmeye, deneyimlemeye ve deneyimlerini aktarmaya yönlendiren gerçek yaşam temelli proje uygulamalarına dayalı bu araştırmada öğrenciler proje tabanlı öğrenme sürecinden genel olarak memnun olduklarını belirtmişlerdir. Çalışma, proje tabanlı öğrenme modelinin dilsel, akademik, sosyal ve iletişimsel becerilerin gerçek yaşam temelli olarak geliştirilmesine katkı sağladığına işaret etmektedir.

Çalışma araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim adımlarından oluşan sürecin kapsamlı bir analizini sunmuştur. Araştırma aşamasında öğrenciler verilen konuyla ilgili araştırmalar yapmışlar ve konu ile ilgili literatür taramasının sonuçlarını ilgili referansları vererek kendi sözcükleri ile açıklamışlardır. Bu aşamaya ait öğrenci beyanları, verilen konuyla ilgili olarak genel olarak bilgilendiklerini, konuyla ilgili İngilizce sözcük ve/veya terim dağarcıklarını genişlettiklerini ve akademik araştırma yapma becerilerini geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda öğrenciler literatür tarama, literatür tarama sonuçlarını kendi ifadeleriyle aktarma, araştırma sonuçları verirken kaynak gösterme gibi akademik becerilerde geliştiklerini ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar, Kemalolu (2006: 133) ve Kemalolu-Er'in (2022: 173-174) proje çalışmalarına ilişkin bulgularıyla uyumluluk göstermektedir.

Bunun yanı sıra İngilizce Mütercim ve Tercümanlık öğrencilerinden konularıyla ilgili metin çevirisi yapmaları da istenmiş ve bu konuda kendilerine ön eğitim ve sistemli geribildirim verilmiş, böylece özel alanları olan çeviri daha okula geldikleri ilk zamanlarda doğrudan geliştirilmesi gereken bir beceri olarak proje kapsamına dahil edilmiştir. Veriler, çeviri eğitiminin hazırlık eğitimine dahil edilmesine yönelik öğrenci görüşlerinin olumlu olduğunu göstermiştir. Bu bulgu Kemalolu-Er'in (2022: 173) çalışmasında da ortaya konulmuştur. Öğrenciler böyle bir uygulamayı deneyimlemenin bölümleri ve uzmanlık alanları açısından anlamlı olduğunu belirterek hayatlarında ilk kez profesyonel anlamda çeviri yaptıklarını belirtmiş ve süreci hem zevkli hem de zorlu bulmuşlardır. Bu uygulama aracılığıyla pek çok sözcük, terim ve çeviri yöntemi öğrendiklerini belirten öğrenciler, lisans bölümlerine yönelik içeriklerin İngilizce hazırlık eğitimine dahil edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Öğrenciler yaratıcılık aşamasında kişisel yaratıcılık becerilerini kullanarak konuyla ilgili yazılı bir yapıt ortaya koymuşlar ve ilgili yapıtı görsellerle de desteklemişlerdir. Bu aşamada öğrenciler var olan yeteneklerini ortaya koyduklarını ve bireysel yaratıcılık içeren bu süreçte özerk kararlar aldıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler ayrıca zevkli ve yorucu buldukları bu sürecin var olan potansiyellerini gerçekleştirme



yolunda kendilerini ileriye taşıdığını vurgulamışlardır. Bu bulgular projelerin öğrencilerin yaratıcılık, eleştirel düşünce ve yazım becerilerini geliştirdiğini ortaya koyan Affandi ve Sukyadi (2016: 31), Allen (2004: 232), Büyükbucaklı (2020: 630), Genç (2020: 95), Kemalolu (2006: 133), Kemalolu-Er (2022: 174) ve Sholikhah'ın (2019: 78) çalışmalarıyla paralellik göstermektedir.

Yaratıcılık aşamasını takip eden aşama proje konularıyla ilgili olarak diğer insanlarla etkileşim aşamasıdır. Bu aşamada öğrenciler verilen konuyla ilgili olarak İngilizce iletişim kurabilecekleri kişilerle İngilizce dilinde etkileşime geçmişler, bu kişilerin konuyla ilgili görüşlerini almışlar ve bu etkileşimin sonuçlarını rapor ederek diyaloglarıyla ilgili kendi düşüncelerini belirtmişlerdir. Etkileşim aşaması sözlü sunum alt adımını da içermektedir. Öğrenciler bu adımda o ana kadar konuyla ilgili olarak tamamladıkları araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim adımlarından oluşmuş olan projeyi sınıf içinde sözlü sunum yaparak öğretmen ve arkadaşlarına tanıtmışlardır. Bu aşamanın topluluk önünde konuşma ve İngilizce konuşma becerileri açısından önem taşıdığını belirten öğrenciler, sunum sürecinin özgüvenlerinin geliştirilmesinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Benzer bir şekilde, Genç (2020: 92), Kemalolu (2006: 133), Kemalolu-Er (2022: 174), Kettanun (2015: 571), Sholikhah (2019: 95), Wahyudin (2017: 45), Yaman (2014: 168) ve Yimwilai'nin (2020: 228) çalışmalarında da proje tabanlı öğrenime tabi olan öğrencilerin konuşma ve etkileşim becerileri ve özgüveni gelişmiştir.

Öte yandan öğrenciler proje tabanlı öğrenim sürecinin genel olarak ağır bir iş yükü gerektirdiğini ve bu sürece alışmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Lise döneminde böyle bir deneyim yaşamadıklarını ifade eden öğrenciler, araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim adımlarının ayrı ayrı zor olduğuna değinmişler, ancak her aşamada kendilerine ait bir ürün üretmenin ve yapıtlarıyla ilgili öğretmenlerinden geribildirim almanın zevkli ve verimli bir süreç olduğunu ve bu durumun kendilerini de memnun ettiğini söylemişlerdir. Öğrencilerden çözüm önerisi istendiğinde ise bazıları iş yükünün gelecek projelerde azaltılmasını önermişler, bazıları ise bu konuda bir çözüm önerilerinin bulunmadığını, çok çalışmanın proje sürecinin doğasında olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin proje süreci ile ilgili olarak kullandıkları metaforların analizleri ise projelerin zevkli, öğretici ve yeni şeylerin keşfedilmesine olanak tanıyan ve aynı zamanda uzun, zorlayıcı ve yorucu özellikleri olduğuna işaret etmiştir. Tüm bu sonuçlar doğrultusunda öğrenciler bölüme geçmeden önce henüz hazırlık sınıfı aşamasında akademik, iletişimsel, yazılı çeviri ve yaratıcılık içeren deneyimler edinmişler ve gerçek hayat temelli bu öğrenme biçimi sayesinde araştırma, kişisel yaratıcılık, İngilizce diyalog kurma, İngilizce sözlü sunum ve İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce çeviri alanlarında kendilerini ilerletmişlerdir. Öğrencilerin ilgi duydukları konuya odaklanarak deneyimledikleri bu süreç, üniversite akademik yaşamına ve okul dışı gerçek yaşama dönük dilsel ve dilsel olmayan becerilerin gelişimine katkı sağlamış ve öğrenciler tarafından hem uğraştırıcı ve yorucu hem de zevkli ve öğretici bulunmuştur.

Bu araştırmada proje tabanlı öğrenim, bu konuda yapılan diğer çalışmalar gibi, öğrencilerin okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerinin gelişmesine katkıda bulunmuş, onları araştırma yapmaya, etkileşime, yaratıcı düşünmeye, disiplinli ve kolektif çalışmaya sevk etmiştir (Affandi ve Sukyadi, 2016: 23; Allen, 2004: 232; Assaf, 2018: 1649; Büyükbucaklı, 2020: 627; Fujimura, 2016: 105; Genç, 2020: 87; Kemalolu, 2006: 66; Kemalolu-Er, 2022: 162; Kettanun, 2015: 567; Sholikhah, 2019: 78; Wahyudin, 2017: 42; Yaman, 2014: 149; Yimwilai, 2020: 214). Aynı zamanda bu çalışmada bazı diğer çalışmalar gibi proje sürecinin yoğun bir iş yükü gerektirdiği ve yönlendirilmeye ve desteğe ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır (Keleş, 2007: 115; Kemalolu, 2006: 136; Kemalolu-Er, 2022: 174; Moulton ve Holmes, 2000: 28). Yine bu araştırmada projeler Tortop'un (2014: 13) çalışmasında olduğu gibi farklı metaforlardan yararlanılarak öğretici ve emek isteyen yönleriyle tanımlanmıştır.

Mevcut araştırma proje sürecini sistemli ve adım adım ilerleyen bir yapıya oturtarak araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim adımlarından oluşan bir model ortaya koymuştur. Bu model dahilinde adımların her birinden önce katılımcılara adımların gerekliliği ile ilgili ön eğitim sağlanmış, her adımdan sonra da mevcut adımla ilgili olarak teslim edilen ürünler detaylı geribildirimlerle değerlendirilmiştir. Buna ek olarak çeviri, proje tabanlı bir dil eğitim çalışmasına dahil edilmiş ve katılımcıların hem modelin geneli hem de çeviri adımıyla ilgili görüşleri olumlu olmuştur. Bunun yanı sıra yabancı dil öğrenimi bağlamında proje tabanlı öğrenim hakkında bir metafor çalışmasına rastlanmamış olup mevcut çalışma metaforlara da odaklanan yönüyle bu alandaki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Çalışma, yabancı dil öğrenimi yapan tüm bağlamlarda, özellikle de yükseköğrenim hazırlık sınıflarında gerçek yaşam temelli öğrenme yaklaşımlarından biri olan proje tabanlı eğitim modelinin etkin bir araç olabileceğini ortaya koymaktadır. Yüksek öğretim hazırlık sınıflarında ders kitabı merkezli, öğrencileri pasif bir şekilde sınıf içi ders anlatımı ve dilbilgisi alıştırmalarına tabi tutan dil öğretim uygulamaları öğrencilerin kendini gerçekleştirme potansiyellerini ortaya çıkarmaktan uzaktır. Gerçek yaşam temelli olmayan, salt ders kitabına bağlı, tekdüze bir işleyişin hâkim olduğu bu ortamlarda öğrencilerin dille ilgili bilgi ve deneyimleri mekanik uygulamalardan ibaret olacak ve okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerileri gerçek anlamda gelişemeyecektir. Bu duruma alternatif olabilecek çözüm, öğrencilerin merkeze alındığı ve kendi potansiyellerini aktif bir biçimde gerçek yaşam temelli olarak ortaya çıkardıkları, araştırma, yaratıcılık ve etkileşime önem veren ve dil becerilerini ilgi duydukları ve okuyacakları bölümlerine yönelik anlamlı içerikler ve görevlerle geliştirebilecekleri proje tabanlı öğrenim modelidir. Bu çalışma proje tabanlı öğrenim modelinin öğrenci görüşleri doğrultusunda etkili bir yabancı dil öğrenme ve geliştirme aracı olabileceğini göstermektedir.

Bu çalışma ayrıca yükseköğrenim hazırlık sınıflarına öğrencilerin bölümleriyle ilgili dersler ve uygulamalar dahil etmenin yararlı olabileceğini göstermektedir. Bu çalışmada İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü'nde okuyacak olan öğrencilere henüz hazırlık sınıfındayken bir ön çeviri eğitimi

verilmiş, öğrencilerin okuma ve araştırma yaptıkları konularla ilgili İngilizce-Türkçe ve Türkçe-İngilizce çeviri yapmaları sağlanmış ve kendilerine ayrıntılı geribildirimler verilmiştir. Öğrenciler bu uygulamanın çok verimli geçtiğini iletmış ve daha bölüme başlamadan böyle bir çalışma yapmanın kendilerini bölümlerine ve üniversitelerine ait hissettirdiğini ve çeviriye olan ilgi ve meraklarını arttırdığını ve bu sürecin bölüme yönelik bir hazırlık oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla yükseköğrenim sınıflarına öğrencilerin bölümlerine yönelik içerik tabanlı bir dil öğrenim yöntemi entegre etmek verimliliği arttırabilecek, dil öğrenme motivasyonunu yükseltebilecek ve bölüm ve üniversite aidiyet duygularını güçlendirebilecek bir uygulamadır. Bu türden yükseköğrenim hazırlık uygulamalarının tüm bölümlere adapte edilmesi, örneğin mühendislik öğrencilerinin hazırlık sınıflarında mühendislik konularına ve metinlerine, eğitim bölümü öğrencilerinin pedagojik konulara ve metinlere, insan ve toplum bilimleri fakültesinden öğrencilerin bölümlerine yönelik konu ve metinlere vb. yoğunlaşabildiği hazırlık ders ve uygulamalarının olması hazırlık öğreniminin, tam da “hazırlık” adının gerektirdiği şekilde, öğrencileri bölümlere daha etkili bir şekilde hazırlamasına imkan verecektir.

İleriye dönük çalışmalarda bu çalışmada uygulanmış olan gerçek yaşam temelli projelerle gerçekleştirilmiş öğrenme modeli Türkiye ve dünyadaki başka dil öğrenme ortamlarına uyarlanabilir ve modelin bu ortamlardaki etkililiği sınanabilir. Aynı zamanda üniversite gerçek yaşamında gerekli olan araştırma, çeviri, yaratıcılık ve etkileşim becerilerinin bütünleşmiş biçimde uygulandığı gerçek yaşam temelli başka eğitim modelleri de geliştirilerek İngilizce öğrenme programlarına entegre edilebilir. Öğrencileri gerek akademik gerekse sosyal anlamda gerçek yaşama hazırlayan ve onlara kendi potansiyellerini keşfetme olanağı tanıyan proje tabanlı öğrenim modelleri sayesinde İngilizce öğrenme ve geliştirme süreçleri anlamlı, gerçekçi ve verimli bir akışla deneyimlenebilir. Çalışma, bu tarzdaki uygulamalı modellerin İngilizce öğretim ortamlarında yaygınlaştırılması gerektiğine ışık tutmaktadır.

**Teşekkür:** Bu çalışma Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir [Proje Numarası: 18131002]. Kendilerine teşekkür ederim.

### Kaynakça

- Affandi, A. ve Sukyadi, D. (2016). Project-based learning and problem-based learning for EFL students' writing achievement at the tertiary level. *Rangsit Journal of Educational Studies*, 3(1), 23-40. <https://doi.org/10.14456/RJES.2016.2>
- Allen, L. Q. (2004). Implementing a culture portfolio project within a constructivist paradigm. *Foreign Language Annals*, 37, 232-239.
- Alsamani, A. A. S. ve Daif-Allah, A. S. (2016). Introducing project-based instruction in the Saudi ESP classroom: A study in Qassim University. *English Language Teaching*, 9(1), 51-64. <https://doi.org/10.5539/elt.v9n1p51>

- Assaf, D. (2018). Motivating language learners during times of crisis through project-based learning: Filming activities at the Arab International University (AIU). *Theory and Practice in Language Studies*, 8(12), 1649-1657. <https://doi.org/10.17507/tpls.0812.10>
- Beckett, G. ve Miller, P. (Ed.). (2006). *Project-based second and foreign language education*. Greenwich, Connecticut: Information Age Publishing.
- Beckett, G. ve Slater, T. (2005). The project framework: A tool for language, content, and skills integration. *ELT Journal*, 59(2), 108-116. <https://doi.org/10.1093/eltj/cci024>
- Botha, E. (2009). Why metaphors matter in education. *South African Journal of Education*, 29, 431-444.
- Brinton, D., Snow, M.A., Wesche, M., B. (1989). *Content-based second language instruction*. New York: Newbury House Publishers.
- Büyükbucaklı, M. (2020). Contributions of project based learning in EFL writing classes. *International Journal of Science and Research*, 10(7), 627-630.
- Bygate, M., Skehan, P., Swain, M. (Ed.). (2001). *Researching pedagogic tasks: Second language learning, teaching and testing*. London: Longman.
- Cook, G. (2010). *Translation in language teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Creswell, J. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage.
- Driscoll, M. (2000). *Psychology of learning for instruction*. Boston: Allyn ve Bacon.
- Ellis, R. (2003). *Task-based language learning and teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Eyring, J. L. (1997). Is project work worth it? EricDigest. (ERIC Belge Yeniden Üretim Hizmet Numarası. ED407838).
- Fried-Booth, D. L. (2002). *Project work*. Oxford: Oxford University Press.
- Fujimura, T. (2016). EFL students' learning through project work in a content-based course. *The Journal of Kanda University of International Studies*, 28, 105-124.
- Genç, G. (2020). EFL learners' views about project work implementation. *Mediterranean Journal of Educational Research*, 14(31), 87-10. <https://doi.org/10.29329/mjer.2020.234.5>
- Gibbes, M. ve Carson, L. (2013). Project-based language learning: an activity theory analysis. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 8(2), 171-189. <https://doi.org/10.1080/17501229.2013.793689>
- Gökçen, R. A. (2005). Instructors' and administrators' attitudes towards project work as an alternative assessment tool and as an instructional approach at Karadeniz Technical University School of Foreign Languages Department of Basic English. (Yüksek lisans tezi). Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Gras-Velázquez, A. (Ed.). (2020). *Project-based learning in second language education – Building communities of practice in higher education*. New York: Routledge.
- Keleş, S. (2007). An investigation of project work implementation in a university EFL preparatory school setting. (Yüksek lisans tezi). Bilkent Üniversitesi, Ankara.

- Kemaloglu, E. (2006). Project work: How well does it work? Assessment of student and teachers about main course project work at Yıldız Technical University School of Foreign Languages Basic English Department. (Yüksek lisans tezi). Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Kemaloglu-Er, E. (2022). Project-based EFL learning at the tertiary level: Research, translation, creativity and interaction. *Turkish Journal of Education*, 11(3), 162-182. <https://doi.org/10.19128/turje.1061653>
- Kesen, A. (2010). Turkish EFL learners' metaphors with respect to English language coursebooks. *Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language)*, 4(1), 108-118.
- Keser Özmentar, Z. ve Yalçın Arslan F. (2019). Metaphorical perceptions of prospective EFL teachers related to Turkish education system. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 9(1), 255-304. <http://dx.doi.org/10.14527/pegegog.2019.009>
- Kettanun, C. (2015). Project-based learning and its validity in a Thai EFL classroom. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 192, 567-573. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.06.094>
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2005). *Metaphors we live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and principles in language teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Lee, I. (2002). Project work made easy in the English classroom. *The Canadian Modern Language Review*, 59(2), 282-290.
- Legutke, M. ve Thomas, H. (1991). *Process and experience in the language classroom*. London: Longman.
- Mali, Y. G. C. (2017). EFL students' experiences in learning CALL through project based instructions. *TEFLIN (The Association for the Teaching of English as a Foreign Language in Indonesia) Journal*, 28(2), 170-192. <http://dx.doi.org/10.15639/teflinjournal.v28i2/170-192>
- Moulton, M. R. ve Holmes, V. L. (2000). An ESL capstone course: Integrating research tools, techniques and technology. *TESOL Journal*, 9(2), 23-29.
- Nunan, D. (1999). *Second language teaching & learning*. Boston: Heinle & Heinle.
- Piaget, J. (1965). *The origins of intelligence in children*. New York: International Universities Press.
- Richards, J. C. ve Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Educational Administration: Theory and Practice*, 55, 459-496.
- Sheppard, K. ve Stoller, F. L. (1995). Guidelines for the integration of student projects in ESP classrooms. *English Teaching Forum*, 33(2), 10-15.

- Sholikhah, M. (2019). Speaking skill and critical thinking skill development through project based learning method of EFL tertiary students. *SELL (Scope of English Language Teaching, Linguistics and Literature Journal)*, 4(2), 78-98.
- Snow, M.A (2001). Content-based and immersion models for second and foreign language teaching. J. Richards & W. Renandya (Ed.), *Methodology in language teaching : An anthology of current practice* kitabı içinde (s. 300-319). Cambridge: Cambridge University Press.
- Stoller, F. (2001). Project work: A means to promote language and content. J. Richards & W. Renandya (Ed.), *Methodology in language teaching: An anthology of current practice* kitabı içinde (s. 107-119). Cambridge: Cambridge University Press.
- Stoller, F. (2006). Establishing a theoretical foundation for project-based learning in second and foreign language contexts. G. H. Beckett, & P. C. Miller (Ed.), *Project-based second and foreign language education: Past, present, and future* kitabı içinde (s. 19-40). Greenwich, Connecticut: Information Age.
- Stoller, F. ve Myers, C. C. (2020). Project-based learning: A five-stage framework to guide language teachers. A. Grás-Velázquez (Ed.), *Project-based learning in second language acquisition – Building communities of practice in higher education* kitabı içinde (s. 25-47). New York: Routledge.
- Tortop, H.S. (2014). Perceptions of candidate teachers about concept of the project. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 1(1), 13-20.
- Vatansever-Bayraktar, H. (2015). Proje tabanlı öğrenme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37), 709-718.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Thought and language*. Cambridge, MA: MIT Press
- Wahyudin, A. Y. (2017). The effect of project-based learning on L2 spoken performance of undergraduate students in English for business class. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 82, 42-46. <https://doi.org/10.2991/conaplin-16.2017.9>
- Widdowson, H. G. (2016). The role of translation in language learning and teaching. J. House (Ed.), *Translation: A multidisciplinary approach* kitabı içinde (s. 224–240). Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137025487>
- Yaman, İ. (2014). EFL students' attitudes towards the development of speaking skills via project-based learning: An omnipotent learning perspective. (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yimwilai, S. (2020). The effects of project-based learning in an EFL classroom. *Journal of Liberal Arts Maejo University*, 8(2), 214-232.
- Yin, R. K. (2014). *Applications of case study research* (5. basım). Thousand Oaks, CA: Sage

## Modern Deniz Harbi'nde Yeni Bir Paradigma: A2/AD Yaklaşımı

Evren MERCAN\*

### Öz

Deniz Harp Tarihi boyunca hasımlar harekât sahasında birbirlerinin serbestçe manevra icrasını önlemeye dönük tedbirler almışlardır. Geçmişteki erişimi engelleme girişimleri hem dost kuvvetleri himaye etmek hem de düşmanın sahada avantajlı mevkiiler elde etmesinin önüne set çekmek için kullanılmıştır. Günümüzde küresel boyuttaki güç aktarım kabiliyetiyle ABD Donanması hava, uzay ve deniz üstünlüğünü sürdürmek için çatışma alanına güvenle konuşlanmaya bağımlı hâle gelmiştir. Bununla birlikte, Çin, Rusya ve hatta İran ABD'nin Baltık, Karadeniz, Basra Körfezi ve Batı Pasifik'e güç aktarımını sekteye uğratmak için tasarlanmış güçlü bir erişimi engelleme ve bölgeden men etme (A2 / AD) kapasitesine sahip bölgesel bir güç olarak ortaya çıktılar. Bu makalede dünyada ABD'nin güç aktarım kapasitesine karşı geliştirilen A2/AD Konsepti'nin içeriğine ışık tutmanın yanında tarihsel arka planıyla birlikte günümüzdeki örnekleri üzerinden analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Deniz Harbi, A2/AD, denizden güç aktarımı, deniz kontrolü, Amerikan Tarzı Harp.

## A New Paradigm in the Modern Naval Warfare: A2/AD Approach

### Abstract

Throughout the history of naval warfare, adversaries have constantly attempted to deny the others' freedom of action on the battlefield. Past experiences of anti-access served both to protect friendly forces and to prevent enemies from gaining superiority. Today, with its power projection ability in global scale, US Navy became dependent on secure deployment in the conflict area in order to sustain air, space and naval superiority. China, Russia and even Iran, however, have emerged as regional powers with robust anti-access/area denial (A2/AD) capabilities, designed to disrupt U.S. power projection into the Baltic, Black Sea, Persian Gulf and the Western Pacific. This study aims to explain the A2/AD concept which was developed as a countermeasure against the power projection capacity of the US, as well as offering an analysis through examining its historical background and prominent cases of its contemporary employment.

**Keywords:** Naval Warfare, A2/AD, Maritime Power Projection, Sea Control, American Way of War.

**Geliş/Received:** 16.07.2022

**Kabul/Accepted:** 22.10.2022

• **Etik Kurul İzni:** Bu çalışmaya, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

### Giriş

ABD, İkinci Dünya Savaşı'nı binlerce gemi ve tekrarı mümkün olmayan yoğun deniz muharebe deneyimiyle sonlandırdı. Bu deneyimle şekillenen uçak gemisi odaklı meydana getirilen görev odaklı (*task force*) taarruz gruplarının (*Carrier strike group-CSG*) oluşturduğu müşterek ABD donanması, daha önce tarihte eşî benzerine nadir rastlanır bir ölçekte karadaki muharebeleri etkileme kapasitesine erişmiştir. Bu sayede İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden günümüze değin ABD, küresel boyutta engelsiz ve sınırsız denizaşırı güç aktarımının keyfini sürmektedir. ABD Donanması küresel düzeyde deniz aşırı üsler prensibini

\* Dr. Öğr. Üyesi, Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü, Harp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, [EMERCAN@msu.edu.tr](mailto:EMERCAN@msu.edu.tr), ORCID: 0000-0002-4750-9221.

hayata geçirmesiyle yerkürede istediği bölgeye oldukça kısa süre içinde denizden darbe<sup>1</sup> ve amfibi harekât bakımından kuvvet aktarımı gerçekleştirecek eşsiz bir yeteneğe kavuşmuştur (Hutchens, Dries, Perdew, Bryant, ve Moores, 2017: 135).

Bu yüksek askerî potansiyelle ortaya çıkan müesses nizamın her iki dünya savaşı ve akabinde Soğuk Savaş tecrübesinden geçmesiyle birlikte caydırıcı bir güç olarak zirveye çıkışının miladı ise 1991'deki Çöl Fırtınası Harekâtı'dır. ABD'nin öncülüğündeki Koalisyon Güçleri'ne harekâtın farklı boyutlarında (hava, kara, deniz) düşmana karşı ezici bir üstünlük sağlamanın getirdiği askerî zafer “Amerikan Tarzı Harp” (*American Way of War*) tabirinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Echevarria II, 2004: 1-5). ABD'nin 1991 ve 2003'te Irak güçleri<sup>2</sup> karşısında hızlı bir şekilde elde ettiği konvansiyonel başarı, modern teknoloji ürünü silah sistemlerinin eskiye nazaran çok daha güçlü, hassas ve daha uzak menzillerdeki hedefe karşı etkili olabildiğini göstermesi açısından da önemli bir dönüm noktasıdır (Wemyss, 2016: 1).

Öte yandan “Amerikan Tarzı Harp” modelinin aşırı güç kullanma potansiyeliyle ortaya koyduğu bu eylem özgürlüğü, modern orduların kullanabilecekleri askerî gücün yıkıcılığını da bütün dünyaya göstermiştir. ABD'nin hem 1991 hem de 2003'teki harekâtında Irak Ordusu'nu kolaylıkla alt etmesi, Sovyet modeline göre inşa edilen diğer ordular için büyük bir şok yaratmıştır. Nihayetinde bu modele benzer biçimde tertiplenen ordulara sahip Rusya ve Çin gibi küresel aktörleri ve hatta bir bölgesel güç olarak İran'ı ABD'nin meydan okumalarını dengeleyecek önlemler almaya itmiştir. Bilhassa Rusya, ABD'nin Irak'taki deneyimini yakinen inceleyerek, bu gücün sahaya erişimine engel teşkil edecek ve sahaya girse dahi hareket özgürlüğünü kısıtlayabilecek, hatta gerekirse imha edecek ileri teknoloji, etkili operasyonel menzile sahip sistemlere büyük yatırımlar yapmıştır (Defence Intelligence Agency [DIA], 2017). ABD'nin jeopolitik rakipleri addedilen Çin ve İran gibi önde gelen devletlerin kendi beka ve ulusal güvenliklerinin temini ve sürdürülebilmesinde hasmına benzer biçimde yüksek teknolojiyle bezenmiş, caydırıcılık profili yüksek askerî sistemlere yatırım yapma niyeti, A2/AD uygulamasının yeniden ortaya çıkmasındaki en önemli kilometre taşlarından biridir (Palazzo, 2016). ABD'nin yabancı topraklara ve varlıklara yaklaşmasını önlemek ya da bunları askerî gücüyle kontrol altına almasını engellemekte tarihin tozlu sayfalarında yer alan A2/AD (*anti-access, area-denial*) uygulaması yeni imkân ve kabiliyetlerle ve tabii farklı bir içerikle yeniden hayat bulmuştur. Bu çalışmanın amacı Türkçe literatürde kendine yer bulamayan A2/AD yaklaşımının sadece buzdağının görünen kısmını

<sup>1</sup> Denizden darbe harekâtı (*Naval Strike Operation*), ekseriyetle karadaki bir hedef ya da yeteneğe zarar vermek veyahut imha etmek için tasarlanan bir deniz kuvveti taarruzudur. Bu tür harekât konseptinde geleneksel düşünce karadaki muhasımın deniz havacılığının yönlendirmesiyle gemi topçusu ve güdümlü mermiler tarafından ateş altına alınmasıdır. Bilgi için bkz. Speller, *Understanding Naval Warfare*, 131.

<sup>2</sup> 1991 Çöl Fırtınası Harekâtının başlangıcında, Irak Ordusu'nun askerî kapasitesi yaklaşık 5.500 ana muharebe tankı, 1.500 zırhlı araç (AFV'ler) ve 3.500 adet sahra topçusundan ibaretti. ABD Savunma Bakanlığı'nın tahminlerine göre, toplam 43 günlük harekât sırasında 3.847 Irak tankı, 1.450 zırhlı araç ve 2.917 topçu unsuru, koalisyon hava ve kara müşterek taarruzuyla imha edilmiştir. Bkz. Harry G. Summers, *Persian Gulf War Almanac*, 90–91.



oluşturan tarihi arka planıyla birlikte, ağırlıklı askerî/doktrinel bir perspektiften dünyadaki örnekleri üzerinden bir analiz yapmaktır.

### **Modern Koşullarda Deniz Harbi'ndeki Bir Açmaz: Yeni Doktrin İhtiyacı**

Modern teknolojinin ışığında 19. yüzyıla beraber muharebe gemilerinin hızındaki belirgin artışa ve büyük topların sürekli uzayan menzillere kavuşmasıyla birlikte deniz harekâtının temposunda muazzam bir artış baş göstermiş, bu da hızlı karar vermenin değeri belirgin biçimde ortaya çıkarmıştı (Palmer, 2007: 214). Ne var ki en son teknolojiyle bezenmiş materyale aşırı derecede güven duyma temayülü, günümüz koşullarında dahi hem açık denizdeki muharebede hem de kıyıya kuvvet aktarımında rakiplerin birbirini alt etmesini fark edilir ölçüde güçleştirmiştir. Geçen yüzyıla ait deniz mayınları, torpidolar, denizaltılar, uzun menzilli kara topları ve uçaklar gibi geleneksel unsurlar dışında güdümlü füzeler, sensörler, uzay, siber uzay ve elektromanyetik spektrum temelli yüksek teknoloji yeni yetenekler, deniz harbini daha karmaşık bir yöne sürüklemektedir. Artık muhasımın kontrolündeki kıyıya yakın bir deniz sahasına erişim sağlama, modern deniz harekât ortamının farklı tüm boyutlarından (hava, deniz, kara, uzay, siber uzay) tehdit edilebilir duruma gelmiştir (Air Sea Battle Office [ASBO], 2013: 2).

Deniz harp stratejisi ve uygulamalarında deniz kontrolü günümüzde de Alfred Thayer Mahan ve Sir Julian Corbett gibi büyük deniz gücü teorisyenlerinin zamanında olduğu kadar önemini koruduğu açıktır. Ancak böylesi bir kontrolü elde etmek, muhafaza etmek veya engellemek çok boyutlu bir harp ortamında eskiye nazaran çok daha zordur. Deniz kullanımını engellemeye yönelik güçlü teknolojilerin yaygınlaşması ve bunların birçoğunun denizde bulunmayı dahi gerektirmemesi, deniz kuvvetlerinin - iki tarafı keskin bıçak misali - kullanımını hem geliştiren hem de kısıtlayan bir etkene evrilmiştir (ASBO, 2013: 11). Geleneksel deniz kuvvetlerinin böylesi bir ortamda hayatta kalabilmesi için taşıdıkları sensör ve silahlardan daha fazlasına ihtiyaç duyacakları aşikârdır. İlk bakışta deniz harbinde belirleyici faktörün teknoloji olduğu kanısı ortaya çıksa da asıl sorun deniz stratejilerinin geleneksel yaklaşımlarının bugünkü koşullara uygun olarak bir türlü yorumlanamaması ve buna bağlı olarak mevcut sorunlara çözüm getirebilecek kifayette yeni bir doktrinin ortaya konulamamasıdır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra denizlerde tek süper güç kalan ABD Deniz Kuvvetleri bu modern meydan okumalara karşı *From the Sea* (1992), *Forward... From the Sea* (1994) ve *Sea Power 21* (2002) doktrinlerini yayımlasa da bu girişimlerin mevcut sorunlara çözüm getirmekten oldukça uzak oldukları gözükmektedir. Bugün teknolojik değişiklikler ve uluslararası güvenlik ortamındaki değişimler deniz kuvvetlerini açık denizde muharebeye tutuşmaktansa kıyılarda müşterek yapıda harekât (*Joint Littoral Warfare*) icrasına yönlendirmektedir (Tritten, 1994: 13). Bu yönelişin en önemli sebebi, ABD Donanması'nın en yakın rakibine oranla sahip olduğu açık ara deniz harp platformu üstünlüğünün açık denizde/mavi sularda ufuk ötesinden bir deniz muharebesine dahi tutuşmayı anlamsız kılmasıdır. Hakikaten de Çöl Fırtınası Harekâtı sonrasında ABD'ye karşı geleneksel bir muharebenin yürütülmesinin olasılık dışı kalması,

Mahan'ın vurguladığı deniz harbindeki belirleyici muharebe (*decisive battle*) kavramının da boşa çıkmasına vesile olmuştur. Bu yüzden ABD'ye rakip olan ülkeler süper gücün deniz kuvvetlerini kıyı şeridinde yakın sulara çekmek suretiyle daha zorlu ve kaotik cereyan etmesi muhtemel bir harekâta zorlamayı makul bir girişim olarak değerlendirilmektedirler (Owens, 1993: 90-91).

### Zayıfın Güçlüye Karşı Panzehri: A2/AD Konsepti

21. yüzyılda deniz, kara ve hava unsurlarının müşterek bir biçimde açığındaki rakip deniz kuvvetlerine taarruz tertipleyebilmesi prensibiyle ortaya çıkan A2/AD kavramının açılımı, Anti-Access Area Denial'dır. Türkçe'de ise "erişimi engelleme" ve "bölgeden menetme" teriminin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Erişimi engelleme (*Anti-Access*) terimi muhasımın harekât bölgesine girişini önlemeyi hedeflerken, bölgeden men etme (*Area Denial*) de muhasımın sahadaki olası hareket alanını etkileme/baskılama üzerine tesis edilmektedir. Bu iki yaklaşımın A2/AD kavramıyla tek bir çerçevede teksif edilmesi, aynı şemsiye altında hem konvansiyonel hem de gayri nizamî harp yöntemlerini birbirine mezceden yenilikçi bir harekât anlayışının meydana gelmesine sebep oldu. Deniz harbi tekelinde bakıldığında erişimi engelleme ve men etmek, rakip güçlerin harekât bölgesine intikalini ve konuşlanmasını sınırlandırmak ve muhasım bölgeye erişse dahi bir deniz harekâtı yürütmesini engellemek maksadıyla istifade edilen askerî yeteneklere atıfta bulunur. Bu durum harekât sahası dışında herhangi bir alanı kontrol etme, kullanma iddiasında olan tarafın rakibine karşı mevzu bahis bölgenin coğrafi, askerî, siyasi, ekonomik kaynaklarına ulaşmasını ve kullanmasını engellemek olarak da tanımlanabilir (ASBO, 2013, 2-3; Cırdei, 2018, 51). Bir yerde "erişimi engelleme" uzun menzilli (*long-range*) kabiliyetlere karşılık gelirken, bölgeden men etme ise kısa menzile (*short-range*) sahip teçhizat, silah ve platformların yer aldığı bir uygulamadır (Cırdei, 2018: 51; Wemyss, 2016: 2).

A2/AD'ye yönelik şimdilik elle tutulur en kapsamlı çalışma olan Sam Tangredi'nin *Anti-Access Warfare Countering A2/AD Strategies* adlı eserinde doktrinel bağlamda A2/AD'nin oturduğu esaslardan söz edilmektedir. Amerikan Deniz Harp Akademisi'ndeki Deniz Harbi Çalışmaları Merkezi'nden (*The Center for Naval Warfare Studies*) Sam Tangredi'ye göre (2013: 13-17) A2/AD, taarruz eden tarafın stratejik üstünlüğü karşısında savunan tarafın erişimi engelleme üzerine odaklanma eğilimi, kadim harp geleneğinin bir ürünüdür. Savunmadaki taraf, saldıran tarafın, stratejik ve teknolojik olarak daha büyük bir kuvvet kullanma kapasitesine sahip olduğunu kabul etmelidir. Bu zayıflığın ortaya koyduğu farkındalık yalnızca askerî değil diplomatik hamleleri de beraberinde getirerek son kertede düşmanı caydırmayı hedeflemelidir. Tangredi'ye göre etkin bir A2/AD Doktrini geliştirmek için savunan tarafın donanmasının deniz kontrolünün tesisini askerî bir gereklilik olarak kıymetlendirmesi öncelikli bir koşuldur. Zira Tangredi, günümüzde deniz kontrolünün sadece denizi değil, üzerindeki hava ve uzayı kontrol etmeyi de kapsadığını vurgulayarak, A2/AD'nin maksadının zamana bağlı yıpratma stratejisiyle, iradesi sarsılana kadar düşmanı eylemden men etmek olduğunun altını çizmektedir.

Aslında A2/AD, doktrinel bağlamda deniz harbinin en önemli özelliklerden biri addedilen “deniz kullanımının önlenmesi” (*sea denial*) yaklaşımına dayanmaktadır. Amerikalı Amiral Stansfield Turner, deniz kullanımının önlenmesi yaklaşımını, denizde rakibin saldırının yer ve zamanını seçme kabiliyetinin engellenmesi, aralıksız vur-kaç saldırılarının icrası ve düşmanın kısasa kısas mukabeleye girişmesiyle denizdeki “gerilla harbi”ne (*guerrilla warfare at sea*) benzetmektedir. Klasik deniz harp doktrinlerinin içeriğinde daha etkili deniz gücüne sahip bir rakibin denizi kullanmasını önlemek ve stratejik düğüm noktalarına (*choke points*), kritik geçit ve boğazlara erişimi kısıtlamak maksadıyla takip edilecek muhtelif asimetrik yöntemler de bulunmaktadır. Kendi liman ve ulaştırma hatlarının kullanımını engelleme maksatlı mayınlamak, düşman askerî ve ticari gemilerine karşı süratli botlarla vur-kaç taarruzları icra etmek ve son yıllarda oldukça yaygınlaşan kıydan yüzlerce mil ötedeki deniz kuvvetlerine karşı deniz, kara ve hava kaynaklı müşterek taarruz gerçekleştirme yeteneğine sahip A2/AD yaklaşımı bu yöntemler arasındadır (Turner, 1977: 347).

Teknolojinin evrimi ile birlikte muazzam bir dönüşüm geçiren A2/AD yapılanmasına, ileri teknoloji teçhizat ve silahların ortaya çıkardığı yeni nesil yeteneklerle birlikte ihtilafli bölgelerde hasım unsurlara karşı zamanında ve yerinde müdahale edilmesinde kayda değer bir durumsal farkındalık da sunmaktadır. Belirlenen sahalarda istihbarat, gözetleme, hedefleme ve keşif (*Intelligence, surveillance, target acquisition and reconnaissance- ISR*) faaliyetlerinin birbirine entegre vaziyette yürütülmesi, düşmanın kuvvetinin boyutunu ve evsafını tespit etmekte ve nihayetinde bu güce reaksiyon göstermekte, savunan tarafa kritik avantajlar sağlamaktadır (Speller, 2014: 99).

Sonuçta A2/AD'nin operasyonel seviyedeki<sup>3</sup> temel gayesi düşmanla doğrudan karşı karşıya gelerek kuvvetleriyle çarpışmak yerine onun savaşıma azim ve iradesini kırarak, personel ve teçhizat kayıplarını en üst düzeye çıkaracak yıpratma girişimleriyle harekât sahasından uzaklaştırmaktır. Buradaki A2/AD'nin başarı ölçüsü, üstün askerî güce sahip rakibe karşı zafer elde etmekten ziyade taarruz kararlılığını sarsarak, ihtilafli bölgeden tamamen geri çekilmesini sağlamaktır. Bu engelleme harekâtında başarının anahtarı yalnızca pahalı hassas vuruş kabiliyetini haiz silah sistemleri, sensörler ve bunları taşıyan yetenekli platformlardan ibaret değildir. Ayrıca tüm silah sistemlerini arasında yüksek işlerliği bulunan bir müşterek komuta kontrol yapısına ve durumsal farkındalığa sahip eğitilmiş personele ve verimli bir lojistik ağa da ihtiyaç bulunmaktadır. A2/AD'nin başarılı olmasının arka planında ayrıca coğrafi koşullardan en üst seviyede istifade etmek, sahada stratejik üstünlüğü taktik bir avantaja dönüştürmek suretiyle taarruz eden tarafın alan hâkimiyetini tesis etmesini önlemek de yatmaktadır (Tangredi, 2013: 143,188).

### Tarihte Öne Çıkan A2/AD Örnekleri

Bir bakıma muhasıma “geçit vermeme” ve “alan hâkimiyeti” şeklinde de tarif edilen A2/AD yaklaşımı modern bir terminolojiye karşılık gelse de gerçekte sahada uygulama safhasında tarihi derinliği olan bir konudur. Dünya Harp Tarihi, çatışan taraflar; istihbarat, bilgi toplama, harekât bölgesine erişimin engellenmesi ve bu bölge dâhilinde muhasımın harekât temposunu söndürmek gibi farklı nevide araç ve önlemlerle muhasımın taarruz potansiyelini örselemeyi hedeflediğine dair sayısız örneklerle doludur. Örneğin 1880’lerin başında İngiliz Kraliyet Donanması’nın denizlerdeki üstünlüğüne bir başkaldırı olarak sahneye çıkan “Jeune École” Doktrini, günümüzdeki A2/AD yaklaşımıyla fark edilir düzeyde benzerlik gösterir. Bir bakıma yeni ve modern bir yaklaşıma karşılık gelen Fransız Jeune École Doktrinini temel, yetenekli ve daha büyük harp gemisi filosu ile mücadele için iyi donanımlı, küçük unsurların savunmaya yönelik (alan hâkimiyeti) istifade edilmesi kaziyesine dayanmaktaydı. İki yönlü bu doktrin bir yönüyle yeni icat torpidoları hedefe atabilen torpidobotlarla kıyılarına düşman muharebe filosunun erişimini ve kullanımını engellemesine (*sea denial*) dönük prensibi ön plana çıkarılıyordu. Diğer yönüyle de muhasımın Aşil topuğu sayılan açık deniz ticaret filolarına karşı çevik kruvazörlerle “ticaret harbi” (*Guerre de Course / Commerce Raiding*) yöntemiyle İngiltere’nin deniz aşırı gücünü boyun eğdirmek hedefleniyordu (Mercan, 2018: 52-55). Jeune École fikri küçük, hızlı ve nispeten ucuz torpidobotların, bunları koruyan gambotların, kıyı savunma gemilerinin ve mayınların İngiliz harp gemilerini Fransız sahillerinden uzak tutabileceği yönündeydi. Günümüzdeki A2-AD yaklaşımını destekler mahiyette, Fransızların amacı İngiltere’yi askerî yönden boyun eğmeye mecbur bırakmak değil; ticaretini aksatarak, ekonomisini sarsarak ve sosyal rahatsızlık oluşturarak hükümet üzerinde anlaşmaya yönelik baskı tesis etmektir (Speller, 2014: 58-59).

Bir diğer A2/AD örneği ise çok daha dikkat çekicidir. 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sırasında zırhlı muharebe gemilerinden oluşan Osmanlı Karadeniz Filosu’na karşı nicelik nispetinde dezavantajlı vaziyetteki Rus İmparatorluk Donanması, savaşta ilk defa yeni teknolojinin mahsulü olan mayın ve torpidolardan faydalanmıştır. Özellikle Rusların kati bir biçimde uygulamaya koyduğu denizdeki gerilla harbi benzeri asimetrik torpido taarruz silsileleri, Osmanlı Karadeniz Filosu’nun -ayrıca Tuna Filotillası’nın da- manevra ve buna bağlı olarak deniz kontrolünü tesis etmesini bir hayli kısıtlamıştır. 93 Harbi’nde yeni nesil Whitehead torpidolarıyla donatılmış torpidobotların ilk örnekleri sayılan buhar tahrikli filikalarla yapılan girişimler arasında en çarpıcı olanı 25 Ocak 1878’de gerçekleştirilen bir torpido taarruzudur. İki Rus teknesinin 73 metreden attığı Whitehead torpidolarından biri Batum açıklarında demirli 2.000 tonluk, iki direkli, buharlı bir ahşap gambot olan *İntibah*’a isabet etmiş ve onu iki dakika içinde sulara gömmüştü. *İntibah* gambotu deniz harp tarihi literatürüne modern torpidoyla batırılan ilk harp gemisi olarak girmiştir (Mercan, 2020: 98).

Ruslar; mayınlar, kıyı topçuları ve seyyar topçu bataryalarından oluşan sahaya girişi engelleme (*anti access*) yaklaşımını teoriye dönüştürüp, bununla ilgili sualtı harbi (*undersea warfare*) doktrinini geliştiren ve

93 Harbi sırasında Osmanlı Donanması'na karşı etkili şekilde kullanan dünyadaki ilk ülkelerden biridir. Bu yüzden mayın ve torpidoların muhasıma karşı tesir yaratacak düzeyde kara ve denizdeki unsurlarla müşterek bir yapıda kullanımı bugün dahi Rus deniz savunma doktrininin en kritik sacayaklarından birini oluşturmaktadır (Kipp, 1989: 1-46).

Yukarıdaki tarihi örnekler, karada olduğu gibi denizde de zayıf olan tarafın güçlü olana hasar verdimekte asimetrik yöntemlere başvurulmasını gerekliliğini sarih surette göstermektedir. Bu retrospektif bakış, uzay ve elektromanyetik spektrumla birlikte beş boyutlu bir hâle evrilmiş bugünkü harekât ortamında deniz harbinin ne yönde gelişim gösterdiği ve deniz kontrolünün A2/AD yaklaşımı karşısında ne derecede tesis edilebileceğini, geçmişte de benzer biçimde zihinleri işgal ettiğini açıkça göstermektedir.

Günümüzde Asya-Pasifik'te Çin'in ABD'ye karşı Güney Çin Denizi'nde kararlı bir şekilde uygulamaya koyduğu bu yaklaşım, Rusya tarafında da önce Karadeniz'den Kuzey Kutbu'na kadar uzanan hat üzerinde, akabinde Eylül 2015'ten sonra da Suriye'de caydırıcılığı yüksek bir dozda uygulanmaktadır. Neredeyse bir buçuk asır önce mayın ve torpido tabanlı uygulama alanı bulan A2/AD yaklaşımı, bugün hava, deniz, kara, uzay, siber uzay olmak üzere beş katmanlı harekât sahasında etkili olabilen en son teknolojiye sahip silah sistemleriyle donanmıştır (Sukhankin, 2018: 17).

## A2/AD Uygulamalarında Tarafların Güncel Durumu

### Çin

Çin'in Güney Çin Denizi'nde uygulamaya koyduğu A2/AD önlemleri başta ABD ve bölgedeki müttefikleri tarafından dikkate değer bir tehdit olarak algılanmaktadır. Son yirmi yılda, endüstriyel casusluk da dâhil olmak üzere kendi çabalarıyla elde ettiği imkân ve kabiliyetleri Batı ve Rusya'dan yapmış olduğu teknoloji transferiyle birleştiren Çin, Asya-Pasifik bölgesinde konuşlanan ABD'nin donanma varlığına karşı mukabele etmek adına A2/AD kabiliyetlerini her geçen gün geliştirmektedir. Burada Çin'in öncelikli stratejisi, bölgedeki ihtilafli deniz alanları da dâhil olmak üzere Tayvan, Vietnam, Filipinler ve Japon adalarını birleştiren ilk adalar zincirinde ABD'nin gelişigüzel askerî müdahalelerine ve çok da uzak olmayan gelecekte askerî varlığına ket vurabilmektir. Çin, iddia ettiği deniz alanlarındaki hak ve menfaatini savunmak üzerine kurulu stratejisini sahada etkili biçimde tatbik etmek ve diğer taraftan ekonomik-ticari çıkarları ve enerji ithalatının güvenliğini sağlayabilmek için caydırıcılığı yüksek bir deniz gücüne ihtiyaç duymaktadır. Bunun için belki de tarihinde ilk defa deniz kuvvetlerine dikkate değer kaynaklar ayırarak -askerî bütçedeki aslan payını alan kalemlerden biri durumuna geldi- büyük stratejisini (*grand strategy-beyaz kitap*) belirlemede deniz ve okyanus merkezli bir jeopolitiği öncelikli hâle getirilmiştir. Hatta Çin, deniz gücü mihraklı doktrin geliştirmede kadim ve yenilikçi teorileri mezcederek bir "hisar donanması" (*fortress fleet*) kurulmasına dahi soyunmuştur (Holmes, 2012).

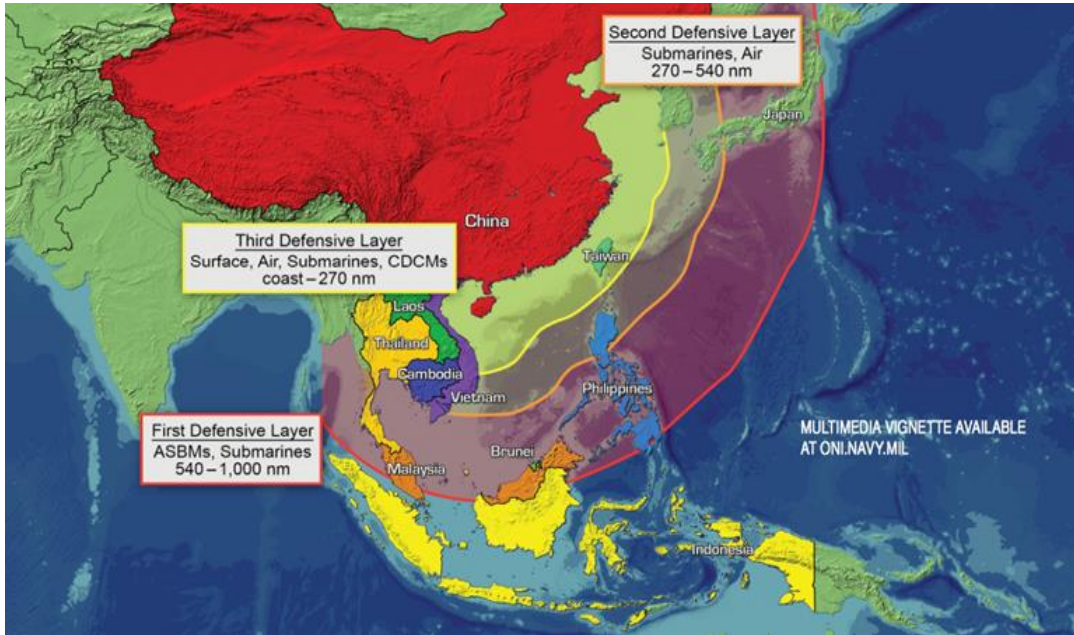
Aslında hisar donanması bütünüyle kıyı istihkâmalarının koruma şemsiyesine dayanan, kısıtlı harekât alanında faaliyet gösteren, kıyı savunma donanmasına karşılık gelen Mahan'ın ortaya çıkardığı bir terimdir.

19. yüzyılda teknolojik kısıtlamalar hasebiyle kıyı topçu menziline 10 milden çok daha az olması, kıyı topçusuyla koordineli hareket edecek olan hisar donanmalarının Mahan'ın eleştirdiği harekât ve manevra serbestisinden mahrum bir durumda kalmasına sebep olmuştu. Bu yaklaşımın kayda değer başarısız örneklerinden biri 1905 Rus-Japon Harbi'nde cereyan etmişti. Japon İmparatorluk Donanması'nın Kore Körfezi'nde amfibi harekât icrasına engel olmak amacıyla Port Arthur Liman'ında kıyı savunma istihkâmlarının koruması altında konuşlandırılan Rus Uzak Doğu Filosu adeta bir hisar donanmasını andırmaktadır. Nihayetinde Japonların karadan ve denizden limana yaptığı peşin sıra taarruzlar neticesinde Mahan'ı haklı çıkarır şekilde Rus Donanması ağır kayıplar vermekten kurtulamamıştır (Kotani, 2013: 7).

Ne var ki, çağımızda Mahan'ın eleştirdiği bu kara tabanlı savunma sistemleriyle yüzer birliklerin müşterek icra ettiği müdafaa anlayışı, teknolojik ilerlemeler neticesinde geçmişteki örneklerle kıyaslanmayacak mikyasta gelişkin bir hâle bürünmüştür (Mahan, 1896: 429). Mahan'ın teknolojik ilerlemelerin deniz stratejisi üzerindeki tesirini küçümseme eğilimi, günümüzde A2/AD anlayışının temelini oluşturan karaya konuşlu gemisavar, hava savunma, seyir ve balistik füzelerin harap edici potansiyelini de öngörmesine engel teşkil etmiştir. Nitekim Çöl Fırtınası Harekâtı'yla birlikte modern koşullardaki harbin kazanılmasında insan gücünden ziyade teknolojinin belirleyici bir faktör hâline geldiğini fark eden Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun ((*The People's Liberation Army/PLA*) askerî gözlemcileri de yeni teknoloji silahların geniş deniz, hava ve kara sahaları boyunca bir savunma şemsiyesi sunma potansiyeline büyük önem atfetmişlerdir. Ancak bu sayede PLA, gündün güne geliştirmeye çabaladığı A2/AD Yaklaşımı ve buna bağlı taarruz yetenekleriyle orta ve uzun vadede ABD ve müttefik kuvvetlerin esas olarak Güney ve Doğu Çin Denizi'nde özgürce harekât etmesini engellemeyi ummaktadır. Bunun için Çin Denizi'ndeki tartışmalı sahalarda yapay adacıklar oluşturulması ve buralarda deniz, hava ve radar üslerini barındıran askerî tesisler inşa edilmesi hususunda ciddi çaba sarf edilmektedir. Richard A. Bitzinger'a göre Çin, bu adalara HQ-9'a benzer orta ve uzun menzilli hava savunma füzeleri yanında uzun menzilli (1450 km+) DF-21D (CSS-5 Mod-4) gibi gemisavar balistik füzeleri (*ASBM*) de konuşlandırarak uzun menzilli hassas taarruz yeteneklerini devamlı arttırmaktadır. Kendisi, bu tarz silah sistemlerinin, Çin donanma unsurlarına deniz ve havadan koruyucu örtü işlevi görmesi yanında bölgedeki ABD'nin uçak gemisi muharebe grubuna karşı da kayda değer bir tehdit oluşturabileceğini ileri sürmektedir (Bitzinger, 2017: 5; McCarthy, 2014). Gelgelelim, bu girişimlerin tek başına yeterli olmayacağı da muhakkaktır. Zira ABD ve müttefikleriyle devasa deniz alanlarında her seviyede mukabele edebilmek için Çin'in düşman kuvvetlerini gerçek zamanlı olarak çok uzak mesafelerde tespit etmeye, takip etmeye ve hedeflemeye izin verecek geniş ISR yeteneklerine sahip olması gerekmektedir. Bu da ordu ve donanmanın müşterek komuta kontrol ünsiyetini arttırma gerekliliğinin yanında aşırı maliyetli ileri teknolojiye malik olma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir (Czajkowski, 2018: 77-80).

Bu yüzden Çin kendi A2/AD yeteneklerini bütünüyle yeni teknoloji ve oldukça maliyetli silah sistemleriyle sınırlı tutmamaktadır. Pekin, ABD gibi dışlı bir rakibi önleme ve caydırmada stratejik füze, donanma ve gelişmiş hava kuvvetine bel bağlamanın yanında işin psikolojik harp kısmına da önem vererek, medya üzerinden her daim askerî ve siyasi yönde mesajlar vermeyi sürdürmektedir. Bu da A2/AD Konsepti'nin özündeki asimetrik uygulamaların sadece sofistike silahlardan ibaret olmadığını, ayrıca dikkate değer bir propaganda faaliyetine de karşılık geldiğini ispatlar niteliktedir (Cheng, 2014: 4).

Ayrıca Çin, aynı 2003'teki Irak Savaşı'nda olduğu gibi 24 Şubat'ta Rusya'nın başlattığı ve "özel askerî operasyon" adını verdiği Ukrayna'yı işgal girişimindeki operasyonel hataları da mercek altına alarak, kendisine gelecek çatışmalar için paha biçilmez dersler çıkarmaya çabalamaktadır. Nitekim Ulusal Sun Yat-sen Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Dr. Ying-Yu Lin'e göre Rus askerî örgütlenmesini model alan PLA'daki askerî karar alıcılar gözünde savaştan önce Ukraynalı rakiplere kıyasla çok daha üstün olduğu kabul edilen Rus Silahlı Kuvvetleri'nin sahada bir hayli kötü performans sergilemesi endişe yaratan bir durumdur. Zira PLA'nın Tayvan'a saldırması hâlinde Ukrayna'dakine benzer bir senaryo ile karşı karşıya kalma olasılığı ciddi düzeyde masaya yatırılmaktadır. Bu yüzden PLA, Tayvan'a karşı herhangi bir amfibi harekât icrasında başarı elde edebilmesi ve olası ABD müdahalesini caydırabilmesi için A2/AD yeteneklerine dayanan yeni taktikler geliştirmeye odaklanmaktadır (Lin, 2022).



**Şekil 1:** Çin'in Güney Çin Denizi ve Pasifik Okyanusu'ndaki A2/AD ağının kapsamı  
(<https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/china/china-anti-access-area-denial/>).

## İran

Uzak Doğu-Pasifik eksenine, ABD tarafından tehdit olarak tanımlanan tek saha değildir. Dünya petrolünün önemli bölümünün taşındığı Basra Körfezi'nde İran'ın giderek yoğunlaşan A2/AD faaliyetleri,

ABD nezdinde sadece bölgedeki siyasi istikrara hâle getirmekle kalmadığı, ayrıca enerji nakil hatları üzerinde de bir dizi tehdit algısını gündeme taşıdığı değerlendirilmektedir. Son yirmi yılda İran, Irak'taki harekât tecrübeleri de dâhil olmak üzere “Amerikan Tarzı Harp” yeteneklerini incelemek, ABD ve müttefiklerinin kendi sınırlarında kitlesel ve ezici bir askerî yığınakla konuşlanmasına izin vermenin bir hezimet reçetesi olduğu sonucunu çıkarmak için bolca fırsata sahip olmuştur (Gunzinger, 2011: 13). Bu nedenle İran, ABD ordusunun yakın üslere erişimini engellemek ve Basra Körfezi'ndeki geleneksel ABD güç aktarımı girişimlerini yüksek bir maliyetle sonuçlanmasını mümkün kılmak için önlemler almaktadır. İran'ın A2/AD savunma ağı Çin kadar etkili olmasa da sahip olduğu coğrafya ile açık ara önemli bir avantajı bulunmaktadır. İran, Hürmüz Boğazı'nda, deniz geçiş noktasının kuzey kıyısını kontrol etmesine izin veren avantajlı bir jeostratejik konuma sahiptir. İran'ın Boğaz'daki bu avantajlı coğrafi konumu, ona Boğaz'dan geçişlere müdahale etmek için stratejik üstünlük sağlayacak seçenekler sunmaktadır. Bunun yanında, Basra Körfezi'nde de 600 mil uzunluğundaki kıyı şeridinde konuşlu 10 tanesi büyük deniz üssü olmak üzere toplamda 60'dan fazla liman, küçük çaplı harp gemilerine mükemmel saklanma koşulları sunarken, muhasıma taarruz girişiminde harekât ve lojistik merkezler babında kıymetli operasyonel faydalar da sağlamaktadır. (Krepinevich, 2010: 28).

Bu avantajlı coğrafi konuma uygun olarak İran İslam Cumhuriyeti Donanması İran'ın bölgedeki en büyük güç olma isteğini yansıtmakta ve konvansiyonel denizaltı, firkateyn ve korvet ile bir kaç amfibi gemi ve araçları bünyesinde bulundurmaktadır. Bu gemiler 2012'de Suriye, 2013'te Sudan'da olduğu gibi diplomatik amaçlarla İran Körfezi'nin ötesine de görevlendirilmektedir. Fakat donanmanın ana odak noktasını, “bölgeye herhangi bir Batılı gücün müdahalesine karşı koymak” şiarıyla, yabancı kuvvetlerin sahaya erişimini engellemek veyahut deniz manevra özgürlüğünü kısıtlamak ve caydırmak için ileri teknolojiyle bezenmiş gerilla taktikleri oluşturmaktadır. Doğrudan rakibiyle çatışmaktan kaçınan İran, Körfez'deki A2/AD kabiliyetlerini, deniz kuvvetlerini hafif ve dağınık tutarak ve taktik seviyede sürpriz vur-kaç taarruzları tertiplemek suretiyle en üst düzeye çıkarmayı hedeflemektedir. Bu maksatla çok sayıda güdümlü mermili hücum bot ve çeşitli karakol gemileri ile farklı güdümlü mermiler, toplar ve roketlerle teçhiz edilmiş çevik suüstü unsurlarına sahiptir. Bunların birçoğu, İran Devrim Muhafızları tarafından işletilmekte ve paralel donanmanın bir parçasını temsil etmektedir. Aynı zamanda ciddi bir mayın harbi yeteneğine sahip olan İran Deniz Kuvvetleri karaya konuşlu güdümlü mermiler, kıyı topçuları ve uçaklarla da desteklenmektedir. Yakın zamanda Rus menşeli Kilo sınıfı üç denizaltının modernizasyonunun yanında Körfez'in sığ sularında faaliyet gösterecek kifayette mini denizaltılar da donanmada aktif hizmette bulunmaktadır. Az sayıda sualtı taarruz komandosu taşıyabilen sualtı araçları Körfez'in yoğun deniz trafiği dikkate alındığında ses getirecek düzeyde harekât icra etme imkân ve kabiliyetini haizdir. Kıyısının jeostratejik avantajından faydalanan İran'ın geliştirdiği A2/AD Yaklaşımı, denizden güç aktarımını caydırmak ve deniz trafiğini risk altında tutmak için hızlı taarruz gemileri (*Fast Attack Craft/FAC*), denizaltı,



mayın, kıyı topçusu ve gemi savar füzelerinin bir kombinasyonunu içermektedir. Yakın zamanda İran, Rusya ve Çin'den önemli boyutta teknoloji transferiyle gemi inşa yeteneklerini ve güdümlü mermi imalini milli imkânlarla geliştirerek, A2/AD kabiliyetlerinde kayda değer artış sağlamıştır. Çin menşeli C-704 ve C-701 sistemlerinin birer kopyası olsa da milli kaynaklarla imal edilen kısa menzilli Nasr-1 ve Zafar gemisavar seyir füzelerinin yanında son yıllarda geliştirilmekte olan 300 km'lik bir menzile sahip Khalij Fars gemisavar balistik füzesi de rakibin sahaya erişimini engellemekte hesaba katılması gereken silahlar olarak kıymetlendirilmektedir (Speller, 2014: 183; Office of Naval Intelligence, 2009; DIA, 2017: 32).

Ayrıca Çin'in askerî teknoloji desteğiyle İran A2/AD yeteneklerini günden güne geliştirmektedir. ABD ile konvansiyonel bir harpte baş etmesi mümkün olmayan İran'ın Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'nda rakibinin harekâtını sekteye uğratabilecek gemisavar ve hava savunma sistemlerinin yanında süratli küçük bot ve deniz mayını teknolojilerine kayda değer düzeyde yatırım yaparak çok katmanlı, müşterek bir savunma tertibi ortaya koyma niyetini her daim pekiştirmektedir. Milan Vego'ya göre yakın gelecekte İran Donanması, güdümlü mermi ve çok namlulu roketatar taşıyan küçük süratli teknelerle sürü taktiğini merkeze alarak harekât icra etme becerisine sahip dünyadaki az sayıdaki ülkelerden biri olacaktır (Gentry, 2013; Vego, 2015: 32).

Ocak 2013'te İran Donanması, "Velayat 91" isimli altı günlük geniş kapsamlı deniz tatbikatında denizaltılar ile güdümlü mermi konulu gemi ve helikopterlerin iştirakiyle İran'ın sahaya girişi engelleme yeteneklerini önemli ölçüde test etmiştir. Tatbikatta İran, Hürmüz Boğazı, Basra ve Umman Körfezi'nde ABD Donanması'na karşı sahip olduğu kapasiteyi dünyaya sergileyen güçlü bir mesaj vermiştir. Benzer şekilde Şubat 2015'de İran Devrim Muhafız Birlikleri'nin deniz unsurlarıyla birlikte Ulu Peygamber IX (*Payambar-e-Azam 9*) adıyla Lark Adası, Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi'nde bir deniz tatbikatında jenerik senaryoda hedef olarak ABD Nimitz sınıfı bir uçak gemisinin küçük bir replikası kullanılmış ve ABD'nin deniz aşırı müdahale imkanlarına karşı İran'ın A2/AD yetenekleri tecrübe edilmiştir (Gady, 2015).

İran'ın Basra Körfezi'ne erişimi engellemek için kullanılabileceği muhtelif silah ve sistemleri içeren askeri gücünü giderek arttırması, ABD ve müttefikleri nazarında ciddi bir endişe kaynağı olmayı sürdürmektedir. Öyle ki 2007 yılında bizzat eski ABD Savunma Bakanı Robert Gates İran'ın balistik füze kabiliyetlerinin Ortadoğu'da bulunan tüm ülkelerin çıkarlarına büyük bir tehdit oluşturduğunu, hatta geliştirdiği gemi savar seyir füzeleri, sofistike mayınları ve hızlı taarruz araçlarıyla bölgede ABD'nin varlığına uzun vadede dikkate değer bir tehdit teşkil ettiğini ifade etmiştir (Gunzinger, 2011: 4).

## **Rusya Federasyonu**

Deniz ulaştırmasındaki düğüm noktalarını kontrol eden ABD Donanması 250'den fazla harp gemisi ve yüze yakın ülkedeki 516 üs zinciriyle yerini koruyor gözükse de gün geçtikçe artan meydan okumalar karşısında var olan küresel konumu bariz derecede tehlike altına girmektedir. Son dönemde Çin'i aratmayacak biçimde Rusya da, NATO'nun askerî üstünlüğünü dikkate alarak A2/AD yeteneklerini geliştirmek ve bu

sistemi konuşlandırdığı bölgelerde stratejik tesiri en üst noktaya çıkarmak için fark edilir atılımlar yapmaktadır. Moskova, 8 Mart 2014 tarihinde ilhak ettiği Kırım'da ABD ve NATO'nun Karadeniz'de varlık göstermesine karşılık olarak A2/AD kapasitesini belirgin bir düzeyde arttırarak daha reaktif bir karşılık verme yoluna gitmiştir. Moskova bununla yetinmeyip yakın çevre jeopolitiği stratejisi bağlamında ilk olarak Baltık (Kaliningrad Oblast), sonrasında Karadeniz (Kırım), Doğu Akdeniz (Tartus) ve hatta Arktik'te etki alanlarında daha önce pek de emsali görülmemiş düzeyde bir askerî hareketlilik ve caydırma profili izlemesi, NATO tarafından A2/AD'nin kapsama alanlarının (A2/AD bubbles) operasyonel yeteneklerini geliştirmekte bir hayli etkili olmuştur (Kaljurand, 2016: 177-178). Nitekim Rusya'nın güncel A2/AD yapılanması Suriye'den Kuzey Kutbu'nun ucuna kadar uzanan devasa bir hattı kapsamaktadır (Francis ve Manea, 2018: 477-505).

Moskova'nın A2/AD kabiliyetlerini Baltık Denizi boyunca Kaliningrad'da, Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de NATO ittifakını ve Avrupa ortaklıklarını zayıflatmak amacıyla saldırgan bir alan hâkimiyetine büründürmesi, uluslararası güvenlik ortamında ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Gerçekten de Rusya'nın A2/AD konuşlanmasını NATO'nun bölgedeki harekât özgürlüğüne belirgin düzeyde ket vuracak şekilde Doğu Akdeniz'den Kuzey Kutbu'na değin uzanan bir "Demir Perde"yi andırmaktadır. Elbette bahse konu bu kabiliyetlerin kâğıt üzerinde olduğunu, gerçekte bir bölgenin hem havadan hem de denizden tam anlamıyla engellenmenin mevcut platformların nicelik durumu göz önünde bulundurulduğunda pek de muhtemel görünmediğini not düşmek gerekir. Karadeniz dünyanın en yüksek yoğunlukta radar kaplama alanına sahip olsa da ABD donanma envanterindeki yüksek teknolojideki silah sistemlerine karşı tamamen engelleme hedefi çok da uygulanabilir gözükmemektedir. Bunun aksine Moskova, donanmanın tahkim edilmesini öne çıkaran yeni denizcilik doktrininde Rusya'nın kendi deniz yetki alanları dışında Atlantik Okyanusu, Kuzey Buz Denizi, Pasifik Okyanusu, Hazar Denizi ve Hint Okyanusu'ndaki menfaatini savunmak maksadıyla varlık göstereceğini, en üst perdeden ifade etmektedir (Studies Institute, Russia Maritime, 2015).

Rusya'nın tek sıcak deniz bağlantısı olan Karadeniz limanları, her zaman ülkenin ekonomik ve askerî çıkarlarına hizmet etmesinden dolayı, bu bölgede özellikle Rusya için yaşamsal bir stratejik deniz üssü olan Sivastopol üzerinden hâkimiyet kurmak Moskova tarafından ulusal bir beka meselesi olarak görülmektedir. Bunun yanında Rus siyasi ve askerî karar alıcıları, Güney Kafkasya'ya, Doğu Akdeniz'e, Ukrayna'ya ve hatta Avrupa'nın geri kalanına gerektiğinde kuvvet aktarımı girişiminde büyük ölçüde Karadeniz'deki deniz gücüne dayandığı aşikârdır. Keza Suriye'deki Rus askerî operasyonlarına en büyük katkının Karadeniz Filosu unsurlarınca verilmesi (Suriye Ekspresi<sup>4</sup>), önemli ölçüde bu kuvvetten mürettep Akdeniz Filosu'nun bölgedeki faaliyetleri de bu argümanı destekler düzeydedir (Coffey, 2018: 1-2).

<sup>4</sup> Suriye Ekspresi (*The Syrian Express*) Rus medyasının Suriye'deki Rus askerî varlığının ikmali ve Devlet Başkanı Beşşar Esad'a desteklemek için çıkarma gemilerinin Karadeniz'den Tartus limanı düzenli seferlerini tanımlamak için kullandığı bir terimdir. Bkz.

Bu doğrultuda Rusya, Karadeniz’de deniz kontrolünü sağlamak amacıyla Kırım Yarımadası’nda hava ve denizden gelebilecek tehditlere karşı çok katmanlı ve derinlemesine bir A2/AD savunma ağı oluşturmaktadır. İlk aşamada bölgedeki hava kuvvetlerini başta TU-22M3 Backfire tipi Soğuk Savaş Dönemi’ne ait caydırıcılığını koruyan bombardıman uçakları olmak üzere belirgin düzeyde takviye etmiş ve ayrıca kıyıya konuşlu seygar Bastion-P füze sistemini kurmuştur. Bu sistemde düşmanın uçak gemisi muharebe grubu veyahut su üstü filosunun denizden güç aktarımına karşı koyması hedeflenen kıyı radarına bağlı, 120 kilometreye kadar etkili süpersonik P-800 Oniks gemisavar füze bataryaları bulunmaktadır. Ayrıca, bu sistemlerin kara hedeflerini de yok etme kabiliyetine sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bu sistemdeki füze menzili aynı zamanda NATO ülkeleri olan Romanya ve Türkiye’nin de kıyılarını tehdit eder düzeydedir. Bununla birlikte bölgenin hava sahasını müdafaa etmekle görevli S-300PMU ve daha gelişmiş S-400 hava savunma bataryaları yer almaktadır. A2/AD savunma ağına ayrıca 500 km menzili, 10 metrenin altındaki CEP mesafesi<sup>5</sup> ve sesin 6 katından fazla hızı olan Iskander-M (SS-26) kısa menzilli taktik balistik füze sistemi de kullanılmaktadır. NATO’nun “SS-26 Stone” olarak tasnif ettiği bu füze sistemi, seygar platform olarak kolaylıkla kurulabilmesi sayesinde 20 dakika gibi kısa bir sürede operasyonel hâle gelebilmektedir. Bu konvansiyonel silahlarla icra edilen çok katmanlı savunmadaki boşluğu da elektronik harp sistemleri doldurmaktadır. Mesela, Krasukha elektronik harp sistemi (WRE) düşük yörüngeli casus uyduları, yer tabanlı radar, hava radarları (AWACS) ve hatta insansız hava araçlarına 150-300 kilometreden elektronik karıştırma yapabilme imkân ve kabiliyete sahip olduğu ifade edilmektedir (Smura, 2016: 1-2; Reškiewicz, 2020: 282).

Gerçekte, karada konuşlu uzun menzilli hava savunma, gemisavar sistemleriyle birlikte ayrıca erken ihbar radar ve elektronik harp sistemlerinin oluşturduğu komplike A2/AD ağı, Karadeniz’deki Rus deniz gücünün varlık göstermesine de önemli ölçüde destek çıkmaktadır. Çin’in A2/AD anlayışıyla örtüşecek biçimde, Rus stratejik planlayıcıları da rakip donanmaların harekât sahasına girmesini, burada faaliyet göstermesini veya konuşlanmasını önleme amacıyla A2/AD sisteminin donanma bacağına ciddi düzeyde bel bağlamak durumdadırlar. Bundan dolayı Moskova, Devlet Silahlanmaları Tedarik Programı’nda (SAP-2020) önceliği Karadeniz Filosu’na vererek bölgedeki sayısal üstünlüğünü korumak hedefindedir. Nitekim mevzu bahis tedarik programına göre 2020’lerin sonuna kadar Gorshkov sınıfı 6 firkateyn, Lada, Yasen ve gelişmiş Kilo sınıfı 6 denizaltı<sup>6</sup>, Ivan Gren sınıfı 2 amfibi çıkarma gemisi ve 4 adet sınıfı belirsiz harp gemisi

Andrew Osborn, Russia Expands Military Transport Fleet to Move Troops Long Distances, 2017. (2022, 24 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/uk-russia-navy-expansion-idUKKBN16E1Y4>

<sup>5</sup> Askeri balistik biliminde, bir silah sisteminin dairesel hata olasılığı üzerinden hassasiyetinin ölçülmesidir. İngilizce’de “Circular Error Probable”ın kısaltması olarak CEP ifadesi kullanılır. “Dairesel sapma oranı” olarak da kullanılmaktadır. Bilgi için bkz. *Dictionary of Military and Associated Terms*. S.v. Circular Error Probability. (2021, 13 Ağustos). Erişim Adresi: <https://www.thefreedictionary.com/Circular+Error+Probability>

<sup>6</sup> Bunların dışında Rus Haber Ajansı Tass tarafından 20 Mayıs 2022’de yayımlanan habere göre Pasifik Filosu, nükleer takatli balistik füze denizaltıları olan Yasen sınıfı (K-573) *Novosibirsk* ve Borei-A sınıfı (Proje 955A) (K-552) *Knyaz Oleg* ile geliştirilmiş Kilo sınıfı (Proje 636.3); dizel-elektrik tahrikli denizaltı olarak da (K-331) *Magadan*’ı 2022 yılında teslim almıştır. Bilgi için bkz. Navy Recognition, Three Submarines to Join the Pacific Fleet of Russian Navy in 2022. (2022, 10 Haziran). Erişim Adresi:

olmak üzere toplamda filoya 18 platform eklenmesi planlanmaktadır (Smura, 2016, 1-6). Yakın bir zamanda bu kabiliyetlerin önemli bir kısmına ulaşacak olan Rus Donanması, Kuzey, Baltık ve Pasifik filolarından gemi kaydırmak suretiyle devasa bir "Akdeniz Filosu" meydana getirebilmiştir. Hatta Ukrayna ile artan tansiyona dönük olarak 2022 yılının başından bu yana Rusya Federasyonu, Karadeniz Filosu başlıca 14 geminin yanı sıra Kuzey ve Baltık filolarından 6 adet de dâhil olmak üzere Akdeniz'den Karadeniz'e toplamda 20 adet harp gemisi kaydırmıştır. Buna ek olarak Ukrayna'nın işgaline hazırlık safhasında Rusya, Kuzey ve Baltık filolarından Karadeniz'e benzeri görülmemiş sayıda amfibi çıkarma gemisi<sup>7</sup> konuşlandırarak, büyük bir amfibi taarruz grubu oluşturmayı başarmıştır (Black Sea News, 2022).

Diğer taraftan, Soğuk Savaş Dönemi'nden beri süregelen Rus deniz doktrininde denizaltı filosu, ABD-NATO güçlerinin kritik havzalardaki harekâtına engel oluşturacak önemli stratejik nitelikteki bir kuvvet olarak kıymetlenmektedir. Bundan dolayı Rusya son zamanlarda yaklaşık 1,500 km menzille sahip Kalibr seyir füzelerini donanma envanterindeki neredeyse tüm suüstü-sualtı platformlarına entegre etme niyeti gütmektedir. Ayrıca bu füzelerle donatılmış Varshavyanka sınıfı (*Project 636.3 /geliştirilmiş Kilo sınıfı*) yeni konvansiyonel denizaltılardan altı adedini aktif hizmete sokarak bunları mevcut A2/AD savunma ağının içine dâhil etmiştir (Altman, 2016: 73-75).

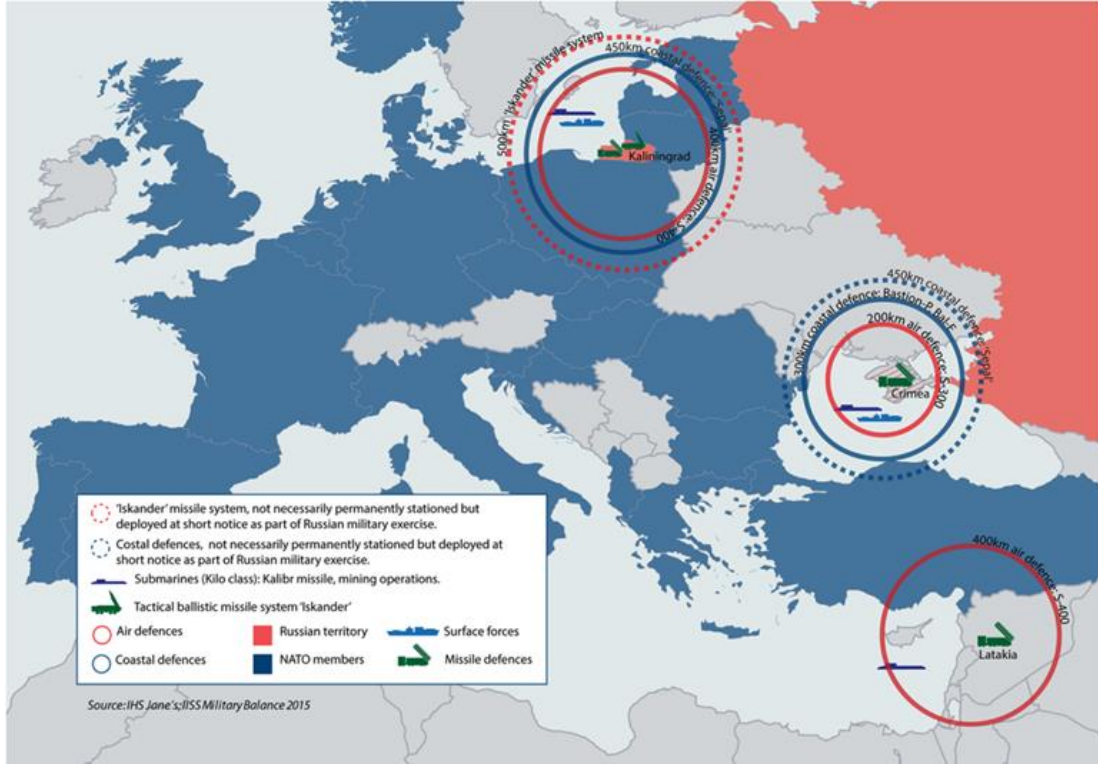
Gelgelelim, 24 Şubat 2022 tarihinde Rus Silahlı Kuvvetleri'nin Ukrayna'da başlattığı harekât ilk füze ve siber taarruzları, elektronik harp ve psikolojik harekât girişimleri, beklenenden çok daha düşük ölçekte ve etkinlikte kalmıştır. Oysa harekâtın başlamasından yaklaşık iki hafta önce, Rus harp gemileri Akdeniz ve Ege'de konuşlanarak bir deniz ablukası tesis etmeye çabalamış, böylelikle ABD'nin 6. Filosu unsurlarının ve diğer NATO harp gemilerinin Karadeniz'e erişimini engellemeye dönük bir tampon bölge oluşturmuştur. Elindeki A2/AD yeteneklerine güvenen Moskova, Kuzeyde, Baltık Denizi Filosu'nu da benzer şekilde konuşlandırarak NATO gemi ve uçaklarının hareket özgürlüğünü kısıtlayan bir savunma hattı oluşturmaya girişmiştir (Pinko, 2022). Ne var ki, Ukrayna'daki harekâta Rus Silahlı Kuvvetleri'nin stratejik, operasyonel ve taktik zafiyetlerine dair hızla artan kanıtlar, rakipleri nezdinde büyük yatırımları göze alarak kurduğu A2/AD üzerine kurulu "caydırıcı" gücün baştan beri bir "kâğıttan kaplan" (*paper tiger*) olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Uzun yıllardır Rusya askerî liderliğinin dünyaya pazarladığı uzun menzilli hassas taarruzlarla birlikte yıkıcı ve psikolojik etkisi yüksek harekât konseptinin düşmanı zayıflatacağı ve böylece

<https://www.navyrecognition.com/index.php/naval-news/naval-news-archive/2022/may/11747-three-submarines-to-join-the-pacific-fleet-of-russian-navy-in-2022.html>

<sup>7</sup> 26 Ocak 2022'de Baltık Filosu'na bağlı üç adet Ropucha sınıfı (Proje 775) amfibi çıkarma gemisi Cebelitarık Boğazı üzerinden Akdeniz'e girmiştir. 8 Şubat 2022'de Karadeniz'e giren bu gemiler şunlardır: (130) *Korolev*, (102) *Kaliningrad*, (127) *Minsk*. Aynı şekilde 27 Ocak 2022 tarihinde Kuzey Filosu'na ait üç büyük amfibi çıkarma gemisi de Cebelitarık Boğazı'ndan Akdeniz'e girmiştir. Bu gemiler de yine Ropucha sınıfı (012) *Olenegorskiy Gornyyak* ve (016) *Georgiy Pobedonosets*'in yanında Ivan Gren sınıfı (Proje 11711) amfibi çıkarma gemisi (117) *Petr Morgunov*'dur. Daha detaylı bilgi için bkz. Black Sea News, The Presence of Russian Warships in the Mediterranean Sea as of 10 May 2022. (2022, 9 Haziran). Erişim Adresi: <https://www.blackseanews.net/en/read/189129>

çok az konvansiyonel kuvvete ihtiyaç duyulacağı yaklaşımının Ukrayna'daki savaşta hiçbir surette karşılık bulmadığı açıktır (Dalsjö, Jonsson ve Norberg, 2022: 8-9).

Rus Silahlı Kuvvetleri'nin şimdiye kadarki oldukça kötü sayılabilecek performansı bir kenara Rusya'nın Karadeniz'deki A2/AD savunma ağının denizdeki en kritik unsuru olarak görülen 13.000 tonluk Slava sınıfı *Moskva* kruvazörünün (Proje 1164) batışı büyük bir yankı uyandırmıştır. Rus Haber Ajansı TASS gemide yangın çıktığını ve buna bağlı olarak cephaneye patlaması yaşandığını, Karadeniz'de fırtınalı havada yedeğe alınırken battığını açıklamaktadır. Ukrayna tarafının iddiası ise *Moskva* kruvazörünün iki adet Neptün tipi güdümlü gemi savar füzesiyle vurularak ağır hasar aldığı ve sonunda battığı yönündedir (Mevlütöğlü, 2022). Keşif-gözetleme ve füzeyle karşı platformun öz savunmasındaki kifayetsizlik, durumsal farkındalık noksanlığı, yangınla mücadele ve hasar kontrolündeki eğitimsizlik, 500'e yakın mürettebata sahip devasa bir kruvazörün kaderini mühürlemişe benzemektedir. Zamanında NATO'nun korkulu rüyası addedilen *Moskva* kruvazörünün batışı ile sonuçlanan sürecin nasıl başladığına dair somut veri bulunmasa da askerî yönden sonucu bir hayli çarpıcıdır. Öyle ki Rus Karadeniz Filosunun yalnızca amiral gemisi değil, aynı zamanda silah ve sensörler bakımından da en güçlü gemisi sayılan *Moskva*'nın kaybı, Rusya cenahındaki ağır psikolojik-onur kırıcı etkisinin yanında bölgedeki Rus A2/AD savunmasının zafiyet yaşamasına da meydan vermektedir. Özellikle amiral gemisinin kaybıyla birlikte yeni bir unsurun yerine ikame edilmesine kadarki süreçte Karadeniz Filosu'nun komuta ve kontrol görevinin icrasında sıkıntılar yaşanması kuvvetle muhtemel gözükmektedir. Bu da bölgede başta amfibi harekât gibi üst düzey komuta kontrole ihtiyaç duyan askerî operasyonların sekteye uğraması anlamına gelmektedir (Özberk, 2022). Yine de *Moskva*'nın kaybedilmesine rağmen Rus Karadeniz Filosu, rakiplerinin erişimini engellemek noktasında bölgedeki A2/AD savunma ağının önemli bir bileşeni olmayı sürdürmektedir (Sutton, 2020).



Şekil 2: NATO'nun doğu ve güney sınırları boyunca uzanan Rusya'nın tahmini A2/AD yetenekleri (<https://behorizon.org/russian-a2ad-strategy-and-its-implications-for-nato/>).

### A2/AD Uygulamasına Karşı ABD'nin İlk Reaksiyonu: Hava-Deniz Muharebe Konsepti

Çin, İran ve Rusya'nın A2/AD uygulamaları, ABD Donanması'nın hayati öneme sahip iki bölge olan Batı Pasifik ve Basra Körfezi'ne erişim ve gerektiğinde denizden güç aktarımı kabiliyetini korumakla ilgili stratejik bir seçimle karşı karşıya kalacağını güçlü bir şekilde göstermektedir. ABD'nin erişimini engellemeye dönük artan tehditlerin yarattığı zorlukları ele almak için bu tehditlerle karşılaşma olasılığı en yüksek olan iki kuvveti (hava ve deniz) yeni yaklaşımlar geliştirmeye yönlendirmiştir. Bu soruna çözüm olarak Hava-Deniz Muharebesi (*Air-Sea Battle*) küresel erişimin önündeki engeller üzerine önceki dönemlerde yapılmış analizlerle, Eylül 2009 itibariyle yeni tecrübeler ışığında ABD Donanması ve ABD Hava Kuvvetleri'nin işbirliği ile geliştirilmiş ve ilk açık kaynaklara düşen versiyonu Mayıs 2013'te yayımlanmıştır (Speller, 2014: 187).

Bu konsept, Çin'in hızla gelişen A2/AD kabiliyetleri ve benzer şekilde daha mütevazı olsa da İran'ın Basra'daki yapılanmasını kısıtlamak, gerekirse imha etmek ve yenmek için entegre, veri ağına dâhil olmuş şekilde derinliklere saldırı (*Networked, Integrated Attack-in-Depth To Disrupt, Destroy and Defeat - NIA/D3*) yeteneğine sahip kuvvetler geliştirmeyi ve küresel çapta harekât alanlarına yönelik A2/AD tehditlerini bertaraf etmeyi hedeflemektedir. Konseptin temel ilkesi, karmaşık yapıdaki deniz harekât ortamında deniz ve hava kuvvetlerinin müşterek yakın işbirliği ve komuta kontrol bağlamında iki kuvvetin sinerjisi üzerine kuruludur. Diğer bir ifadeyle "Hava-Deniz Muharebe" Konsepti, belirlenen hedefleri elde etmek ve harekât

sahasındaki üstünlüğü kazanmak maksadıyla, müşterek kuvvetlerin yakın entegrasyonunu mümkün kılacak ve akabinde hasmın A2/AD savunma zincirindeki kritik güvenlik açığını tespit edip, buralara eşgüdümlü ve derinlemesine taarruzlar tertiplenmesini içermektedir. Hasmın açılış hamlelerine karşı direnç gösteren, bir yandan da başta uzun menzilli tespit ve vuruş sistemlerini olmak üzere, harekât ağını köreltecek taarruzî girişimlerde bulunmak, Hava-Deniz Muharebe Konsepti'nin omurgasını teşkil etmektedir (ASBO, 2013: 4-5).

Bu konseptte ilk aşamada siber saldırıyla düşman komuta kontrol kabiliyetlerinin kısıtlanması ve reaksiyon kapasitesinin azaltılması yoluna gidilecek, hemen akabinde farklı üslerde konuşlu ABD Hava Kuvvetleri muhasımın savunma sistemlerine derinlemesine taarruz geliştirilecek; aldatma, görünmezlik (*stealth*), sürpriz ve belirsizlik unsurlarından azami fayda ile düşman hedeflemesinin karmaşık hâle getirilmesi sağlanacaktır. İkinci aşamada ise ABD deniz gücünün sahada daha rahat manevra icra edebileceği operasyonel koşulların oluşmasıyla birlikte, harp gemileri AEGIS savunma şemsiyesiyle deniz kontrolünü tesis edecek, ardından uçak gemilerindeki uçaklar ve diğer donanmadaki platformlarla müşterek darbe harekâtına girişecektir (Van Tol, 2010; Armstrong, 2016).

Daha henüz rüşünü ispat etmemiş Hava-Deniz Muharebe Konsepti'nin başta Çin, sonrasında Rusya ve kısmen İran'ın A2/AD alanlarının ortaya koyduğu tehdidi bertaraf etme noktasında etkili bir çözüm olduğuna ilişkin belirsizlikler hâlâ sürmektedir. Bilhassa bu konseptin operatif kurgusu içerisinde yer alan "düşman derinliğinde harekât" girişiminin Rusya ve Çin gibi geniş coğrafyaya veyahut cephe derinliğine sahip ülkelerin A2/AD alanlarında nasıl uygulanacağı hususu da ayrı bir belirsizlik faktörüdür. Ne var ki, ABD'li askerî yetkililer, bu sınırlamalar rağmen bu konseptin rakiplerin A2/AD uygulamalarına karşı ilk resmî doktrin olması ve geliştirmeye açık olması bakımından büyük önem atfetmektedirler (Bitzinger ve Raska, 2013: 7).

## Sonuç

A2/AD güncel bir kavram olmakla birlikte doktrinel gelişiminde en önemli referans noktaları yukarıda bahsi geçen tarihi tecrübelerdir. Bu tecrübeler ışığında elde edilen teorik yaklaşımlar, A2/AD Konsepti'nin kavramsal olarak deniz harp dinamikleri esaslarının üzerine kurulmasına da ön ayak olmuştur. Mahan'ın vurguladığı deniz hâkimiyeti fikri, ulaştırma hatlarının kontrolüne olanak sağlamanın yanında herhangi bir kısıtlama veya şarta bağlı kalmaksızın arzu edilen bölgede harekât icra etme özgürlüğünü de beraberinde getirmesi, A2/AD'nin ana hatlarını ortaya çıkaran geleneksel yaklaşımı yansıtmaktadır. Askerî eylemlerin başarıya ulaşabilmesindeki en önemli kaidelerden birisinin çatışma alanında hareket serbestisine sahip olunması yaklaşımı, A2/AD Konsepti'nin çıkış noktasını temsil etmektedir. Bu bağlamda harekât sahasına düşman unsurlarının dahlinin engellenmesi ve hareket serbestilerinden mahrum bırakılması, düşman kuvvetlerinde hem maddi hem de manevi olarak müspet bir etki yaratarak ciddi kayıplar vermelerine yol açılması, A2/AD Konsepti'nin ana temasını bir araya getirmektedir.

Aynı Alman kurmayların elinden çıkan Yıldırım Harbi Doktrini'nin (*Blitzkrieg*) 1940'taki harekât dinamiklerini sil baştan değiştirdiği gibi, uzun vadede erişimi engelleme ve bölgeden men etme teknolojileri ve doktrinleri de modern harbin karakterinin yeniden tanımlanmasına yol açacak bir potansiyele sahiptir. Günümüzde A2/AD, 19. yüzyılda İngiltere'nin, daha sonra günümüze kadar ABD'nin istediği deniz aşırı bölgeye güç intikali gerçekleştirme ve denizlerdeki hareket özgürlüğünü baltalamak için başta Çin ve Rusya, daha sonra İran'ın kendine özgü coğrafi, iktisadi ve teknolojik koşullarında başvurduğu yaratıcı doktrin temelli, daha güçlü rakibe karşı kuvvet çarpanı etkisi ortaya koyan bir konseptte dönüşmek üzeredir.

Bu yazıda da anlaşıldığı üzere Rusya, Çin ve İran'ın farklı yöntemlerle başvurduğu A2/AD uygulamalarının, ABD ve müttefiklerinin yüksek maliyetli, pahalı donanmalarını riske atamayacağı bir caydırıcılığa doğru ilerlediği kuşku götürmez bir gerçektir. Bundan ötürü ağır zayıttan kaçınan Batılı güçler, kendilerini riske ve kayıp olasılığına gereğinden fazla maruz bırakmadan, A2/AD'ye karşı başarı kaydetmenin alternatif yolunun artan müştereklik ve yüksek teknolojiye geçtiğini düşünmektedirler. Özellikle ABD ve NATO, rakip A2/AD kabiliyetlerini devreye soksa bile alan üstünlüğünü sağlayacak düzeyde donanma ve hava gücünü etkili koordine edecek, durumsal farkındalığı arttıracak teknolojik ve doktrinel atılımlar yapmanın peşindedirler. Rusya ve Çin'in ziyadesiyle güvendiği A2/AD savunma şemsiyesi, Batılı güçler nezdinde küresel güç dengesini değiştirme potansiyeline malik olmasa da taktik ve operatif seviye üzerinde ciddi olarak düşünülmesi gereken oyun bozucu kapasiteye erişme eşiğinde olduğu aşikârdır. Aynı şekilde İran'ın asimetrik yönü ağır basan A2/AD uygulamalarının da orta ve uzun vadede kendi coğrafyasına dönük askerî müdahale veyahut kuvvet aktarımına karşı hesaba katılması gereken bir caydırıcılığa sahip olacağına ilişkin emareler de bulunmaktadır. ABD'nin tüm bu tehdide karşı geliştirdiği, en yeni teknolojiyi bünyesinde barındıran, ağ merkezli, çok boyutlu ve müşterek yapıda icra edilen Hava-Deniz Muharebe Konsepti, kâğıt üzerinde A2/AD meydan okumasına karşı bir panzehir olarak karşımıza çıksa da henüz uygulama safhasına geçecek düzeyden oldukça uzak gözükmektedir.

Bu yazının kaleme alındığı tarihte süregelen Rusya-Ukrayna Savaşı, Rusların uzun yıllardır önemli kaynaklarını aktardığı ve dünyaya yüksek dozda bir caydırıcılık unsuru olarak sergilediği A2/AD ağının işlerliğini zedelese de hâlâ NATO ve Avrupalı rakipleri nezdinde ciddi bir tehdit olmayı sürdürmektedir. Rusya'nın uzun yıllar konvansiyonel gücüne ket vurma pahasına milli kaynaklarından aslan payını tahsis ederek inşa ettiği A2/AD savunma ağı, teknolojik ilerlemelere paralel olarak atide Çin'in önderliğinde Batılı güçlere zor zamanlar yaşatma noktasında kayda değer bir askerî potansiyel taşıdığını burada not etmek gerekir.



## Kaynakça

### Kitap

- Kipp, J. W. (1989). *Undersea Warfare in Russian And Soviet Naval Art 1853-1941*. Halifax: Dalhousie University Press.
- Echevarria I, A. J. (2014). *Toward An American Way of War*, Carlisle: U.S. Army War College, Strategic Studies Institute.
- Mahan, A. T. (1890). *The Influence of Sea Power Upon History. 1660–1783*. London: Sampson, Low, Marston & Co.
- Mercan, E. (2018). *II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mercan, E. (2020). *93 Harbi'nde Deniz Harekâtı*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Palmer, M. A. (2007). *Command At Sea: Naval Command And Control Since Sixteenth Century*. Boston: First Harvard University Press.
- Russell, A. L. (2017). *Strategic A2/AD in Cyberspace*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Speller, I. (2014). *Understanding of Naval Warfare*. New York: Routledge Publishing.
- Summers, H. G. (1995). *Pers Gulf War Almanac*. New York: Facts on File.
- Tangredi, S. (2013). *Anti-Access Warfare: Countering Anti-Access and Area Denial Strategies*. Annapolis: Naval Institute Press.
- Topuz, S. (2016). *Modern Deniz Harbini ve Denizler için Mücadeleyi Anlamak*. İstanbul: Alibi Yayıncılık.

### Editörlü Kitap

- Kaljurand, R. (2016). The Annexation of Crimea and its Implications for the Baltic States' Security, Andis Kudors (ed.), *Fortress Russia: Political, Economic, and Security Development in Russia Following the Annexation of Crimea and its Consequences for the Baltic States*, Centre for East European Policy Studies, Riga, 169-189.

### Tez, Rapor ve Proje

- Altman, J. (2016). Russian A2/AD in the Eastern Mediterranean A Growing Risk, *Naval War College Review*, Vol. 69, No: 1, 72-84.
- Bitzinger, Richard A. (2017). Chinese A2/AD Capabilities and the US Third Offset Strategy, *Countering Anti-Access/Area Denial Challenges Strategies and Capabilities Event Report*, . Rajaratnam School of International Studies, 3-8.
- Bitzinger, Richard A. ve Raska, Michael (2013). *The AirSea Battle Debate and the Future of Conflict in East Asia*, S. Rajarathnam School of International Studies: RSIS Policy Brief, 4.
- Owens, W. A. (1993). Joint Littoral Warfare: Our Future, *Johns Hopkins APL Technical Digest*, Vol. 14, No: 2, 90-93.
- Tritten, J. J. (1994). Naval Doctrine ... From The Sea, *Naval Doctrine Command Technical Report: 3-00-008*.
- Turner, S. (1977). The Naval Balance. Not Just a Numbers Game, *Foreign Affairs*, Vol.55, No.2, 339-354.
- Wemyss, M. J. (2016). *The Bear's Den: Russian Anti-Access/Area-Denial in the Maritime Domain*. (Yüksek Lisans Tezi). Alabama: Air Command and Staff College Air University.

### Makale

- Cheng, D. (2014). The U.S. Needs an Integrated Approach to Counter China's Anti-Access/Area Denial Strategy *Background*, No: 2927, 1-13.

- Cırdei, I. A. (2018). A2AD Concept in The Modern Security Environment, *International Conference Knowledge-Based Organization*, Vol. XXIV, No: 1, 50-57.
- Czajkowski, M. (2018). Chinese A2/AD Strategy: Political Implications For the Space Security, *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, Vol. XXII, No: 2, 69-89.
- Dalsjö, R., Jonsson, M. ve Norberg, J. (2022) A Brutal Examination: Russian Military Capability in Light of the Ukraine War, *Survival*, 64:3, 7-28.
- Giles K. ve Boulegue, M. (2019). Russia's A2/AD Capabilities: Real and Imagined. *US Army War College Quarterly: Parameters*, 49, No: 1, 21-36.
- Kaljurand, R. (2016). The Annexation of Crimea and its Implications for the Baltic States' Security, Andis Kudors (ed.), *Fortress Russia: Political, Economic, and Security Development in Russia Following the Annexation of Crimea and its Consequences for the Baltic States*, Centre for East European Policy Studies, Riga, 169-189.
- Reškiewicz, P.. (2020). Russian Anti-Access Potential (A2 / Ad) On The Crimean Peninsula. *Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego*. XIV. 1. 269-286.
- Sukhankin, S. (2018). From 'Bridge of Cooperation' to A2/AD 'Bubble: The Dangerous Transformation of Kaliningrad Oblast, *The Journal of Slavic Military Studies*, 31:1, 15-36.
- Online Kaynak**
- Air Sea Battle Office. (2013). Air-Sea Battle Service collaboration to Address Anti-Access & Area-Denial Challenges. <https://archive.defense.gov/pubs/ASB-ConceptImplementation-Summary-May-2013.pdf> adresinden alınmıştır (20 Haziran 2020).
- Anastasov, P. (2018). The Black Sea region: a critical Intersection. *NATO Review*. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2018/05/25/the-black-sea-region-a-critical-intersection/index.html> adresinden alınmıştır (25 Haziran 2020).
- Armstrong, B. J. (2016). The Shadow of Air-Sea Battle And The Sinking of A2/AD. *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2016/10/the-shadow-of-air-sea-battle-and-the-sinking-of-a2ad/> adresinden alınmıştır (25 Haziran 2020).
- Black Sea News, The Presence of Russian Warships in the Mediterranean Sea as of 10 May 2022, <https://www.blackseanews.net/en/read/189129> adresinden alınmıştır (09 Haziran 2022).
- Defence Intelligence Agency (2017). Iran Military Power: Ensuring Regime Survival and Securing Regional Dominance. [https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Iran\\_Military\\_Power\\_LR.pdf](https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Iran_Military_Power_LR.pdf) adresinden alınmıştır (13 Ağustos 2021).
- Defence Intelligence Agency (2017). Russia Military Power: Building A Military to Support Great Power Aspiration. <https://www.dia.mil/Military-Power-Publications/> adresinden alınmıştır (10 Temmuz 2020).
- Francis, T. ve Manea, O. (2018). The Black Sea and NATO in the Age of Access-Denial. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 18(3) <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-60052-0> adresinden alınmıştır (20 Temmuz 2020).
- From the Sea: Preparing the Naval Service for the Twenty-First Century (1992). *Department of the Navy*. <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a338570.pdf> adresinden alınmıştır (6 Aralık 2020).
- Gady, Franz-Stefan (2015). In A2/AD Showcase, Iranian Navy Sinks Nimitz Carrier Mock-Up. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2015/02/in-a2ad-showcase-iranian-navy-sinks-nimitz-carrier-mock-up/> adresinden alınmıştır (23 Temmuz 2020).

- Gentry, J. B. (2013). China's Role in Iran's Anti-Access / Area Denial Weapons Capability Development. *Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/chinas-role-irans-anti-access-area-denial-weapons-capability-development> adresinden alınmıştır (20 Temmuz 2020).
- Gibbons-Neff, T. (2015). Top NATO General: Russians starting to build air defense bubble over Syria. *Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2015/09/29/top-nato-general-russians-starting-to-build-air-defense-bubble-over-syria/> adresinden alınmıştır (20 Temmuz 2020).
- Holmes, J. R. (2012). Anti-Access and the 'Fortress-Fleet. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2012/09/anti-access-and-the-fortress-fleet/> adresinden alınmıştır (20 Temmuz 2020).
- Hutchens, M. E. ve William D. D., vd. (2017). Joint Concept for Access and Maneuver in the Global Commons A New Joint Operational Concept. *Joint Force Quarterly* 84. <https://ndupress.ndu.edu/Media/News/Article/1038867/joint-concept-for-access-and-maneuver-in-the-global-commons-a-new-joint-operati/> adresinden alınmıştır (20 Temmuz 2020).
- Joint Publication (JDP) 1 (2017). *Doctrine for the Armed Forces of the United States*. [https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp1\\_ch1.pdf](https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp1_ch1.pdf) adresinden alınmıştır (10 Ağustos 2021).
- Joint Publication (JDP) 3-02, (2021). *Amphibious Operations*. [https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3\\_02.pdf](https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_02.pdf) adresinden alınmıştır (10 Ağustos 2021).
- Kotani, T. (2013). China's Fortress Fleet-in-Being and its Implications for Japan's Security. *Center for Asian Studies*. *Asie.Visions* 62. <https://www.ifri.org/en/publications/enotes/asie-visions/chinas-fortress-fleet-being-and-its-implications-japans-security> adresinden alınmıştır (21 Temmuz 2020).
- Krepinevich, A. F. (2010). Why AirSea Battle?. *Center for Strategic and Budgetary Assessments*. <https://csbaonline.org/uploads/documents/2010.02.19-Why-AirSea-Battle.pdf> adresinden alınmıştır (23 Temmuz 2020).
- Lin, Ying Yu (2022). What the PLA Is Learning From Russia's Ukraine Invasion, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2022/04/what-the-pla-is-learning-from-russias-ukraine-invasion/> adresinden alınmıştır (10 Haziran 2022).
- McCarthy, C. J. (2014). Anti-Access/Area Denial: The Evolution of Modern Warfare. <https://www.usnwc.edu/Lucent/OpenPdf.aspx?id=95> adresinden alınmıştır (23 Temmuz 2020).
- Mevlütöğlü, A. (2022). Moskva'nın Batışı. *Siyah Gri Beyaz*, <https://www.siyahgribeyaz.com/2022/04/moskovann-bats.html> adresinden alınmıştır (11 Haziran 2022).
- Naval Operations Concept-10 (2010). Implementing The Maritime Strategy. <https://fas.org/irp/doddir/navy/noc2010.pdf> adresinden alınmıştır (23 Temmuz 2020).
- Navy Recognition (2022). Three submarines to join the Pacific Fleet of Russian Navy in 2022, <https://www.navyrecognition.com/index.php/naval-news/naval-news-archive/2022/may/11747-three-submarines-to-join-the-pacific-fleet-of-russian-navy-in-2022.html> adresinden alınmıştır (10 Haziran 2022).
- Office of Naval Intelligence. (2009). Iran's Naval Forces. From Guerilla [sic] Warfare to a Modern Naval Strategy. <https://fas.org/irp/agency/oni/iran-navy.pdf> adresinden alınmıştır (20 Temmuz 2020).
- Özberk, T. (2022). Are Rainy Days in Store for Russia's Black Sea Fleet Following the Sinking of the Moskva?. *Defence Procurement International*. <https://www.defenceprocurementinternational.com/features/sea/what-is-the-impact-of-losing-the-moskva-for-russias-black-sea-fleet> adresinden alınmıştır (12 Haziran 2022).

- Palazzo, A. (2016). Precision and the Consequences for the Modern Battlefield. *Small Wars Journal*. [https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/precision-and-the-consequences-for-the-modern-battlefield#\\_ednref7](https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/precision-and-the-consequences-for-the-modern-battlefield#_ednref7) adresinden alınmıştır (10 Temmuz 2020).
- Pinko, E. (2022). Opinion: The Role of Russia's Navy in the War in Ukraine. *i24News*. <https://www.i24news.tv/en/news/ukraine-conflict/1651156507-opinion-the-role-of-russia-s-navy-in-the-war-in-ukraine> adresinden alınmıştır (12 Haziran 2022).
- Sea Power 21: Projecting decisive Joint Capabilities (2002). *US Naval Institute Proceedings*. [https://www.med.navy.mil/sites/nmpdc/NMPDC%20Document%20Library/Study%20Guides/Sea Power 21 Projecting Decisive Joint Capabilities GUID.pdf?Mobile=1&Source=%2Fsites%2Fnmpdc%2F%5Fflayouts%2Fmobile%2Fview%2Easpx%3FList%3D1ffe3c5a%252Df0f5%252D4121%252Daf48%252D58789eab2a53%26View%3D10b53709%252D9779%252D4c06%252D8719%252D23909626f8e1%26RootFolder%3D%252Fsites%252Fnmpdc%252FNMPDC%2520Document%2520Library%252FStudy%2520Guides%26ViewMode%3DDetail%26CurrentPage%3D1](https://www.med.navy.mil/sites/nmpdc/NMPDC%20Document%20Library/Study%20Guides/Sea%20Power%2021%20Projecting%20Decisive%20Joint%20Capabilities%20GUID.pdf?Mobile=1&Source=%2Fsites%2Fnmpdc%2F%5Fflayouts%2Fmobile%2Fview%2Easpx%3FList%3D1ffe3c5a%252Df0f5%252D4121%252Daf48%252D58789eab2a53%26View%3D10b53709%252D9779%252D4c06%252D8719%252D23909626f8e1%26RootFolder%3D%252Fsites%252Fnmpdc%252FNMPDC%2520Document%2520Library%252FStudy%2520Guides%26ViewMode%3DDetail%26CurrentPage%3D1) adresinden alınmıştır (06 Aralık 2020).
- Smura, T. (2016). Russian Anti-Access Area Denial (A2AD) capabilities - implications for NATO. *Pulaski Policy Papers*. <https://pulaski.pl/en/russian-anti-access-area-denial-a2ad-capabilities-implications-for-nato/> adresinden alınmıştır (10 Haziran 2020).
- Studies Institute, Russia Maritime (2015). The 2015 Maritime Doctrine of the Russian Federation. *RMSI Research*. [https://digital-commons.usnwc.edu/rmsi\\_research/3](https://digital-commons.usnwc.edu/rmsi_research/3) adresinden alınmıştır (20 Haziran 2020).
- Sutton, H. I. (2022). Incredible Success Of Ukraine's Bayraktar TB2: The Ghost Of Snake Island. *Naval News*. <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/05/surprising-success-of-ukraines-bayraktar-tb2-the-ghost-of-snake-island/> adresinden alınmıştır (12 Haziran 2022).
- Tol, J. V. (2010). Air-Sea Battle: A Point-of-Departure Operational Concept. *Center for Strategic and Budgetary Assessments*. <https://csbaonline.org/research/publications/airsea-battle-concept/publication/1> adresinden alınmıştır (20 Temmuz 2020).

## Rusya-Ukrayna Savaşının Türkiye ile Ukrayna Arasındaki Dış Ticarete Etkisi

Bora ÖÇAL\*  
Mahmut Sami ÖZTÜRK\*\*

### Öz

Bu çalışmanın amacı Rusya-Ukrayna arasında meydana gelen savaşın Türkiye ile Ukrayna arasındaki dış ticarete olan etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye ile Ukrayna arasındaki ithalat ve ihracat rakamları hem miktar hem de dolar bazında 2021 ve 2022 yılları bazında ele alınmış ve 2021 ile 2022 yılları dış ticaret rakamları arasında farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. 2021 ve 2022 yıllarına ait verilerin kıyaslanabilmesi için 2022 yılında savaşın etkilerinin başladığı ve devam ettiği dönem aralığı ile 2021 yılındaki aynı dönem aralığı seçilmiştir. Savaş öncesi ve savaş sırasında dış ticaret konusunda farklılığın olup olmadığına ilişkin ithalat miktarı, ithalat tutarı, ihracat miktarı ve ihracat tutarı konusunda 4 farklı hipotez oluşturulmuştur. Hipotezlerin test edilmesi için Paired-Samples T Testinden faydalanılmıştır. Yapılan hipotez testleri neticesinde oluşturulan hipotezlerin tamamı kabul edilmiş ve savaş öncesi dönem ile savaş dönemi arasında dış ticaret rakamları konusunda anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. İthalat ve ihracat miktar ve tutarlarındaki farklılığın hangi ürün gruplarından kaynaklandığını tespit edebilmek için ise 2021 ve 2022 yılları için en çok artış ya da azalış gösteren ürün grupları araştırılmıştır. Çalışma neticesinde en çok göze çarpan sonuç ise; gıda ürünleri, hava araçları ve taşıtları ile silah sanayisine ait gereçlerin ihracatındaki meydana gelen önemli artışlar olmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Dış Ticaret, Rusya-Ukrayna Savaşı, Lojistik, Finansal Bilgi Yönetimi.

## The Effect of the Russia-Ukraine War on Foreign Trade Between Turkey and Ukraine

### Abstract

The aim of this study is to investigate the effect of the war between Russia and Ukraine on foreign trade between Turkey and Ukraine. For this purpose, the import and export figures between Turkey and Ukraine were handled on the basis of both quantity and dollar terms for the years 2021 and 2022, and it was investigated whether there was a difference between the foreign trade figures of the years 2021 and 2022. In order to compare the data for 2021 and 2022, the period in which the effects of the war began and continued in 2022 and the same period in 2021 were selected. Four different hypotheses have been formed on the quantity of import, amount of import, quantity of export and amount of export, regarding whether there is a difference in foreign trade before and during the war. Paired-Samples T Test was used to test the hypotheses. As a result of the hypothesis tests, all of the hypotheses were accepted and it was determined that there was a significant difference in foreign trade figures between the pre-war period and the war period. In order to determine which product groups caused the difference in import and export quantities and amounts, the product groups that showed the highest increase or decrease for the years 2021 and 2022 were investigated. The most striking result of the study is; there have been significant increases in the exports of food products, aircraft and vehicles, and equipment belonging to the weapon industry.

**Keywords:** Foreign Trade, Russia-Ukraine War, Logistics, Financial Information Management.

**Geliş/Received:** 15.10.2022

**Kabul/Accepted:** 20.12.2022

- **Etik Kurul İzni:** Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

\* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sivil Havacılık Yüksekokulu Havacılık Elektrik ve Elektronik Bölümü, [boraocal@sdu.edu.tr](mailto:boraocal@sdu.edu.tr), <https://orcid.org/0000-0003-0654-0131>.

\*\* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, [samiozturk@sdu.edu.tr](mailto:samiozturk@sdu.edu.tr), <https://orcid.org/0000-0002-7657-3150>.

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

## Giriş

Globalleşme ile birlikte ülke ekonomilerinin en temel odak noktalarının başında dış ticaret konusu gelmektedir. Dış ticaret sayesinde ülkeler ekonomik olarak daha fazla gelişme gösterebilmekte ve büyüebilmektedirler. Ülkeler arasındaki dış ticaret faaliyetleri ise birçok faktörden etkilenebilmektedir. Bu faktörlerden bazıları, sosyal ve siyasal gelişmeler, hastalıklar, salgınlar, ekonomik krizler, ekonomik gelişmeler, savaşlar ve benzeri durumlardır. Son zamanlarda dünya üzerinde ortaya çıkan bu ve benzeri durumlar nedeniyle ülkelerin dış ticaretleri ve ekonomileri önemli ölçüde etkilenmiştir. Özellikle son dönemde meydana gelen Rusya ile Ukrayna arasındaki savaş, başta Asya ve Avrupa olmak üzere hemen hemen bütün dünyayı etkisi altına almıştır.

Bu çalışmada Rusya ile Ukrayna arasında meydana gelen savaşın Türkiye ile Ukrayna arasındaki dış ticaret rakamlarına etkisinin olup olmadığı incelenmektedir. Dış ticaret bağlamında miktar yani birim açısından ithalat istatistikleri, tutar yani dolar bazında ithalat istatistikleri, miktar yani birim açısından ihracat istatistikleri ile tutar yani dolar bazında ihracat istatistikleri ele alınmıştır. Zaman konusunda ise; 2022 Yılı'nın Mart ayında etkisini göstermeye başlayan savaşın etkisini ortaya koyabilmek için aynı aylara ait 2021 yılı dış ticaret verileri ile 2022 yılına ait dış ticaret verileri karşılaştırılmıştır. En son 2022 yılı Haziran ayına ait verilere ulaşılabildiği için ise 2021 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran ayı verileri ile 2022 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran ayı verileri arasındaki fark araştırılmıştır. Farklılığın olup olmadığı konusunda 4 ayrı hipotez oluşturulmuş ve hipotez testleri yardımı ile çalışma sonuçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

## Kavramsal Çerçeve

Uluslararası alanda mal ve hizmet ticaretinin önündeki engellerin kaldırılması olarak tanımlanan ticari serbestleşme kavramı ile birlikte ülkeler, pek çok serbest ticaret anlaşması yapmışlardır. Bu anlaşmaların en önemli amaçlarından biri yerli firmaların önündeki engelleri kaldırarak bu firmalara ihracat fırsatı sağlamaktır. Böylece yerli firmaların da ekonomiye katkı sağlamasıyla birlikte ekonomik kalkınma da sağlanabilmektedir (Hur ve Park, 2011: 1293). Ülkelerin refah düzeylerinin en önemli göstergesi olan ekonomik kalkınma, ülkedeki kişi başına düşen gelir ya da gayri safi yurtiçi milli hâsıla (GSYİH) ile ölçülebilir. Ülkelerin bu değerleri incelenerek ülke ekonomik yapısı ve halkının refah düzeyi tespit edilebilir (Takım, 2010: 316). Uluslararası ticarete meydana gelen değişimler aynı oranda GSYİH'de değişimler ortaya çıkarır. Ülkeler arası ticaretin artması doğrudan GSYİH'sini artıracığı için ülkede yaşanan insanların gelir seviyesi ve refah düzeyi de aynı oranda artırmaktadır (Şerefli, 2016: 137).

Ekonomik kalkınmada önemli etkisi olan dış ticaret kavramı çerçevesinde Türkiye'nin yakın tarihi incelendiğinde; uluslararası ticarete var olma çabaları 1951 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) imzalanmasıyla başlamıştır (Yılmaz, 2022: 22). Bu anlaşmaya rağmen Türkiye dış ticareti, 1960-1980 yılları arasında ithal ürünler yerine yerli ürünlerin üretilmesi politikası üzerinde durmuş

ve özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında benimsenen sosyal devlet anlayışı ve Keynesyen politikaları nedeniyle korumacı bir yapıya sahiptir. Ancak 1980 yılından itibaren Türkiye ithal ikamesine dayanan ekonomi modelinden vazgeçerek ihracata dayalı bir ekonomi modelini benimsemiştir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 53-54). Son yıllarda ise; Türkiye'nin 2016-2021 yılları arasında ihracat gelirleri her geçen yıl artmış, ancak 2020 yılında yaşanan Covid-19 pandemisi nedeniyle bu gelirlerde bir miktar gerileme yaşanmıştır. Türkiye 2021 yılında yaklaşık 225,214 milyar dolarlık ihracat yapmıştır. En çok ihracat yaptığı ülke yaklaşık 19,311 milyar dolar ile Almanya olurken Almanya'yı ABD ve Birleşik Krallık izlemektedir. Ayrıca 2021 yılında yaklaşık 5,774 milyar dolarlık ihracatla Rusya 10. sıradayken Ukrayna ise 2,9 milyar dolar ile 20. sırada yer almaktadır. Yine Türkiye'nin 2016-2021 yılları arasındaki ithalat miktarları incelendiğinde ise dalgalı bir seyir göze çarpmaktadır. 2021 yılında yaklaşık olarak 271,425 milyar dolarlık ithalat yapılmıştır. En çok ithalat yapılan ülkeler olarak Çin ilk sırada iken 28,959 milyar dolar ile Rusya ikinci ve Almanya ise üçüncü sıradadır. Ukrayna ise yaklaşık 4,525 milyar dolar ile 12. sırada yer almaktadır (TUİK, 2022).

### Literatür Araştırması

Al ve Özdi (2017) çalışmalarında Karadeniz bölgesinin göreceli olarak özerk bir yapıya sahip olduğu ve bu bölgede bulunan en önemli ilişkilere sahip ülke ikilisinin Rusya ve Ukrayna olduğuna değinmişlerdir. Bu açıdan bölgenin siyasi ve ekonomik açıdan girift halde olan bu iki ülkenin, tarihsel ilişkileri ve özellikle enerji açısından uluslararası modern ekonomi politikalarını incelemişlerdir. Sonuç olarak bu bölgenin enerji, ekonomik ve jeo-stratejik politikaları açısından son derece önemli olduğu ve Rusya'nın tarih boyunca süregelen hedefleri doğrultusunda Ukrayna'nın vazgeçilemez bir konumda olduğu kanaatine varmışlardır.

Dinler (2018) yapmış olduğu çalışmasında Rusya ve Ukrayna'nın da içinde bulunduğu bölgenin jeopolitik önemi ve bu bağlamda Ukrayna'nın Avrupa Birliği ve Rusya açısından önemi üzerinde durmuştur. Yazar, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonrasında ABD ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin Rusya'ya siyasi ve ekonomik pek çok yaptırım uygulaması, bu ülkelerin Rus enerjisine olan ihtiyaçları nedeniyle başarılı olamadığından bahsetmiştir. Sonuç olarak Ukrayna özelinde yaşanan bu gerilimlerin Rusya ile batılı devletler arasında bir soğuk savaşa neden olmayacağı vurgulanmıştır.

Özer (2019) yapmış olduğu çalışmasında Türkiye'nin komşusu konumunda olan 12 ülke ile ticari ve siyasi ilişkilerini ele alarak bu ilişkilerin daha ileriye taşınması adına yapılması gereken konular hakkında inceleme yapmıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin komşu ülkelerle olan ihracatının toplam ihracatı içerisinde %15 ile %26 aralığında olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Yunanistan ve Ermenistan ile tarih boyunca gelen sorunları, Irak ve Suriye'de yaşanan siyasal istikrarsızlıklar ve Rusya ile yaşanan siyasal sorunlar neticesinde karşılıklı olarak uygulanan yaptırımlar, Türkiye'nin komşu ülkeler ile yapmış olduğu ticareti olumsuz yönde etkilediği kanaatine varmıştır.

Sezgin (2022) yapmış olduğu çalışmasında Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan savaşın Türkiye dış ticaretine olan etkilerini araştırmak amacıyla bu savaştan en fazla etkilenen sektörleri tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu çalışmada Türkiye'nin Ukrayna ve Rusya ile yaptığı dış ticaretindeki HTS kayıtlarını incelemiş ve sonuç olarak savaştan en çok etkilenecek sektörleri; tarım, motorlu kara taşıtları, makine üreticileri ve petrol yağları olarak tespit etmiştir. Ayrıca bu savaşın etkisi ile ortaya çıkacak enerji ve gıda fiyatlarındaki artışların da Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkileyebileceği tahmininde bulunmuştur.

Bakan (2022) yapmış olduğu çalışmasında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması sonrasında finansal piyasaların ve küresel ekonominin bu duruma verdiği olumsuz tepkileri, birtakım veriler ışığında incelemiştir. Bu kapsamda Ukrayna ve Rusya'ya enerji bağımlılığı nedeniyle Avrupa Birliği üyesi ülkelerin finansal piyasaları ve ekonomilerinin daha fazla etkileneceği tespit etmiştir. Yazar, bu savaşın finansal piyasaları olumsuz yönde etkileyeceği ancak bu durumun tek başına küresel çapta çok önemli bir etkiye sebebiyet vermeyeceği kanaatine varmıştır. Sonuç olarak yazar küresel çapta ortaya çıkacak etkinin savaşın süresine bağlı olduğunu vurgulamıştır.

Alkanalka vd. (2022) yapmış oldukları çalışmada Ukrayna ile Rusya arasında olan tarihsel bağlara ve Ukrayna'nın Rusya açısından jeo-politik ve jeo-stratejik önemine değinmişlerdir. Ayrıca savaşın başlamasından sonra Rusya'nın karşı karşıya kaldığı yaptırımlar ve uluslararası ticaret hacmi konusunda bilgiler vermişlerdir. Yazarlar bu kapsamda Türkiye-Rusya arasında gerçekleşen dış ticareti ürün bazında incelemiş ve en önemli ürün grubunun enerji olduğunu tespit etmişlerdir. Sonuç olarak yazarlar yanı başımızda seyreden sıcak savaş ve savaş sonrası ortaya çıkacak soğuk savaş ortamında Türkiye'nin dış ticaret açısından minimum 10 milyar dolarlık bir kayıp yaşayacağını öngörmektedirler.

Erol ve Alver (2022) yapmış oldukları çalışmalarında dış ticaret açısından limanların önemine değinmiş ve çalışma kapsamında Ukrayna ile Rusya arasında çıkan savaşın Trabzon Limanı üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Sonuç olarak bu savaşın Trabzon limanı için tehdit oluşturmakla birlikte farklı avantajlarda ortaya çıkardığını tespit etmişlerdir. Olumsuz etki olarak Covid-19 pandemisi döneminde azalmaya başlayan kömür ithalatının, savaşın başlaması ile birlikte yaklaşık olarak %81 oranında azalması olarak tespit etmişlerdir. Ancak savaşla birlikte Rus bandıralı gemilere uygulanan ambargoyu Trabzon Limanı'nın bir çıkış noktası olarak kullanılabilmesi açısından bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir.

Yılmaz (2022) yapmış olduğu çalışmasında Türkiye özelinde dış ticaret ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemek adına 1970-2019 yılları arasındaki veriler üzerinden araştırma yapmıştır. Yapılan testler sonucunda ekonomik kalkınmadan dış ticarete doğru bir nedensellik tespit edilmezken dış ticaretten ekonomik kalkınma yönünde nedensellik bağıntısı tespit etmiştir.

Esfandabadi vd. (2022) yapmış oldukları çalışmalarında savaşın; küresel çapta doğalgaz ve gübre sağlayıcısı rolünde olan Rusya ile tahıl ve yağlı tohum tedarikinde önemli rol oynayan Ukrayna arasında



ortaya çıkmasının enerji ve gıda sektörlerini ciddi şekilde etkilediğini belirtmişlerdir. Sonuç olarak ortaya çıkan enerji ve gıda krizi nedeniyle savaşın küresel çapta gıda ve enerji sistemleri üzerindeki potansiyel etkilerini incelemek adına nedensel döngü diyagramı tasarlamışlardır. Ayrıca ortaya çıkan gıda güvensizliğini önlemek ve bioyakıtta olan bağımlılığı azaltmak adına tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Painoli (2022) yapmış olduğu çalışmada 24 Şubat 2022’de başlayan savaşın küresel çapta barış ve güvenliği tehdit ettiği ve bu savaşın tüm dünyada ciddi etkiler yarattığından bahsetmiştir. Ayrıca Rusya ile Ukrayna arasında süregelen savaşın küresel ticaret ve ekonominin 3 temel unsuru üzerinde ciddi etkileri olduğu kanaatine varmıştır. Bu unsurları ise tedarik zinciri kesintileri, emtia fiyatları ve ekonomik yaptırımlar olarak ifade etmiştir. Sonuç olarak batı dünyasının karşı karşıya kaldığı bu kriz neticesinde Rusya’ya olan enerji bağımlılığını en aza indirmek adına hükümetlerin farklı alternatif arayışı içinde olduklarını belirtmiştir.

Stan vd. (2022) yapmış oldukları çalışmalarını Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan savaşın erken dönem ekonomik etkilerini incelemek adına yapmışlardır. Çalışmada hisse senedi piyasalarındaki düşüşler ile enerji piyasasında ortaya çıkan artışların küresel ekonomiyi ciddi şekilde etkilediğini tespit etmişlerdir. Enerji ve bazı emtiya piyasasının en önemli ihracatçısı durumunda olan Rusya’nın kısa vadede uygulanan ambargolarla baş edebileceği ancak bu ambargoların devam etmesi durumunda uzun vadede Rusya’nın küresel ekonomiden izole olabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca yazarlar ülkelerin tek bir ülkeden ithalat yapmak yerine ithalatçıları çeşitlendirmelerinin önemini vurgulamışlardır.

Ozili (2022) yapmış olduğu çalışmasını Ukrayna-Rusya savaşının küresel çapta etkilerini araştırmak adına yapmıştır. Yazar küresel çapta Rusya’ya uygulanan ambargoların temelinde Rusya’ya zarar vermek olsa da bu durumun küresel tedarik zincirini etkilediği ve dolayısıyla da küresel ekonomiye ciddi şekilde zarar verdiği kanaatinde. Savaşın başlaması ile birlikte küresel bazda hisse senedi piyasasında yaşanan düşüşler, gıda ve enerji piyasalarında meydana gelen artışların küresel çapta bir enflasyon artışına neden olduğu ve bu durumun halen devam ettiğini belirtmiştir.

Toraman (2022) yapmış olduğu çalışmada Türkiye’nin enerji kaynakları ve yeni ticaret koridorlarındaki güvenlik alanındaki rolünü incelemiştir. Ayrıca bu alanda Türkiye’nin güçlü bir konumda ve dünya ticaret ve siyasetinin önemli bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca yazar EastMed projesinin sürdürülebilirliğini kaybettiğini ve yeni dönemde Türkiye’nin de dâhil olduğu Tr-Med projesinin daha sürdürülebilir olduğu ayrıca doğu-batı yönünde gerçekleşen ticaretin ana koridorlarının Türkiye’ye kayacağı kanaatine varmıştır.

Sun ve Zhang (2022) yapmış oldukları çalışmalarında Ukrayna- Rusya savaşının patlak vermesinden sonra küresel borsalarda yaşanan dalgalanmanın incelenmesi adına 86 ülkede borsaya kayıtlı işletmelere ait verileri kullanarak analizler yapmışlardır. Yapılan analizler sonucunda tüm ülkeler savaştan olumsuz yönde etkilenmiştir. Ancak bu etkilenme, ülkeler bazında farklılıklar göstermektedir. Savaş, ABD borsalarını daha az etkilerken Polonya borsası üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır. Çalışma sonucunda Rusya’ya önemli ölçüde

bağımlı olan ülke borsalarının bu durumdan ciddi şekilde etkilendikleri ve diğer sektörlere kıyasla petrol ve gaz endüstrisinde faaliyet gösteren firmalarla askeri sanayideki firmaların daha yüksek getirilere sahip olduğu kanaatine varmışlardır.

Boungou ve Yatié (2022) yapmış oldukları çalışmalarında devam eden savaşın; ne kadar süreceği, batı yaptırımlarına karşı Rusya'nın nasıl karşılık vereceği, küresel ekonomi ve finans piyasalarının bu duruma vereceği tepkileri araştırmışlardır. Araştırmayı 94 ülke borsasında oluşan günlük getiriler üzerinden değerlendirmişlerdir. Yazarlar savaşın başlaması ile birlikte ülke borsalarının ciddi şekilde tepki verdiği ancak ilerleyen haftalarda küresel bazda bu tepkilerin zayıfladığı kanaatine varmışlardır. Ayrıca bu iki ülkeye komşu olan ülkeler ile çatışma ortamına son verilmesini talep eden Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin borsa endeks performanslarının daha düşük olduğunu tespit etmişlerdir.

## Uygulama

### Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın amacı, 2022 yılında Rusya ile Ukrayna arasında çıkan savaşın Türkiye ile Ukrayna arasındaki dış ticarete etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda savaşın dış ticarete olan etkisi; ithalat miktarı (birim ya da ağırlık) açısından, ithalat tutarı dolar bazında, ihracat miktarı (birim ya da ağırlık) açısından ve ihracat tutarı dolar bazında 4 ayrı başlıkta detaylı bir biçimde incelenmiştir. Çalışma kapsamında Türkiye ile Ukrayna arasındaki dış ticaret rakamları 4 ayrı başlıkta toplanmış ve 2021 ile 2022 yılları için yaklaşık 99 farklı ürün grubu (fasıl) bazında araştırılmıştır. Elde edilen verilerin analiz edilmesi neticesinde 2021 ve 2022 yılları arasında Türkiye ile Ukrayna arasındaki dış ticaret konusunda savaştan dolayı bir farklılığın olup olmadığı araştırılmak istenmiştir.

### Araştırmada Kullanılan Yöntem

Araştırma kapsamında elde edilen veriler için çeşitli istatistiksel analizler uygulanmış ve oluşturulan hipotezlerin test edilebilmesi için ise Paired-Samples T Testinden yararlanılmıştır. Paired-Samples T Testi ile iki farklı grup arasında anlamlı farklılık olup olmadığı test edilebilmektedir. Çalışmada savaş öncesindeki ve savaş esnasındaki iki farklı döneme ait dış ticaret verileri karşılaştırılacağı için Paired-Samples T Testi kullanılmıştır.

### Araştırmanın Sınırlılıkları

Rusya ile Ukrayna arasındaki savaş 2022 yılının Şubat ayı sonlarında başlamıştır. Savaşın etkileri Mart 2022'den itibaren hissedilmeye başlanmıştır. Araştırma verileri konusunda en son 2022 yılının Haziran ayı dış ticaret rakamlarına ulaşılmıştır. Çalışmada 2021 ve 2022 yılları karşılaştırılacağı için her iki yıla ait aynı aylar ve dönemler ele alınarak kıyaslama yapılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla; 2021 ve 2022 yılları kapsamında Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarına ait veriler kullanılmış ve analizler gerçekleştirilmiştir.

## Araştırmanın Özgün Değeri

Konu ile ilgili olarak literatürde yapılan kapsamlı araştırma neticesinde, bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak Rusya ile Ukrayna arasında süregelen savaşın Türkiye – Ukrayna dış ticareti etkisi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Rusya – Ukrayna savaşı öncesi ve savaş esnasında Türkiye ile Ukrayna arasındaki dış ticaretin karşılaştırılması ve yapılan çalışmanın güncel bir konuyu ele alması nedeniyle literatürdeki boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır.

## Oluşturulan Hipotezler

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezler aşağıda ayrı ayrı belirtilmektedir:

H<sub>1</sub>: Türkiye'nin Ukrayna'ya olan ithalatı (miktar cinsinden); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

H<sub>2</sub>: Türkiye'nin Ukrayna'ya olan ithalatı (dolar bazında); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

H<sub>3</sub>: Türkiye'nin Ukrayna'ya olan ihracatı (miktar cinsinden); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

H<sub>4</sub>: Türkiye'nin Ukrayna'ya olan ihracatı (dolar bazında); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

## Araştırma Kapsamında Oluşturulan Genel Dış Ticaret İstatistikleri

Uygulama kısmında öncelikle Türkiye ile Ukrayna arasındaki dış ticaret istatistiklerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda 2021 ve 2022 yılları Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran ayları için Türkiye ile Ukrayna arasındaki ithalat miktarı, ithalat tutarı, ihracat miktarı ve ihracat tutarı bilgileri en yüksek değere sahip ilk 20 ürün grubu bazında ayrı ayrı sunulmaktadır.

2021 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için en yüksek değere sahip ilk 20 ürün grubu bazında Türkiye ile Ukrayna arasındaki ithalat istatistikleri miktar cinsinden Tablo 1'de gösterilmektedir:

**Tablo 1.** 2021 yılı 4 Aylık Dönemde (Mart-Haziran) Kg Cinsinden İthalat İstatistikleri

	Ürün Grubu	İthalat (Kg)
1	Demir ve çelik	1.212.297.240
2	Metal cevherleri, cüruf ve kül	419.812.832
3	Gıda sanayiinin kalıntıları ve yemler	279.485.678
4	Hububat	248.609.771
5	Tuz, kükürt, toprak, çimento vb.	162.600.067
6	Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	119.757.169
7	İnorganik kimyasallar vb.	64.658.193
8	Yağlı tohum ve meyveler	31.238.399
9	Gübreler	22.763.653
10	Demir veya çelikten eşya	20.203.029
11	Plastikler ve mamulleri	18.689.593

12	Yağlar vb.	17.221.932
13	Mineral yakıtlar, yağlar vb.	10.633.094
14	Değirmencilik ürünleri vb.	7.903.681
15	Et vb.	6.084.670
16	Kağıt ve karton vb.	3.523.556
17	Un, nişasta vb.	1.425.053
18	Kazanlar, makinalar vb.	1.369.219
19	Meyve vb.	1.320.534
20	Muhtelif kimyasal maddeler	1.273.396

Tablo 1’de görüldüğü üzere 2021 yılında Türkiye ile Ukrayna arasında en yüksek ithalat miktarına sahip olan ürün grupları; demir ve çelik, metal cevherleri, cüruf ve kül, gıda sanayinin kalıntıları ve yemler ile hububattır.

2022 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için en yüksek değere sahip ilk 20 ürün grubu bazında Türkiye ile Ukrayna arasındaki ithalat istatistikleri miktar cinsinden Tablo 2’de gösterilmektedir:

**Tablo 2.** 2022 yılı 4 Aylık Dönemde (Mart-Haziran) Kg Cinsinden İthalat İstatistikleri

	Ürün Grubu	İthalat (Kg)
1	Hububat	449.974.314
2	Yağlı tohum ve meyveler	267.608.425
3	Metal cevherleri, cüruf ve kül	199.013.940
4	Gıda sanayinin kalıntıları ve yemler	91.946.607
5	Yağlar vb.	84.204.411
6	Demir ve çelik	82.874.470
7	Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	27.505.876
8	Tuz, kükürt, toprak, çimento vb.	13.239.452
9	Demir veya çelikten eşya	6.911.278
10	Et vb.	6.446.162
11	İnorganik kimyasallar vb.	5.929.805
12	Plastikler ve mamulleri	4.789.737
13	Değirmencilik ürünleri vb.	4.593.441
14	Suda yüzen taşıt araçları vb.	4.526.373
15	Çeşitli sebze ve meyveler	3.399.314
16	Meyve vb.	1.999.251
17	Muhtelif kimyasal maddeler	1.951.542
18	Sebze vb.	1.722.455
19	Demiryolu taşıtları ve malzemeleri	1.559.060
20	Kağıt ve karton vb.	1.405.567

Tablo 2’de görüldüğü üzere 2022 yılında Türkiye ile Ukrayna arasında en yüksek ithalat miktarına sahip olan ürün grupları; ilk sırada hububat olmak üzere sırasıyla yağlı tohum ve meyveler, metal cevherleri, cüruf ve kül, gıda sanayinin kalıntıları ve yemler ile yağlar ve benzeridir.

2021 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için en yüksek değere sahip ilk 20 ürün grubu bazında Türkiye ile Ukrayna arasındaki ithalat istatistikleri dolar bazında Tablo 3’de gösterilmektedir:

**Tablo 3.** 2021 yılı 4 Aylık Dönemde (Mart-Haziran) Dolar Bazında İthalat İstatistikleri

	Ürün Grubu	İthalat (Dolar)
1	Demir ve çelik	820.318.198
2	Metal cevherleri, cüruf ve kül	105.771.831
3	Gıda sanayiinin kalıntıları ve yemler	72.449.641
4	Hububat	69.400.234
5	İnorganik kimyasallar vb.	32.786.604
6	Plastikler ve mamulleri	29.661.134
7	Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	24.211.740
8	Yağlar vb.	23.147.198
9	Demir veya çelikten eşya	19.081.127
10	Yağlı tohum ve meyveler	18.123.914
11	Tuz, kükürt, toprak, çimento vb.	12.896.400
12	Elektrikli makina ve cihazlar vb.	12.454.999
13	Bakır ve bakırdan eşya	9.533.479
14	Et vb.	8.291.004
15	Gübreler	7.074.985
16	Kazanlar, makinalar vb.	6.305.458
17	Silahlar ve mühimmat	5.180.540
18	Mineral yakıtlar, yağlar vb.	4.696.844
19	Kağıt ve karton vb.	3.464.928
20	Vatka, keçe vb.	3.111.029

Tablo 3’de görüldüğü üzere 2021 yılında Türkiye ile Ukrayna arasında dolar bazında en yüksek ithalat tutarına sahip olan ürün grupları; demir ve çelik, metal cevherleri, cüruf ve kül, gıda sanayinin kalıntıları ve yemler, hububat ile inorganik kimyasallar ve benzeridir.

2022 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için en yüksek değere sahip ilk 20 ürün grubu bazında Türkiye ile Ukrayna arasındaki ithalat istatistikleri dolar bazında Tablo 4’de gösterilmektedir:

**Tablo 4.** 2022 yılı 4 Aylık (Mart-Haziran) Dönemde Dolar Bazında İthalat İstatistikleri

	Ürün Grubu	İthalat (Dolar)
1	Yağlı tohum ve meyveler	217.989.829
2	Yağlar vb.	158.421.141
3	Hububat	156.602.467
4	Demir ve çelik	60.006.367
5	Metal cevherleri, cüruf ve kül	41.453.735
6	Gıda sanayiinin kalıntıları ve yemler	28.073.138
7	Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	15.878.318
8	Demir veya çelikten eşya	13.311.219
9	Et vb.	12.114.109
10	Kazanlar, makinalar vb.	12.055.686
11	Elektrikli makina ve cihazlar vb.	9.114.123
12	Plastikler ve mamulleri	9.084.268
13	İnorganik kimyasallar vb.	7.904.236
14	Bakır ve bakırdan eşya	4.797.430
15	Çeşitli sebze ve meyveler	4.471.429
16	Meyve vb.	3.268.548
17	Demiryolu taşıtları ve malzemeleri	2.987.371
18	Değirmencilik ürünleri vb.	2.915.372
19	Tütün vb.	2.667.399
20	Kağıt ve karton vb.	2.213.606

Tablo 4’de görüldüğü üzere 2022 yılında Türkiye ile Ukrayna arasında dolar bazında en yüksek ithalat tutarına sahip olan ürün grupları; ilk sırada yağlı tohum ve meyveler, yağlar vb., hububat, demir ve çelik ile metal cevherleri, cüruf ve küldür.

2021 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için en yüksek değere sahip ilk 20 ürün grubu bazında Türkiye ile Ukrayna arasındaki ihracat istatistikleri miktar cinsinden Tablo 5’de gösterilmektedir:

**Tablo 5.** 2021 yılı 4 Aylık Dönemde (Mart-Haziran) Kg Cinsinden İhracat İstatistikleri

	Ürün Grubu	İhracat (Kg)
1	Tuz, kükürt, toprak, çimento vb.	532.840.299
2	Mineral yakıtlar, yağlar vb.	325.384.378
3	İnorganik kimyasallar vb.	85.924.365
4	Sebze vb.	72.360.740
5	Demir ve çelik	71.206.571
6	Gübreler	42.431.501
7	Meyve vb.	39.768.959
8	Kazanlar, makinalar vb.	22.631.365
9	Plastikler ve mamulleri	21.388.303
10	Demir veya çelikten eşya	17.725.980
11	Metal cevherleri, cüruf ve kül	13.859.530
12	Motorlu kara taşıtları vb.	10.216.208
13	Muhtelif kimyasal maddeler	9.805.534
14	Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	9.120.157
15	Un, nişasta vb.	8.198.207
16	Seramik mamulleri	5.592.844
17	Organik kimyasal ürünler	5.368.777
18	Elektrikli makina ve cihazlar vb.	5.161.297
19	Kauçuk ve kauçuktan eşya	4.824.733
20	Taş, alçı, çimentodan eşya	4.265.574

Tablo 5’de görüldüğü üzere 2021 yılında Türkiye ile Ukrayna arasında en yüksek ihracat miktarına sahip olan ürün grupları; tuz, kükürt, toprak, çimento vb., mineral yakıtlar, yağlar vb., inorganik kimyasallar vb., sebze vb. ile demir ve çelikten oluşmaktadır.

2022 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için en yüksek değere sahip ilk 20 ürün grubu bazında Türkiye ile Ukrayna arasındaki ihracat istatistikleri miktar cinsinden Tablo 6’da gösterilmektedir:

**Tablo 6.** 2022 yılı 4 Aylık Dönemde (Mart-Haziran) Kg Cinsinden İhracat İstatistikleri

	Ürün Grubu	İhracat (Kg)
1	Tuz, kükürt, toprak, çimento vb.	63.088.033
2	Sebze vb.	55.874.145
3	Mineral yakıtlar, yağlar vb.	48.863.033
4	Hububat	43.562.140
5	Un, nişasta vb.	36.090.313
6	Meyve vb.	31.033.551
7	İnorganik kimyasallar vb.	28.285.102
8	Demir ve çelik	27.806.340
9	Plastikler ve mamulleri	15.383.441
10	Metal cevherleri, cüruf ve kül	12.250.000

11	Kazanlar, makinalar vb.	4.880.866
12	Organik kimyasal ürünler	4.672.139
13	Motorlu kara taşıtları vb.	4.036.035
14	Çeşitli sebze ve meyveler	3.777.277
15	Gübreler	3.733.795
16	Demir veya çelikten eşya	3.529.923
17	Elektrikli makina ve cihazlar vb.	3.148.548
18	Sabun vb.	2.939.422
19	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	2.601.284
20	Örme eşya	2.546.029

Tablo 6’da görüldüğü üzere 2022 yılında Türkiye ile Ukrayna arasında en yüksek ihracat miktarına sahip olan ürün grupları ise; tuz, kükürt, toprak, çimento vb., sebze vb., mineral yakıtlar, yağlar vb., hububat ile un, nişasta ve benzeridir.

2021 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için en yüksek değere sahip ilk 20 ürün grubu bazında Türkiye ile Ukrayna arasındaki ihracat istatistikleri dolar bazında Tablo 7’de gösterilmektedir:

**Tablo 7.** 2021 yılı 4 Aylık Dönemde (Mart-Haziran) Dolar Bazında İhracat İstatistikleri

	Ürün Grubu	İhracat (Dolar)
1	Mineral yakıtlar, yağlar vb.	180.697.391
2	Kazanlar, makinalar vb.	122.322.099
3	Demir ve çelik	71.089.510
4	Motorlu kara taşıtları vb.	60.465.750
5	Plastikler ve mamulleri	52.438.660
6	Demir veya çelikten eşya	32.768.950
7	Sebze vb.	32.034.417
8	Örülmemiş giyim eşyası vb.	30.189.655
9	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	30.076.835
10	Elektrikli makina ve cihazlar vb.	25.432.264
11	Meyve vb.	21.989.397
12	Tuz, kükürt, toprak, çimento vb.	21.592.189
13	Gübreler	16.540.033
14	Örme eşya	15.974.342
15	İnorganik kimyasallar vb.	15.424.126
16	Kauçuk ve kauçuktan eşya	15.061.401
17	Mobilya vb.	9.708.048
18	Çeşitli sebze ve meyveler	8.651.163
19	Alüminyum ve eşyası	8.045.927
20	Kağıt ve karton vb.	7.833.212

Tablo 7’de görüldüğü üzere 2021 yılında Türkiye ile Ukrayna arasında dolar bazında en yüksek ihracat tutarına sahip olan ürün grupları; ilk sırada mineral yakıtlar, yağlar vb. olmak üzere, kazanlar, makinalar vb., demir ve çelik, motorlu kara taşıtları vb. ile plastikler ve mamulleridir.

2022 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için en yüksek değere sahip ilk 20 ürün grubu bazında Türkiye ile Ukrayna arasındaki ihracat istatistikleri dolar bazında Tablo 8’de gösterilmektedir:

**Tablo 8.** 2022 yılı 4 Aylık Dönemde (Mart-Haziran) Dolar Bazında İhracat İstatistikleri

	Ürün Grubu	İhracat (Dolar)
1	Mineral yakıtlar, yağlar vb.	55.458.753
2	Sebze vb.	36.380.547
3	Plastikler ve mamulleri	35.026.724
4	Un, nişasta vb.	32.343.565
5	Demir ve çelik	32.182.734
6	Örülmemiş giyim eşyası vb.	31.676.616
7	Hububat	28.058.653
8	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	26.884.259
9	Kazanlar, makinalar vb.	26.677.669
10	Motorlu kara taşıtları vb.	23.496.625
11	Dokunmuş diğer eşya vb.	20.537.017
12	Meyve vb.	18.733.600
13	Elektrikli makina ve cihazlar vb.	17.645.455
14	İnorganik kimyasallar vb.	17.164.490
15	Örme eşya	15.398.769
16	Çeşitli sebze ve meyveler	11.378.756
17	Seramik mamulleri	7.838.321
18	Kauçuk ve kauçuktan eşya	7.748.929
19	Tuz, kükürt, toprak, çimento vb.	7.613.009
20	Çeşitli mamul eşya	7.319.869

Tablo 8’de görüldüğü üzere 2022 yılında Türkiye ile Ukrayna arasında dolar bazında en yüksek ihracat tutarına sahip olan ürün grupları ise; ilk sırada mineral yakıtlar, yağlar vb. olmak üzere, sebze vb., plastikler ve mamulleri, un, nişasta ve benzeri ile demir ve çeliktir.

### Hipotez Testi Sonuçları

Çalışma kapsamında oluşturulan hipotezlere istatistiksel testler uygulanmış ve ulaşılan sonuçlar aşağıda ayrı ayrı aktarılmıştır.

$H_{Yokluk}$ : Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ithalatı (miktar cinsinden); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir.

$H_1$ : Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ithalatı (miktar cinsinden); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

$H_1$  hipotezine uygulanan Paired-Samples T Testi sonuçlarına göre elde edilen istatistiksel veriler Tablo 9’da sunulmaktadır:



**Tablo 9.** H<sub>1</sub> Hipotezine Ait Test Sonucu ve İstatistik Değerleri

	Hipotez Testi	t Değeri	df	Sig. Değeri	Hipotez Testi Sonucu
<b>Miktar Cinsinden İthalat</b>	Paired-Samples T Test	-2,709	197	<b>0,007</b>	<b>Kabul</b>

Tablo 9’da görüldüğü üzere yapılan hipotez testi neticesinde significance değeri  $0,007 < 0,05$  olduğu için H<sub>Yokluk</sub> hipotezi reddedilmiş ve H<sub>1</sub> hipotezi kabul edilmiştir. Yani Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ithalatı (miktar cinsinden); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir. Ulaşılan bu farklılığın yıllar itibariyle hangi ürün gruplarından kaynaklandığını tespit edebilmek için ise yüzde olarak en çok azalış gösteren ve en çok artış gösteren ürün grupları araştırılmış ve ulaşılan sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Türkiye ile Ukrayna arasındaki miktar cinsinden ithalat konusunda Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için 2021 ve 2022 yılları arasında yüzde olarak en çok azalış gösteren ilk 10 ürün grubu Tablo 10’da gösterilmektedir:

**Tablo 10.** İthalatta Kg Cinsinden En Çok Azalış Gösteren Ürün Grupları

	Ürün Grubu	Yüzde Azalış
1	Canlı hayvanlar	-%99
2	Hava taşıtları, parçaları vb.	-%98
3	Saatler ve parçaları	-%98
4	Adi metallere aletler vb.	-%98
5	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	-%94
6	Gübreler	-%94
7	Demir ve çelik	-%93
8	Canlı ağaç ve bitkiler	-%92
9	Tuz, kükürt, toprak, çimento vb.	-%92
10	İnorganik kimyasallar vb.	-%91

Tablo 10’da görüldüğü üzere miktar cinsinden ithalat konusunda en çok azalış gösteren ürün grupları; canlı hayvanlar, hava taşıtları ve parçaları, saatler ve parçaları, adi metallere aletler ve yenilebilen çeşitli gıda müstahzarları olmuştur.

Türkiye ile Ukrayna arasındaki miktar cinsinden ithalat konusunda Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için 2021 ve 2022 yılları arasında yüzde olarak en çok artış gösteren ilk 10 ürün grubu Tablo 11’de gösterilmektedir:

**Tablo 11.** İthalatta Kg Cinsinden En Çok Artış Gösteren Ürün Grupları

	Ürün Grubu	Yüzde Artış
1	Kakao ve kakao müstahzarları	%1.479.000
2	Özel dokunmuş mensucat vb.	%206.200
3	Halılar, yer kaplamaları vb.	%149.731
4	Ayakkabılar vb.	%43.575

5	Sentetik ve suni filamentler vb.	%29.886
6	Çeşitli sebze ve meyveler	%16.175
7	Örme eşya	%9.527
8	Suda yüzen taşıt araçlar vb.	%8.239
9	Pamuk vb.	%7.984
10	Motorlu kara taşıtları vb.	%4.121

Tablo 11’de görüldüğü üzere miktar cinsinden ithalat konusunda en çok artış gösteren ürün grupları ise; kakao ve kakao müstahzarları, özel dokunmuş mensucat, halılar, yer kaplamaları, ayakkabılar ve sentetik ve suni filamentler olmuştur.

$H_{Yokluk}$ : Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ithalatı (dolar bazında); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

$H_2$ : Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ithalatı (dolar bazında); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

$H_2$  hipotezine uygulanan Paired-Samples T Testi sonuçlarına göre elde edilen istatistiki veriler Tablo 12’de sunulmaktadır:

**Tablo 12.**  $H_2$  Hipotezine Ait Test Sonucu ve İstatistik Değerleri

	Hipotez Testi	t Değeri	df	Sig. Değeri	Hipotez Testi Sonucu
<b>Dolar Bazında İthalat</b>	Paired-Samples T Test	-2,371	197	<b>0,019</b>	<b>Kabul</b>

Tablo 12’de görüldüğü üzere yapılan hipotez testi neticesinde significance değeri  $0,019 < 0,05$  olduğu için  $H_{Yokluk}$  hipotezi reddedilmiş ve  $H_2$  hipotezi kabul edilmiştir. Yani Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ithalatı (dolar bazında); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir. Ulaşılan bu farklılığın yıllar itibariyle hangi ürün gruplarından kaynaklandığını tespit edebilmek için ise yüzde olarak en çok azalış gösteren ve en çok artış gösteren ürün grupları araştırılmış ve ulaşılan sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Türkiye ile Ukrayna arasındaki dolar bazında ithalat konusunda Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için 2021 ve 2022 yılları arasında yüzde olarak en çok azalış gösteren ilk 10 ürün grubu Tablo 13’de gösterilmektedir:

**Tablo 13.** İthalatta Dolar Bazında En Çok Azalış Gösteren Ürün Grupları

	Ürün Grubu	Yüzde Azalış
1	Saatler ve parçaları	-%98
2	Hava taşıtları, parçaları vb.	-%98
3	Canlı hayvanlar	-%97
4	Gübreler	-%94
5	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	-%93
6	Demir ve çelik	-%93
7	Canlı ağaç ve bitkiler	-%91
8	Başlıklar ve aksamı	-%85
9	Tuz, kükürt, toprak, çimento vb.	-%85
10	Mineral yakıtlar, yağlar vb.	-%84

Tablo 13’de görüldüğü üzere dolar bazında ithalat konusunda en çok azalış gösteren ürün grupları; saatler ve parçaları, hava taşıtları ve parçaları, canlı hayvanlar, gübreler ile yenilebilen çeşitli gıda müstahzarlarıdır.

Türkiye ile Ukrayna arasındaki dolar bazında ithalat konusunda Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için 2021 ve 2022 yılları arasında yüzde olarak en çok artış gösteren ilk 10 ürün grubu Tablo 14’de gösterilmektedir:

**Tablo 14.** İthalatta Dolar Bazında En Çok Artış Gösteren Ürün Grupları

	Ürün Grubu	Yüzde Artış
1	Özel dokunmuş mensucat vb.	%1.279.550
2	Kakao ve kakao müstahzarları	%581.511
3	Halılar, yer kaplamaları vb.	%70.253
4	Çeşitli sebze ve meyveler	%14.108
5	Sentetik ve suni filamentler vb.	%13.457
6	Ayakkabılar vb.	%7.267
7	Örme eşya	%4.569
8	Pamuk vb.	%4.315
9	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	%3.494
10	Yağlı tohum ve meyveler	%1.103

Tablo 14’de görüldüğü üzere dolar bazında ithalat konusunda en çok artış gösteren ürün grupları ise; özel dokunmuş mensucat, kakao ve kakao müstahzarları, halılar, yer kaplamaları, çeşitli sebze ve meyveler ile sentetik ve suni filamentlerdir.

$H_{Yokluk}$ : Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ihracatı (miktar cinsinden); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir.

$H_3$ : Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ihracatı (miktar cinsinden); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

$H_3$  hipotezine uygulanan Paired-Samples T Testi sonuçlarına göre elde edilen istatistiksel veriler Tablo 15’de sunulmaktadır:

**Tablo 15.** H<sub>3</sub> Hipotezine Ait Test Sonucu ve İstatistik Değerleri

	Hipotez Testi	t Değeri	df	Sig. Değeri	Hipotez Testi Sonucu
<b>Miktar Cinsinden İhracat</b>	Paired-Samples T Test	-2,794	197	<b>0,006</b>	<b>Kabul</b>

Tablo 15’de görüldüğü üzere yapılan hipotez testi neticesinde significance değeri  $0,006 < 0,05$  olduğu için H<sub>Yokluk</sub> hipotezi reddedilmiş ve H<sub>3</sub> hipotezi kabul edilmiştir. Yani Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ihracatı (miktar cinsinden); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir. Ulaşılan bu farklılığın yıllar itibariyle hangi ürün gruplarından kaynaklandığını tespit edebilmek için ise yüzde olarak en çok azalış gösteren ve en çok artış gösteren ürün grupları araştırılmış ve ulaşılan sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Türkiye ile Ukrayna arasındaki miktar cinsinden ihracat konusunda Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için 2021 ve 2022 yılları arasında yüzde olarak en çok azalış gösteren ilk 10 ürün grubu Tablo 16’da gösterilmektedir:

**Tablo 16.** İhracatta Kg Cinsinden En Çok Azalış Gösteren Ürün Grupları

	Ürün Grubu	Yüzde Azalış
1	Şemsiyeler vb.	-% 100
2	Suda yüzen taşıt araçlar vb.	-% 100
3	Süt ürünleri vb.	-% 99
4	Halılar, yer kaplamaları vb.	-% 94
5	Seramik mamulleri	-% 94
6	Et vb.	-% 93
7	Muhtelif kimyasal maddeler	-% 91
8	Gübreler	-% 91
9	Tuz, kükürt, toprak, çimento vb.	-% 88
10	Albüminoid maddeler vb.	-% 86

Tablo 16’da görüldüğü üzere miktar cinsinden ihracat konusunda en çok azalış gösteren ürün grupları; şemsiyeler, suda yüzen taşıt araçlar, süt ürünleri, halılar ve yer kaplamaları ile seramik mamulleri olmuştur.

Türkiye ile Ukrayna arasındaki miktar cinsinden ihracat konusunda Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için 2021 ve 2022 yılları arasında yüzde olarak en çok artış gösteren ilk 10 ürün grubu Tablo 16’da gösterilmektedir:

**Tablo 17.** İhracatta Kg Cinsinden En Çok Artış Gösteren Ürün Grupları

	Ürün Grubu	Yüzde Artış
1	Kabuklu deniz hayvanları vb.	%15.020
2	Kişisel eşyalar	%3.822
3	Hava taşıtları, parçaları vb.	%3.016
4	Barut ve patlayıcı maddeler vb.	%2.157
5	Hububat	%1.284
6	Gıda sanayiinin kalıntıları ve yemler	%678
7	Sakız, reçine vb.	%450
8	Yağlar vb.	%442
9	Un, nişasta vb.	%340
10	Sentetik ve suni devamsız lifler	%177

Tablo 17’de görüldüğü üzere miktar cinsinden ihracat konusunda en çok artış gösteren ürün grupları ise; kabuklu deniz hayvanları, kişisel eşyalar, hava taşıtları ve parçaları, barut ve patlayıcı maddeler ile hububat olmuştur.

$H_{Yokluk}$ : Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ihracatı (dolar bazında); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir.

$H_4$ : Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ihracatı (dolar bazında); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

$H_4$  hipotezine uygulanan Paired-Samples T Testi sonuçlarına göre elde edilen istatistiksel veriler Tablo 18’de sunulmaktadır:

**Tablo 18.**  $H_4$  Hipotezine Ait Test Sonucu ve İstatistik Değerleri

	Hipotez Testi	t Değeri	df	Sig. Değeri	Hipotez Testi Sonucu
<b>Dolar Bazında İhracat</b>	Paired-Samples T Test	-5,729	197	<b>0,000</b>	<b>Kabul</b>

Tablo 18’de görüldüğü üzere yapılan hipotez testi neticesinde significance değeri  $0,000 < 0,05$  olduğu için  $H_{Yokluk}$  hipotezi reddedilmiş ve  $H_4$  hipotezi kabul edilmiştir. Yani Türkiye’nin Ukrayna’ya olan ihracatı (dolar bazında); Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir. Ulaşılan bu farklılığın yıllar itibarıyla hangi ürün gruplarından kaynaklandığını tespit edebilmek için ise yüzde olarak en çok azalış gösteren ve en çok artış gösteren ürün grupları araştırılmış ve ulaşılan sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Türkiye ile Ukrayna arasındaki dolar bazında ihracat konusunda Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için 2021 ve 2022 yılları arasında yüzde olarak en çok azalış gösteren ilk 10 ürün grubu Tablo 19’da gösterilmektedir:

**Tablo 19.** İhracatta Dolar Bazında En Çok Azalış Gösteren Ürün Grupları

	Ürün Grubu	Yüzde Azalış
1	Şemsiyeler vb.	-%100
2	Suda yüzen taşıt araçlar vb.	-%100
3	Kıymetli taşlar vb.	-%100
4	Süt ürünleri vb.	-%95
5	Halılar, yer kaplamaları vb.	-%95
6	Et vb.	-%90
7	Gübreler	-%82
8	Demir veya çelikten eşya	-%81
9	Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	-%81
10	Albüminoid maddeler vb.	-%80

Tablo 19’da görüldüğü üzere dolar bazında ihracat konusunda en çok azalış gösteren ürün grupları; şemsiyeler, suda yüzen taşıt araçlar, kıymetli taşlar, süt ürünleri ile halılar ve yer kaplamalarıdır.

Türkiye ile Ukrayna arasındaki dolar bazında ihracat konusunda Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran dönemleri için 2021 ve 2022 yılları arasında yüzde olarak en çok artış gösteren ilk 10 ürün grubu Tablo 20’de gösterilmektedir:

**Tablo 20.** İhracatta Dolar Bazında En Çok Artış Gösteren Ürün Grupları

	Ürün Grubu	Yüzde Artış
1	Kabuklu deniz hayvanları vb.	%11.916
2	Kişisel eşyalar	%4.474
3	Barut ve patlayıcı maddeler vb.	%2.410
4	Hububat	%1.832
5	Başlıklar ve aksamı	%1.439
6	Sakız, reçine vb.	%660
7	Gıda sanayiinin kalıntıları ve yemler	%507
8	Un, nişasta vb.	%442
9	Yağlar vb.	%437
10	Hava taşıtları, parçaları vb.	%435

Tablo 20’de görüldüğü üzere dolar bazında ihracat konusunda en çok artış gösteren ürün grupları ise; kabuklu deniz hayvanları, kişisel eşyalar, barut ve patlayıcı maddeler, hububat ve başlıklar ve aksamlarıdır.

## Sonuç

Bu çalışmada Rusya ile Ukrayna arasında çıkan savaşın Türkiye ve Ukrayna arasındaki dış ticarete olan etkisi araştırılmıştır. 2022 yılı Şubat ayı sonlarında ortaya çıkan savaş etkilerini 2022 Mart ayı itibariyle tüm dünyada göstermeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu savaş birçok ülkeyi olduğu gibi ülkemizi de farklı açılardan etkilemiştir. Yapılan çalışmada savaşın iki ülke arasındaki ithalat ve ihracata olan etkisi analiz edilmiştir.

Meydana gelen etkiyi ölçebilmek için Türkiye ve Ukrayna arasındaki dış ticaret verileri 4 başlık altında ele alınmıştır. Bunlar miktar yani birim açısından ithalat istatistikleri, tutar yani dolar bazında ithalat istatistikleri,

miktar yani birim açısından ihracat istatistikleri ile tutar yani dolar bazında ihracat istatistiklerinden oluşmaktadır.

Verilerin elde edilmesi konusunda en son 2022 yılının Haziran ayı verilerine ulaşılabildiği için Haziran ayından sonraki veriler analize dâhil edilememiştir. Savaş etkisini 2022 Mart ayında gösterdiği için ise analize Mart ile Haziran ayı arasındaki veriler dâhil edilmiştir. Savaş öncesi ile savaş döneminin kıyaslanabilmesi için 2021 yılı savaş öncesi dönem için ve 2022 yılı savaş dönemi için aynı aylar ele alınmıştır. Dolayısıyla savaş öncesi ve savaş döneminin farkının ortaya konulabilmesi için 2021 yılının Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran ayları ile 2022 yılının Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran ayları karşılaştırılmıştır.

Dış ticaret konusunda savaşın etkisinin incelenebilmesi için çalışmada 4 ayrı hipotez oluşturulmuştur. 4 Hipotezde miktar cinsinden ithalat, dolar bazında ithalat, miktar cinsinden ihracat ve dolar bazında ihracat konusunda 2021 ve 2022 yılı dış ticaret rakamlarında farklılık olup olmadığı ortaya konulmuştur. Yapılan Paired-Samples T Testleri neticesinde hipotezler test edilmiş ve hipotez testleri neticesinde 4 hipotez de kabul edilmiştir. Dolayısıyla savaş öncesi ve savaş dönemi arasında miktar cinsinden ithalat, dolar bazında ithalat, miktar cinsinden ihracat ve dolar bazında ihracat konularında dış ticaret rakamlarının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Tespit edilen bu farklılığın hangi ürün gruplarından kaynaklandığını araştırmak için ise 2 yıl arasında yüzde olarak en çok azalış gösteren ve en çok artış gösteren ürün grupları incelenmiştir.

Yapılan araştırmalar neticesinde canlı hayvanlar, hava taşıtları ve parçaları, saatler, çeşitli metal aletler, gübreler ve çeşitli gıda maddelerinin ithalatında hem miktar hem de tutar olarak azalış göze çarpmaktadır. Bunun aksine ise kakao, özel dokumalar, halılar, ayakkabılar, çeşitli sebze ve meyveler ile sentetik malzemelerin ithalatında hem miktar hem de tutar açısından artış gözlemlenmiştir.

Yine araştırma sonuçlarına göre, şemsiyeler, suda yüzen taşıt araçlar, kıymetli taşlar, süt ürünleri, halılar ve seramik ürünlerin ihracatında hem miktar hem de tutar olarak azalış dikkat çekmektedir. Bununla birlikte kabuklu deniz hayvanları, kişisel eşyalar, hava taşıtları ve parçaları, barut ve patlayıcı maddeler, başlıklar ve aksamı ile hububatın ihracatında hem miktar hem de tutar açısından artış göze çarpmaktadır.

Çalışma bulgularının neticesinde görülmüştür ki, savaş etkisini en çok gıda ve silah sanayinde göstermektedir. Ülkemizin tarım ile gıda alanlarında ve özellikle hava araçları başta olmak üzere savunma sanayinde gösterdiği ve göstereceği gelişmeler gelecekte hem ülke içi üretimi, istihdamı ve gelir seviyesini artıracak hem de özellikle ihracat konusunda dış ticarete önemli ölçüde katkılar sağlayabilecektir.

**Yazar Katkıları:** Çalışmanın tamamı iki yazarın ortak ve eşit katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

**Çıkar Beyanı:** Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır. Yazarlar iş birliği içerisinde çalışmayı hazırlamıştır.

### Kaynakça

- Al, A. ve Özdiş, B. (2017). Karadeniz'in uluslararası politik ekonomisi: Rusya ve Ukrayna ilişkilerinin yeniden analizi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 151-167.
- Alkanalka, M., Önder, E., & Bolgün, E. (2022). Rusya-Ukrayna savaşı, Ülke Politikaları Vakfı, 2022 Haziran Sayısı, 51-63.
- Akyıldız, H. ve Eroğlu, Ö. (2004). Türkiye Cumhuriyeti dönemi uygulanan iktisat politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 43-62.
- Bakan, S. (2022). Savaş, dünya ekonomisi ve finansal piyasalar için de felaket mi?. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 59-74.
- Boungou, W. ve Yatié, A. (2022). The impact of the Ukraine–Russia war on world stock market returns. *Economics Letters*, 215, 110516.
- Dinler, M. (2018). Jeopolitik çerçevede Ukrayna-Rusya gerilimi (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Erol, S. ve Alver, M. (2022). Ukrayna-Rusya savaşının Trabzon Limanı'na etkileri. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 13 (1), 29-38.
- Esfandabadi, Z. S., Ranjbari, M. ve Scagnelli, S. D. (2022). The imbalance of food and biofuel markets amid Ukraine-Russia crisis: A systems thinking perspective. *Biofuel Research Journal*, 34, 1640-1647.
- Hur, J. ve Park, C. (2011). Do free trade agreements increase economic growth of the member countries?. *Journal of World Development*, 40 (7), 1283-1294.
- Ozili, P. K. (2022). Global economic consequence of Russian invasion of Ukraine. Available at SSRN.
- Özer, A. C. (2019). Türkiye'nin komşu ülkelerle ticareti üzerine bir değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 292-313.
- Painoli, G. K. (2022). Ukraine Russia conflict: It's social and economic Implications. *International Journal of Research and Analysis in Commerce and Management*, 1 (1), 7-7.
- Sezgin, V. (2022). How will Ukraine-Russia war affect Turkish trade?. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2), 546-557.
- Stan, S. N., Strateanu, A. G. ve Udrea, L. (2022). Global economic influences generated by the current Ukraine-Russia conflict. *Annals of "Valahia" University of Târgoviște. Agriculture*, 14 (1), 19-24.
- Sun, M. ve Zhang, C. (2022). Comprehensive analysis of global stock market reactions to the Russia-Ukraine war. *Applied Economics Letters*, 1-8.
- Şerefli, M. (2016). Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (3), 136-143.
- Takım, A. (2010). Türkiye'de GSYİH ile ihracat arasındaki ilişki: Granger nedensellik testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2), 315-330.
- Toraman, Y. (2022). Turkey's role in silk road routes: energy supply security of european union after Ukraine–Russian war. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 9 (1), 16-26.
- TUİK (2022, Ağustos). Dış Ticaret. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>.
- Yılmaz, F. (2022). Ekonomik büyüme ve dış ticaret bağıntısı: Türkiye örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (1), 21-32.



## Ergenlerde Yaşam Doyumunun Yordayıcısı Olarak Duygu Düzenleme

Mehmet Enes SAĞAR\*

### Öz

Bu çalışmada duygu düzenleme (yeniden değerlendirme ve bastırma) değişkeninin ergenlerin yaşam doyumu düzeylerini ne kadar yordadığı incelenmiştir. Araştırma ilişkisel tarama modeline dayalı olarak yürütülmüştür. Çalışmanın araştırma grubunu 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Ege Bölgesinde bir lisede öğrenim gören 129 (%51.1) erkek, 135 (%48.9) kız olmak üzere toplam 264 lise öğrencisi oluşturmuştur. Araştırma grubuna ilişkin yaş ortalaması 16.09 olarak belirlenmiştir. Veri toplama araçları olarak “Yaşam Doyumu Ölçeği”, “Duygu Düzenleme Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırmada veriler çoklu doğrusal regresyon analiz (adimsal) yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda, ergenlerde yaşam doyumunu birinci sırada duygu düzenleme ölçeğinin “yeniden değerlendirme” alt boyutunun ve ikinci sırada ise duygu düzenleme ölçeğinin “bastırma” alt boyutunun anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Ergen, Yaşam Doyumu, Duygu Düzenleme, Yeniden Değerlendirme, Bastırma

## Emotion Regulation as a Predictor of Life Satisfaction in Adolescents

### Abstract

In this study, the predictive role of emotion regulation (reappraisal and suppression) variables on life satisfaction levels of adolescents was examined. The research was conducted based on the relational survey model. The research group of the study consisted of 264 high school students, 129 (%51.1) males and 135 (%48.9) females, studying in a high school in the Aegean Region in the 2021-2022 academic year. The mean age of the research group was determined as 16.09. “Life Satisfaction Scale”, “Emotion Regulation Questionnaire” and “Personal Information Form” were used as data collection tools. In the study, the data were analyzed with the multiple linear regression analysis (stepwise) method. As a result of the research; it was determined that the variables of “reappraisal” in the first rank and “suppression” in the second place significantly predicted emotion regulation.

**Keywords:** Adolescent, Life Satisfaction, Emotion Regulation, Reappraisal, Suppression

**Geliş/Received:** 25. 03. 2022

**Kabul/Accepted:** 23.09.2022

• **Etik Kurul İzni:** Bu çalışma için, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 11.03.2022 tarih ve 2022/88 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır.

### Giriş

İyi oluş ve mutluluğa ulaşmayı sağlayan faktörler yaşamda merak uyandıran önemli konular arasındadır. Kişinin ruh sağlığını pozitif yönde etkileyerek yaşamdan doyum almasına olanak tanıyan önemli pozitif psikoloji kavramlarından yaşam doyumunu, görünür yaşam kalitesinin göstergelerinden bir tanesidir. Zihinsel ve fiziksel sağlık göstergeleriyle birlikte, bireylerin ne kadar iyi geliştiğini ifade eden bu kavram oldukça dikkat çeken konular arasında yerini almaktadır (Diener, 1984: 542; Diener, 1995: 126; Neugarten, Havighurst ve Tobin, 1961: 134; Veenhoven, 1996: 11-48).

Alanyazında ilk kez Neugarten ve diğerleri (1961: 134-143) tarafından kullanılan yaşam

\* Dr. Öğr. Üyesi Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, Türkiye, [mehmetenes15@gmail.com](mailto:mehmetenes15@gmail.com) ORCID No: 0000-0003-0941-5301.  
(Makale türü: Araştırma makalesi)

doyum kavramı kişinin hem ruh sağlığı hem de toplumsal ilişkileri üzerinde etkili olan en önemli faktörlerden birisi olarak değerlendirilmektedir. Yaşam doyumunu tanımlamadan önce doyum kavramının ifade edilmesi önemli görülmektedir. Latince kökenli bir kelime olan doyum, “yapmak” ya da “yeterince yapmak” anlamına gelmektedir. Kişinin yaşamından tatmin olması, kendi yaşam koşullarını kabul etmesi, yaşam koşullarından memnun olması ya da tüm yaşamına ilişkin istek ve ihtiyaçlarının yerine getirilmesi anlamını taşımaktadır (Sousa ve Lyubomirsky, 2001: 669). Bir başka ifade ile doyum, beklenti, ihtiyaç, dilek ve isteklerin karşılanmasıdır (Neugarten ve diğerleri, 1961: 137). Diener, Suh, Lucas ve Smith (1999: 277) öznel iyi oluşun duygusal ve bilişsel bileşenlere sahip olduğuna, duyuşsal bileşenin, kişinin hangi sıklıkla olumlu ve olumsuz duygulanım yaşadığını bildirdiğine, bilişsel bileşenin ise yaşam doyumuna vurgu yapmaktadır. Yaşam doyumunu kişinin ne istediği (beklentilerin) ile sahip olduğunun (elindeki olanlar) karşılaştırılması sonucunda elde ettiği sonuç ya da durum olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle yaşam doyumunu kişinin beklentileri ile gerçek durumunun mukayese edilmesini ifade etmektedir (Neugarten ve diğerleri, 1961: 136-137). Yaşam doyumunu kişinin kendi oluşturduğu ölçütlerine dayalı tüm yaşantı veya yaşam kalitesini pozitif olarak değerlendirmesidir (Diener, Emmons, Larsen ve Griffin, 1985: 71; Shin ve Johnson, 1978: 491). Yaşam doyumunu, yaşamın tamamına yönelik yapılan öznel değerlendirmeler ve içinde bulunulan durum ile beklentilerin karşılaştırılması sonucunda memnuniyet duyulmasını niteleyen bir kavramdır (Diener ve diğerleri, 1999: 276-303; Myers ve Diener, 1995: 17; Neugarten ve diğerleri, 1961: 136-137). Bir başka ifadeyle yaşamın sadece bir durumundan doyum elde etmek değil; genel olarak tüm yaşama yönelik duyulan doyum ve memnuniyeti ifade etmektedir (Diener, 1984: 543; Diener ve diğerleri, 1985: 71; Diener ve diğerleri, 1999: 276-303; Neugarten ve diğerleri, 1961: 136-137). Bu bağlamda yaşam doyumunu, kişinin kendi ölçütlerine dayalı olarak tüm yaşantısını pozitif yönde değerlendirmesi olarak ifade edilebilir (Ateş ve Sağar, 2021: 60; 2022: 220; Sağar, 2018: 494).

Alanyazın incelendiğinde yaşam doyumunun iyimserlik (Guitard ve Jarden, 2022: 1; Lee, Reyes, Rumrill ve Bishop, 2022: 1; Lin, Chiang ve Liu, 2010: 763), mutluluk (Özavcı, Özkan ve Koç, 2022: 143), öznel iyi oluş (Castellá Sarriera, Bedin, Tiago Calza ve Casas, 2015: 459), öz-yeterlik (Ateş ve Sağar, 2022: 219; Burger ve Samuel, 2017: 78; Cicerone ve Azulay, 2007: 257; Latif, Ahmed ve Aamir, 2022: 1; Poorbaferani, Mazaheri ve Hasanzadeh, 2018: 1), benlik saygısı (Chen, Cheung, Bond ve Leung, 2006: 24; Zhao, Wang ve Kong, 2014: 126), akademik başarı (Ateş ve Sağar, 2021: 59; Chen, Huang, Lu ve Zhang, 2021: 927), iş doyumunu (Unanue, Gómez, Cortez, Oyanedel ve Mendiburo-Seguel, 2017: 1), başa çıkma (Barnes ve Lightsey Jr., 2005: 48; Buser ve Kearney, 2017: 224), sosyal destek (Zhou ve Lin, 2016: 1), psikolojik esneklik (Ateş ve Sağar, 2022: 219; Lucas ve Moore, 2020: 320), öz-düzenleme (Sharbafshaaer, 2019: 160) iletişim becerileri (Ateş ve Sağar, 2022: 219; Poorbaferani ve diğerleri, 2018: 1) gibi farklı değişkenler ile ilişkili olduğunu kanıtlayan bulgulara rastlanmıştır. Alanyazındaki mevcut bu çalışmalara bağlı yaşam doyumunu ile ilişkisi incelenen değişkenler göz önünde tutulduğunda, bu değişkenlere ek olarak, duygu düzenlemenin alt boyutları olan bastırma ve yeniden değerlendirme değişkenlerinin de incelenmesinin konuya önemli bir katkı sunacağı beklenmektedir. Ayrıca yapılan bu çalışmanın ergenler üzerinde yürütülmesinin de bu alanda yapılan diğer çalışmalara

önemli bir alternatif ve farkındalık oluşturacağı söylenebilir. Bu gerekçelerle ergenlerde duygu düzenleme bağlamında bastırma ve yeniden değerlendirme değişkenlerinin yaşam doyumu değişkeni ile ilişkili ve yaşam doyumunun anlamlı düzeyde birer yordayıcıları olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada ergenlerde yaşam doyumu değişkeni ile ilişkili olduğu düşünülen duygu düzenleme değişkeni kişinin hangi duyguya, ne zaman sahip olduğu ve bu duyguyu nasıl deneyimlediğine ilişkin farkındalığı olarak tanımlanmaktadır (Gross, 1998: 271). Duygu düzenleme kişilerin yaşadıkları farklı durumlarda amaçları doğrultusunda uyum sağlamaları için duygularının şiddetini belirlemesidir (Bonanno ve Burton, 2013: 591). Duygu düzenleme, kişinin içinden ve dışından, duygusal öz-yönetimine katkı sunan ortak süreçlerin yaygın bir ağı için kavramsal bir değerlendirme olarak da ifade edilebilmektedir (Thompson, Lewis ve Calkins, 2008: 124). Kişinin duygusal durumlarını yönetmesi bakımından sahip olduğu aktif girişimleridir. Duygu düzenleme, ruh hali, stres, olumsuz ve olumlu duygularla ilgili tüm duygu yüklü durumların düzenlenmesini kapsamaktadır (Koole, 2009: 29, 2010: 128-167). Ayrıca kişinin duygusal yönden tepkilerini, yoğunluk ile zamansal özellikler bakımından izleyeme, değerlendirme ve değiştirme yeterliği ve süreci olarak ele alınmaktadır (Thompson, 1994: 27-28). Duygu düzenlemenin bir süreç olduğuna ilişkin bir model sunan Gross (1998: 271) bu modele göre duygunun beş noktada düzenlenebileceğine vurgu yapmaktadır. Bunlar, durumun seçilmesi, durumun değiştirilmesi, dikkatin dağıtılması, bilişlerin değişmesi ve deneyimsel, davranışsal veya fizyolojik tepkilerin modülasyonudur. Gross (2001: 214) duygu düzenlemenin yeniden değerlendirme ve bastırma olmak üzere iki boyuttan meydana geldiğine vurgu yapmaktadır. Yeniden değerlendirme kişinin duygularına ilişkin değerlendirmelerini değiştirdiği boyut olup; bastırma ise kişinin duygusal ifadelerini gizlediği ya da engellediği boyutu oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile yeniden değerlendirme boyutu duyguları meydana getiren olayların duygusal etkisini değiştirecek bir şekilde yeniden yapılandırılması ve bastırma boyutu ise duygu ifade eden durumların engellenmesidir (Gross, 2001: 214). Bu boyutlar, kişinin amaçlarına yönelik olarak duyguyu sürdürmesi, yoğunlaştırması ya da engellemesi ile ilgili bir süreci ortaya koymaktadır (Gross, 1998: 271, 2002; Gross ve Thompson, 2007: 3-24). Duygular, kendiliğinden meydana gelmekte, negatif veya pozitif, kısa ya da daha uzun süreli değişim gösterebilen yoğunluk seviyelerinde deneyimlenebilen zihinsel durumlardır. Duygular bilişsel kontrol altında bulunmaktadır. Dolayısıyla duygu düzenlemeye ait boyutlar, duyguların az ya da çok yoğun deneyimlenebileceğini ifade etmektedir (Gillespie ve Beech, 2016: 245–263). Ayrıca başarılı bir biçimde duygu düzenleme, kişinin uyumunun işlevselliğinin ön koşulunu ortaya koymaktadır (Gross, Richards ve John, 2006: 13-35). Bu bağlamda duygu düzenleme olumlu ya da olumsuz tüm duygusal süreçler üzerinde yönetim sağlanabilmesi olarak ifade edilebilir. Böylelikle bireyler duygularını düzenleyerek, duygularını bastırmadan, duygusal ifadelerini gizlemeden ya da engellemeden, duygularını yeniden yapılandırarak yaşamlarına daha sağlıklı bir uyum geliştirebilmektedirler. Bu bağlamda araştırma kapsamında konu dikkate alındığında ergenlerin duygularını düzenleyememeleri yani yeniden değerlendirmenin azalması ve bastırmanın artması yaşamdan doyum almalarına engel teşkil edebilir. Dolayısıyla duygu düzenleme açısından meydana gelen bu durumdan kaynaklı olarak yeniden değerlendirmenin artmasının ve bastırmanın azalmasının ergenlerin yaşam doyumu düzeylerini

artırabileceği düşünülmektedir.

Yaşam doyumunu, kişilerin yaşamlarından doyum olarak bütün yaşamlarını olumlu yönde değerlendirebilmesine yönelik pozitif bir sürece vurgu yapmaktadır. Bu noktada yaşamından memnun olan ve doyum hissi yaşayan kişiler yüksek yaşam doyumuna sahip kişiler olarak nitelendirilebilir. Yaşam dönemleri arasından bireyler açısından birçok yönden kritik bir öneme sahip olan ergenlik döneminde yaşam doyumunun yüksek olması, ergenlerin daha pozitif bir yaşam sağlamaları, hem yaşadıkları dönemin fiziksel hem de diğer yaşam alanlarına yönelik sorumluluklarını daha sağlıklı ve uyumlu bir biçimde yerine getirmelerine katkı sunmaktadır. Dolayısıyla bu pozitif süreç ergenlerin hem geçmiş, hem şu anda yaşadıkları dönemi hem de ileri yaşam dönemleri bakımından olumlu bir bakış sağlamalarına yardımcı olabilir. Alanyazın tarandığında yaşam doyumunu konusuna yönelik çeşitli gruplarla ve farklı değişkenlerle ele alınan araştırmaların olduğu görülmüştür. Alanyazında ergenler ile yapılan çalışmalara ve duygu düzenleme bağlamında yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenleriyle yaşam doyumunun birlikte incelendiği çalışma sonuçlarına ihtiyaç olduğu belirlenmiştir. Bu açıdan yapılan araştırma alan açısından önemli ve değerli görülmektedir. Buna ek olarak yürütülen bu araştırmanın sonucunda ulaşılan bulguların ergenler ile gerçekleştirilecek önleyici, iyileştirici ruh sağlığı çalışmalarında da yarar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmada, duygu düzenleme bağlamında yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenlerinin ergenlerin yaşam doyumunu düzeylerini ne kadar yordadığını incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan araştırmada duygu düzenleme bağlamında yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenleri ergenlerin yaşam doyumunu düzeylerini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?" sorusunun yanıtı aranmıştır.

### **Yöntem**

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, araştırmanın etik yönü, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin çözümlenmesinde kullanılan istatistiksel tekniklere yer verilmiştir.

### **Araştırma Modeli**

Araştırma ilişkisel tarama modeline dayalı olarak yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli iki veya daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ya da derecesini belirlemeye ilişkin bir araştırma modelidir (Karasar, 2018: 114).

### **Araştırma Grubu**

Bu çalışmanın araştırma grubunu 2021-2022 eğitim-öğretim yılında ege bölgesinde bir lisede (ortaöğretim) öğrenim gören 129 (%51.1) erkek, 135 (%48.9) kız olmak üzere toplam 264 lise öğrencisi oluşturmuştur. Araştırma grubunun yaş ortalaması 16.09 olup; yaş aralığı 15-18'dir.

### **Araştırmanın Etik Yönü**

Araştırmada ilk olarak Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan (Karar Tarihi: 11.03.2022, Toplantı: 03, Karar: 2022/88, Evrak Sayısı: 86053) etik kurul onayı alınmıştır.

### Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Yaşam Doyumu Ölçeği, Duygu Düzenleme Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

**Yaşam Doyumu Ölçeği:** Diener ve diğerlerinin (1985: 71-75) geliştirdiği ölçek Köker (1991: 1-95) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 7'li likert tipinde ve 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan yaşam doyumunun yüksekliğini ifade etmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .85 belirlenmiştir (Köker, 1991: 1-95). Bu araştırmada ölçeğin toplam puanlarına ait Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .82 hesaplanmıştır.

**Duygu Düzenleme Ölçeği:** Gross ve John'un (2003: 348-362) geliştirdiği ölçek Ulaşan Özgüle ve Sümer (2017: 1-18) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 6'lı likert tipinde ve 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin yeniden değerlendirme ve bastırma olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik çalışmasında, iç tutarlık katsayısı yeniden değerlendirme alt boyutu için .78; bastırma alt boyutu için .65 olarak belirlenmiştir (Ulaşan Özgüle ve Sümer, 2017: 1-18). Bu araştırmada ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısının yeniden değerlendirme alt boyutu için .77 ve bastırma alt boyutu için .73 olarak hesaplanmıştır.

**Kişisel Bilgi Formu:** Bu form, araştırma grubunun cinsiyet ve yaş bilgilerini öğrenebilmek amacı ile oluşturulmuştur.

### Verilerin Toplanması

Araştırma verileri Google Form aracılığıyla online (çevrimiçi) yöntemle toplanmıştır. Bu doğrultuda Google Form aracılığıyla hazırlanan veri toplama araçları e-posta yoluyla gönderilerek ergenler araştırmaya davet edilmiştir. Araştırmaya gönüllü bireylerin katılması esas alınmış olup araştırmaya katılmadan önce bireylerden aydınlatılmış onam alınmıştır. Ayrıca veri toplama sürecinde gizlilik ilkesi dikkate alınmış ve bu konuda bireyler bilgilendirilmiştir.

### Verilerin Analizi

Araştırmada ilk olarak verilerin çoklu doğrusal regresyon analizi için uygun olup olmadığına belirlemek için veri setlerinin normalliği ve doğrusallığı değerlendirilmiştir. Normallik (çok değişkenli) ve doğrusallık varsayımlarını güçleştiren uç değerlerin olup olmadığı mahalanobis uzaklık (16.27), cook's (Cook' $<1$ ) ve leveragevalues (.000 - .020) değerlerine göre incelenmiştir. Ayrıca veri setleri basıklık, çarpıklık değerleri (+1/-1), saçılım ve histogram grafikleri bakımından da incelenmiştir. Veri setlerinin doğrusallık ve normallik koşullarını sağlamanın yanı sıra yordayan değişken sayısı esas alındığında örneklem büyüklüğünün de uygun olduğu görülmüştür. Çoklu doğrusal regresyon analizinin diğer bir varsayımı olan yordayıcı değişkenler arasında yüksek bağıntı katsayısının bulunmaması noktasında yapılan incelemelerde yordayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantılık olarak tanımlanabilecek .80 üzerinde bir korelasyon değerinin olmadığı (Tablo 3), tolerans değerlerinin .20'den yüksek, VIF değerlerinin 10'dan küçük ve CI değerlerinin ise 30'dan küçük olduğu belirlenmiştir. Hataların bağımsız olması şartını incelemek için ise Durbin-Watson değerine bakılmış; değer 1-3 arasında (DW = 1.92) olduğu ve sorun teşkil etmediği görülmüştür. Yapılan incelemelere bağlı olarak elde edilen verilerin çoklu doğrusal regresyon analizi için uygun olduğu belirlenmiştir. Araştırmada elde

edilen veriler çoklu doğrusal regresyon analiz (adımsal) yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmada .05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır (Büyüköztürk, 2012: 98).

### Bulgular

Araştırmada bu kısımda; ilk olarak değişkenlere ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri, daha sonra basit korelasyon analiz katsayıları ve son olarak da çoklu doğrusal regresyon analiz (adımsal) sonuçları verilmiştir. Tablo 1’de aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

**Tablo1:** Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	SS
Yaşam Doyumu (Y.D.)	264	22.25	6.53
Yeniden Değerlendirme (Y.De.)	264	3.83	1.30
Bastırma (B.)	264	3.19	1.55

Tablo 1 incelendiğinde araştırma grubunun aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri; yaşam doyumu ( $\bar{X} = 22.25$ ;  $SS = 6.53$ ), duygu düzenleme ölçeğinin yeniden değerlendirme alt boyutu ( $\bar{X} = 3.83$ ;  $SS = 1.30$ ), duygu düzenleme ölçeğinin bastırma alt boyutu ( $\bar{X} = 3.19$ ;  $SS = 1.55$ ) olarak belirlenmiştir. Yaşam doyumu, yeniden değerlendirme ve bastırma arasındaki ilişkilere basit korelasyon analiz yöntemi ile bakılmış ve Tablo 2’de sonuçlar verilmiştir.

**Tablo2:** Değişkenlere İlişkin Basit Korelasyon Analiz Katsayıları

	Y.D.	Y.De.	B.
Yaşam Doyumu (Y.D.)	1		
Yeniden Değerlendirme (Y.De.)	.452**	1	
Bastırma (B.)	-.337**	-.452**	1

\*\* $p < .01$

Tablo 2 incelendiğinde yaşam doyumu ile yeniden değerlendirme ( $r = .452$ ,  $p < .01$ ) arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ve yaşam doyumu ile bastırma ( $r = -.337$ ,  $p < .01$ ) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde birer ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca tablo 2 incelendiğinde yordayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantılık olarak tanımlanabilecek .80 üzerinde bir korelasyon değerinin olmadığı da görülmüştür. Daha sonra yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenlerinin ergenlerin yaşam doyumunu yordama gücünü ortaya koymak için aşamalı çoklu regresyon analizi değerlerine bakılmış ve Tablo 3’te sonuçlar verilmiştir.

**Tablo3:** Yaşam Doyumunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analiz (Adımsal) Sonuçları

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar		<i>t</i>	İkili <i>r</i>	Kıs. <i>r</i>	<i>R</i>	<i>R</i> <sup>2</sup>	<i>F</i>	<i>Sd</i>
	<i>B</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>Beta</i>	<i>Beta</i>							
1.(Sabit)	13.550	1.12			12.09**						
Y.De.	2.269	.277	.452		8.20**	.452	.452	.452 <sup>a</sup>	.204	67.25**	1/262
2.(Sabit)	17.225	1.74			9.86**						
Y.De.	1.891	.307	.377		6.16**	.452	.357	.476 <sup>b</sup>	.226	38.15**	2/261
B.	-.697	.256	-.166		-2.72**	-.337	-.166				

Not: \*\* $p < .01$ , Y.De.: Yeniden Değerlendirme, B.: Bastırma

Tablo 3'e göre, yaşam doyumunu anlamlı düzeyde yordadığı için yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenleri çoklu doğrusal regresyon analiz (adımsal) sürecinde işleme dahil edilmiştir. Beta ve korelasyon (ikili/kısmi) değerlerine göre yaşam doyumunu değişkeni ile yeniden değerlendirme değişkeni arasında pozitif yönde; yaşam doyumunu değişkeni ile bastırma değişkenleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde birer ilişki vardır. Yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenleri birlikte yaşam doyumuna ilişkin toplam varyansın yaklaşık olarak %22'sini ( $R = .476$ ;  $R^2 = .226$ ,  $p < .01$ ;  $F_{2/261} = 38.15$ ;  $p < .01$ ) açıklamaktadır.

Çoklu doğrusal regresyon analizinin (adımsal) ilk adımında yaşam doyumunu yordamada yeniden değerlendirme değişkeninin beta katsayısının .452 olduğu belirlenmiş ve beta katsayısının anlamlılığına ait *t* testi sonucunun da anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür ( $t = 8.20$ ,  $p < .01$ ). Yeniden değerlendirme değişkeni tek başına yaşam doyumunun yaklaşık olarak %20'sini açıklamaktadır ( $R = .452$ ;  $R^2 = .204$ ;  $F_{1/262} = 67.25$ ;  $p < .01$ ).

Çoklu doğrusal regresyon analizinin ikinci adımında modele yeniden değerlendirme değişkeninin yanı sıra bastırma değişkeni de girmiştir. Yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenleri birlikte yaşam doyumunun yaklaşık olarak %22'sini açıklamaktadır ( $R = .476$ ;  $R^2 = .226$ ;  $F_{2/261} = 38.15$ ;  $p < .01$ ). Yeniden değerlendirme değişkeninin beta katsayısının .377; bastırma değişkeninin beta katsayısının ise -.166 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca beta katsayısının anlamlılığına ait *t* testi sonuçlarının da anlamlı düzeyde olduğu belirlenmiştir ( $t_{YDe} = 6.16$ ,  $p < .01$  /  $t_B = -2.72$ ,  $p < .01$ ).

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analiz (adımsal) sonucunda; yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenlerinin yaşam doyumunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Modeldeki değişkenlerin beta değerleri dikkate alındığında ergenlerin yaşam doyumunu ilk sırada "yeniden değerlendirme", ikinci sırada "bastırma" değişkenlerinin anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir.

### Tartışma

Bu çalışmada, duygu düzenleme (yeniden değerlendirme ve bastırma) değişkeninin, ergenlerin yaşam doyumunu düzeyinin önemli bir yordayıcısı olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre yaşam doyumunu değişkeni ile yeniden değerlendirme değişkeni arasında pozitif yönde; yaşam doyumunu değişkeni ile bastırma değişkeni arasında negatif yönde anlamlı düzeyde birer ilişkinin olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan bu çalışma sonucunda yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenlerinin yaşam doyumunu değişkeninin anlamlı düzeyde birer yordayıcısı olduğuna ulaşılmıştır. Yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenleri birlikte ergenlerin yaşam doyumuna ilişkin toplam varyansın yaklaşık olarak %22'sini açıklamıştır. Ergenlerin yaşam doyumunu sırası ile “yeniden değerlendirme” ve “bastırma” değişkenlerinin anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir.

Ergenler üzerinde yürütülen bu çalışmada ergenlerin yaşam doyumunu birinci sırada duygu düzenlemenin yeniden değerlendirme değişkeninin anlamlı düzeyde yordadığı ve aralarında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle ergenlerin yeniden değerlendirme düzeyi arttıkça yaşam doyumunu düzeyinin artacağı söylenebilir. Alan yazın incelendiğinde bu sonucun mevcut araştırma sonuçlarını desteklediği görülmektedir. Örneğin, Jiang, Moreno ve Ng (2022: 1), Teixeira, Silva, Tavares ve Freire (2015: 605) tarafından yürütülen araştırmalarda yeniden değerlendirme ve yaşam doyumunu arasındaki pozitif ilişki sonucunu bu çalışma sonucu desteklemektedir. Bunun yanı sıra Haga, Kraft ve Corby (2009: 271) tarafından yapılan çalışmada yeniden değerlendirmenin artan kullanımı iyi oluşu artırdığı sonucunun bu çalışma sonucu ile uyumlu olduğu görülmektedir. Söz konusu bu araştırmada yeniden değerlendirmenin gerçekten de insanların yaşam doyumuna ve olumlu etkilerine benzersiz bir katkı sağladığına vurgu yapılması bu çalışmanın sonucu ile tutarlıdır. Ayrıca bu araştırma ile benzer nitelikte yapılan Kobylńska, Zajenkowski, Lewczuk, Jankowski ve Marchlewska'nın (2020: 1) araştırmasından elde edilen yeniden değerlendirmenin yaşam doyumunu ve olumlu duygulanım ile ilişkilerine aracılık ettiği sonucu bu çalışma sonucu ile tutarlıdır. Wang, Li, Sun, Cheng ve Zhang (2017: 1) başarı hedeflerinin, yeniden değerlendirme tarafından yönetilen bir ilişki olan yaşam doyumunu ile pozitif ilişkili olduğu sonucu ile Wang ve Kong'un (2014: 843) olumlu duygunun artan yaşam doyumunu ile ilişkili olduğu sonuçları da bu çalışma sonucu ile uyumlu görülmektedir. Alanyazın incelenmeye devam edildiğinde LeBlanc, Uzun ve Aydemir'in (2021: 4406) yaptığı araştırmada duyguları uyarlanabilir yollarla düzenlemeyi seçmenin olumlu etkiyi artırdığı ve bunun da yaşam doyumunda bir artışa yol açtığı sonucu bu çalışma sonucu ile tutarlılık arz etmektedir. Bu araştırmalara ek olarak Gross ve diğerleri (2006: 13), Gross (1998: 271), John ve Gross'un (2004: 1301) çalışmalarında yeniden değerlendirmenin artan kullanımı iyi oluşu artırdığı sonuçları ile de bu çalışma sonucunun uyumlu olduğu gözlemlenmiştir. Gross'a göre yeniden değerlendirme kişinin duygularına ilişkin değerlendirmelerini değiştirdiği boyut olup; duyguları meydana getiren olayların



duygusal etkisini değiştirecek bir şekilde yeniden yapılandırılmasıdır. Kişinin amaçları bağlamında duygularına yön vermesi sürecini ifade etmektedir (Gross, 1998: 277-278; 2001: 214; 2002: 281; Gross ve Thompson, 2007: 3-24). Bu bağlamda yeniden değerlendirmenin kişinin ruhsal yaşamına pozitif bir yön verebileceği söylenebilir. Koole (2009: 29, 2010: 128-167) duygu düzenlemenin, ruh hali, stres, olumsuz ve olumlu duygularla ilgili tüm duygu yüklü durumların düzenlenmesine yardım ettiğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca Haga ve diğerleri (2009: 271-291) tarafından duygusal durumun, uzun vadeli sağlık ve yaşam beklentisinin bir göstergesi olduğuna ve uyumlu işlevsellik için başarılı bir duygu düzenlemesinin gerekli olduğuna işaret edilmektedir. Aksi taktirde kişilerde duygu düzenleme eksikliği çeşitli ruh sağlığı sorunlarının ortaya çıkmasına ve bu sorunların devam etmesine neden olmaktadır (Berking ve Lukas, 2015:64). Nitekim Sağar (2021: 103) tarafından yapılan araştırmada duygularını etkin bir şekilde düzenleme becerisinden yoksun ve duygu düzenleme becerileri düşük olan bireylerin psikolojik sağlıklarının da düşük olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar yeniden değerlendirmenin uyum sağlayıcı bir strateji olarak kavramsallaştırılmasını da desteklemektedir (Gross ve John, 2003: 348). Bu bilgiler ve alanyazındaki mevcut araştırma sonuçları ile bu çalışma kapsamında elde edilen sonuç birlikte değerlendirildiğinde bireylerin yeniden değerlendirme düzeyleri ne kadar yüksek ise o oranda yaşam doyumunun da yüksek olduğu söylenebilir. Bu bağlamda ergenlerin yaşam doyumunu artırmada yüksek düzeyde yeniden değerlendirmenin önemli bir işlevinin olduğu söylenebilir.

Ergenler üzerinde yürütölen bu çalışmada ergenlerin yaşam doyumunu ikinci sırada duygu düzenlemenin bastırma değişkeninin anlamlı düzeyde yordadığı ve aralarında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle ergenlerin bastırma düzeyi arttıķca yaşam doyumunu düzeyinin azaldığı söylenebilir. Alan yazın incelendiğinde bu sonucun mevcut araştırma sonuçlarını desteklediği görölmektedir. Örneğin Jiang ve diğerleri (2022: 1), Teixeira ve diğerleri (2015: 605) tarafından yürütölen araştırmalarda bastırma ve yaşam doyumunu arasındaki negatif ilişki sonucunu bu çalışma sonucu desteklemektedir. Gross ve Levenson (1997: 95) tarafından yapılan araştırmada duyguları bastırmanın mutluluk ve anlamlı davranışları azalttığı ile Haga ve diğerleri (2009: 271) tarafından yapılan araştırmadaki bastırmanın artan kullanımının olumsuz iyi oluş üzerine etki etmesi sonuçları da dolaylı olarak bu çalışma sonucu ile tutarlı görölmektedir. Gross'a göre bastırma, kişinin duygusal ifadelerini ya da duygu ifade eden durumlarını gizlediği ya da engellediği boyut olarak nitelendirilmektedir (Gross, 1998: 277-278; 2001: 214; 2002: 281; Gross ve Thompson, 2007: 3-24). Bu bağlamda bastırmanın atmasının kişinin ruhsal yaşamına negatif bir yön verebileceği söylenebilir. Nitekim bu çalışmanın sonucu Hu, Zhang, Wang, Mistry, Ran, ve Wang, (2014: 341) tarafından duygu düzenleme (yeniden değerlendirme ve bastırma) ile ruh sağlığı (yaşam doyumunu, olumlu duygulanım, depresyon, kaygı ve olumsuz duygulanım) arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların ele alındığı geniş çaplı meta-analiz çalışmasından elde edilen bastırma ile pozitif ruh sağlığı arasında önemli bir negatif ilişkinin olduğu sonucu ile uyumludur. Ayrıca Braun, Schonert-Reichl ve Roeser (2020: 1)

tarafından yürütülen araştırmada bastırma kullanan bireylerin yaşama daha az olumlu bir bakış açısı sergilediği sonucu ile de bu çalışma sonucu tutarlılık göstermektedir. Bunlara ek olarak Nam, Kim ve Tam (2018: 149) tarafından yapılan bir başka araştırmada yüksek düzeyde duyguları bastırmanın yaşam doyumunu baltaladığı, bunun aksine düşük düzeyde duyguları bastırmanın ise daha yüksek yaşam doyumunu oluşturduğu sonucunu da bu çalışma sonucu desteklemektedir. Bu sonuçlar, bastırmanın, uyum sağlamayan bir strateji olarak kavramsallaştırılmasını da desteklemektedir (Gross ve John, 2003: 348-362). Bu bilgiler ve alanyazındaki mevcut araştırma sonuçları ile bu çalışma kapsamında elde edilen sonuç birlikte değerlendirildiğinde bireylerin bastırma düzeyleri ne kadar düşük ise o oranda yaşam doyumunun da yüksek olduğu söylenebilir. Bu bağlamda ergenlerin yaşam doyumunu artırmada düşük düzeyde bastırmanın önemli bir işlevinin olduğu söylenebilir.

### **Sonuç ve Öneriler**

Araştırma sonucunda duygu düzenleme bağlamında yeniden değerlendirme düzeyi yüksek ve bastırma düzeyi düşük olan ergenlerin yüksek düzeyde yaşam doyumuna sahip olduklarına ulaşılmıştır. Bu sonuca dayalı olarak ergenlerde duygu düzenlemeye yönelik yeniden değerlendirme ve bastırmaya yönelik yapılacak çalışmaların, onların yaşam doyumuna yardım edebileceği düşünülmektedir.

Bu araştırma duygu düzenleme bağlamında yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenlerinin yaşam doyumunu ile ilişkili olması ve onu yordamasıyla ilgili önemli bir sonucu ortaya koymasının yanı sıra bazı sınırlılıklar taşımaktadır. Bu sınırlılıklar; araştırma grubunda bulunan bireylerin sadece ergenlerden oluşması, yaşam doyumunu ile sadece duygu düzenlemenin yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenlerinin incelenmesi, araştırmanın sadece nicel verilerle yürütülmesi gibi bazı sınırlılıklardır. Dolayısı ile benzer nitelik taşıyan bir başka araştırma üniversite öğrencileri, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki öğrenciler, yetişkinler gibi farklı araştırma grupları üzerinde gerçekleştirilebilir. Bu araştırmada yaşam doyumunu ile sadece duygu düzenlemenin yeniden değerlendirme ve bastırma değişkenleri incelenmiş olup ilişkili diğer psikolojik faktörler çalışmaya dahil edilmemiştir. Yapılacak çalışmalarda başka değişkenlerin yaşam doyumunu üzerinde yordayıcılığı incelenebilir. Bu çalışma kesitsel olarak yürütülmüştür. Bu sebeple kesitsel araştırma ilişki incelediği için, araştırma yaşam doyumunu ile yeniden değerlendirme ve bastırma arasındaki neden-sonuç çıkarımlarını ortaya koymamaktadır. İleride yapılacak olan çalışmalarda farklı yöntemler kullanılarak yaşam doyumunu ile yeniden değerlendirme ve bastırma arasındaki neden-sonuç ilişkileri incelenebilir. Bu çalışmada hem alanyazında yer alan mevcut bulgulara bağlı kalınmaya çalışılmış, hem de yaşam doyumunu çalışmalarına ilişkin önceki bulgular doğrulanmaya ve hem de yeniden değerlendirme ve bastırmanın yaşam doyumunu yordaması hakkında orijinal veriler sunmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda ergenlerde yaşam doyumunu artırma çalışmalarında onların duygu düzenlemeye yönelik yeniden değerlendirmelerini artıracak ve bastırmalarını azaltabilecek çalışmalara yer verilebilir. Bu noktada duygu düzenlemeye bağlı yeniden değerlendirmeyi artıracak ve bastırmayı azaltacak çalışmalara ilişkin yapılan müdahaleler yaşam doyumunu üzerinde de denenebilir. Yaşam doyumunu gibi ergenlerin, iyilik hallerini artırarak ve onlar

üzerinde pozitif bir duygu hissettirebilecek böylelikle onların yaşamlarından memnun olmalarına katkı sunabilecek değişkenleri kazanmalarına ve buna yönelik kendilerini düzenlemeleriyle ilgili danışmanlık faaliyetleri ve müdahale programları hazırlanarak uygulamalar yapılabilir. Bu konuda seminer çalışmaları ve eğitim programları ile ergenlerin yaşam doyumunu artırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilebilir.

#### Kaynakça

- Ateş, B. ve Sağar, M. E. (2021). The predictive role of teacher candidates' life satisfaction and communication skills on academic success. *Journal of Family Counseling and Education*, 6(2), 59-70. <https://doi.org/10.32568/jfce.1032814>.
- Ateş B. ve Sagar M. E. (2022). Öğretmen adaylarında psikolojik esnekliğin, öz-yeterliğin ve iletişim becerilerinin yaşam doyumu üzerindeki yordayıcı rolü. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 11(1), 219-227, 2022. <https://doi.org/10.30703/cije.1007362>.
- Barnes, P. W. and Lightsey Jr, O. R. (2005). Perceived racist discrimination, coping, stress, and life satisfaction. *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 33(1), 48-61. <https://doi.org/10.1002/j.2161-1912.2005.tb00004.x>.
- Berking, M. and Lukas, C. A. (2015). The affect regulation training (ART): A trans diagnostic approach to the prevention and treatment of mental disorders. *Current Opinion in Psychology*, 3, 64-69. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.02.002>.
- Bonanno G.A. and Burton C.L. (2013). Regulatory flexibility: An individual differences perspective on coping and emotion regulation. *Perspectives on Psychological Science*, 8(6), 591-612. <https://doi.org/10.1177/1745691613504116>.
- Braun, S. S., Schonert-Reichl, K. A. and Roeser, R. W. (2020). Effects of teachers' emotion regulation, burnout, and life satisfaction on student well-being. *Journal of applied developmental psychology*, 69, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2020.101151>.
- Burger, K. and Samuel, R. (2017). The role of perceived stress and self-efficacy in young people's life satisfaction: A longitudinal study. *Journal of youth and adolescence*, 46(1), 78-90. <https://doi.org/10.1007/s10964-016-0608-x>.
- Buser, J. K. and Kearney, A. (2017). Stress, adaptive coping, and life satisfaction. *Journal of College Counseling*, 20(3), 224-236. <https://doi.org/10.1002/jocc.12071>.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. (15. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Castellá Sarriera, J., Bedin, L., Tiago Calza, D. A. and Casas, F. (2015). Relationship between social support, life satisfaction and subjective well-being in Brazilian adolescents. *Universitas Psychologica*, 14(2), 459-474. <https://doi.org/10.11144/Javeriana.upsy14-2.rbss>.
- Chen, S. X., Cheung, F. M., Bond, M. H. and Leung, J. P. (2006). Going beyond self-esteem to predict life satisfaction: The Chinese case. *Asian Journal of Social Psychology*, 9(1), 24-35. <https://doi.org/10.1111/j.1467-839X.2006.00182.x>.
- Chen, Y., Huang, R., Lu, Y. and Zhang, K. (2021). Education fever in China: Children's academic performance and parents' life satisfaction. *Journal of Happiness Studies*, 22(2), 927-954. <https://doi.org/10.1007/s10902-020-00258-0>.
- Cicerone, K. D. and Azulay, J. (2007). Perceived self-efficacy and life satisfaction after traumatic brain injury. *The Journal of head trauma rehabilitation*, 22(5), 257-266. <https://doi.org/10.1097/01.HTR.0000290970.56130.81>.

- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542>.
- Diener, E. (1995). A value based index for measuring national quality of life. *Social indicators research*, 36(2), 107-127. <https://doi.org/10.1007/BF01079721>.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. and Griffin, S. (1985), The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75. [https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901\\_13](https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13).
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. and Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological bulletin*, 125(2), 276-302. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276>.
- Gillespie, S. M. and Beech, A. R. (2016). Theories of emotion regulation. *The Wiley handbook on the theories, assessment and treatment of sexual offending*. Vol. 12. The Wiley handbook on the theories, assessment and treatment of sexual offending (pp. 245–263). <https://doi.org/10.1002/9781118574003.wattso012>.
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2(3), 271–299. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271>.
- Gross J. J. (2001). Emotion regulation in adulthood: Timing is everything. *Current Directions in Psychological Science*, 10(6), 214-219. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00152>.
- Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences. *Psychophysiology*, 39(3), 281-291. <https://doi.org/10.1017/S0048577201393198>.
- Gross, J. J. and John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 348–362. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348>.
- Gross, J. J. and Levenson, R. W. (1997). Hiding feelings: The acute effects of inhibiting negative and positive emotion. *Journal of Abnormal Psychology*, 106(1), 95–103. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.106.1.95>
- Gross, J. J., Richards, J. M. and John, O. P. (2006). Emotion regulation in everyday life. In D. K. Snyder, J. A. Simpson and J. H. Hughes (Eds.), *Emotion regulation in couples and families: Pathways to dysfunction and health* (pp. 13-35). Washington DC: American Psychological Association
- Gross, J. J. and Thompson, R. A. (2007). *Emotion regulation: Conceptual foundations*. In J. J. Gross (Eds.), *Handbook of emotion regulation*. (pp. 3-24). New York: The Guilford Press.
- Guitard, J. and Jarden, A. (2022). Cognitive forecasting and its link to life satisfaction: An investigation of accurate and optimistic prospection and retrospection. *International Journal of Wellbeing*, 12(2), 1-35. <https://doi.org/10.5502/ijw.v12i2.1981>
- Haga, S. M., Kraft, P. and Corby, E. K. (2009). Emotion regulation: Antecedents and well-being outcomes of cognitive reappraisal and expressive suppression in cross-cultural samples. *Journal of happiness studies*, 10(3), 271-291. <https://doi.org/10.1007/s10902-007-9080-3>.
- Hu, T., Zhang, D., Wang, J., Mistry, R., Ran, G. and Wang, X. (2014). Relation between emotion regulation and mental health: a meta-analysis review. *Psychological reports*, 114(2), 341-362. <https://doi.org/10.2466/03.20.PR0.114k22w4>.
- Jiang, X., Moreno, J. and Ng, Z. (2022). Examining the interplay of emotion regulation strategies, social stress, and gender in predicting life satisfaction of emerging adults. *Personality and Individual Differences*, 185, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111255>.
- John, O. P. and Gross, J. J. (2004). Healthy and unhealthy emotion regulation: Personality processes,

- individual differences, and life span development. *Journal of Personality*, 72, 6, 1301–1333. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2004.00298.x>.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (33. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kobylińska, D., Zajenkowski, M., Lewczuk, K., Jankowski, K. S. and Marchlewska, M. (2020). The mediational role of emotion regulation in the relationship between personality and subjective well-being. *Current Psychology*, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00861-7>
- Koole, S. L. (2009). The psychology of emotion regulation: An integrative review. *Cognition and Emotion*, 23(1), 4-41. <https://doi.org/10.1080/02699930802619031>.
- Koole, S. L. (2010). The psychology of emotion regulation: an integrative review. (In J. D. Houwerand and D. Hermans (Eds), *Cognition and emotion: reviews of current research and theories* (ss. 128-167). New York: Taylor ans Francis Group.
- Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeyinin karşılaştırılması* (Yüksek Lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Latif, K. F., Ahmed, I. and Aamir, S. (2022). Servant leadership, self-efficacy and life satisfaction in the public sector of Pakistan: exploratory, symmetric, and asymmetric analyses. *International Journal of Public Leadership*, 1-25. <https://doi.org/10.1108/IJPL-11-2021-0058>.
- LeBlanc, S., Uzun, B. and Aydemir, A. (2021). Structural relationship among mindfulness, reappraisal and life satisfaction: The mediating role of positive affect. *Current Psychology*, 40, 4406–4415. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-00383-x>.
- Lee, B., Reyes, A., Rumrill, S. and Bishop, M. (2022). The intermediary role of optimism and mental health in the relationship between disability-related stress and life satisfaction: A serial mediation model. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 1-9. <https://doi.org/10.1177/00343552221080434>.
- Lin, M. H., Chiang, Y. J., Li, C. L. and Liu, H. E. (2010). The relationship between optimism and life satisfaction for patients waiting or not waiting for renal transplantation. *Transplantation Proceedings*, 42(3), 763-765. <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2010.03.030>.
- Lucas, J. J. and Moore, K. A. (2020). Psychological flexibility: positive implications for mental health and life satisfaction. *Health promotion international*, 35(2), 312-320. <https://doi.org/10.1093/heapro/daz036>.
- Myers, D. G. and Diener, E. (1995). Who is happy? *Psychological Science*, 6(1), 10–19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1995.tb00298.x>.
- Nam, Y., Kim, Y. H. and Tam, K. K. P. (2018). Effects of emotion suppression on life satisfaction in Americans and Chinese. *Journal of cross-cultural psychology*, 49(1), 149-160. <https://doi.org/10.1177/0022022117736525>.
- Neugarten, B. L., Havighurst, R. J. and Tobin, S. S. (1961). *The Measurement of Life Satisfaction*. *Journal of Gerontology*, 16(2), 134–143. <https://doi.org/10.1093/geronj/16.2.134>.
- Özavci, R., Özkan, E. ve Koç, O. (2022). Özel sektör çalışanlarında mutluluk ve yaşam doyumu ilişkisi. *International Journal of Sport Exercise and Training Sciences - IJSETS*, 8(4), 143-151. <https://doi.org/10.18826/useeabd.1192071>
- Poorbaferani, Z., Mazaheri, M. A. and Hasanzadeh, A. (2018). Life satisfaction, general self-efficacy, self-esteem, and communication skills in married women. *Journal of education and health promotion*, 7, 1-6. <https://www.jehp.net/text.asp?2018/7/1/173/248912>.
- Sağar, M. E. (2018). Eğitim fakültesi öğrencilerinin sigara bağımlılığına yönelik tutumları ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 491-507. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ksbd/issue/41531/501246>.

- Sağar, M. E. (2021). Emotion regulation skills and self-control as predictors of resilience in teachers candidates. *International Education Studies*, 14(6), 103-111. <https://doi.org/10.5539/ies.v14n6p103>.
- Sharbafshaaer, M. (2019). Correlation between dimensions of psychological well-being with life satisfaction and self-regulation. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 21(3), 160-166.
- Shin, D. C. and Johnson, D. M. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life. *Social Indicators Research*, 5, 475-492. <https://doi.org/10.1007/BF00352944>.
- Sousa, L. and Lyubomirsky, S. (2001). Life satisfaction. In J. Worell (Ed.), *Encyclopedia of women and gender: Sex similarities and differences and the impact of society on gender* (Vol. 2, pp. 667-676). San Diego, CA: Academic Press.
- Teixeira, A., Silva, E., Tavares, D. and Freire, T. (2015). Portuguese validation of the Emotion Regulation Questionnaire for Children and Adolescents (ERQ-CA): relations with self-esteem and life satisfaction. *Child Indicators Research*, 8(3), 605-621. <https://doi.org/10.1007/s12187-014-9266-2>.
- Thompson, R. A. (1994). Emotion regulation: A theme in search of definition. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59(2-3), 25-52. <https://doi.org/10.2307/1166137>.
- Thompson, R. A., Lewis, M. D. and Calkins, S. D. (2008). Reassessing emotion regulation. *Child Development Perspectives*, 2(3), 124-131. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2008.00054.x>.
- Ulaşan Özgüle, E. T. ve Sümer, N. (2017). Ergenlikte duygu düzenleme ve psikolojik uyum: Duygu düzenleme ölçeğinin türkçe uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(40), 1-18. <https://hdl.handle.net/11511/87500>.
- Unanue, W., Gómez, M. E., Cortez, D., Oyanedel, J. C. and Mendiburo-Seguel, A. (2017). Revisiting the link between job satisfaction and life satisfaction: The role of basic psychological needs. *Frontiers in Psychology*, 8, 680-696. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00680>.
- Veenhoven, R. (1996). The study of life satisfaction. In W. E. Saris, R. Veenhoven, A. C. Scherpenzeel and B. Bunting (Eds.), *A comparative study of satisfaction with life in Europe* (pp. 11-48). Budapest: EOTvOs University Press.
- Wang, Y. and Kong, F. (2014). The role of emotional intelligence in the impact of mindfulness on life satisfaction and mental distress. *Social Indicators Research*, 116(3), 843-852. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0327-6>.
- Wang, W., Li, J., Sun, G., Cheng, Z. and Zhang, X. A. (2017). Achievement goals and life satisfaction: The mediating role of perception of successful agency and the moderating role of emotion reappraisal. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 30(25), 1-12. <https://doi.org/10.1186/s41155-017-0078-4>.
- Zhou, M. and Lin, W. (2016). Adaptability and life satisfaction: The moderating role of social support. *Frontiers in Psychology*, 7, 1-7. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01134>.
- Zhao, J., Wang, Y. and Kong, F. (2014). Exploring the mediation effect of social support and self-esteem on the relationship between humor style and life satisfaction in Chinese college students. *Personality and Individual Differences*, 64, 126-130. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.02.026>

## Orta Çağ'da Giresun Limanı'nın Tarihsel Gelişimi (IX.-XIV. YY.)

Bekir SARIYILDIZ\*

### Öz

Asırlar boyunca pek çok milleti ve devleti ağırlayan Giresun'un bir kent olarak oluşumunun temelleri, sahip olduğu liman ile yakından bağlantılıdır. Kaynaklardaki ilk bilgilere göre kentin ilkel limanı Asurluların ticari takas merkezlerinden biridir. Kolonizasyon döneminde ise kent yerleşiminin ilkel liman ve kale etrafında geliştiği tahmin edilmektedir. Giresun Limanı, Aksu Vadisi ile Kelkit Havzası'na ve daha geniş alanda Uzak Doğu'ya ve Hind diyarına kadar ulaşan hinterlandı sayesinde ticari, askeri ve nakliye açısından stratejik bir lokasyon olmuştur. Liman, İpek yolu ticaret mallarının kuzeye ve batıya ulaştığı tali güzergâhlardan birinin üzerinde olması sebebiyle Roma döneminde de gelişimini sürdürmüştür. Bizans döneminde ticari hareketliliği önemli bir seviyeye ulaşan Giresun Limanı, Haçlılar'ın Akdeniz'deki ticaretin önemli bir kısmını Karadeniz'e yönlendirmesine yol açan uygulamalarıyla önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Giresun Limanı, Orta Çağ boyunca Bizans'ın doğu sınırındaki devletlerle rekabeti, Haçlı Seferleri, Türkiye Selçukluları'nın Karadeniz ticaretinde söz sahibi olma girişimleri, Moğol istilası, Trabzon Rum Devleti'nin Türklerle mücadelesi ve Venedikliler ile Cenevizliler'in Karadeniz ticaretine hâkim olma çabaları gibi bölgede yaşanan pek çok olaydan önemli ölçüde etkilenmiştir.

**Anahtar Kelime:** Giresun, Liman, Şebinkarahisar, Şap.

## Historical Development of Giresun Port in the Medieval (IXth-XIVth Centuries)

### Abstract

The foundations of Giresun's formation as a city, which has hosted many states and nations for centuries, are closely related to its port. According to the first information in the sources, the primitive port of the city was one of the Assyrian's commercial exchange centers. It is estimated that the city developed around the primitive port and castle during the colonization period. Giresun port has become a strategic location in terms of commercial, military and shipping, thanks to its hinterland reaching Aksu Valley and Kelkit Basin and in a wider area to the Far East and the land of India. The port continued its development during the Empire of Roman period as it was on one of the secondary routes where the goods of the Silk Road trade reached the north and west. Giresun port, whose commercial activity reached an important level during the Empire of Byzantine period, became an important trade center with the practices of the Crusaders that led to a significant part of the trade in the Mediterranean to the Black Sea. Giresun Port is one of the many events experienced during the Medieval, such as the rivalry of Byzantium with the states on the eastern border, the Crusades, the attempts of the Turkish Seljuks to have a control in the Black Sea trade, the Mongol invasion, the struggle of the Greek State of Trabzon with the Turks, and the efforts of the Venetians and Genoese to dominate the Black Sea trade. has been significantly affected.

**Keywords:** Giresun, Port, Şebinkarahisar, Alum.

**Geliş/Received:** 25.04.2022

**Kabul/Accepted:** 22.10.2022

• **Etik Kurul İzni:** Bu çalışmaya, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

### Giriş

Anadolu, asırlar boyunca doğunun zenginliklerini batıya, kuzeyin hazinelerini güneye ya da tam tersi istikametlerde hareketlerle ayrı coğrafyalardaki insanların farklı ihtiyaçlarını karşılıklı gidermeleri için oluşturulan büyük ticaret yollarının kesiştiği büyük bir pazaryeri

\* Dr., bkrsariyildiz@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-4229-3457.

(Araştırma Türü: Araştırma makalesi)

olmuştur. Ticaret güzergâhındaki karayolunun varamadığı deniz ötesi ülkelere ise uygun yerlerde kurulan limanlarla ulaşılmıştır. Bu hususta Anadolu içlerinde karayoluyla gerçekleştirilen ticaret, Doğu Karadeniz kıyılarına gelindiğinde limanlar üzerinden gemilerle yapılmıştır. Eski çağlardan itibaren Doğu Karadeniz kıyılarında yapılan ticaretin zamanla gelişmesiyle kıyılardaki limanlar önemli birer pazaryeri haline gelmiştir. Orta Çağ boyunca gelişen Doğu Karadeniz limanları ise asıl önemini Moğollar'ın Anadolu'da ticari canlılığı artırma politikaları ve Haçlılar'ın Memlükler'in, Akdeniz'deki limanlarına ambargo uygulaması ile kazanmıştır. XIII. yüzyıldan itibaren ise Ceneviz ve Venedik gibi İtalyalı tüccarların Karadeniz'e olan ilgisinin artmasıyla bölgedeki ticari faaliyetler uluslararası bir alana taşınmıştır (Karpov, 2011a: 419-420; Yuvalı, 1990: 236; Yılmaz, 2009: 361; Emecen, 2005: 23; Eğilmez, Yıldırım, Aydın, 2021: 528).

Uzakdoğu, Çin ve Hint ülkelerinden Avrupa'ya kadar uzanan İpek yolunun tali yollarından biri de Doğu Karadeniz'e ulaşmaktadır. Orta Çağ boyunca Anadolu'da gerçekleşen olaylar, Doğu Karadeniz'e açılan yolun önemini arttırmış ve bölgenin limanlarını pek çok yönden olduğu gibi ekonomik açıdan da stratejik birer üsse dönüştürmüştür. Bölgenin önemli lokasyonlarından biri olan Giresun da, limanı sayesinde doğudan gelen zenginliklerin kuzeye ve batıya açıldığı stratejik bir pazaryeri haline gelmiştir. Giresun Limanı'nın, eski çağlardan itibaren çoğunlukla ticari taşıma ağırlıklı olmak üzere askeri ikmal ve yolcu ulaşımı gibi amaçlarda yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Geniş bir hinterlanda sahip Giresun Limanı'nı besleyen coğrafyanın yakın kaynakları Gümüşhane, Bayburt, Erzincan, Tokat ve Sivas'a; uzak kaynakları ise Irak, İran, Hindistan ve Çin'e kadar ulaşan geniş bir alana uzanmaktadır. Uzak ya da yakın kaynaklardan gelen ticari mallar veya askeri nakiller, olağan dışı olaylar olmadığı sürece Kelkit Vadisi'ne ulaştıklarında, Giresun Limanı da dâhil olmak üzere bölgedeki pek çok limandan deniz aşırı ülkelere sevk edilebilmektedir (Balard, 2017: 493-494; Brant, 1836: 220; Tezcan, 2012a: 20; Bekdemir, 2007: 114).

### **Kıyı İskelesinden Limana Geçiş**

Giresun'daki kent yerleşiminin temellerinin, Asurlu kolonistlerin Doğu Karadeniz'de kurduğu ilkel limanlarla yani iskeleler çevresinde büyüyüp gelişerek zaman içerisinde bir kent görünümüne kavuşmasıyla atıldığı tahmin edilmektedir. Asurlulardan boşalan Giresun (Kerasos) kenti ve iskelesi; önce Fenikeliler'in, ardından MÖ VII. ve VI. yüzyıllarda ise Miletoslular'ın elinde pazaryeri, koloni tipi (emporium) bir merkez haline gelmiştir. (Bıjışkyan, 1969: 12; Drews, 1991: 303-326; Emir, 2011: 19) Kolonileşmenin en önemli özelliklerinden biri olan limanın, Giresun kentini bölgenin ilk kolonilerinden biri haline getirdiği düşünülmektedir. MÖ 190-169 yıllarında Pont Krallığı idaresi altına giren Giresun, (Kerasous) Hellenistik şehir modeline uygun şekilde yeniden inşa edilerek modern bir limana kavuşturulmuştur. Kentteki ticari gelişimin tezahürü Roma'nın imparatorlukla idare edildiği dönemde kendi sikkelerini basmasıyla



görülebilir. Hatta İmparator Commodus (MS 161-192) zamanına ait Giresun'da kesilen ve üzerinde gemi resmi bulunan sikkeler kent ekonomisinde, limanın yerinin ne ölçüde önemli olduğunu açıkça göstermektedir (Strabon, 2005: 22; Baschmakoff, 1937: 67-69; Bryer ve Winfield, 2020: 238-241; Sinclair, 1989: 111; Drews, 1991: 303; Özsait, 2000: 41; Mansel, 1971: 168; Tsetschladze, 1998: 52-70; Emir, 2014: 23).

Roma İmparatorluğu idaresinde Orta Çağ'a giren Giresun topraklarında merkez kalenin batısında ve doğusundaki iki koy üzerinde kullanılan iki ayrı limandan bahsedilmektedir. Konumuz olan batı limanına, Giresun Kalesi'nin kuzeyinden aşağı inen antik bir yol ile ulaşılmaktadır ve burada limana ait antik dalgakıran kalıntılarına da rastlanılmaktadır. Giresun Kalesi'nin doğusundaki Palamida/Palamut kayalıkları olarak bilinen ikinci liman, güneye bakan bir yay şeklinde uzanarak Gedikkaya tepesi ve burada bulunan kalenin eteklerine kadar ulaşmaktadır. Demirlemeye uygun korunaklı bir liman bulunduğu dair kalıntılar bulunan doğu limanı ise Orta Çağ'a kadar kullanılmış fakat doğal veya beşerî etkilerle zaman içerisinde kapanarak liman özelliğini kaybetmiştir (Tournefort, 2013: 118; Bryer ve Winfield, 2020: 238; Darkot, 1993: 789).

### **Bizans Zamanında Giresun'da Ticaret**

Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyet alanının doğuda Hindistan'dan batıda İspanya'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olması, doğu-batı ticareti üzerindeki her limanın önemli birer ticaret merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Bahsedilen ticaret merkezlerinden biri olan Giresun Limanı da, Bizans zamanında restore edilerek kaleden limana kadar uzanan surların inşasıyla ticarete uygun güvenli bir liman haline getirilmiştir (Texier, 2002: 205; Hamilton, 1842: 262; Bryer ve Winfield, 2020: 245-248). Bizans'ın Giresun Limanı'na yaptığı yatırımların bir neticesi olarak kent, bölgede üretilen ve yetiştirilen ürünlerin İpek yolu ticaretinin tali bir hattı ile Kelkit Havzası ve Şebinkarahisar havalisinden gelen malların, deniz aşırı ülkelerden nakledilen çeşitli zenginliklerin alım ve satımının yapıldığı önemli bir pazar yerine dönüşmüştür. Bizans zamanında Giresun'un da içerisinde bulunduğu Doğu Karadeniz limanlarında, ağırlıklı olarak şap başta olmak üzere maden çeşitleri, fındık, balık türleri, gemi yapımına uygun ağaç mamülleri, hayvancılık, kumaş ve dokumacılık ürünleri, şarap, tahıl ve şifalı bitkiler gibi ürünlerin pazarda büyük bir payının olduğu bilinmektedir (Laiou ve Morrison, 2007: 172-173; Bryer ve Winfield, 2020: 241-242; Rice, 1967: 126; Turan, 2008: 278; Yörükân, 2013: 283; Fleet, 2009: 230; Emir, 2011: 187-191).

Bizans İmparatorluğu devrinde önemli bir ticaret merkezi haline gelen Giresun kentinde, VIII. yüzyılda imparatorluğa ait resmi bir ticaret bürosunun mevcudiyetinin bulunduğu gibi kentin sikke basma yetkisi de bulunmaktadır. Aynı yüzyılda fındık ihracatının merkezi olan Giresun'dan

başta fındık olmak üzere üretimi bölgede yapılan ipek, keten gibi kumaş çeşitlerinin ihracatı da liman üzerinden yapılmaktadır. IX. yüzyılda ise Giresun, kumaş türlerinden özellikle keten türünde önemli bir üretim merkezi haline gelmiştir. Eparkhos Kitabı'ndaki bilgilere göre 911-912 yıllarında Giresun'da önemli miktarda keten üretimi ve ticaretinin yapıldığı ve çok sayıda ipek tüccarının da kentte ticari faaliyetlerde bulunduğu belirtilmektedir. Bu ticarete ise İskit, Peçenek, Bulgar ve Hazar ülkelerinden tüccarların etkili olduğu bilinmektedir. Kentin ihtiyaç duyduğu hububat türleri ise yine deniz yoluyla Kırım'dan ithal edilmektedir. Aynı yüzyılda Giresun'da tahıl ürünleri ağırlıklı olmak üzere kumaş türleri, şap, kürk, deri, yün ve dokuma, mücevherat, kereste, şifalı bitkiler, tuz, balık, köle ticareti ve çeşitli madenlerin ticareti liman üzerinden yapılmaktadır (Balard, 1978: 852; Heyd, 2000: 542; Turan, 2017: 45; Güneş, 2018: 289-290).

X. ve XI. yüzyılda ise Bizans ile ticari antlaşmalar yapan Venedikli tüccarların Karadeniz limanlarına gelmesiyle birlikte doğu ticaretinde önemli gelişmelerin yaşandığı yeni bir döneme girilmiştir (Ostrogorsky, 2011: 331; Turan, 2000: 21-23). Doğu-batı ticaretinin önemli bir kısmını Karadeniz limanları üzerinden yapan Bizanslı ve Venedikli tüccarlar, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selçuklular'ın Anadolu'daki önemli güzergâhları ele geçirmesiyle limanlara ulaşan yollarda ciddi bir nakliyat sorunuyla karşılaşmışlardır. Ancak kısa süren bu süreç sonunda Türkiye Selçuklularının, Anadolu'daki ticaretin devam ettirilip geliştirilmesi için hayata geçirdiği çeşitli düzenlemelerle ticaret ağındaki faaliyetlerin sürdürülmesi devam etmiştir. Aynı dönemde Anadolu'da gelişen ticaretin Karadeniz'in güneydoğu limanlarına olumlu etkilerinin olduğunu görmek mümkündür. XII. yüzyılda ise Venedikli ve Cenevizli tüccarlar, Karadeniz kıyılarının güney sahillerinin büyük bir kısmını elinde tutan Bizans ülkesinde faaliyetlerini arttırarak, Karadeniz ticaretine uluslararası bir boyut kazandırmışlardır (Heyd, 2000: 215-222; Ostrogorsky, 2011: 383-386).

Türkiye Selçuklularını ile Bizans mücadelesinin Karadeniz'e taşındığı XIII. yüzyıl başlarında III. Aleksios Angelos'un Giresun (Kerasunt) kıyılarında batan bir ticaret gemisinin yükünü kurtarmak bahanesiyle Samsun kıyılarındaki gemileri yağmalatması, tüccarlarını ise esir ettirmesi ve öldürtmesiyle, Sultan Rükneddin Süleyman Şah ile III. Aleksios karşı karşıya gelmiştir. İmparator Aleksios ancak zarara uğrayan tüccarlara tazminat ödenmesini ve Selçuklular'a yıllık vergi vermeyi kabul etmesi şartlarıyla bu durumdan kurtulabilmiştir. XIII. yüzyıl boyunca Anadolu'da siyasi istikrarı sağlayan Türkiye Selçuklularını, ticaret mallarının Anadolu'nun her köşesine ulaşabildiği güvenli bir ortamı oluşturarak bölgeye ticari canlılık kazandırma amacındadır. Selçuklular'ın izlediği bu politika ile İpek yolu kervanlarının Anadolu'ya güvenli ulaşımı sağlandığı gibi, kervan mallarının yanı sıra Anadolu'nun yerli ürünlerinin de Sivas'ta toplanarak buradan Karadeniz limanları üzerinden Kırım limanlarına ve Avrupa ülkelerine ulaştırıldığı bir ticaret ağı tesis edilmiştir. Bu ticari organizasyonun 1204 yılına

kadar ve kısa bir kesintiden sonra Moğol istilasına kadar Giresun'un da aralarında bulunduğu, Sinop'tan Trabzon'a kadar olan bölge limanlarını kapsadığı muhakkaktır (Khoniates, 2004: 92-93; Vryonis, 1971: 160; Turan, 1990: 87-88; Mordtmann, 1927: 735).

### **Karadeniz Ticaretinin Gelişmesi ve Giresun**

XIII. yüzyılın başlarında Doğu Karadeniz'de gerçekleşen otorite değişikliğiyle birlikte bölgeyi ilgilendiren önemli olaylar yaşanmıştır. Trabzon Rum Devleti'nin kurulduğu tarihe kadar Bizans tüccarları Karadeniz ticaretine hâkim bir durumdayken, Türkiye Selçukluları'nın Karadeniz'e ulaşmasıyla güç dengeleri değişmeye başlamıştır. Aynı tarihlerde Karadeniz ticaretinde etkin olmaya çalışan Türkiye Selçukluları'nın doğunun zenginliklerini Orta ve Doğu Karadeniz limanlarına kadar ulaştırdığı ticaret ağı, Trabzon Rum Devleti tarafından engellenerek kesintiye uğramıştır. Selçuklu ticaretinin Doğu Karadeniz'de sekteye uğradığı bu dönemde, Doğu Karadeniz limanlarının ticari yükü ise Sinop'a kaymıştır (İbn Bîbî, 2007: 50-54; Panaretos, 2019: 3; Finlay, 1851: 371; Laiou ve Morrison, 2007:167; Karpov, 2011b; 228; Keçiş, 2012: 44-51). Ancak 1214 yılında Trabzon Rum Devleti hükümdarının Türkiye Selçukluları hâkimiyetine girmesiyle Doğu Karadeniz limanlarındaki ticaret tekrar hareketlenmeye başlamıştır (İbn Bîbî, 2007: 174; Vasiliev, 1936: 28; Chrysostomides, 2012: 43-44; Tellioğlu, 2009: 32-34).

Karadeniz'deki önemli ticari istasyonlarından biri olan Suğdak'ın Moğollar tarafından ele geçirilmesiyle, Türkiye Selçukluları Karadeniz ticaretinde ciddi bir darbe almıştır. Bu sebeple Karadeniz ticaretindeki zararın giderilmesi ve bölge ticaretinde büyük payın ele geçirilmesi sürecinde, Türkiye Selçukluları ile Trabzon Rum Devleti ciddi bir mücadeleye girmiştir (İbn Bîbî, 2007: 102-104; Peacock, 2010: 249-253). Bu tarihlerde Giresun Limanı'nı elinde tutan Trabzon Rum Devleti'nin, Samsun ve Sinop kıyılarına saldırılarına karşılık Selçuklular'ın 1223 yılında Trabzon'a sefer düzenlemesi bölgede siyasi kargaşa yarattığı gibi kısa süreli bir ekonomik durgunluğu da beraberinde getirmiştir (Panaretos, 2019: 3; Peacock, 2010: 256-264; Tellioğlu, 2004: 107; Keçiş, 2012: 44-51).

Lakin XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Karadeniz ticaretini olumlu etkileyen önemli gelişmeler yaşanmıştır. Moğol istilasının ardından ticari düzenin yeniden kurulması için asayişin sağlanması ve Haçlıların Memlûkler'e ekonomik ambargolar uygulamasıyla, Akdeniz limanları üzerinden batıya giden malların önemli bir kısmı, Karadeniz limanlarına yönlendirilmiştir (Karpov, 2011a: 419-420; Turan, 2000: 95-96; Yuvalı, 1990: 236). Karadeniz limanlarının öneminin arttığı bu dönemde Giresun Limanı açısından da oldukça önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Trabzon Rum Devleti'nin Türkiye Selçukluları'nın ticaret ağının işleyişini engellenme çabalarına karşı Trabzon'a yapılan baskı ve Türkler'in, Gümüşhane (Khaldia) civarlarına düzenlediği akınlar, bölgedeki ticari hareketliliği Giresun Limanı lehine değiştirmeye başlamıştır.

Nitekim Şebinkarahisar'dan çıkan şap madeni ve bölgeye ulaşan çeşitli ticari malların deniz ötesine ulaştırılması için güvenlik zafiyeti olan Gümüşhane (Khaldia) havalisine alternatif olarak daha güvenli olan Aksu Vadisi hattı tercih edilmiş ve Giresun Limanı'ndaki ticari hareketlilik artmaya başlamıştır (Miller, 2021: 42).

### **Giresun Limanı'nda Ticaret ve Cenevizliler**

Venedikliler, Moğollar'ın Doğu Karadeniz'i kontrolü altında tuttuğu tarihlerde, Bizans ülkesinde ve Trabzon Rum Devleti'ne ait Giresun Limanı'nda 1261 yılına kadar ticari üstünlüklerini devam ettirmiştir. Bu dönem içerisinde Bizans İmparatorluğu'yla yaptığı ticari anlaşmaların benzerlerini Trabzon Rum Devleti'yle de yapan Venedikliler, bölgede ayrıcalıklı kazanımlarla ticarete devam etmişlerdir. Bunun yanı sıra Moğollar'ın Şebinkarahisar şapının kullanım ve işletilmesi ayrıcalığını Venedikliler'e vermesi, Venedikli tüccarların kazançlarını da önemli ölçüde arttırmıştır (Uzunçarşılı, 2011: 251-252; Karpov, 2011b: 229; Erdem, 2005: 4; Laiou ve Morrison, 2007: 207; Tellioglu, 2009: 82-86; Yılmaz, 2009: 362).

1261 yılında Kemalpaşa (Nymphion) antlaşmasıyla birlikte Venedikliler'in Bizans ülkesindeki ticari üstünlüğü sona ermiştir. Cenevizliler, Kemalpaşa antlaşmasıyla Bizans'tan önemli ayrıcalıklar kazanarak, Karadeniz ticaretinde Venedikliler'in yerini almışlar ve 1262 yılından itibaren Doğu Karadeniz'e kadar uzanan ticaret kolonileri tesis etmişlerdir. Lakin Cenevizliler'in koloni kurduğu kentler arasında Giresun'un adı geçmediği gibi Cenevizliler'in Giresun'da bir Ceneviz mahallesi kurduğu bilinmektedir (Karpov, 2011a: 422; Lunardi, 1980: 10; Ostrogorsky, 2011: 415; Turan, 2000: 33-58; Hazlitt, 1860: 216-217; Faroqhi, 2007: 523; Tellioglu, 2009: 79-80). Giresun'da bir koloni kurulmamış ya da kurulamamış olması, XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Giresun kalesi ve limanının Türkler tarafından baskı altına alınmasıyla ve dolayısıyla bölgenin güvenli bulunmamasıyla açıklanabilir (Heyd, 2000: 512-515; Bryer ve Winfield, 2020: 243; Miller, 2021: 42; Gallotto, 1993: 363; Uzunçarşılı, 2011: 248).

Cenevizliler'in Giresun'daki ticarete etkili olduğu dönemde liman yoluyla gümüş, şap, balmumu, baharat ve dokuma ürünleri ihraç edildiği gibi ağırlıklı olarak mücevherat, kâğıt, cam eşyalar, şeker, sabun, tuz, deri, köle ticareti ve tahıl ürünleri ithal edilmektedir (Turan, 2000: 179; Karpov: 2005: 287; Turan, 2017: 45; Tezcan, 2012c: 362; Güneş, 2018: 290). Ticareti yapılan ürünlere bakıldığında geniş kaynaklı doğu, batı ve kuzey, güney ticaretinin devam ettiği görülmektedir. Yine 1278 yılında Cenevizliler'in, Kırım madenlerinden çıkarılan tuzu, Kefe Limanı üzerinden Giresun'un da içinde bulunduğu Doğu Karadeniz limanlarına getirdiği gibi, 1289-1290 yıllarında ise Kefe'den Giresun Limanı'na darı, buğday ve arpa gibi ürünlerin ithalatını yaptığı bilinmektedir (Balard, 1978: 709-710; Khvalkov, 2015: 409-417; Tezcan, 2012b: 121). Doğu Karadeniz ticaretindeki en önemli ihracat mallarından olan Şebinkarahisar

şapının ticareti ise 1304 yılına kadar Cenevizli tüccarlara yasaklanmıştır. Fakat 1289 yılında 428.9 ton şapın Doğu Karadeniz limanlarından Kefe'ye ve sonra Cenova'ya taşınmasıyla Cenevizliler'in mevcut yasağı bir şekilde aştığı görülmektedir (Bryer ve Winfield, 2020: 279-280; Fleet, 2009: 242; Khvalkov, 2015: 425). 1290'lı yıllara kadar Şebinkarahisar şapının önemli miktarı Trabzon Limanı'ndan, daha az bir miktarı ise Giresun Limanı'ndan ihraç edilmektedir.

XIII. yüzyılın sonlarından itibaren ise Cenevizliler'e uygulanan şap ambargosunun kalkması ve Gümüşhane (Khaldia) havalisinin büyük bir kısmının Türk hâkimiyetine geçmesi, Şebinkarahisar'dan Trabzon Limanı'na kadar uzanan ticaret yolunun kaybedilmesine neden olmuştur. Şebinkarahisar'dan başta şap olmak üzere önemli ticaret mallarının Trabzon Limanı'na nakliyatı engellenmiştir. Böylece Şebinkarahisar madenlerinin ve ticaretinin büyük kısmının deniz aşırı ülkelere nakliyatı Giresun Limanı'na kaymıştır (Balard, 1978: 773-775; Bryer ve Winfield, 2020: 280).

Şebinkarahisar'dan çıkarılan şap madeni ve bölgeye ulaşan mallar, Aksu Vadisi ve Kulakkaya-Gedikkaya hattı üzerinden zor ve uzun bir karayolunun sonunda Giresun Limanı'na ulaşmasına rağmen Anadolu'nun en kaliteli kaya şapı olması sebebiyle talep görmüş ve uzun yıllar boyunca da zahmetli nakliyesine devam edilmiştir. Şebinkarahisar'dan Giresun Limanı'na ulaşan hat üzerinde ticaretin geliştirilmesi, tüccar ve kervanların korunması ve ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla pek çok dinlenme noktası yani hanlar kurulmuştur. Giresun Limanı'ndan Aksu Vadisi içlerine hareket edildiğinde, yük hayvanıyla bir günlük mesafedeki Duroğlu'da, buradan bir günlük mesafedeki Dereli'de ve daha sonra Şebinkarahisar'a ulaşana dek sırasıyla Kanlıhan, Kürtün, Taşhan, Tamdere ve Tamzara gibi mevkilerde, en erken XIV. yüzyılın başlarında belki de daha eskiden tesis edildiği tahmin edilen hanlar kurulmuştur (Pegolotti, 1936: 369; Uzunçarşılı, 2011: 251-252; Bryer ve Winfield, 2020: 280; Cahen, 2008:120-121; Laiou ve Morrison, 2007: 172-173; Carr, 2016: 117; Erdem, 2005: 4; Fatsa, 2014: 38-54).

XIV. yüzyılın ilk yarısından itibaren Eretnalılar'ın Giresun Limanı'nın ard bölgesi olan Kelkit Havzası'nı da kapsayan Sivas, Kayseri, Erzurum havalisinde asayiş sağlayarak, vergileri düşük tutması, meraların artırılmasını desteklemesi, ticarete imkân sağlanmasıyla gıda maddelerinin fiyatlarının ucuz tutulması gibi uyguladığı ekonomi politikalarıyla Anadolu'nun refah seviyesini artırmıştır (El-Ömerî, 2014: 144-145). Bu durumun neticesinde bölgedeki zenginlik artmış ve ticari bir canlılık meydana gelmiştir. Anadolu'daki ekonomik gelişmeler bölgedeki pek çok tüccar gibi İtalyalı tüccarlarında dikkatini çekmiştir. Daha önceden bölge ticaretinde tecrübeli olan Venedikliler ve Cenevizliler, Anadolu ticaretindeki payını arttırmak için müttefikleri ve çıkar ilişkisi içerisinde buldukları Trabzon Rum Devleti ile bağlantılarını kullanarak ticari anlaşmalar yapmışlardır. Trabzon Rum Devleti hükümdarları Komnenoslar ise Moğollar'ın İran'dan Anadolu'ya uzanan ticaret ağının, Doğu Karadeniz'den Tebriz'e kadar olan

kısımındaki Cenevizli ve Venedikli ticari faaliyetlerini kazanç sağladıkları ölçüde desteklemiştir. Komnenoslar dönemin en önemli ticari merkezlerinden Sivas ve Erzurum civarlarından Doğu Karadeniz limanlarına ulaşan güzergâhlara ayrı bir önem göstermektedir. Sivas ve yakınındaki önemli pazarlardan Şebinkarahisar'a en uygun Doğu Karadeniz limanı ise Giresun Limanı olması sebebiyle kente ayrı bir önem verilmektedir. Nitekim Giresun, güneyinde gelişen iktisâdi olaylardan olumlu etkilenerek bu devirde gelişimini sürdürmüştür (Spuler, 2011: 473-474; Uzunçarşılı, 2011: 254; Yılmaz, 2009: 362; Tellioglu, 2009: 82-86).

XIV. yüzyılın başlarından itibaren Eretnalılar'ın ticareti geliştirme politikaları ve Komnenoslar'ın da bu ticari gelişmelerden İtalyalı tüccarların girişimleri üzerinden yararlanma çabaları, Giresun Limanı'nın önemini artırmıştır. Nitekim Giresun Limanı'ndaki ticari faaliyetlerin önemli bir boyuta ulaşmasıyla, Giresun Limanı ile Şebinkarahisar arasındaki ticaret yolunun güvenliği Trabzon Rum Devleti için önemli bir mevzu haline gelmiştir. Bu ölçüde Hacıemiroğulları'yla yapılan akrabalık ittifakının önemli sebeplerinden biri de Giresun ile Şebinkarahisar arasındaki Aksu havzasından geçen ticaret yolunun güvenliği olmalıdır (Panaretos, 2019: 33; Fallmerayer, 2012: 281; Zachariadou, 2007: 229; Turan, 2017: 88).

Doğu Karadeniz ticaretinde daha etkili olmak isteyen Cenevizliler, yeni ayrıcalıklar kazanmak için saldırgan tavırlarla uygun buldukları zamanlarda Komnenoslar'ı zor durumda bırakmaktadır. Mikhail döneminde şap ve bazı mallarda yeni ayrıcalıklar isteyen Cenevizliler, talepleri kabul edilmeyince, 1348 yılının Ocak ayında Giresun'a saldırarak kale ve liman çevresinin büyük kısmını yakmışlar, 1349 yılında Mayıs ayında ise Trabzon Limanı'nı yağmalamışlardır. Cenevizliler'in taleplerinin kabul edilmesiyle olaylar son bulmuş, 1349 yılında Giresun kalesi ve limanın zarar gören kısımları onarılmıştır (Panaretos, 2019: 21; Fallmerayer, 2012: 179; Miller, 2021: 68-69; Finlay, 1851: 407-430; 149; Shukurov, 1994: 67).

XIV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Giresun'daki ticari faaliyetlerine devam eden İtalyalı tüccarlar, Şebinkarahisar'dan çıkarılan şapın önemli bir kısmını Giresun ve Trabzon limanları üzerinden Avrupa'ya göndermektedir (Pegolotti, 1936: 369; Balard, 1978: 773; Bryer ve Winfield, 2020: 243). Ayrıca 1364 yılında Trabzon Rum Devleti'yle yeni bir anlaşma yapan İtalyan tüccarlar, Giresun'dan keten ve ipek gibi bölgenin ünlü dokuma kumaşları, kıvıll, yeşil ve başka renklerde kumaşları da ihraç etme hakkını da elde etmişlerdir (Bryer, 1978: 387).

XIV. yüzyılın son çeyreğinde Giresun ve çevresinde Hacıemiroğulları'nın baskısının artmasıyla Trabzon Rum Devleti'nin idare alanı Giresun kalesi ve limanı çevrelerine kadar daralmıştır. Karadeniz ticaretindeki faaliyetlerine devam eden İtalyan tüccarlar ise Hacıemiroğulları Emiri Süleyman'ın 1397 yılında Giresun'u ele geçirdiği sırada, Giresun Limanı'ndaki faaliyetlerini sürdürmüş olmalıydılar (Esterâbâdî, 2014: 506; Fallmerayer, 2012:

184; Zachariadou, 2007: 230; Shukurov, 1994: 44).

XIV. yüzyılın sonlarından itibaren batının çeşitli noktalarında çıkarılmaya başlanan şap madenleriyle birlikte Şebinkarahisar şapına olan talebin düşmesi ve ihracatının azalmasına neden olmuştur. Ayrıca aynı tarihlerde Timur'un Anadolu'ya yönelik etkileri, Doğu Karadeniz limanları gibi Giresun'daki ticaretin de olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (Turan, 2000: 139-148; Laiou ve Morrison, 2007: 172-173; Cahen, 2008: 120-121).

Ticaretin geliştirilmeye çalışıldığı XIV. yüzyıl boyunca, Giresun'un da aralarında bulunduğu Doğu Karadeniz limanlarından deniz aşırı ülkelere çeşitli kalemlerde ürünlerin satımı devam etmektedir. Bu ürünler, şap başta olmak üzere buğday, pirinç, balmumu, kenevir, meşe palamudu ve bölgede oldukça bol miktarda yetişen üzümünden yapılan şarap gibi ihraç mallarıdır. Giresun Limanı'na dışarıdan getirilerek yapılan ticarete ise mücevherat ve cam ürünleri, kâğıt, şeker, tuz, sabun, deri, darı, buğday ve arpa gibi tahıl ürünleri ile köle ticaretinin çoğunlukta olduğu görülmektedir (Panaretos, 2019: 33; Fallmerayer, 2012: 216,287; Barbaro, 2005: 103; Balard, 2017: 671-672; Jacoby, 2017: 21; Bryer, 1979: 382-413; Khvalkov, 2015: 409, 425; Turan, 2000: 179, 489; Güneş, 2018: 290).

### Sonuç

Kolonizasyon döneminden çok daha eski bir tarihte, Asurlular zamanında faaliyetlerine başlayan Giresun kıyısındaki iskele, tarih boyunca gelişerek eski çağlar içerisinde liman özelliklerini karşılayabilecek bir yapıya bürünmüştür. Limanı besleyen kaynaklardan gelen malların bolluğu, üretilen malların kalitesi ve miktarı ölçüsünde kent, Eski ve Orta çağ boyunca ticari bir merkez haline gelmiştir. Özellikle İtalyalı tüccarların bölgeyi uluslararası ticarete katmaları ve Haçlılar'ın Akdeniz limanlarına uyguladığı ambargo ile Karadeniz'de yaşanan ticari hareketlilik, Giresun'un da içerisinde bulunduğu Karadeniz limanlarının önemi artmıştır. Selçuklular'ın Karadeniz ticaretine girmesiyle Giresun Limanı, Trabzon Rum Devleti için ticari olduğu kadar askeri olarak da stratejik bir üs haline gelmiştir. Türk baskısının iyice arttığı XIII. yüzyılda ise şap madeni başta olmak üzere, Şebinkarahisar havalisine gelen ve Trabzon Limanı üzerinden deniz aşırı ülkelere yapılan nakliyenin büyük kısmı Giresun Limanı'na yönelmiştir. Doğu Karadeniz'deki ticari önemi Venedik ve Cenevizli tüccarlar tarafından önceden fark edilen Giresun'daki ticarete İtalyalı tüccarların önemli bir payı vardır. Ancak kentte, Trabzon'daki gibi Venedik ve Cenevizliler'e ait bir temsilcilik ya da koloni yapısından söz edilememektedir. Bu durum Giresun kalesi ve limanın XIII. yüzyıl sonlarından itibaren pek çok defa Türkler'in eline geçmesi ve Türk baskısının kalenin surlarına kadar dayanması nedeniyle, kent güvenliğinin tehdit altında olmasıyla açıklanabilir. Gümüşhane havalisinin Türkler'in eline geçmesiyle, Giresun ve limanı, Trabzon Rum Devleti'nin varlığının devamı için stratejik bir mevkiye yükselmiştir.

Trabzon Rum Devleti, ikinci başkenti Giresun'u elinde tutmak ve korumak için ise Hacıemiroğulları ile akrabalık bağı kurma yoluna gitmiştir. Ancak kentin askeri ve ticari öneminin farkında olan Hacıemiroğulları, XIV. yüzyılın sonlarında Giresun'u ele geçirerek Komnenoslar'ın akrabalık bağı üzerine kurdukları politikayı boşa çıkarmıştır.

Özetle Orta Çağ boyunca sürekli gelişen ve beynelmilel bir ticarete sahip olan Giresun Limanı; Bizanslı, İskitli, Peçenekli, Bulgar, Kıpçak, Venedikli ve Cenevizli gibi pek çok farklı milletten tüccarların faaliyette bulunduğu, ağırlıklı olarak şap, fındık, kumaş türleri, çeşitli tahıl ürünleri, şeker, tuz, kürk, deri, kâğıt ve cam eşyalar, mücevherat, kereste, tıbbi bitkiler, balık çeşitleri ve maden türleri gibi pek çok çeşit ürünün ticaretinin yapıldığı önemli bir pazar yeridir.

### Kaynakça

- Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî (2014). *Bezm u Rezm*. çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Balard, M. (1978). *La Romanie Génoise (XIIe-Debut Du XVe Siécle)*, C. I-II, Genova: Nella Sede Della Società Ligure Di Storia Patria.
- Balard, M. (2017). *Gênes et la mer Genova e il mare*. Genova: Società Ligure Di Storia Patria.
- Baschmakoff, A. (1937). *Cinquante Siècles D'évolution Ethnique Autour de la Mer Noire*, Paris: P. Geuthner.
- Bekdemir, Ü. (2007). *Karadeniz Kıyı Kentleri (Samsun-Hopa Arası)*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Bijışkyan, P. M. (1969). *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası*, ter. Hrand D. Andreasyan, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Brant, J. (1836). *Journey Through a Part of Armenia and Asia Minor, in the Year 1835*, Journal of the Royal Geographical Society of London, (6), 187-223.
- Bryer, A. (1979). *The estates of the Empire of Trebizond. Evidence for their resources, products, agriculture, ownership and location*, Twelfth Spring Symposium of Byzantine Studies/ Αρχαίον Ποντου (Archeion Pontou) 35, University of Birmingham, Birmingham 1978, Athens. 370-477.
- Bryer, A. ve D. Winfield (2020). *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası, I*, çev. İsmail Köse, Ankara: TTK Yayınları.
- Cahen, C. (2008). *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Carr, M. (2016). *Trade or Crusade The Zaccaria of Chios and Crusades Against the Turks. Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean 1204-1453: Crusade, Religion and Trade between Latins, Greeks and Turks*, ed. Nikolaos G. Chrissis, Mike Carr, London. 115-134.
- Charles Texier (2002). *Küçük Asya*. (3), çev. Ali Suat, Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı
- Chrysostomides, J. (2012). *11. Yüzyıldan 15. Yüzyıla Kadar Bizans İmparatorluğu. Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453*, 1, ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, İstanbul: Kitap Yayınları 27-78.
- Darkot, B. (1993). *Giresun. İA*. (4), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 789-790.



- Drews, R. (1991). Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşmeleri. çev. Ömer Çapar, Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi, XV, 26, 303-327.
- Eğilmez, S., Yıldırım, A. S., Aydın, Y. E. (2021). Ceneviz Ticaret Kolonisi Simisso (1280-1420), Tarih İncelemeleri Dergisi, 36, S. 2, 527-563.
- Emecen, F. (2005). Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi Bulancak-Piraziz. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Emir, O. (2011). Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi. Trabzon Serander Yayınları.
- Emir, O. (2014). Helenistik ve Roma Dönemleri'nde Pontos. (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Trabzon.
- Erdem, İ. (2005). İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258). Tarih Araştırmaları Dergisi. 24/38, 1-10.
- Fallmerayer, J. P. (2012). Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Tarihi. ter. Ahmet Cevat Eren, Celalettin Yavuz, haz. İsmail Hacifettahoğlu, not. İbrahim Tellioglu, Ankara: TTK Yayınları.
- Faroqhi, S. (2007). Trebizond. Historic Cities of the Islamic World. Boston. 523-526.
- Fatsa, M. (2014). XV ve XVI. Yüzyıllarda Doğu Karadeniz'de Yol Hizmeti Veren Zaviyeler ve Derbendler. Vakıflar Dergisi (41). 38-54.
- Finlay, G. (1851). The History of Greece and of the Empire of Trebizond, Londra: William Blackwood and Sons.
- Fleet, K. (2009). The Turkish Economy, 1071-1453. Byzantium to Turkey, 1071-1453, I, ed. Kate Fleet. New York: Cambridge University Press. 227-265.
- Francesco Balducci Pegolotti (1936). La Pratica Della Mercatura. ed. Allan Evans, Cambridge Massachusettes: The Mediaeval Academy of America.
- Gallotto, A. (1993). Ceneviz. İA, 7, İstanbul: TDV Yayınları. 363-365.
- Güneş, C. (2018). Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi. (Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Hamilton, W. J. (1842). Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia, 1, çev. John Murray. Londra.
- Hazlitt, W. C. (1860). History of The Venetian Republic, II. London: Smith, Elder Co.
- Heyd, W. (2000). Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, çev. Enver Ziya Karal. Ankara: TTK Yayınları.
- İbn Bîbî (2007). Selçuknâme, çev. Mükrimin Halil Yınanç. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Jacopy, D. (2017). Western Commercial and Colonial Expansion in the Eastern Mediterranean and the Black Sea in the Late Middle Ages. Rapporti Mediterranei, Pratiche Documentarie, Presenze Veneziane: Le Reti Economiche E Culturali (XIV-XVI secolo). ed. Gherardo Ortalli and Alessio Sopracasa, Venezia: Istituto Veneto Di Scienze, Lettere Ed Arti. 3-49.
- Joseph de Tournefort (2013). Tournefort Seyahatnamesi, ed. Stefanod Yerasimos, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Karpov, S. P. (2011a). Main Changes in the Black Sea Trade and Navigation, 12th-15th Centuries. Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies, Sofia. 22-27 Augusts, I, Plenary Papers. 417-429.

- Karpov, S. P. (2011b). The Impact of the Italian trade on the development of the Black Sea region and Pontic Hellenism (13th-15th Centuries). Ρωσία και Μεσόγειος. Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου (Αθήνα, 19-22 Μαΐου 2005), 1. Athens. 223-236.
- Karpov, S. P. (2005). The Black Sea Region, Before and After the Fourth Crusade, in: Urbs capta: The Fourth Crusade and its Consequences. La IVe Croisade et ses consequences. Paris.285-294.
- Keçiş, M. (2012). Türkiye Selçukluları'nın 1223 Yılında Trabzon Üzerine Düzenledikleri Sefer Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Bazı Yeni Bilgiler. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Spring/Bahar, 28, 40-54.
- Khvalkov, I. A. (2015). Colonies of Genoa in the Black Sea Region: Evolution and Transformation, 1, European University Institute, Department of History and Civilization, (Doktora Tezi). Floransa [https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/40744/2015\\_Alexandrovitch\\_Khvalkov\\_Vol\\_I.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/40744/2015_Alexandrovitch_Khvalkov_Vol_I.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (18.01.2022).
- Laiou, A. and E. C. Morrison (2007). The Byzantine Economy. New York: Cambridge University Press.
- Lunardi, G. (1980). Le Monete Delle Colonie Genovesi. Genova: Atti Della Società Ligure Di Storia Patria.
- Mansel, A. M. (1971). Ege ve Yunan Tarihi. Ankara: TTK Yayınları.
- Miller, W. (2021). Son Trabzon İmparatorluğu (1204-1461), çev. Nurettin Süleymangil, İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Mordtmann, J. H. (1927). Kara Hisâr. EI, II, ed. M. Th. Houtsma vd., London: Leyden Late E. J. Brill Ltd. 734-736.
- Niketas Khoniates (2004). Niketas Khoniates'in Historiası (1195-1206), haz. Işın Demirkent, İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Ostrogorsky, G. (2011). Bizans Devleti Tarihi, çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK Basımevi.
- Özsait, M. (2000). İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi. Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri. 6-8 Kasım 1998. Trabzon. 35-46.
- Peacock, A. C. S. (2010). Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası, çev. Murat Keçiş, Ali Mıynat. Tarih Araştırmaları Dergisi, 29, 47, 249-253.
- Rice, T. T. (1967). Everyday Life in Byzantium. London: Batsford LTD.
- Shukurov, R. (1994). Between Peace and Hostility: Trebizond and the Pontic Turkish Periphery in the Fourteenth Century. Mediterranean Historical Review, 9, June. 20-72.
- Sinclair, T.A. (1989). Eastern Turkey An Architectural and Archaeological Survey, II, Londra: Pindar Press.
- Spuler, B. (2011). İran Moğolları, çev. Cemal Köprülü, Ankara: TTK Basımevi.
- Strabon (2005). Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika), XII-XIII-XIV, çev. Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şihabeddin B. Fazlullah El-Ömerî. (2014). Mesâlikü'l-Ebsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım). çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Tellioglu, İ. (2004). Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler. Trabzon:

Serander Yayınları.

- Tellioglu, İ. (2009). Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti: Trabzon Rum Devleti (1204-1461). Trabzon: Serander Yayınları.
- Tezcan, M. (2012a). İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon'un Yeri. Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya. Trabzon: Serander Yayınları. 17-47.
- Tezcan, M. (2012b). Pontos Krallığı (M.Ö. III YY.-M.S. IV. YY). Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya. Trabzon: Serander Yayınları. 83-128.
- Tezcan, M. (2012c). Türk-Moğol Hakimiyeti Döneminde XIII-XVI. Yüzyıllarda Karadeniz Bölgesi Ticareti. Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya. Trabzon: Serander Yayınları. 353-408
- Tsetschladze, G.R. (1998). Trade on the Black Sea in the Archaic and Classical Periods Some Observations. Trade, Traders and The Ancient City, ed. H. Parkins, C. Smith. London-New York. 52-74.
- Turan, O. (2008). Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti. İstanbul Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2017). Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, Ş. (2000). Türkiye-İtalya İlişkileri, 1. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Two Works on Trebizond/Michael Panaretos, Bessarion (2019). çev. Scott Kennedy, Cambridge Massachussets.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara: TTK Yayınları.
- Vasiliev (1936). The Foundation of the Empire of Trebizond. Speculum, XI, 1, January. 3-37.
- Vryonis, S. (1971). The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century. London: University of California Press.
- Yılmaz, Ö. (2009). Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2/7. 359-382.
- Yörükân, Y. Z. (2013). Orta çağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yuvalı, A. (1990). XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti. İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri. Samsun, 1-3 Haziran 1988, Samsun. 231-239.
- Zachariadou, E. A. (2007). Trabzon ve Türkler (1352-1402), çev. Murat Keçiş, OTAM Dergisi, 22. 221-241.

## Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Eğitim Faaliyetlerine Yönelik Görüşleri

Saim TURAN\*

Emine KARASU AVCI\*\*

### Öz

2019 yılı aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve süregelen zamanla tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi sağlıktan ekonomiye, turizmden tarıma, mühendislikten eğitime birçok alanı etkilemiştir. Bu süreçte eğitim-öğretim faaliyetlerinde öne çıkan değişiklik yüz yüze eğitim modeline ara verilerek bütün öğretim faaliyetlerinin çevrimiçi ortamlarda yürütülmeye başlanması olmuştur. Bu araştırmada pandemi sürecinde önemi daha da artan çevrimiçi eğitim faaliyetlerine yönelik sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden açıklayıcı durum çalışmasından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada veriler pandemi sürecindeki bulaş riski ve sosyal mesafe uygulaması dikkate alınarak hazırlanan yapılandırılmış çevrimiçi görüşme formuyla elde edilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmada öğretmen adayları çevrimiçi öğrenmenin hem avantajları hem dezavantajları olduğunu belirtmektedirler. Mevcut çevrimiçi eğitim faaliyetlerinin yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Çevrimiçi eğitim uygulamaları sırasında çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmektedirler.

**Anahtar Kelimeler:** Çevrimiçi Eğitim, Sosyal Bilgiler, Öğretmen Adayı.

## Opinions Of Social Studies Teacher Candidates On Online Education Activities

### Abstract

The Covid-19 pandemic, which emerged in Wuhan, China in December 2019 and has influenced the whole world over time, has affected many areas from health to economy, from tourism to agriculture, from engineering to education. In this process, the prominent change in education activities was the suspension of face-to-face education model and the beginning of all teaching activities in online environments. In this study, it is aimed to reveal the views of social studies teacher candidates on online education activities, which have increased in importance during the pandemic process. The research was carried out using descriptive case study, one of the qualitative research methods. In the study, the data were obtained through a structured online interview form prepared by taking into account the risk of transmission and social distance practice during the pandemic process. The obtained data were analyzed using content analysis. In the research, pre-service teachers state that online learning has both advantages and disadvantages. They think that current online education activities are insufficient. They state that they encounter various problems during their online education applications.

**Keywords:** Online Education, Social Studies, Pre-Service Teacher.

**Geliş/Received:** 05.06.2022

**Kabul/Accepted:** 19.12.2022

**\*Etik Kurul İzni:** Bu çalışma için Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 08.07.2021 tarih ve 277 karar sayısıyla etik kurul izni alınmıştır.

\* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD. [saimturan@akdeniz.edu.tr](mailto:saimturan@akdeniz.edu.tr) ORCID ID: 0000-0003-0298-8609

\*\* Sorumlu Yazar, Doç Dr., Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD. [eavci@kastamonu.edu.tr](mailto:eavci@kastamonu.edu.tr) ORCID ID: 0000-0002-3135-2557  
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

## Giriş

2019 yılının sonları ve 2020 yılının başlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıktığı düşünülen bir virüs dünyayı tehdit eder hale gelmiştir. Bu süreçte ülkeler ve küresel ekonomi ayakta kalabilmek için farklı önlemler ve uygulamalar geliştirmek durumunda kalmışlardır. Bu önlem ve uygulamaların başında sosyal mesafenin korunması, karantina ve seyahat yasakları gelmektedir. Bu kurallara uymayanlara ise çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Salgının kontrol altına alınabilmesi için kitleler bir süre evde tutularak salgının seyri yavaşlatılmaya çalışılmıştır. Bu durumdan en çok sağlık sektörü ve çalışanları etkilenmiştir. Salgının zirveye ulaştığı dönemlerde sağlık kurumları ve çalışanları çok büyük zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Salgından en çok etkilenen sektörlerden birisi de eğitimidir. Birleşmiş Milletlere göre 770 milyon öğrenci salgından etkilenmiştir. Bu dönemde çeşitli tartışmaların eşliğinde eğitimin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla uzaktan eğitime geçilmiştir (Telli Yamamoto ve Altun, 2020). Uzaktan eğitim uygulaması aslında salgınla beraber ortaya çıkan bir uygulama olmamasına rağmen kitlelerin uzaktan eğitimle tam olarak tanıştığı süreç koronavirüs pandemisi süreci olmuştur.

Çevrimiçi öğrenme/uzaktan eğitim; metin, video, ses, animasyon ve grafik gibi ders materyallerinin internete dayalı iletişim teknolojileri aracılığıyla dağıtılması durumudur. Çevrimiçi eğitim uygulamaları ile sınıfların fiziksel sınırları dışına çıkılarak öğrenci-öğretmen ve öğrenci-öğrenci etkileşimi dijital platformlara taşınmıştır (Gümüş, 2007). Pandemi sürecinde eğitim-öğretim süreci zaruri olarak sınıfların, okulların dışına taşınmak zorunda kalmıştır. Aslında bu durum hangi şartlarda olunursa olunsun eğitim-öğretim sürecinin aksamaması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu dönemde çevrimiçi eğitim uygulamaları ile öğrenme-öğretme sürecinin devamlılığı sağlanarak öğrencilere faydalı olunmaya çalışılmıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de Covid-19 süreciyle birlikte yüz yüze eğitime verilen arayla birlikte Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Bilişim Ağını (EBA) Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) aracılığıyla ekranlara taşımıştır. Üniversiteler ve özel okullar ise online ders altyapılarını devreye sokmuşlardır. Böylece eğitimde dijitalleşme süreci de hız kazanmıştır (Altunel, 2020). Söz konusu dijitalleşme eğitim alanında çeşitli fırsatları da beraberinde getirmiştir. Her şeyden önce eğitimin maliyeti düşmüş, öğretmen zaman ve mekândan bağımsız hizmet etme imkânı kazanmıştır. Bu durum iletişimde sağladığı geniş imkanlar sebebiyle uzaktan eğitimin hızla yayılmasını sağlamıştır (Yıldız, 2020). Ayrıca çevrimiçi eğitim uygulamaları ile daha çok öğrenci kitlesine ulaşabilme, daha çok bilgi üretme ve yayma gibi fırsatlar da elde edilmiştir (Balaban, 2012).

Ülkemizde yükseköğretim düzeyinde de salgının başlangıcı esnasında ilk etapta öğretime 3 hafta ara verilmiştir. Daha sonra ise 2020 bahar yarıyılında 123 üniversitede tamamen uzaktan

eğitim ile gerçekleşeceği ilan edilmiştir. Bu süreçte tüm öğretim kaynaklarının çevrimiçi öğrenme sırasında kullanılabilmesi için erişime izin verilmiştir (Yüksek Öğretim Kurulu [YÖK], 2020). İçeriğe destek olmak amacıyla TRT, YÖK'e bir kanal tahsis etmiştir. Bu kanal üzerinden ortak derslerin yayınlanması planlanmıştır (Telli Yamamoto ve Altun, 2020). Bu süreç 2021-2022 eğitim-öğretim yılına kadar devam etmiştir. Bu eğitim-öğretim döneminden itibaren YÖK bazı derslerin çevrimiçi, bazı derslerin ise yüz yüze olacak şekilde yapılmasına karar vermiştir. Çevrimiçi ve yüz yüze yapılacak olan dersleri her üniversite kendi bünyesi içinde değerlendirerek uygulamaya koymuştur. Sonuç itibarıyla yükseköğretim düzeyinde ağırlıklı olarak yüz yüze eğitime geçildiği görülse de bazı dersler de hala çevrimiçi uygulamaların devam ettiği görülmektedir.

Sosyal bilgiler eğitimi sahip olduğu içerik yönüyle insan yaşamını ilgilendiren her konuyu ele almaktadır. Afet, salgın hastalık gibi konularda insan yaşamını önemli derecede etkilemektedir. Koronavirüs pandemisi de 2020 yılından bu yana insanoğlunun hayatında önemli bir yer edinmiştir. Bu nedenle bu alanda yapılan çalışmalarda da bu konunun ele almaya başladığı görülmektedir (Uyar, 2020). Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevrimiçi öğrenme faaliyetlerine ilişkin görüşlerini belirlemek amaçlanmaktadır. Alan yazında sosyal bilgiler ve çevrimiçi öğrenme faaliyetleri ile ilgili bazı çalışmalara (Türker ve Yaylak, 2011; Uyar, 2020; Akgül ve Oran, 2020; Seyhan, 2021) rastlanmaktadır. Yapılan bu çalışmalar sosyal bilgiler eğitimi alanına katkı sağlamakla beraber sınırlı kalmaktadır. Bu çalışmada pandemi sürecinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevrimiçi eğitim faaliyetlerine ilişkin görüşlerini ele alması bakımından önemlidir. Bu bakımından sosyal bilgiler eğitimi alanındaki bu boşluğa katkı sağlamak ve farklı bir bakış açısı ortaya koymak amacıyla bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

## Yöntem

### Araştırmanın modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan durum çalışmasından yararlanılmıştır. Merriam (2013) durum çalışmasını sınırları çizilmiş bir sistemin derinlemesine incelenerek betimlenmesi olarak açıklamaktadır. Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevrimiçi öğrenme faaliyetlerine ilişkin görüşlerini belirlemek amaçlandığı için açıklayıcı durum çalışmasından (illustrative case study) yararlanılmıştır. Açıklayıcı durum çalışmaları bir durum/olay hakkında bilgi vermek için kullanılan durum çalışması türüdür (Aytaçlı, 2012).

### Araştırma Grubu

Araştırma 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, bir devlet üniversitesinde öğrenimlerini sürdürmekte olan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden sosyal bilgiler öğretmen adayları oluşturmaktadır. Buna göre araştırmada uygun örnekleme türü kullanılmıştır. Uygun örnekleme, araştırma yapılacak birey veya grupların araştırma sürecine kolay dahil edilebilmesi ve ulaşılabilir olmasıdır (Ekiz, 2013).

**Tablo 1.** Araştırma Grubunun Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Katılımcı		f	%
Cinsiyet	Kadın	23	60,50
	Erkek	15	39,50
Yaş	20	7	18,40
	21	10	26,30
	22	15	39,50
	23 ve üstü	6	15,60
Bilgisayar kullanım düzeyi	Acemi	3	7,90
	Orta Düzey	21	55,30
	İleri Düzey	13	34,20
	Uzman	1	2,60
Aktif internet kullanım geçmişi	1 yıldan az	1	2,60
	1-3 yıl	2	5,30
	3-5 yıl	7	18,40
	5-10 yıl	15	39,50
	10 yıldan fazla	13	34,20

Tablo 1’de de görüldüğü üzere araştırmaya katılan 38 katılımcının 23’ü kadın, 15’i de erkektir. Katılımcıların yaş durumları incelendiğinde öğretmen adaylarının %39,50’sinin 22 yaş, %26,30’nun 21 yaşında olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %18,40’ı 20 yaşında olduğu ve geriye kalan %15,60’ın da 23 yaş ve üstü olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların bilgisayar kullanım düzeyleri incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğun kendilerini orta düzey (%55,30) ve ileri düzey (%34,20) bilgisayar kullanıcısı olarak ifade ettikleri görülmektedir. Bilgisayar kullanım düzeylerini acemi (%7,90) ve uzman (2,60) olarak tanımlayan katılımcılar ise azınlıktadır. Katılımcı öğretmen adaylarından %39,50’si 5-10 yıl düzeyinde internet kullanım

geçmişleri olduğunu ifade ederken %34,20'si bu durumu 10 yıldan daha fazla olarak ifade etmişlerdir. 1-3 yıl aktif internet kullanım geçmişi olan katılımcılar %5,30'u 1 yıldan az aktif internet kullanım geçmişi olan ise % 2,60'tır.

### **Veri Toplama Aracı**

Araştırmada veri toplama aracı olarak yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Yapılandırılmış görüşme formu, soruların önceden hazırlandığı ve görüşme sırasında gidişata göre farklı soruların eklenemediği görüşme türüdür (Karasar, 2011). Araştırma soruları araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Araştırmanın başlangıcında bir literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra araştırmada kullanılacak olan sorular oluşturulmuştur. Hazırlanan sorular 3 sosyal bilgiler eğitimcisi tarafından da incelenerek üzerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Düzenlenen bu sorular daha sonra 3 sosyal bilgiler öğretmen adayına pilot olarak uygulanmıştır. Adayların sorulara verdikleri cevaplar gözden geçirilerek soruların anlaşılabilirliği ve açıklığı incelenmiştir. Bazı soruların üzerinde ufak değişiklikler yapılmıştır. Pilot uygulamaya katılan adaylara çalışmada tekrar yer verilmemiştir. Sorulara son şekli verildikten sonra bu araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 08.07.2021 tarih ve 277 karar sayısıyla etik kurul izni alınmıştır.

Araştırma sorularına aşağıda yer almaktadır:

1. Çevrimiçi öğrenme-öğretme faaliyetlerinin ne tür avantaj/dezavantajları olduğunu düşünüyorsunuz?
2. Mevcut çevrimiçi eğitim etkinliklerinin yeterli olup olmadığına ilişkin görüşleriniz nelerdir?
3. Çevrimiçi öğrenme-öğretme etkinliklerini gerçekleştirebilecek yeterli bilgi ve donanıma sahip olup olmadığınıza ilişkin görüşleriniz nelerdir?
4. Çevrimiçi eğitim etkinliklerinde gözlemediğiniz/yaşadığınız sorunlara ilişkin görüşleriniz nelerdir?
5. Alanınızın çevrimiçi eğitim faaliyetlerine uygun olup olmadığına ilişkin görüşleriniz nelerdir?
6. Mesleğinize başladığınızda çevrimiçi eğitim faaliyetlerini derslerinizde kullanmaya ilişkin düşünceleriniz nelerdir?
7. Çevrimiçi eğitim faaliyetlerinden kendinizi en çok memnun eden faaliyetlere ilişkin düşünceleriniz nelerdir?
8. Bir tercih hakkınız olduğunda tercih edeceğiniz eğitime ilişkin düşünceleriniz nelerdir?



### Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Bu form pandemi sürecinde bulaş riski dikkate alınarak çevrimiçi bir platform üzerinden katılımcıların kullanımına açılmıştır.

### Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, belirli metinlerden sistematik ve tarafsız sonuçlar çıkarmak için kullanılan bir araştırma tekniği olarak tanımlanabilir (Cohen, Manion & Morrison, 2007). Araştırmaya katılan öğretmen adayları öncelikle Ö1, Ö2, Ö3 ... Ö38 şeklinde kodlanmıştır. Daha sonra veriler benzerlik ve farklılıklarına göre sınıflandırılarak kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler tablolara aktararak yorumlanmıştır. Daha sonra oluşturulan kategorilere ilişkin öğretmen adaylarının doğrudan görüşlerine yer verilmiştir.

### Araştırmanın Güvenirliği ve Geçerliği

Bu araştırmada güvenilirlik analizi üçgenlemesi kullanılarak sağlanmaya çalışılmıştır. Analizci üçgenlemesi, iki ya da daha fazla kişinin verileri bağımsız olarak analiz etmesi ve bulgularının karşılaştırılması olarak ifade edilir (Patton, 2014). Çalışmada araştırmacılar, birbirlerinden bağımsız bir şekilde verileri analiz ettikleri için araştırmanın güvenirliliği bu şekilde sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmacılar farklı düşündükleri noktalarda ortak bir karara vararak anlaşma sağlamışlardır. Araştırmanın geçerliği ise, elde edilen verilerin okuyucuların rahatlıkla anlayabileceği bir şekilde çalışmada yer verilmesiyle sağlanmaya çalışılmıştır.

## Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde araştırma sorularına ait bulgulara yer verilmektedir.

### Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmada birinci araştırma sorusu “Çevrimiçi (online) öğrenme-öğretme faaliyetlerinin ne tür avantaj/dezavantajları olduğunu düşünüyorsunuz?” olarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının birinci araştırma sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 2’de verilmektedir.

**Tablo 2.** Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Öğrenme-Öğretme Faaliyetlerinin Avantaj/Dezavantajlarına Yönelik Görüşleri

Kategori	Katılımcılar	f	%
Hem avantajlı hem dezavantajlı	Ö4, Ö8, Ö10, Ö11, Ö13, Ö14, Ö15, Ö17, Ö18, Ö19, Ö20, Ö23, Ö24, Ö25, Ö26, Ö28, Ö29, Ö30, Ö31, Ö32, Ö33, Ö35, Ö36, Ö37, Ö38	22	57,89
Dezavantajlı	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö12, Ö16, Ö21, Ö22, Ö27, Ö34	13	34,21
Avantajlı	Ö14, Ö23, Ö33	3	7,89

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının araştırmanın ilk sorusuna ilişkin cevapları 3 kategori altında toplanmıştır. Tablo 2’de de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının %57,89’u (f=22) çevrimiçi eğitim faaliyetlerinin hem avantajları hem de dezavantajları olduğunu, %34,21’i (f=13) dezavantajları olduğunu ve %7,89’u (f=3) da avantajları olduğunu belirtmiştir. Bazı öğretmen adaylarının bu görüşme sorusuna ait cevaplarına aşağıda yer verilmektedir.

Uzaktan eğitim etkinliklerinin hem avantajları hem de dezavantajları olduğunu belirten bazı öğretmen adayları “Avantajları, istediğimiz zaman geçmiş ders kayıtlarını dinleyerek not alabilmemiz. Dezavantajı ise ders sırasında internet kesintileri olabiliyor.” (Ö4); “Avantajı zamandan tasarruf edebilmemiz ve derslerimizi evden takip edebilmemiz. Ama okuldaki gibi verim alamıyoruz ve sınavların geçerliliği düşük.” (Ö10); “Avantajı dersi tekrar dinleyebilmek ama çok faydalı bir öğrenme şekli olduğunu düşünmüyorum.” (Ö11) olarak görüşlerini ifade etmişlerdir.

Uzaktan eğitimin dezavantajları olduğunu belirten öğretmen adayları “İnternete erişim en büyük sorun.” (Ö3); “Çevrimiçi bir derste etkileşim çok verimli değil.” (Ö18); “Yüz yüze eğitim kadar etkili değil ve öğrenen ile öğrenmeyen arasındaki farkın tam olarak ölçülemeyeceğini düşünüyorum.” (Ö27) olarak görüşlerini açıklamışlardır.

Uzaktan eğitimin avantajları olduğunu söyleyen öğretmen adayları “Zaman kazandırır.” (Ö14); “Ekonomik açıdan avantajlı.” (Ö23); “Öğrenmede aktif katılım ve kalıcı öğrenme sağlar.” (Ö33) şeklinde görüş belirtmişlerdir.

### İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci sorusu “Mevcut çevrimiçi eğitim etkinliklerinin yeterli olup olmadığına ilişkin görüşleriniz nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının ikinci araştırma sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 3’te verilmiştir.

**Tablo 3.** Öğretmen Adaylarının Mevcut Çevrimiçi Eğitim Etkinliklerinin Yeterli Olup Olmadığına İlişkin Görüşleri

Kategori	Katılımcılar	f	%
Yetersiz	Ö1, Ö2, Ö8, Ö9, Ö11, Ö12, Ö14, Ö19, Ö21, Ö22, Ö24, Ö27, Ö28, Ö31, Ö32, Ö34, Ö37, Ö38	19	49,99
Yeterli	Ö5, Ö6, Ö10, Ö13, Ö16, Ö17, Ö18, Ö20, Ö23, Ö25, Ö26, Ö33, Ö35	13	34,21
Kısmen Yeterli	Ö3, Ö4, Ö15, Ö29, Ö30, Ö36	6	15,78

Öğretmen adaylarının bu soruya verdikleri cevaplar 3 kategori altında toplanmıştır. Tablo 3’te görüldüğü gibi öğretmen adaylarının %49,99’u (f=19) çevrimiçi eğitim etkinliklerinin yeterli olmadığını, %34,21’i (f=13) etkinliklerin yeterli olduğunu ve %15,78’i (f=6) de etkinliklerin

kısmen yeterli olduğunu belirtmiştir. Öğretmen adaylarının bu görüşme sorusuna ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Mevcut çevrimiçi eğitim faaliyetlerinin yeterli olduğunu belirten bazı öğretmen adayları “Genel olarak yeterli. Çünkü imkanlara göre bu yapılabilir.” (Ö5); “Evet, yeterli. Çünkü platforma girmek çok kolay ve sistem çok anlaşılır bir şekilde yapılmış.” (Ö10) olarak görüş ifade etmişlerdir.

Mevcut çevrimiçi eğitim faaliyetlerinin yeterli olmadığını belirten öğretmen adayları “Hayır, sanmıyorum. Yüz yüze eğitim aldığında derslerime daha çok önem verdim ve anlama açısından benim için daha verimli oldu.” (Ö11); “Yeterli olduğunu düşünmüyorum. Öğretmenlik öğrencisi olarak okul ortamında staj ve okul deneyimi gibi uygulamalı derslerin olmasını isterim.” (Ö27); “Hayır çünkü herkes eşit fırsatlara sahip değil.” (Ö31) şeklinde görüşlerini açıklamışlardır.

Mevcut çevrimiçi eğitim faaliyetlerinin kısmen yeterli olduğunu belirten bazı öğretmen adayları “Bir şekilde yeterli çünkü sınav sırasında bazen sistemsel sorunlar olabiliyor.” (Ö3); “Kısmen. Çünkü kursun yapıldığı platform bazı sorunlara neden olabilir.” (Ö15); “Kısmen yeterli olduğunu düşünüyorum. Bazı hocalarımız bu süreci çok iyi yönetiyor, bazıları yönetemiyor.” (Ö36) olarak görüş belirtmişlerdir.

### Üçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü sorusu “Çevrimiçi öğrenme-öğretme etkinliklerini gerçekleştirebilecek yeterli bilgi ve donanıma sahip olup olmadığınıza ilişkin görüşleriniz nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının üçüncü araştırma sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 4’te verilmiştir.

**Tablo 4.** Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Öğrenme-Öğretme Etkinliklerini Yürütmek İçin Yeterli Bilgi Ve Donanıma Sahip Olup Olmadıklarına İlişkin Görüşleri

Kategori	Katılımcılar	f	%
Sahibim	Ö1,Ö2, Ö5, Ö6, Ö7, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö17, Ö18, Ö19, Ö28, Ö29, Ö31, Ö32, Ö33, Ö34, Ö35, Ö36, Ö37	25	65,78
Gelişiyorum	Ö3, Ö8, Ö20, Ö26, Ö30	5	13,15
Sahip değilim	Ö10, Ö11, Ö16, Ö27	4	10,52
Kısmen sahibim	Ö4, Ö9, Ö25, Ö38	4	10,52

Öğretmen adaylarının bu soruya ilişkin verdikleri cevaplar 4 kategori altında toplanmıştır. Tablo 4’te görüldüğü gibi öğretmen adaylarının %65,78’i (f=25) çevrimiçi öğrenme-öğretme etkinliklerini yürütmek için yeterli bilgi ve donanıma sahip olduğunu belirtirken, %13,15’i (f=5) gelişme kaydettiğini, %10, 52’si (f=4) kısmen yeterli olduğunu ve %10,52’si (f=4) de çevrimiçi

öğrenme-öğretme etkinliklerini yürütmek için yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadığını ifade etmiştir. Öğretmen adaylarının bu görüşme sorusuna ilişkin cevapları aşağıda yer almaktadır.

Çevrimiçi öğrenme-öğretme etkinliklerini yürütmek için yeterli bilgi ve donanıma sahip olduklarını belirten bazı öğretmen adayları “Yeterli olduğumu düşünüyorum. Derslerimi farklı materyallerle destekleyebilirim.” (Ö1); “Yeterli olduğumu düşünüyorum, hatta daha fazla ekipmanım bile olabilir.” (Ö15); “Bilgisayar kullanmakta iyi olduğum için yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum.” (Ö24) olarak görüş belirtmişlerdir.

Kendilerini geliştiklerini belirten öğretmen adayları “Bilgi anlamında her şekilde kendimi kapatmaya çalışıyorum, kendimi yeterli kılıyorum ama bu seferlik daha akılda kalıcı olması için öğrencilere görsel malzeme ve ses ile aktarmam gerekiyor ve bu konuda pek iyi değilim. Sunumslayt tarzı uygulamalar var ama çok da kötü değilim bu konuda kendimi biraz yetersiz hissediyorum.” (Ö20); “Sanırım biraz pratiğe ihtiyacım olabilir.” (Ö26); “Kendi adıma asla uzman olduğumu veya her şeyi bildiğimi söylemem. Çünkü öğretmenler kendilerini tek bir alanda geliştirmek yerine tüm alanlara hakim olmalıdır. Öğrenme belli bir zaman diliminde değil de sürekli gerçekleştiği için kendimi daha çok geliştirmem gerektiğini düşünüyorum.” (Ö30) olarak görüşlerini açıklamışlardır.

Çevrimiçi öğrenme-öğretme etkinliklerini yürütmek için yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadıklarını belirten öğretmen adayları “Uygulama konularında yeterli değiliz. Çünkü öğrencilerimizle veya arkadaşlarımızla yapacağımız etkinlikleri sadece teorik olarak gösterip uygulama aşamasına geçemiyoruz.” (Ö10); “Hayır öyle düşünmüyorum çünkü az önce gördüğüm sistem hakkında fazla bilgim ve deneyimim yok.” (Ö11); “Yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünmüyorum. Çünkü bilgisayar ve teknolojik aletleri kullanmakta biraz zorlanıyorum.” (Ö27) olarak görüşlerini ifade etmişlerdir.

Çevrimiçi öğrenme-öğretme etkinliklerini gerçekleştirmek için kısmen yeterli bilgiye sahip olduklarını belirten öğretmen adayları “Bir şekilde yeterli olduğumu düşünüyorum. Çünkü farklı uygulamaları kullanırken zorlanıyorum.” (Ö4); “Az çok teknoloji biliyoruz, bu sistemleri kullanabiliriz.” (Ö38) şeklinde görüş belirtmişlerdir.

#### **Dördüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular**

Araştırmanın dördüncü sorusu “Çevrimiçi eğitim etkinliklerinde gözlemlediğiniz/yaşadığınız sorunlara ilişkin görüşleriniz nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının ikinci araştırma sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 5’te verilmiştir.

Saim TURAN, Emine KARASU AVCI  
Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Eğitim Faaliyetlerine Yönelik Görüşleri

**Tablo 5.** Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Eğitim Etkinliklerinde Gözlemledikleri/Yaşadıkları Sorunlara İlişkin Görüşleri

Kategori	Katılımcılar	f	%
Teknik	Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö9, Ö10, Ö12, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö19, Ö21, Ö24, Ö25, Ö27, Ö28, Ö31, Ö32, Ö34,	20	52,63
Dersi veren hocalar	Ö29, Ö30, Ö36, Ö37	4	10,52
Kişisel	Ö1, Ö2, Ö22	3	7,89
Etkileşim	Ö18, Ö23, Ö38	3	7,89
Katılım	Ö11, Ö20, Ö26,	3	7,89
Kaynaklar	Ö7, Ö35	2	5,26
Ödevler	Ö8,	1	2,63
Sorun yok	Ö33	1	2,63

Öğretmen adaylarının bu soruya verdikleri cevaplar 8 kategori altında toplanmıştır. Tablo 5'te görüldüğü gibi öğretmen adaylarının %52,63'ü (f=20) çevrimiçi öğrenme-öğretme etkinliklerinde gözlemledikleri ya da yaşadıkları sorunların teknik sorunlar olduğunu, % 10,52'sinin (f=4) dersi veren hocalarla sorun yaşadıklarını/gözlemlediklerini, %7,89'u (f=3) kişisel sorunlarla karşılaştıklarını, % 7,89'u (f=3) etkileşim noktasında sorunlar olduğunu, %7,89'u (f=3) katılımı ilgili sorunlar olduğunu, % 5,26'sı (f=2) kaynaklara ulaşım ile ilgili sorunların olduğunu, %2,63'ü (f=1) ödevleri ve diğer %2,63'ü (f=1) ise herhangi bir sorun yaşamadığını/gözlemlemediğini ifade etmiştir. Öğretmen adaylarının bu görüşme sorusuna ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Teknik sorunlar yaşadığını ifade eden öğretmen adaylarından bazıları “Altyapı sorunları. Devlet bu durumda öğrencilere ek internet paketleri veya internet altyapısı olmayan yerlere müdahale ederek altyapı işlemleri yaptırabilir.” (Ö10); “Köylerde internet çekmiyor maalesef internete erişim sıkıntısı yani, bu da derslerimizi etkiliyor.” (Ö16); “Sistem yavaş ilerliyor. Alt yapı kötü daha iyi olabilirdi. Bir de bilgi verme konusunda aktif değiller.” (Ö25) şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Dersi veren hocalar ile sorunlar yaşadıklarını ifade eden bazı öğretmen adayları “Bazı hocalarımızın yeterli donanıma sahip olmamaları.” (Ö29); “Öğretim üyelerinin hazırlığının yetersiz olması bu süreçte bizi çok etkiledi.” (Ö37) şeklinde görüşlerini açıklamışlardır.

Kişisel sorunlarla karşılaştıklarını ifade eden öğretmen adayları “Dikkat dağınıklığı, Verimsizlik ve öğrenme yetersizliği gibi sorunlar nedeniyle zorlandım.” (Ö1); “Odaklanamamaktan kaynaklanan dersi anlayamama sorunu ile karşılaştım.” (Ö2); “Odaklanma problemi yaşıyoruz. Öğretmenlerimizle etkileşimlerimiz zayıf. Konuların anlaşılması konusunda

zorluyor. Tek çözümü var pandeminin biran önce zayıflayıp yüzyüze eğitime geçilmesi.” (Ö22) şeklinde görüş belirtilmiştir. Etkileşimle ilgili sorunla karşılaşanlar “Derslerde etkileşimin yeterli olmaması, öğrencilerin dersi açıp dinlememesi ve nasıl olsa online diye gerekli özenin bazı öğrenciler tarafından gösterilmemesi.” (Ö18); “Ders içeriği, ders süresi ve uygun öğrenme stratejileri eksiklikleri var. Ders içeriği azaltılmalı, ders süresi kısa olmalı, uzaktan eğitime uygun öğrenme öğretme süreçleri dikkate alınarak yeni stratejiler ortaya konulmalı.” (Ö38) şeklinde ifade edilmiştir. Katılımla ilgili sorun yaşayan bazı öğretmen adayları “Derslere vaktinde giremiyoruz.” (Ö11); “Derse saatinde katılamama sorunları yaşadık.” (Ö26) şeklinde belirtmişlerdir.

Ödevler konusunda sorunlar yaşadıklarını belirten öğretmen adayı “Fazla ödevlerin verilmesi ve uzaktan eğitimin ödev üzerine bir sistem olması.” (Ö8) şeklinde ifade etmiştir. Hiçbir sorun yaşamadığını ifade eden öğretmen adayı “ Sorun görmedim.” (Ö33) demiştir.

#### Beşinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci sorusu “Alanınızın çevrimiçi eğitim faaliyetlerine uygun olup olmadığına ilişkin görüşleriniz nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının beşinci araştırma sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 6’da verilmiştir.

**Tablo 6.** Öğretmen Adaylarının Alanlarının Çevrimiçi Eğitim Faaliyetlerine Uygun Olup Olmadığına İlişkin Görüşleri

Kategori	Katılımcılar	f	%
Alanın uzaktan eğitime uygun olması	Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13, Ö14, Ö17, Ö18, Ö19, Ö20, Ö21, Ö23, Ö25, Ö26, Ö28,, Ö30, Ö31, Ö32, Ö33, Ö34, Ö36, Ö37,	26	68,42
Ders yapısına göre değişme	Ö8, Ö12, Ö15, Ö22, Ö24, Ö29,	6	15,78
Alanın uzaktan eğitime uygun olmaması	Ö16, Ö27, Ö35, Ö38	4	10,52
Uzaktan eğitime karşı olma	Ö1, Ö2	2	5,26

Öğretmen adaylarının bu araştırma sorusuna verdikleri cevaplar 4 kategori altında toplanmıştır. Tablo 6’da görüldüğü gibi öğretmen adaylarının %68,42’si (f=26) alanlarının uzaktan eğitime uygun olduğunu düşünürken, öğretmen adaylarının %15,78’lik (f=6) bir bölümü uzaktan eğitimin dersin yapısına göre farklılık göstereceğini ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının % 10,52’si (f=4) alanlarını uzaktan eğitim için uygun bulmazken, %5,26’lık (f=2) bir kesim ise uzaktan eğitime karşı olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının bu soruya ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Alanının uzaktan eğitime uygun olduğunu ifade eden öğretmen adayları “Uygun olduğunu düşünüyorum çünkü sosyal bilgileri daha çok konuşup üstünde yorum yapılarak

öğrenilen daha çok toplumsal bir alan.” (Ö3); “Evet düşünüyorum. Çünkü alanım sözelle daha çok ilgili ve öğrencilere sözel olarak bilgi aktarabilirim. Anlamadıkları yerde tekrar anlatabilirim...” (Ö19); “Genel olarak baktığımızda uygun görüyorum. Çünkü bizim derslerimizin geneli sosyal bilimler olduğu için teorik olarak uzaktan anlatılması bazı diğer bölümlere göre daha elverişlidir...” (Ö28) şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Uzaktan eğitime uygunluğun derslerin yapısına göre değiştiğini ifade eden öğretmen adayları “Hem uygun hem de değil, çünkü bu derslerin yapısına göre değişir. Her ders aynı değildir...” (Ö8); “Bazen uygun bazen değil, tüm dersleri genelleyemeyiz. Ancak oldukça uygun dersler var bizim bölümde...” (Ö12); “Evet çoğu ders için uygun olduğunu düşünüyorum ancak staj uzaktan göremediğimiz için derslere göre farklılaşıyor...” (Ö24) olarak görüşlerini açıklamışlardır.

Alanını uzaktan eğitime uygun bulmayan öğretmen adayları “Bazı uygulamalı - çoğunlukla seçmeli dersler oluyor- dersler için online eğitim yetersiz kalıyor.” (Ö16); “Bilgiler diğer dersler gibi tek bir konudan oluşmuyor. Birçok farklı alanı içine alıyor. Uzaktan anlatımlarda çocuğun sıkılması muhtemeldir. Dersler bu yüzden ilgi çekici hale getirilmeli. Mesela bazı konular materyal gerektirir. Öğrencinin materyale dokunması, hissetmesi gerekir. Yapararak, yaşayarak, merak ederek, ilgi duyarak öğrenir. Bazen arkadaşları ile kafa kafaya verip tartışması gerekir. Birçok tekniklerin uygulanması gerekir. Bu yüzden uzaktan olmamalı.” (Ö35); “Uzaktan eğitim sadece anlatıma dayalı olduğundan yeterli değildir.” (Ö38) şeklinde açıklarken, uzaktan eğitime karşı olan öğretmen adayları ise “Hiçbir bölüm uzaktan okunmamalıdır. Yüz yüze verilen eğitim ile uzaktan eğitim çok farklı.” (Ö1); “Bölümümüzün uzaktan eğitime uygun olduğunu düşünmüyorum.” (Ö2) şeklinde açıklamışlardır.

#### Altıncı Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı sorusu “Mesleğinize başladığımızda çevrimiçi eğitim faaliyetlerini derslerinizde kullanmaya ilişkin düşünceleriniz nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının altıncı araştırma sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 7’de verilmiştir.

**Tablo 7.** Öğretmen Adaylarının Mesleklerine Başladıklarında Derslerinde Çevrimiçi Eğitim Faaliyetlerini Kullanıp Kullanmamalarına İlişkin Görüşleri

Kategori	Katılımcılar	f	%
Kullanmayacağım	Ö1, Ö2, Ö4, Ö11, Ö16, Ö19, Ö21, Ö22, Ö27, Ö31, Ö34, Ö35	12	31,57
İhtiyaç olursa kullanacağım	Ö7, Ö9, Ö10, Ö12, Ö18, Ö23, Ö24, Ö28, Ö33,	9	23,68
Destek için kullanacağım	Ö8, Ö13, Ö14, Ö25, Ö26, Ö29, Ö30, Ö36	8	21,05

Faydalı olduğu için kullanacağım	Ö3,Ö5, Ö15, Ö17, Ö20, Ö38	6	15,78
Fikrim yok	Ö32, Ö37	2	5,26

Öğretmen adaylarının bu soruya verdikleri cevaplar 5 kategori altında toplanmıştır. Tablo 7’de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının %31,57’si (f=12) mesleklerine başladıklarında derslerinde çevrimiçi eğitim faaliyetlerini kullanmayacağını ifade ederken, %23,68’i (f=9) ihtiyaç halinde kullanacaklarını, %21,05’i (f=8) dersi desteklemek amacıyla kullanacaklarını, (Ö26) %15,78’i (f=6) faydalı olduğundan çevrimiçi eğitim faaliyetlerini derslerinde kullanacaklarını ifade etmiş, öğretmen adaylarının % 5,26’sı (f=2) şu anda bir fikri olmadığını ilerde karar vereceklerini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının bu görüşme sorusuna ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Çevrimiçi eğitim-öğretim faaliyetlerini kullanmayacağını belirten öğretmen adayları “Hayır kullanmayacağım. Çünkü dersler verimli olarak işlenmiyor.” (Ö21), “Hayır kullanmayacağım. Ben aktif bir öğrenme süreci istiyorum. Çocuk merkezli olan. Yaşayarak, deneyerek öğrenecekleri.” (Ö35) şeklinde açıklarken, ihtiyaç olursa kullanacağım diyen öğretmen adaylarından bazıları “Kullanacağım ancak sadece ihtiyaç olduğunda...dersler birebir canlı işlemek daha güzel.” (Ö7), “Pandemi gibi olası durumlar olduğu sürece aktif bir şekilde kullanırım. Süreç boyunca.” (Ö9), “Bazen kullanmak gerekebilir, bu pandemiyi kimse beklemiyordu. Ama herkes buna uyum sağlamak zorunda kaldı. O yüzden ihtiyaç olursa kullanırız.” (Ö12) şeklinde ifade etmiştir.

Çevrimiçi eğitim-öğretim faaliyetlerini destek için kullanacağını belirten öğretmen adayları “Evet, öğrencilerimin teknoloji keşfetmeleri için kullanacağım.” (Ö8); “Evet, derslerin tekrarı için ve test çözümü için kullanmayı düşünüyorum.” (Ö13); “Evet. Öğrencilerin öğrenmesini daha kolay hale getirmek için yardımcı ek olarak kullanmayı düşünüyorum.” şeklinde açıklarken, faydalı olduğu için kullanacağını belirten öğretmen adayları “Kullanmayı düşünüyorum. Ek olarak faydalı olacağını düşünüyorum.” (Ö3); “Evet kullanırım. Çünkü görsel hafızayı güçlendiriyor.” (Ö5); “Evet kullanacağım çünkü teknoloji çağındayız ve yeni nesil öğrenciler teknoloji ile iç içe büyüyor onlara faydalı olabilmek için onların dilinden konuşmalıyız bu da elbette ki teknolojiyi kullanabilmekle oluyor. Bu açıdan bakıldığında herhangi bir süre vermek anlamsız olur.” (Ö15) olarak görüşlerini ifade etmişlerdir.

Fikri olmadığını/süreçte değerlendireceğini ifade eden öğretmen adayları “Meslek hayatına başlayabilirsem o zaman düşünürüm. Şu anda bunları düşünmek için çok erken.” (Ö32); “Evet ya da hayır şu anda bilemiyorum zaman gösterecek.” (Ö37) şeklinde belirtmişlerdir.



### Yedinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın yedinci sorusu “Çevrimiçi eğitim faaliyetlerinden kendinizi en çok memnun eden faaliyetlere ilişkin düşünceleriniz nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının yedinci araştırma sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 8’de verilmiştir.

**Tablo 8.** Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Eğitim Faaliyetlerinden Kendilerini En Çok Memnun Eden Faaliyetlere İlişkin Görüşleri

Kategori	Katılımcılar	f	%
Derslere kolay erişme	Ö4, Ö6, Ö7, Ö12, Ö13, Ö20, Ö21, Ö25, Ö31, Ö33, Ö38	11	28,94
Evden katılmak	Ö1, Ö2, Ö10, Ö18, Ö23, Ö27, Ö37	7	18,42
Zaman tasarrufu	Ö11, Ö14, Ö19, Ö24, Ö26	5	13,15
Tekrar etme imkânı	Ö8, Ö15, Ö28, Ö34, Ö35	5	13,15
Memnun olmadım	Ö3, Ö9, Ö16, Ö22, Ö32	5	13,15
Not tutabilmek	Ö5, Ö29, Ö36	3	7,89
Dersten geçmek	Ö17, Ö30	2	5,26

Öğretmen adaylarının bu soruya verdikleri cevaplar 7 kategori altında toplanmıştır. Tablo 8’de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının %28,94’ü (f=11) çevrimiçi eğitim faaliyetlerinden kendilerini en çok memnun edenin derslere kolay erişebilme olduğunu, % 18,42’si (f=7) derslere evden katılmak olduğunu, %13, 15’i (f=5) zaman tasarrufu yaptıklarını, tekrar etme imkânı bulabildiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının %7,89’u (f=3) not tutabilmenin onları memnun ettiğini ifade ederken %5,26’ı dersten geçtikleri için memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcı öğretmen adaylarından %13,15’i (f=2) memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının bu görüşme sorusuna ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Çevrimiçi eğitim faaliyetlerinden kendilerini en çok memnun edenin derslere kolay erişebilme olduğunu ifade eden öğretmen adayları “İstediğim anda ders kayıtlarına ulaşabilmem.” (Ö4); “Her şeye kolay ulaşabilmek.” (Ö25); “Yatarak bile ders dinlemek mümkün oldu, her yerden derse katılabilmek güzel.” (Ö38) olarak görüşlerini açıklamışlardır.

Çevrimiçi eğitim faaliyetlerinden kendilerini en çok memnun edenin derslere evden katılmak olduğunu ifade eden öğretmen adayları “Ailemizin yanında olduk. En iyi yanı buydu.” (Ö1); “Kendi evimizde, ailemizin yanında derslere katıldık ve mezun olacağız.” (Ö10); “Evden derslere girebilmek.” (Ö18) şeklinde görüşlerini paylaşmışlardır.

Çevrimiçi eğitim faaliyetlerinden kendilerini en çok memnun edenin zaman tasarrufu olduğunu belirten öğretmen adayları “Kendime daha çok zaman ayırmak oldu.” (Ö11); “Zaman bakımından daha tasarruflu okulda diğer dersi beklemek zorunda kalıyorduk.” (Ö14);

“Zamanımızın fazla olması. Okuldayken fazla zaman bulamaz ve çok fazla ders yüzünden sıkıntıya düşerdik. Online eğitimde bolca araştırma yapıyoruz ve zaman sıkıntısı fazla çekmiyoruz.” (Ö19) şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Çevrimiçi eğitim faaliyetlerinden kendilerini en çok memnun edenin tekrar etme imkânı olduğunu ifade eden öğretmen adayları “Bilgilerin dönem içerisinde sistemde bulunması ihtiyaç dahilinde ulaşımın kolay olması.” (Ö8); “Yapılan ders oturumlarının tekrar izlenme şansının tanınması. Bu sayede kaçırılan kısmı 2. kez tekrarda düzeltme şansına sahip oluyorum ve verilen bilginin kavranması noktasında çok işe yaradığını düşünüyorum.” (Ö15); “Derslerin kaydedilerek daha sonra da dersin dinlenebilmesi oldu. Çünkü anlamadığımız veya kaçırdığımız bir noktayı daha sonra da dinleyerek tamamlamış olabiliyoruz.” (Ö28) olarak görüşlerini açıklamışlardır.

Not tutabilmenin onları kendilerini memnun ettiğini belirten öğretmen adayları “Sunumlardan not alma.” (Ö5); “Beni en çok mutlu eden düzenli not tutabilmem oldu.” (Ö29); “Bu süreçte en güzeli düzenli not tutabilmemdi.” (Ö36) şeklinde açıklarken dersten geçmenin onları mutlu ettiğini ifade eden öğretmen adayları “Derslerde başarılı olmam elbette.” (Ö17); “Bu süreçte dersten kalmamak beni çok mutlu etti açıkçası.” (Ö30) olarak bildirmişlerdir.

Çevrimiçi eğitim faaliyetlerinden memnun olmadıklarını ifade eden öğretmen adayları “Hayır çevrimiçi öğrenmeden memnun olmadım.” (Ö9); “Memnun olduğum hiçbir şey hatırlamıyorum.” (Ö22); “Hiçbir şey olmadı açıkçası. Çünkü biz doğru kaynak yapıp ödev yolladığımızda 50 alıyoruz. Meğer hoca yanlış kaynak yaparak akademisyen olmuş onu yeni fark ettik. Bundan sonra bizde [www.orneksite.com//](http://www.orneksite.com/) gibi linki kopyala yapıştır yapıp vereceğiz hocaya, böylelikle bizde 50 değil 60-70 alabileceğiz.” (Ö32) olarak görüşlerini dile getirmişlerdir.

### Sekizinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın sekizinci sorusu “Bir tercih hakkınız olduğunda tercih edeceğiniz eğitime ilişkin düşünceleriniz nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının sekizinci araştırma sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 9’da verilmiştir.

**Tablo 9.** Öğretmen Adaylarının Bir Tercih Hakları Olduğunda Tercih Edecekleri Eğitime İlişkin Görüşleri

Kategori	Katılımcılar	f	%
Yüz yüze	Ö1,Ö2,Ö3, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14,Ö16,Ö19,Ö21, Ö22, Ö23, Ö25, Ö27, Ö28, Ö29, Ö30, Ö31, Ö32, Ö33, Ö34, Ö35, Ö36,Ö38	29	76,31
Çevirim içi	Ö4, Ö6, Ö17,Ö18, Ö20, Ö24, Ö37	7	18,42
Karma eğitim	Ö15, Ö26	2	5,26

Öğretmen adaylarının bu soruya verdikleri cevaplar 3 kategori altında toplanmıştır. Tablo 9’da görüldüğü gibi öğretmen adaylarının %76,31’i (f=29) bir tercih hakları olsa yüz yüze eğitimi

tercih edeceklerini, %18,42'si (f=7) uzaktan eğitimi tercih edeceklerini ve öğretmen adaylarının %5,26'sı (f=2) karma eğitimi tercih edeceğini ifade etmiştir. Öğretmen adaylarının bu görüşme sorusuna ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Yüz yüze eğitimi tercih edeceklerini ifade eden öğretmen adayları “Yüz yüze eğitim. Çünkü daha faydalı.” (Ö5); “Yüz yüze. Çünkü daha verimli oluyordu, dersler daha eğlenceli ve uygulamalı geçiyordu.” (Ö10); “Yüz yüze eğitim çünkü bire bir ders sırasında öğrencinin aktif katılımı daha iyi bir düzeyde olacaktır.” (Ö13) şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Uzaktan eğitimi tercih edeceklerini ifade eden öğretmen adayları “Çevrimiçi eğitimi tercih ederim. Çünkü her halükarda eğitim görülebiliyor.” (Ö6); “Online eğitim. Çünkü aileme yük olmadan maddi açıdan kolaylık sunuyor.” (Ö17); “Çevrimiçi eğitimi tercih ederim. Çünkü bu sene son senem ve KPSS (Kamu Personeli Seçme Sınavı) çalışmalarını sürdürmek okul, staj ve dershaneyi aynı anda yürütmek insanı yıpratıcıdır. Ama son senemde olmasaydım yüz yüze eğitimi isteyebilirdim.” (Ö20) şeklinde açıklama yapmışlardır.

Karma eğitimi tercih edeceklerini ifade eden öğretmen adayları ise “Her ikisini de tercih ederim çünkü her ikisinin de bir öğrenci için gerekli olduğunu düşünüyorum.” (Ö15); “Hibrit eğitimi tercih ederdim. Çünkü iki tür eğitiminde avantajları ve dezavantajları bulunmakta.” (Ö26) şeklinde görüş belirtmişlerdir.

### **Sonuç ve Tartışma**

Bu çalışmada öğretmen adaylarının çevrimiçi eğitim faaliyetlerine yönelik görüşleri incelenmiştir. Öğretmen adayları çalışmada çevrimiçi öğrenme faaliyetlerinin hem avantajları hem de dezavantajları olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmen adayları genel olarak çevrimiçi eğitimi kolay ve ulaşılabilir bulmaktadırlar. Ancak öğretmen adaylarının çeşitli teknik imkânsızlıklar yaşadıklarını ifade ettikleri de görülmektedir. Kaden (2020) çalışmasında uzaktan eğitimin en önemli avantajının Covid-19 pandemi döneminde öğrenme için alternatif oluşturması olarak ifade etmektedir. Deneui ve Dodge (2006) ve Horspol ve Lange (2012) çalışmalarında, uzaktan eğitimin en büyük avantajını derslerin mekândan bağımsız olarak işlenmesi olduğunu bildirmişlerdir. Bu çalışmalardan elde edilen bu sonuçlar bu araştırmadan elde edilen sonucu desteklemektedir. Ramos-Morcillo, Leal-Costa, Moral-Garcia ve Ruzafa-Martinez (2020) çalışmalarında, uzaktan eğitimin dezavantajlı noktalarından birinin öğrencilerin teknik araçlara ulaşmada bir takım sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özdoğan ve Berkant (2020) çalışmasında, uzaktan eğitimin çoğunlukla belirtilen sorunlarını internet ve bilgisayar gibi kaynakların yetersizliği, iletişim ve etkileşim yetersizliği, teknik problemler olarak belirtmektedirler. Birişçi (2013) video konferans yöntemiyle uzaktan öğrenmeye yönelik öğrenci tutumlarını ele aldığı çalışmasında, katılımcıların derslerde birtakım teknik problemler yaşadıklarını tespit etmiştir. Buna göre bu çalışmaların sonuçları da bu araştırmadan elde edilen

diğer sonuç ile paralellik taşımaktadır. Buradan hareketle çevrimiçi eğitim faaliyetlerinin avantajları olduğu kadar dezavantajlarının da bulunduğu söylenebilir.

Öğretmen adayları derslerin uzaktan ancak yüz yüze eğitimde kullanılan yöntem ve teknikler ile işlendiğini belirtmişlerdir. Ayrıca uzaktan eğitim sırasında bazı akademisyenlerin kullanılan araç ve sistem bilgisinden uzak olduklarını ifade etmişlerdir. Telli Yamamoto ve Altun (2020) çalışmasında, çevrimiçi eğitime topluca ve hızlıca bir geçiş nedeniyle dersi veren hocaların bir kısmının zorluklar yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Üniversitelerde derse giren hemen her akademisyenin uzaktan eğitim araçlarını bilmesi ve doğru bir şekilde kullanabilmesi, derslerini kesintiye uğratmadan etkin bir şekilde devam ettirebilmesi için önemlidir. YÖK (2020) tarafından gerçekleştirilen “Dijital Dönüşüm Projesi” aracılığıyla 6000 öğretim üyesi ve 50000 öğrenciyi verilen eğitimler bu kapsamda önemli bir açığı kapatarak derslerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde fayda sağlamıştır.

Öğretmen adayları mevcut çevrimiçi eğitim etkinliklerinin yetersiz olduğunu, alanlarının çevrimiçi eğitim öğretime uygun olduğunu, ancak bunun dersten derse değiştiğini, bazı çevrimiçi eğitim etkinliklerinin uygulamaya dönük bazı derslerde etkili bir şekilde kullanılmadığını, bir seçenekleri olsa yüz yüze eğitimi tercih edeceklerini belirtirmişlerdir. Bu yetersizlikler öğretim temelli uygulama dersleri ve staj gibi uygulamaya yönelik aktivitelerin uzaktan eğitimle uygulanamamasına bağlanmaktadır. Chaney, Eddy, Dorman, Glessner, Green & Lara-Alecio (2007), Amerika Birleşik Devletleri'nde bir üniversitede verilen uzaktan eğitim derslerinin kalitesine yönelik öğrenci tutumları, görüşleri ve uzaktan eğitim algılarını ele aldıkları çalışmada öğrenci-öğretmen yeterlikleri, etkileşim ve aktif öğrenme tekniklerinin bu sürecin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Eroğlu ve Kalaycı (2020) çalışmasında, öğrencilerin Türk Dili dersinin yapısı nedeniyle, uzaktan eğitimle verilmesinin uygun olmadığını düşündüklerini ve yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini vurgulamışlardır. Karakuş, Ucuşatar, Karacaoğlu, Esendemir & Bayraktar'ın (2020) çalışmasında, öğretmen adaylarının bu süreci genel manada olumsuz olarak değerlendirdikleri, öğretmen adaylarının derslere adapte olamadıkları, beceri temelli böyle bir dersin uzaktan eğitimle yürütülemeyeceğini düşündükleri ve en kısa sürede yüz yüze eğitime dönülmesini önerdikleri görülmektedir. Valenta, Therriault, Dieter & Mrtek (2001) uzaktan eğitimde öğrenci tutumlarının ve öğrenme stillerinin belirlenmesi konusunda yaptıkları çalışmada her öğrencinin çalışma stiline farklı olduğu ve uzaktan eğitimle tüm öğrencilere ulaşmanın zorluğundan bahsetmişlerdir. Ancak dijital araçlarla üretilecek farklı yöntemlerle bu açığın kapatılabileceğini ifade etmişlerdir. Buna göre çevrimiçi eğitim uygulamasının bazı dersler için uygunken, bazı derslerin içeriği ve yapısıyla itibariyle uygulanmasının zor olduğu anlaşılmaktadır. Literatürdeki çalışmaların sonuçları da bu araştırmadan elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Öğretmen adayları çevrimiçi eğitim faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için yeterli donanımına sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Ekiz (2020) çalışmasında, öğrencilerinin çoğunun uzaktan eğitimi bilgisayar ve internet ortamında rahat ve kolaylık sağlayan bir sistem olarak tanımladıklarını tespit etmiştir. Öğrencilerin uzaktan eğitim ve internetten yararlanmada gerekli donanım sahibi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda çevrimiçi eğitim uygulamalarının öğrenciler için kolaylık sağladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Valenta, Therriault, Dieter & Mrtek (2001) çalışmalarında, her öğrencinin çalışma stiline farklı olduğu ve uzaktan eğitimle tüm öğrencilere ulaşmanın zorluğundan bahsetmişlerdir. Ancak dijital araçlarla üretilecek farklı yöntemlerle bu açığın kapatılabileceğini ifade etmişlerdir. Buna göre literatürde çevrimiçi eğitim faaliyetlerinin her öğrenci için kolay ve etkili olmadığını ortaya koyan çalışmaların da olduğu görülmektedir.

Öğretmen adayları gelecekte derslerinde çevrimiçi eğitim araçları kullanacağını belirtmektedirler. Bu da aslında öğretmen adaylarının çevrimiçi eğitim faaliyet ve araçlarını ders işleme süreçlerinde olumlu gördüklerini göstermektedir. Pregowska, Masztalerz, Garlińska & Osial (2021) uzaktan eğitimin dün ve bugününü inceledikleri çalışmalarında uzaktan eğitimin, geleneksel yüz yüze öğretim ve eğitime göre birçok avantaj sunduğunu, bunlardan en önemlilerinin yer ve zaman bağımsızlığı olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmen adayları bu araçların kendilerini memnun eden özelliklerini derslere kolay ve her yerden erişim ve zamandan tasarruf olarak ifade etmişlerdir. Bu yönüyle bu çalışmanın sonucu bu araştırmadan elde edilen sonuç ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlardan hareketle uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik olarak aşağıdaki öneriler ileri sürülebilir:

- Çevrimiçi eğitim sürecinde dersler, öğrencilerin daha aktif olarak katılım sağlayabileceği bir yapıda planlanabilir.
- Fırsat eşitliğini sağlamak adına teknolojik alt yapı, araç gereç ve bilgisayar gibi çevrimiçi eğitimin en önemli bileşenlerinin alma imkânı olmayan öğrencilere okullardan erişim kolaylığı sağlanabilir.
- Dersin paydaşları olan öğrenci/öğretmen/akademisyenlere uzaktan eğitim faaliyetlerine katılabilecek ve yürütebilecek bilgi ve donanım kazanmaları amacıyla eğitimler düzenlenebilir.
- Öğretim programlarının yapısı çevrimiçi eğitime uygun bir şekilde revize edilebilir.

**Yazar Katkıları:** Metnin tamamı iki yazarın ortak ve eşit katkılarıyla oluşturulmuştur.

**Çıkar Beyanı:** Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır. Yazarlar işbirliği içerisinde bu çalışmayı hazırlamıştır.

### Kaynaklar

- Altunel, M. (2020). Eğitimde telefi dönemi ve öğrenci psikolojisi. Erişim adresi: <https://www.setav.org/egitimde-telafi-donemi-ve-ogrenci-psikolojisi/>
- Akgül, G. ve Oran, M. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, ortaokul öğrencilerinin ve öğrenci velilerinin pandemi sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3(2), 15-37.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Balaban, M. E. (2012). Dünya'da ve Türkiye'de uzaktan eğitim ve bir proje önerisi. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/amp/497992-Dunyada-ve-turkiye-de-uzaktan-egitim-ve-bir-proje-onerisi-prof-dr-m-erdal-balaban.html>
- Birişçi, S. (2013). Video konferans tabanlı uzaktan eğitime ilişkin öğrenci tutumları ve görüşleri. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 2(1), 24-40.
- Chaney, B. H., Eddy, J. M., Dorman, S. M., Glessner, L., Green, B. L. & Lara-Alecio, R. (2007). Development of an instrument to assess student opinions of the quality of distance education courses. *The American Journal of Distance Education*, 21(3), 145-164.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). Research methods in education (6th ed.). New York: Routledge.
- Deneui, D. & Dodge, T. (2006). Asynchronous learning networks and student outcomes: the utility of online learning components in hybrid courses. *Journal of Instructional Psychology*, 33(4), 256-259.
- Ekiz, D. (2013). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ekiz, M. A. (2020). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin karantina dönemindeki uzaktan eğitim ile ilgili görüşleri (Nitel bir araştırma). *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(Özel Sayı 1), 1-13.
- Eroğlu, F. ve Kalaycı, N. (2020). Üniversitelerdeki zorunlu ortak derslerden Türk dili dersinin uzaktan ve yüz yüze eğitim uygulamalarının karşılaştırılarak değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 1001-1027.
- Gümüş, S. (2007). Çevrimiçi işbirliği ekiplerinde öğrenenlerin sorun çözerek öğrenmeyle ilgili tutum ve görüşleri (Yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Horspool, A. & Lange, C. (2012). Applying the scholarship of teaching and learning: Student perceptions, behaviours and success online and face-to-face. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 37(1), 73-88.
- Kaden, U. (2020). COVID-19 school closure-related changes to the professional life of a K-12 teacher. *Education Sciences*, 10(6), 165-172.
- Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemi, 22. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karakuş, N., Ucuzsatar, N., Karacaoğlu, M. Ö., Esendemir, N. ve Bayraktar, D. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 220-241.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Özdoğan, A. Ç. ve Berkant, H. G. (2020). Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13-43.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M, Bütün ve S. B, Demir, Çev.), Ankara: Pegem Akademi.
- Pregowska, A., Masztalerz, K., Garlińska, M. & Osial, M. (2021). A worldwide journey through distance education—from the post office to virtual, augmented and mixed realities, and education during the COVID-19 pandemic. *Education Sciences*, 11(3), 118-130.
- Ramos-Morcillo, A. J., Leal-Costa, C., Moral-García, J. E. & Ruzafa-Martínez, M. (2020). Experiences of nursing students during the abrupt change from face-to-face to e-learning education during the first month of confinement due to COVID-19 in Spain. *International journal of environmental research and public health*, 17(15), 5519-5528.
- Seyhan, A. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının covid-19 salgını sürecinde uzaktan eğitim deneyimleri ve görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 65-93.
- Telli Yamamoto, G. ve Altun, D. (2020). Coronavirüs ve Çevrimiçi (Online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Türker, H. ve Yaylak, E. (2011). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde internet tabanlı öğretim yönteminin ders başarısına etkisi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 153-168.
- Uyar, E. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *Kapadokya Eğitim Dergisi*, 1(2), 15-32.
- Valenta, A., Therriault, D., Dieter, M. & Mrtek, R. (2001). Identifying student attitudes and learning styles in distance education. *Journal of asynchronous learning networks*, 5(2), 111-127.
- Yıldız, S. ve Bektaş, F. (2020). Eba TV'de yayınlanan beden eğitimi etkinliklerinin veli ve beden eğitimi öğretmenlerinin görüşleriyle değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi, Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dünya'da Eğitim*, 969-987.
- YÖK. (2020). Üniversitelerde uygulanacak uzaktan eğitime ilişkin açıklama. Erişim adresi: <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/>
- YÖK. (2021). Erişim adresi: <https://acrobat.adobe.com/link/review?uri=urn:aaid:scds:US:770894ec-9fa6-386c-a6eb-77712e549206>

## Ekonomik Politika Belirsizliğinin Makro Ekonomik Göstergeler Üzerine Etkisi: Avrupa Birliği Ülkeleri Örneği

Can USTA\*  
Emrullah METE\*\*

### Öz

Ekonomik politika belirsizliğinin ekonomik büyüme, sabit sermaye oluşumu, yurtiçi tasarruflar ve tüketim harcamaları üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada 11 Avrupa Birliği üyesi ülkenin 2006-2020 dönemine ait verileri kullanılmıştır. Dumitrescu-Hurlin nedensellik analizinin uygulandığı çalışmada hem panel geneli hem de birimlere göre sonuçlara ulaşılmıştır. Panel geneli analiz sonuçları ekonomik politika belirsizliğinin söz konusu ülkelerin ekonomik büyüme, sabit sermaye oluşumu ve yurtiçi tasarruflarının nedeni olduğunu göstermektedir. Tüketim harcamaları ile ekonomik politika belirsizliği arasında nedensellik tespit edilmemiştir. Birimlere göre elde edilen sonuçlara göre, ekonomik politika belirsizliğinin Danimarka, Hollanda ve İrlanda'da ekonomik büyümenin nedeni olduğu; Belçika, Hollanda ve İrlanda'da sabit sermaye oluşumunun nedeni olduğu; son olarak Hollanda'da yurt içi tasarrufların nedeni olduğu tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Ekonomik Politika Belirsizliği, Ekonomik Büyüme, Sermaye Oluşumu, Tasarruflar

## The Effect of Economic Policy Uncertainty on Macroeconomic Indicators: The Case of European Union Countries

### Abstract

In this study, which investigates the effects of economic policy uncertainty on economic growth, fixed capital formation, domestic savings and consumption expenditures, data from 11 European Union member countries for the period 2006-2020 were used. In the study, in which Dumitrescu-Hurlin causality analysis was applied, results were obtained both in terms of panel and units. The panel-wide analysis results show that economic policy uncertainty is the cause of economic growth, fixed capital formation and domestic savings of these countries. No causality was found between consumption expenditures and economic policy uncertainty. According to the results obtained by units, economic policy uncertainty is the cause of economic growth in Denmark, the Netherlands and Ireland; is the cause of fixed capital formation in Belgium, the Netherlands and Ireland; Finally, it has been determined that it is the cause of domestic savings in the Netherlands.

**Keywords:** Economic Policy Uncertainty, Economic Growth, Capital Formation, Savings

**Geliş/Received:** 06. 11. 2022

**Kabul/Accepted:** 20. 12. 2022

• **Etik Kurul İzni:** Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

### Giriş

Belirsizlik (Uncertainty) kavramı, teorik olarak iktisadi düşünce okulları içinde merak uyandıran ve incelenen bir kavram olmuştur. Ana akım iktisat okulları içinde çeşitli boyutlarda ele alınmış olmakla birlikte John Muth (1961) tarafından ileri sürülen Rasyonel Beklentiler Hipotezinin Yeni Klasik İktisat Okul temsilcilerinden başta Robert Lucas tarafından makro ekonomiye

\*Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Görele Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, [can.usta@giresun.edu.tr](mailto:can.usta@giresun.edu.tr), orcid.org/0000-0003-3597-8052

\*\*Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Görele Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Lojistik Yönetimi Bölümü, [mtemrullah@gmail.com](mailto:mtemrullah@gmail.com), orcid.org/0000-0003-2240-9248  
(Makale Türü: Araştırma makalesi)



kazandırılmasıyla birlikte belirsizlik kavramı ölçülebilir bir nitelik kazanmıştır. Belirsizlik sayısal olarak ölçülebilir bir olasılık durumudur (Lawson, 1988:48). Bu tanımlamanın ardından yapılan ampirik çalışmalarda belirsizliğin yatırım, tüketim, tasarruf, büyüme ve istihdam gibi makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri çeşitli yöntemlerle analiz edilmiştir.

Dünya ekonomisi için önemli bir hammaddenin ihracatçısı olan ülkelerde yaşanan çatışma, kargaşa ve savaş gibi olumsuz gelişmeler (Körfez Savaşı, Rusya ve Ukrayna Savaşı) yanında, gelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik sorunlar (2008 Mortgage Krizi, Avrupa Birliği'ndeki daralmalar) hatta bir bölgeyi veya tüm dünyayı etkileyen hastalıklar (SARS, Covid 19) belirsizlik yaratmakta ve her ülke ekonomisini gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak farklı boyutlarda etkileyebilmektedir. Gerek teorik gerekse ampirik çalışmalar bu belirsizliklerin yatırım, tüketim, tasarruflar, büyüme ve istihdam gibi değişkenler vasıtasıyla ekonomileri nasıl etkilediklerini veya etkileyebileceklerini ortaya koymuştur.

Son yıllarda piyasalardaki bu belirsizliklere yönelik olarak birçok endeksleme yöntemi geliştirilmiştir. Baker (2016) tarafından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için bir ekonomik politika belirsizliği (EPU) oluşturulmuştur. Bu endeks oluşturulurken ABD'deki 10 büyük gazete incelenerek 1985-2010 döneminde makalelerdeki bütçe açığı, merkez bankası, kanuni düzenleme ve belirsizlik gibi kelimelerin kullanım sıklığı dikkate alınmıştır. Halihazırda 11'i Avrupa Birliği üyesi 21 ülkenin EPU verisi yanında Küresel ekonomik politika belirsizliği (GEPU) de hesaplanmaktadır.

Ekonomik politika belirsizliğinin 11 Avrupa Birliği üyesi ülke ekonomisinde sermaye birikimini, ekonomik büyümeyi, yurtiçi tasarrufları ve tüketim harcamalarını hangi yönde etkilediğini ortaya koymak amacıyla ele alınan bu çalışmanın takip eden ikinci bölümünde yazın taramasına yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde veri seti yöntem tanıtılmış, dördüncü bölümünde ise analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Son olarak ise genel değerlendirme ve sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

### **Literatür Taraması**

Ekonomik politika belirsizlik yazını incelendiğinde bazı çalışmalar (Lawson (1988), Ermişoğlu ve Kanık (2013), Baker vd. (2016), Davis (2016), Ahir vd. (2018), Şahinöz ve Coşar (2018), Thageb ve Algharabali (2019), Huang ve Luk (2020), Thageb vd. (2020), Gürgün (2020), ekonomik politik belirsizliğin ölçülmesi ve belirsizlik kavramı üzerine odaklanırken aşağıda sunulan çalışmalarda ekonomik belirsizlikle çeşitli makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

Colombo (2013) ABD ekonomik politika belirsizliğinin Euro bölgesi makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini 1999-2008 dönemi için VAR analiziyle test etmiştir. Bulgular ABD ekonomik politika belirsizliği şoklarının Avrupa sanayi üretimini önemli oranda etkilediğini göstermiştir.

Swallow ve Cespedes (2013) gelişen piyasalarda belirsizlik şoklarının etkisini 1990-2011 aylık verilerini ve VAR analizini kullanarak test etmiştir. Bulgular gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında gelişmekte olan ülkelere şoklar karşısında yatırım ve tüketimde daha fazla düşüşler yaşandığını göstermiştir. Yatırım ve tüketim dinamiklerinin finansal piyasaların derinliği ile ilişkili olduğuna dair sonuçlara ulaşılmıştır. Buradan hareketle daha az gelişmiş finansal piyasalara sahip yükselen ekonomilerde belirsizlik şoklarının yatırım düşüşünün ancak yarısını açıklayabildiği ileri sürülmüştür.

Kang ve diğer. (2014) ekonomik politika belirsizliğinin ve bileşenlerinin firma düzeyinde yatırımlar üzerindeki etkisini, ABD’de 1985-2010 dönemi aylık verileri ve GARCH modelini kullanarak test etmiştir. Bulgular, ekonomik politika belirsizliğinin firmaların yatırım kararlarını baskılayan firma düzeyindeki belirsizlikle etkileşim içinde olduğunu göstermiştir. Çarpıcı bir diğer sonuç ise borsaya kayıtlı büyük firmaların yüzde 20’sinin yatırım kararının ekonomik politika belirsizliğinden etkilenmediğidir.

Wang ve diğer. (2014) ekonomik politika belirsizliğinin Çin’de kurumsal yatırımlar üzerindeki etkisini 2003-2012 çeyrek dönem verilerini ve regresyon analizi kullanarak test etmişlerdir. Test sonuçları, karlılığı yüksek, iç finansman tekniklerini kullanan ve devlete ait olmayan firmaların ekonomik politika belirsizliğinden daha az etkilendiğini göstermiştir. Bunun yanında piyasalaşma derecesi yüksek dışa dönük firmalar ekonomik politika belirsizliğine daha duyarlıdır.

Asgharian ve diğer. (2015) ekonomik politika belirsizliğinin hisse senedi ve tahvil piyasaları üzerindeki etkisi 1986-2014 çeyrek dönemlik verilerini kullanarak karma veri örnekleme (Mixed Data Sampling-MIDAS) yöntemiyle analiz etmişlerdir. Chicago emtia ve ticaret borsası verilerine dayalı analiz sonucuna göre uzun vadeli hisse senedi ve tahvil oynaklığının ve uzun vadeli hisse senedi tahvil korelasyonunun makro ekonomik belirsizliklere bağlı olduğunu göstermiştir.

Liu ve Zhang (2015) ekonomik politika belirsizliğinin borsa oynaklığına etkisini 1996-2013 dönemi S&P 500 endeks verilerini ve Heterojen Otoregressive Modelini kullanarak test ettikleri çalışmada yüksek ekonomik politika belirsizliğinin borsa oynaklığını önemli oranda artırdığı sonucuna varmışlardır.

Arouri ve diğer. (2016) ekonomik politika belirsizliklerinin 1900-2014 döneminde ABD’de hisse senetleri piyasası üzerinde etkisini Markov Switching Modeliyle analiz etmişlerdir. Bulgular, politika belirsizliğindeki artışın hisse senedi getirilerini önemli ölçüde azalttığını göstermiştir. Bununla birlikte iki değişken arasındaki ilişki doğrusal değildir. Ekonomik politika belirsizliğinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi aşırı oynaklık dönemlerinde daha güçlü ve kalıcıdır.

Bordo vd. (2016) ABD ekonomisi için 1900-1984 dönemi verilerini kullanarak yapmış oldukları analizde ekonomik politika belirsizliğinin banka kredi büyümesi üzerinde önemli negatif etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca bulgular ekonomik politika belirsizliğinin banka kredisi kanalıyla

kredi büyümesini sınırladığı ve ABD ekonomisinin Büyük Durgunluktan çıkmasını yavaşlattığı yönündeki önceki çalışmalarla tutarlı olduğunu göstermiştir.

Akkuş (2017) Dinamik Panel GMM metodunu kullanarak ABD Ekonomik Politik Belirsizlik Endeksi'nin gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranları üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Gelişmekte olan 33 ülkenin 1994-2013 dönemi verilerini kapsayan çalışmanın sonucuna göre ABD EPU yanında gelişmekte olan ülkelerdeki politik istikrarsızlığın ülkelerin büyüme oranı üzerinde güçlü ve negatif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Demir vd. (2018) 2010-2017 dönemi günlük verilerini kullanarak ekonomik politika belirsizliğinin Bitcoin getirileri üzerindeki etkisini Bayesian Grafik Yapısal VAR modeliyle analiz etmişler ve ekonomik politika belirsizliğinin Bitcoin getirileri ile negatif ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır.

Korkmaz ve Güngör (2018) küresel ekonomik politika belirsizliğinin Borsa İstanbul'da Seçilmiş Endeks getirileri üzerinde oynaklığa yol açıp açmadığını, 1997-2018 aylık verilerini ve ARCH-GARCH modellerini kullanarak test etmişlerdir. Test sonucuna göre politika belirsizliğinin seçilmiş borsa getirileri ve oynaklığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu görülmüştür.

Şahinöz ve Coşar (2018) Türkiye ekonomisi için 1998-2014 dönemi verileri kullanarak bir ekonomik politik belirsizlik endeksi oluşturmuşlar, sonrasında VAR yöntemiyle belirsizlik endeksinin büyüme, tüketim ve yatırım gibi değişkenler üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Sonuçlar ekonomik politik belirsizlik endeksinin büyüme, tüketim ve yatırım üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Ashraf ve Shen (2019) 17 ülkede ekonomik politika belirsizliğinin faiz oranları ve brüt banka kredileri üzerindeki etkisini 1998-2012 dönemi verilerini kullanarak yapmış oldukları çalışmada regresyon analizi bulgularına göre, ekonomik politika belirsizliğinin brüt banka kredi faiz oranları üzerinde anlamlı pozitif etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Akdağ (2020) 13'ü OECD üyesi ülke olmak üzere 16 ülkede ekonomik politika belirsizliklerinin tüketici ve üretici güven endekslerine etkisini panel nedensellik yöntemini kullanarak analiz ettiği çalışmada, politika belirsizliklerinin güven endekslerinin nedeni olduğu sonucuna varılmıştır.

Emsen ve Aksu (2020) 1998-2018 dönemi aylık verilerini kullanarak ekonomik belirsizlik ile BİST 100 endeksi arasındaki asimetrik ilişkilerin ARDL Sınır Testi yaklaşımı kullanılarak araştırdıkları çalışmalarında, belirsizlik arttıkça borsadan çıkışların arttığı, küresel belirsizlikte iyileşmelerin ise borsaya olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer bir çalışmada Gemici (2020) panel nedensellik testini ve 1997-2019 dönemi aylık verilerini kullanarak G7 ülkelerinde ekonomik belirsizlik ile borsa endeksi arasında ilişkinin incelendiği

çalışmasında, uzun vadede belirsizliğin borsa endeksini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Çalışmada ayrıca bu iki değişken arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Güney (2020) ekonomik politika belirsizliğinin Dolar/TL ve Euro/TL kurları üzerinde oynaklığa sebep olup olmadığını sınır testi yaklaşımıyla test etmiştir. 1999-2018 dönemi aylık verilerin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına göre ABD'deki politika belirsizliğinin Dolar/TL kurunu artırdığı, Avrupa'daki politika belirsizliğinin ise Euro/TL kuru üzerinde etkili olmadığı sonucuna varılmıştır.

Ekonomik politika belirsizliğinin Dolar/TL kuru üzerindeki etkisini inceleyen bir diğer çalışmada Özkan (2020), aylık verilerini kullanarak 1989-2019 dönemi için Granger nedensellik testi yapmış ve gerek ABD ekonomik politika belirsizliğinin gerekse ticaret politikası belirsizliğinin Dolar/TL kurunun nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Daştan ve Karabulut (2021) küresel ekonomik politik belirsizliğin Türkiye'de makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini 1999:1-2020:4 dönemi verileri ve VAR analizini kullanarak test etmişlerdir. Bulgular küresel ekonomik politik belirsizlik şoklarının başta yatırımlar olmak üzere tüketim, istihdam ve gayri safi yurtiçi hasıla gibi makro ekonomik değişkenleri negatif yönde etkilediğini göstermiştir.

Gürsoy (2021) Türkiye ekonomisi için 1997-2020 dönemi aylık verileri ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testlerini kullanarak, politika belirsizliği ile turizm gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre Almanya ve Rusya'daki politik belirsizlik ile Türkiye turizm gelirleri arasında nedensellik tespit edilmiş, İngiltere'deki politik belirsizlik ile turizm gelirleri arasında bir nedensellik tespit edilememiştir.

Demir ve Danışman (2021) ekonomik belirsizlik ve jeopolitik risklerin banka kredileri üzerindeki etkisini 19 ülkeden 2439 banka ve 2010-2019 yılı verilerini kullanarak analiz etmişlerdir. Dinamik panel veri metodolojisinin uygulandığı çalışmanın sonucuna göre, ekonomik belirsizliğin kurumsal krediler başta olmak üzere toplam banka kredilerinde önemli oranda düşüşe sebep olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca jeopolitik risklerin tüketici ve ipotek kredilerini azalttığı görülmüştür.

Kanat (2021) ekonomik politika belirsizlik endeksinin dört büyük kripto para (Bitcoin, Ethereum, BinanceCoin, Ripple) üzerindeki etkisini 2018:1-2020:12 aylık verilerini ve panel nedensellik testini kullanarak incelemiştir. Analiz sonucuna göre politika belirsizliği endeksi ile Bitcoin arasında çift yönlü nedensel ilişki tespit edilmiş, Ripple ile nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Diğer kripto paralarda politika belirsizliği değişkeninden bu paralara doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Küçüksakarya (2021) ulusal ve küresel ekonomik politika belirsizliği ile net portföy yatırımları arasındaki ilişkiyi 23 ülke ve 2005-2019 dönemi yıllık verilerini kullanarak Panel ARDL yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışmada cari fiyat temelli küresel ekonomik politika belirsizliğinin uzun dönem portföy yatırımlarını olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca ülke bazlı ulusal ekonomik politika

belirsizliği ile cari fiyat temelli küresel ekonomik politika belirsizliğinin kısa dönem portföy yatırımlarını olumlu yönde etkilediği, fakat satın alma gücü paritesi temelli küresel politika belirsizliğinin ise olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Öte yandan ekonomik politika belirsizliği özelinde portföy yatırımı alan ve almayan ülkeler arasında kısa dönem sonuçlarının farklılık gösterdiği görülmüştür.

Yıldırım (2021) Türkiye'nin 1998-2019 aylık verilerini kullanarak ARDL modeliyle belirsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Finans sektörünün gelişmişliği arttıkça kısa dönemde belirsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca belirsizliğin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkisi bulunamamıştır.

Hayali (2021) Türkiye ekonomisi için 1980-2020 dönemi verilerini kullanarak Granger Nedensellik Analiziyle doğrudan yabancı yatırım ve belirsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgular ışığında doğrudan yabancı yatırımlardan Türkiye belirsizlik endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Doğan (2021) politika belirsizliği ve fiyat istikrarı arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisinin 2003-2021 yılları arası çeyrek dönem verilerini ve ARDL ve FMOLS modelini kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre politik belirsizliklerin enflasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gülcan (2022) küresel politika belirsizliği ile ABD ham petrol fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. 1997-2022 aylık verilerin kullanıldığı çalışmanın sonucuna göre, uzun dönemde küresel politika belirsizliği değişkeninden ham petrol fiyatlarına doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Gürsoy ve Zeren (2022) G-7 ve BRIC ülkelerinde 2015-2020 dönemi aylık verilerini ve panel nedensellik testlerini kullanarak yapmış oldukları analizde, ABD ve Brezilya için ekonomik politika belirsizliği endeksinden borsalara doğru tek yönlü, Almanya için çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Çalışmanın bir diğer sonucuna göre gelişmekte olan ülkelere kıyasla gelişmiş ülke borsaları ile politika belirsizliği endeksi arasında daha güçlü bir ilişki bulunmuştur.

Politika belirsizliğinin borsalar üzerindeki etkisini analiz eden bir diğer çalışmada Ilgın (2022) ulusal düzeyde beş Avrupa ülkesinde 2002-2021 dönemi aylık verileri ve panel nedensellik testini kullanarak iki değişken arasındaki ilişkileri analiz etmiştir. Bulgular sonucu Avrupa'nın önde gelen beş borsa endeksi ile politika belirsizliği arasında güçlü negatif ilişki tespit edilmiştir.

Yaman (2022) veriye erişim imkânı olan 18 ülkede 1997-2019 periyodunda ekonomik politika belirsizliğinin ithalat üzerine etkisini panel veri analiziyle incelemiş, ele alınan ülkelerin tamamında ithalatının negatif yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Iyke (2020) politika belirsizliği endeksinin hesaplandığı Asya'nın önde gelen beş ülkesinde her ülke için farklı periyotta olmak üzere 1987-2020 dönemi için Covid-19 pandemisinin politik belirsizliğe neden olup olmadığını test etmiştir. Regresyon tahmin sonuçlarına göre Covid-19 pandemisini Çin ve Kore'de politika belirsizliği endeksi üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Hindistan, Japonya ve Singapur'da ise salgının politika belirsizliği üzerinde etkisi bulunamamış olmasına rağmen endeks değeri yüksek seviyelerde seyretmiştir.

William ve Fengrong (2022) ekonomik politika belirsizliği ve inovasyon ilişkisini 17 ülke ve 1976-2017 dönemi verileri kullanarak nedensellik metodolojisi ile analiz etmişlerdir. Bulgular ekonomik politika belirsizliğinin inovasyonu engellediğini göstermektedir. Yüksek şeffaflık seviyesine sahip, mülkiyet ve patent haklarının korunduğu, serbestleşmiş finansal piyasalarda ekonomik politik belirsizliğin inovasyon üzerindeki olumsuz etkisi ise daha ılımlıdır.

Quamruzzaman vd. (2022) en çok petrol ithal eden 13 ülkede ekonomik politika belirsizliğinin doğrudan yabancı yatırımlar, devlet borçları ve yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini 1995-2018 dönemi verileri ve simetrik etkiler için panel ARDL, asimetric etkiler için NARDL ve yönlü ilişkilerin tespitinde nedensellik testlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Panel ARDL tahmini sonuçlarına göre, ekonomik politika belirsizliğinin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif; doğrudan yabancı yatırım ve devlet borçları üzerinde ise pozitif etkisi olduğu bulunmuştur. Ayrıca asimetric analiz sonuçları ekonomik politika belirsizliğindeki pozitif ve negatif şoklar ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif bir bağlantı olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Nguyen (2022) 10 büyük Avrupa Birliği ülkesinde ekonomik politika belirsizliğinin ekonomik resesyona yol açma olasılık ve süresini 1987:2-2021:1 çeyrek dönemi için test etmiştir. Test sonuçları iktisat politikası belirsizliğinin yalnızca daha yüksek ekonomik durgunluk olasılığına neden olmadığı, aynı zamanda durgunluğun süresini de uzattığını göstermiştir.

### **Veri Seti ve Yöntem**

Ekonomik politika belirsizliği ile ekonomik büyüme, sermaye oluşumu, tüketim harcamaları ve yurt içi tasarruflar arasındaki ilişkinin ele alındığı bu çalışmada Avrupa Birliği üyesi 11 ülkenin<sup>9</sup> 2006-2020 dönemine ait yıllık verileri kullanılmıştır.

<sup>9</sup> Almanya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Yunanistan

**Tablo 1:** Veri Seti

Değişken Kodu	Değişken Adı	Açıklama	Kaynak
EPU	Ekonomik Politika Belirsizliği	Endeks değeri	Economy Policy Uncertainty
GDP	GSYİH	Yıllık % büyüme	WDI
LGFCF	Sabit sermaye oluşumu	Sabit 2015 US\$	WDI
GDS	Yurtiçi Tasarruflar	GSYİH % oranı	WDI
CONEXP	Tüketim Harcamaları	Yıllık % büyüme	WDI

Çalışmanın analizi için ele alınan ülkeler ve dönem, ekonomik politika belirsizliği verilerinin elde edilebilmesine göre belirlenmiştir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada kullanılan değişkenlere ait bilgiler Tablo 1’de belirtilmiştir. Tablo 2’de tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır.

Analizde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiklerin yer aldığı Tablo 2’de belirtildiği üzere, her bir değişken 154 gözlemden oluşmaktadır. Ortalama değerler EPU, GDP, LGFCF, GDS ve CONEXP değişkenleri için sırasıyla 135.762, 0.674, 11.073, 25.194 ve 0.446’dır. Değişkenlerin standart sapmaları ise 0.539 ile 57.325 arasında değişmektedir.

**Tablo 2:** Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Obs	Mean	Std. Dev.	Min.	Max.
EPU	154	135.762	57.325	35.897	322.363
GDP	154	0.674	3.939	10.822	25.176
LGFCF	154	11.073	0.539	9.950	11.877
GDS	154	25.194	8.914	7.383	62.299
CONEXP	154	0.446	2.588	8.239	6.649

Tablo 1’de yer alan değişkenlerden EPU’nun diğer her bir değişken ile olan nedensellik ilişkisi bu çalışmanın araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda öncelikle serilerin durağan olup olmaması, sahte regresyon sorunu nedeniyle elde edilen sonuçların güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. Panel veri analizinde serilerin durağanlığı birinci ve ikinci kuşak olarak ikiye ayrılan birim kök testleriyle sınanabilmektedir. Birinci ve ikinci kuşak birim kök testlerinden hangisinin kullanılacağına ise birimler arası korelasyon (yatay kesit bağımlılığı) testiyle karar verilmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testi Breusch Pagan (1980) LM testiyle ve Pesaran’ın (2004) testiyle belirlenebilmektedir. Birim boyutunun (N) zaman boyutundan (T) büyük veya küçük olması kullanılacak olan testi belirlemektedir. T>N durumunda uygun olan test Breusch Pagan (1980) LM testidir. Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen öncü nitelikteki birimler arası korelasyon testi

Lagrange Multiplier (LM) testi ve Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen Düzeltilmiş (Adjusted) LM (LMadj) test istatistikleri Denklem 1 ve 2’de belirtilmiştir.

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2 \sim X_{N(N-1)/2}^2 \quad (1)$$

$$LM_{adj} = \sqrt{\left(\frac{2}{N(N-1)}\right)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \left[ \hat{p}_{ij}^2 \left( \frac{(T-k)\hat{p}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\vartheta_{Tij}} \right) \right] \sim N(0,1) \quad (2)$$

Yatay kesit bağımlılığının tespitinden sonra uygun olan birim kök testi ile serilerin durağanlığı sınanmaktadır. Analizde yatay kesit bağımlılığının var olması nedeniyle Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ve yatay kesit genişletilmiş Dickey Fuller (CADF) olarak tanımlanan ikinci kuşak birim kök testinden yararlanılmıştır. CADF test istatistiği Im Pesaran ve Shin (IPS) istatistiğinin değiştirilmiş bir sürümünü geliştirmek için kullanılır ve IPS testinin yatay kesit genişletilmiş hali olan CIPS istatistiği Denklem 3’te belirtilmiştir.

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (3)$$

Pesaran (2007) tarafından  $N > T$  ve  $N < T$  durumlarında geçerli olduğu sınanan Pesaran CADF birim kök testi t değeri Denklem 4’te belirtilmiştir.

$$t_1(N, T) = \frac{\Delta Y_i' \bar{M}_w Y_{i-1}}{\hat{\sigma}(Y_{i-1}' \bar{M}_w Y_{i-1})^{1/2}} \quad (4)$$

Yatay kesit bağımlılığı testine göre belirlenen ve uygulanan birim kök testlerinden sonra durağan hale gelen seriler için panel nedensellik analizi uygulanabilmektedir. Ancak hangi nedensellik analizinin uygulanacağı noktası karar verebilmek için sabit ve eğim parametrelerinin homojen mi yoksa heterojen mi olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Homojenlik durumuna göre uygun olan nedensellik analizi belirlenecektir. Swamy (1970) tarafından geliştirilen Swamy S homojenlik testi havuzlanmış tahminciler aracılığı ile her bir eğim parametre tahminlerinin dağılımını hesaplamaktadır (Ando ve Bai, 2015:114). Swamy S test istatistiği Denklem 5’te verilmiştir.

$$\hat{S} = \chi_{k(N-1)}^2 = \sum_{i=1}^N (\hat{\beta}_i - \bar{\beta}^*)' \hat{V}_i^{-1} (\hat{\beta}_i - \bar{\beta}^*) \quad (5)$$

Serilerde yatay kesit bağımlılığının olması, durağan durumda olması ve heterojen eğim parametrelerine sahip olması dolayısıyla uygun olan nedensellik analizi Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analizi tercih edilebilir. Ayrıca Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analizi  $N > T$  ve  $N < T$  durumları için farklı istatistikler ortaya çıkaran bir analiz olması nedeniyle de tercih edilmektedir. Bu kapsamda Her bir yatay kesit biriminin ortalamalarının kendisine bölünmesi ile bulunan Wald istatistiği,  $N < T$  durumunda kullanılan asimptotik dağılıma sahip ( $Z_{N,T}^{HNC}$ ) istatistiği ve  $T < N$



durumunda kullanılan yarı asimptotik dağılıma sahip ( $Z_N^{HNC}$ ) istatistiği aşağıdaki denklemlerde belirtilmiştir.

$$W_{N,T}^{Hnc} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (6)$$

$$Z_N^{HNC} = \frac{\sqrt{N[W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T})]}}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{i,T})}} \quad (7)$$

$$Z_{N,T}^{HNC} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{HNC} - K) \quad (8)$$

### Analiz Sonuçları

Ekonomik politikası belirsizliğinin etkisinin araştırıldığı çalışmada Denklem (1) ile Denklem (8) arasında belirlenen metodoloji kapsamında ilk olarak birimler arası korelasyon testi gerçekleştirilmiştir. Test sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

**Tablo 3:** Birimler Arası Korelasyon Testi Sonuçları

Test	İstatistik	Olasılık değeri
Breusch Pagan (1980) LM	100.4	0.0002*
Pesaran vd. (2008) LM <sub>adj</sub>	4.578	0.0000*
LM <sub>CD</sub>	7.06	0.0000*

\* % 1 anlamlılık düzeyini belirtmektedir.

Tablo 3'te yer alan sonuçlara göre birimler arası korelasyonun yani yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının var olduğu tespit edildikten sonra durağanlığın tespiti için ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilen yatay kesit genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (CIPS) panel birim kök testi tercih edilmiş ve sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

**Tablo 4:** Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Düzyer değerleri					Z[t-bar]	P değeri
	t-bar	cv10	cv5	cv1			
EPU	-1.566	-2.160	-2.280	-2.520		0.499	0.691
GDP	-1.835	-2.160	-2.280	-2.520		-0.320	0.374
LGFCF	-1.382	-2.160	-2.280	-2.520		1.058	0.855
GDS	-1.949	-2.160	-2.280	-2.520		-0.667	0.253

CONEXP	-1.991	-2.160	-2.280	-2.520	-0.796	0.213
	Fark değerleri					
EPU	-2.433	-2.160	-2.280	-2.520	-2.140	0.016**
GDP	-2.168	-2.160	-2.280	-2.520	-1.332	0.091***
LGFCF	-3.512	-2.160	-2.280	-2.520	-5.421	0.000*
GDS	-3.237	-2.160	-2.280	-2.520	-4.585	0.000*
CONEXP	-2.204	-2.160	-2.280	-2.520	-1.443	0.075***

\*, \*\* ve \*\*\* sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir.

Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre düzey değerlerinde tüm değişkenlerin t-bar değerleri mutlak değer olarak cv10, cv5 ve cv1 kritik değerlerinden küçük olduğu için durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca Z[t-bar] istatistiği olasılık değeri de durağan olmadıklarını belirtmektedir. Farkı alınan değişkenlere ilişkin değerlere bakıldığında, tüm değişkenlerin mutlak değer olarak cv10, cv5 ve cv1 kritik değerlerinden büyük olması, ayrıca Z[t-bar] istatistiği olasılık değeri serilerin durağan olduklarını göstermektedir.

**Tablo 5:** Homojenlik Testi Sonuçları

	İstatistik	Olasılık değeri
$\hat{\Delta}$	5.865	0.000*
$\hat{\Delta}_{adj}$	7.571	0.000*

\* %1 anlamlılık düzeyini belirtmektedir.

Tablo 5'te yer alan istatistik sonuçlarına göre sabit ve eğim parametrelerinin heterojen olduğu tespit edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı, serilerin durağanlaşması ve sabit ve eğim parametrelerinin heterojen olması kısıtları Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analizinin uygulanmasına imkan vermektedir. Bu kapsamda Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analizi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

**Tablo 6:** Nedensellik Analizi Sonuçları (Panel Geneli Sonuçlar)

Sonuç	W-Stat	Z-bar Stat	Prob
dEPU => dGDP	3.0797*	2.8029	0.0051
dEPU => dLGFCF	7.1986*	3.4109	0.0006
dEPU => dGDS	2.8921**	2.5155	0.0119
dEPU $\nRightarrow$ dCONEXP	1.7887	0.8252	0.4092

\*, \*\* sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini belirtir.

Nedensellik analizi sonuçları panel genelinde EPU değişkeninin GDP, GFCF ve GDS değişkenlerinin nedeni olduğunu ortaya koyarken, CONEXP değişkeni ile arasında nedenselliğin olmadığını işaret etmektedir. Ayrıca, tabloda yer almamasına karşın GDP; GFCF; GDS ve CONEXP

değişkenlerinden EPU değişkenine doğru nedensellik tespit edilmemiştir. Çalışmada değerlendirilen bir başka husus ise nedenselliğin birimler (ülkeler) açısından da değerlendirilmesidir. Birimlere göre elde edilen nedensellik analizi sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

**Tablo 7:** Birimlere Göre Nedensellik Sonuçları

	dEPU => dGDP	dEPU => dLGFCF	dEPU => dGDS
Birimler	W-Stat		
Almanya	1.5520	1.0542	1.4707
Belçika	0.0028	7.0288***	0.8722
Danimarka	17.3748*	0.3364	2.8918
Fransa	0.0910	2.0628	0.6468
Hırvatistan	2.9966	0.5928	2.2174
Hollanda	3.7331***	33.9254*	18.3439*
İrlanda	3.9515***	19.6933***	2.1392
İspanya	2.6477	5.2869	0.0367
İsveç	1.4600	4.6702	2.7467
İtalya	0.0628	4.4289	0.0324
Yunanistan	0.0039	0.1064	0.4144

\*, \*\*\* sırasıyla %1 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtir.

Tablo 7’de yer alan sonuçlara göre Danimarka, Hollanda ve İrlanda’da EPU değişkeninden GDP değişkenine doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca EPU değişkeninden GFCF değişkenine doğru nedenselliğin olduğu ülkeler ise Belçika, Hollanda ve İrlanda olarak ortaya çıkmıştır. Son olarak birimler bazında analiz sonuçları Hollanda için EPU değişkeninden GDS değişkenine doğru tek yönlü nedensellik olduğunu işaret etmektedir.

Tablo 6’da yer alan panel geneli sonuçlar ile Tablo 7’de yer alan sonuçlar değerlendirildiğinde, ekonomik politika belirsizliğinin ekonomik büyüme, sabit sermaye oluşumu ve yurtiçi tasarruflar üzerinde etkisinin olduğunu ve söz konusu makro ekonomik göstergelerin değişimine neden olduğunu işaret etmektedir.

### Genel Değerlendirme ve Sonuç

Küresel ekonomik krizler, ülkeler arası artan gerilimler ve ticaret savaşları, salgın hastalıklar gibi sorunlarla artan ekonomik politika belirsizliği dünya ekonomisinin gidişatına olumsuz yönde etki etmektedir. Bu bağlamda, politika belirsizliğinin finansal kararları ve ekonomi politikalarını ön plana çıkarıp çıkarmadığını ve nasıl önlediğini araştırmak için bir dizi teorik çerçeve ve ampirik çalışma ortaya konulmuştur. Bu çalışmalar politika belirsizliğinin yüksek olduğu dönemlerde yatırım kararlarının

ertelenmesi gibi hususların gündeme geldiğini ayrıca, ekonomik politika belirsizliğinin daha yüksek işsizlik, piyasa oynaklığı ve yavaş ekonomik toparlanma ile ilişkili olduğuna dair ampirik bulgular da ortaya koymuşlardır.

Ekonomik politika belirsizliğiyle literatürde yer alan çalışmalar da dikkate alınarak bu çalışmada Ekonomik politika belirsizliği ile ekonomik büyüme, sabit sermaye oluşumu, tüketim harcamaları ve yurt içi tasarruflar arasındaki ilişki Avrupa Birliği üyesi 11 ülkenin 2006-2020 dönemine ait verileriyle araştırılmıştır. Panel nedensellik analizinin uygulandığı çalışmada ekonomik politika belirsizliğinin ekonomik büyüme, sabit sermaye oluşumu ve yurt içi tasarruflar üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Tüketim harcamalarının da incelendiği çalışmada ekonomik politika belirsizliği ile tüketim harcamaları arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Çalışmanın bulgularının literatürde yer alan Colombo (2013), Swallow ve Cespedes (2013), Şahinöz ve Coşar (2018), Daştan ve Karabulut (2021), Nuguyen (2022) bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir.

Ekonomik politika belirsizliği endeksini belirleyen kaynağın, politika yapıcıların ekonomi düzenlemeleri kapsamındaki bütçe, kurtarma paketleri, reform düzenlemeleri çerçevesindeki beyanatlarının olduğu dikkate alındığında, ülkelerin makro ekonomik değişkenlerini etkileyen unsurların aslında politika yapıcılar olduğu söylenebilir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde ekonomik performansın sürdürülebilir olmasını sağlama açısından özellikle politik istikrarın sağlanarak ekonomik politika belirsizliğinin ortadan kaldırılması politika yapıcılar açısından önem arz etmektedir.

**Yazar Katkıları:** Bu çalışmanın tüm bölümlerinde iki yazar ortak katkı sağlamıştır.

**Çıkar Beyanı:** Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

### Kaynakça

- Ahir, H., Bloom, N. & Furceri, D. (2018). The World Uncertainty Index, NBER National Bureau Of Economic Research, Working Paper Series No:29763. <https://www.nber.org/papers/w29763> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Akdağ, S. (2020). Ekonomi Politikalarındaki Belirsizliklerin Güven Endeksleri Üzerindeki Etkisi, Maliye ve Finans Yazıları. 113. 139-152.
- Akkuş, Ö. (2017). Ekonomik Politika Belirsizliği ve Politik İstikrarsızlığın Büyüme Üzerindeki Etkisi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 17(3). 27-42.
- Ando, T. ve Bai, J. (2015). A simple new test for slope homogeneity in panel data models with interactive effects. *Economics Letters*, Elsevier, 136(C), 112-117.
- Arouri, M., Estay, C. Rault, C. & Roubaud, D. (2016). Economic Policy Uncertainty and Stock Market: Long-Run Evidence from The US. *Finance Research Letters*.18. 136-141. <http://dx.doi.org/10.1016/j.frl.2016.04.011> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Ashraf, B.N. ve Shen Y. (2019). Economic Policy Uncertainty And Banks' Loan Pricing. *Journal of Financial Stability*.44. 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2019.100695> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Asgharian, H., Christiansen, C. & Hou, A.J. (2015). Effects of Macroeconomic Uncertainty on The Stock and Bond Markets. *Finance Research Letters*.13. 10-16. <http://dx.doi.org/10.1016/j.frl.2015.03.008> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).

- Baker, S.R., Bloom, N. & Davis, S.J. (2016). Measuring Economic Policy Uncertainty, *The Quarterly Journal of Economics*, 131(4), 1593-1636.
- Bordo, M.D., Duca, J.V. & Koch, C. (2016). Economic Policy Uncertainty and The Credit Channel: Aggregate and Bank Level U.S. Evidence over Several Decades. *Journal of Financial Stability*.26. 90-106. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jfs.2016.07.002> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Breusch, T.S. ve Pagan, A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Modelspecification Tests in Econometrics, *Review of Economic Studies*, 47(1), 239-53.
- Colombo, V. (2013). Economic Policy Uncerteinty in The US:Does It Matter fort he Euro Area? *Economic Letters*. 121. 39-42.
- Davis, S.J. (2016). An Index Of Global Economic Policy Uncertainty. NBER National Bureau Of Economic Research, Working Paper Series No: 22740. <http://www.nber.org/papers/w22740> (Erişim Tarihi:22.10.2022).
- Daştan, M. ve Karabulut, K. (2021). Küresel Ekonomik Politika Belirsizliklerin Makroekonomik Aktivite Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi Yayınları Trends in Business and Economics*.133-142.
- Demir, E. ve Danışman, G.O. (2021). The Impact of Economic Uncertainty and Geopolitical Risk on Bank Credit. *North American Journal of Economics and Finance*. 57. 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2021.101444> (Erişim Tarihi:22.10.2022).
- Demir, E., Gozgor, G., Lau, C.K.M. & Vigne, S.A. (2018). Does Economic Policy Uncertainty Predict The Bitcoin Returns? An Empirical Investigation. *Finance Research Letters*. 26. 145-149.
- Doğan, E. (2021). Politika Belirsizliği ile Fiyat İstikrarı Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği. *İktisadi ve İdari Bilimlerde Özgün Çalışmalar Editörler: Hasan Önder Sarıdoğan ve Furkan Çelebi*. Ankara: Duvar Yayınları.162-173.
- Dumitrescu, E.I. & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Emsen, H.S. ve Aksu, L.E. (2020). Borsa İstanbul ve Belirsizlik Endeksi Arasındaki İlişkilerin Doğrusal Olup Olmadığına Dair İncelemeler (1998:1-2018:12). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.24(1). 429-446.
- Ermişoğlu, E. ve B.Kanık (2013). Türkiye Ekonomik Politika Belirsizliği Endeksi, MPRA (Munich Personal RePEc Archive). Paper No: 49920. <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/49920/> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Gemici, E. (2020). Ekonomi Politika Belirsizliği ile G7 Ülke Borsaları Arasındaki İlişki. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10(20). 353-372.
- Gülcan, N. (2022). The relationship of global economic policy uncertainty and crude oil prices: application of causality in frequency. *PressAcademia Procedia (PAP)*. 15. 109-116.
- Güney, P.Ö. (2020). Ekonomik Politika Belirsizliği ve Döviz Kuru Oynaklığı. *Bankacılar Dergisi*. 114. 3-16.
- Gürgün, G., (2020), Belirsizlik Kavramı, Belirsizlik Ölçütleri ve Belirsizliğin Makroekonomik Etkileri Üzerine Bir İnceleme, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1): 21-38.
- Gürsoy, S. (2021). Küresel Ekonomik Politik Belirsizliğin (GEPU) Döviz Kuru, Enflasyon ve Borsa Etkisi: Türkiye'den Kanıtlar. *Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey*, 3(5). 120-131.
- Gürsoy S. ve Zeren, F. (2022). Ekonomik Politika Belirsizliği ve Borsa İlişkisi: G7 ve BRIC Ülkeleri Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (61), 353-368.

- Hayali, A.S. (2021). Doğrudan Yabancı Yatırım ve Belirsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Belirsizlik Endeksi Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9(123). 29-41.
- Huang, Y. ve Luk, P. (2020). Measuring Economic Policy Uncertainty in China. *China Economic Review*. 59. 1-18.
- Ilgin, S. K. (2022). Ulusal Ekonomik Politika Belirsizliği ile Borsa Endeksleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Seçilmiş Avrupa Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*. 9(2), 455-474.
- Iyke, B.N. (2020). Economic Policy Uncertainty in Times of COVID-19 Pandemic. *Asian Economics Letters*, 1(2). 1-4. <https://doi.org/10.46557/001c.17665>(Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Kanat, E. (2021). Küresel Ekonomik Politika Belirsizliği ve Kripto Paralar: Bootstrap Panel Nedensellik Analizi. *Journal of Research in Business*. 6 (2). 319-331.
- Kang, W., Lee, K. & Ratti, R. (2014). Economic Policy Uncertainty and Firm-Level Investment. *Journal of Macroeconomics*.39.42-53. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jmacro.2013.10.006> (Erişim Tarihi: 22.10.2022)
- Korkmaz, Ö. ve Güngör, S. (2018). Küresel Ekonomi Politika Belirsizliğinin Borsa İstanbul'da İşlem Gören Seçilmiş Endeks Getirileri Üzerindeki Etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (ICEESS'18). 211-219. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.452749> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Küçüksakarya, S. (2021). Ekonomik Politika Belirsizliği ve Portföy Yatırımları İlişkisinin Panel ARDL Analizi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 8(2). 291-306.
- Lawson, T. (1988). Probability and Uncertainty in Economic Analysis. *Journal of Post Keynesian Economics* 11(1), 38-65.
- Liu, L. ve Zhang, T. (2015). Economic Policy Uncertainty and Stock Market Volatility. *Finance Research Letters*. 15. 99-105. <http://dx.doi.org/10.1016/j.frl.2015.08.009> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Muth, J. F. (1961). Rational Expectations and the Theory of Price Movements. *Econometrica*. 29(3). 315-335.
- Nguyen, T.C. (2022). Economic Policy Uncertainty: The Probability and Duration of Economic Recessions In Major European Union Countries. *Research in International Business and Finance*. 62. 1-18.
- Özkan, O. (2020). ABD'nin Ekonomik Politika ve Ticaret Politikası Belirsizleri ile Dolar-TL Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi. 19.Uluslararası İşletmecilik Kongresi. 850-861. <https://www.researchgate.net/publication/344432953> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Pesaran, M.H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, Cambridge Working Papers in Economics, No: 435.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M.H., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error crosssection independence. *Econ J*, 11 (1), 105-127.
- Quamruzzaman, M., Karim, S. & Jahan, I. (2022). Nexus Between Economic Policy Uncertainty, Foreign Direct Investment, Government Debt and Renewable Energy Consumption In 13 Top Oil Importing Nations: Evidence From The Symmetric and Asymmetric Investigation. *Renewable Energy*. 195. 121-136.
- Swallow, Y.C ve Cespedes, L.F (2013). The Impact of Uncertainty Shocks in Emerging Economies *Journal of International Economics*.90. 316-325.

- Swamy, P. (1970). Efficient Inference in A Random Coefficient Regression Model. *Econometrica*, 38(2), 311-322.
- Şahinöz, S. ve Coşar, E.E. (2018). Economic Policy Uncertainty and Economic Activity in Turkey. *Applied Economics Letters*. 25(21), 1517-1520.
- Thaqeb, S.A. ve Algharabali B.G. (2019). Economic Policy Uncertainty: A Literature Review. *The Journal of Economic Asymmetries*. 20. 1-11.
- Thaqeb, S.A, Algharabali B.G. & Alabdulghafour, K.T. (2020). The Pandemic and Economic Policy Uncertainty. *Int.J Fin Econ*. 27. 2784–2794. <https://doi.org/10.1002/ijfe.2298> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Wang, Y., Chen, C.R. & Huang, Y.S. (2014). Economic Policy Uncertainty and Corporate Investment: Evidence from China. *Pacific-Basin Finance Journal*. 26. 227-243. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pacfin.2013.12.008> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- William, M. ve Fengrong, W. (2022). Economic Policy Uncertainty and Industry Innovation: Cross Country Evidence. *The Quarterly Review of Economics and Finance*. 84. 208-228.
- Yaman, D. (2022). Ekonomi Politika Belirsizliği İthalat Üzerinde Etkili midir? Panel Veri Analizinden Kanıtlar. *Yönetim ve Ekonomi*. 29(2). 281-295.
- Yıldırım, E.U. (2021). Ekonomik Büyüme ve Finansal Kalkınma Seviyesine Göre Belirsizliğin Etkisi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 17(37). 4429-4449

## Affetme İle İlişki Kalitesi Arasındaki İlişkide Duygusal Bağımlılığın Aracı Rolü

Durmuş ÜMMET\*  
Özlem ACAR BULUT\*\*

### Öz

Bu çalışmanın amacı kişiler arası ilişkilerde affetme ile ilişki kalitesi arasındaki ilişkide duygusal bağımlılığın aracı rolünü incelemektir. Ayrıca kişiler arası ilişkilerde affetme, ilişki kalitesi ve duygusal bağımlılığın yaş ve ilişki değişkenleri bakımından ele alınması da çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Araştırmanın örneklemini, 18 yaşından büyük, herhangi bir romantik ilişkisi olan 303 (%70.1) kadın ve 129 (%29) erkek olmak üzere toplam 432 bireyden oluşmaktadır. Araştırma verilerini toplamak amacıyla Demografik Bilgi Formu, Kişiler Arası İlişkilerde Affetme Ölçeği, Algılanan Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği ve Duygusal Bağımlılık Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda kişiler arası ilişkilerde affetme eğilimi, ilişki kalitesi ve duygusal bağımlılık arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kurulan modelde affetme ile ilişki kalitesi arasındaki ilişkide duygusal bağımlılığın kısmi aracı rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yaş ve ilişki süresinin ilişki kalitesi ile negatif yönde ilişkili olduğu, diğer değişkenlerle olan ilişkilerinin ise anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Affetme, İlişki Kalitesi, Duygusal Bağımlılık, Romantik İlişki, Aracılık Rolü.

## The Mediator Role of Emotional Dependence in the Relationship Between Forgiveness and Relationship Quality

### Abstract

The aim of this study is to examine the mediating role of emotional dependence in the relationship between forgiveness in interpersonal relationships and relationship quality. In addition, the aim of the study is to examine forgiveness in interpersonal relationships, relationship quality and emotional dependence in terms of age and relationship duration variables. The sample of the study consists of a total of 432 individuals, 303 (70.1%) women and 129 (29%) men, over the age of 18 who are in a romantic relationship. Demographic Information Form, Forgiveness in Interpersonal Relations Scale, Perceived Romantic Relationship Quality Scale and Emotional Dependence Scale were used to collect research data. As a result of the analysis, significant relationships were found between forgiveness in interpersonal relationships, relationship quality and emotional dependence. In the model tested, it was determined that emotional dependence had a partial mediator role in the relationship between forgiveness and relationship quality. In addition, it was determined that age and relationship duration were negatively related to relationship quality, while their relationship with other variables was not significant.

**Key Words:** Forgiveness, Relationship Quality, Emotional Dependence, Romantic Relationship, Mediator Role

**Geliş/Received:** 18.09.2021

**Kabul/Accepted:** 18.11.2022

**\*Etik Kurul İzni:** Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 19/03/2021 tarihindeki toplantıda incelenmiş olup etik açıdan uygun bulunmuştur (Karar No: 2021/2/62).

\* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, [dummet@marmara.edu.tr](mailto:dummet@marmara.edu.tr), ID: 0000- 0002-8318-9026

\*\* Uzm. Psikolojik Danışman, Milli Eğitim Bakanlığı, [ozlemacarprdr@gmail.com](mailto:ozlemacarprdr@gmail.com) ID:000-0003-4720-3705



## Giriş

Sosyal bir varlık olan insan yaşamı boyunca etrafındaki insanlarla iletişim içindedir. Çevre ve bireyin iletişimi karşılıklı olarak ilerlerken bu iletişimde zaman zaman diğer insanlarla anlaşmazlıklar olabilir. Bu anlaşmazlıklar sosyal ilişkilerde olduğu kadar flört, evlilik gibi romantik ilişkilerde de karşımıza çıkabilir. Bu tür durumlarda birey kimi zaman anlaşmazlığın sorumlusu olarak kendisini görürken; kimi zaman da hatayı karşısındakine yükleyerek yaşadığı olumsuz durumu diğerlerine atfeder. İster sosyal bağlamda ister romantik ilişkilerde olsun bu istenmedik durumlar bireyin diğerleri ile olan ilişkisini olumsuz yönde etkileyebilir ve ilişkiye zarar verebilir. Bu zararı ortadan kaldırıp ilişkileri yeniden tamir etmede affetme önemli bir süreç olarak ele alınabilir.

Affetme bireyin kendisine yapılan hatalı bir davranış hatta haksızlık karşısında, intikam, öfke ve nefret gibi olumsuz duygularından bilinçli olarak uzaklaşarak, kendisine karşı suç işleyen kişiye sevgi beslemesi ve koşulsuz olarak değer vermesini içeren, kişiler arası ilişkiyi merkeze alan içsel bir süreçtir (Enright & Fitzgibbons, 2000). Affetme insanların hata yapanlara karşı doğal olarak ortaya çıkan olumsuz tepkilerini bastırarak bunun yerine olumlu olanları koymak için daha fazla motive oldukları bir yaklaşımı içerir (McCullough & Worthington, 1999). Affetmede duygusal değişiklik esastır ve haklı olarak hissedilen olumsuz duyguları bir kenara bırakarak suç işleyen kişi hak etmese dahi ona iyi niyetle yanıt verme söz konusudur (Enright ve Human Development Study Group, 1991).

Affetme kendini affetme, başkalarını affetme, durumu affetme veya kişilerarası ilişkilerde affetme gibi farklı boyutlardan oluşan bir yapıdır. Kendini affetme, bireyin kendi yaptığı hatayı kabul edip kendine kızmaktan vazgeçmesi, bunun yerine sevgi, şefkat gibi olumlu duygular geliştirmesi iken (Enright, 1996); başkalarını affetme, bireyin kendisine yapılan hatadan dolayı maruz kaldığı tüm olumsuzluklara rağmen kendisine karşı suç işleyen kişiden intikam alma isteğinin azalması ve bu doğrultuda diğer kişiye adım atmasıdır (McCullough & Worthington, 1999). Herhangi bir kişinin kontrolü altında olmayan durumlara yönelik affetme eylemini kapsayan durumu affetme ise bireyi yaralayan durumlarla ilgili negatif his ve tepkilerin zayıflayarak nötrleşmesi ya da olumlu duygularla yer değiştirmesidir (Thompson, Snyder, Micheal, Rasmussen & Billings, 2005). Kişilerarası ilişkilerde affetme, bireylerin kişilerarası ilişkilerde yaşadıkları anlaşmazlıklara ve çatışmalara ve karşılıklı olarak birbirlerine yaptıkları hatalara rağmen, incinen kişinin bilinçli olarak diğerine olan olumsuz duygularından vazgeçerek olumlu duygular beslemeye çalışması ve ona zarar vermekten çekinmesidir (Kaya, 2019).

Affetme kişiler arası ilişki boyutunu içinde barındırdığı için arkadaşlık, evlilik, anne-baba-çocuk, romantik ilişkiler gibi yapılarla da yakından ilişkilidir (Baskin & Enright, 2004). Kişiler arası ilişkilerde anlaşmazlık ve çatışmaların yaşanması kaçınılmazdır. Tam da burada yaşanan çatışmaların çözümü için affetme gereklidir (Fincham, Beach & Davila, 2004). Affetme romantik ilişkilerde çiftin sıkıntılı ilişkilere yol açan kısır çatışma döngüsünden çıkıp, yaşanan çatışmaların sağlıklı yollardan

çözülmesine katkı sağlar (Braithwaite, Selby & Finchan, 2011; Çıtışlı-Turgut, 2018; Ermumcu, 2014; Fincham, Beach & Davila, 2004; Worthington, 2005).

Eşlerin birbirlerini affetme kabiliyetleri ve bunun için sarf ettikleri çaba evliliğin istikrarına katkıda bulunan ve ilişkiden duyulan memnuniyeti artıran önemli faktörlerden biridir (Fenell, 1993). Araştırmacılar affetmenin başarılı bir evliliğin yapıtaşı olduğuna inanır (Fincham, Hall & Beach, 2013; Worthington, 2005). Bunun yanı sıra affetme romantik ilişkileri birçok açıdan olumlu yönde etkiler. Affetme çiftlerin ilişki memnuniyetlerinin artırır. Affetme evlilikte sevgiyi tekrar oluşturan bir araç görevi görür; olumsuz durumların yerine güven ve umut inşa edilmesine olanak sağlar (Taysi, 2007). Çiftlerin birbirlerine empati ile yaklaşmalarını etkiler (Bayar, 2015) ve bireylerin yaşamdan aldıkları doyumun artmasıyla da ilişkilidir (Ezerçe, 2006). Affetmenin bağlanma stilleri açısından da güvenli bağlanma ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (Seyfi, 2017).

Affetmenin romantik ilişkilerde olumlu etki yarattığı bir başka durum da ilişki kalitesidir. İlişki kalitesi yüksek olan bireyler, ilişkiyi korumak adına, süreç içinde meydana gelen incinme ve yaralanmaları görmezden gelmeye eğilim gösterirler (Rusbult, Verette, Whitney, Slovik & Lipkus, 1991; Van Lange vd., 1997). İlişki kalitesi, romantik ilişki ile ilgili çalışmalarda oldukça fazla ele alınan bir konu olsa da kavramın tam olarak tanımlanmasında zorluklar ortaya çıkmaktadır (Glenn, 1990; Spanier & Lewis, 1980). Fincham ve Bradbury (1987) evlilik başarısı, evlilik uyumu, evlilik doyumunu ve evlilikte fikir birliği gibi farklı kavramların evlilik kalitesini yansıttığını ve bu kavramın da kişinin, eşi ve evliliği hakkında öznel yargılarını barındırdığını vurgulamışlardır. İlişki kalitesi çiftlerin duygusal bakış açısıyla tüm bu faktörleri kapsayacak şekilde, ilişkinin öznel ve geniş çaplı değerlendirmesini yapmasıdır. Sabatelli'ye göre (1988) ilişki kalitesi uyuma yönelik objektif unsurlar ile doyuma yönelik subjektif değerlendirmelerin bir bütünlük içinde analiz edilmesini tanımlamaktadır. Bireyin romantik ilişki kalitesi arttıkça öznel iyi oluş, mutluluk ve yaşam doyumları da artar (Demir, 2007; Eryılmaz & Doğan, 2013; Love & Holder, 2016).

Bu açıklamalardan hareketle ilişkilerin sürdürülebilirliği üzerinde önemli katkısı olan ilişki kalitesi ile romantik ilişkilerin önemli bir parçası olan affetme arasında ilişkili olması beklenebilir. İlişki kalitesi ile ilgili yapılan çeşitli çalışmalarda affetme eğiliminin ilişki kalitesini artıran bir faktör olarak ele alındığı görülmektedir. Yüksek ilişki kalitesine sahip olan çiftlerde içinde ödenmesi gerekebilecek bedeller olmasına rağmen karşı tarafın yararı doğrultusunda hareket etme davranışı bireysel yönelimlerin önüne geçer (Rusbult vd., 1991; Van Lange vd., 1997). Romantik ilişkilerde affetme ve ilişki kalitesi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu çeşitli araştırmalarla da desteklenmiştir (Burchard, Yarhouse, Worthington, Berry, Killian & Canter, 2003; Fincham, Paleari & Regalia, 2002; Keleş, 2018; Seyfi, 2017).

Romantik ilişki kalitesi açısından önemli olan bir diğer kavram duygusal bağımlılık olarak ele alınabilir. Duygusal bağımlılık her ne kadar adında olumsuz bir durumu barındırıyor gibi görünse de

tanımlamalar bunun tam tersini söylemektedir. Hem flört hem de evlilik veya romantik ilişkiler en derin bağlılık ihtiyaçlarımızı karşılar ve aynı zamanda duygusal bağımlılığımızın kaynağıdır. Duygusal bağımlılık, başka birinin kişiye güvenli bir şekilde bağlanması konusundaki duygusal ihtiyacıdır (Arntz, 2005) ve genellikle çiftlerden birinin diğerine olan güvenini, ilişkideki duygusal destek ve yakınlığını ifade etmektedir. Ayrıca çift ilişkisinde samimiyet ve yakınlığa oldukça fazla önem vermeyi ve bu ilişkiyi korumak ve sürdürmek için yüksek motivasyon göstermeyi de içerir (Buunk, 1995). Konu ile ilgili olarak batılı kültürlerle ait yapılan başlangıçtaki çalışmalarda bağımsızlık ve otonomi sağlıklı gelişimin bir parçası olarak görülürken; yakın ilişkilerde bağımlılık olgun olmayan, güvensiz bir gelişimin göstergesi olarak kabul edilmiştir (Bischoff, 2008; Bornstein, 2005; Devine, Camfield & Gough, 2008). Daha sonra psikoloji literatüründe, bağımlılık çok yönlü bir fenomen olarak görülmeye ve bu da yakın ilişkilerdeki memnuniyetin önemli bir bileşeni olarak ele alınmaya başlanmıştır (Arntz, 2005). Bu nedenle, literatürde çift ilişkisindeki duygusal bağımlılık konusunda iki tür bakış açısı vardır. Bu bakış açılarından ilkinde göre, çiftler arasındaki aşırı duygusal bağımlılık patolojik bir durumdur ve ilişkide şiddet, çatışma gibi olumsuz durumlara neden olabilir. İkinci bakış açısı ise çiftler arasındaki duygusal bağımlılığın işlevsel ve sağlıklı olduğunu belirtir (Göral-Alkan, 2010).

Partnere duygusal bağımlılık, işlevsel anlamda genel olarak duygusal destek ve yakınlık için partnere ve ilişkiye duyulan güveni içermektedir. Ayrıca partnerle yakınlığa büyük önem vermeyi, bu ilişkiyi korumak ve sürdürmek için yüksek motivasyon göstermeyi içerir (Buunk, 1981). Schurs ve Buunk'a (1996) göre duygusal bağımlılık; sosyal yakınlık, cinsel yakınlık ve eğlence amaçlı yakınlık ile pozitif yönde ilişkilidir ve ilişki doyumunu artıran bir faktördür. İşlevsel duygusal bağımlılıkta birbirine duygusal olarak daha bağımlı eşler birbirlerine daha fazla uyum sağlamaya eğilimlidirler. Duygusal bağımlı eşler birbirleriyle daha etkili iletişim kurmaktadır ve duygusal bağımlılığı yüksek eşler, evlilik sorunlarını düşük duygusal bağımlı eşlerden daha etkili bir şekilde çözmektedirler (Rusbult, Kumashiro, Finkel, ve Wildchut, 2002). Solomon (2009), çiftlerin bağlanma örüntüleri konusunda yaptığı çalışmasında bağımlılık kapasitesinin ve yakın ilişkiler kurup sürdürme yeteneğinin, aslında güvenli bağlanmanın bir parçası olduğunu altını çizmiştir. Başka bir çalışmada ise bağımlılık durumlarında partnerin bu bağımlılığı kabul etmesinin ilişki kalitesini ve memnuniyetini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Overall & Sibley, 2008). Çift ilişkisinde duygusal bağımlılığın, özellikle stresli yaşam olaylarında ve yaşam döngüsü değişikliklerinde de koruyucu bir faktör olduğu; olumlu çatışma çözme becerileri kullanmaya teşvik ettiği çeşitli çalışmalarla ortaya konulmuştur (Blake-Mortimer, Koopman, Spiegel, Field & Horowitz, 2003; Campbell ve ark., 2001; Feign, 1994; Mongrain ve ark., 1998). Tüm bunlar işlevsel duygusal bağımlılığın yakın ilişkilerdeki pozitif değerine işaret etmekte ve işlevsel duygusal bağımlılığın kimi zaman koruyucu kimi zaman da güven verici özelliklerine işaret etmektedir.

İlişkilerde karşılıklı bağımlılıklar, ilişkilerin sürdürülmesinin temel nedeni olmaktadır (Spanier & Lewis 1980). Rusbult ve Buunk (1993) ilişkiyi sürdürmeyi sağlayan ve uyumu artıran bağlanma

kavramının beraberinde affetmeyi de getirdiğini düşünmektedirler. İlişkilerine bağlı olan kişilerin işlenen bir suçun sonucunda tehlikeye giren ilişkilerini sürdürme eğilimi gösterdiğini ve ilişkiye bağlanım ile ilişki doyumunun daha yüksek olduğu bireylerde affetme eğiliminin daha fazla görüldüğünü belirtmişlerdir. Bağımlı çiftlerde yakınlık ihtiyacı, karşı tarafa duyulan sevginin ve ilişki memnuniyetinin belirleyicilerindendir (Zuroff & de Lorimier, 1989). Yakın ilişkilerde pozitif, olgun veya sağlıklı bir bağımlılık, sağlıklı insan işleyişinin bir faktörü olarak başkalarıyla bağlantı kurma ihtiyacını bütünleştirebilir. İnsanlar olarak sevgi, bağlılık ve yakınlığa olan temel ihtiyacımız ve bu ihtiyaçların romantik ilişkilerde ne kadar karşılandığı düşünüldüğünde, duygusal bağımlılığın ilişki doyumunun artmasında da etkili olduğu söylenebilir (Bornstein & Languirand, 2003, Bornstein, 2005). Duygusal bağımlılık ikili ilişkilerde güvenin artmasını sağarken aynı zamanda ilişki memnuniyetinin artmasına da katkıda bulunmaktadır (Cirhinlioğlu, Tepe & Cirhinlioğlu, 2017; Çetinkaya, Kemer, Bulgan & Tezer, 2008).

Görüldüğü gibi romantik ilişkilerin önemli bileşenleri olan ilişki kalitesi ve duygusal bağımlılık kavramları çeşitli açılardan ilişkileri etkilemektedir. Her ne kadar ilişkilerde istikrar, mutluluk ve huzur istedik şeyler olsa da insanın ve etkileşimin olduğu her yerde zaman zaman çatışmalar ve anlaşmazlıklar ortaya çıkabilir. Bu noktada affetme ilişkileri onaran ve anlaşmazlıkların olumlu bir şekilde çözümlenmesine katkı sağlayan bir durum olarak ortaya çıkabilir. Bu çalışma kişiler arası ilişkilerde affetme eğilimi ile ilişki kalitesi arasındaki ilişkide duygusal bağımlılığın aracı rolünü belirlemek amacı ile yapılmıştır. Alanyazına bakıldığında affetme kavramının çok farklı değişkenlerle ilişkisinin ele alındığı görülmektedir. Bunun yanı sıra duygusal bağımlılık ve ilişki kalitesi ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada bu çalışma bulgularının alanyazına katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu değişkenlerin ikili kombinasyonlarını ele alan bazı çalışmalar bulunsa da üç değişkeni birlikte inceleyip aracılık ilişkisini analiz eden bir çalışmaya rastlanmamıştır. İlişki süreçlerini üzerinde etkili olabilecek affetme süreçleri ile ilişki kalitesi arasındaki ilişkide duygusal bağımlılığın aracı rolünü belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmanın bu çalışmanın literatürdeki bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

### Yöntem

Bu araştırma ilişkisel tarama modelinde yapılandırılmıştır. İlişkisel tarama modelleri; iki ve daha fazla sayıdaki değişkenlerin birlikte ilişkiyi ve bu ilişkilerin derecesini belirlemeyi amaçlayan modellerdir (Karasar, 2018). Bu çalışmada değişkenler arasında bir aracılık modeli oluşturulmuştur. Basit aracılık etki analizi, tahmin değişkeni ve sonuç değişkeni arasında bağlantı mekanizması gibi çalışan aracı değişkenin bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin açıklanmasına yardımcı olduğu bir analiz modelidir (Baron & Kenny, 1986). Modelde kişiler arası ilişkilerde affetme bağımsız değişken, duygusal bağımlılık aracı değişken ve ilişki kalitesi de bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır.

### Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18 yaş üstü herhangi bir romantik ilişkisi olan bireyler, çalışma grubunu ise uygun (kolay ulaşılabilir) örnekleme yöntemi aracılığıyla belirlenen, yaş aralığı 19 ve 65 arasında değişen 432 yetişkin birey oluşturmaktadır. Uygun örnekleme, katılımcıların çalışmaya uygunluğunu ve araştırmaya yönelik istekliliğini ön planda tutarak yakın ve kolay ulaşılabilen bireylerle gerçekleştirilen örneklem türüdür (Creswell, 2017). Katılımcıların 303'ü (%70.1) kadın ve 129'u (%29.9) erkek bireylerden oluşmaktadır.

### Veri Toplama Araçları

**Kişiler Arası İlişkilerde Affetme Ölçeği:** Bu çalışmada, çiftlerin affetme eğilimlerini ölçmek amacıyla Kaya (2019) tarafından geliştirilen Kişiler Arası İlişkilerde Affetme Ölçeği kullanılmıştır. 14 maddeden oluşan ölçek 5'li Likert tipindedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 14 iken en yüksek puan 80'dir. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireylerin kişiler arası ilişkilerde affetme eğiliminin de arttığı anlamına gelmektedir. Yapı geçerliğini belirlemek amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin "Durumu Affetme", "Soruna Yönelme" ve "Olumluya Odaklanma" olarak üç alt boyuttan oluşan bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiş ve model uyum indekslerinin mükemmel uyum gösterdiği görülmüştür ( $\chi^2/sd= 1.57$ , CFI= .98, GFI= .96, AGFI= .94, IFI= .98, RMR=.041, RMSEA= 042). Paralel test geçerliği için yapılan analizlerde ölçeğin Toronto Empati Ölçeği ile .arasında 51, İletişim Becerileri Ölçeği arasında .54 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach alfa iç tutarlık.85, test tekrar test güvenilirlik değeri .82 olarak hesaplanmıştır. Birinci alt boyut için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .86, ikinci alt boyut için .83, üçüncü alt boyut için .85 bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin tamamı için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .82; birinci alt boyut için .77, ikinci alt boyut için .75 ve üçüncü alt boyut için ise .74 olarak hesaplanmıştır.

**Algılanan Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği:** Çalışma kapsamında çiftlerin romantik ilişki kalitelerini belirlemek amacıyla Fletcher ve diğerleri (2000) tarafından geliştirilen ve Sağkal ve Özdemir (2018) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Algılanan Romantik İlişki Kalitesi kullanılmıştır. Ölçek 6 madde ve tek boyuttan oluşan 7'li Likert tipi bir ölçme aracıdır. Ölçek, Algılanan İlişki Yapıları Envanteri'nin 6 maddeli kısa formu Algılanan Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği (ARİKÖ) adıyla Türkçe'ye uyarlanmış ve psikometrik özellikleri incelenmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre orijinal ölçeğin Doyum, Adanmışlık, Yakınlık, Güven, Tutku ve Aşk boyutlarını en iyi temsil eden altı maddelik formun tek faktörlü yapısının hedef örnekleme doğrulandığı ve yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda modelin iyi uyum gösterdiği tespit edilmiştir ( $\chi^2/sd= 2,55$ , CFI= .99, GFI= .97, AGFI= .93, IFI= .98, RMR=.030, RMSEA= 070). Ölçüt bağıntılı geçerlik çalışmasında, ARİKÖ ile İlişki Doyumu Ölçeği arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı ilişki saptanırken; Yaşam Doyumu Ölçeği ile ARİKÖ arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı korelasyon olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin

güvenirliğini saptamak için yapılan analizler sonucunda Cronbach alfa, yapı güvenirliği ve test-tekrar test güvenirlik katsayılarının .81 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma için ise ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .89 olarak belirlenmiştir.

**Duygusal Bağımlılık Ölçeği:** Duygusal Bağımlılık Ölçeği, Buunk (1981) tarafından bireylerin ilişkilerine duygusal bağımlılık düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiş 9 maddeden oluşan tek boyutlu bir ölçme aracıdır ve duygusal bağımlılığı ilişkiye yapılan yatırım ve bağlanma olarak ele alarak bağımlılığa pozitif bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Karakurt (2001) tarafından yapılmıştır. Yapılan geçerlik analizleri sonucunda toplam varyansın 48.2% sini açıklayan tek boyutlu yapı doğrulanmıştır. 7'li Likert tipi olan ölçekten alınabilecek en düşük puan 9 iken, en yüksek puan 63'tür. Yüksek puan ilişkideki duygusal bağımlılığın yüksek olduğunu anlamına gelmektedir. Ölçeğin pilot çalışmadan elde edilen iç tutarlık katsayısı .86, asıl çalışmada hesaplanan iç tutarlık katsayısı ise .87'dir. Ölçeğin bu çalışma için Cronbach alfa katsayısı ise .89 olarak hesaplanmıştır.

### Veri Toplama Süreci

Araştırmada kullanılan ölçekler için öncelikle ilgili araştırmacılardan izinler alınmış, daha sonra Etik Kurul Onayı alınarak (Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Etik Kurulu'nun 19.03.2021 tarih ve 2100082083 sayılı kararı) çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın veri toplama süreci COVID-19 pandemi dönemine denk geldiği için veriler Google formlar vasıtasıyla whatsapp ve instagram uygulamalarından yararlanılarak çevrimiçi ortamda gönüllülük esasına dayalı olarak toplanmıştır.

### Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında toplanan verilerin analizinde IBM SPSS 23 programından ve Process Makro eklentisinden yararlanılmıştır. Araştırmada değişkenler arası ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır. Aracılık rolünün test edilmesinde ise Bootstrap tekniğine dayalı çoklu aracılık modeli kullanılmıştır. Bu amaçla aracılık ilişkisini test etmek için, ilk aşamada korelasyon analizi sonuçlarından yola çıkılarak yordayıcı değişken, yordanan değişken ve aracı değişken arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu için aracılık ilişkisi test edilmiştir. Bootstrap testi dolaylı yoldan oluşan etkinin anlamlılık düzeyinin belirlenmesinde kullanılmaktadır (Mackinnon, Lockwood & Williams, 2004). Son yıllarda bazı araştırmacılar, aracılık modellerinin testinde Baron ve Kenny (1986) yönteminin aracılık testleri için güçlü bir yöntem olmadığını öne sürerek bu geleneksel yöntem yerine Bootstrap tekniğine dayalı ve daha güvenilir sonuçlar veren çağdaş yaklaşımın kullanılması gerektiğini, bootstrap yönteminin Baron ve Kenny'nin (1986) geleneksel yönteminden ve Sobel testinden daha güvenilir sonuçlar verdiğini öne sürmüşlerdir (Gürbüz, 2019; Hayes, 2018; Hayes & Rockwood, 2017). Bundan dolayı bu çalışmada duygusal

bağımlılık değişkeninin aracılık rolünün anlamlılığına Bootstrap testi sonucunda elde edilen güven aralığı değerleri neticesinde elde edilen sonuçlar raporlanmıştır.

### Bulgular

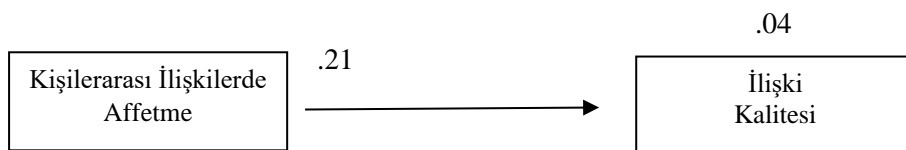
Araştırma kapsamında kullanılan değişkenlere ait ortalama, standart sapma, korelasyon ve güvenirlilik değerleri Tablo 1’de yer almaktadır.

**Tablo 1:** Araştırmanın Değişkenlerine Ait Ortalama, Standart Sapma, İç Tutarlık Katsayıları Ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Ort.	S.s.	$\alpha$
Yaş (1)	1	-	-	-	-	33,32	8,69	-
İlişki süresi (2)	-	1	-	-	-	96,63	92,41	-
Affetme (3)	.02	.07	1			50,25	6,44	.80
İlişki kalitesi (4)	-.13**	-.10**	.21**	1		35,50	5,63	.86
Duygusal bağımlılık (5)	-.03	-.00	.13**	.59**	1	40,62	11,08	.86

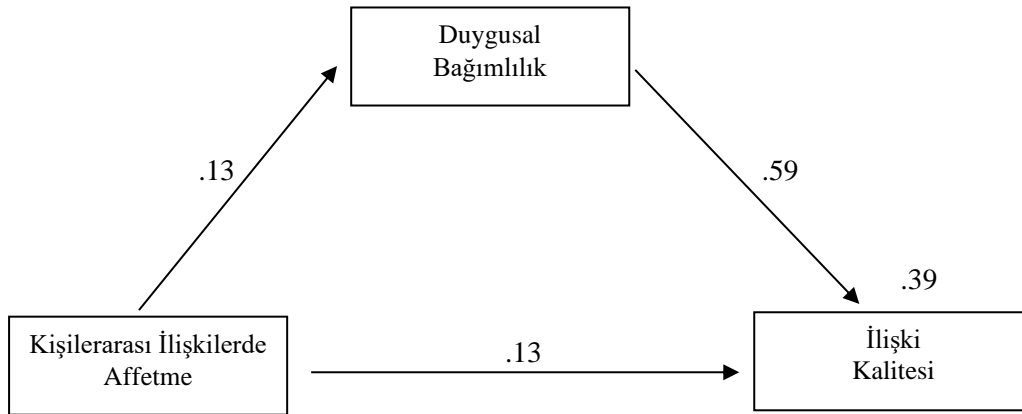
Değişkenler açısından ele alındığında yaş değişkeni ile ilişki kalitesi arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki tespit edilirken ( $r = -.13$ ,  $p > 0,05$ ); affetme ve duygusal bağımlılık arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ( $r = .02$ ;  $p < 0,05$ ;  $r = -.03$ ,  $p < 0,05$ ). İlişki süresi ile affetme ve duygusal bağımlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir ilişki belirlenmezken ( $r = .07$ ,  $p < 0,05$ ;  $r = .00$ ,  $p < 0,05$ ); ilişki kalitesi ile ilişki süresi arasında anlamlı bir ilişki vardır ( $r = -.10$ ,  $p < 0,05$ ). Değişkenlerin birbirleriyle ilişkilerine bakıldığında kişiler arası ilişkilerde affetme ile duygusal bağımlılığın ilişki kalitesi ile pozitif yönde anlamlı ilişkiye sahip oldukları görülmektedir ( $r = .21$ ,  $p < 0,05$ ;  $r = .59$ ,  $p < 0,05$ ). Ayrıca affetme de duygusal bağımlılıkla pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye sahiptir ( $r = .13$ ,  $p < 0,05$ ). Buna göre bireylerin affetme eğilimi ve duygusal bağımlılık düzeyleri arttıkça ilişki kaliteleri de artış göstermektedir; bunun yanı sıra affetme eğilimleri yüksek olan bireylerin duygusal bağımlılık düzeylerinin de yüksek olduğu görülmektedir.

Kişiler arası ilişkilerde affetme ve ilişki kalitesi arasındaki ilişkide duygusal bağımlılığın aracı rolünü incelemeye yönelik ilk olarak; bağımsız değişken (kişiler arası ilişkilerde affetme) ile bağımlı değişken (ilişki kalitesi) arasındaki ilişkileri, bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni yordama düzeyini incelemek amacıyla istatistiksel analizler yapılmış ve Şekil 1’de gerçekleştirilen yordama modeli sunulmuştur.



**Şekil 1: Kişilerarası İlişkilerde Affetme ve İlişki Kalitesi Arasındaki İlişkiyi Yordama Modeli**

Şekil 1 incelendiğinde kişiler arası ilişkilerde affetme değişkeni ile ilişki kalitesi değişkeni arasında ( $r=.21$ ;  $p<.001$ ) pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Kişiler arası ilişkilerde affetme değişkeninin ilişki kalitesi değişkenine orta seviyede doğrudan anlamlı bir etkisi bulunmaktadır (%95 GA [.1071 -.2689]). Kişiler arası ilişkilerde affetme eğiliminin ilişki kalitesini % 04 oranında açıkladığı görülmektedir ( $R^2=.04$ ;  $p<.001$ ). Şekil 1’de elde edilen bu sonuç bağımlı, bağımsız, aracı değişken içeren aracı model çalışmasını yapmanın ön şartlarından birisi olan; yordayan (kişiler arası ilişkilerde affetme) ve yordanan (ilişki kalitesi) arasındaki ilişki anlamlı olmalıdır koşulunu desteklemektedir (Civelek, 2018). Bu analiz sonrasında çalışmanın temel amacı olan kişiler arası ilişkilerde affetme ve ilişki kalitesi arasındaki ilişkide duygusal bağımlılığın aracı rolünü incelemeye yönelik gerçekleştirilen aracılık analizine geçilmiştir. Aracılık analizi bir değişkenin bir veya daha fazla aracı değişken aracılığıyla başka bir değişken üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri incelemek amacıyla gerçekleştirilmektedir (Hayes, 2018; Preacher, Rucker & Hayes, 2007). Kişiler arası ilişkilerde affetme ve ilişki kalitesi arasındaki ilişkide duygusal bağımlılığın aracı rolünü incelemek amacıyla yapılan aracılık etki modeline ilişkin bulgular Şekil 2’de sunulmuştur.



**Şekil 2: Kişiler Arası İlişkilerde Affetme ve İlişki Kalitesi Arasındaki İlişkide Duygusal Bağımlılığın Aracı Rolünün İncelenmesine Yönelik Oluşturulan Aracılık Etki Modeli**

Çalışmanın asıl amacı olan kişiler arası ilişkilerde affetme değişkeninin ilişki kalitesi ile olan ilişkisinde duygusal bağımlılığın aracı rolünün belirlenmesine dair bulgular Şekil 2’de verilmiştir. Modele bakıldığında, şekil-1’deki ilk modelde bulunan kişiler arası ilişkilerde affetme ile ilişki kalitesi arasında ( $r=.21$ ;  $p<.001$ ) olan ilişki, duygusal bağımlılık değişkeni modele girince ( $r=-.13$ ;  $p<.05$ ) seviyesine düşmekte ve korelasyon anlamlılığını korumaktadır. Analizlerden ulaşılan bu bulgunun aracı rol etkisinin incelendiği çalışmalarda; “*aracı değişken modele dahil edildiğinde bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi aracı değişken ya anlamlı seviyede düşürmeli ya da anlamlılık tamamen ortadan kalkmalıdır*” ön koşulunu sağladığı görülmektedir (Baron & Kenny, 1986). Elde edilen sonuca göre, kişiler arası ilişkilerde affetme ile ilişki kalitesi arasında olan anlamlı ilişki modele duygusal bağımlılık dahil edilmesiyle düşmekte fakat anlamlılığını korumaktadır. Yani affetme ile ilişki



bağımlılığı değişkenleri arasındaki ilişkide duygusal bağımlılığın kısmi aracı rolü olduğu görülmüştür. Modelde ilişki bağımlılığı değişkeninin toplam varyansının %39'luk bir kısmı açıklanmaktadır ( $R^2 = .39$ ;  $p < .001$ ). Modelde duygusal bağımlılığın aracı rolünün anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla Bootstrapping analizi gerçekleştirilmiş ve Tablo 5'te verilmiştir.

**Tablo 2:** Doğrudan ve Dolaylı Etkilere Dair Bootstrapping Analizi Sonuçları

Test Edilen Yol	$\beta$	Shx	%95 Güven Aralığı	
			Alt Sınır	Üst Sınır
<b>Doğrudan</b>				
Affetme → Duygusal Bağımlılık	.13*	.51	.0778	.4007
Duy. Bağımlılık → İlişki Kalitesi	.59*	.19	.2669	.3424
Affetme → İlişki Kalitesi	.21*	.41	.1071	.2689
<b>Dolaylı</b>				
Affetme → Duy. Bağımlılık → İlişki Kalitesi	.12*	.31	.0502	.1801

\* $p < .001$

Duygusal bağımlılık değişkeninin modeldeki aracı rolünün anlamlı olup olmadığına ilişkin gerçekleştirilen Bootstrapping analizinde bootstrap değeri 5000 olarak belirlenmiştir. Kişiler arası ilişkilerde affetme ve ilişki kalitesi arasındaki ilişkide duygusal bağımlılığın kısmi aracı rolünün anlamlı olup olmadığı %95 güven aralığında incelendiğinde alt ve üst sınırlar arasında sıfır değerinin olmadığı tespit edilmiştir. Alt ve üst değerler arasında sıfırın yer almaması aracılık rolünün anlamlı bir şekilde kabul edildiğini ifade etmektedir. Elde edilen bu sonuç duygusal bağımlılık değişkeninin modelde anlamlı bir şekilde kısmi aracı bir role sahip olduğunu göstermektedir (%95 GA [.502-.1801]).

### Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre bireylerin affetme eğilimleri ve duygusal bağımlılık düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kuşçu (2009) da çalışmasında affetme eğiliminin yaştan bağımsız olduğu sonucuna ulaşmıştır. Literatürde yaşla birlikte arttığına ilişkin bulgular bulunmaktadır (Ermumcu, 2014; Yaman-Akpınar, 2019). Çalışmaya katılan bireylerin yaşları ile ilişki kalitesi arasında ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır ve bireylerin yaşları arttıkça ilişki kaliteleri azalmaktadır. Bu bulgu literatürdeki diğer çalışmalarla paralellik göstermektedir. İlişki kalitesinin yaşa bağlı olarak azaldığı sonucuna ulaşan çalışmaların yanı sıra (Akar, 2019; Seven, 2009); başka bir çalışmada da evlilik uyumunun bireylerin yaşı ilerledikçe azaldığı sonucu elde edilmiştir (Kuşçu, 2019). Zimmer ve Ducat'a (2010) bireylerin yaşı ilerledikçe romantik ilişki içinde sergiledikleri olumsuz davranışlar da artış göstermektedir. Yaşla birlikte ilişki kalitesinin azalmasında da bu durum etkili olabilir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre ilişki süresi ile affetme ve duygusal bağımlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir ilişki belirlenmezken; ilişki kalitesinin ilişki süresinden olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. İlişki süresi ile affetme eğilimi arasında herhangi bir ilişki olmadığı bulgusu alanyazınla tutarlılık göstermektedir ve benzer sonuçlar çeşitli araştırmalarda görülmektedir (Bayar, 2015; Ezerçe, 2016; Kuşçu, 2019; Şamatacı, 2013). Farklı olarak Ermumcu (2014) ise çalışmasında bu bulguların aksine ilişki süresi arttıkça affetme eğiliminin de arttığına ilişkin sonuçlar elde etmiştir.

İlişki süresinin ilişki kalitesi ile ilişkisi incelendiğinde bireylerin ilişki süreleri arttıkça ilişki kalitelerinin azaldığı görülmektedir. Bu bulgulara benzer şekilde Demir (2016); Yaman Akpınar (2019) ve Akar (2019) da çalışmalarında ilişki süresi uzadıkça evlilik uyumunun azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. İlişki süresi uzadıkça ilişki kalitesinin arttığı bulgusunu elde eden çalışmaların yanı sıra (Öztekin, 2019); ilişki süresi arttıkça ilişki uyumunun da arttığına dair sonuçlara ulaşan çalışmalar da mevcuttur (Bulgan, Kemer, Çetinkaya & Yıldız, 2015; Kuşçu, 2019). İlişki süresi ile çalışma değişkenleri arasındaki ilişkiler çalışmalara göre farklılık göstermektedir. Alanyazında duygusal bağımlılığı ilişki süresi ve yaşa göre ele alan çalışmalara rastlanmamıştır.

Değişkenler arası ilişkilere bakıldığında kişiler arası ilişkilerde affetme eğiliminin ilişki kalitesi ile pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkiye sahip olduğu; duygusal bağımlılığın ise ilişki kalitesi ile pozitif yönde anlamlı ve yüksek düzeyde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca affetme eğiliminin de duygusal bağımlılık ile pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın asıl amacını yansıtan modele yönelik bulgular incelendiğinde, affetme ile ilişki kalitesi arasındaki ilişkide duygusal bağımlılığın aracı rolüne ilişkin yapılan analizler sonucunda modelin kabul edilir düzeyde uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Affetme eğiliminin ilişki kalitesini orta düzeyde doğrudan bir etkisinin olduğu, modele duygusal bağımlılığın dahil edilmesiyle bu ilişkinin seviyesinin düştüğü ancak anlamlılığını koruduğu, affetme eğiliminin duygusal bağımlılık üzerinden ilişki kalitesine dolaylı etkisinin olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar affetme ile ilişki kalitesi ilişkisinde duygusal bağımlılığın kısmi aracı rolünün olduğuna işaret etmektedir.

Araştırma kapsamında analizleri yapılan yapısal modele göre affetme eğilimleri yüksek olan bireylerin duygusal bağımlılık düzeylerinin de yüksek olacağı ve affetme eğilimleri ile duygusal bağımlılık düzeyleri fazla olan bireylerin ilişki kalitelerinin de yüksek olacağı anlaşılmaktadır. Literatürde birebir aynı değişkenlerle yapılan herhangi bir çalışma yer almamakla birlikte elde edilen bulguları destekleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Romantik ilişkilerde affetme ve ilişki kalitesi arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptayan çeşitli çalışmalar yer almaktadır (Burchard ve ark., 2003; Seyfi, 2017). Keleş (2018) affetmenin ilişki kalitesinin önemli bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşırken yurt dışında yapılan çeşitli çalışmalarda affetme ile ilişki kalitesi arasında pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir (Fincham & Beach 2007; Fincham, Beach & Davila, 2004; Fincham, Paleari & Regalia, 2002; Paleari, Regalia & Fincham, 2005). Affetme ilişki kalitesinin olumlu yönde etkilerken farklı

boyutlarda da ilişkileri pozitif yönde etkiler. Affetme eğilimi ile ilişki memnuniyeti arasındaki pozitif yönlü ilişki çeşitli araştırma sonuçları tarafından desteklenmekle birlikte (Bugay, 2014; Duman-Temel, 2013); affetmenin ilişki doyumunu da arttırdığına dair bulgular da farklı araştırmalarda yer almaktadır (Çıtışlı-Turgut, 2018; Reisoğlu, 2020; Varol, 2019). Ayrıca ilişkisinden memnun olan kişiler daha fazla affetme eğilimi göstermekte (Aallemand & Finchan, 2007; Arya & Kushchick, 2015; Boldaz-Telli, 2019; Mirzadeh & Fallahchai, 2012; Orathinkal & Vansteenwegen, 2006; Sheldon, Lessy & Petty, 2014) ve evlilikleri de daha uyumlu bir şekilde sürmektedir (Taysi, 2007). Yaman-Akpınar'a (2019) göre ise affetme bireylerin ilişki tarzlarına da olumlu yönde etkilemektedir. Bu bulguların aksine sayıları az da olsa affetme ile ilişki uyumu arasında herhangi bir ilişki tespit etmeyen çalışmalar da yer almaktadır (Kuşçu, 2019). Braitweight, Selby ve Finchan'a göre (2011) affetme bireylerin olumlu çatışma çözme yöntemleri kullanmasını sağlayarak ilişki memnuniyetini artırmaktadır. Buna göre affetme ilişkiyi etkileyen çok boyutlu bir yapı olarak ele alınabilir. İlişkilerde çatışmalar ve kırgınlıklar var olsa da ilişki devamlılığı açısından bu olumsuzlukların nasıl aşıldığı önemlidir. Burada da affetmenin sağlıklı bir baş etme mekanizması olarak işlev görerek bireylerin birbirlerini incitmeden sorunlarını çözmelerine katkı sağladığı ve böylece ilişki kalitelerini artırdığı söylenebilir.

Modelde yer alan duygusal bağımlılıkları yüksek olan çiftlerin affetme eğilimlerinin de yüksek olacağına dair sonuçlara bakıldığında bu bulguların yapılan farklı çalışmalarla tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Rusbult ve Buunk (1993), ilişkiyi sürdürmeyi sağlayan ve uyumu artıran bağlanma kavramının beraberinde affetmeyi de getirdiğini düşünmektedirler. Boldaz Telli'ye (2019) göre duygusal bağımlılıkları yüksek olan bireyler karşı taraftakinin hatasını affetmeye daha fazla eğilimli olabilirler. Mongrain ve arkadaşları (1998), duygusal bağımlılığı yüksek kadınların olumlu çatışma çözme becerilerine sahip olduklarını, çatışma çözme sürecinde eşlerine daha sevgi dolu davrandıklarını ve eşlerini kendilerine karşı daha sevecen algıladıklarını belirtmektedir. Duygusal açıdan bağımlı bireyler karşı cinse karşı daha samimi davranmakta, eşlerine yakın olma konusunda daha fazla motive olmakta, onlara karşı daha sevecen davranmakta; daha fazla yakınlık ihtiyacı hissetmektedirler (Mongrain & Zuroff, 1995; Zuroff & de Lorimier, 1989). Vettese ve Mongrain (2000), bağımlı katılımcıların çatışma esnasında eşlerine karşı sözlü ifadelerinde daha az olumsuz söylemleri olduğunu ve birbirlerine karşı daha destekleyici göründüklerini vurgulamaktadırlar. Bağımlılığın kişilerarası ilişkiler için potansiyel olarak daha uyumlu olabileceğini belirtmektedirler. Çatışmayı sağlıklı yollardan çözmek bireylerin birbirlerini kabul etmeleri ile ilişkili olabilir. Bağlı kalma durumunun sürdürülebilmesi de sağlıklı çatışma çözme yolları ile gerçekleşeceği için burada duygusal bağımlılığın affetmeyi kolaylaştırıcı bir etken olduğu söylenebilir. Ayrıca bağımlılığın karşı tarafı incitmeme, sevecen olmayı destekleme ve olumsuz söylemlerden kaçınmayı sağlama gibi özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bu durumun çiftler için çatışma sürecini birbirlerini yaralamadan atlattıklarına yardımcı olduğu ve çatışma sonrasında da affetme sürecini olumlu yönde etkileyen bir faktör olduğu düşünülebilir.

Araştırma modeli bağlamında duygusal bağımlılık ile ilişki kalitesinin pozitif yönde anlamlı ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bulgular literatürdeki farklı çalışmaların bulgularıyla benzerdir. Türk kadınların duygusal bağımlılık ve işlevsiz inançların ilişki kalitesini yordayıcılığının ele alındığı bir çalışmada duygusal bağımlılığın ilişki kalitesinin önemli derecede yordayıcısı olduğu ve ilişki kalitesi ile yüksek düzeyde pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bulgan, Kemer, Çetinkaya & Yıldız, 2016). Başka bir çalışmada da bireylerin evlilik doyumu ve duygusal bağımlılık düzeyleri yüksek olan bireylerin evlilik uyumlarının da yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir (Kemer, Çetinkaya, Bulgan ve Tezer, 2008). Cinhiroğlu, Tepe ve Cinhiroğlu, (2017) çalışmalarında evlilik memnuniyeti ile duygusal bağımlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki saptamışlardır. Buna göre duygusal bağımlılığı yüksek çiftlerin birbirlerine daha fazla uyum sağlama eğiliminde oldukları, birbirleri ile daha fazla etkileşim halinde oldukları ve ilişkisel problemlerini saha sağlıklı bir şekilde çözdüklerini elde etmişlerdir. Overall ve Sibley (2008) tarafından bir çalışmada da bu bulgu desteklenmiş ve bağımlılık durumlarında ilişki kalitesinin ve memnuniyetinin arttığı ampirik bulgularla ortaya konulmuştur. Bu, genel olarak evliliğin çiftlere önemli duygusal faydalar sağlaması, bir kimlik duygusu, kendine değer verme, yakınlık yaratması ve temel sosyal ihtiyaçların karşılanmasına yardımcı olmasıyla açıklanabilir.

Duygusal bağımlılık sadece ilişki kalitesi ile değil farklı ilişki bileşenleri ile de yakından ilişkilidir. Schreurs & Buunk'un (1996) çiftler üzerine yaptığı bir çalışmada, duygusal bağımlılığın sosyal yakınlık, cinsel yakınlık, eğlence amaçlı yakınlık ile pozitif yönde ilişkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca duygusal bağımlılıkla ilişki doyumu arasında da pozitif yönde ilişki saptanmıştır. Evlilik dışı ilişki yaşayan eşlerle yapılan bir başka çalışmada, eşe duygusal bağımlılığın kıskançlık tepkilerini azalttığını bulgusuna ulaşılmıştır ve bu anlamda duygusal bağımlılığın ilişki için koruyucu bir faktör olduğu bulgusu elde edilmiştir (Buunk, 1995). Solomon (2009), çiftlerin bağlanma örüntüleri üzerine yaptığı çalışmasında, bağımlılık kapasitesinin ve yakın ilişkiler kurup sürdürme yeteneğinin, hayatta kalma işlevi nedeniyle aslında güvenli bağlanmanın bir parçası olduğunun altını çizmiştir. Neyer (2002), de bu bulgulara benzer şekilde kişinin partnerine veya kardeşine bağımlı hissetmesinin, güvensiz bağlanma anlamına gelmediğini bunun yerine, güvenli bir bağlanma, önemli düzeyde pozitif bağımlılık içerdiğini belirtmektedir. Duygusal bağımlılık, çoğu çift için bir başa çıkma yöntemi olarak kullanılmakta ve özellikle stresli yaşam olaylarında ilişkide koruyucu bir faktör görevi üstlenmektedir. Örneğin, meme kanseri olan kadınlar eşlerini kendilerine duygusal olarak bağımlı hissettiklerinde aile birlikteliğinden daha fazla memnuniyet duyarlar (Blake-Mortimer, Koopman, Spiegel, Field & Horowitz, 2003). Engelli eşlerin engelli olmayan eşleri ile yapılan bir çalışmada (Feign, 1994), eşe bağımlılık duygusunun engelliliğe bağlı kaygı ile olumsuz, eşten ayrılma korkusu ve engeli kabullenme ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu ilişkilerde bağımlılık, engelliliğin kabulünü kolaylaştırmakta ve ilişkiyi sürdürmeyi teşvik etmektedir.

İnsanlar olarak sevgi, bağlılık ve yakınlığa olan temel ihtiyacımız ve bu ihtiyaçların romantik ilişkilerde ne kadar karşılandığı düşünüldüğünde, duygusal bağımlılığın ilişki doyumuna önemli olumlu

katkısı beklenen bir bulgudur. Bu nedenle, bireyler eşlerine ne kadar duygusal olarak bağımlı olurlarsa ilişkilerinden o kadar memnun kalırlar (Kemer, Çetinkaya-Yıldız & Bulgan, 2016). Yakın ilişkilerde pozitif, olgun veya sağlıklı bir bağımlılık, sağlıklı insan işleyişinin bir faktörü olarak başkalarıyla bağlantı kurma ihtiyacını bütünleştirebilir (Bornstein, 2005; Bornstein & Languirand, 2003). Rusbult ve Buunk (1993), ilişkiyi sürdürmeyi sağlayan ve uyumu artıran bağlanma kavramının beraberinde affetmeyi de getirdiğini düşünmektedirler. İlişkilerine bağlı olan kişilerin işlenen bir suçun sonucunda tehlikeye giren ilişkilerini sürdürme eğilimi gösterdiğini ve ilişkiye bağlanım ile ilişki doyumunun daha yüksek olduğu bireylerde affetme eğiliminin daha fazla görüldüğünü belirtmişlerdir. Boldaz-Telli (2019) çalışmasında ilişki doyumu, duygusal bağlılık ve affetmenin birbirleri ile pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

İster flört ister evlilik romantik ilişkiler, en derin bağlılık ihtiyaçlarımızı karşılar ve aynı zamanda duygusal bağımlılığımızın kaynağıdır. Geleneksel olarak, Türk halkı hem sosyal hem de romantik ilişkilerinde duygusal olarak birbirine daha derin bir düzeyde bağlı ve bağımlı olma eğilimindedir (Kemer, Çetinkaya-Yıldız & Bulgan, 2016). Bu nokta da çalışmadan elde edilen sonuçlarda kültürel etkilerin de önemli bir payının olduğu düşünülebilir. Küs kalmamak ve bağışlayıcılık da kültürel anlamda önemli süreçlerdir. Bu anlamda affetmek de bağımlılıkla birlikte ilişki kalitesini etkileyen ve ilişki kalitesinin artmasına katkı sağlayan iki önemli süreç olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak bireylerin affetme eğilimleri yükseldikçe duygusal bağımlılıklarının da artış göstereceği ve içinde buldukları ilişkilerde ilişki kalitelerinin de yükseleceği görülmektedir. Bu anlamda araştırmada oluşturulan modelin alanda eksik kalan noktalara yönelik farklı bakış açıları getireceği ve alana faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar neticesinde birtakım öneriler sunulabilir. Araştırma sonuçları nicel yöntemlere dayanmaktadır. Nitel yöntemlerle yapılacak araştırmalarla çalışmaya derinlik kazandırılabilir. Çiftlerin affetme eğilimleri ilişkilerine birçok noktada katkı sağlamaktadır. Bu noktada affetme sağlıklı bir çatışma çözme yöntemi olarak da değerlendirilebilir. Çiftlerle yapılan çalışmalarda affetme süreçleri hakkında çalışmalar yapılarak bireylerin affetme eğilimleri geliştirilebilir. Araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerden duygusal bağımlılıkla ilgili çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu noktada duygusal bağımlılığın farklı örneklerde ve farklı değişkenlerle ilişkileri ele alınabilir.

**Yazar Katkıları:** Bu araştırmanın her aşamasında yazarlar ortak katkı sunmuştur.

**Çıkar Beyanı:** Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

## KAYNAKÇA

- Akar, K. (2019). *The role of differentiation of self and attachment anxiety in the association between family of origin functioning and couple relationship quality*. Master thesis. Özyeğin University.
- Allemand, M., Amberg, I., Zimprich, D., & Fincham, F. D. (2007). The role of trait forgiveness and relationship satisfaction in episodic forgiveness. *Journal of Social and Clinical Psychology, 26*(2), 199–217.
- Arntz, A. (2005). Pathological dependency: Distinguishing functional from emotional dependency. *Clinical Psychology: Science and Practice, 12*(4), 411-416.
- Arya, B. & Kaushik, N. (2015). Forgiveness and relationship quality: A dyadic perspective. *Indian Journal of Health and Wellbeing, 6*(1), 57-61.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*(6), 1173-1182.
- Baskin, T. W., & Enright, R. D. (2004). Intervention studies on forgiveness: A metaanalysis. *Journal of Counseling and Development, 82*, 79–90.
- Bayar, Ö. (2015). *Romantik ilişkilerde aldatma ve affetme: Empatinin rolü*. Yüksek lisans tezi. Üsküdar Üniversitesi.
- Blake-Mortimer, J., Koopman, C., Spiegel, D., Field, N., & Horowitz, M. (2003). Perceptions of family relationships associated with husbands' ambivalence and dependency in anticipating losing their wives to metastatic/recurrent breast cancer. *Journal of Loss and Trauma, 82*(2), 139-147.
- Bischoff, R. J. (2008). The role of dependence in couple relationships. *Journal of Couple and Relationship Therapy, 7*(3), 267- 273.
- Braithwaite, S. R., Selby, E. A., & Fincham, F. D. (2011). Forgiveness and relationship satisfaction: Mediating mechanisms. *Journal of Family Psychology, 25*(4), 551– 559.
- Boldaz-Telli, A. (2019). *Evli çiftlerde; benlik farklılaşmasının ilişki doyumu, ilişki uyumu, çatışma çözme tepkileri, ilişkide kıskançlık, ilişkide affedicilik ve eşe duygusal bağlılık açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Üsküdar Üniversitesi.
- Bornstein R. F. (2005). *Dependency across the life span*. In R. F. Bornstein (Ed.), *The dependent patient: A practitioner's guide* (pp. 39–55). American Psychological Association.
- Bornstein R. F., & Languirand, M. A. (2003). *Healthy dependency: Leaning on others without losing yourself*. Newmarket Press.
- Bugay, A. (2014). Measuring the differences in pairs' marital forgiveness scores: construct validity and links with relationship satisfaction. *Psychological Reports: Relationships and Communications, 114*(2), 479-490.
- Bulgan, G., Kemer, G. & Çetinkaya-Yıldız, (2015). Family type, duration of marriage, and personality traits in relation to marital satisfaction [Sözlü sunum]. IAC Conference, Verona, Fiera.
- Burchard, G.A., Yarhouse, M.A., Worthington, E.L., Jr., Berry, J.W., Killian, M., & Canter, D. E. (2003). A study of two marital enrichment programs and couples' life. *Journal of Psychology and Theology, 31*, 230-245.
- Buunk, B. P. (1981). Jealousy in sexually open marriages. *Alternative Lifestyles, 4*(3), 357-372.
- Buunk, B. P. (1995). Sex, self-esteem, dependency and extradyadic sexual experience as related to jealousy responses. *Journal of Social and Personal Relationships, 12*, 147-153.

- Campbell, L., Simpson, J. A., Kashy, D. A., & Rholes, W. S (2001). Attachment orientations, dependence, and behavior in a stressful situation: An application of the actor-partner interdependence model. *Journal of Social and Personal Relationships*, 18(6), 821-843.
- Cirhinlioğlu, F. G., Kındap-Tepe Y. & Cirhinlioğlu Z. (2017). Psychological distress, self-esteem and emotional dependency of married individuals as predictors of marital adjustment. *Theory and application of soft computing with the words and perception*, 120, 164-171.
- Creswell, J. W. (2017). *Eğitim araştırmaları nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi*. (H. Ekşi, Çev. Ed.). EDAM Yayınları.
- Çetinkaya, E., Kemer, G., Bulgan, G., & Tezer, E. (2008). İkili ilişkiler güven ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 66-77.
- Çıtışlı-Turgut, M. K. (2018). *Evlilik çatışması ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide affetmenin aracı rolü*. Yüksek lisans tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Demir, M. (2007). Sweetheart, you really make me happy: romantic relationship quality and personality as predictors of happiness among emerging adults. *J Happiness Stud*, 9, 257-277
- Demir, D. (2016). *Evlilik uyumu ile bağlanma stilleri ve kişilerarası problem çözme davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Maltepe.
- Devine, J., Camfield, L., & Gough, L. (2008). Autonomy or dependence—or both?: Perspectives from Bangladesh. *Journal of Happiness Studies* 9(1), 105-138.
- Duman-Temel, E. (2013). *Mediating role of marital satisfaction in the types of infidelity – forgiveness, trait positive affect – forgiveness and coping – forgiveness relationships in married men and women*. Master thesis. Middle East Technical University.
- Enright, R. D. (1996). Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness and self-forgiveness. *Counseling and Values*, 40(29), 107-127.
- Enright, R.D., & Fitzgibbons, R.P. (2000). *Helping clients forgive: An empirical guide for resolving anger and restoring hope*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Enright, R.D., & The Human Development Study Group (1996). Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness, and self-forgiveness. *Counseling and Values*, 40, 107-126.
- Ermumcu, E. (2014). *Evlili çiftlerde bağışlama sürecinin bağlanma, stresle başa çıkma, empati ve bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi.
- Eryılmaz, A., & Doğan, T. (2013). The mediator role of need satisfaction between subjective well-being and romantic relationships quality. *Eğitim Araştırmaları*, 53, 79-96.
- Ezerçe, E. (2016). *Eşlerin suçu affetmesi ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Feign, R. (1994). Spousal adjustment to a postmarital disability in one partner. *Family Systems Medicine*, 12(3), 235-247.
- Fenell, D. (1993). Characteristics of long-term first marriages. *Journal of Mental Health Counseling*, 15, 450-460.
- Fincham, F., & Beach, S. R. H. (2007) Forgiveness and marital quality: Precursor or consequence in well-established relationships?, *The Journal of Positive Psychology: Dedicated to furthering research and promoting good practice*, 2(4), 260-268.
- Fincham, F. D., Beach, S. R. H. & Davila, J. (2004). Forgiveness and conflict resolution in marriage. *Journal of Family Psychology*, 18, 72-81.
- Fincham, F. D. & Bradbury, T. N. (1987). The assesment of marital quality: A reevaluation. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 797-809.

- Fincham, F. D., Hall, J. & Beach, S. R. H. (2006). Forgiveness in Marriage: Current Status and Future Directions. *Family Relations*, 5(5), 415-427.
- Fincham, F. D., Paleari, G. F. & Regalia, C. (2002). Forgiveness in marriage: The role of relationship quality, attributions, and empathy. *Personal Relationships*, 9(1), 27-37.
- Glenn, N. D. (1990). Quantitative research on marital quality in the 1980s: A critical review. *Journal of Marriage and Family*, 52(4), 818-831.
- Göral-Alkan, F. S. (2010). *Coupling through projective identification: Bridging role of projective identification in the associations among early parenting experience, personality constructs and couple relationship*. Doctoral Dissertation. Middle East Technical University, Ankara.
- Gürbüz, S. (2019). *Aracı, Düzenleyici ve Durumsal Etki Analizleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis a regression-based approach*. The Guilford Press.
- Hayes, A. F., & Rockwood, N. J. (2017). Regression-based statistical mediation and moderation analysis in clinical research: Observations, recommendations, and implementation. *Behaviour Research and Therapy*, 98, 39-57.
- Karakurt, G. (2001). *The impact of adult attachment styles on romantic jealousy*. Master thesis. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler*. Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Ö. (2019) Kişilerarası ilişkilerde affetme ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İlköğretim Online*, 18(3), 1244-1259.
- Keleş, A. (2018). *Evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Mehmet Akif Ersoy.
- Kemer, G., Çetinkaya-Yıldız, E. & Bulgan, G. (2016). Emotional dependency and dysfunctional relationship beliefs as predictors of married Turkish individuals' relationship satisfaction. *The Spanish Journal of Psychology*, 19, e72, 1-8.
- Kuşçu, B. (2019). *Bireylerin evlilik uyumlarının psikolojik esneklik, affetme ve benlik kurgusu açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara.
- Love, A. B., & Holder, M. D. (2016). Can Romantic Relationship Quality Mediate the Relation Between Psychopathy and Subjective Well-Being? *J Happiness Stud*, 17, 2407-2429.
- McCullough, M. E., & Worthington, E.L. (1999). Religion and the forgiving personality. *Journal of Personality*, 67(6), 1141-1164.
- Mirzadeh, M., & Fallahchal, R. (2012). The relationship between forgiveness and marital satisfaction. *Journal of Life Science and Biomedicine*, 2(6), 278-282.
- Mongrain, M., & Zuroff, D. C. (1995). Motivational and affective correlates of dependency and self criticism. *Personality and Individual Differences*, 18(3), 347-354.
- Mongrain, M., Vettese, L. C., Shuster, B., & Kendal, N. (1998). Perceptual biases, affect, and behavior in the relationships of dependents and self-critics. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(1), 230-41.
- Neyer, F. J. (2002). The dyadic interdependence of attachment security and dependency: A conceptual replication across older twin pairs and younger couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19(4), 483-503.
- Oranthinkal J. & Vansteenwegen A. (2006). The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability. *Contemp Fam Ther*, 28, 251-260.



- Overall, N. C., & Sibley, C. G. (2008). When accommodation matters: Situational dependency within daily interactions with romantic partners. *Journal of Experimental Social Psychology, 44*(1), 95–104.
- Öztekin, H. (2019). *Emotional jealousy positively predicts relationship quality in fledgling (but not established) relationships*. Master Thesis. Middle East Technical University.
- Paleari, F. G., Regalia, C., & Fincham, F. (2005). Marital quality, forgiveness empathy and rumination: A longitudinal analysis. *Personality and Social Psychology, 3*(31), 368-378.
- Reisoğlu, G. (2020). *Romantik ilişki doyumuyla affetmeye ilişkin inançlar ve affetme arasındaki ilişki*. Yüksek lisans tezi. Gaziantep.
- Rusbult, C. E., Kumashiro, M., Finkel E. J., & Wildschut, T. (2002). The war of the Roses: An interdependence analysis of betrayal and forgiveness. In P. Noller and J. A. Feeney (Eds.), *Understanding Marriage: Developments in the Study of Couple Interaction*. Cambridge University Press.
- Rusbult, C.E., Verette, J., Whitney, G.A., Slovik, L.F., & Lipkus, I. (1991). Accommodation processes in close relationships: theory and preliminary empirical evidence. *Journal of Personality and Social Psychology, 60*(1), 53-78.
- Rusbult, C. E. & Buunk, B. P. (1993). Commitment processes in close relationships: An interdependence analysis. *Journal of Social and Personal Relationships, 10*(2), 175-204.
- Sabatelli, R. M. (1988). Measurement issues in marital research: A review and critique of contemporary survey instruments. *Journal of Marriage and the Family, 50*, 891-915.
- Sağkal, A. S. & Özdemir, Y. (2018). Algılanan romantik ilişki kalitesi ölçeği'nin (ARİKÖ) Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 46*, 22-40.
- Schreurs, K. M. G., & Buunk, B. P. (1996). Closeness, autonomy, equity, and relationship satisfaction in lesbian couples. *Psychology of Women Quarterly, 20*(4), 577–592.
- Seyfi, S. (2017). *Evlü bireylerin aldatma eğilimleri ve affetme düzeylerinin bağlanma stillerine göre incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Seven, N. (2018). *Üniversite öğrencilerinde romantik ilişki kalitesinin evlilik inançlarına etkisi: Selçuk Üniversitesi örneği*. Yüksek lisans tezi. Sakarya.
- Sheldon, P., Petty, E. & Lessley, J. A. (2014) You did what? The relationship between forgiveness tendency, communication of forgiveness, and relationship satisfaction in married and dating couples. *Communication Reports, 27*(2), 78-90.
- Solomon, M. F. (2009). Attachment repair in couples therapy: A prototype for treatment of intimate relationships. *Clinical Social Work Journal, 37*, 214–223.
- Spanier, G. B. & Lewis, R, A, (1980). Marital quality: A review of the seventies. *Journal of Marriage and the Family, 42*, 825-839.
- Şamatacı, G. (2013). *Romantik ilişkilerde affetme: Transaksiyonel Analiz ego durumları açısından bir inceleme*. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi.
- Taysi, E. (2007). *İkili ilişkilerde bağışlama: İlişki kalitesi ve yüklemelerin rolü*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi.
- Thompson, L.Y., Snyder, C.R., Hoffman, L., Micheal, S.T., Rasmussen, H. N. & Billings, L.S. (2005). Dispositional forgiveness of self, others and situations. *Journal of Personality, 73* (2), 313-359.
- Van Lange, P. A. M., Rusbult, C.E., Drigotas, S. M., Arriaga, X.B., Witcher, B. S., & Cox, C. L. (1997). Willingness to Sacrifice in Close Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 72*, 1373-1395.

- Varol, D. (2019). *Evli ve boşanma sürecinde olan bireylerin evlilik doyumlarının kişilerarası çatışma çözme ve affetme becerileri açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Vetteese, L. C., & Mongrain, M. (2000). Communication about the self and partner in the relationships of dependents and self-critics. *Cognitive Therapy and Research*, 24(6), 609–626.
- Worthington, E. L. (2005). *The Handbook of Forgiveness*. Routledge.
- Yaman-Akpınar, T. (2019). *Bağlanma stilleri ve affetme düzeyinin evlilik uyumuna etkisi*. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi.
- Zimmer, M. J. & Ducat, W. (2010). Positive and negative romantic relationship quality: Age, familiarity, attachment and well-being as correlates of couple agreement and projection. *Journal of Adolescence*, 33, 879–890.
- Zuroff, D. C., & de Lorimier, S. (1989). Ideal and actual romantic partners of women varying in dependency and self-criticism. *Journal of Personality*, 57(4), 825-846.

## Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Beyin Göçüne Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi

Mustafa FİLİZ\*  
Mustafa Burak KARAGÖZ\*\*  
Naim KARAGÖZ\*\*\*

### Öz

Bu çalışmada amaç, tıp fakültesinde okuyan öğrencilerin beyin göçüne yönelik tutumlarını belirlemek ve bir takım demografik değişkenlere göre farklılıkları incelemektir. Beyin göçü veren ülkeler, birçok yönden zarar görmektedir. Özellikle hızla gelişen teknoloji, bilginin hızı, nitelikli personele olan ihtiyaç gibi faktörlerde göz önünde bulundurulduğunda ülkelerin bu konuya daha fazla önem vermeleri gerekmektedir. Çalışmanın evrenini 2021-2022 bahar dönemi Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesinde eğitim gören 1504 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise gönüllü olarak katılım sağlayan 206 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler çevrimiçi olarak toplanmış ve kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Demografik değişkenler arasındaki farklılıkları ortaya koymak için ikili karşılaştırmalarda t-testi, üç ve daha fazla değişkenin karşılaştırılması için ise ANOVA testi uygulanmıştır. Tıp fakültesi öğrencilerinin beyin göçüne eğilimlerinde itici faktörlerin, çekici faktörlere göre daha etkili olduğu görülmüştür. Cinsiyet, yaş, ailenin gelir düzeyi ve ailenin yaşadığı bölge ile tıp fakültesi öğrencilerinin beyin göçüne yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin sınıfı, yabancı dil düzeyi, kırsal alanda çalışma isteği, sağlık sistemine bakış açısı ve toplumun hekimlere bakış açısı gibi faktörlere göre beyin göçü algısının değiştiği görülmüştür. Çalışmada, tıp fakültesi öğrencilerinin beyin göçüne ciddi şekilde eğilimli oldukları ve bunun temel nedenlerinin ülkedeki sorunlar ve olanakların yetersizliği gibi rahatsız edici durumlardan kaynaklandığı görülmüştür. Beyin göçüne neden olan faktörlerin genel itibariyle itici faktörler olduğu görülmüştür. Tıp fakültesi mezunlarının ülkedeki çalışma koşullarının iyileştirilmesi, beyin göçünün azaltılmasında önemli bir etken olabilir.

**Anahtar Kelimeler:** Sağlık Bilimleri, Hekim, Tıp Fakültesi, Sağlık, Beyin Göçü

## Evaluation of Attitudes of Medical Faculty Students Towards Brain Drain

### Abstract

The aim of this study is to determine the attitudes of medical students towards brain drain and to examine the differences according to some demographic variables. Countries that give brain drain are damaged in many ways. Especially when factors such as rapidly developing technology, speed of information and need for qualified personnel are taken into consideration, countries should pay more attention to this issue. The population of the study consists of 1504 students studying at Cumhuriyet University Faculty of Medicine in the spring term of 2021-2022. The sample of the study consists of 206 students who participated voluntarily. The data were collected online and the convenience sampling method was used. To reveal the differences between demographic variables, t-test was used for pairwise comparisons, and ANOVA test was used to compare three or more variables. It has been observed that push factors are more effective than pull factors in the tendency of medical school students to brain drain. It was observed that there was no significant difference between gender, age, income level of the family and the region where the family lived, and the perceptions of the medical faculty students towards brain drain. It has been observed that the perception of brain drain changes according to factors such as students' class, foreign language level, desire to work in rural areas, view of the health system and society's view of physicians. In the study, it was seen that medical school students are seriously prone to brain drain and the main reasons for this are due to disturbing situations such as problems in the country and lack of opportunities. It has been observed that

\*Öğr. Gör. Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü. Artvin. mustafa2108@artvin.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7445-5361.

\*\*Doktora Öğrencisi, Sağlık Kuruluşları Yöneticiliği, YÖK 100/2000 Pandemi Dönemi Özel Çağrı Burslusu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, karagozmustafaburak@gmail.com, Orcid:0000-0002-6067-9700.

\*\*\* Dr. Öğr. Üyesi. Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı, Temel Bilimler Bölümü Tıp Eğitimi, Sivas. naimkaragoz66@gmail.com Orcid: 0000-0002-6456-1128.  
(Makale Türü: Araştırma makalesi)

the factors causing brain drain are generally pushing factors. Improving the working conditions of medical school graduates in the country can be an important factor in reducing the brain drain.

**Key Words:** Health Sciences, Physician, Medical School, Health, Brain Drain.

**Geliş/Received:** 06.09.2022

**Kabul/Accepted:** 28.12.2022

- **Etik Kurul:** Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan etik kurul izni alınmıştır. (04.01.2022 tarihli ve E-34754 sayılı karar) Daha sonra çalışmanın yapılacağı Cumhuriyet Üniversitesinden veri toplanması için izin alınmıştır (15.03.2022 tarihli ve E-30182376-010.99-144072 sayılı karar).

## Giriş

Genel itibariyle devletler, ülke halkına sağlık, eğitim, teknoloji, iş olanakları gibi alt yapı oluşturabilecek imkanlar geliştirerek, beşerî kaynaklar oluşturabilme ve sürdürme çabası içerisinde (Eser ve Gökmen, 2009: 42). Ülkelerin eğitim sistemleri, teknolojiye yaptıkları yatırım ve gelişmişlik düzeyleri, ihtiyaç duyulan alanlarda yetiştirdiği nitelikli çalışanların; uzmanlaşmaları ve uzmanlık becerilerini kullanabilecekleri ortamlar oluşturulduktan sonra ülkenin yatırımlarına karşılık verebilmekte ve ekonomiye önemli katkılar sağlayabilmektedir (Türker, 2009: 88). Ülkeler arasındaki ekonomik rekabette beşerî kaynaklar, teknoloji ve toplumsal hafızadan yararlanarak biriktirdikleri bilgi birikimleri önemli belirleyici faktörler arasında yer almaktadır (Lin, 2008: 4). Ülkeler ekonomik rekabette başarıyı sağlamak için ihtiyaç duydukları kaynakları kendileri üretebildiği gibi ithal yolla da bu ihtiyacı karşılamaya gidebilmektedir. Beyin göçü bu açıdan birçok ülkenin dikkatini çekmekte ve ihtiyaç duyulan beşerî kaynakların beyin göçü ile karşılanması son dönemlerde daha çok gündeme gelmektedir.

Beyin göçü, önemli bilgi, beceri ve yeteneğe sahip bireylerin daha iyi yaşam ve çalışma imkânları olan ülkelere yerleşmesidir. İnsanlık tarihinin hemen hemen her döneminde görülen göç, farklı nedenlerden dolayı olsa da temelde insanların ihtiyaçlarını karşılamak için kaynak arayışı ve hayat şartlarını değiştirmesi şeklinde olmuştur. Uluslararası göç hareketleri içerisinde payı en fazla artan göç kategorisinin beyin göçü olduğu görülmektedir (Şenay, 2008; Kizito ve diğerleri, 2015).

Uluslararası beyin göçünün, genel itibariyle fakir ülkelere daha zengin ülkelere, eğitim seviyesi düşük ülkelere eğitim seviyesi yüksek ülkelere ve iç huzursuzluğun fazla olduğu ülkelere huzur seviyesi daha yüksek ülkelere doğru olduğu görülmektedir. Refah seviyesi, eğitim düzeyi ve iç huzuru yüksek ülkelere ise göçün, bu üç değişkene daha çok sahip ülkelere doğru olduğu görülmüştür. Örneğin İngiltere’de görev alan hemşirelerin (beyin göçü ile gelmiş hemşirelerde dâhil) daha iyi çalışma koşullarına sahip Amerika’ya göç etme eğilimlerinin olduğu görülmüştür (GHW, 2005).

İngiltere ve ABD’ye lisans veya lisansüstü eğitim amacıyla giden öğrencilerin yarıdan fazlasının eğitim sonrası kendi ülkelerine dönmeyip, bu ülkelere yerleştikleri belirtilmiştir (Spilimbergo, 2009;

Kodrzcki, 2001; Faggin ve diğeri., 2007). Özellikle beyin göçü alma noktasında ABD'ye bakıldığı zaman daha çarpıcı durumlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin ABD'de hayatını sürdüren 42 nobel ödülü sahibi bilim insanının yarısına yakını başka ülke vatandaşı olmalarına rağmen, Nobel ödülü kazandıktan sonra ABD'ye yerleşmişlerdir (Halıcı, 2005: 259). UNESCO (United Nations Educational Scientific and Cultural)'nun gerçekleştirmiş olduğu çalışmalara göre dünyada en fazla beyin göçü alan ülkeler; ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturalya, Japonya, Rusya, İspanya, Belçika, Kanada ve İtalya olarak sıralanmıştır (Binde ve diğeri., 2005: 95).

Beyin göçü, birçok meslek gruplarında gerçekleşmekle beraber sağlık çalışanları arasında daha fazla dikkat çekmektedir (Aluttis ve diğeri., 2014). Sağlık çalışanlarının göç nedenleri arasında; daha yüksek gelir elde etmek, kariyer fırsatlarının daha fazla olması, yaşam şartlarının daha iyi olması gibi çekici faktörler varken, kendi ülkelerinde ise itibarın azlığı ve yönetim şekilleri gibi itici faktörlerin neden olduğu görülmüştür (Pawlak, 2004; Buchan ve Dovlo, 2004; Wiskow, 2006).

Beyin göçü veren ülkelerde, nitelikli insan gücü kaybı, diğer çalışanların iş yükünün artması, nitelikli sağlık hizmetlerine erişimde sınırlamalar yaşanması ve sağlık hizmetlerine ulaşımında eşitsizliklere neden olabilmektedir (WHO, 2006). Nitelikli sağlık çalışanlarına dünyanın her yerinde ihtiyaç duyulduğu, beyin göçünün giderek arttığı ve beyin göçü veren ülkelerin yaşadığı sorunlar göz önünde bulundurulduğunda üzerinde özenle durulması gereken bir konu olduğu görülmektedir (Bimal ve Kaur, 2016). Kenya'da yapılan bir araştırmada bir hemşirenin ilkokuldan başlayarak yüksekokulu bitirene kadar ülkeye eğitim maliyetinin 43.180\$ gibi bir rakam olduğu belirtilmiştir. Eğitime yapılan bu yatırımın beyin göçü ile geri dönmemesi kaybın 338.868\$ gibi bir maliyete ulaştığı saptanmıştır (Kirigia ve diğeri., 2006).

Sağlık çalışanlarının göç etmesine neden olan faktörler, itici ve çekici faktörler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İtici faktörler göçü zorlayan iç faktörler olarak nitelendirilirken, iken, çekici faktörler ise göçü cazibeli kılan dış faktörler olarak tanımlanabilir. İç faktörler (itici veya iten faktörler); düşük ücret, olumsuz çalışma koşulları, sınırlı kariyer olanakları, politik zorluklar, şiddet ve eziyet vb. olarak sıralanabilir. Dış faktörler (çekici veya çeken faktörler) ise; daha yüksek gelir, daha iyi çalışma koşulları, politik istikrar, kariyer fırsatları ve daha iyi bir gelecek vb. olarak sıralanabilir (Yıldırım, 2009).

Sağlık çalışanlarının sayısının etkili bir hizmet sunumu için küresel çerçevede yeterli olmaması, sağlık hizmetlerinin evrensel olması ve süreklilik niteliği taşıması ve sağlık hizmetlerinin tüm topluma hakkaniyetli bir biçimde sunulmasının 2030 yılına kadar karşılanmasına öncelik veren Birleşmiş Milletler Kalkınma Hedeflerini sağlamak adına çalışan devletler ve politika yapıcılar için artan bir endişe kaynağı olmaktadır. Bu hedeflere erişimin ve sağlık çıktılarının iyileştirmenin temelinde, etkili bir sağlık hizmeti sunum sistemini desteklemek için hekimler, hemşireler, ebeler ve diğer tüm sağlık çalışanlarının sayısı için eşik bir değer vardır (Adovor ve diğeri., 2021). Bu açıdan sağlık

çalışanlarının beyin göçü ile başka ülkelere gidilmesinin ülkeler düzeyinde üzerinde özenle durulması gereken konulardan biridir.

Türkiye’de hekimlerin beyin göçü, giderek büyük bir problem haline gelmektedir. Türkiye Tabipler Birliği verileri, mevcut aktif olarak çalışan hekimlerin göç sayısının son 8 yılda 15 kat arttığını göstermektedir (TTB, 2020). Bu verilerin dışında aktif görevine Türkiye’de başlamayıp, üniversite eğitiminden sonra uzmanlık için doğrudan yurt dışına giden hekim sayısında da son 10 senede sistematik bir artış olduğu görülmektedir (Türk Tıp Öğrencileri Birliği Görüş Bildirisi. 2020). Bu açıdan hekimlerin beyin göçü nedenlerini belirlemek, itici faktörleri ortadan kaldırıp, beyin göçünün azaltılması için ülke de çalışma şartlarının daha çekici hale getirilmesi adına, tıp fakültesi öğrencilerinin beyin göçüne yönelik tutumlarının belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Buna ek olarak, Türkiye’de sağlık sektöründe nitelikli insan gücü açığı bulunduğu (Solak, 2014) göz önüne alındığında sağlık ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin beyin göçü niyetlerinin belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın tıp fakültesinde okuyan hekim adaylarının beyin göçüne yönelik genel eğilimlerinin belirlenmesi ve bu meslek grubunun beyin göçüne iten veya beyin göçünü onlara çekici kılan nedenlerin belirlenmesiyle literatüre büyük katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

## Yöntem

### Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini 2021-2022 bahar dönemi Cumhuriyet Üniversitesi tıp fakültesinde eğitim gören 1504 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise gönüllü olarak katılım sağlayan 206 öğrenci oluşturmaktadır. Bryman ve Cramer (2001) ölçek sorularının 5 veya 10 katının alınmasının örneklem büyüklüğünün hesaplanması için yeterli olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada 16 soruluk tek ölçek kullanılmıştır. Ölçek sorularının 10 katı kural ( $10 \times 16 = 160$ ) esas alınarak 206 örneklem yeterli görülmüştür. Verilerin toplanmasında kolayda örneklem yöntemi daha kolay, daha ucuz ve hızlı veri toplamaya imkân tanıdığı için tercih edilmiştir (Karagöz, 2019).

### Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanmasında “Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

*Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği*: Ölçek, Öncü ve diğerleri., (2018) tarafından hemşirelik öğrencilerinin beyin göçüne yönelik tutumlarını değerlendirmek üzere geliştirilmiştir. Ölçekte toplamda 16 soru bulunmaktadır. 12 soru çekici ve 4 soru ise itici olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır. Ölçek 5’li likert tipinde olup “Kesinlikle katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum ve Kesinlikle katılıyorum” şeklinde oluşturulmuştur. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 80 iken en az puan ise 16’dır. Ölçekte puan artışı göç etme eğiliminin de artışı şeklinde yorumlanmaktadır. Öncü ve diğerleri,

(2018) ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirliği, bütüne ilişkin 0.91, çekici bileşende 0.88 ve itici bileşende ise 0.86 olarak bulgulamıştır.

*Kişisel Bilgi Formu:* Bu formda araştırmaya katılım sağlayan öğrencilerin, yaş, cinsiyet, sınıf, aile gelir düzeyi, ailenin yaşadığı bölge, yabancı dil düzeyi, Türkiye sağlık hizmetleri algısı, kırsal alanda çalışmaya yaklaşım ve Türkiye’de toplumun hekimlere yaklaşımına yönelik algı olmak üzere toplamda 9 soru bulunmaktadır. Kişisel bilgi formunda yer alan ifadeler araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

### **Verilerin Analiz Edilmesi**

Araştırma gönüllü katılım sağlayan 206 tıp fakültesi öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeğine verilen cevaplar en olumlu seçenektan en olumsuz seçeneğe doğru (1:Tamamen Katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Ne katılıyorum Ne katılmıyorum, 4= Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılmıyorum) kodlanmıştır. Ölçekte ters anlam içeren 2 madde ters kodlama ile ifade edilmiştir. Kodlama işlemi Microsoft Excel Programında yapılan verilerin analizinde IBM SPSS 25 paket programı kullanılmıştır.

Araştırmada elde edilen verilerin analiz edilmesinde öncelikle hangi yöntemin kullanılacağına karar vermek için normallik dağılımına bakılmıştır. Normallik dağılımına karar vermek için birçok yöntem bulunmakta olup bu çalışmada kullanılan değişkenlerin çarpıklık ve basıklık katsayı (Tabachnick ve Fidell, 2007) değerleri dikkate alınarak karar verilmiştir. Buna göre ölçeğin çarpıklık(-0,623) ve basıklık(-0,469) değerlerinin normal sınırlar içerisinde dağılım gösterdiği görülmüştür.

Araştırma verileri normal dağılım sağladığı için parametrik istatistiksel yöntemlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Ölçeğin faktör yapısını ortaya çıkarmak için temel bileşenler analizi ile açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Bağımsız iki grubun karşılaştırılmasında t Testi, üç veya daha fazla sayıda grubun ortalamalarının karşılaştırılmasında ise varyans analizi (Oneway ANOVA) testi kullanılmıştır. ANOVA sonucunda belirlenen farklılıkların kaynaklandığı grupların belirlenmesinde Tukey çoklu karşılaştırma testinden faydalanılmıştır. Analizlerin yapılmasında Microsoft Excel ve IBM SPSS 25 paket programından faydalanılmıştır.

### **Araştırmanın Etik Yönü**

Çalışmanın bilimsel yönden araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygunluğunu değerlendirmek amacıyla Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan etik kurul izni alınmıştır , (04.01.2022 tarihli ve E-34754 sayılı karar) Daha sonra çalışmanın yapılacağı kurumdan izin alınmıştır (15.03.2022 tarihli ve E-30182376-010.99-144072 sayılı karar). Veriler 17.03.2022-31.03.2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak toplanmıştır

### Bulgular

Tablo 1’de araştırmaya katılan tıp fakültesi öğrencilerine yönelik çeşitli demografik bilgilere ve sağlık alanında bir takım konularda düşüncelerine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

**Tablo 1.** Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Tanımlayıcı Özellikleri

Değişkenler		Sayı	(%)	Değişkenler		Sayı	(%)
<b>Cinsiyet</b>	Kadın	115	55,8	<b>Sınıf</b>	1.sınıf	32	15,5
	Erkek	91	44,2		2.sınıf	71	34,5
<b>Yaşınız</b>	18-20	74	35,9		3.sınıf	32	15,5
	21-23	91	44,2		4.sınıf	10	4,9
	24-26	35	17,0		5.Sınıf	49	23,8
	27 ve üzeri	6	2,9		6.Sınıf	12	5,8
<b>Yabancı dil düzeyi</b>	Çok kötü	6	2,9	<b>Ailenizin Yaşadığınız Bölge</b>	Güneydoğu Anadolu	8	3,9
	Kötü	58	28,2		Doğu Anadolu	14	6,8
	Orta	87	42,2		Akdeniz	29	14,1
	İyi	41	19,9		Karadeniz	21	10,2
	Çok iyi	14	6,8		Marmara	15	7,3
<b>Türkiye’de Sağlık hizmetlerinin başarısı</b>	Çok kötü	24	11,7		Ege	7	3,4
	Kötü	42	20,4	İç Anadolu	112	54,3	
	Orta	95	46,1	<b>Ailenizin Gelir Düzeyi</b>	Çok kötü	4	1,9
	İyi	42	20,4		Kötü	21	10,2
	Çok iyi	3	1,5		Orta	131	63,6
<b>Toplumun Hekimlere yaklaşımı</b>	Çok kötü	100	48,5		İyi	45	21,8
	Kötü	75	36,4		Çok iyi	5	2,4
	Orta	25	12,1	<b>Kırsal alanda yaşamayı düşünüyor musunuz?</b>	Kesinlikle Hayır	22	10,7
	İyi	4	1,9		Hayır	98	47,6
	Çok iyi	2	1,0		Kararsızım	68	33,0
			Evet		18	8,7	

Tablo 1’e göre, katılımcıların yarısından fazlasının (%55,8) kadın olduğu, yarısına yakınının (%44,2) 21-23 yaş grubunda yer aldığı, yabancı dil düzeyinin çoğunluğun orta ve üstü düzeyde (%68,9=“42,2+19,9+6,8”) olduğu, Türkiye sağlık hizmetlerinin başarısının yarısının orta düzeyde (%46,1) olduğunu, toplumun hekimlere yaklaşımını çoğunlukla yetersiz (%48,5+%36,4=%84,9)



bulduklarını, çalışmaya ikinci sınıfların (%34,5) diğer sınıflara nispeten daha fazla katılım sağladıkları, katılımcı öğrencilerin aile ikamet yerinin fazlasının (%54,3) İç Anadolu Bölgesi olduğu, öğrencilerin çoğunluğun (%63,6) ailelerinin gelir durumlarını orta düzeyde olduklarını ve kırsal alanda yaşama konusunda yarısından fazlasının (%47,6+%10,7=%58,3) olumsuz yaklaştıkları görülmüştür. .

**Tablo 2.** Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeğinin Faktör Analizi

Faktörler	İfadeler	Faktör Yükleri
Çekici Faktörler	Yurt dışında yaşamamın hayatımı kolaylaştıracağını düşünürüm.	0,796
	Daha fazla para kazanabileceğim için yurt dışında çalışmak isterim.	0,581
	Ülkemde kariyer elde etmek için yeterli fırsatım olduğundan yurt dışına gitmeme gerek yok.	0,582
	Bu işi başka bir ülkede yapacak olsam, daha keyifli bir çalışma yaşamım olur.	0,719
	Bu ülkede geçirdiğim her dakikanın boşa geçtiğine inanırım.	0,747
	Yurt dışında çalışmanın beni mutlu edeceğine inanırım.	0,847
	Olumsuz deneyimler olduğunu duysam da yurt dışında yaşama fikrinden vazgeçmem.	0,743
	Yurt dışında çalışmamın yaşam standartlarımı arttıracığını düşünürüm.	0,801
	Yurt dışında yaşamayı konu alan haberlerle ilgilenmem.	0,461
	Yurt dışı iş ilanları dikkatimi çeker.	0,793
	Yurt dışında çalışmak adına karşılaşılabileceğim zorluklara katlanabilirim	0,769
Ülkelerin yabancılar için yaşama/ çalışma kabul kriterlerini araştırırım.	0,761	
İtici faktörler	Kendimi daha güvende hissedebileceğim başka bir ülkede yaşamak isterim.	0,752
	Politik baskılardan uzak olabileceğim başka bir ülkede yaşamak isterim.	0,698
	Düşünce özgürlüğü daha fazla olan bir ülkede yaşamak isterim.	0,781
	Gelecek kaygımın olmayacağı başka bir ülkede çalışmak isterim.	0,795
Değerlendirme Kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO): 0,937	
	Approx. Chi-Square:2087,728	
	Barlett's Test of Sphericity: 0,000	
	Extraction Method: Principal Components	
	Açıklanan Varyans Toplamı: 60,526	

Tablo 2’de beyin göçüne yönelik tutum ölçeğinin faktör analizi verilmiştir. Buna göre ölçeğin KMO değerinin 0,937 olduğu ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için çok iyi düzeyde (KMO:>0,70:iyi)olduğu (Gürbüz ve Şahin, 2016:318) görülmüştür. Yine Barlett’s Küresellik testi

(Barlett's Test of Sphericity) sonucunun ( $p:0,000<0,05$ ) anlamlı olması değişkenler arası ilişkilerin oluşturduğu matrisin anlamlı olduğu faktör analizinin yapılabileceği görülmüştür.

Tablo 2'de ölçeğin toplam açıklanan varyans oranını %60,526 (çekici faktör %53,006+ İtici faktör %7,520) olduğu görülmüştür. Faktör yüklerinin tüm maddelerde 0,40 üstü olduğu ve yeterli olduğu görülmüştür (Gürbüz ve Şahin, 2016:319).

**Tablo 3.** Beyin Göçüne Yönelik Tutum Düzeyine İlişkin Değerler

Değişkenler	Min.	Max.	Ortalama	S.S.	Cronbach Alpha
İtici Bileşen	4,257	4,437	4,3471	0,705	0,879
Çekici Bileşen	3,121	4,447	3,8430	0,697	0,914
Beyin Göçü	3,121	4,447	3,9691	0,666	0,935

Tablo 3'te beyin göçü ölçeğine yönelik bir kısım tanımlayıcı bilgiler verilmiştir. Buna göre beyin göçü tutum ölçeğinin minimum değerlerinin 3,121, maksimum değerinin 4,447 olduğu ve ortalama değerinin 3,9691 olduğu görülmüştür. Diğer yandan beyin göçüne yönelik tutumda itici faktörlerin ortalamasının (4,3471) çekici faktörlerin ortalamasına (3,84300) göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Tablo 3'te Cronbach Alpha güvenilirlik düzeyinin genel ölçekte 0,935 olduğu ve yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür.

**Tablo 4.** Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeğinde Elde Edilen Ortalama Puanlar

Değişkenler	Soru Sayısı	Alınabilecek min. Ort. puan	Alınabilecek mak. Ort. puan	Toplam Ort. Puan	%
İtici Bileşen	4	4	20	17,39	%86,96
Çekici Bileşen	12	12	60	46,12	%76,87
Tüm ölçek	16	16	80	63,50	%79,37

Tablo 4'te tıp fakültesi öğrencilerinin beyin göçüne yönelik tutumları verilmiştir. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 80 üzerinde, öğrencilerin 63,50 puan aldığı görülmüştür. Yüzlük sisteme göre bakıldığında öğrencilerin beyin göçü tutumlarına yönelik toplam 79,37 gibi yüksek bir puan aldıkları görülmüştür. Yüzdelik dilime göre itici faktörlerin 86,96 ve çekici faktörlerin 76,87 gibi yüksek puanların alındığı görülmüştür.

**Tablo 5.** T testine Yönelik Bulgular

	Değişkenler	n	Ort.	ss	t	p
<b>Beyin Göçüne Yönelik Tutum</b>	Kadın	115	3,9163	0,665	-1,379	0,202
	Erkek	91	4,0357	0,665		

Tablo 5’te cinsiyet değişkenine göre t testi sonuçları verilmiştir. Buna göre beyin göçüne yönelik tutumda cinsiyete göre herhangi bir fark bulunmamıştır ( $p>0,005$ ).

**Tablo 6.** ANOVA Testine Yönelik Bulgular

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	P	Anlamlı Fark
<b>Yaş</b>	Gruplar arası	1,293	3	0,431			
	Gruplar içi	89,705	202	0,444	0,970	0,408	Fark Yok
	Toplam	90,998	205				
<b>Sınıf</b>	Gruplar arası	6,125	5	1,225			4.sınıflar (4,32)
	Gruplar içi	84,874	200	0,424	2,886	<b>0,015</b>	1.sınıflar (3,78)
	Toplam	90,998	205				
<b>Ailenin gelir düzeyi</b>	Gruplar arası	2,408	4	0,602			
	Gruplar içi	88,590	201	0,441	1,366	0,247	Fark Yok
	Toplam	90,998	205				
<b>Ailenin yaşadığı bölge</b>	Gruplar arası	1,634	6	0,272			
	Gruplar içi	89,364	199	0,449	0,606	0,725	Fark Yok
	Toplam	90,998	205				
<b>Yabancı dil düzeyi</b>	Gruplar arası	10,078	4	2,520			
	Gruplar içi	89,920	201	0,403	6,259	<b>0,000</b>	Çok iyi (4,33)
	Toplam	90,998	205				Kötü (3,73)
<b>Kırsal alanda yaşama isteği</b>	Gruplar arası	13,346	3	4,449			Kesinlikle hayır (4,43)
	Gruplar içi	77,652	202	0,384	11,573	<b>0,000</b>	Evet (3,45)
	Toplam	90,998	205				
<b>Türkiye sağlık sistemine bakış açısı</b>	Gruplar arası	12,877	4	3,219			Çok kötü (4,46)
	Gruplar içi	78,121	201	0,389	8,283	<b>0,000</b>	Çok iyi (3,29)
	Toplam	90,998	205				
	Gruplar arası	16,702	4	4,175			

Türkiye’de toplumun hekime yaklaşımı	Gruplar içi	74,297	201	0,370	11,296	<b>0,000</b>	Çok kötü (4,20)
	Toplam	90,998	205				Çok iyi (2,56)

Tablo 6’da beyin göçüne yönelik tutumun ANOVA sonuçları verilmiştir. Buna göre, yaş, ailenin gelir düzeyi ve ailenin yaşadığı bölge gibi faktörlerde herhangi bir fark bulunmamıştır ( $p>0,05$ ). Ancak tıp fakültesi öğrencilerinin beyin göçüne yönelik tutumu ile yabancı dil düzeyi, kırsal alanda yaşama isteği, Türkiye sağlık sistemine bakış açısı ve Türkiye’de toplumun hekime yaklaşımı değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür ( $p<0,05$ ).

Buna göre 4.sınıf öğrencilerinin 1.sınıf öğrencilere göre, yabancı dil düzeyi çok iyi olan öğrencilerin dil düzeyi kötü olan öğrencilere göre, kırsal alanda yaşamayı kesinlikle düşünmeyen öğrencilerin kırsalda yaşamayı düşünen öğrencilere göre, Türkiye sağlık sistemini çok kötü olduğunu düşünen öğrencilerin çok iyi olduğunu düşünen öğrencilere göre ve toplumun hekimlere bakış açısının çok kötü olduğunu belirten öğrencilerin toplumun bakış açısının çok iyi olduğunu söyleyen öğrencilere göre beyin göçüne yönelik tutumlarının daha yüksek seviyede olduğu, diğer bir ifade ile göç etmeye daha meyilli oldukları görülmüştür.

### Tartışma

Tıp fakültesi öğrencilerinin beyin göçüne yönelik tutumlarının belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışmadan alana katkı sağlayacak ve daha ileri düzey çalışmaların yapılmasına referans teşkil edebilecek önemli veriler elde edildiği düşünülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların sınırlı olduğu ve tartışma alanının da kısıtlı olduğu görülmüştür.

Çalışmada, beyin göçüne yönelik tutumda itici faktörlerin ortalama değerinin (4,3471) çekici faktörlerin ortalamasına (3,8430) göre daha yüksek olduğu ve genel olarak beyin göçüne yönelik tutumun yüksek olduğu görülmüştür. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 80 ve öğrencilerin 63,50 puan aldığı görülmüştür. Yüzlük sisteme göre değerlendirildiğinde öğrencilerin beyin göçü tutumlarına yönelik toplam puanın 79,37 olduğu,, itici faktörlerin 86,96 ve çekici faktörlerin 76,87 gibi yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Tansel ve Güngör (2004), çalışmasında beyin göçünde çekici faktörlerin daha çok öne çıktığını, yurt dışında öğrencilerin kalmasında etkili olan en çekici faktörün yurt dışındaki sistemli ve düzenli yaşam tarzından kaynaklı olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada itici faktörlerin çekici faktörlere göre daha yüksek olması üzücü ve düşündürücü bir durumdur. Son dönemlerde hekim grevleri, sağlık çalışanlarına yönelik artan şiddet, pandemi kaynaklı aşırı iş yükü gibi nedenlerden dolayı itici faktörlerin daha yoğun hissedilmesine neden olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada ailenin gelir düzeyi, ailenin yaşadığı bölge ve cinsiyete göre beyin göçüne yönelik tutumda herhangi bir fark bulunmamıştır. Tansel ve Güngör (2004) gelir düzeyi ile beyin göçü arasında anlamlı ilişki olduğunu ve gelir arttıkça beyin göçüne yönelik meylin arttığını saptamıştır. Gostautait ve diğerleri (2018) hekim, hemşire ve tıp öğrencilerini dahil ettikleri çalışmada sosyo-demografik, finansal, sosyal ve kurumsal faktörlerin göç etme isteği ile ilişkili olduğunu saptamıştır. Tansel ve Güngör (2004), çalışmayla uyumlu bir şekilde beyin göçü ile cinsiyet arasında herhangi bir fark olmadığını saptamıştır.

Çalışmada dördüncü sınıf öğrencilerin birinci sınıf öğrencilere kıyasla beyin göçüne daha meyilli oldukları görülmüştür. Ancak öğrenciler arasında yaş değişkenine göre herhangi bir fark olmadığı görülmüştür. Tansel ve Güngör (2004), yaş değişkenine göre çalışma bulgularıyla paralel şekilde anlamlı farklılık olmadığını saptamıştır. Ancak literatürde bu bulguların aksine bilgilere daha çok ulaşıldığı görülmüştür. Demiray ve diğerleri (2020), yaş ortalaması 20 ve 20'nin altında olan birinci sınıf öğrencilerinin beyin göçüne yönelik tutumlarının daha yüksek düzeylerde olduğunu saptamıştır. Kizito ve diğerleri (2015), tıp fakültesi öğrencileri ile yaptıkları çalışmada yaş ile göç etme niyeti arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu saptamıştır. Gostautait ve diğerleri (2018), katılımcıların yaşı arttıkça göç etme niyetlerinin azaldığını saptamıştır. Öğrencilerin yaşları arttıkça ve sınıf düzeyleri yükseldikçe sağlık sistemini daha iyi anlamaları ve mevcut durumun bilançosunun ortaya konulmasında daha başarılı olmaları gibi nedenlerden dolayı beyin faktörlerin etkisinde

Çalışmada, yabancı dil düzeyi çok iyi olan tıp fakültesi öğrencilerinin yabancı dil düzeyini kötü olarak tanımlayan öğrencilere göre beyin göçüne daha yatkın oldukları görülmüştür. Demiray ve diğerleri (2020), yurt dışında eğitim gören öğrencilerde yabancı dil düzeyi kötü ve orta olan öğrencilerin beyin göçüne yönelik tutumlarının yabancı dil düzeyleri iyi olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum, yabancı dil düzeyi çok iyi olan öğrencilerin beyin göçüne daha yatkın olmasının nedeninin, tercih ettikleri ülkede yaşama konusunda zorluk çekmeyecekleri düşüncesinden kaynaklanabilir.

Çalışmada Türkiye sağlık sisteminin çok kötü olduğunu düşünen öğrencilerin çok iyi olduğunu düşünen öğrencilere, toplumun hekimlere bakış açısının çok kötü olduğunu belirten öğrencilerin toplumun bakış açısının çok iyi olduğunu belirten öğrencilere göre beyin göçüne yönelik tutum puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Tansel ve Güngör (2004) yurt dışında eğitim gören öğrencilerin yurt dışında kalmalarında en etkili faktörün Türkiye'deki ekonomik ve siyasi istikrarsızlık olduğunu saptamıştır. İstikrarsızlık, ekonomik sorunlar, yatırımların azalması, toplumsal olayların artması, güvensizlik ortamının oluşması gibi birçok soruna neden olmakta ve nitelikli bireylerin başka ülkelere gitmesinde önemli rol oynadığı bilinmektedir.

## Sonuç ve Öneriler

Beyin göçü veren ülkeler, birçok yönden zarar görmektedir. Özellikle hızla gelişen teknoloji, bilginin hızı, nitelikli personele olan ihtiyaç gibi faktörler de göz önünde bulundurulduğunda ülkelerin bu konuya daha fazla önem vermeleri gerekmektedir. Beyin göçü alan ülkeler, nitelikli personel ve az maliyetle bunu gerçekleştirmelerinden dolayı maddi ve manevi birçok fayda elde etmektedir.

Tıp fakültesi öğrencilerinin beyin göçüne yönelik genel eğilimlerini belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmada önemli veriler elde edilmiştir. Öğrencilerin özellikle itici faktör puanlarının çekici faktör puanlarından yüksek olması ve beyin göçü puanının genel itibariyle yüksek olması, tıp fakültesi öğrencilerinin beyin göçüne eğilimli olmasında, ülke kaynaklı durumların daha etkili olduğunun önemli bir göstergesidir. Diğer yandan öğrencilerin büyük bölümünün toplumun hekimlere yaklaşımından memnun olmaması da göç etmeye eğilimli olmada önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada temel sonuç olarak tıp fakültesi öğrencilerinde beyin göçüne ciddi şekilde eğilimliler bulunduğu ve bunun temelinde ülkedeki sorunlar çeşitli olanakların yetersizliği gibi onları hoşnut etmeyen durumların yer aldığı görülmüştür.

Genel itibariyle sağlık çalışanların özlük haklarında ve diğer birçok alanda yapılacak düzenlemelerle Türkiye’de çalışmanın daha cazip hale getirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca beyin göçüne yönelik diğer sağlık bölümlerinde okuyan ve sağlık hizmetleri sunumunda aktif olarak görev alan sağlık çalışanlarına yönelik çalışmalar yapılmasının da faydalı olacağı düşünülmektedir.

**Yazar Katkıları:** Literatür taraması, tartışma ve sonuç: NK, MF, MBK ; Veri toplama, analiz ve yorumlama ve yazma: NK, MF.

**Çıkar Beyanı:** Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## Kaynakça

- Adovor, E., Czaika, M., Docquier, F. ve Moullan, Y. (2021). Medical brain drain: How many, where and why?, *Journal of Health Economics*, 76, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2020.102409>.
- Aluttis, C., Bishaw, T. ve Frank MW. (2014). The workforce for health in a globalized context- global shortages and international migration. *Glob Health Action*, 7, 1-7.
- Bimal, M. K. ve Kaur, R., (2016). Factors intend to brain drain among staff nurses. *International Journal of Advances in Nursing Management*, 4(4), 327-330.
- Binde, J., Sampson, F., Demarais, L., Plouin, J., Campos, L. ve Fajolles, D. (2005). *Towards Knowledge Societies, (Unesco World Report 2005)*. Paris: UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>.
- Bryman, A. ve Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows*. New York: Routledge.

- Buchan, J. ve Dovlo, D. (2004). International Recruitment of Health Workers to the UK: A Report for DFID. DFID Health Systems Resource Centre Final Report, [http://www.dfidhealthrc.org/publications/country\\_information/int-rec-main.pdf](http://www.dfidhealthrc.org/publications/country_information/int-rec-main.pdf).
- Demiray, A., İlaslan, N. ve Açıl, A. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin beyin göçüne yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 17(2), 632-641. doi:10.14687/jhs.v17i2.5956.
- Eser, K. ve Gökmen, Ç. E. (2009). Beşeri sermayenin ekonomik gelişme üzerindeki etkileri: dünya deneyimi ve Türkiye üzerine gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-56.
- Faggian, A., McCann, P. ve Sheppard, S. (2007). Human capital, higher education and graduate migration: An analysis of Scottish and Welsh students. *Urban Studies*, 44(13), 2511-2528.
- GHW. (2005). The global health worker crisis: Global Health Watch 2005-2006. An alternative world health report, Zed Books, , 2005; p. 119-134, [www.ghwathc.org/2005report](http://www.ghwathc.org/2005report).
- Goštautaitė, B., Bučiūnienė, I., Milašauskienė, Ž., Bareikis, K., Bertašiūtė, E. ve Mikelionienė, G. (2018). Migration intentions of Lithuanian physicians, nurses, residents and medical students. *Health Policy*, 122(10), 1126-1131.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Felsefe-Yöntem Analiz. Seçkin Yayıncılık/ Sosyal Bilimler. Birinci Baskı*.
- Halıcı, E. (2005). Sürdürülebilir gelişme, bilişim ve beyin göçü. İstanbul Organizasyon (Ed.), 8-11 Aralık 2005 Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler içinde (s.257-260).
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS AMOS META Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Nobel Yayıncılık. Ankara.
- Kirigia, J.M., Gbary, A.R., Muthuri, L.K., Nyoni, J. ve Seddoh A. (2006). The cost of health professionals' brain drain in Kenya. *BMC Health Serv Res.* 6, 1-10.
- Kizito, S., Mukunya, D., Nakitende, J., Nambasa, S., Nampogo, A. ve Kalyesubula, R. (2015). Career intentions of final year medical students in Uganda after graduating: The burden of brain drain career choice, professional education and development. *BMC Med Educ.* 15, 1-7.
- Kodrzycki, Y. K. (2001). Migration of recent college graduates: Evidence from the national longitudinal survey of youth. *New England Economic Review*, 1(1), 13-34.
- Lin, N. (2008). A network theory of social capital. *The Handbook Of Social Capital*, 50(1), 69-84.
- Öncü, E., Selvi, H., Vayisoğlu, S.K. ve Ceyhan, H. (2018). Hemşirelik öğrencilerinde Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği geliştirilmesi: güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Cukurova Med J*, 43(1), 207-215.
- Pawlak, M.A. (2004). Money is not the major factor. Response to J. Burgermeister. Exodus of polish doctors could threaten health system. *British Medical Journal*, 1280.
- Solak, M. (2014). Türkiye'de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İnsan Gücü Raporu. [https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/insan\\_gucu.pdf](https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/insan_gucu.pdf).
- Spilimbergo, A. (2009). Democracy and foreign education. *American Economic Review*, 99(1), 528-543.
- Şenay, G. (2008). Uluslararası göç ve kalkınma tartışmaları: Beyin göçü üzerine bir inceleme. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63, 65-82.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics (4th ed.)*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.

- Tansel, A. Güngör, N.D. (2004). Türkiye'deki yurt dışına beyin göçü ampirik bir uygulama. ERC Working Paper in Economic, 6,1-10.
- TTB (2020). Türk Tabipler Birliği. [https://www.ttb.org.tr/haber\\_goster.php?Guid=dfc80e3a-0f5a-11ea-934f-8246d66163ca](https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=dfc80e3a-0f5a-11ea-934f-8246d66163ca). (Erişim Tarihi: 27.05.2022).
- Türk Tıp Öğrencileri Birliği Görüş Bildirisi (2020). Türkiye'deki Beyin Göçü Sorunu. <https://turkmsic.org/bildirilerimiz>. (Erişim Tarihi: 27.05.2022).
- Türker, M. T. (2009). İçsel büyüme teorilerinde içsel büyümenin kaynağı ve uluslararası ticaret olgusuyla ilişkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(25), 87-94.
- WHO. (2006). World Health Organization. The World Health Report 2006: Working together for health.; [http://www.who.int/whr/2006/whr06\\_en.pdf](http://www.who.int/whr/2006/whr06_en.pdf). (Erişim Tarihi: 27.05.2022).
- Wiskow, C. (2006). Health worker migration flows in Europe: Overview and case studies in selected CEE countries – Romania, Czech Republic, Serbia and Croatia. International Labour Office, Sectoral Activities Programme Working Paper, WP.245.
- Yıldırım, T. (2009). Sağlık çalışanları ve uluslararası göç: göç nedenleri üzerine bir inceleme. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuas, 62(3), 87-94.



## Okul Öncesi Öğretmenlerinin Geri Dönüşüme İlişkin Görüşleri

N. Bilge KOÇAK TÜMER\*

### Öz

Araştırmada okul öncesi öğretmenlerin hazırladıkları etkinliklerde geri dönüşüme yer verme durumlarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla nitel desen kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme kullanılan araştırmaya çevre ile ilgili herhangi bir hizmet içi eğitim alan ya da herhangi bir çevre projesine katılan (N=5) ve almayan (N=5) okul öncesi öğretmenler dahil edilmiştir. Katılımcılara 2021-2022 eğitim öğretim yılının ocak ayında görüşme tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda ölçme aracı olarak araştırmacının geliştirdiği yarı yapılandırılmış bir form kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler her öğretmen için ayrı ayrı kodlanarak analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar incelendiğinde; okul öncesi öğretmenlerin geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerden en fazla sanat ve Türkçe etkinliklerini kullandıkları ve en sık bu iki etkinliği bütünleştirdikleri, kavram olarak en sık zıt kavramları tercih ettikleri ve en sık zıt kavramları kullanmakta zorlandıkları belirlenmiştir. Okul öncesi öğretmenler geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde en sık kullandıkları yöntem ve teknikleri kitap okuma/dijital öykü ve deney olarak ifade etmişlerdir. Ayrıca, geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde en sık alan gezisi ve veli desteği gibi durumlarda zorlandıklarını, bu etkinliklerde en sık kâğıt ruloları, şişeler ve kapakları kullandıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerin tamamı geri dönüşüme ilişkin hazırlanan etkinliklerin en kolay 5-6 yaş grubunda uygulanabildiğini belirtmişlerdir.

**Anahtar kelimeler:** Geri Dönüşüm, Okul Öncesi Eğitim, Öğretmen

## Preschool Teachers' Views on Recycling

### Abstract

In the study, it was aimed to determine the opinions of preschool teachers about the use of recycling in the activities they prepared. Purposive sampling was used in the research designed in a qualitative design. Preschool teachers who received any in-service training on the environment or participated in any environmental project (N=5) and did not (N=5) were included in the research. Participants were reached by using the interview technique in January of the 2021-2022 academic year. In line with the purpose of the research, a semi-structured form developed by the researcher was used as a measurement tool. Content analysis was used to analyze the data. When the results obtained from the research are examined; It has been determined that preschool teachers use art and Turkish activities the most among the activities they prepare for recycling, they integrate these two activities the most. The most frequently used methods and techniques in the activities for recycling as reading a book/digital story and experiment. In addition, teachers had difficulties in activities such as field trips and parent support. All of the preschool teachers in the research stated that the activities prepared for recycling can be most easily in the 5-6 age group.

**Keywords:** Recycling, Preschool Education, Teacher

**Geliş/Received:** 27.07.2022

**Kabul/Accepted:** 21.12.2022

- **Etik Kurul İzni:** Bu çalışma için Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 08.12.2021 tarih ve E-11054618-302.08.01-61898 karar sayısıyla etik kurul izni alınmıştır.

\* Öğr. Gör. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Çocuk Gelişimi Bölümü (Dr. Ankara Hacı Bayram Veli University Polatlı Vocational School of Social Sciences Department of Child Development) [kocakbilge@gmail.com](mailto:kocakbilge@gmail.com), ORCID ID: [0000-0002-8288-6655](https://orcid.org/0000-0002-8288-6655).  
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

## Giriş

Dünya nüfusunun artmasıyla doğal kaynakların aşırı kullanımı sonucu azalması ve barınma ihtiyacından doğan arazi ihtiyacı toplumları atıkları değerlendirmeye yöneltmektedir (Erdaş-Kartal ve Ada, 2020: 795). Katı atıkların birikmesi ve uygun olmayan şekilde toplanıp depolanması çeşitli problemlere neden olmaktadır. Gezegenimizde canlı yaşamının devam ettirilebilmesi için katık atıkların azaltılması ve oluşan atıklarınsa uygun şekilde toplanıp, taşınıp, depolanıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde doğada uzun yıllar kalan bu atıklar, çürüme, paslanma ve çözülme sonucu su ve toprağı kirletmektedir. Bu durum doğal dengeyi bozacak şekilde canlıların hayatını tehlikeye atmaktadır. Katı atıkların çevreye verdiği zararların azaltılması ve kirliliğe yol açmasının engellenmesi, doğal kaynakları tehdit etmesi geri dönüşümün hayata geçirilmesi sayesinde sağlanabilir (Güler, 2008: 110; Palabıyık, 2001: 238; Spiegelman ve Sheehan, 2004: 59; Türkiye Çevre Vakfı, 2003: 7). Genel anlamıyla, kâğıt, karton, metal, plastik, cam gibi atıkların fiziksel ya da kimyasal işlemlerden geçerek farklı hammaddelere dönüştürülüp üretime kazandırılması süreci geri dönüşüm ifadesi ile adlandırılmaktadır (Büyüksaatçi, Küçükdeniz ve Esnaf, 2008:1).

Sanayi devrimi ile nüfusun hızlı artışı, değişen tüketim alışkanlıkları, gezegenimizin doğal kaynaklarına yönelik hızlı tüketimin başlaması, hayati doğal kaynakların tükenme eşiğine gelmesi ve kirlenmesiyle birlikte çevre farkındalığı ve çevre bilincine ilişkin eğitimlerin ve önlemlerin alınması zorunlu hale gelmiştir. İnsan faaliyetlerindeki bu hızlı artış ve değişim, çöp olarak ifade edilen katı atıkların oluşumunu da arttırmış ve bu durum günümüzde önemli bir sorun haline gelmiştir. Gelişim ve öğrenmenin hızlı olduğu okul öncesi dönemde edinilen kazanımların kalıcı olması nedeniyle sorunların çözüme kavuşmasında bireylere verilecek olan eğitimlerin bu dönemde başlaması yetişkinlikte tutum halini alacak bilinçli çevre davranışlarının oturması bakımından önemlidir (Bilgili, 2006: 73; Çelik, 2011: 90; Kaçtıoğlu ve Şengül, 2010: 108; Nazlıoğlu, 1991: 3; Nikolaeva, 2008: 65; Siraj-Blatchford, 2009: 14; Smith, 2001: 18; Taşkın Şahin, 2008: 8; Yaşar, İnal, Ünsal Kaya ve Uyanık, 2012: 35; Yoleri, 2012: 109; Yücel ve Morgil, 1998:89).

Çevre bilincinin oluşması ile ilişkili olan ve çevre eğitiminin önemli bir bileşeni olan geri dönüşüm farkındalığı (Erdaş-Kartal ve Ada, 2020: 775), yaşanan çevrenin temiz kalmasını sağlarken bir yandan da doğal kaynakları korumakta ve azalan atık miktarı sayesinde yapılan tasarrufla ekonomiye katkı sağlamaktadır (Armağan, Demir, Demir ve Gök, 2006; Karatekin, 2013: 85; Soğancılar, 2018:123). Geri dönüşümle ilişkili faaliyetlerde bulunma çevre bilincinin de yüksek olduğunun göstergesidir ve çocukların geri dönüşümü algılayabilmeleri için gerekli bilgilerin verilmesinde çevre eğitimi oldukça önemli bir yere sahiptir (Connor, 1989: 23; Simmon ve Widmar, 1990: 15; Vining ve Ebreveo, 1992: 1602). Grodzinska, Stepska, Nieszporek ve Bryda (2006: 62) okul öncesi dönemdeki çocuklarla yaptıkları çalışmada bu dönem çocuklarının geri dönüşüm ve atıkları yeniden kullanma konusundaki tutum ve bilgilerinin sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir. Yine aynı çalışmada çok az sayıda çocuğun atıkları geri dönüşüme uygun olarak ayrıştırdıkları ve yeniden kullandıkları tespit edilmiştir.

Ülkemizde Kahrıman-Öztürk (2010: 110) tarafından okul öncesi çocuklarla yapılan çalışmada bu dönem çocukların geri dönüşüme ilişkin bilgilerinin sınırlı olduğu, bir kısmının ise bilgi sahibi olmasına karşın geri dönüşüm kutusuna ulaşmakta sorun yaşadığı saptanmıştır. Akbayrak ve Kuru Turaşlı (2017: 239) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise, çocukların öntest performansları değerlendirildiğinde, geri dönüşüme ilişkin performanslarının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Dinler, Simsar ve Doğan (2020: 1) tarafından okul öncesi öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmada, katılımcıların geri dönüşümün temel amacını çevreyi temiz tutma, geri dönüşüm en büyük engelinin ise bilinçsizlik olduğunu ifade ettikleri belirlenmiştir.

Bütün toplumu etkileyen ve tüm eğitim seviyelerinde örgün eğitim kapsamında verilmesi gereken çevresel eğitim kapsamında yer alan atıkların yönetimi doğru bilgi, tutum, beceri ve yenilikçi öğretmenlerle mümkün olmaktadır (Debrah, Vidal ve Dinis, 2021: 6). Sürdürülebilir çevresel davranış ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve çevre eğitimi alanların bilgi ve becerilerini geliştirmek için öğretmenler en önemli anahtarlardır (Olsen ve diğerler, 2020: 887). Bu nedenle öğretmenler tarafından yanlış bilgilendirilme, öğretmenlerin eksik ya da yanlış bilgisinden kaynaklanabildiği gibi gelecekte önemli sorunlara da sebep olabilir (Debrah, Vidal ve Dinis, 2021: 6; Paulos, 2017: 8). Öğretmenlerin israfla ilgili pratik bilgiden ve anlayıştan yoksun olması aldıkları eğitimle ilişkili olabilmektedir, öte yandan mesleki eğitimlerinde bu bilgilere sahip olmayan öğretmenler atık yönetimi ve çevre sorunları konusundaki farkındalık ve bilgileri kişisel öğreniminin yanı sıra deneyimlerine de bağlıdır (Galarpe ve Heyasa, 2017: 114; Kranert, KuschBrandt, Huang ve Fisher, 2012: 132; Martínez-Borreguero, Maestre-Jiménez, Mateos-Núñez ve Naranjo-Correa, 2019: 1173; Saxena, Sarkar ve Singh, 2020: 118935). Bu nedenle öğretmenlerin konu ile ilgili bilgisi öğrencilerinin yaşam tarzlarını etkileyeceği için oldukça önemlidir (Debrah, Vidal ve Dinis, 2021: 6; Fien, 2002: 149; Sibbel, 2009: 79). Erken yaşlarda, okul öncesi dönemde başlayan geri dönüşüm bilincinin oluşturulduğu farkındalık çalışmalarına ve çevre sorunlarına ilişkin farkındalık etkinliklerine yer verilmesi gerekmektedir (Öztap ve Bartan, 2019: 83). Bu nedenle okullarda öğretmenlerin hazırladıkları eğitimde geri dönüşüm bilinci ve farkındalığına ilişkin etkinliklere yer vermeleri önemlidir (Dinler, Simsar ve Doğan, 2020: 8).

Ekonomik açıdan bakıldığında geri kazanım ve çevre korumasında atık değerlendirilmesi önemlidir ve bu alandaki eğitim okul öncesi dönemde başlamaktadır. Erken dönemde verilen çevre eğitiminin yaşam boyu etkili olduğu araştırmalarca ispatlanmıştır (Onur, Çağlar ve Salman, 2016). Geri dönüşüm farkındalığı çevre bilincinin oluşmasında etkili olması bu bilincin çocuklara okullarda aktarılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle okul öncesi öğretmenlerin farklı etkinlik türlerinde ve farklı kavramları kullanarak geri dönüşüm bilincine ilişkin etkinlikler hazırlamaları sürdürülebilir kalkınma sürecine katkı sağlayacaktır (Öztap ve Bartan, 2019: 83).

Onur, Çağlar ve Salman (2016: 2457) tarafından yapılan çalışmada, beş yaş çocuklarının atık kâğıt değerlendirilmesi ve çevre bilinci kazandırılması amaçlanmıştır. Geri dönüşüm ve çevresel etkinliklerin verilen çevre eğitimiyle anlaşılır hale getirilebildiği fikrinden hareketle planlanan

çalışmada okul öncesi çocukların çevre, geri dönüşüm ve çevrenin korunması konularında yeterli bilgiye sahip olmadıkları gözlenmiştir. Bunu sebebi öğretmenlerin bakış açısında çevre ve geri dönüşüm konularının planlanmamış uygulamalar olarak görülmesi olabileceği belirtilmiştir

Güzelyurt ve Özkan (2018: 651) tarafından okul öncesi öğretmenlerin çevreye ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan bir durum değerlendirmesi çalışmasında okul öncesi öğretmenlerin çevre eğitimine ilişkin bilgilerinin yetersiz olduğu ve çevre eğitimi uygulamalarını kısıtlayan olumsuz etkilerin yer aldığı tespit edilmiştir.

Ertaş Kartal ve Ada (2020: 778) okul öncesi çocukların geri dönüşüm konusundaki farkındalıklarını araştırdıkları çalışmada, çocukların geri dönüşüm algılarının sınırlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Öğretmenlerin geri dönüşüm konusundaki bilgi ve uygulama becerilerinin geliştirilmesinin çocukların geri dönüşüm farkındalıklarını geliştirebileceği önerisinde bulunulmuştur.

Okul öncesi öğretmenlerin bu dönemdeki çocukların çevreye yönelik farkındalık geliştirmesinde kritik bir öneme sahip oldukları bilinmektedir (Pressoir, 2008: 57). Bu çalışmada okul öncesi öğretmenlerin görüşlerinden yola çıkılarak daha önce çevreye ilişkin bir çevre eğitimi almış olmalarının geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklere olan etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. Okul öncesi öğretmenleri hazırladıkları etkinliklerde geri dönüşüm hakkında en çok hangi etkinlik türünü kullanmaktadır?
2. Okul öncesi öğretmenleri geri dönüşüm kapsamında en çok hangi kavramı kullanmaktadır?
3. Okul öncesi öğretmenleri geri dönüşüm kapsamında hazırladıkları etkinliklerde en çok hangi kavramın verilmesinde zorlanmaktadır?
4. Okul öncesi öğretmenleri geri dönüşüm kapsamında hazırladıkları etkinliklerde en çok hangi durumlarda zorlanmaktadır?
5. Okul öncesi öğretmenleri geri dönüşüm kapsamında hazırladıkları etkinliklerde bütünleştirilmiş etkinlikleri kullanma durumları nedir?
6. Okul öncesi öğretmenleri geri dönüşüm kapsamında hazırladıkları etkinliklerde materyal kullanım durumları nedir?
7. Okul öncesi öğretmenleri geri dönüşüm kapsamında hazırladıkları etkinliklerde kullanmayı tercih ettikleri yöntem ve teknikler nelerdir?
8. Okul öncesi öğretmenleri geri dönüşüm kapsamında hazırladıkları etkinliklerde yaş gruplarına göre zorlanma durumları nedir?

## Yöntem

### Araştırmanın Modeli

Yapılan araştırma okul öncesi öğretmenlerinin geri dönüşümle ilgili hazırladıkları etkinliklere ilişkin görüşlerinin incelenmesi amacıyla nitel desen kullanılarak tasarlanmıştır. Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılan nitel araştırmalarda, algı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya konmasına yönelik nitel süreçler izlenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 81; Creswell, 2013). Çevre eğitimi kapsamında daha önce bir hizmet içi eğitim ya da proje kapsamında eğitim alan ve almayan okul öncesi öğretmenlerinin geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklere yönelik görüşlerinin benzerlik ve farklılıklarını detaylı bir şekilde tespit etmek amacıyla bu yöntem seçilmiştir.

### Çalışma Grubu

Amaçlı örnekleme yöntemiyle oluşturulmuş olan araştırmanın çalışma grubunu, okul öncesi öğretmenleri oluşturmuştur. 2021-2022 eğitim öğretim yılında resmi anasınıfı ve anaokullarında görev yapmakta olan toplam 10 okul öncesi öğretmeni çalışma grubuna dahil edilmiştir. Öğretmenlere ait farklı sosyal medya gruplarında, araştırmanın amacı doğrultusunda görüşme yapılacağı konusunda öğretmenler bilgilendirilmiştir. Görüşme yapmayı kabul eden, daha önce hizmet içi eğitim almış ya da çevre eğitimi kapsamında projede yer almış öğretmenlerin whatsapp gruplarına da duyuru yapılmıştır. Bu doğrultuda araştırmacıya dönüş yapan ilk 10 gönüllü öğretmenle çalışma gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin belirlenmesinde daha önce hizmet içi eğitim ya da proje kapsamında çevre ile ilişkili herhangi bir eğitim almış olan ve olmayan öğretmenlerin eşit sayıda yer almasına dikkat edilmiştir. Zengin bilgi içeren durumların derinlemesine çalışılması olarak literatüre geçmiş olan amaçlı örneklemede önemli olduğu düşünülen ölçütler belirlenmektedir. Belirlenen ölçütler doğrultusunda seçilen örneklemin araştırmanın evrenini tüm nitelikleriyle temsil ettiği düşünülmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001; Yıldırım ve Şimşek, 2018: 118).

### Verilerin Toplanması

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu E-11054618-302.08.01-61898 sayılı kararı gereğince alınan izinler doğrultusunda, araştırmanın verileri 2021-2022 eğitim öğretim yılının şubat ve mart aylarında toplam 10 okul öncesi öğretmeninden toplanmıştır. Veriler öğretmenlerden görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Görüşme öncesi her öğretmen görüşme hakkında bilgilendirilmiş ve belirlenen zamanda randevu alınarak, Covid-19 tedbirleri kapsamında online ortamda yapılmıştır. Yapılan görüşmeler katılımcıların bilgisi dahilinde kayda alınmıştır. Kayda alınan sesler araştırmacı tarafından bilgisayar ortamına aktarılmış ve Word belgesi şekline getirilmiştir. Word formatına aktarılan görüşme kayıtlarında öğretmenlerin isimlerine yer verilmemiştir. Ardından çıktısı alınan belgeler öğretmenlere onaylatılmıştır.

### Veri Toplama Araçları

Okul öncesi öğretmenlerinin geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerindeki uygulamalara ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla araştırmacının geliştirmiş olduğu sekiz soruluk yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formda yer alan sorular yapılan literatür taraması sonrasında oluşturulmuştur. Soruların açık uçlu olmasına, çok boyutlu olmamasına, katılımcıları yönlendirici özellikler içermemesine, katılımcıların kolay anlayabilecekleri şekilde ifadeler içermesine dikkat edilerek hazırlanmıştır (Patton, 1987; Yıldırım ve Şimşek, 2018: 88). Formun son hali konu ile ilgili uzman, deneyime sahip öğretim üyeleriyle paylaşılmış ve kapsam görüş geçerliliğine bakılmıştır. Formun kapsam ve görünüş geçerliliğine alanda konu ile ilgili uzmanlık ve deneyime sahip 3 öğretim elemanının (2 doçent, 1 doktoralı öğretim görevlisi) görüşleri doğrultusunda bakılmıştır. Soru formu ön uygulama olarak 5 okul öncesi öğretmeni ile gerçekleştirilen görüşmede kullanılmış, soruların anlaşılması için ifade düzenlemeleri yapılmıştır.

### Verilerin Analizi

Araştırmada okul öncesi öğretmenleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi kullanılarak çözümlenen verilerin analizinde birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirip, okuyucunun anlayabileceği şekilde düzenleyip yorumlamak gerekmektedir. İçerik analizi kapsamında dokümanlardan elde edilen verilerin işlenmesi dört aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamalar;

1. Verilerin kodlanması,
2. Temaların bulunması,
3. Kod ve temaların düzenlenmesi,
4. Bulguların tanımlanması ve yorumlanması, olarak listelenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 243).

Çalışmada her öğretmen için yapılan görüşme sonucunda elde edilen veriler araştırmanın amacı doğrultusunda, açık kodlama yöntemi ile oluşturulan kodlar çerçevesinde analiz edilmiştir. Elde edilen kodlar tablolaştırıldıktan sonra yorumlanmıştır. Betimsel analizlerin kullanıldığı çalışmalarda katılımcılarından doğrudan alıntılara yer verip, bu alıntılardan yola çıkılarak sonuçlara yer vermek geçerlilik için önem arz etmektedir (Kabapınar, 2003: 413; Yıldırım ve Şimşek, 2018: 240). Araştırmada sonuçların aktarılabilmesi amacıyla veriler, ayrıntılı şekilde betimlenen veriler ve doğrudan alıntılar ile desteklenmiştir. Doğrudan alıntılarda katılımcıların isimleri gizli tutulmuştur, Ö1, Ö2-,...şeklinde belirtilmiştir. Araştırma için önem arz eden bölümler alıntı şeklinde verilmiştir.

**Tablo 1.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşümle İlgili En Çok Kullandıkları Etkinlik Türleri

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	Oyun	Sanat	Fen	Türkçe	Drama
Eğitim Almış	Ö1		✓	✓		
	Ö2	✓	✓	✓		
	Ö3		✓		✓	
	Ö4				✓	
	Ö5		✓			
Eğitim Almamış	Ö1-		✓		✓	
	Ö2-		✓			
	Ö3-		✓		✓	
	Ö4-		✓	✓		✓
	Ö5-		✓	✓	✓	

Tablo 1 incelendiğinde daha önce çevre ile ilgili bir eğitim alan ve almayan okul öncesi öğretmenlerin, geri dönüşümle ilişkili etkinliklerinde en çok kullandıkları etkinlik türleri görülmektedir. Buna göre, daha önce eğitim almış ve almamış öğretmenlerin, geri dönüşümle ilişkili hazırladıkları etkinliklerde, benzer şekilde en sık yer verdikleri etkinlik türünün *sanat etkinliği* (f=9) olduğu görülmektedir. Daha önce çevre eğitimine ilişkin bir eğitim alan öğretmenlerin %80'i (f=4), almayan öğretmenlerin ise hepsi (%100) (f=5) geri dönüşümle ilişkin bütünleştirilmiş etkinlikler kapsamında sanat etkinliğini kullandıklarını belirtmişlerdir. Ardından en sık kullanılan etkinlik türü *Türkçe* (f=5) ve *fen* (f=3) etkinlikleri olarak belirtilmiştir. İkinci en sık kullanılan etkinlik türü olan Türkçe etkinliğini ise daha önce herhangi bir eğitim almış olan öğretmenlerden %40'ı (f=2), almamış olan öğretmenlerden ise %60'ı (f=3) geri dönüşümle ilişkin etkinliklerde bütünleştirilmiş etkinlik türü olarak kullandıklarını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin geri dönüşümle ilişkili hazırladıkları etkinliklerde yukarıdaki etkinlik türlerinin kullanma sebeplerine ilişkin görüşleri Tablo 2'de verilmiştir.

**Tablo 2.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Hazırladıkları Etkinliklerle Geri Dönüşümü Nasıl İlişkilendirdiklerine İlişkin Görüşleri

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	Etkinlik türü	Görüşler
Eğitim Almış	Ö1 +	Sanat Fen	...süreci gözlemlemeleri olayları incelemeleri yani süreçleri çok etkili oluyor. Buna yönelik sınırlandırılmamış sanat etkinlikleri duygu ifadelerinde ve oluşturulan grup etkinliklerinde kalıcı öğrenmeyi destekliyor...
	Ö2+	Sanat Fen Oyun	... çocuklar oyunla yaptıkları şeyleri unutmuyor olması ve daha çok bunu hayatının içine aktarmasıyla alakalı... İklim değişikliği, küresel ısınma konularına ağırlık verdiğim için geri dönüşümü bu alandada sıklıkla kullanıyorum...
	Ö3+	Türkçe Sanat	... çocukların sanat etkinliğinde dokunarak ürünü algılaması daha kolay ve üretkenlik çeşitliliği çok fazla olan etkinlik alanı... etkinlikte kullandığımız geri dönüşüm malzemeleri ile hikayeler oluşturup kelime dağarcığı ve öğrendiği geri dönüşüm malzemelerini sosyal

			hayatta da kullanma becerisi geliştiriyor... biz bu malzemeleri kullandıktan sonra geri dönüşüp olarak fabrikalara gönderip tekrar kullanıp olarak karşımıza çıkacağını drama yoluyla ilişkilendiriyoruz...
	Ö4+	Türkçe dil	... Çocuklarla bu konunun önemi üzerine sohbet ediyoruz. Onların da düşüncelerini dinlemek önemli olduğu için daha çok Türkçe etkinliğiyle katılım sağlıyorum... sınıfımızda yer alan kutunun (geri dönüşüm) ne işe yaradığını, geri dönüşüm ne demek, her şey geri dönüştürülür mü vb sorularla beyin fırtınası tekniğini uygulamayı seviyorum... Fen etkinliğinde deney çalışması yaparak, müzik etkinliğinde çevre ile ilgili şarkılar söyleyerek, drama çalışmasında kendilerini geri dönüştürülen bir kâğıdın hikayesini canlandırmalarını sağlayabiliyorum. Özellikle kodlama, stem çalışmalarıyla çeşitlendirebiliyorum.
	Ö5+	Sanat	... artık materyalleri kullanarak yeni ürünler oluşturuyorlar...
	Ö1-	Türkçe Sanat	... Türkçe dil etkinliklerinde çocukların seviyelerine uygun kaynak bulmada zorlanmıyorum. Sanat etkinliğinde de görsel olarak ifade etmek çocukların ilgisini çekiyor...
	Ö2-	Sanat	...çöpe attıkları sebze, meyve artıklarının geri dönüştürüldüğünde aslında ne kadar faydalı olduğunu görebiliyorlar... ana fikir 'geri dönüşüm' ama bu ifadeyi hiç kullanmadan çocukların bunun ne anlama geldiğini etkinliklerle kavramalarına yardımcı olabiliriz.
Eğitim Almamış	Ö3-	Türkçe Sanat	...Etkinliklerde kullandığım malzemelerin öncesi ve sonrası hakkında konuşarak neye dönüştürdüğümüzün farkında olmalarını sağlıyorum...
	Ö4-	Sanat Fen Drama	...Geri dönüşümün önemini kavratmak... Gerekli olan malzemeleri elimizde olanlarla değerlendirmek... Çocukların yaratıcılıklarını destekleyebilmek için... yapılan deney malzemelerini geri dönüşüm malzemelerinden tercih ederim, böylelikle çocuklar yapılan deneyi günlük hayatla ilişkilendirebiliyorlar... Matematik etkinliklerinde sayma örüntü gibi kavramlarda geri dönüşüm malzemeleri çeşitlilik sağlıyor...
	Ö5-	Türkçe Sanat Fen	... çocukların yaparak yaşayarak öğrenmesi etkileşim açısından daha kalıcılık sağlıyor... Türkçe etkinliklerinde de farklı etkinlikler bulabiliyorum...

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenler, geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde en çok Türkçe ve sanat etkinliğine yer verdiklerini belirtmişlerdir. Buna göre, Türkçe etkinliklerinde geri dönüşümün önemine ilişkin sohbete yer verdiklerini, sanat etkinliklerinde ise geri dönüşüm malzemelerini kullanarak çocukların sanatsal ürünler oluşturmalarına imkân sağlamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

**Tablo 3.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşüme İlişkin En Çok Kullandıkları Kavramların Dağılımı

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	Zıt	Boyut	Şekil	Renk	Zaman	Konum	Duyu
	Ö1 +					Önce- şimdi- sonra		
Eğitim Almış	Ö2+	Kirli- temiz	Büyük- küçük	✓	✓	Öncesi- sonrası		



	Ö3+	Dağınık- düzenli Boş-dolu	Büyük- küçük	
	Ö4+	Eski- yeni		
	Ö5+	Eski- yeni		
	Ö1-	Doğru- yanlış		
	Ö2-		Büyük- küçük-orta	Parlak- mat Kaygan- pütürlü Sivri-küt
Eğitim Almamış	Ö3-		✓	✓
	Ö4-			Altında- üstünde İçinde- dışında Arkasında- önünde
	Ö5-	Doğru- yanlış Güzel- çirkin		Yumuşak- sert

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmenlerin geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde en çok zıt kavramlara (kirli-temiz, dağınık-düzenli, boş-dolu, eski-yeni, doğru yanlış) yer verdikleri görülmektedir. Daha önce çevreye ilişkin eğitim alan okul öncesi öğretmenleri çoğunlukla (%80) (f=4) zıt kavramlara yer verdiklerini belirtmişlerdir. Diğer en sık kullandıklarını belirttikleri kavram boyut kavramı (büyük-küçük-orta) (%60) (f=3) olarak ifade edilmiştir. Şekil ve renk kavramları genel olarak ifade edilmiş, özellikle bir şekil ya da renk belirtilmemiştir. Okul öncesi öğretmenlerden en sık zaman kavramını (önce-şimdi-sonra) (%40) (f=2) kullandığını ifade edenlerin yanı sıra birden çok kavram türünü sık kullandıklarını belirten öğretmenler de yer almaktadır.

**Tablo 4.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşüme Yönelik Hazırladıkları Etkinlerde Kullandıkları Kavramları Tercih Etme Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	Kavram	Görüşler
	Ö1 +	Önce-şimdi-sonra	... düşünme becerilerini desteklemek için diğer kavramlarda kullanılıyor özellikle ileri düzey uygulamalarda ama önce-şimdi- sonra hep kullandığım kavramlardır...
	Ö2+	Renkler Şekiller Kirli-temiz Büyük-küçük	... oyunlaştırdığımız zaman renkleri, boyutları ya da şekilleri ele alarak etkinliğe dahil edebiliyorum... ya da dağınık düzenli de

		Dağınık-düzenli Öncesi-sonrası	<i>çevre kirliliğinin doğaya verdiği zarar öncesi sonrası gibi kavramları öne çıkarabiliyorum...</i>
Eğitim Almış	Ö3+	Renk Boş-dolu Büyük-küçük	<i>... boş dolu kavramında çocuğun yapacağı ya da okulda kullandığı karton kâğıt vb malzemeleri etkinliklerde yeteri kadar kullanıp kullanmadığı, bir resim yapıyorsa sayfa dolu mu boş bıraktı...renk olarak da geri dönüşüp renklerine göre kutulara konuşmaya teşvik ediliyor...pil plastik ve kâğıt olarak evden de malzeme getirip uygun renklerine göre koymaları sağlıyor... büyük küçük kavramları da pili, tabak ve kâğıtlarının büyüklüğü küçüklüğü incelenip...enerji tasarrufunda hangisinin daha kolay işlendiği hakkında sohbet etme fırsatı sunuyor kavramlar...</i>
	Ö4+	Eski-yeni	<i>...eski kullanılmış şeylerin değerlendirilebileceğini, bu bilincin tüketim alışkanlıklarını değiştireceklerini düşünüyorum...</i>
	Ö5+	Eski-yeni	<i>... eski eşyaları kullanarak nasıl yeni ürünler ortaya çıkarabiliriz gibi yönergeleri daha çok kullanıyorum...</i>
Eğitim Almamış	Ö1-	Doğru-yanlış	<i>... çocukların hayatında bulunduğu ortama göre değişmemesi için...</i>
	Ö2-	Parlak-mat Kaygan-pütürlü Sivri-küt Büyük-küçük- orta	<i>... Çocuk zihni ve ufku öyle açık ki bir etkinliği tek bir kavram için şekillendirmek onlara haksızlık olur... Yaş grubuna göre azaltılıp artırılabilir...</i>
	Ö3-	Şekil Boyut Konum (altında-üstünde, İçinde-dışında, arkasında- önünde)	<i>... geri dönüştürülebilir materyalleri kullanarak şekil elde etmek bu kavramları verirken o materyalleri kullanmak daha kolay...</i>
	Ö4-	Sert-yumuşak	<i>... Günlük hayatla ilişkilendirmelerini kolaylaştırıyor...yumuşak kumaş parçası, bir parça zımpara kâğıdı gibi nesnelere oluşturduğumuz panolara dokunarak duyularının gelişimi sağlıyor...</i>
	Ö5-	Doğru-yanlış Güzel-çirkin	<i>... ufak dokunuşlarla hayatımızı kendimiz güzelleştirebiliriz...</i>

Tablo 5 okul öncesi öğretmenlerin geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde kullandıkları kavramları neden tercih ettiklerine ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Daha önce çevre eğitimine ilişkin hizmet içi eğitim almış ya da bir projede yer almış öğretmenler kavramları tercih etme nedenlerini eski ürünlerin yeni ürünlere dönüşüp tüketim alışkanlığını etkilemesi ve çevre duyarlılığı gibi amaçlar belirtmişlerdir. Daha önce bu tür eğitime katılmayan ya da projede yer almayan öğretmenler geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde kullandıkları kavramları tercih etme nedenlerini, günlük hayatla ilişkilendirilebilir olması olarak ifade etmişlerdir.

**Tablo 5.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşüme İlişkin En Çok Zorlandıkları Kavramların Dağılımı

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	Zıt	Boyut	Şekil	Renk	Zaman	Konum	Duyu
Eğitim Almış	Ö1 +	-	-	-	-	-	-	-
	Ö2+					✓		
	Ö3+	Önce-sonra				soyut		
	Ö4+	Öncesi-sonrası						
	Ö5+	-	-	-	-	-	-	-
Eğitim Almamış	Ö1-	Doğru-yanlış						
	Ö2-	Aynı-farklı-benzer						
	Ö3-	Sıcak-soğuk						
	Ö4-					✓		✓
	Ö5-	Kolay-zor						

Tablo 5 incelendiğinde, daha önce çevre ile ilgili bir eğitim almış olan öğretmenlerden %40'ı (f=2) herhangi bir kavramda zorlanmadıklarını belirtirken, başka iki katılımcı *önce-sonra* kavramında zorlandıklarını, bir katılımcı ise *zaman kavramı ve soyut kavramların* verilmesinde zorlandıklarını belirtmiştir. Daha önce çevre ile ilgili herhangi bir eğitim almayan okul öncesi öğretmenlerinin genellikle (%80) (f=4) zıt kavramları vermede zorlandıklarını ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu kavramlar; *doğru-yanlış, aynı-farklı-benzer, sıcak-soğuk ve kolay-zor* dur. Bir katılımcı ise zaman ve duygulara ilişkin kavramları geri dönüşüme ilişkin etkinliklerde kullanmakta zorlandığını belirtmiştir.

**Tablo 6.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşüme Yönelik Hazırladıkları Etkinlere Yönelik Zorlanma Durum/Olaylarına İlişkin Görüşleri

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	Olay/durum	Görüşler
Eğitim Almış	Ö1 +	Alan gezisi	... genelde kırsal kesimde çalışmanın dezavantajını yaşadım okul imkanı ve alan gezisi imkanı olmadığı için temin edilebilir etkinlik türlerini seçmeye çalıştım ama daha ayrıntılı etkinlikler planlamak isterdim...
	Ö2+	Ürün oluşturma	... STEM planı uygularken sonunda ürün oluşturma kısmında çocukların el becerileri olmadığı için zorluk çektiğimiz zamanlar oluyor fakat genel olarak geri dönüşümün amacını kavradıkları için bu kısım çok fazla bizi rahatsız etmiyor...
	Ö3+	Soru-cevap	... Geri dönüşümde zorlandığım olay çocukların geri dönüşümde kullandığımız materyalleri insan ve hayvanları da

Eğitim Almamış	Ö4+	Olayla kurma	ilişki	canlandırabilmesi konusunda soru cevap şeklinde bilgilendirmede ya da olayla ilişki kurmada zorlandım...
	Ö5+	Veli desteği		... Çocukların yaşamlarında alışkanlık haline getirmelerinde velilerin de bu konuda destekleyici olmaları bizleri zorluyor. Bir başka husus da geri dönüştürülecek malzemenin gruplanarak ilgili kutusuna iletilmesinde çocukların yönlendirilmesi zorluyor...
	Ö1-	İlgili	yerleri somut görebilme, gözlem yapabilme	... Geri dönüşüm ile ilgi yerleri gözlemleyebilmek için somut olarak görebilme imkânı sunamamak...
	Ö2-	Ezbercilik		... Geri dönüşüm ile ilgili oyun kartlarını tanıttım. Uygun çöp kutularına bu nesnelere atacağız, dedim. Örneğin, cam şişe görseli Cam_kutusuna; makas, teneke kutular Metal kutusuna gibi. Çocuklar birçok kez nesnelere farklı kutulara atıldılar. Bunun sebebi, elindeki kartlardaki nesnelere hepsinin çöp kutularının üstünde görünmemesi olabilir. Örneğin Organik yazan kutuda bir marul yaprağı ve bir kabak var ama balık kulçığı yok. Çocuklar ezberci gitmiş olabilir. Bu etkinlik süreci bu açıdan beni zorlamıştı...
	Ö3-			... Kendi hazırladığım etkinlikte zorlanmıyorum çünkü kendimi zorlayacak bir etkinlik hazırlamıyorum. Çocuklardan gelebilecek sorulara da hazırlıklı gidiyorum...
	Ö4-	Malzeme ihtiyacı		... Malzemeleri çocuk sayısına bulmak zor olabiliyor. Geri dönüşüm etkinlikleri göze hoş görünmesi için hazır kartasiye malzemeleri kullanıyoruz bu da amacımızın dışına çıkıyor...
Ö5-	Çocukların tüketim odaklı olması		... Çocukların bir şeyleri üretmek yerine tüketme odaklı olmasıyla zorlanıyorum...	

Tablo 6’da okul öncesi öğretmenlerin geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde zorlandıkları durumlara ilişkin ifadelerine yer verilmiştir. Buna göre, daha önce çevre eğitimi kapsamında bir eğitim almış ya da projeye katılmış olan öğretmenler aile eğitimi ve veli desteğini sağlamada zorlandıklarını belirtmişlerdir. Herhangi bir eğitim almayan okul öncesi öğretmenler ise, çocuk sayısına malzeme bulmada, genel olarak çocukların tüketim zihniyetinde olmasından, geri dönüşümü somut olarak çocukların göremediği için ifadede zorlandıklarını belirtmişlerdir.

**Tablo 7.** Okul Öncesi Öğretmenlerinin Geri Dönüşüme Yönelik Hazırladıkları Etkinliklerde Bütünleştirilmiş Etkinlikleri Kullanma Durumları

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	Oyun	Sanat	Fen	Türkçe	Müzik	Drama	Okuma Yazmaya Hazırlık	Matematik
Eğitim Almış	Ö1	✓	✓	✓	✓	✓			
	Ö2	✓	✓	✓	✓				
	Ö3			✓		✓			
	Ö4	✓	✓			✓	✓	✓	
	Ö5			✓		✓			
Eğitim Almamış	Ö1-		✓	✓	✓				
	Ö2-	✓					✓		
	Ö3-	✓	✓			✓	✓		

Ö4-		✓		✓		✓		✓
Ö5-	✓	✓	✓	✓		✓		✓

Tablo 7’de okul öncesi öğretmenlerin geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde bütünleştirilmiş etkinlik kullanma durumları incelendiğinde, en sık kullanılan etkinlik türünün sanat (f=9), fen (f=9) ve Türkçe (f=9) etkinlikleri olduğu görülmektedir. Daha önce çevre eğitimine ilişkin herhangi bir eğitim almış olan öğretmenlerin tamamı (%100) sanat ve Türkçe etkinliklerini bütünleştirilmiş etkinlik kapsamında kullandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca sırasıyla oyun (f=6), fen (f=4), müzik (f=3) ve drama (f=3) son olarak da birer katılımcı okuma yazmaya hazırlık çalışmaları ve matematik etkinliğini bütünleştirdiğini belirtmiştir.

**Tablo 8.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşüme Yönelik Hazırladıkları Etkinliklerde Bütünleştirilmiş Etkinlikleri Kullanma Durumlarına İlişkin Görüşleri

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	Bütünleşen Etkinlik türü	Görüşler
Eğitim Almış	Ö1 +	Oyun- müzik, Türkçe, Oyun, Fen- Sanat, Sanat Dil, Sanat oyun	<i>... evet kullanabiliyorum... oyun- müzik, Türkçe- oyun, fen- sanat, sanat dil, sanat oyun...Mesela geri dönüşümle ilgili Türkçe etkinliği yaptıktan sonra karakterlerden oyun tasarlayıp eğlenerek öğrenmeyi pekiştirmek, gözlemlerinden sonra algılayışlarını yansıtabilmeleri güzel oluyor...</i>
	Ö2+	Türkçe Sanat Oyun Fen doğa	<i>... Genel olarak bütünleştirilmiş etkinlikler kullanıyorum... Oyun etkinliği, fen doğa etkinliği, sanat etkinliği, Türkçe etkinlikleri hepsini birbiriyle bütünleştirip kullanabiliyorum...</i>
	Ö3+	Türkçe Sanat	<i>... Kullanıyorum... En sık da drama, Türkçe ve sanat etkinliğinde bütünleştirici seklinde planlıyorum.</i>
	Ö4+	Türkçe Sanat Oyun Drama Okuma yazmaya hazırlık çalışmaları	<i>... Bütünleştirilmiş etkinlik uyguluyorum. Özellikle Türkçe etkinliğinde okuduğum bir geri dönüşüm hikayesinden sonra sınıfın dinamiğine göre sanat etkinliği, oyun, drama, okuma yazmaya hazırlık çalışmaları etkinliklerini çoğunlukla kullanıyorum...</i>
	Ö5+	Türkçe Sanat	<i>...Artık materyallere kukla hazırlayıp hikaye oluşturma etkinliği yapıyoruz Türkçe dil etkinliği ...</i>
Eğitim Almamış	Ö1-	Türkçe Sanat Fen	<i>... Bütünleştirilmiş etkinlik olarak Türkçe- sanat etkinliği ve fen etkinliği kullanıyorum...</i>
	Ö2-	Müzik Oyun	<i>... Evet, geri dönüşüm etkinliklerinde bütünleştirilmiş etkinlik kullanabiliyorum... Özellikle tercih ettiğim müzik ve oyun oluyor...</i>
	Ö3-	Türkçe Sanat Oyun Müzik	<i>... Evet, bütünleştirilmiş etkinlikleri kullanıyorum...Genelde Türkçe etkinliği ile sanat etkinliğini birleştiriyorum, bazen oyun ve müzik etkinliğini de etkinliğin içeriğine göre kattığım oluyor...</i>
	Ö4-	Matematik- sanat Drama Türkçe	<i>...Matematik etkinlikleriyle sanat etkinliklerini bütünleştirip geri dönüşüm malzemelerinden çocuklar için toplama çıkarma materyalleri düzenleyebiliyoruz.</i>

Ö5-	Türkçe Sanat Oyun Drama Fen doğa	<i>Türkçe ve drama etkinliklerinde kullanıyorum. Drama etkinliklerinde çocuklara geri dönüşüm malzemelerinden kostümler hazırlıyorum çocuklar severek katılım gösteriyorlar...</i>  <i>...Türkçe, oyun, drama, fen, sanat etkinliği gün içinde farklılıklar olsa da bu alanları 2'şerli 3'erli bazen tam gün şeklinde bütünleştirip kullanmayı seviyorum...</i>
-----	--	---

Tablo 8 incelendiğinde, araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin, geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde, müfredatta yer alan etkinliklerin tümünün farklı kombinasyonlarla bütünleştirdiklerini belirttikleri tespit edilmiştir.

Tablo 9. Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşüme Yönelik Hazırladıkları Etkinliklerde Kullanmayı Tercih Ettikleri Materyalleri Belirleme Şekilleri ve En Sık Kullandıkları Materyallere İlişkin Görüşleri

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	Materyal	Belirleme Şekli
Eğitim Almış	Ö1 +	Kolay taşınan, güvenli	<i>... öncelikle çalıştığım kurum imkanları gereği kolay temin edilen ve kolay taşınan malzemeler tercihim ama temizlik ve güvenli kullanımının olması da önemli benim için...</i>
	Ö2+	Rulo, plastik, metal kapak, plastik şişe, süt kutusu, poşet	<i>... Hazırladığımız proje ya da plana göre materyali belirliyorum. Mesela okulumuzda her ay gerçekleştirdiğimiz toplu olarak geri dönüşüm etkinliğinde her ay bir materyal belirledik sene başında ve her ay tüm okul o materyali üç hafta boyunca topluyor... Ve toplandıktan sonra bu ürünlerle büyük bir ürün ortaya çıkarıp okul olarak sergiliyoruz... Planlar içerisinde de konuya göre materyal belirliyoruz. Sınıf içinde yapılan etkinliklerin artıklarını geri dönüşüm kutularında biriktiriyoruz.</i>
	Ö3+	Kâğıt, düğme, kutu, kavanoz kapakları, rulo	<i>... Etkinliği plan içerisindeki kavram ve belirli gün ve haftalara göre planlıyorum...</i>
	Ö4+	Renkli kâğıt, plastik şişe vb.	<i>... Özellikle hikaye kitabı, dijital oyun, sanat etkinliği için geri dönüştürülebilen bir materyal kullanmaya çalışıyorum...Dijital oyun ve görsellere etkinliklerimde mutlaka yer vermeye çalışırım...Etkinliğimin çeşidi materyal belirlememde etkili oluyor.</i>
	Ö5+	Tuvalet kâğıdı ruloları, Şişe kapakları, yemiş kabukları	<i>...kolay ulaşılabilen malzemeler tercih etmeye çalışıyorum...</i>
	Ö1-	İlgi çekici	<i>... Çocukların ilgisini çekebilecek özellikte olmasına vermek istediğim konuyu tam olarak ifade edebilmesine ve gerçeğe uygun olmasına dikkat ediyorum...</i>
Ö2-	Atık	<i>... Materyal belirlerken çocukların doğada atık olarak karşılmasına çıkan nesnelere seçmeye özen gösteriyorum.... Benim için evde kullanılan bir çöp poşeti ile yapılan sanat etkinliği geri dönüşüm etkinliği değildir....</i>	
Ö3-	Karton,		

Eğitim Almamış	Tuvalet kâğıdı rulosu, Metal atık, Peynir kutusu	... Planlamama baktığımda bu konuyu neyle anlattıysam daha etkili olur diye düşündüğümde o an aklıma gelenlerle gözüme çarpan bir şeyler zihnimde birleşince bir materyal fikri oluşuyor kafamda...
Ö4-	Şişe Kapaklar Köpük tabaklar Köpük bardaklar CD	... Çocuklar için tehlike oluşturmayacak (keskin kenarı olmayan, yutabilecekleri kadar küçük olmayan) kullanıma kolay malzemeleri tercih ederim...
Ö5-	Çok çeşitli	...Daha çok çevremize ve kendimize faydalı üretebileceğimiz şeylerin kullanılabilirliğini ön planda tutmaya çalışıyorum bazen de çocukların ilgi alanlarına yönelik geri dönüştürmeye seçiyorum...

Tablo 9’da okul öncesi öğretmenlerin geri dönüşüm etkinliklerinde kullandıkları malzemeleri belirleme şekilleri ve bu malzemelere ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Buna göre daha önce herhangi bir çevre eğitimi almış veya da projede yer almış öğretmenlerin daha çok kolay taşınabilir ve kolay ulaşılabilir malzemeleri tercih ettikleri, ayrıca bu malzemelerin hijyeni konusuna da dikkat ettiklerini ifade ettikleri belirlenmiştir. Daha önce çevre eğitimine ilişkin bir eğitim almamış ya da projeye katılmamış olan öğretmenler, malzeme seçiminde benzer şekilde tehlikeli olmayan, kolay kullanılan malzemelerin yanı sıra doğal malzemelerin de tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

**Tablo 10.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşüme Yönelik Hazırladıkları Etkinliklerde Kullanmayı Tercih Ettikleri Yöntem ve Teknikler

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Deney	Sanat projesi	Eğitici film/video	Drama	Kitap okuma/dijital öykü	Gözlem	Oyun	Gezi
Eğitim almış	Ö1					✓		
	Ö2						✓	
	Ö3	✓	✓	✓	✓			
	Ö4			✓	✓		✓	
	Ö5				✓			
Eğitim almamış	Ö1-	✓	✓		✓			
	Ö2-		✓		✓		✓	
	Ö3-	✓						
	Ö4-	✓						
	Ö5-	✓			✓			✓

Tablo 10 incelendiğinde, öğretmenler geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde en sık dijital öykü/ kitap okuma (f=6) yönteminin kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu öğretmenlerden yarısı (f=3) daha önce bir çevre eğitimi almış diğer yarısı (f=3) ise almamıştır. Daha sonra sırasıyla en sık kullanılan yöntem deney (f=4) ve oyun (f=3) olarak belirtilmiştir. Deney yöntemini kullanan öğretmenlerin tümü daha önce bir çevre eğitimi almamıştır. En sık kullandığı yöntemlerden birinin oyun olduğunu belirten öğretmenlerden ikisi daha önce çevre eğitimi almıştır. Drama yöntemini kullandığını sadece daha önce çevre eğitimi almış olan iki öğretmen belirtmiştir. Benzer şekilde gözlem yöntemini kullandığını sadece daha önce çevre eğitimi almış olan bir öğretmen belirtmiştir. Sonuç olarak daha

önce çevre eğitimi almış olan öğretmenlerin hiç birisi *deney* ve *gezi* yöntem ve tekniğini kullandığını ifade etmemiştir. Bunun yanı sıra daha önce çevreye ilişkin bir eğitim almamış öğretmenlerden yöntem ve teknik olarak *drama* ve *gözlemi* belirten olmamıştır.

**Tablo 11.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşüme Yönelik Hazırladıkları Etkinliklerde Kullanmayı

	Öğretmen	Yöntem/teknik	Görüşler
Eğitim Almış	Ö1	Gözlem	...bilimsel süreçler problem tespiti, veri toplama, geçici çözüm önerileri sunma, tahmin yapma, gözlem yapma ve deneyimleme aşamaları...
	Ö2	Oyun	...içerisinde oyunlaştırarak etkinliklerimi gerçekleştiriyorum. Belli bir teknik kullanmıyorum...
	Ö3	Sanat, video, drama, hikaye	...drama canlandırma, sanat projesi, hikaye, video izleme...
	Ö4	Hikaye, oyun, drama	...kitap okuma, hareketli oyun, drama...
	Ö5	Hikaye	...proje çalışması, hikaye oluşturma...
Eğitim Almamış	Ö1-	Deney, hikaye, video	...deney, kitap okuma ve eğitici filmler...
	Ö2-	Dijital öykü, oyun, sanat	...dijital öykü, oyun oynama, serbest zaman etkinliği...
	Ö3-	Deney	Deney
	Ö4-	Deney	Deney
	Ö5-	Hikaye, deney, gezi	Kitap okuma, deney, doğa gezisi

Okul öncesi öğretmenlerin geri dönüşüme yönelik hazırladıkları etkinliklerde kullandıkları yöntem ve tekniklerin yer aldığı tablo incelendiğinde, daha önce çevreye ilişkin bir eğitim almış ya da proje sürecine dahil olmuş olan okul öncesi öğretmenlerin hikaye, drama ve oyun etkinlikleri, bu eğitim sürecinde yer ya da projede yer almamış öğretmenlerin ise deney ağırlıklı yöntemlere yer verdiklerini ifa ettikleri belirlenmiştir.

**Tablo 12.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşüm Etkinliklerinde En Çok Zorlandıkları ve Kolay Çalıştıkları Yaş Grubuna İlişkin Görüşleri

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	Çalıştım	Çalışmadım
Eğitim Almış	Ö1	✓	
	Ö2	✓	
	Ö3	✓	
	Ö4	✓	
	Ö5	✓	
Eğitim Almamış	Ö1-	✓	
	Ö2-		✓
	Ö3-		✓
	Ö4-	✓	
	Ö5-		✓



Tablo 12 incelendiğinde; on okul öncesi öğretmenden üçünün daha önce farklı yaş grubunda çalışmadıkları görülmektedir. Bu öğretmenlerin tümü daha önce herhangi bir çevre eğitimi almamış olan grupta yer almaktadır.

**Tablo 13.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşüme İlişkin Etkinliklerini Uygulamada Çocukların Yaş Düzeyine Göre Zorlanma Durumları

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	En zor (Yaş)			En kolay (Yaş)		
		3	4	5-6	3	4	5-6
Eğitim Almış	Ö1				✓	✓	✓
	Ö2					✓	✓
	Ö3	✓					✓
	Ö4				✓		
	Ö5						✓
Eğitim Almamış	Ö1-	✓					✓
	Ö2-	-	-	-	-	-	-
	Ö3-	-	-	-	-	-	-
	Ö4-	✓	✓				✓
	Ö5-	-	-	-	-	-	-

Tablo 13 incelendiğinde, daha önce çeşitli yaş gruplarında çalışan okul öncesi sekiz öğretmenin geri dönüşüme ilişkin etkinlik uygulamada en çok 3 yaş grubunda (n=3) zorlandıklarını belirttikleri görülmektedir. Buna karşın okul öncesi öğretmenlerin (n=6) en kolay geri dönüşüm etkinliği yaptığı grubu 5-6 yaş olarak ifade ettikleri görülmektedir.

**Tablo 14.** Okul Öncesi Öğretmenlerin Geri Dönüşüme İlişkin Etkinliklerini Uygulamada Çocukların Yaş Düzeyine Göre Zorlanma Durumlarına İlişkin Görüşleri

Çevre Eğitim Almış Olma Durumu	Öğretmen	Görüşler
Eğitim Almış	Ö1 +	... Tabiki 3 yaş, hayal dünyalarından bahsetmeleri bitmez, süreci fark etti mi dersin, birkaç gün ya da birkaç hafta sonra süreci öğrendiğini görürsün...Rahat çalışılan büyük yaş ama o yaş grubunda şu zorluk var çevre tarafından beğenilme arzusu, özgür düşünce ifadelerine ket vuruyor... Sınıf sistemi oturunca aslına bakarsanız hepsi kolay...
	Ö2+	...4 ve 5 yaş grubunda çalıştım. Geri dönüşüm toplama veya etkinlikler içine dahil olma konusunda iki yaş grubunda da zorlanmadım. Fakat STEM projeleri kapsamında ürün oluşturma kısmında küçük yaş grubunun el becerilerinin kısıtlı olmasından dolayı sadece o kısımda biraz zorlandım. Ama kavramaları ve uygulamaya geçirmeleri konusunda oldukça başarılıydık...
	Ö3+	... Farklı yaş gruplarında çalıştım. 3 yaş grubunda zorlandım. En çok 5 yaş grubunda rahat uyguladım...
	Ö4+	... Anaokulunda 3-4-5 yaş gruplarıyla çalıştım. Öğrenme açısından en kolay bence 6 yaş grubu ama kalıcı öğrenme açısından 3 yaş grubu daha etkili.6 yaşta çocuklar çevrelerinden duyduğu bilgileri öğreniyorlar ama alışkanlık kazanma konusunda davranış geliştirilmeyince hayatlarında kalıcılık açısından zor oluyor... Ama 3 yaş grubundakiler her şeyi ilk öğretmenlerinden aileden öğreniyor... Eğer öğrendiklerini

		<i>davranış yoluyla destekleyici en azından okul yaşantıları olursa öğrenmede kalıcılık sağlanmış oluyor. O yüzden ben 3 yaş diyorum.</i>
	Ö5+	<i>... Yaş grubu büyüdükçe artık materyalleri etkinliklerinde kullanmak daha kolay oluyor 6 yaş grubu en verimli olduğum grup...</i>
	Ö1-	<i>... farklı yaş grupları ile çalıştım. En zor 3 yaş grubu ile en rahat 5 yaş grubu ile uygulayabildim...</i>
	Ö2-	<i>...Enerjilerini doğru yönlendirdiğinizde 60-72 aylık çocuklar araştırma, merak, keşfetme, deneme-yanılma, uyarılma gibi becerilerde oldukça iyi düzeydeler.</i>
Eğitim	Ö3-	<i>Farklı yaş gruplarında çalışmadım</i>
Almamış	Ö4-	<i>...Farklı yaş gruplarıyla çalıştım. Geri dönüşüm etkinliklerinde 3-4 yaş grubu öğrencilerle hedeflere ulaşmakta zorlanıyorum... 5-6 yaş ilkökula hazırlık grubu ise bu konuda en rahat çalıştığım grup olmuştur...</i>
	Ö5-	<i>Farklı yaş grupları ile çalışma imkânım olmadı.</i>

### Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçları incelendiğinde, okul öncesi öğretmenleri geri dönüşüm temasını en fazla sanat etkinliğinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Daha önce hizmet içi eğitim ya da proje kapsamında herhangi bir eğitim almış olan öğretmenlerin %80'i, eğitim almamış olanların tamamı geri dönüşüm temalı etkinliklerde en sık sanat etkinliğini kullandıklarını belirtmişlerdir. Sonrasında sırasıyla Türkçe etkinliği ve fen etkinliği yer almaktadır. Öğretmenler artık malzemeleri kullanarak sanat ürünlerinin oluşmasıyla yeniden kullanımına dair etkinliklerin planlanması ve dil etkinliklerinde hikâye oluşturmak amacıyla geri dönüşümle etkinlikleri ilişkilendirdiklerini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenleri geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde en sık sanat ve Türkçe etkinliklerini bütünleştirdiklerini belirtmişlerdir. Daha önce çevreye ilişkin eğitim alan öğretmenlerin tamamı, eğitim almayan öğretmenlerin %80'i bu iki etkinliği en sık kullandıkları etkinlik olarak belirtmişlerdir. Her iki öğretmen grubunda da en sık kullanılan etkinlik türünün sanat etkinliği olarak ifade edilmesinin sebebi, geri dönüşümün somutlaştırılmasında sanat etkinliğinin uygulama kolaylığı şeklinde açıklanabilir.

Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenleri geri dönüşüm temalı etkinliklerde en sık kullandıkları kavramı zıt kavramlar olarak ifade etmişlerdir. Zıt kavramların (Kirli- temiz, dağınık-düzenli, boş-dolu, eski-yeni, doğru yanlış, güzel çirkin) ardından en sık kullanılan kavramlar boyut kategorisinde yer alan büyük küçük kavramı olarak belirtilmiştir. Öğretmenler geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde zıt kavramlarından en çok önce-sonra, doğru-yanlış, aynı-farklı-benzer, sıcak-soğuk ve kolay-zor kavramlarını kullanmada zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Daha önce çevreye ilişkin bir eğitim almamış ya da hizmet içi eğitime katılmamış olan öğretmenlerin %80'i zıt kavramlarda zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler geri dönüşüme ilişkin etkinliklerde en çok alan gezisi, ürün oluşturma, soru-cevap, olayla ilişki kurma, veli desteği, gözlem yapabilme, ezbercilik, malzeme ihtiyacı ve çocukların tüketim odaklı olmasından kaynaklı olarak zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir. Çevreye karşı olumlu tutum ve ilginin gelişmesi çevreyle kurulan bağdan etkilenmektedir (DiFabio ve

Kenny, 2021: 1095). Araştırmada yer alan öğretmenlerin geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde en çok zorlandıkları durumlardan biri alan gezileri olarak ifade edilmiştir. Bu durumda çevre bağının kurulması amacıyla okuldaki eğitimde doğayla bir araya gelinememesi okul öncesi çocukların çevreye karşı olumlu tutum ve ilgi geliştirmelerini zorlaştıracaktır. Debrah ve arkadaşları (2021: 6) örgün eğitim yoluyla katı atık yönetimi konusunda farklılıkların artırılması amacıyla yaptıkları çalışmada, katı atık yönetimi konusunda eğitimcilerin yüksek farkındalığa sahip olmalarına karşın, uygulamaya yönelik olarak uygulamalı eğitim eksiklerinin olduğunu belirtmişlerdir. Ahmad ve arkadaşlarının (2015: 284) ve Tatlonghari ile Jamias (2010: 35) çalışmaları bunu destekler niteliktedir. Çocuklar çevresel bilgi ve tutumlarda aileleri, öğretmenleri, okulun müfredatı ve çevre ile ilgili bilgiler sayesinde yüksek düzeyde anlayış ve olumlu tutum geliştirebilmektedirler (Sultana, Hossen ve Khatun, 2017: 41). Bu bilgiler ışığında öğretmenlerin geri dönüşüme ilişkin etkinliklerde aile katılımında zorlanmaları çocukların geri dönüşümü okul dışındaki hayatlarına genellemede zorlanabilecekleri sonucunu doğurabilir. Okul öncesi çocukların geri dönüşüm malzemelerini ayrıştırması gibi basit bir işlemde dahi aile desteğine ihtiyaç duyacak oldukları düşünüldüğünde, bu durum çocukların okulda geri dönüşüme ilişkin öğrendikleri bilgileri günlük hayatta kullanamayacakları yani hayata geçiremeyecekleri gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır.

Araştırmadaki her iki grupta yer alan öğretmenler geri dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde materyal olarak en sık plastik şişe, kağıt ruloları, şişe kapakları gibi kolay ulaşılabilir ürünleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Buil ve arkadaşları (2019: 6393), yaptıkları çalışmada öğretmenlerin geri dönüşüm malzemesinden (şişe kapağı) en sık kolye yapımını tercih ettiklerini tespit etmiştir. Artık materyallerle sanat eğitimi kapsamında değerlendirilebilecek bu sonuç araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Milli eğitime bağlı resmi anaokullarında görev yapmakta olan öğretmenlerle yapılan çalışmada farklı sosyo-ekonomik düzeydeki çocuk profilinin yer alması öğretmenlerin günlük hayatta kolay ulaşılabilen ve çocukların sık karşılaştıkları materyalleri tercih etmelerine sebep olmuş olabilir. Ayrıca, çocukların günlük hayatta bu malzemelerle sık karşılaşmaları geri dönüşüm için gündelik hayat farkındalıklarını arttırmada da etkili olabilir.

Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenleri en sık kitap okuma/dijital öykü ve deney yöntemini kullanarak geri dönüşüme ilişkin etkinlik hazırladıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin çevre eğitimi ve sürdürülebilirlikte oynadığı önemli roller düşünüldüğünde (Ferreira, Ryan ve Tilbury, 2007: 225, Nousheen, Zai, Say, Wasseem ve Khan, 2020: 119537), bu durumun öğretmenlerin müfredat için hazırladıkları etkinlikleri ve kullanılan yöntem ve teknikleri de etkilemektedir. Musthofiyah ve Lailiyah'a (2015: 355) göre çevre sorunları, çevre üzerinde olumlu etki yaratabilecek müfredatlar geliştirilerek çözülebilir. Çocukların ve öğrencilerin çevre sorunlarına karşı aktif katılım gösterdikleri eğitim programlarının geri dönüşüm gibi alanlarda olumlu tutum ve farkındalık sergilemelerini olanak sağlamaktadır (Buil, Roger-Loppacher ve Tintoré; 2019: 6393; Nousheen, Zai, Say, Wasseem ve Khan, 2020: 119537). Tüm bu bilgiler ışığında araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun geri

dönüşüme ilişkin hazırladıkları etkinliklerde etkin olmayan dijital öykü/ kitap okuma yöntemini seçmelerinin, çocukların pasif izleyici konumunda kalmaları sebebiyle etkin olmadıkları sonucuna ulaşılabilir. Bu durum sürdürülebilirlik konusunda yer alan geri dönüşüm faaliyetlerini içeren eğitimlerin planlanması için öğretmen yetiştirme programlarına önemli sorumluluklar yüklemektedir (Aznar Minguet, Martinez- Agut, Palacios, Pinero ve Ull, 2011: 145; Martinez- Agut, Ull ve Minguet, 2014: 1173). Sürdürülebilir bir çevre eğitiminin sürekliliğinin sağlanmasında, eğitim müfredatında yer alan eksikliklerin belirlenmesi başlangıç aşaması olarak düşünülebilir (Martinez- Agut, Ull ve Minguet, 2014: 1173).

Daha önce çevreye ilişkin bir eğitim almış ya da projeye katılmış öğretmenlerin tamamı, daha önce farklı yaş grubundan çocuklarla çalışmışken, eğitim almamış öğretmenlerin sadece iki tanesi daha önce farklı yaş grubundan çocuklarla çalışmıştır. Daha önce farklı yaş grubunda çocuklarla çalışmış olan öğretmenlerin tamamı 5-6 yaş grubunu, geri dönüşüme ilişkin etkinlikleri uygulaması en kolay yaş grubu olarak belirtmiştir. Öğretmenler geri dönüşüme ilişkin etkinlikleri uygulamada en çok zorlandıkları yaş olarak 3 yaşı belirtmiş olmalarına karşın, alinyazında bu yaş grubuyla yapılan geri dönüşüm ve sürdürülebilirlik eğitiminin renk öğretiminde kolaylık sağladığına ilişkin uygulama örnekleri yer almaktadır (Buil, Roger-Loppacher ve Tintoré, 2019: 6393).

Çevre bilincinin eksik olması, öğretmenlerin sürdürülebilirliğe yönelik tutum değişikliğini teşvik etmek için uygulama eksikliklerine neden olmaktadır. Bu durum çevre bilgisinin küresel çevre sürdürülebilirliğin anahtarı olduğunun göstergesidir. Bu nedenle öğretmenlerin iyi bir çevresel bilgiyle donatılmaları öğrencilerinin çevre bilgilerinin de gelişmesini sağlayacaktır (Debrah, Vidal ve Dinis, 2021: 6). Çevre bilgisi ile çevresel tutum arasında genellikle olumlu bir ilişki olmasına karşın (Faize ve Akhtar, 2020: 119928), davranış değişikliği her zaman tutum değişikliğini etkilememektedir (Itzhakov, Uziel ve Wood, 2018: 1). Bu çalışmada katılımcı olan öğretmenlerin daha önce hizmet içi eğitim ya da proje kapsamında çevre konusunda eğitim alanları ve almayanları arasında farklı bilgi seviyelerinin yer alması geri dönüşüme yönelik farklı tutumlar geliştirmelerine etki etmiş olmasına karşın, eğitim planları hazırlarken tercih ettikleri etkinlik türlerine ve kavramlarına etki etmediği ve aralarında çok çeşitlenmediği görülmektedir. Bu sonuç doğrultusunda öğretmenlere verilen hizmet içi eğitimlerde bilgidan ziyade uygulamayı kolaylaştırmaya yönelik içerik düzenlemesi yapılabilir. Bu çalışmada daha önce çevre eğitimine ilişkin bir eğitim almış ya da projeye katılmış olan okul öncesi öğretmenlerle, böyle bir eğitime dahil olmamış olan okul öncesi öğretmenlerinin geri dönüşüme ilişkin görüşlerinin farkı incelenmeye çalışılmıştır. Başka çalışmalarda bu farkın belirlenmesi amacıyla okul öncesi öğretmenlerinin yıl içinde geri dönüşüme yönelik uyguladıkları etkinliklerin doküman incelemesi yapılarak etkinlikler değerlendirilebilir.

#### Kaynaklar

Ahmad, J., Noor, S. M., and Ismail, N. (2015). Investigating students' environmental knowledge, attitude, practice and communication. *Asian Social Science*, 11(16), 284.

- Agut, M. P. M., Ull, M. A., and Minguet, P. A. (2014). Education for sustainable development in early childhood education in Spain. Evolution, trends and proposals. *European Early Childhood Education Research Journal*, 22(2), 213-228.
- Akbayrak, N., ve Turaşlı, N. K. (2017). Oyun temelli çevre etkinliklerinin okul öncesi çocukların çevresel farkındalıklarına etkisinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 239-258.
- Armağan, B., Demir, İ., Demir, Ö. ve Gök, N. (2006). Katı atıkların ekonomide değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Odası*, Yayın No: 2006-23.
- Aznar Minguet, P., Martinez-Agut, M. P., Palacios, B., Pintero, A., and Ull, M. A. (2011). Introducing sustainability into university curricula: an indicator and baseline survey of the views of university teachers at the University of Valencia. *Environmental Education Research*, 17(2), 145-166.
- Bilgili, M.S., (2006). Katı atık düzenli depo sahalarında atıkların aerobik ve anaerobik ayrışması üzerine sızıntı suyu geri devrinin etkileri (Yayınlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Buil, P., Roger-Loppacher, O., and Tintoré, M. (2019). Creating the habit of recycling in early childhood: a sustainable practice in Spain. *Sustainability*, 11(22), 6393.
- Büyüksaatçı, S., Küçükdeniz, T., ve Esnaf, Ş. (2008). Geri dönüşüm tesislerinin yerinin gustafson-kessel algoritması-konveks programlama melez modeli tabanlı simülasyon ile belirlenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7(13), 1-20.
- Connor, O. (1989). Uneven and combined development and ecological crisis: A Theoretical introduction. *Race and Class*. 30 (3):1-11.
- Creswell, J., W. (2013). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* [Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches]. Translated by SB Demir. Eğiten Kitap.
- Çelik, Z. (2011). İlköğretim müfredatında ambalaj atıklarının geri dönüşümü eğitiminin yeri ve ilköğretim kurumlarındaki geri dönüşüm uygulamalarının araştırılması (İstanbul il örneği) (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Debrah, J. K., Vidal, D. G., and Dinis, M. A. P. (2021). Raising awareness on solid waste management through formal education for sustainability: A developing countries evidence review. *Recycling*, 6(1), 6. <https://doi.org/10.3390/recycling6010006>
- Dinler, H., Simsar A. ve Doğan, Y. (2020). Okul öncesi öğretmen adaylarının geri dönüşüme yönelik düşüncelerinin incelenmesi. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*. 3(5), 1-11.
- Erdaş-Kartal, E. ve Ada, E. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarının gözünden geri dönüşüm. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 33(3).778-801.
- Di Fabio, A., and Kenny, M. E. (2021). Connectedness to nature, personality traits and empathy from a sustainability perspective. *Current Psychology*, 40(3), 1095-1106.
- Faize, F. A., and Akhtar, M. (2020). Addressing environmental knowledge and environmental attitude in undergraduate students through scientific argumentation. *Journal of Cleaner Production*, 252, 119928.
- Ferreira, J. A., Ryan, L., & Tilbury, D. (2007). Mainstreaming education for sustainable development in initial teacher education in Australia: A review of existing professional development models. *Journal of Education for Teaching*, 33(2), 225-239.
- Fien, J. (2002). Advancing sustainability in higher education: issues and opportunities for research. *Higher Education Policy*, 15(2), 143-152.

- Galarpe, V. R. K. R., and Heyasa, B. B. L. (2017). Solid waste management response of selected public secondary school science teachers. *International journal of advanced and applied sciences*, 4(7), 110-115.
- Grodzińska-Jurczak, M., Stępska, A., Nieszporek, K., and Bryda, G. (2006). Perception of environmental problems among pre-school children in Poland. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 15(1), 62-76.
- Güler, N. (2008). *Kentleşme sürecinde katı atık yönetimi ve Kocaeli örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Güzelyurt, T., ve Özkan, Ö. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönemde çevre eğitimine ilişkin görüşleri: durum çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 13(11), 651- 668.
- Ifegbesan, A. (2011). Waste management awareness, knowledge, and practices of secondary school teachers in Ogun state, Nigeria—implications for teacher education. *The Journal of Solid Waste Technology and Management*, 37(3), 221-234.
- Itzhakov, G., Uziel, L., and Wood, W. (2018). When attitudes and habits don't correspond: Self-control depletion increases persuasion but not behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 75, 1-10.
- Kabapınar, F. (2003). Kavram yanlışlarının ölçülmesinde kullanılabilir bir ölçeğin bilgi-kavrama düzeyini ölçmeyi amaçlayan ölçekten farklılıkları [The differences between misconception assessment scale and knowledge-comprehension level indicator]. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* [Educational Administration in Theory & Practice], 35:398–417. Available at <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/108430>. Accessed 10 November 2021.
- Kaçtıoğlu, S. ve Şengül, Ü. (2010). Erzurum kenti ambalaj atıklarının geri dönüşümü için tersine lojistik ağı tasarımı ve bir karma tam sayılı programlama modeli. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24, (1), 89-112.
- Kahriman-Öztürk, D. (2010). *Preschool children's attitudes towards selected environmental issues (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi)*. Orta doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Karatekin, K. (2013). Öğretmen adayları için katı atık ve geri dönüşüme yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (10), 71-90.
- Kranert, M., Kusch, S., Huang, J., and Fischer, K. (2012). *Anaerobic digestion of waste*. In *Waste to Energy* (pp. 107-135). Springer.
- Martínez-Borreguero, G., Maestre-Jiménez, J., Mateos-Núñez, M., and Naranjo-Correa, F. L. (2019). Knowledge analysis of the prospective secondary school teacher on a key concept in sustainability: Waste. *Sustainability*, 11(4), 1173.
- Musthofiyah, U., and Lailiyah, M. (2015). A critical review of environmental education empirical research in Indonesia. *Proceedings of the ICERD*, 351-357.
- Nazlıoğlu, M. D. (1991). *Çevre eğitiminin önemi, çevre üzerine*, Ankara: Çevre Vakfı Yayını.
- Nikolaeva, S. (2008). The ecological education of pre-school children. *Russian Education & Society*, 50(3), 64-72.
- Nousheen, A., Zai, S. A. Y., Waseem, M., and Khan, S. A. (2020). Education for sustainable development (ESD): Effects of sustainability education on pre-service teachers' attitude towards sustainable development (SD). *Journal of Cleaner Production*, 250, 119537.
- Olsen, SK; Miller, BG; Eitel, KB; Cohn, TC; Olsen, SK; Miller, BG; Eitel, KB; Cohn, TC; Olsen, SK and Miller, BG. (2020). Assessing teachers' environmental citizenship based on an adventure learning workshop: a case study from a social-ecological systems perspective. *Journal of Science Teacher Education*. 31, 869–893.

- Onur, A., Çağlar, A ve Salman, M. (2016). 5 yaş okulöncesi çocuklarda atık kâğıtların değerlendirilmesi ve çevre bilincinin kazandırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 24(5), 2457-2468.
- Öztop, R. ve Bartan, M. (2019). Okul öncesi eğitimde artık materyaller ile yapılan sanat etkinliklerinin çocukların geri dönüşüm farkındalık düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 64- 87.
- Palabıyık, H. (2001). Belediyelerde kentsel katı atık yönetimi: İzmir büyükşehir belediyesi örneği, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Paulos, K. (2017). The greenhouse effect conception of the pre-service teachers of kotobe teacher training university (kttu). *British journal of educational and social behavioral science* 19, 1–10.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluations*. Newbury Park, CA: Sage.
- Pressoir, E. (2008) Preconditions for young children's learning and practice for sustainable development. In I. Pramling-Samuellson & Y. Kaga (Eds.), *The contribution of early childhood education to a sustainable society* (57-62). UNESCO.
- Saxena, N., Sarkar, B., and Singh, S. R. (2020). Selection of remanufacturing/production cycles with an alternative market: A perspective on waste management. *Journal of Cleaner Production*, 245, 118935.
- Sibbel, A. (2009). Pathways towards sustainability through higher education. *International Journal of Sustainability in Higher Education*.10(1), 68-82.
- Simmons D., and Widmar R. (1990). Motivations and barrier storecycling: Toward a strategy for public education. *Environmental Education Research*, 22 (1), 13-18.
- Siraj-Blatchford, I. (2009). Editorial: Education for sustainable development in early childhood. *International Journal of Early Childhood*, 41(2), 9-22.
- Smith, A. (2001). Early child hooda wonderful time for science learning. *Australian Primary and Junior Science Journal*, 17 (2), 18-20.
- Soğancılar, M. E. (2018). *Ortaokul öğrencilerinin geri dönüşüm konusundaki bilgi düzeylerinin ve tutumlarının belirlenmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi)*. Giresun Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Giresun.
- Sultana, N., Hossen, M. S., and Khatun, R. (2017). Assessment of environmental knowledge and attitude of secondary level students of Tangail, Bangladesh *International Journal of Resarch in Environmental Science* 3, 41-46.
- Spiegelman, H., and Sheehan, B. (2004). The future of waste, *BioCycle* 45, (1), p. 59.
- Taşkın, Ö. ve Şahin, B. (2008). Çevre kavramı ve altı yaş okul öncesi çocuklar. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (23), 1-12.
- Tatlonghari, R. V., and Jamias, S. B. (2010). Village-level knowledge, attitudes and practices on solid waste management in Sta. Rosa City, Laguna, Philippines. *Journal of environmental science and management*, 13(1), 35-51.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri* [Content analysis and application examples for verbal, written and other materials]. Epsilon Yayınevi.
- Türkiye Çevre Vakfı (TÇV) (2003). *Türkiye'nin çevre sorunları*. TÇV Yayın No: 163.
- Vining, J., and Ebreo, A. (1992). Predicting recycling behavior from global and specifcien vironmentalattitudes and changesinre cycling opportunities. *Journal of Applied Social Psychology*, 22, 1580-1607.
- Yaşar, M. C., İnal, G., Kaya, Ü. Ü., ve Uyanık, Ö. (2012). Çocuk gözüyle tabiat anaya geri dönüş. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 30-40.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* [Qualitative research methods in social sciences] (6th ed). Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yolcu, S. (2012). Çocuk ve çevre: Okul öncesi çocuklar arasında çevre bilinci oluşturma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (34), 100-111.
- Yücel, S. ve Morgil, F. İ. (1998). Yükseköğretimde çevre olgusunun araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 84-91.



## Enflasyonun Finansal Tablolara Etkisi ve Enflasyon Muhasebesi

Ersin YENİSU\*

### Öz

Enflasyon muhasebesi yüksek ya da hiperenflasyon yaşayan ülkeler tarafından uzunca bir süredir kullanılmaktadır Türkiye 21. yüzyılın başlarında enflasyon muhasebesi ya da enflasyon düzeltmesi konusunda önemli denilebilecek yasal çerçeve geliştirmiştir. Fakat son yirmi yılda Türkiye’de enflasyon oranları yasayla belirlenen kriterlerin altında seyrettiği için ülkemizde, 2004 yılı hariç, genel nitelikli bir enflasyon muhasebesi uygulaması yapılmamıştır. Günümüzde ise enflasyonun tekrardan yüksek rakamlara ulaşması enflasyon muhasebesi tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Bununla birlikte enflasyonun Türkiye açısından yapısal bir problem olduğu ve her an tekrar yükselebileceği dikkate alınırca enflasyon muhasebesinin önemi anlaşılacaktır. Enflasyon muhasebesi literatürde ve uygulamada “kısmi (geleneksel) yöntemler” ve “genel nitelikli yöntemler” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genel nitelikli yöntemler içerisinde ise “genel fiyat yüzdesi yöntemi” en sık kullanılanıdır. Bu çalışmada muhasebe bilgi kalitesini arttıran ve finansal tabloların güvenilirliğini sağlayan bir yöntem olarak enflasyon muhasebesi konusu genel hatlarıyla ele alınmış ve bir uygulama örneği geliştirilmiştir. Çalışmada, enflasyon muhasebesinin muhasebe meslek mensupları açısından daha iyi anlaşılmasının sağlanması gerektiği ve enflasyon muhasebesinin olağan iş akışı içerisinde sürekli uygulanmasının faydalı olacağı sonucuna varılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Enflasyon, Enflasyon Düzeltmesi, Enflasyon Muhasebesi

## Effect of Inflation on Financial Statements and Inflation Accounting

### Abstract

Inflation accounting has been used for a long time by countries experiencing high inflation or hyperinflation. At the beginning of the 21st century, Turkey has developed important legal framework for inflation accounting or inflation adjustment. However, since the inflation rates in Turkey have been below the criteria determined by law in the last twenty years, no general inflation accounting application has been made in our country, except for 2004. Today, however, the fact that inflation has reached high figures again has brought the discussion of inflation accounting back to the agenda. On the other hand, considering that inflation is a structural problem for Turkey and that it can rise again at any time, the importance of inflation accounting will be understood. Inflation accounting is divided into two as "partial (traditional) methods" and "general methods" in the literature and practice. Among the general qualified methods, the "general price percentage method" is the most frequently used. In this study, inflation accounting as a method that increases the quality of accounting information and ensures the reliability of financial statements is discussed in general terms and an application example is developed. In the study, it was concluded that inflation accounting should be better understood by professional accountants and it would be beneficial to apply inflation accounting continuously in the ordinary course of work.

**Keywords:** Inflation, Inflation Adjustment, Inflation Accounting

**Geliş/Received:** 22. 08. 2022

**Kabul/Accepted:** 26. 10. 2022

• **Etik Kurul İzni:** Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

\* Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, ersinyenisu@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-0235-4270.  
(Makale türü: Araştırma makalesi)

## Giriş

Muhasebe bilgi sistemi karar vericiler ile diğer ilgili paydaşlara güvenilir bilgi vermeyi amaçlayan ve hızlı bir değişim sürecinde olan bir disiplindir. Nitekim hızla değişen çevresel koşullar muhasebe meslek mensuplarının hemen her zaman yeni bilgiler öğrenmeye açık olmalarını zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler günümüzde çok farklı ekonomik problemlerle karşı karşıyadırlar. Bunlardan bir tanesi hükümetlerin çözüm bulmakta oldukça zorlandıkları yüksek enflasyon sorunudur. Yüksek enflasyon ya da hiperenflasyon muhasebe bilgi kalitesini azaltmakta ve muhasebe bilgi kullanıcılarını yanıltabilmektedir. Bu nedenle Türkiye de dâhil olmak üzere birçok ülkede, hiperenflasyonun finansal tablolar üzerindeki olumsuz etkisini giderme işlevi olan enflasyon muhasebesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda çalışmanın amacı konunun teorik temellerini açıklayarak enflasyon muhasebesini diğer bir ifadeyle enflasyon düzeltmesini özellikle uygulamacılara tanıtmaktır.

Değindiği üzere enflasyon muhasebesi uygulamaya dönük teorik temelleri olan bir alandır. Bununla birlikte yüksek enflasyonlu ülkelerde muhasebenin sunduğu çıktıların pay sahipleri, yöneticiler, vergi otoritesi ve yatırımcılar başta olarak tüm ilgili tarafları yanlış yönlendirmemesi için enflasyon muhasebesi uygulaması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu yaklaşım dikkate alınırca çalışmanın önemi açıktır.

Bilindiği üzere ekonomiler için belirsizlik en önemli tehditlerdendir. Yüksek enflasyonlu ülkelerde üretim ya da ticaret yapan girişimciler hatta tüketiciler belirsizlikten önemli derecede etkilenmektedirler. Ekonomiye ya da paranın satın alma gücüne yönelik belirsizlik tüm tarafların kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle söz konusu belirsizlik ortamını mümkün olduğunca öngörülebilir hale getirmek ekonomi yöneticilerinin öncelikli görevlerindedir. Kısacası enflasyon muhasebesinin uygulamada ekonomideki belirsizlik ortamını azaltan bir işleve sahip olduğu da ileri sürülebilir.

Dönem dönem kronik enflasyon yaşanan Türkiye’de 2000’li yılların başında enflasyon muhasebesi alanında önemli yasal girişimler gerçekleştirilmiştir. Fakat 21. yüzyılın başından günümüze kadar genel olarak yıllık enflasyon oranları tek haneli rakamlara indiği için kısmi uygulamalar dışında genel nitelikli enflasyon muhasebesi nadiren kullanılmıştır. Buna rağmen 2020 yılından sonra Türkiye’de enflasyon tekrar çok yüksek seviyelere çıkmış ve bu da enflasyon muhasebesi tartışmalarını yeniden güncel hale getirmiştir.

Çalışmanın izleyen bölümünde enflasyon muhasebesiyle ilgili literatür yakalanmaya çalışılmıştır. Daha sonraki bölümde ise enflasyon muhasebesi konusunun teorik boyutu ve uygulamadaki görünümünü değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise genel nitelikli enflasyon muhasebesi çerçevesinde genel fiyat düzeyi yöntemine dayanan bir uygulama örneği geliştirilmiştir.

## Literatür İncelemesi

Literatürde enflasyonun finansal tablolara etkisini inceleyen çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar yüksek enflasyonlu bir ülke olan Türkiye açısından dikkate değerdir. Bununla birlikte Türkiye’de enflasyon muhasebesi alanında yapılan çalışmalar genellikle enflasyonun çok yüksek seyrettiği dönemlerde yapılmıştır denilebilir. Söz konusu literatürden bazı örnekler şöyledir.

Hacırüstemoğlu (1992) enflasyonun muhasebeye etkisini incelediği çalışmasında enflasyon muhasebesi uygulaması ile finansal tabloların gerçeğe uygun olarak sunulacağını ve bu doğrultuda işletmelerin finansman, yatırım, üretim, pazarlama, sermayenin korunması (kar dağıtımı), vergi, ücretlendirme vd. gibi konularda daha rasyonel kararlar alabileceklerini ileri sürmüştür.

Kırkulak ve Balsarı (1997) çalışmalarında enflasyon muhasebesi ve pay senedi getirilerini İMKB kapsamında bir uygulamayla incelemişler ve enflasyon düzeltmesi uygulanan verilerin ya da pay senetlerinin enflasyon muhasebesi uygulanmayan verilere nazaran daha yüksek öngörü gücü taşıdığını bulmuşlardır. Yazarlar ayrıca yatırım kararları açısından enflasyon düzeltmesi uygulanmış veriler ile tarihi maliyeti yansıtan verilerin birbirlerini tamamladıklarını ortaya koymuşlardır.

Özulucan (2002) enflasyonun finansal tablolar üzerindeki etkilerini incelediği ve enflasyon muhasebesine geçişte başvurulabilecek önlemleri sunduğu çalışmasında enflasyon muhasebesi konusunda TMS ve SPK düzenlemelerini karşılaştırmalı olarak incelemiş ve bir örnekle enflasyon muhasebesi uygulamasını açıklamıştır. Yazar çalışmasında hiperenflasyonun söz konusu olduğu dönemlerde işletmelerin sağlıklı bilgi üretebilmelerinin tek yolunun enflasyon muhasebesi uygulamalarından geçtiği sonucuna varmıştır.

Ulusan (2002) ise çalışmasında yüksek enflasyonun olumsuzluklarından korunma amacı ile kullanılabilen yeniden değerlendirme uygulamasının işletme sermayesini koruyucu etkisini incelemiştir. Yazar amortisman hesaplanma yöntemleri olan normal amortisman ve azalan bakiyeler yöntemleri üzerinden yeniden değerlendirme yapılması durumunda sermayenin aşınmasının her durumda nasıl engellendiğini uygulamalı olarak göstermiştir.

Bilici (2003) çalışmasında Türkiye’de enflasyonun finansal tablolar üzerindeki etkilerinin bertaraf edilebilmesi için uygulanan önlemleri incelemiş ve uygulamada alınan belli başlı önlemleri irdeleyerek söz konusu önlemlerin enflasyonun mali tablolar üzerindeki etkisinin giderilmesinde yetersiz oldukları kanısına varmıştır.

Çankaya ve Dinç (2004) Türkiye’de 5024 sayılı kanunla zorunluluk haline getirilen enflasyon muhasebesinin ortaya çıkardığı sorunları ele almışlar ve söz konusu kanunun vergi odaklı olmasından dolayı esas amacından saptığını ve uygulamanın yeni olmasından dolayı birçok problemi beraberinde getirmesinin doğal olduğunu vurgulamışlardır.

İleri ve Altınışık (2004) çalışmalarında enflasyon muhasebesini gereklilik ve uygulanabilirlik açısından ele alarak bir uygulama örneği bulgularını değerlendirip Türkiye’de muhasebe meslek mensuplarının enflasyon muhasebesi konusunda daha fazla bilgilendirilmelerini önermişlerdir.

Tekşen ve Atay (2004) çalışmalarında vergi hukuku bakımından enflasyon muhasebesinin mali tablolara etkisini incelemişler ve Türkiye’de enflasyonun mali tablolar üzerindeki olumsuz etkisinin giderilmesi için uluslararası standartlara uyum sağlanması gerektiğini vurgulamışlardır.

Acar ve Tugay (2005) Türkiye’de enflasyon düzeltmesinin uygulama düzeyini inceledikleri çalışmalarında 5024 sayılı kanunla zorunlu hale getirilen enflasyon muhasebesi uygulamasının işletmelerin sürdürülebilirliği açısından faydalı olduğu fakat vergi adaletini getirmekten uzak olduğu ve meslek mensupları için aslında teknik açıdan karmaşık bir problem haline geldiğini vurgulamışlardır.

Karapınar ve Ayanoglu (2005) enflasyon düzeltmesi uygulamalarının muhasebe meslek mensupları üzerindeki etkisini konu edindikleri çalışmalarında meslek mensuplarınca bu husustaki mevzuatın tam olarak anlaşamadığı, iş yükünün arttığı ve meslek mensuplarının gelirlerinin ise değişmediği bulgularına ulaşmışlardır.

Karasioğlu ve Erdemir (2005) çalışmalarında enflasyon muhasebesinin uygulama adımlarını örnek uygulamalarla açıklamışlar ve enflasyon muhasebesi uygulaması konusunda başta Maliye Bakanlığı ve TÜRMOB olmak üzere ilgili kurumların muhasebe meslek mensuplarını bilinçlendirmelerinin gereğine dikkat çekmişlerdir.

Özkan (2005) enflasyon muhasebesi uygulamalarının firmaların finansman yapıları üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında ilk olarak enflasyon muhasebesi uygulamasının tüm dünyada uygulandığını belirtmiş ve Türkiye’den firmaların finansal rasyoları üzerinde enflasyon düzeltmesi öncesi ve sonrası değişimleri inceleyerek halen kullanımda olan kısmi düzenlemelere nazaran enflasyon muhasebesinin daha anlamlı sonuçlar verdiğini öne sürmüştür.

Açık (2006) enflasyonun finansal tablolar üzerindeki etkilerini giderici bir tedbir olarak enflasyon muhasebesi ve bu konuda Türkiye’deki yasal düzenlemeleri incelediği çalışmasında 31.12.2003 tarihinde 5024 sayılı kanunla yasalaşan enflasyon muhasebesi uygulamasının çalışmanın yapıldığı dönem itibarıyla düşen enflasyon oranları nedeniyle yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Tunçsiper ve Köroğlu (2006) çalışmalarında enflasyonun Balıkesir ili otomotiv sektöründeki işletmelere etkisini incelemişler ve yapılan anket sonucunda firmaların tamamının genellikle kısa dönemli enflasyon planlaması yaptıkları ve enflasyonun işletmelerin faaliyetleri üzerinde önemli düzeyde belirsizlik yarattığı bulgularına ulaşmışlardır.

Özdemir ve Arslan (2007) enflasyon muhasebesinde kullanılan yöntemlerin karşılaştırmalı analizini yaptıkları çalışmalarında enflasyon muhasebesinde genellikle “*geleneksel muhasebe*”, “*genel*

*fiyat düzeyi muhasebesi*”, “*cari fiyat düzeyi muhasebesi*” ve “*karma yöntem*”in kullanıldığını belirtmişler ve dünyada ve Türkiye’de bu yöntemlerden daha kullanışlı olması sebebiyle özellikle “*genel fiyat düzeyi yöntemi*”nin tercih edildiğini vurgulamışlardır.

Öztürk (2008) çalışmasında enflasyon muhasebesi uygulamalarının mevduat bankalarının karları üzerindeki etkisini incelemiş ve özellikle 2001-2004 yıllarında bankalarca uygulanan enflasyon muhasebesinin geç kalınmış bir uygulama olduğu sonucuna varmıştır.

Aktaş (2009) enflasyon muhasebesi uygulamasının KOBİ’ler ve SPK’ya tabi işletmelerin mali tabloları üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında enflasyon muhasebesinin uygulanması açısından birçok işletme muhasebe yetkilisinin yeterli bilgiye sahip olmadığı ve bu doğrultuda uygulama hataları olduğu sonucuna varmıştır.

Arsoy ve Gücenme (2009) Türkiye’de enflasyon muhasebesinin gelişimini inceledikleri çalışmalarında 2004 yılı öncesinde Türkiye’de enflasyonun etkilerinden korunmak amacıyla vergi düzenlemelerinin kullanıldığını daha sonraki yıllarda ise enflasyon muhasebesi uygulamasının kabul gördüğünü açıklamışlar ve Türkiye’nin uluslararası standartlar gereği enflasyon muhasebesine geçerek daha güvenilir ve gerçeğe uygun finansal tablo sunumuna doğru yöneldiğini öne sürmüşlerdir.

Akdoğan (2013) enflasyon düzeltmesi uygulamasının onuncu yılında devam eden etkilerini incelediği çalışmasında enflasyon düzeltmesindeki uygulama güçlüklerini açıklamış ve çalışmanın yapıldığı dönem itibarıyla halen uygulamada bazı tereddütlerin olduğu kanaatine varmıştır.

Keleş (2015) çalışmasında “*TMS 29: Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı*” kapsamında finansal tabloların düzeltilmesini incelemiş ve enflasyon düzeltme yöntemlerinden olan fiyatlar genel seviyesi yöntemini uygulamalı olarak açıklamıştır. Yazar çalışmasında ayrıca enflasyon düzeltmesi öncesi ve enflasyon düzeltmesi sonrası finansal oranları hesaplayarak enflasyon muhasebesinin etkilerini irdelemiştir.

Demir (2018) 5024 sayılı kanunun uygulanması açısından enflasyon endeksini ele aldığı çalışmasında sadece 2004 yılında bir kez uygulanan enflasyon muhasebesinin çalışmanın yapıldığı yıl itibarıyla tekrar kullanılma şartları doğduğunu fakat yasada ve uygulamada önemli eksiklerin görüldüğünü ortaya koymuştur.

Yıldız (2018) çalışmasında Türkiye’de muhasebe bilgi kalitesini enflasyon muhasebesi açısından incelemiş ve enflasyon muhasebesi düzenlemesi ile finansal tabloların karar vericiler için gerçeğe uygun hale geleceği kanaatine varmıştır.

Kantar vd. (2021) enflasyonun finansal oranlara etkisini inceledikleri çalışmalarında BIST imalat sektörünün bir alt sektörü olan “*dokuma, giyim eşyası ve deri sektörü*”nün 2013-2018 yılı mali tablo verilerini kullanmışlar ve enflasyonun likidite oranları üzerinde, öz kaynak oranı üzerinde ve karlılık oranı üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Arzova ve Şahin (2022) yüksek enflasyonlu ekonomilerde enflasyon muhasebesinin finansal tablolara etkilerini inceledikleri çalışmalarında TMS 29 ve BOBİ FRS'deki enflasyon muhasebesi düzenlemelerini incelemişler ve şirketlerin enflasyon muhasebesine geçişlerinde gerek mevcut yasal düzenlemeler gerekse işletmelerin uzmanlık bilgisi açısından eksiklerin olduğu kanaatine varmışlardır.

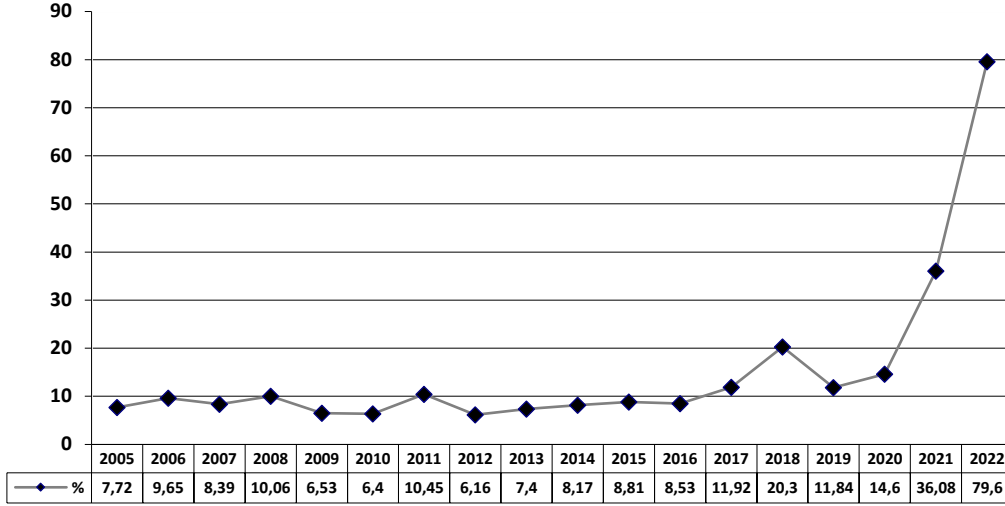
Varol (2022) çalışmasında Türkiye'de vergi düzenlemeleri ve muhasebe standartları açısından enflasyon muhasebesi konusunu incelemiş ve Türkiye'de enflasyon muhasebesi ile ilgili mevzuatın yetersiz olduğunu belirterek yüksek enflasyonlu ekonomiler için çözüm önerilerinde bulunmuştur. Söz konusu çalışmada özellikle enflasyon muhasebesi mevzuatının yeniden incelenip muhasebe standartlarıyla uyumunun sağlanmasına ve TÜİK'in açıkladığı enflasyon oranlarının piyasa gerçekleriyle uyuşmadığına dikkat çekilmiştir.

### **Enflasyon ve Finansal Tablolara Etkisi**

Enflasyon fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artıştır. Diğer bir ifadeyle enflasyon paranın satın alma gücündeki kayıptır. Genellikle, enflasyon sepetine dâhil edilen kalemlere dayalı olarak, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ve Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Deflatörü (Deflatör) olarak sınıflandırılan enflasyon makroekonomik bir göstergedir. Nitekim bir ekonomide enflasyon sepetine çok sayıda mal ya da hizmet girdiği için enflasyon endeksi toplulaştırılmış diğer bir deyişle makro büyüklükte bir veridir.

Türkiye uzun yıllardır istikrarsızlıkların belirgin olduğu bir ülkedir. Yüksek enflasyon ya da hiperenflasyon ekonomik ve politik açıdan görece istikrarsız ülkelerin sıkça karşılaştıkları bir problemdir. Nitekim dış borçları yüksek, mali açıdan sürekli açıkların olduğu, cari dengesi negatif kaydedilen ve teknoloji yetersizliği nedeniyle üretimde verimliliğin olmadığı Türkiye gibi ekonomisi kırılgan ülkeler yüksek enflasyon ile özellikle belirli dönemlerde mücadele etmektedirler.

Diğer taraftan enflasyon sadece milli ekonomi açısından önemli bir sorun değil toplumun sosyal yapısını da bozan bir işleve sahiptir. Nitekim uzmanlara göre enflasyon özellikle dar gelirlileri hedef alan en adaletsiz vergidir. Kısacası yüksek enflasyon ülkeler için aslında hiç de hafife alınmayacak ve derhal kalıcı çözümleri gerektiren ciddi bir problemdir. Türkiye'de 2005-2022(7) yıllık veriler itibariyle enflasyonun görünümü Grafik 1'de gösterilmiştir. Söz konusu grafikte TÜİK tarafından hesaplanan TÜFE 2003=100 bazlı fiyat endeksi kullanılmıştır.



**Grafik 1:** Türkiye’de 2005-2022(7) Yıllık Enflasyon

**Kaynak:** TÜİK

Grafik 1’e göre Türkiye’de 2005-2020 arasında yıllık enflasyon oranı % 10’un altında seyrederek nispeten istikrarlı bir eğilim göstermiştir. Fakat 2021 (% 36,08) ve 2022<sup>10</sup> (% 79,6) yıllarında enflasyon hızla yükselmiştir. Buna ek olarak günümüz itibarıyla Türkiye’de geniş kesimlere göre resmi istatistik göstergeleri gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Diğer bir deyişle grafikteki rakamların aslında çok daha yüksek düzeylerde gerçekleşmiş olduğu ileri sürülebilir. Her halükarda, yukarıdaki grafikten de görüldüğü üzere, Türkiye’de 2020 yılından sonra finansal tabloların enflasyon düzeltmesine tabi olması gereklilik haline gelmiştir. Sonuç olarak, enflasyon muhasebesi konusunu Türkiye açısından güncel kılan gelişmeler 2020 yılı sonrasında yaşananlardır.

Muhasebe çevrelerince de dikkatle takip edilen enflasyonun türleri literatüre göre genel olarak şöyledir:

a) *İlmlü (Sürünen) Enflasyon:* Düşük seviyede seyreden ve ülke ekonomisi için olumsuz sonuçlar getirmeyen enflasyon oranıdır. Ülkeden ülke ya da ülkenin içinde bulunduğu özel duruma göre farklılık gösterse de genellikle % 10’un altında seyreden tek haneli fiyat artışları olarak kabul görmektedir.

b) *Yüksek Enflasyon:* Ekonomik dengeleri olumsuz etkileyen dolayısıyla genellikle ülke ekonomileri için önemli negatif sonuçlar getiren enflasyon düzeyidir. Bir önceki paragraftaki koşullar kapsamında genellikle %10 - %50 arasındaki fiyat artışlarıdır.

<sup>10</sup> 2022 yılı Temmuz ayı itibarıyla yıllık yüzde değişim dikkate alınmıştır.

c) Hiperenflasyon (Dörtünlü Enflasyon): Fiyatlarda çok yüksek oranlı artışlara hatta yerli paradan kaçışa neden olan, dövize ya da para ikamesine yönelmeye yol açan enflasyon türüdür. Yine ilk paragraftaki açıklamalar kapsamında % 50'nin çok üzerinde gerçekleşen fiyat artışlarıdır.

Diğer taraftan enflasyonun nedenleri ya da kaynakları konusunda ise en fazla kabul gören yaklaşımlar şöyledir:

a) Talep Enflasyonu: Ekonomide toplam talepteki arıza artışlar arz/talep ya da fiyat kanunu gereği fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine yol açar.

b) Maliyet (Arz) Enflasyonu: Ekonomide arz yetersizliği ya da üretici girdi maliyetlerinde ani bir yükseliş var ise fiyatlar genel düzeyi artar.

c) Parasal Genişleme (Para Arzı): Para otoritesi büyüme oranının üzerinde piyasaya para sürerse ya da olması gerekenden fazla para basarsa paranın değeri düşer diğer bir deyişle fiyatlar artar.

d) Enflasyon Beklentileri: Üretici ve tüketicilerin gelecekteki fiyatlar konusundaki beklentileri enflasyon oranına etki eder. Örneğin; tüketiciler fiyatların artacağını bekliyorlarsa taleplerini öne çekerek daha yüksek bir enflasyonun oluşmasına neden olabilirler.

e) Para Politikası: Ekonomi hassas dengeler üzerine kurulu bir finansal sistemdir. Nitekim yanlış uygulanan bir faiz politikası, hatalı kur politikası ya da büyük kamusal açıklara neden olan yanlış bir maliye politikası enflasyon düzeyini etkileyebilir.

f) Tasarruf/Yatırım Dengesizliği: Bir ekonomide toplam tasarruflar toplam yatırımlardan daha az ise bu durum enflasyon düzeyini artırabilir.

Enflasyonun nedenleri ya da kaynakları açısından yukarıdaki örnekleri arttırmak mümkündür. Nitekim bir ekonomide bu örneklerden bir veya birkaçının etkisiyle enflasyon oranları hızla yükselebilir. Dolayısıyla kanaatimizce liberal bir ekonomide başta kabul edilebilir bir enflasyon oranını yakalamak ve finansal parametreler arasındaki uyumlu dengeyi sağlamak oldukça zor bir konudur.

Bununla birlikte muhasebeciler mali nitelikli olayları inceledikleri için enflasyon oranındaki değişimlerle de yakından ilgilidirler. Nitekim;

- Sermayenin korunması,
- Fiktif karlar üzerinden vergilendirmenin yapılmaması,
- İşletmenin varlık/kaynak yapısının gerçeğe uygun halde sunulması,
- Faaliyet sonuçlarının doğruluğu,
- Kar dağıtımının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi vs.

Gibi nedenlerden dolayı muhasebeciler ve ilgili taraflar için enflasyon olgusu daima önem taşımıştır. Şüphesiz söz konusu ilgili taraflar içerisinde vergi otoritesi gerek yasal düzenlemelerin



bağlayıcılığı gerekse ülke ekonomisinin sürdürülebilirliği açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Öyle ki Türkiye’de işletmelere yönelik, enflasyonun etkileri doğrultusunda izlenen politikaların çoğunluğu Vergi Usul Kanunu (VUK)’a dayanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de işletmeler finansal tablolarındaki enflasyon düzenlemeleri konusunda SPK, BDDK vs. gibi düzenleyici kuruluşların tebliğlerine ve TMS/TFRS, BOBİ FRS vs. gibi muhasebe standartlarına da başvurmakla yükümlüdürler. Diğer bir deyişle söz konusu çerçevelerde yüksek enflasyon ve finansal tabloların düzeltilmesi konusuna değinilmiştir.

Muhasebe mevzuatımızda enflasyonun olumsuz etkilerini gidermek için temelde iki yaklaşım mevcuttur. Bunlardan birincisi geleneksel muhasebe diğer bir ifadeyle kısmi muhasebe uygulamalarıdır. İkincisi ise finansal tablo kalemlerine topluca enflasyon düzeltmesine tabi tutulmasıdır.

Enflasyonun olumsuz etkilerinden korunmak için yapılan geleneksel muhasebe uygulamaları (kısmi düzeltme yöntemleri) şöyledir (Bilici, 2003; Altınışık, 2019);

- *Maddi Duran Varlıkların Yeniden Değerlemesi*: Yeniden değerlendirme uygulaması muhasebe meslek mensupları tarafından uzunca bir süredir kullanılan bir enflasyondan korunma yöntemidir. Her yıl Maliye Bakanlığı’nın yayınladığı yeniden değerlendirme oranı ile mali tablolardaki maddi duran varlıklar defter değerleri üzerinden güncellemeye tabi tutulmaktadır. Bu işlemle elde edilen artı fonlar özsermaye içerisinde “Maddi Duran Varlıklar Yeniden Değerleme Artış Fonu” içerisinde izlenmektedir. Bu sayede varlıkların fiktif vergilendirilmesi engellenmektedir.

- *Azalan Bakiyeler Yönteminin Kullanılması*: Normal amortisman yönteminin iki katı olarak hesaplanan bu yönteme göre satın alma tarihinden itibaren ilk yıllarda duran varlığın maliyetinin büyük ölçüde giderleştirilme imkanı doğmaktadır. Dolayısıyla duran varlığın giderleştirilmesi ilk yıllarda daha yüksek olarak yapılarak ileriki yıllardaki enflasyonun etkisi azaltılmaktadır.

- *Maddi Duran Varlık Yenileme Fonu (Özel Fonlar)*: İşletmelerde maddi duran varlıkların satışından elde edilen kar üç yıl içerisinde yeni bir duran varlık ediniminde kullanılmak üzere özel fonlara aktarılabilir. Vergiye tabi olan dönem karına söz konusu karın eklenmemesiyle işletmeler alımında büyük güçlük çektikleri yeni bir duran varlığı daha kolay elde edilebilirler. Söz konusu işlem işletmeleri enflasyondan koruyucu bir etkiye sahiptir.

- *Alacak ve Borç Senetleri Reeskontu Hesaplama*: Senetli borçların bugünkü değeri üzerinden dikkate alınmasını sağlayan reeskont işlemiyle işletmeler enflasyonun olumsuz etkilerinden korunmaktadırlar.

- *Yatırımcı İşletme İçin Finansman Fonu (Vergi Ertelemesi)*: İşletmeler yatırımlarını finanse etmek için elde ettikleri karları bir yatırım finansman fonu üzerinden izleyebilirler. Özellikle sık yatırım yapan işletmeler bu sayede vergi erteleme gerçeğini gerçekleştirebilirler. Mevzuatımızda söz konusu işlemin yapılabilmesi ve bu sayede enflasyondan korunma imkânı sunulabilmesi için özel hükümler bulunmaktadır.

- *Gayrimenkul ve İştirak Satışı Kazançlarının Sermayeye İlave Edilmesinde Kurumlar Vergisi İstisnası*: Vergi kanunlarının sunduğu istisnalar işletmelerin sürekliliği konusunda fayda sağlamaktadır. Nitekim mevzuatımıza göre gayrimenkul ve iştirak satışı kazançlarının sermayeye ilave edilmesinde getirilen kurumlar vergisi istisnası ile söz konusu işlem teşvik edilmekte böylelikle işletmeler enflasyonun olumsuz etkilerinden korunabilmektedirler.

- *Maliyet Artış Fonu (Maliyet Bedeli Artırımı)*: Maliyet artış fonu uygulamasıyla işletmelerdeki fiktif vergilendirmenin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Enflasyon nedeniyle defter değeri yüksek seyreden varlıklar için değer artışları maliyet artış fonuna yansıtılmakta ve böylece fiktif değer artışlarının vergilendirilmesi önlenebilmektedir.

- *Stokların Değerlemesinde LİFO Yönteminin Kullanılması*: Son giren ilk çıkar (LİFO) yöntemiyle stoklar cari değere en yakın tutarlar üzerinden değerlendirilir. Böylece zaman içerisinde oluşan enflasyonun olumsuz etkisi en aza indirgenmiş olur.

- *Araştırma ve Geliştirme Fonu (Vergi Ertelemesi)*: Yüksek araştırma ve geliştirme harcamalarının olduğu işletmeler için vergi erteleme sağlayabilecek bir fon oluşturma mevzuatımızda yer almaktadır. Enflasyondan korunmayı sağlayan söz konusu fon ile işletmeler araştırma ve geliştirme giderlerini daha etkili finanse etme imkânı bulmaktadırlar.

- *Kullanılmayan Yatırım İndirimi Haklarının Yeniden Değerlemesi*: Türk vergi mevzuatında yatırımların arttırılması için kullanılan yatırım indirimi hakları bazen yıllara yaygın olabilmektedir. Söz konusu fonlar enflasyondan olumsuz etkilendiği için yeniden değerlemeye tabi tutulmalıdır. Bu işlemle mevzuatımızdaki esas amaç olan yatırımların arttırılması sağlanabilmektedir.

- *Gider Artış Fonu Uygulaması (Yıllara Yaygın Ağaç Yetiştirme Giderlerinin Yeniden Değerlemesi)*: Ağaç yetiştirme giderleri uzun bir zaman dilimine yayıldığı için söz konusu işlemler enflasyonun olumsuz etkisinden büyük ölçüde zarar görebilmektedir. Bunun için mevzuatımızda gider artış fonu uygulaması düzenlenmiştir. Buradaki temel amaç yıllara yaygın bu işlemin enflasyonun olumsuz etkisinden kurtulabilmesi için yeniden değerlendirme yöntemini uygulamaktır.

- *Geçici Vergi Uygulaması*: Vergiye tabi gelirin ortaya çıkması ile ödenme tarihi arasında çoğu zaman tüm mükellefler için aynı koşullar söz konusu değildir. Bu nedenle mevzuatımızda her mükellefin her vergi döneminde ortalama bir vergi ödemesi ilkesine dayalı geçici vergi uygulaması benimsenmiştir. Geçici vergi uygulaması ile gelirin gerçekleştiği dönem ile ödenme zamanı arasındaki enflasyon etkileri giderilmiş olmaktadır. Dolayısıyla geçici vergi uygulaması ile enflasyondan korunma sağlanmaktadır.

Enflasyonun olumsuz etkilerini azaltmak için kullanılan yukarıdaki kısmi yöntemlerin kapsamı ve nasıl uygulanacakları VUK, Gelir Vergisi Kanunu ya da Kurumlar Vergisi Kanunu ve eklerinde detaylı olarak açıklanmıştır. Dahası muhasebe literatüründe örneklerle bu konuları açıklayan yayınlar erişilebilirdir (Örn. Bkz.: Bilici, 2003; Altınışık, 2019).

Bununla beraber, yüksek enflasyonun görüldüğü Türkiye’de yukarıdaki kısmi uygulamalar yeterli olmamış ve finansal tabloların topluca düzeltilmesini öngören enflasyon düzeltmesi uygulaması getirilmiştir. Türkiye’de 5024 sayılı Kanun ile VUK’un mükerrer 298. Maddesi değiştirilerek 01.01.2004 tarihi itibarıyla enflasyon muhasebesi uygulamasına geçilmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre; “*Gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri, son üç yılın toplam enflasyon oranı % 100’ü aşar ve içinde bulunulan yıl da enflasyon oranı % 10’un üzerinde gerçekleşirse enflasyon muhasebesi uygulamak zorundadırlar.*” 2004 yılı hariç uygulanmayan bu yaklaşım günümüzdeki yüksek enflasyon oranları nedeniyle enflasyon muhasebesi uygulama koşulları yeniden ortaya çıktığı için tekrardan tartışmaya açılmıştır.

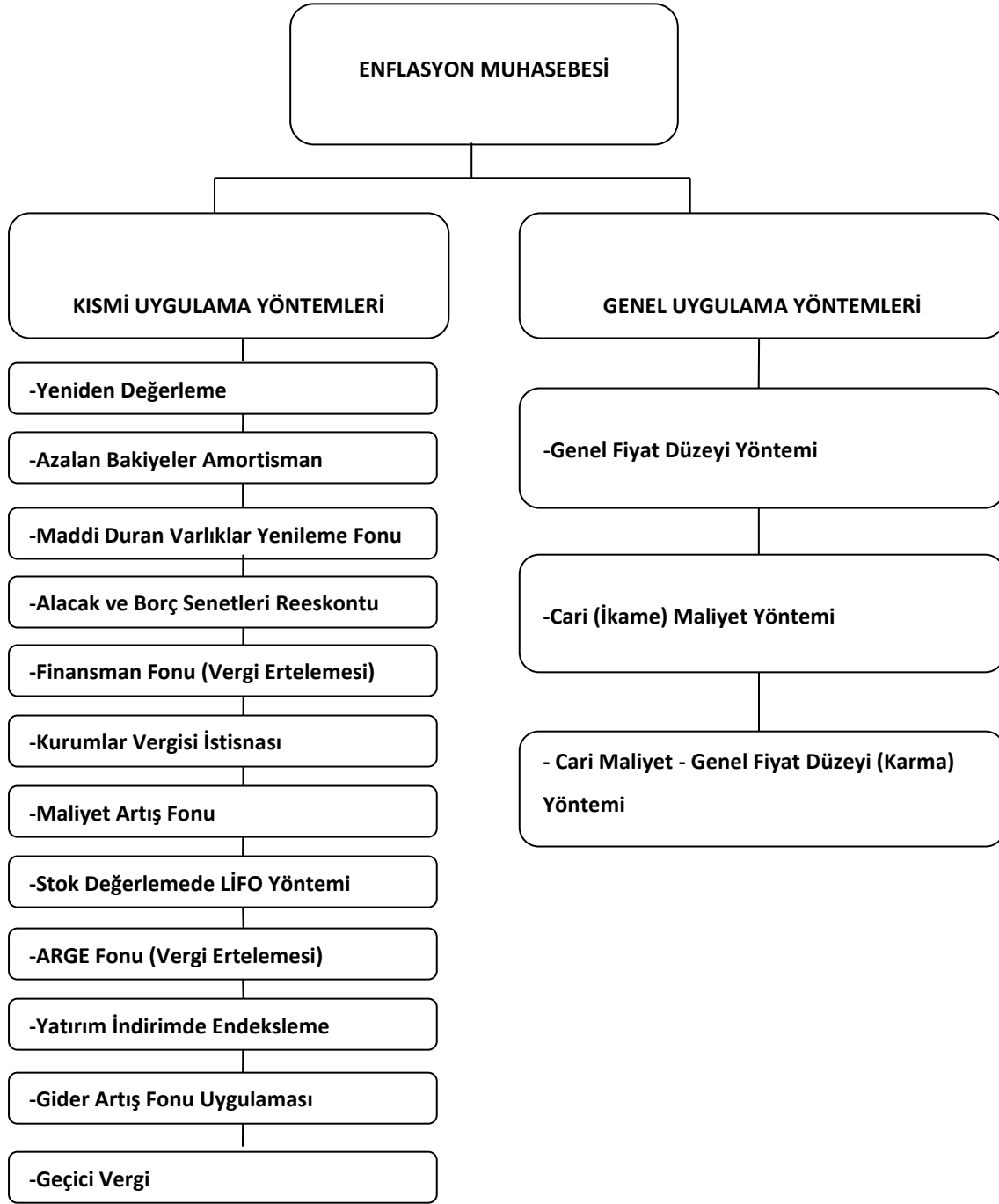
Genel nitelikli enflasyon muhasebesi ya da enflasyon düzeltmesinde ise temel olarak üç yaklaşım vardır (Kishali vd., 2003).

**a) Genel Fiyat Düzeyi Yöntemi:** Fiyatlar genel seviyesine bağlı olarak oluşturulan endeks değerleri ile işletmenin parasal olmayan kalemlerinin topluca düzeltmeye tabi tutulmasıdır. Bu muhasebe yönteminde genel endeksler kullanıldığı için bu adla isimlendirilmiştir. Bilgi kullanıcılarına objektif bilgi sağladığından dolayı en yaygın kullanım alanı bulan enflasyon muhasebesi yöntemidir. Yöntem özellikle işletmenin satın alma gücünü öne çıkarmaktadır. Bu çalışmanın izleyen bölümündeki uygulama da genel fiyat düzeyi yöntemine dayanmaktadır.

**b) İkame Maliyeti (Cari Maliyet) Yöntemi:** Kısmi (özel) unsurların ikame maliyetini dikkate alarak cari maliyeti öne çıkaran bir yöntemdir. Özel bilgi sağlayarak daha ziyade işletme içi kontrol amacıyla kullanılmaktadır. Diğer taraftan özel fiyat seviyesindeki değişimlerle ilgilenmekte ve işletmenin sermayesini (üretim gücünü) reel olarak korumayı amaçlamaktadır.

**c) Karma (Entegre) Muhasebe Yöntemi:** Yukarıdaki iki yöntemin üstünlüklerini birleştiren fakat uygulaması oldukça maliyetli ve zahmetli olduğundan dolayı pek tercih edilmeyen bir yöntemdir. Karma yöntemde, özel fiyat değişimlerini dikkate alan cari maliyet muhasebesi yöntemiyle oluşturulan finansal tablolar dönem sonunda genel fiyat düzeyi yöntemine göre düzeltilmektedir.

Enflasyon muhasebesi genel olarak Şekil 1’deki gibi sınıflandırılabilir.



Şekil 1: Enflasyon Muhasebesinin Sınıflandırılması

### Enflasyon Muhasebesi Uygulaması

Enflasyon düzeltmesi genellikle dönem sonunda yapılmakla birlikte dönem içerisinde de yapılabilir. Örneğimiz<sup>(11)</sup>de işletmenin dönem içinde enflasyon muhasebesi yapmadığı kabul edilmiş olup işletmenin 31 Aralık tarihli genel geçici mizanı ve dönem sonu envanter bilgileri dikkate alınarak yıl sonu enflasyon düzeltmesi işlemi açıklanmaya çalışılacaktır. Dikkat edilirse bu örnekte aylık endeks

<sup>11</sup> Enflasyon muhasebesi örneği Sevilengül (2005) s. 784'teki uygulama temel alınarak geliştirilmiştir.

değerleri kullanılarak ilgili dönemin sonunda (31 Aralık) enflasyon düzeltmesi yapılmıştır. Nitekim literatürde birbirini takip eden yıllar itibarıyla da enflasyon düzeltme uygulaması yapılmıştır (Bkz.: Özulucan, 2002; Öztürk, 2008,...).

Z Ticaret İşletmesi 12 Ocak 202. tarihinde 800.000 TL nakit para, 1.700.000 TL banka mevduatı ve 500.000 TL demirbaşla faaliyetine başlamıştır. İşletmenin 31.12.202. tarihindeki genel geçici mizanı aşağıda verilmiştir.

**Z TİCARET İŞLETMESİ 202. YILI GENEL GEÇİCİ MİZANI (31/12/202.)**

Hes. Kodu	Hesap Adı	TUTARLAR		KALANLAR	
		BORÇ	ALACAK	BORÇ	ALACAK
100	KASA	1.800.000	900.000	900.000	-
101	ALINAN ÇEKLER	172.000	100.000	72.000	-
102	BANKALAR	1.800.000	200.000	1.600.000	-
110	HİSSE SENETLERİ	400.000	-	400.000	-
112	KAMU KES. TAH. SEN. VE BONO.	180.000	-	180.000	-
120	ALICILAR	660.000	160.000	500.000	-
121	ALACAK SENETLERİ	600.000	365.000	235.000	-
128	ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR	80.000	-	80.000	-
131	ORTAKLARDAN ALACAKLAR	250.000	-	250.000	-
153	TİCARİ MALLAR	1.700.000	100.000	1.600.000	-
159	VERİLEN SİPARİŞ AVANSLARI	150.000	150.000	-	-
190	DEVREDEDEN KDV	33.000	-	33.000	-
191	İNDİRİLECEK KDV	98.000	98.000	-	-
252	BİNALAR	3.000.000	-	3.000.000	-
255	DEMİRBAŞLAR	500.000	-	500.000	-
300	BANKA KREDİLERİ	100.000	1.700.000	-	1.600.000
320	SATICILAR	400.000	1.469.000	-	1.069.000
321	BORÇ SENETLERİ	-	1.000.000	-	1.000.000
360	ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR	-	18.500	-	18.500
361	ÖDENECEK SOSYAL GÜV. KES.	-	12.500	-	12.500
391	HESAPLANAN KDV	90.000	90.000	-	-
421	BORÇ SENETLERİ	-	2.000.000	-	2.000.000
500	SERMAYE	-	3.000.000	-	3.000.000
600	YURTIÇI SATIŞLAR	-	900.000	-	900.000
760	PAZ. SAT. VE DAĞ. GİDERLERİ	150.000	-	150.000	-
770	GENEL YÖNETİM GİDERLERİ	100.000	-	100.000	-
<b>TOPLAM</b>		<b>12.263.000</b>	<b>12.263.000</b>	<b>9.600.000</b>	<b>9.600.000</b>

**Parasal Olmayan Kalemler (Enflasyon Düzeltmesine Tabi):** Örneğimizde; Ticari Mallar, Binalar, Demirbaşlar, Sermaye, Yurtiçi Satışlar, Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri ve Genel Yönetim Giderleri kalemleri parasal olmayan kalemlerdir.

**Parasal Kalemler (Enflasyon Düzeltmesine Tabi Olmayanlar):** Örnek genel geçici mizandaki diğer kalemler parasal kalemlerdir.

Parasal olmayan kalemler ve parasal kalemlerin tespiti konusunda literatürde farklı yaklaşımlar mevcuttur. Söz konusu unsurların tespiti için Sermaye Piyasası Kurulu'nun 28/11/2001 tarihli “*Yüksek Enflasyon Dönemlerinde Mali Tabloların Düzeltilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ (Seri: XI, No: 20)*”e bakılabilir.

### Z Ticaret İşletmesi Dönem Sonu Envanter Bilgileri:

a) Dönemdeki ticari mal (stok) hareketleri aşağıdaki gibidir.

Tarih	Açıklama	Miktar (Adet)	Maliyet (TL/Adet)	Tutar (TL)
13 Ocak	Alış	200	1.000,00	200.000
11 Mayıs	Alış	100	1.000,00	100.000
25 Aralık	Alış	150	1.200,00	180.000
29 Aralık	İade	(25)	1.200,00	(30.000)
<b>Toplam</b>		<b>425</b>		<b>450.000</b>

İşletme stok değerlemede FIFO (İlk Giren – İlk Çıkar) yöntemini kullanmaktadır. Dönem sonu sayımında 125 adet ticari mal stokunun olduğu görülmüştür.

b) İşletme Mayıs ayında yeni inşa edilmiş olan ve pazarlama departmanınca kullanılacak olan bir depoyu 3.000.000 TL karşılığında aktifine almıştır. Satın alınan gayrimenkul Maliye Bakanlığı'nın yayımlanmış olduğu çizelgeye göre 50 yıl faydalı ömre sahiptir. İşletme normal amortisman yöntemi kullanmaktadır.

c) İşletme büro hizmetlerinde kullandığı demirbaşların itfası için için normal amortisman yöntemini kullanmaktadır. Söz konusu varlıklar için amortisman tablosuna göre % 20 amortisman ayrılması uygun görülmüştür.

d) Dönem içerisinde gerçekleştirilen satışların aylara göre dağılımı şöyledir.

Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Temmuz	Kasım	Aralık
100.000	180.000	120.000	90.000	60.000	140.000	110.000	100.000

Toplam: 900.000 TL

e) Düzeltilenlerin dışında kalan gelir ve giderlerin dönem boyunca dengeli bir dağılım gösterdiği gözlemlenmiştir.

f) Enflasyon düzeltmesi için kullanılacak fiyat endeksleri aylar itibarıyla şöyledir.

Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Temmuz	Kasım	Aralık
7500	7580	7700	7840	7900	8000	8120	8200

### Enflasyon Düzeltmesi Uygulaması (Aylar İtibarıyla)

#### 1) Düzeltme Katsayılarının Hesaplanması

“Düzeltilme katsayısı”, içinde bulunulan ayın enflasyon endeksinin düzeltmeye esas alınacak ayın enflasyon endeksine bölünmesiyle hesaplanır.

$$\text{Düzeltilme Katsayısı} = \frac{\text{Dönem Sonu Endeks Değeri (Son Ay Endeksi)}}{\text{Düzeltilme Yapılacak Döneme (Aya) İlişkin Fiyat Endeksi}}$$

Düzeltilme Katsayıları:

Ocak  $8200/7500 = 1,093$

Şubat  $8200/7580 = 1,082$

Mart  $8200/7700 = 1,065$

Nisan  $8200/7840 = 1,046$

Mayıs  $8200/7900 = 1,038$

Temmuz  $8200/8000 = 1,025$

Kasım  $8200/8120 = 1,010$

Aralık  $8200/8200 = 1,000$

“Ortalama düzeltilme katsayısı” ise mali tablonun içinde bulunduğu ayın endeks değerinin, mali tablonun içinde bulunduğu endeks değeri ile önceki aya ait endeks değeri toplamının ikiye bölünmesiyle ulaşılabilecek değere bölünmesiyle hesaplanır.

$$\text{Ortalama Düzeltilme Katsayısı: } \frac{8200}{\frac{(8200 + 7500)}{2}} = 1,045$$

Aylar itibariyle enflasyon düzeltilmesini içeren örneğimizde her aya ait “düzeltilme katsayısı” hesaplanmış ve dönem içerisinde homojen dağılım gösterdiği varsayılan kalemlerin düzeltilmesi için de “ortalama düzeltilme katsayısı” kullanılmıştır.

Bu aşamadan sonra işletmenin genel geçici mizanı ve dönem sonu envanter bilgileri kullanılarak “parasal olmayan kalemler”in söz konusu katsayılarla düzeltilmesi gerçekleştirilecektir.

## 2) Stok Girişlerinin Düzeltilmesi

İşletmenin ticari mal hareketleri envanter bilgilerine göre Ocak, Mayıs ve Aralık aylarında gerçekleşmiştir. Söz konusu aylardaki ticari mal giriş-çıkış tutarları dikkate alınarak ilgili ayların düzeltilme katsayısı ile enflasyon düzeltilmesi işlemi yapılacaktır.

Aylar	Giriş (TL)	Enflasyon Düzeltme Katsayısı	Düzeltilmiş Tutar (TL) (Giriş x Katsayı)	Fark (TL)
Ocak	200.000	1,093	218.600	18.600
Mayıs	100.000	1,038	103.800	3.800
Aralık	180.000	1,000	180.000	-
<b>TOPLAM</b>	<b>480.000</b>		<b>502.400</b>	<b>22.400</b>

### 3) Satılan Ticari Malın Maliyetinin Hesaplanması

	<u>Adet</u>
Toplam Satın Alınan Ticari Mal	425
<u>Toplam Stokta Kalan Ticari Mal</u>	<u>125</u>
Satılan Ticari Mal Miktarı	300

### Partiler İtibariyle Kalanlar (FİFO Yöntemine Göre)

	Giren	Çıkan	Kalan
I	200	200	0
II	100	100	0
III	125	0	125
<b>TOPLAM</b>	<b>425</b>	<b>300</b>	<b>125</b>

### Satılan Ticari Malın Maliyeti (STMM)

	Miktar (Adet)	Birim Maliyet (TL)	Düzeltilme Katsayısı	Düzeltilmiş Tutar (TL)
Toplam Ticari Mal Girişi	-	-	-	502.400
III. Parti'den Kalan	125	1.200,00	1,000	(150.000)
<b>Satılan Ticari Malın Maliyeti (STMM)</b>				<b>352.400</b>

### 4) Duran Varlıkların Düzeltilmesi

Maddi duran varlıklar tarihi değerleri ile kayda alınmaktadır ve bu kıymetlere satın alındıkları tarih (aktife kaydedildiği ay) itibarıyla enflasyon düzeltmesi işlemi yapılmaktadır.

Duran Varlık	Tarihi Maliyet (TL)	Aktife Giriş Tarihi (Ay)	Düzeltilme Katsayısı	Düzeltilmiş Tutar (TL)	Fark (TL)
Binalar	3.000.000	Mayıs	1,038	3.114.000	114.000
Demirbaşlar	500.000	Ocak	1,093	546.500	46.500



### 5) Yıllık Amortisman Giderinin Hesaplanması

Enflasyon muhasebesine göre dönem sonunda yapılması gereken amortisman hesaplaması duran varlığın enflasyona göre düzeltilmiş değeri üzerinden yapılmalıdır. Bu doğrultuda aşağıdaki tabloda (4) numaralı işlemde bulunan değerler (düzeltilmiş tutarlar) kullanılmıştır.

Duran Varlık	Düzeltilmiş Tutar (TL)	Amortisman Oranı	Yıllık Amortisman (TL)
Binalar	3.114.000	% 2	62.280
Demirbaşlar	546.500	% 20	109.300
<b>TOPLAM</b>	<b>3.660.500</b>	-	<b>171.580</b>

### 6) Sermayenin Düzeltilmesi

Sermaye “*parasal olmayan bir kalem*” olarak dikkate alındığı için enflasyon düzeltmesine tabidir. Örneğimizde sermaye Ocak ayında kayıtlara alındığı için Ocak ayı düzeltme katsayısı ile düzeltilir.

	Tutar (TL)	Katsayı (Ocak)	Düzeltilmiş Tutar (TL)	Fark (TL)
Ödenmiş Sermaye	3.000.000	1,093	3.279.000	279.000

### 7) Satış Tutarlarının Düzeltilmesi

Genellikle “Yurtiçi Satışlar” veya “Yurtdışı Satışlar” hesaplarına alacak kaydedilen satışlar gerçekleştiği ay itibarıyla ilgili ayın düzeltme katsayısı ile enflasyon düzeltmesine tabidirler.

	Satış Tutarı (TL)	Katsayı	Düzeltilmiş Tutar (TL)	Fark (TL)
Ocak	100.000	1,093	109.300	9.300
Şubat	180.000	1,082	194.760	14.760
Mart	120.000	1,065	127.800	7.800
Nisan	90.000	1,046	94.140	4.140
Mayıs	60.000	1,038	62.280	2.280
Temmuz	140.000	1,025	143.500	3.500
Kasım	110.000	1,010	111.100	1.100
Aralık	100.000	1,000	100.000	-
<b>TOPLAM</b>	<b>900.000</b>		<b>942.880</b>	<b>42.880</b>

## 8) Diğer Gelir Tablosu Hesaplarının Düzeltilmesi

Yukarıda işletmenin stokları, maddi duran varlıkları, amortisman tutarları, öz sermayesi ve satışları edinildikleri ya da gerçekleştikleri aylar itibarıyla enflasyon düzeltmesine tabi tutulmuştur. Bu kalemlerin haricinde kalan ve genel geçici mizanda yer alan diğer “*parasal olmayan kalemler*” ise tüm yılı içeren “*ortalama düzeltme katsayısı*” ile enflasyon düzeltmesine tabi tutulmalıdır.

Hesap Adı	Tutarı (TL)	Ortalama Düzeltme Katsayısı	Düzeltilmiş Tutar (TL)	Fark (TL)
Paz. Satış ve Dağ. Gid.	150.000	1,045	156.750	6.750
Genel Yönetim Giderleri	100.000	1,045	104.500	4.500
<b>TOPLAM</b>	<b>250.000</b>		<b>261.250</b>	<b>11.250</b>

## 9) Yevmiye Defteri Kayıtları

		12.263.000	12.263.000
		BORÇ	ALACAK
153 TİCARİ MALLAR 252 BİNALAR 255 DEMİRBAŞLAR	31/12/202.	22.400 114.000 46.500	
	698 ENFLASYON DÜZELTME FARKLARI		182.900
<i>Varlıkların düzeltilmesi</i>	31/12/202.		
698 ENFLASYON DÜZELTME FARKLARI	502 SERMAYE DÜZELTME OLUMLU FARKLARI	279.000	279.000
<i>Sermayenin düzeltilmesi</i>	31/12/202.		
698 ENFLASYON DÜZELTME FARKLARI	600 YURTIÇİ SATIŞLAR	42.880	42.880
<i>Satışların düzeltilmesi</i>	31/12/202.		
760 PAZARLAMA SATIŞ VE DAĞITIM GİD. 770 GENEL YÖNETİM GİD.		6.750 4.500	
	698 ENFLASYON DÜZELTME FARKLARI		11.250
<i>Giderlerin düzeltilmesi</i>	31/12/202.		
760 PAZARLAMA SATIŞ VE DAĞITIM GİDER. 770 GENEL YÖNETİM GİDER.		62.180 109.300	
	257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)		171.480
<i>Amortisman ayrılması</i>	31/12/202.		
621 SATILAN TİCARİ MALIN MALİYETİ (-)		352.400	
	153 TİCARİ MALLAR		352.400
<i>Satılan ticari malların maliyetinin aktarılması</i>			

631 PAZARLAMA SATIŞ VE DAĞITIM GİD. 632 GENEL YÖNETİM GİD.  <i>Giderlerin gelir tablosuna yansıtılması</i>	31/12/202.  761 PAZARLAMA SATIŞ VE DAĞITIM GİDERLERİ YANSITMA HESABI 771 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ YANSITMA HESABI	218.930 213.800	218.930 213.800
761 PAZARLAMA SATIŞ VE DAĞITIM GİDERLERİ YANSITMA HESABI 771 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ YANSITMA HESABI  <i>Yansıtma hesaplarının kapatılması</i>	31/12/202.  760 PAZARLAMA SATIŞ VE DAĞITIM GİDERLERİ 770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ	218.930 213.800	218.930 213.800
658 ENFLASYON DÜZELTME ZARARLARI (-)  <i>Toplam enflasyon düzeltmesinin gelir tablosuna aktarılması</i>	31/12/202.  698 ENFLASYON DÜZELTME FARKLARI	127.730	127.730
690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI  <i>Giderlerin ve zararların dönem kar veya zarar hesabına aktarılması</i>	31/12/202.  621 SATILAN TİCARİ MALIN MALİYETİ (-) 631 PAZARLAMA, SATIŞ VE DAĞITIM GİDERLERİ 632 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ 658 ENFLASYON DÜZELTME ZARARLARI (-)	912.860	352.400 218.930 213.800 127.730
600 YURTIÇİ SATIŞLAR  <i>Gelirlerin dönem kar veya zararı hesabına aktarılması</i>	31/12/202.  690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI	942.880	942.880
690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI  <i>Dönem karının netleştirilmesi</i>	31/12/202.  692 DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI	30.020	30.020
692 DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI  <i>Dönemin net karının bilançoya aktarılması</i>	31/12/202.  590 DÖNEM NET KARI	30.020	30.020
<b>TOPLAM</b>		<b>16.211.880</b>	<b>16.211.880</b>

Muhasebe iş akışına göre yevmiye defteri kayıtları tarih sırasına göre yapılırken defteri kebir (büyük defter) kayıtları da tutulur. Örneğimizde her bir hesabın borç ve alacak tutarlarını gösteren büyük defter kayıtları yer kısıtı nedeniyle gösterilmemiştir. İzleyen kısımda muhasebe döngüsü çerçevesinde

işletmenin kesin mizanı düzenlenecektir. Bilindiği üzere yevmiye defteri ile büyük defter kayıtlarını matematiksel açıdan karşılaştırmaya yarayan mizanlar aynı zamanda bilanço ve gelir tablosunun oluşturulmasında da kullanılmaktadır.

### 10) Kesin Mizanın Düzenlenmesi

#### Z TİCARET İŞLETMESİ 202. YILI KESİN MİZANI

Hesap Kodu	Hesap Adı	TUTARLAR		KALANLAR	
		BORÇ	ALACAK	BORÇ	ALACAK
100	KASA	1.800.000	900.000	900.000	-
101	ALINAN ÇEKLER	172.000	100.000	72.000	-
102	BANKALAR	1.800.000	200.000	1.600.000	-
110	HİSSE SENETLERİ	400.000	-	400.000	-
112	KAMU KES. TAH. SEN. BO.	180.000	-	180.000	-
120	ALICILAR	660.000	160.000	500.000	-
121	ALACAK SENETLERİ	600.000	365.000	235.000	-
128	ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAK.	80.000	-	80.000	-
131	ORTAKLARDAN ALACAK.	250.000	-	250.000	-
153	TİCARİ MALLAR	1.722.400	452.400	1.270.000	-
159	VERİLEN SİPARİŞ AVANSLARI	150.000	150.000	-	-
190	DEVREDEN KDV	33.000	-	33.000	-
191	İNDİRİLECEK KDV	98.000	98.000	-	-
252	BİNALAR	3.114.000	-	3.114.000	-
255	DEMİRBAŞLAR	546.500	-	546.500	-
257	BİRİKMİŞ AMORT. (-)	-	171.480	-	171.480
300	BANKA KREDİLERİ	100.000	1.700.000	-	1.600.000
320	SATICILAR	400.000	1.469.000	-	1.069.000
321	BORÇ SENETLERİ	-	1.000.000	-	1.000.000
360	ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR	-	18.500	-	18.500
361	ÖDENECEK SOSYAL GÜV. KES.	-	12.500	-	12.500
391	HESAPLANAN KDV	90.000	90.000	-	-
421	BORÇ SENETLERİ	-	2.000.000	-	2.000.000
500	SERMAYE	-	3.000.000	-	3.000.000
502	SERMAYE DÜZ. OLUMLU FARK.	-	279.000	-	279.000
590	DÖNEM NET KARI	-	30.020	-	30.020
600	YURTİÇİ SATIŞLAR	942.880	942.880	-	-
621	SATILAN TİC. MAL. MAL.	352.400	352.400	-	-
631	PAZARLAMA SAT. VE DAĞ. GİD.	218.930	218.930	-	-
632	GENEL YÖNETİM GİDERLERİ	213.800	213.800	-	-
658	ENFLASYON DÜZ. ZAR. (-)	127.730	127.730	-	-
690	DÖNEM KARI VEYA ZARARI	942.880	942.880	-	-
692	DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI	30.020	30.020	-	-
698	ENFLASYON DÜZ. FARKLARI	321.880	321.880	-	-
760	PAZ. SAT. VE DAĞ. GİDERLERİ	218.930	218.930	-	-
761	PAZ. SAT. VE DAĞ. GİD. YANS. H.	218.930	218.930	-	-
770	GENEL YÖNETİM GİDER.	213.800	213.800	-	-
771	GENEL YÖN. GİD. YANS. H.	213.800	213.800	-	-
	<b>TOPLAM</b>	<b>16.211.880</b>	<b>16.211.880</b>	<b>9.180.500</b>	<b>9.180.500</b>

## 11) Bilançonun Düzenlenmesi

## Z TİCARET İŞLETMESİ BİLANÇOSU (31/12/202.)

## Aktif

## Pasif

<b>1. DÖNEN VARLIKLAR</b>	<b>3. KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR</b>
<b>a) Hazır Değerler</b>	<b>a) Mali Borçlar</b>
KASA 900.000	BANKA KREDİLERİ 1.600.000
ALINAN ÇEKLER 72.000	<b>b) Ticari Borçlar</b>
BANKALAR 1.600.000	SATICILAR 1.069.000
<b>b) Menkul Kıymetler</b>	BORÇ SENETLERİ 1.000.000
HİSSE SENETLERİ 400.000	<b>c) Ödenecek Vergi ve Diğer Yüküml.</b>
KAMU KES. TAH. SEN. VE BO. 180.000	ÖDE. VERGİ VE FONLAR 18.500
<b>c) Ticari Alacaklar</b>	ÖDE. SOS. GÜV. KES. 12.500
ALICILAR 500.000	
ALACAK SENETLERİ 235.000	<b>4. UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR</b>
ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR 80.000	<b>Ticari Borçlar</b>
<b>d) Diğer Alacaklar</b>	BORÇ SENETLERİ 2.000.000
ORTAKLARDAN ALACAKLAR 250.000	
<b>e) Stoklar</b>	<b>5. ÖZ KAYNAKLAR</b>
TİCARİ MALLAR 1.270.000	<b>a) Ödenmiş Sermaye</b>
<b>f) Diğer Dönen Varlıklar</b>	SERMAYE 3.000.000
DEVREDEN KDV 33.000	SER. DÜZ. OLUMLU FARK. 279.000
<b>2. DURAN VARLIKLAR</b>	<b>b) Dönem Net Karı/Zararı</b>
<b>a) Maddi Duran Varlıklar</b>	DÖNEM NET KARI 30.020
BİNALAR 3.114.000	
DEMİRBAŞLAR 546.500	
BİRİKMiŞ AMORTİSMAN. (-) 71.480	
<b>AKTİF TOPLAMI : 9.009.020</b>	<b>PASİF TOPLAMI : 9.009.020</b>

## 12) Gelir Tablosunun Düzenlenmesi

**Z TİCARET İŞLETMESİ**  
**12/01/202. – 31/12/202. DÖNEMİ**  
**GELİR TABLOSU**

BRÜT SATIŞLAR.....	942.880
Yurtiçi Satışlar.....	942.880
SATIŞ İNDİRİMLERİ	
NET SATIŞLAR.....	942.880
SATIŞLARIN MALİYETİ.....	(352.400)
Satılan Ticari Mal Maliyeti.....	352.400
<b>Brüt Satış Karı.....</b>	<b>590.480</b>
FAALİYET GİDERLERİ.....	(432.730)
Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri.....	218.930
Genel Yönetim Giderleri.....	213.800
<b>Faaliyet Karı.....</b>	<b>157.750</b>
DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN	
GELİR VE KARLAR	
DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN	
GİDER VE ZARARLAR.....	(127.730)
<u><b>Enflasyon Düzeltme Zararları.....</b></u>	<u><b>127.730</b></u>
<b>Olağan Kar.....</b>	<b>30.020</b>
OLAĞANÜSTÜ GELİR VE KARLAR	
OLAĞANÜSTÜ GİDER VE ZARARLAR	
<b>Dönem Karı.....</b>	<b>30.020</b>
DÖNEM KARI VERGİ VE DİĞER YASAL	
YÜKÜMLÜLÜK KARŞILIKLARI	
<b>Dönem Net Karı.....</b>	<b>30.020</b>

**Sonuç ve Öneriler**

Muhasebenin temel kavramlarından biri “parayla ölçülme” kavramıdır. Buna göre meslek mensubu tarafından işlenecek mali olaylar mutlaka ulusal para birimi cinsinden gösterilmelidir. Diğer bir deyişle finansal tablolar ve ekleri yasal bir yükümlülük olarak yerli para birimiyle ifade edilmelidir. Bu nedenle ulusal para birimindeki değer artışları ya da değer kayıpları muhasebenin çıktısı olan finansal tabloların güvenilirlik ve karşılaştırılabilirlik özelliklerini yitirmesine yol açabilir. Nitekim enflasyon yani paranın değerindeki sürekli azalışlar muhasebe bilgi sistemindeki tutarlılık açısından son derece önemlidir. Nihayetinde özellikle yüksek ya da hiperenflasyon dönemlerinde tüm ilgili karar vericilerin yanlış yönlendirilmemesi için enflasyon muhasebesi kullanılmalıdır.

Genel nitelikli enflasyon muhasebesi ya da enflasyon düzeltmesi Türkiye’de 2004 yılı hariç hiç uygulanmamıştır! Kısmi nitelikli düzeltme uygulamaları ise Türkiye’de uzunca bir süredir meslek mensuplarınca kullanılmaktadır. Fakat literatüre göre geleneksel ya da kısmi uygulamalar enflasyon muhasebesinin temel hedefleri açısından yeterli değildir (Özdemir ve Arslan, 2007). Diğer taraftan yapılan araştırmalara göre enflasyon muhasebesi konusunda meslek mensupları yeterli bilgiye sahip değildirler ve mutlaka çalışanlar bu konuda bilinçlendirilmelidirler (Çankaya ve Dinç, 2004; Karasioğlu ve Erdemir, 2005; Aktaş, 2009; Arzova ve Şahin, 2022). Diğer bir ifadeyle Türkiye’de muhasebe dünyası enflasyon muhasebesine geçiş konusunda henüz hazır değildir. Sonuç olarak, başta meslek örgütleri ve akademik çevreler tarafından muhasebe çalışanları enflasyon muhasebesi konusunda bilgilendirilmelidirler.

Diğer taraftan, ticari bir işletme örneği uygulaması yapılan çalışmamızın devamında enflasyon muhasebesinin üretim işletmelerine veya inşaat işletmelerine uygulanması konu edinilebilir. Bu konuda Yükçü ve Özkan (2004)’dan ve diğer yayınlardan yararlanılabilir. Yine aynı doğrultuda ulaşılabilecek veri ölçüsünde enflasyon muhasebesi uygulayan işletmeler ile uygulamayan işletmelerin finansal oranlarla nitelendirilen performans göstergeleri karşılaştırılabilir. Böylece enflasyon düzeltmesi uygulamasının olumlu ya da olumsuz sonuçları değerlendirilebilir.

Nihayetinde, enflasyon düzeltmesi uygulaması muhasebe iş akış süreci içinde olağan ve her dönem yapılan bir işlem olarak kabul edildiği takdirde iş dünyası açısından daha öngörülebilir bir ekonomiye doğru adım atılacaktır. Bunun için Türkiye uygulamasındaki enflasyon muhasebesi uygulama koşulu olan fiyatlar genel düzeyindeki son üç yıl toplamı yüzde yüzden ve içinde bulunulan yıl yüzde ondan fazla olma kuralı daha makul bir seviyeye getirilebilir. Hiç şüphesiz enflasyon kaybının ya da kazancının olmadığı bir ekonomi daha istikrarlı ve daha sürdürülebilir olacaktır. Nitekim enflasyon Türkiye ekonomisi için dikkate alınması gereken bir realitedir! Öyle ki Türkiye’nin ekonomik, finansal, mali, politik vs. yapısı her an yüksek enflasyona hazır olmamız gerektiğinin sinyallerini vermektedir. Dahası Türkiye’de yüksek enflasyonun sosyoekonomik durum açısından yapısal bir problem olduğu diğer bir deyişle çözümünün hiç de kolay olmadığı ileri sürülebilir. Bu nedenlerle, enflasyon muhasebesi uygulamalarının dikkatle incelenmesi ve muhasebeleştirme süreci açısından finansal sisteme entegre edilmesi tüm paydaşlar açısından faydalı olabilir.

### Kaynakça

- 5024 Sayılı Vergi Usul Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2022, Ağustos). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031230.htm#1>,
- Acar, D. ve Tugay, O. (2005). Enflasyon düzeltmesi ve uygulama düzeyinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 26, 81-94.
- Açık, S. (2006). Enflasyonun finansal tablolar üzerindeki etkilerini giderici bir tedbir olarak enflasyon muhasebesi ve Türkiye’deki yasal düzenlemeler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 345-360.

- Akdoğan, M. U. (2013). Onuncu yılındaki enflasyon düzeltmesi düzenlemelerinin devam eden etkileri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MÖDAV)*, 2013/4, 63-84.
- Altınışık, İ. (2019). *Enflasyonun işletmeler üzerindeki etkisi ve bu etkileri gidermeye yönelik yöntemler*. Ankara: Institution of Economic Development And Social Researches (İKSAD) Publications.
- Aktaş, R. (2009). Enflasyon muhasebesi uygulamasının KOBİ'ler ile SPK'ya tabi işletmelerin finansal tabloları üzerindeki etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 1-15.
- Arsoy, A. P. ve Gücenme, Ü. (2009). The development of inflation accounting in Turkey, *Critical Perspectives on Accounting*, 20, 568-590.
- Arzova, S. B. ve Şahin, B. Ş. (2022). Yüksek enflasyonlu ekonomilerde finansal raporlama süreçleri ve enflasyon muhasebesinin finansal tablolara etkisi. *Mali Çözüm*, 32(170), 13-31.
- Bilici, N. (2003). Enflasyonun mali tablolar üzerindeki etkilerini azaltmak için Türkiye'de uygulanan önlemler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1-2), 65-85.
- Çankaya, F. ve Dinç, E. (2004). 5024 Sayılı Kanun'la getirilen enflasyon muhasebesi uygulaması ve doğurduğu sorunlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3-4), 369-384.
- Demir, Ö. (2018). 5024 Sayılı Kanunun uygulanmasında enflasyon endeksi ve uygulama sorunlarına bakış. *Social Science*, 13(2), 42-53.
- Hacıüstemoğlu, R. (1992). Enflasyonun muhasebeye etkisi. *Marmara İletişim Dergisi*, 1, 85-87.
- İleri, H. ve Altınışık, İ. (2004). Enflasyon düzeltmesinin gerekliliği enflasyon muhasebesinin uygulanabilirliği ve muhasebeciler üzerinde yapılan bir araştırma: Karaman örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 7(1-2), 39-52.
- Kantar, M. A., Abar, H. ve Öndeş, T. (2021). Enflasyonun işletmelerin finansal oranlarına etkisi: BİST imalat sektöründe bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 90, 1-18.
- Karapınar, A. ve Ayanoglu, Y. (2005). Enflasyon düzeltmesi uygulamasının meslek mensuplarına etkisi üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 16, 1-16.
- Karasioğlu, F. ve Erdemir, N. K. (2005). Enflasyon muhasebesi uygulamalarında temel işlemler üzerine bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 145-167.
- Keleş, D. (2015). TMS 29 Yüksek enflasyonlu ekonomilerde finansal raporlama standardı çerçevesinde finansal tabloların düzeltilmesi ve finansal analiz sonuçları üzerine etkileri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 31-52.
- Kırkulak, B. ve Balsarı, Ç. K. (1997). Enflasyon muhasebesi ve hisse senedi getirileri: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) üzerine bir uygulama. *İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Dergisi*, 11(42), 19-36.
- Kisali, Y., Işıklılar, S. ve Bozkurt, N. (2003). *Enflasyon muhasebesi: yöntemler, standartlar, uygulamalar*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Özdemir, F. S. ve Arslan, S. (2007). Enflasyon muhasebesinde kullanılan yöntemlerin karşılaştırmalı analizi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 87-104.
- Özkan, T. (2005). Enflasyon muhasebesi uygulamasının firmaların finansal yapıları üzerine etkileri. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 15, 49-72.
- Öztürk, V. (2008). Enflasyon muhasebesi uygulamasının mevduat bankalarının kârlarına olan etkisi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MÖDAV)*, 10(1), 109-140.
- Özulucan, A. (2002). Enflasyonun muhasebe verileri üzerindeki etkileri, Türkiye Muhasebe Standardı - 2 ve Sermaye Piyasası Kurulu Seri: XI - No: 20 çerçevesinde önerilen enflasyon muhasebesi yöntemi ve enflasyon muhasebesine geçişte alınabilecek önlemler. *Yönetim ve Ekonomi*, 9(1-2), 25-41.



- Sevilengül, O. (2005). *Genel Muhasebe*. (12. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tekşen, Ö. ve Atay, S. (2004). Vergi hukuku açısından enflasyon muhasebesinin finansal tablolara etkileri. *Sayıştay Dergisi*, 55, 41-52.
- Tunçsiper, B. ve Köroğlu, Ö. (2006). Enflasyonun otomotiv sektöründeki işletmeler üzerindeki etkisi: Balıkesir ili örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(15), 43-63.
- TÜİK (2022, Ağustos) Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE). Erişim adresi: <https://www.tuik.gov.tr/>.
- Uluslan, H. (2002). Yeniden değerlendirme uygulamasının sermayeyi koruyucu etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 111-128.
- Varol, N. (2022). Inflation accounting in terms of tax legislation and accounting standards in Turkey. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 93, 19-30.
- Yıldız, F. (2018). Türkiye’de muhasebe bilgi sisteminden sağlanan bilginin yeterliliği ve enflasyon muhasebesi uygulanması gereği. *Accounting and Financial History Research Journal*, 14, 202-217.
- Yükçü, S. ve Özkan, S. (2004). *Enflasyon muhasebesi*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

## Üniversite Öğrencilerinin Afet ve Göç Kavramlarına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların İncelenmesi

Galip USTA\*

### Öz

Tarih boyunca afetlerin ve göçlerin her zaman önemli konulardan birisi olduğu söylenebilir. Gerçekleştirilen bu çalışmada; bir üniversitesinin meslek yüksekokulunda okuyan öğrencilerin “Afet” ve “Göç” kavramlarına ilişkin algılarının, geliştirdikleri metaforlar aracılığı ile incelenmesi amaçlanmıştır. “Afet... gibidir. Çünkü...” kavramına yönelik 112 adet farklı metafor geliştirildiği ve bu metaforlardan da 13 adet kategori oluşturulduğu tespit edilmiştir. “Afet” kavramına ilişkin geliştirilen metaforlardan en sık tekrar edilenin “Yıkım-yıkım ekibi” metaforu olduğu saptanmıştır. Katılımcılar afet kavramını zihinlerinde en fazla “Yıkım-yıkım ekibi” metaforu ile canlandırmışlardır. Yıkım-yıkım ekibinden sonra sıkça tekrar edilen metaforların “Savaş, ölüm-azrail, ateş, kıyamet gelmiş, hayal kırıklığı-psikolojik yıkım, felaket, çığ, rüya, hayat, düşman, su, domino taşı vb.” şeklinde olduğu saptanmıştır. Katılımcıların “Göç” kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar değerlendirildiğinde; “Savaş” metaforunun ilk sırada yer aldığı saptanmıştır. Katılımcılar göç kavramını zihinlerinde en fazla “savaş” metaforu ile canlandırmışlardır. Savaş metaforundan sonra “Yeniden doğuş, yıkım, ayrılık, yalnız kalmak, zorunluluk, sürgün, kuraklık, özlem vb.” metaforların da sıkça tekrar edildiği tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda; katılımcıların “Afet” ve “Göç” kavramlarına ilişkin geliştirdikleri metaforlar aracılığı ile bu konudaki duygu ve düşünceleri belirlenmiştir. Elde edilen metaforların afet ve göç konusunda eğitim veren kişilerin eğitim faaliyetlerinin planlanmasına katkı sunabileceği düşünülmektedir. Göçe ve afetlere ilişkin eğitim faaliyetlerinde doğru konunun ve etkili aktarım yönteminin benimsenmesiyle birlikte, katılımcılarda bir farkındalık oluşturulabileceği, dolayısıyla elde edilen kazanımlar doğrultusunda afet ve göçe ilişkin olayların olumsuz sonuçlarının en aza indirilebileceği düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Afet, Afet Yönetimi, Metafor, Göç

## Examination of the Metaphors Developed By University Students Regarding the Conceptions of Disaster and Migration

### Abstract

It can be said that disasters and migrations have always been one of the important issues throughout history. In this study carried out; In this study, it was aimed to examine the perceptions of the students studying at a vocational school of a university about the concepts of "disaster" and "migration" through the metaphors they developed. "It is like... disaster. It has been determined that 112 different metaphors have been developed for the concept of because..." and 13 categories have been created from these metaphors. It was determined that the most frequently repeated metaphor developed for the concept of "disaster" was the metaphor of "demolition-demolition team". Participants visualized the concept of disaster with the metaphor of "demolition-demolition team" most in their minds. The metaphors that are frequently repeated after the demolition team are "war, death-reaper, fire, doomsday, disappointment-psychological destruction, disaster, avalanche, dream, life, enemy, water, domino stone, etc." shaped was found. When the metaphors created by the participants regarding the concept of "migration" are evaluated; It has been determined that the metaphor of "war" is in the first place. Participants envisioned the concept of migration mostly with the metaphor of "war" in their minds. After the war metaphor "rebirth, destruction, separation, being alone, necessity, exile, drought, longing, etc." It has been determined that metaphors are frequently repeated. In line with the findings obtained within the scope of the research; Through the metaphors developed by the participants regarding the concepts of "disaster" and "migration", their feelings and thoughts on this subject were determined. It is thought that the metaphors obtained can contribute to the planning of the training activities of the people who provide training on disaster and migration. It is thought that with the adoption of the right subject and effective transfer method in education activities related to migration and disasters, an awareness can be created in the participants, and therefore, the negative consequences of disaster and migration-related events can be minimized in line with the gains obtained.

**Keywords:** Disaster, Disaster Management, Metaphor, Migration

\* Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi/ Tonya Meslek Yüksekokulu, drgalipusta@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6279-1694

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

Geliş/Received: 21.07.2022

Kabul/Accepted: 20.12.2022

- **Etik Kurul İzni:** Bu çalışma için Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 14.03.2022 tarih ve E-81614018-000-2200011469 sayı numarasıyla etik kurul onayı alınmıştır.

## Giriş

Günümüzde insan sağlığı ve refahı üzerinde doğa veya insan kaynaklı tehlikelerin önemli bir tehdit unsuru olduğu söylenebilir (UNISDR, 2009: 9). Tehlikelerin bir kısmını insan ve insan unsurları oluştururken bir kısmını da doğal faktörler oluşturmaktadır (Şahin ve Sipahioğlu, 2002). Açıklamalı Afet Terimleri Sözlüğünde afet tehlikesi; “Can ve mal kayıpları ile fiziksel, sosyal, ekonomik, politik ve çevresel kayıp ve zararlara yol açan doğa, teknoloji ve insan kaynaklı olayın belirli bir yerde ve zaman aralığında olma olasılığı” (AFAD, 2014: 32) şeklinde tanımlanmıştır. Aynı sözlükte afet kavramı “*Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay. Afet bir olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçtur*” (AFAD, 2014: 23) şeklinde ifade edilmiştir. Afet ve afet tehlikesi tanımlarından da anlaşıldığı üzere tehlikeleri doğrudan afet olarak nitelendirmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla tehlike ve afet sınıflandırılmasının doğru şekilde anlaşılmasının ve bu doğrultuda bir sınıflama yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışmada da tehlikelerin ve afetlerin sınıflandırılması, uluslararası kaynaklarda sıkça referans olarak gösterilen Emergency Events Database (EM-DAT) sınıflamasına göre yapılmıştır. Veri tabanında yer alan sınıflandırmaya göre tehlikeler/ afetler doğa veya teknoloji kökenli olarak belirlenmiştir. Doğa kaynaklı afetler; biyolojik, iklimsel, meteorolojik, hidrolojik, jeofiziksel ve dünya dışı şeklinde, teknolojik afetler ise; ulaşım kazaları, endüstriyel kazalar ve çeşitli kazalar olarak sınıflandırılmıştır (EM-DAT, t.y.). Doğal afetlerin katastrofik hasarlara ve ciddi derecede sosyoekonomik kayıplara neden olma potansiyeline sahip olduğu belirtilmiştir (Sun vd., 2020). Afetlerin sadece kişilerin yaşam kalitelerini bozmadığı, aynı zamanda bireysel ve toplumsal açıdan ruhsal sorunlara neden olduğu, bu bağlamda afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılacak her türlü iyileştirici çalışmaların önem arz ettiği belirtilmiştir (Makwana, 2019). Afetler kökenleri fark etmeksizin başta insan olmak üzere tüm varlıklılara ve çevreye zarar verme potansiyeli olan durumlardır. Kısaca afetler meydana geldikleri alanlarda/ toplumlarda telafisi zor olan fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olurlar. Ayrıca ekonomik açıdan gelişmekte olan ülkeleri, gelişmiş ülkelere nazaran daha fazla etkiyebilirler (Press ve Hamilton, 1999). Afetlerin ekonomik etkilerinin temel olarak afetlerin sıklığına, türüne ve toplumsal dirençliliğe göre değişiklik gösterebileceği ifade edilmektedir (Lee ve Zhang, 2022). Doğal afetler üzerine yapılan bir çalışmada; afetlerin ekonomik etkilerinin net şekilde anlaşılmasına yönelik mevcut literatürde belirsizliğin devam ettiği, afetlerin ekonomik faaliyetleri nasıl etkilediğine yönelik mekanizmanın anlaşılabilmesi için daha fazla çalışma yapılmasının yararlı olacağı vurgulanmıştır (Panwar ve Sen, 2019). Dolayısıyla önlenmesi

mümkün olmayan olayların en az zararla atlatılması için gerçekleştirilecek faaliyetler önemli bir stratejik adım olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda olası afet zararlarının azaltılabilmesi için afet öncesi gerekli tedbirlerin alınmasının, afet öncesine ve sonrasına ilişkin hazırlık çalışmalarının yapılmasının, önleyici stratejilerin oluşturulmasının önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Ancak her ne kadar gerekli tedbirler alınmış olsa da olası bir afetin, toplumların gelişmişlik düzeylerine göre çeşitli sonuçlarının olabileceği açıktır. Olası bir afetin kırılğan bir toplum üzerinde oluşturacağı olumsuz etkilerin, afete dirençli toplumlarda oluşturacağı etkilerle aynı olmasının mümkün olamayacağı açıktır. Afetlerin toplum ve bireyler üzerinde yaratmış olduğu çeşitli etkiler düşünüldüğünde afetler sonrası yaşanabilecek olumsuzlukların insanları yer değiştirmeye yani göçe zorlayabileceği söylenebilir. Afetlerin büyüklüğünün ve toplumsal etki düzeyinin göçlerle doğrudan ilişkili olabileceği belirtilmiştir (Trinh vd., 2021). Doğal afetleri konu edinen bir çalışmada; sel ve fırtına şeklindeki doğal afetlerin göç, yoksulluk, sağlık harcamaları üzerinde etkili olduğu vurgulanmıştır. Aynı çalışmada doğal kaynakların azalmasının göçü etkilediği belirtilmiştir (Abbas Khan vd., 2019). Kasırga ve göç üzerine yapılan bir çalışmada; çalışmanın yapıldığı yerde kasırgaların göç üzerinde etkili olduğuna değinilmiştir (Spencer ve Urquhart, 2018). Yapılan başka bir çalışmada; sel ve kuraklık olaylarından etkilenen toplumun göç etme eğiliminde olduğuna vurgu yapılmıştır (Berlemann ve Tran, 2020). Göç üzerine yapılan bir çalışmada; doğa kaynaklı afetlerin sıklığının ve şiddetinin artmasının nüfus hareketliliği için itici bir güç olduğuna vurgu yapılmıştır (Shultz vd., 2019). Görüldüğü üzere yaşanan afetler ile göç arasında bir ilişkinin olduğu açıktır. Afetler sonrası kaynakların azalmasının, etkilenen bölgenin ciddi derecede hasar görmesinin, ekonomik dengenin bozulmasının vb. nedenlerin, afetlerin yaşandığı bölgedeki bireyleri göçe iten faktörler olduğu söylenebilir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde göç; “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” (TDK, t.y.) olarak tanımlanmıştır. Göçün birçok nedeni bulunmakla birlikte başlıca göçe neden olan faktörler arasında; “Ekonomik ve siyasal faktörler, çevresel olanakların bozulması, alıcı ülkelerdeki teknolojik gelişmeler, deprem, sel, kuraklık vb. afetler” sayılabilir (Tümertekin ve Özgüç, 2015). Göç olgusunun Türkiye açısından da önemli bir konu haline geldiği söylenebilir. Türkiye’nin özellikle jeopolitik özellikleri itibarıyla hassas bir konumda olduğu ifade edilebilir (Canyurt, 2015; Ekici ve Tuncel, 2015).

Afetlerin ve göçlerin her zaman önemli birer konu olarak gündemde yerini koruduğu, dolayısıyla kişilerin yaşantılarında bu kavramlara yükledikleri anlamların metaforlar aracılığı ile değerlendirilmesinin değerli olduğu ifade edilebilir. Metaforlar, kişilerin bir kavrama ilişkin algılarını betimlemesi ya da zihinsel bir model oluşturması olarak değerlendirilebilir. Kişiler eski ve yeni bilgilerinin bağıntılarını metaforlar aracılığı ile gerçekleştirebilirler (Arslan ve Bayrakçı, 2006). Metaforların öğrenme ve bilimsel açıdan sadelik içerdiği belirtilebilir. Ayrıca metaforların karmaşık verilerin daha sistematik, akıcı ve vurgulu aktarılmasına katkı sağladığı ifade edilebilir (Girmen, 2007).

Bu noktadan hareketle afetlere hazırlanmanın, toplumsal kapasitenin artırılmasının, göç yönetiminin başarılı bir şekilde yürütülmesinin ve nihai olarak bu konularda hem bireysel hem de toplumsal açıdan eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın da katılımcıların yaşanmışlıklarına göre zihinlerinde “afet” ve “göç” kavramlarına yükledikleri anlamların belirlenmesi ve elde edilen veriler doğrultusunda gelecek eğitim faaliyetlerine zemin hazırlaması açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Eğitim faaliyetlerinde metafor analizlerinden elde edilen verilerin süreci iyileştirmeye yönelik adımların atılmasında etkili olduğu düşünüldüğünde, yapılan bu çalışmada da afet ve göç kavramlarına yönelik elde edilen verilerin bu konularda düzenlenecek eğitim faaliyetlerinin konu içeriklerinin şekillenmesinde veya mevcut eğitimlerde sürecin iyileştirilmesinde önemli bir rehber olacağı varsayılmaktadır. Ayrıca literatürde, afet ve göç gibi birbirinin hem nedeni hem de sonucu olabilen olaylara yönelik her iki konuyu da bütünsel açıdan değerlendiren metafor analizlerine rastlanılmamış olunmasının ve bu konuda çalışma yapacak kişiler için zemin oluşturma potansiyeline sahip olacağı düşüncesinin çalışmanın özgün değerini artıran başka bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada, afetlerde/ olağandışı durumlarda görev alması muhtemel sağlık personeli adayı üniversite öğrencilerinin afet ve göç konularına ilişkin algıları metaforlar aracılığı ile tespit edilmeye, bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır;

Afetlerde/ olağandışı durumlarda görev alma potansiyelleri yüksek olan sağlık personeli adayı üniversite öğrencileri afet kavramına ilişkin algılarını hangi metaforlarla açıklamaktadırlar?

Afetlerde/ olağandışı durumlarda görev alma potansiyelleri yüksek olan sağlık personeli adayı üniversite öğrencilerinin afet kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar genel olarak ortak özellikleri bakımından hangi kategoriler altında toplanmaktadır?

Göç konusunda daha duyarlı olması beklenen üniversite öğrencileri göç kavramına ilişkin algılarını hangi metaforlarla açıklamaktadırlar?

Göç konusunda daha duyarlı olması beklenen üniversite öğrencileri tarafından göç kavramına ilişkin oluşturulan metaforlar genel olarak ortak özellikleri bakımından hangi kategoriler altında toplanmaktadır?

Afet deneyimi bulunan kişilerin oluşturdukları metaforlar diğer bireylerin oluşturdukları metaforlardan farklı mıdır?

### **Yöntem**

Araştırmada katılımcıların, “Afet” ve “Göç” kavramlarına yönelik algılarının derinlemesine değerlendirilmesi hedeflendiği için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada, nitel araştırma çerçevesinde yer alan olgubilim desenine yer verilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Patton, 1990). Seçilen konuya ilişkin kişilerin tecrübelerinin ne anlama geldiği, özünde nelerin yattığı ve gerçek nedir sorularına cevap aranmaya çalışıldığı için olgubilim deseninin seçildiği söylenebilir. Çalışmada tercih edilen araştırma desenini destekleyici literatür özeti şu şekildedir;

Doğan vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada; Sivrice depremini yaşayan öğrencilerin metaforik algılarının değerlendirilmesi amaçlandığından nitel araştırma yöntemlerinden olan fenomenoloji deseninin benimsendiği belirtilmiştir.

Değirmenci (2019) tarafından yapılan çalışmada; öğretmen adaylarının afet kavramına yönelik algılarının değerlendirilmesi amaçlandığından nitel araştırma yöntemlerinden olan fenomenoloji (Olgubilim) deseninin benimsendiği belirtilmiştir.

Aksoy (2013) tarafından yapılan çalışmada; dokuzuncu sınıf öğrencilerinin deprem kavramına yönelik algılarının değerlendirilmesi amaçlandığından çalışmanın olgubilim deseninde gerçekleştirildiği belirtilmiştir.

Kılınç vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada; çocukların göç kavramına yönelik algılarının belirlenmesi amaçlandığından nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim (fenomenoloji) deseninin kullanıldığı belirtilmiştir.

Tıkman vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada; öğrencilerin göç kavramına yönelik algılarının belirlenmesi amaçlandığından nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim deseninin kullanıldığı belirtilmiştir.

Türk ve Atasoy (2020) tarafından yapılan çalışmada; öğrencilerin göç kavramına yönelik algılarının belirlenmesi amaçlandığından nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim (fenomenoloji) deseninin kullanıldığı belirtilmiştir.

Kişilerin deneyimlerine yönelik değerlendirmeler yapılmak istendiğinde nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseninin tercih edildiği görülmüştür. Gerçekleştirilen bu çalışmada da kişilerin tecrübelerinin ne anlama geldiği, özünde nelerin yattığı ve gerçek nedir sorularına cevap aranmaya çalışıldığı için olgubilim deseninin seçildiği ve seçilen bu desenin literatür ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

### **Araştırmanın Amacı**

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin “Afet” ve “Göç” kavramlarına yönelik geliştirdikleri metaforların incelenerek analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda; katılımcıların “Afet” ve “Göç” kavramlarına yönelik algılarının hangi metaforlarla açıklandığı, bu metaforların hangi kategoriler altında toplandığı ve herhangi bir afet yaşayanların geliştirdikleri metafor çeşitliliğinin neler olduğu sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır. Elde edilen metaforlar ve bunlardan oluşturulan kategoriler sayesinde katılımcıların “Afet” ve “Göç” kavramlarına yönelik algıları ve eğilimleri değerlendirilmiştir.

### **Çalışma Grubu**

Verilerin elde edildiği çalışma grubunu, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Karadeniz Bölgesinde yer alan bir üniversitenin, Sağlık Bilimleri Tabanlı Meslek Yüksekokuluna kayıtlı (İlk ve Acil Yardım, Yaşlı Bakımı, Fizyoterapi, Evde Hasta Bakımı) 399 ön lisans öğrencisi oluşturmuştur. Örneklem seçimine gidilmemiş olup evreninin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda okula fiili olarak devam eden öğrencilerden çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 227 öğrenciye

ulaşmıştır. Katılımcılardan 7 kişinin yarı yapılandırılmış görüşme formunda eksik/ uygun olmayan veri beyan ettiği görülmüş olup bu formlar geçersiz kabul edilerek çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Geçersiz formlar çıkarıldıktan sonra 220 katılımcının verileri analize dâhil edilmiştir.

**Tablo 1:** Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%	Afet Yaşama Durumu*	n	%	Afet Eğitimi Alma Durumu	n	%	Yaş	n	%
Kadın	162	73,6	Evet	74	33,6	Evet	94	42,7	18	15	6,9
Erkek	58	26,4	Hayır	146	66,4	Hayır	126	57,3	19	27	12,4
									20	97	44,7
									21	56	25,8
									22	13	6,0
									23	5	2,3
									28+	4	1,8
									Toplam	220	100

\*Deprem, Sel, Yangın vb.

Katılımcıların %73,6'sını kadınların, %26,4'ünü erkeklerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan %33,6'sının afet türlerinden herhangi birini yaşadığı, %66,4'ünün ise herhangi bir afet yaşamadığı, afet eğitimi alma durumu incelendiğinde; katılımcılardan %42,7'sinin afet eğitimi aldığı, %57,3'ünün ise afet eğitimi almadığı belirlenmiştir. Katılımcıların yaş durumu incelendiğinde; %44,7'lik oranla 20 yaşındaki katılımcıların ilk sırada yer aldığı, bunu %25,8'lik oranla 21 yaşın ve 12,4'lük oranla 27 yaşın takip ettiği tespit edilmiştir (Tablo 1).

### **Araştırmanın Etik Yönü**

Araştırmada kullanılmak üzere oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu ve ilgili belgeler “Trabzon Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’na sunulmuştur. Yapılan başvuru kurul tarafından 11.03.2022 tarihinde görüşülmüş olup 2022-3/1.15 sayılı kararla onaylanmıştır. İlgili onay yazısı 14.03.2022 tarihinde E-81614018-000-2200011469 sayılı yazılı ile araştırmacıya bildirilmiştir. Etik kurul kararının ardından çalışmanın yapılacağı kuruma izin başvurusunda bulunulmuştur. Başvuru, ilgili kurum tarafından değerlendirilmiş olup onay yazısı 19.04.2022 tarihli ve E-68491136-200-2200015108 sayılı yazı ile araştırmacıya bildirilmiştir.

### **Verilerin Toplanması ve Analizi**

Çalışmaya katılanların “Afet” ve “Göç” kavramlarına yönelik algılarının ve düşüncelerinin derinlemesine belirlenmesi amacıyla katılımcıların her birinin “Afet...gibidir. Çünkü...” ve “Göç...gibidir. Çünkü...” cümlelerini tamamlayacak oldukları yarı yapılandırılmış bir görüşme formu verilmiş ve ilgili alanları doldurmaları istenmiştir. Veri toplamak için kullanılan bu yöntemin metafor çalışmalarında sıkça tercih edildiği görülmüştür (Vadeboncoeur ve Torres, 2003; Linn vd., 2007). Metaforun kaynağı ile konusu arasındaki bağıntının anlaşılabilmesi için “Gibi” kavramına, oluşturulan metaforun nedeninin anlaşılabilmesi için ise “Çünkü” kavramına yer verilmiştir (Akturan ve Esen,

2008). Veriler 02.05.2022-02.06.2022 tarihleri arasında katılımcıların uygun olduğu zamanlarda yüz yüze toplanmıştır.

Verilerin analizi sistematik bir çalışmanın sonucunda gerçekleştirilmiştir. Öncelikli olarak katılımcılardan alınan görüşme formlarındaki uygun alanların doldurulup doldurulmadığı kontrol edilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 227 katılımcıdan, 7 katılımcının formunda eksiklikler tespit edildiği için ilgili formlar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu nedenle analizde, eksiksiz veri işleyen 220 katılımcının formu kullanılmıştır. Daha sonra çalışmaya dâhil edilen formlar 1’den başlayarak 220’ye kadar numaralandırılmıştır. Veri toplama ve analiz aşamalarının basamakları şu şekildedir:

- Veriler katılımcıların uygun oldukları zamanlarda yüz yüz toplanmıştır.
- Katılımcıların doldurmuş oldukları formlar üzerinde eksik veri olup olmadığı kontrol edilmiştir.
- Eksik verisi olan formlar kapsam dışı bırakılmıştır.
- Tam veri işlemesi yapılan formlardaki bilgiler numaralandırılarak Excel ortamına aktarılmıştır.
- Görüşme formlarındaki veriler ile Excel ortamına aktarılan veriler tekrar karşılaştırılmış olup herhangi bir hata olup olmadığı değerlendirilmiştir.

- Excel ortamında yer alan veriler dosya türü (Word) değiştirilerek MAXQDA 2020 nitel araştırma programına aktarılmıştır. MAXQDA 2020 nitel araştırma programı sorumlu yazar tarafından satın alınmış olup lisanslıdır.

- MAXQDA programına aktarılan veriler kodlanmaya başlanmıştır.
- Kodlamanın ardından, kategorilerin oluşturulmasına geçilmiştir.
- Kategorilerin oluşturulması sırasında uzman desteğine başvurulmuştur. Sunulan görüşler doğrultusunda kategoriler revize edilmiş ve nihai sonuca ulaştırılmıştır.
- Son olarak elde edilen veriler yorumlanmış ve raporlanmıştır.

## **Bulgular**

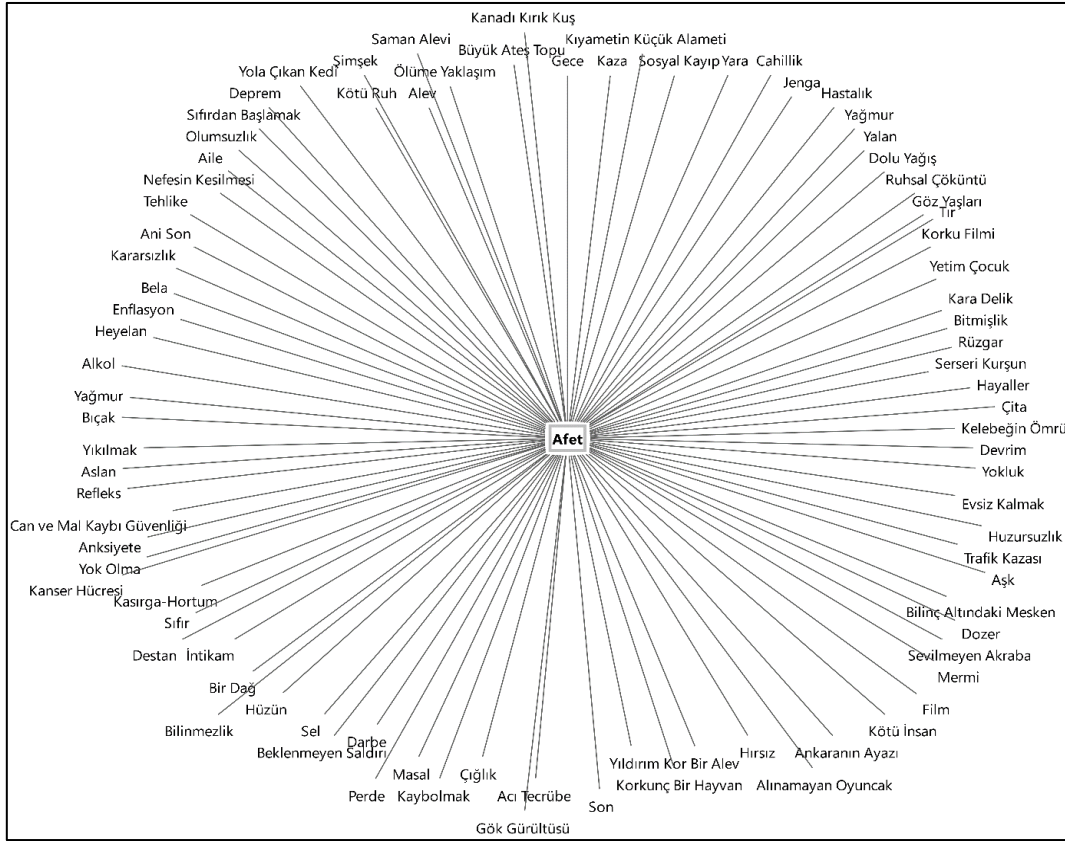
Araştırmanın bu bölümünde, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen verilerin bulgularına yer verilmiştir. Öncelikli olarak “Afet...gibidir. Çünkü; ...” şeklinde tamamlanması istenilen sorunun yanıtlarının analizine yer verilmiştir. Bu kapsamda 220 katılımcı tarafından 112 adet farklı metafor geliştirildiği görülmüştür. Daha sonra “Göç...gibidir. Çünkü; ...” şeklinde yöneltilen soruya ilişkin cevapların analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda ise 220 katılımcı tarafından 142 adet farklı metaforun geliştirildiği saptanmıştır.

### **Afet Kavramına Yönelik Bulgular**

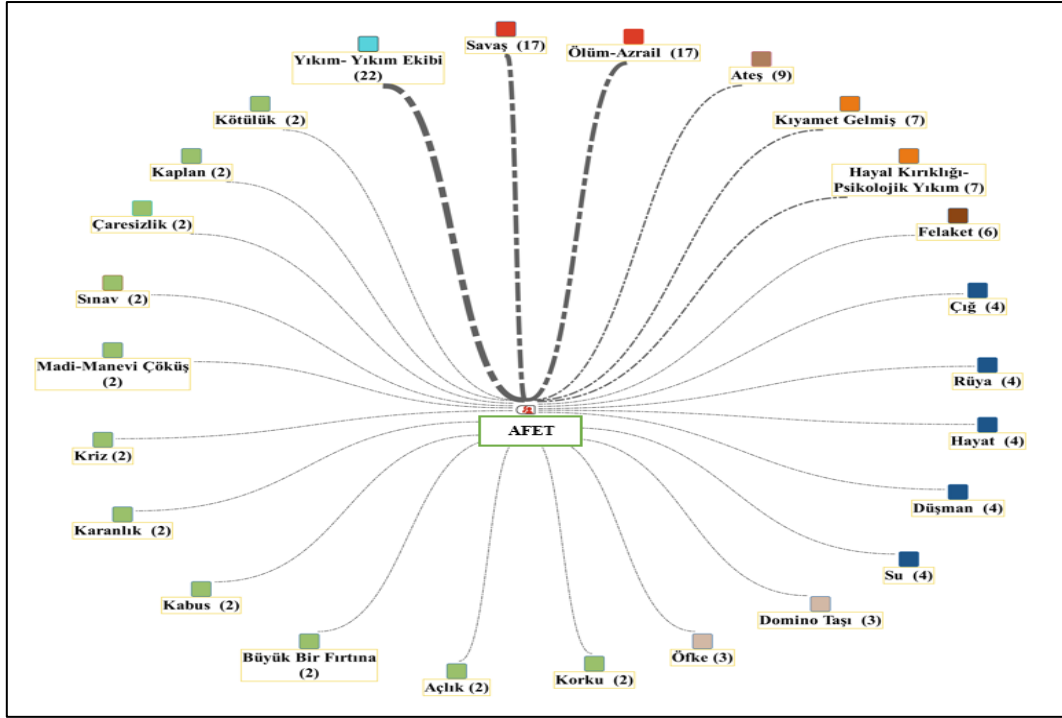
Katılımcıların “Afet” kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar değerlendirildiğinde; “Yıkım-yıkım ekibi” metaforunun ilk sırada yer aldığı saptanmıştır. Katılımcılar afet kavramını zihinlerinde en fazla “Yıkım-yıkım ekibi” metaforu ile canlandırmışlardır. Yıkım-yıkım ekibinden sonra sıkça tekrar



edilen metaforların “Savaş, ölüm-azrail, ateş, kıyamet gelmiş, hayal kırıklığı-psikolojik yıkım, felaket, çığ, rüya, hayat, düşman, su, domino taşı vb.” şeklinde olduğu saptanmıştır (Şekil 2). Afet kavramına ilişkin geliştirilen fakat katılımcılar tarafından birer kez tekrarlanan metaforlar ise Şekil 1’de sunulmuştur. Katılımcıların oluşturdukları metaforlardan da anlaşıldığı üzere afet kavramının genel olarak bireyler üzerinde etki değeri yüksek kavramlarla ilişkilendirildiği söylenebilir. Dolayısıyla herhangi bir afete maruz kalan kişinin yaşanan olayı uzun süre hatırlamasının ve benzer olaylara karşı aşırı şekilde reaksiyon vermesinin olası olduğu değerlendirilebilir.



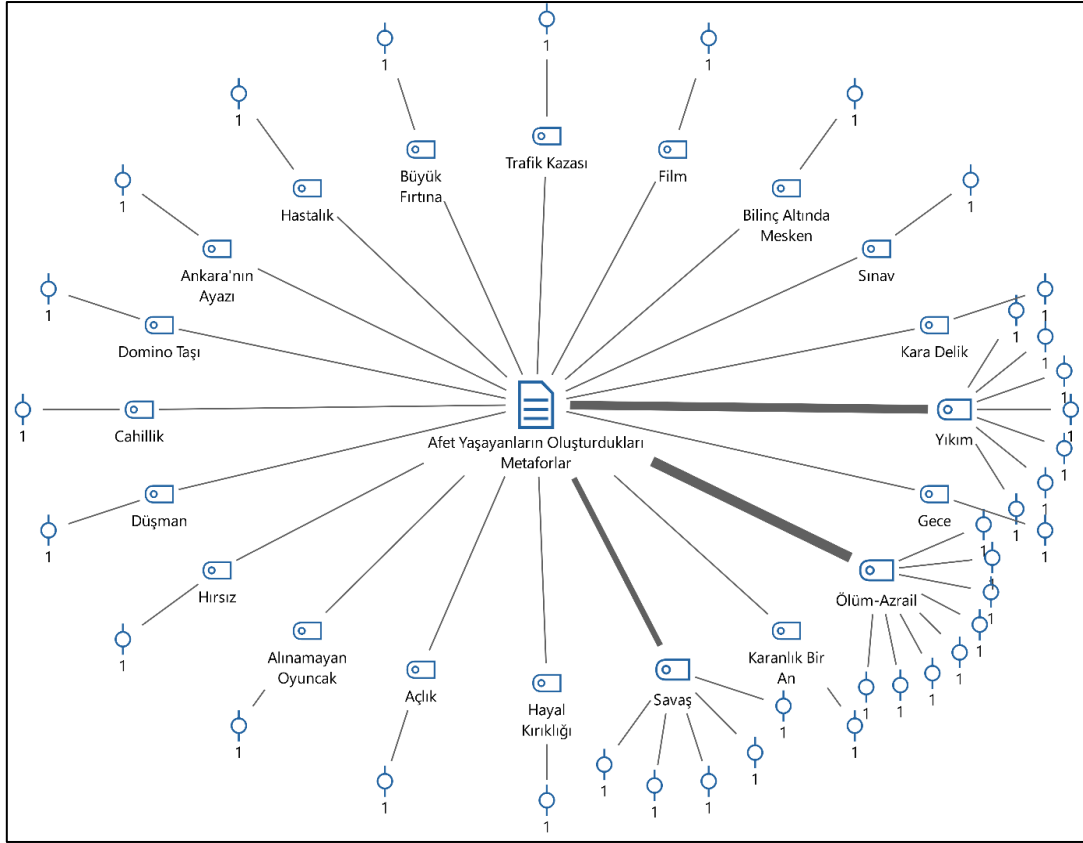
Şekil 1: Katılımcıların “Afet” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar



Şekil 2: Katılımcıların "Afet" Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Birden Fazla Tekrar Eden Metaforlar

Katılımcılardan herhangi bir afet türünü yaşayanların geliştirdikleri metaforlardan en sık tekrar eden yirmi metafor Şekil 3'te verilmiştir. Bu kapsamda herhangi bir türde afet yaşayanların afet kavramına yönelik geliştirdiği metaforlardan ilk sırayı "Ölüm-azrail" metaforunun aldığı görülmüştür. Bunu "Yıkım ve savaş" metaforlarının takip ettiği, diğer metaforların ise birer kez tekrar edildiği tespit edilmiştir. Katılımcılardan herhangi bir türde afet yaşayanların oluşturdukları metaforlardan ilk sırayı "Ölüm-azrail" metaforunun almasının, yaşanan olayların kişilerin inançları üzerinde etkili olmasıyla ilişkilendirilebileceği değerlendirilebilir.

Galip USTA  
Üniversite Öğrencilerinin Afet ve Göç Kavramlarına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların İncelenmesi



Şekil 3: Katılımcılardan Herhangi Bir Afet Türünü Yaşayanların “Afet” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri En Sık Tekrar Eden Yirmi Metafor

Şekil 4’te “Afet...Gibidir. Çünkü...” sorusuna ilişkin oluşturulan kod bulutu verilmiştir. Oluşturulan kod bulutunda daha belirgin şekilde görülenlerin sıkça tekrar eden kodlar olduğu saptanmıştır. Örneğin; “Yıkım-yıkım ekibi ile ölüm-azrail” kodlarının diğer kodlara göre daha belirgin olduğu görülmektedir.



“Afet kanadı kırık kuş gibidir. Çünkü ne yaparsa yapsın uçmaya zorlanır işte afette insanların başına geldiğinde içinde bulunduğu durumdan kurtulmak ister çırpır ve oluşabilecek bütün olumsuzluklardan zarar görür.” (K123 Kategori 4)

“Afet jenga gibidir. Çünkü tahta parçalarını dizersin her parçayı çektiğinde sallanır ve tam dik tutanı çektiğinde yıkılır.” (K44 Kategori 4)

“Afet şimşek gibidir. Çünkü bir anda gelir ve düştüğü yeri yakar.” (K93 Kategori 5)

“Afet gök gürültüsü gibidir. Çünkü bir uğultu alır hem afetin hem de insanların uğultusu olur.” (K81 Kategori 5)

“Afet hüznün gibidir. Çünkü kaybettirir insanı.” (K95 Kategori 6)

“Afet ruhsal çöküntü gibidir. Çünkü insanın ruhu nasıl bozulursa yıkılırsa bozulursa afetler de bunların dışı vuru mudur.” (K88 Kategori 6)

“Afet tır gibidir. Çünkü önüne geleni ezer ve büyüktür.” (K61 Kategori 7)

“Afet yara gibidir. Çünkü her türü insana çevreye zarar verir yaralar.” (K24 Kategori 7)

“Afet hastalık gibidir. Çünkü her hastalık mutlaka her kişide bir sekel bırakır.” (K38 Kategori 8)

“Afet kanser hücresi gibidir. Çünkü sağlıklı ve güzel olan her şeye zarar verir öni alınamazsa.” (K117 Kategori 8)

“Afet kâbus gibidir. Çünkü korkutucudur ve bir an önce bitmesini isteriz.” (K151 Kategori 9)

“Afet domino taşı gibidir. Çünkü tek bir hareketle tüm düzen alt üst olur.” (K36 Kategori 9)

“Afet yetim çocuk gibidir. Çünkü bir tarafın hep eksik.” (K129 Kategori 10)

“Afet alınamayan oyuncak gibidir. Çünkü hayal kırıklığına uğratar ve üzer.” (K25 Kategori 10)

“Afet destan gibidir. Çünkü geride unutulmayacak yaşanmışlıklar bırakır.” (K106 Kategori 11)

“Afet masal gibidir. Çünkü kısadır ama uzun hissedilir.” (K84 Kategori 11)

“Afet bitmişlik gibidir. Çünkü sıfırdan başlamak gerek bazen.” (K66 Kategori 12)

“Afet bilinç altındaki mesken gibidir. Çünkü gün geçtikçe insanla beraber büyür gelişir insanın hayatında bir yere sahip olur.” (K56 Kategori 12)

“Afet dozer gibidir. Çünkü yıkıcıdır.” (K55 Kategori 13)

“Afet savaş gibidir. Çünkü her yer yerle bir olur düzen dağılır.” (K15 Kategori 13)

Metaforlardan nasıl kategorilere ulaşıldığının somutlaştırılması adına ilk beş kategorinin içerdiği metaforların değerlendirilmesine yer verilmiş olup diğer bilgiler Tablo 2’de verilmiştir. “Rüya,

sınav, sıfır, bıçak, kelebeğin ömrü, film” gibi metaforların genel olarak kısa süreli durumları, ayrılışları ve sonlanımları çağrıştırdığı düşünüldüğünden “Azalış-sonlanım-veda olarak afet” kategorine, “Perde, saman alevi, kararsızlık, kara delik” gibi metaforların genel olarak belirsizliği çağrıştırdığı düşünüldüğünden “Belirsizlik” kategorisine, “Kaplan, aslan, korkunç bir hayvan” gibi metaforların güçlü ve canlı bir varlığı çağrıştırdığı düşünüldüğünden “Canlı varlığa benzetim” kategorisine, “Yokluk, olumsuzluk, açlık, jenga, kanadı kırık kuş” gibi metaforların tükenmişliği ya da yokluğu çağrıştırdığı düşünüldüğünden “Çaresizlik-yenilmişlik” kategorisine, “Yıldırım, yağmur, heyelan, rüzgar, şimşek” gibi metaforların doğa olaylarını veya doğa olayları sonucu meydana gelen olayları işaret ettiğinden “Doğa olayları” kategorisine dahil edilmiştir.

Afet kavramı katılımcılar tarafından genel olarak üzüntü verici, yıpratıcı durumlar olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların afet kavramına yönelik olarak ifade etmiş oldukları “Ölüm, kararsızlık, rüya, saman alevi, çita, hüznün, gök gürültüsü, ruhsal çöküntü, tır, yara” gibi metaforlardan, afetlerin belirsizliğe, ani yıkımlara neden olduğu, bir anda olup bittiği ve beklenilmeyen bir durum olduğu söylenebilir. Herhangi bir afet yaşayan kişilerin oluşturdukları metaforların yoğunluğu değerlendirildiğinde bu kişilerin genel olarak daha gerçekçi benzetimler yaptığı görülmüştür. Katılımcı ifadelerinden anlaşıldığı üzere afetlerin, kişiler üzerinde ruhsal sorunlara neden olduğu, dolayısıyla afetler sonrası psikolojik destek eğitimlerinin verilmesi gerektiği ifade edilebilir. Afetlerin beklenilmeyen bir durum olduğu, ancak günümüzde afetlerin yaşanmasının kaçınılmaz bir gerçek olduğu açıktır. Bu bağlamda afetlerin kesinlikle beklenilmeyen olaylar olarak değerlendirilmesinin yanlış olacağı, afetlerin oluş zamanları tam olarak bilinmese bile afetlere her zaman hazırlıklı olmanın ve toplumsal kapasitenin artırılmasının afetler sonrası oluşabilecek zararların en aza indirilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir.

**Tablo 2:** Katılımcıların “Afet” Kavramına İlişkin Geliştirmiş Oldukları Metafor Kategorileri

Sıra No	Kategoriler	Metafor	Metafor Frekansı	Sıra No	Kategoriler	Metafor	Metafor Frekansı
1	Azalış-Sonlanım-Veda Olarak Afet	Ölüm-Azrail	17	9	İstenmeyen Durum Olarak Afet	Domino Taşı	3
		Kıyamet Gelmiş	7			Kötülük	2
		Bıçak	1			Korku	2
		Ölüme Yaklaşım	1			Kriz	2
		Kelebeğin Ömrü	1			Kâbus	2
		Rüya	4			Karanlık	2
		Sınav	2			Tehlike	1
		Sıfır	1			Nefesin Kesilmesi	1
		Film	1			Aile	1
		2	Belirsizlik Olarak Afet			Hayat	4
Kararsızlık	1			Enflasyon	1		

		Kıyametin Küçük Alameti	1			Çılgılık	1
		Saman Alevi	1			Kaybolmak	1
		Perde	1			Yola Çıkan Kedi	1
		Bilinmezlik	1			Kötü Ruh	1
		Serseri Kurşun	1			Beklenmeyen Saldırı	1
		Kara Delik	1			Sosyal Kayıp	1
3	Canlı Varlığa Benzetim Olarak Afet	Kaplan	2			Gece	1
		Aslan	1			Ankara'nın Ayazı	1
		Korkunç Bir Hayvan	1			Kötü İnsan	1
		Çita	1			Cahillik	1
4	Çaresizlik-Yenilmişlik Olarak Afet	Çaresizlik	2			Hırsız	1
		Maddi-Manevi Çöküş	2			Korku Filmi	1
		Açlık	2			Yalan	1
		Olumsuzluk	1			Sevilmeyen Akrafa	1
		Yokluk	1			Refleks	1
		Kanadı Kırık Kuş	1	10	Yarım Kalan Durum Olarak Afet	Hayaller	1
		Can ve Mal Kaybı Güvenliği	1			Yetim Çocuk	1
		Jenga	1			Alınamayan Oyuncak	1
5	Doğa Olayı Olarak Afet	Çığ	4	11	Yaşanmışlık Olarak Afet	Masal	1
		Heyelan	1			Acı Tecrübe	1
		Yıldırım	1			Destan	1
		Yağmur	1	12	Yeniden Başlamak Olarak Afet	Devrim	1
		Gök Gürültüsü	1			Sıfırdan Başlamak	1
		Rüzgâr	1			Bitmişlik	1
		Şimşek	1			Bilinç Altındaki Mesken	1
		Dolu Yağış	1			Yıkım- Yıkım Ekibi	22
		Sel	1			Savaş	17
		Yağmur	1			Ateş	9
6	Duygu-Durum-Davranış Olarak Afet	Hayal Kırıklığı-Psikolojik Yıkım	7	13	Yıkıcı-Yok Edici Durum Olarak Afet	Felaket	6
		Öfke	3			Düşman	4
		Huzursuzluk	1			Büyük Bir Fırtına	2
		Hüzün	1			Yıkılmak	1

		Ruhsal Çöküntü	1		Ani Son	1
		Göz Yaşları	1		Deprem	1
		Anksiyete	1		Son	1
		Aşk	1		Kaza	1
7	Ezici- Zarar Verici Güç Olarak Afet	Su	4		Büyük Ateş Topu	1
		Alkol	1		Kasırğa- Hortum	1
		İntikam	1		Darbe	1
		Bir Dağ	1		Yok Olma	1
		Kor Bir Alev	1		Trafik Kazası	1
		Yara	1		Alev	1
		Evsiz Kalmak	1		Mermi	1
		Tır	1		Dozer	1
8	Hastalık Olarak Afet	Kanser Hücre	1			
		Hastalık	1			

### Göç Kavramına Yönelik Bulgular

Katılımcıların “Göç” kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar değerlendirildiğinde; “Savaş” metaforunun ilk sırada yer aldığı saptanmıştır. Katılımcılar göç kavramını zihinlerinde en fazla “Savaş” metaforu ile canlandırmışlardır. Savaş metaforundan sonra “Yeniden doğuş, yıkım, ayrılık, yalnız kalmak, zorunluluk, sürgün, kuraklık, özlem vb.” metaforların da sıkça tekrar edildiği tespit edilmiştir (Şekil 6). Göç kavramına ilişkin geliştirilen fakat katılımcılar tarafından birer kez tekrarlanan metaforlar ise Şekil 5’te sunulmuştur. Göç kavramının en fazla savaş metaforu ile ilişkilendirilmesinin nedeninin savaşların veya iç karışıklıkların göçün etkin nedenlerinden birisi olmasıyla ilişkilendirilebileceği değerlendirilebilir. Göç sonrası yeni bir hayata başlama ve uyum sağlama çabalarının yeniden doğuş metaforu ile ilişkilendirildiği, göçün getirmiş olduğu ayrılıkların, acıların, var olan güzelliklerin yok olmasının ise genel olarak olumsuzluk içeren metaforlarla açıklanmaya çalışıldığı düşünülmektedir.









“Göç evsiz kalmak gibidir. Çünkü yaşadığın anılarını hatıralarını evini bırakıp gitmektir.” (K44 Kategori 5)

“Göç zulüm gibidir. Çünkü denize düşene yılanı sarılır misali her şeyini bırakıp başka bir yere kişilere sığınır.” (K57 Kategori 5)

“Göç özlem gibidir. Çünkü memleketini özler.” (K9 Kategori 6)

“Göç umut gibidir. Çünkü kurtuluş yoludur.” (K160 Kategori 6)

“Göç siyasi gerilim gibidir. Çünkü toplumun huzuru ve yapısı bozulur.” (K15 Kategori 7)

“Göç kötü gibidir. Çünkü zamanla insanı toprağından eder.” (K204 Kategori 7)

“Göç sonbahar gibidir. Çünkü rüzgârın şiddetine dayanamayıp zamanı geçen yapraklar gibi alır başını gider nereye nasıl olacağı belirsizlik içinde bir gidişattır.” (K147 Kategori 8)

“Göç şimşek çakması gibidir. Çünkü bir anda olursa ve önüne düşerse ne yapacağını bilemesin.” (K180 Kategori 8)

“Göç mucize gibidir. Çünkü ne getireceği belli olmayan güzel yarınları götürebilir.” (K185 Kategori 9)

“Göç özgürlük gibidir. Çünkü kendi açından kendi kendini refaha kavuşturmaktadır.” (K174 Kategori 9)

“Göç sucuklu yumurta gibidir. Çünkü gittiğim yer beni çok doyurur.” (K60 Kategori 10)

“Göç yemek yemek gibidir. Çünkü bazen mecburiyetten bazen de istekle olunabilir.” (K197 Kategori 10)

“Göç bukalemun gibidir. Çünkü gittiği yere ayak uydurmak zorundasın yoksa hayatta kalamazsın.” (K52 Kategori 11)

“Göç yeni eve taşınmak gibidir. Çünkü yeni bir yer ve yeni yaşam demektir.” (K3 Kategori 11)

“Göç kuraklık gibidir. Çünkü köklerini bırakırsın.” (K21 Kategori 12)

“Göç hastalık gibidir. Çünkü ne zaman geleceği kapımızı çalacağı belli olmaz. Gizli bir hal.” (K154 Kategori 12)

“Göç zorunlu ilaç gibidir. Çünkü hayatın için gitmek zorundasın ama yaşadığın yeri de terk ediyorsun.” (K24 Kategori 13)

“Göç döner kapı gibidir. Çünkü ya o kapıdan çıkarsın ya da diğer tarafın havasını soluyup geri dönersin.” (K59 Kategori 13)

Katılımcıların oluşturdukları metaforlar ve nedenleri içerik açısından değerlendirilerek kategorilere ulaşılmıştır. Örneğin, “Kayıp, sürgün, terk etmek, ayrılık” gibi metaforların reel olarak kişilerin yalnız kalmalarını ve ayrılıklarını işaret ettiği düşünüldüğünden “Ayrılık-yalnızlık”

kategorisine, “Ölüm, yere çakılma, çöküş” gibi metaforların bir şeyin sonlanmasını işaret ettiği düşünüldüğünden “Azalış-sonlanım-veda” kategorisine, “Pazar yeri, su, rüzgarda savrulan yaprak” gibi metaforların bir karmaşaya, rotası belli olmayan eylemlere işaret ettiği düşünüldüğünden “Belirsizlik” kategorisine, “Çiçek, ağaçlar, bebek, kaplumbağa” gibi metaforların canlılığı temsil ettiği düşünüldüğünden “Canlı varlığa benzetim” kategorisine, “Göz yaşı, ok, sefalet, karınca istilası” gibi metaforların ise umutsuzluğa, başarısızlığa, kişilerin elinden bir şey gelmemesi gibi durumlara işaret ettiği düşünüldüğünden “Çaresizlik-yenilmişlik” kategorisine dahil edilmiştir. Göç kavramı katılımcılar tarafından genel olarak ayrılık, sürgün, zulüm, özlem, umut gibi kavramlar olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların göç kavramına yönelik olarak geliştirmiş oldukları “Özlem, umut, zulüm, kötü, sonbahar, savrulan yaprak, mucize, şimşek, yemek, hastalık, taşınmak” gibi metaforların bu durumu desteklediği söylenebilir. Göç kavramının da afet kavramı gibi üzüntü, sıkıntı, ayrılık üzerine kurgulandığı görülmüştür. Ancak bazı katılımcıların, göç kavramına yönelik geliştirdikleri “Umut, mucize” gibi metaforlar düşünüldüğünde, bu kişilerin göç olayını bir umut kapısı ve çıkış yolu olarak değerlendirdikleri söylenebilir. Her ne kadar kısmi derecede iyimser yaklaşımlar sergilenmiş olsa da afet ve göç kavramının genel olarak katılımcılar tarafından olumsuz algılandığı ifade edilebilir.

**Tablo 3:** Katılımcıların “Göç” Kavramına İlişkin Geliştirmiş Oldukları Metafor Kategorileri

Sıra No	Kategoriler	Metafor	Metafor Frekansı	Sıra No	Kategoriler	Metafor	Metafor Frekansı
1	Ayrılık-Yalnızlık Olarak Göç	Yalnız Kalmak	7	6	Duygu-Durum-Davranış Olarak Göç	Özlem	4
		Ayrılık	6			Çocuk-Çocukluk	2
		Zorunluluk	5			Buruk Sevinç	2
		Sürgün	5			Hüzün	2
		Terk Etmek	3			Umut	2
		Kayıp	2			Olumsuzluk	1
		Sevdiğini Terk Etmek	2			Kırılmış Güven	1
		Yuvasız Kalmak	2			Müzik Dinlemek	1
		Yuvasız Kalmak	2			Fobi	1
		Memleketten Kopma	2			Açlık	1
		Zorunlu Seyahat	1			Hüsran	1
		Seyahat	1			Bozuk Süpürge	1
		Uzaklaşmak	1			Kâbus	1
		Vedalaşmak	1			Yarım Kalmak	1
		Gurbet	1	Siyasi Gerilim	1		
		Yurdunu Kaybediş	1	Tehlike	1		
		Uzak Yol	1	Kötü	1		
		Arkaya Bakmadan Gitmek	1	8	Mevsim-Doğa Olayı Olarak Göç	Mevsim Değişikliği	1
		Uzaklık	1			Kasırga	1
		Sevgili	1			Yağmur	1
		Dalından Kopan Yaprak	1			Sonbahar	1

		Zorunlu Veda	1			Sis	1
		Yer Değiştirme	1			Soğukta Donma	1
		Mecbur Kılınmış Vazgeçiş	1			Şimşek Çakması	1
		Terk Edilmişlik	1			Rüzgâr	1
		Memleketsiz Kalmak	1			Çamaşır Suyu	1
		Gidiş	1			Kurtuluş	1
2	Azalış-Sonlanım-Veda Olarak Göç	Bitiş	1	9	Olumlu Beklenti Olarak Göç	Vuslat	1
		İnsanın Gücünün Azalması	1			Mucize	1
		Çöküş	1			Özgürlük	1
		Yere Çakılmak	1	10	Tat-Yemek-Doyum Olarak Göç	Sucuklu Yumurta	1
		Ölüm	1			Yemek Yemek	1
3	Belirsizlik Olarak Göç	Su	2			Yeniden Doğuş	8
		Zor Bir Seyir	2			Başlangıç	3
		Pazar Yeri	1			Doğum	2
		Yapraklar	1			Değişim	2
		Bir Dolu	1			Kozadan Çıkan Kelebek	1
		Rüzgârda Savrulan Yaprak	1			Üniversiteyi Kazanmak	1
		EKG Dalgası	1			Evlilik	1
		Boşluğa Düşmek	1			Yaşamın Değişimi	1
4	Canlı Varlığa Benzetim Olarak Göç	Aslan	4	11	Yeniden Başlamak Olarak Göç	Uçurtma	1
		Kuş	4			Bukalemun	1
		Kaplumbağa	2			Kuşun Kafesinden Uçması	1
		Afrika Hayvanları	1			Yeni Düzene Geçiş	1
		Kertenkele	1			Taşınma	1
		Çiçek	1			Yeni Eve Taşınma	1
		Ağaçlar	1			Yumurtadan Çıkan Cıvıv	1
		Bebek	1			Yenidoğan Bebek	1
		Kaplan	1			Büyüme	1
		Tilki	1			Yeni Hayat	1
5	Çaresizlik-Yenilmişlik Olarak Göç	Evsiz Kalmak	3	12	Yıkıcı Olay Olarak Göç	Mücadele	1
		Zulüm	2			Fikir	1
		Hayat	2			Savaş	8
		Sefalet	1			Yıkım	7
		Karınca İstilasası	1			Kuraklık	4
		Mahsur Kalmak	1			Afet	3
		Göz Yaşı	1			Sel	3
		Çaresiz İnsanlar	1			Deprem	2
		Ok	1			Yok Olmak	1
		Evinden Kovulmak	1			Zarar	1
		Annesiz Çocuk	1			Fırtına	1
		Kayboluş	1			Dalga	1

	Yabancılaşmak	1			Hastalık	1
	Kanayan Yara	1			Akarsu	1
	Evinin Yerinde Olmaması	1	13	Zorunluluk Olarak Göç	Döner Kapı	1
	Kök	1			Yol	1
	Çaresizlik	1			Vahşi Doğa	1
	Sessiz Kabulleniş	1			Uçmak	1
	Köle	1			Zorla Evlendirilmek	1
	Bozguna Uğrama	1			Zorunlu İlaç	1
					Kaçış	1
					Evrensel Olay	1

### Sonuç ve Tartışma

Gerçekleştirilen bu çalışmada; bir üniversitesinin meslek yüksekokulunda okuyan öğrencilerin “Afet” ve “Göç” kavramlarına ilişkin algılarının geliştirdikleri metaforlar aracılığı ile incelenmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların “Afet...gibidir. Çünkü...” kavramına yönelik olarak 112 adet farklı metafor geliştirdiği ve bu metaforlardan da 13 adet kategori oluşturulduğu tespit edilmiştir. “Afet” kavramına ilişkin geliştirilen metaforlardan en sık tekrar edilenin “Yıkım-yıkım ekibi” metaforu olduğu saptanmıştır. Katılımcılar afet kavramını zihinlerinde en fazla “Yıkım-yıkım ekibi” metaforu ile canlandırmışlardır. “Yıkım-yıkım ekibinden” sonra sıkça tekrar edilen metaforların “Savaş, ölüm-azrail, ateş, kıyamet gelmiş, hayal kırıklığı-psikolojik yıkım, felaket, çığ, rüya, hayat, düşman, su, domino taşı vb.” şeklinde olduğu saptanmıştır. “Afet” kavramına ilişkin geliştirilen metaforların kavramsal olarak kategorize edilmiş hali incelendiğinde; “Azalış-sonlanım-veda olarak afet, belirsizlik olarak afet, canlı varlığa benzetim olarak afet, çaresizlik-yenilmişlik olarak afet, doğa olayı olarak afet, duygu-durum-davranış olarak afet, ezici- zarar verici güç olarak afet, hastalık olarak afet, istenmeyen durum olarak afet, yarım kalan durum olarak afet, yaşanmışlık olarak afet, yeniden başlamak olarak afet, yeniden başlamak olarak afet ve yıkıcı-yok edici durum olarak afet” olmak üzere toplamda 13 adet kavramsal kategori oluşturulduğu tespit edilmiştir. Çeşitlilik olarak en fazla metafor içeren kategorinin ise “İstenmeyen durum olarak afet” kategorisi olduğu saptanmıştır. Çalışmada; katılımcılardan herhangi bir afet türünü yaşayanların afet kavramına yönelik geliştirdiği metaforlardan ilk sırayı “Ölüm-azrail” metaforunun aldığı görülmüştür. Bunu “Yıkım ve savaş” metaforlarının takip ettiği tespit edilmiştir. McCorkle ve Mills (1992) tarafından yapılan çalışmada; 28 kategori ve 616 metafor oluşturulduğu belirtilmiştir. Kayaardı ve Bozyigit (2022) geliştirdikleri çalışmada; katılımcıların afet kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan “Deprem” metaforunun ilk sırada yer aldığını, bunu “Yıkım, felaket, ölüm, doğa olayı, kıyamet, kaza, savaş” gibi metaforların izlediğini belirtmişlerdir. Karakuş (2014) tarafından yapılan çalışmada; depremi yaşamamış katılımcıların deprem kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlardan ilk üç sırayı “Fırtına, telefondaki titreşim ve canavar” metaforlarının oluşturduğu ifade edilmiştir. Değirmenci (2019) tarafından yapılan çalışmada; katılımcılar tarafından doğal afet kavramına yönelik 56 adet metafor geliştirildiği ve bu metaforlardan ilk sırayı “Yıkım”

metaforunun aldığı belirtilmiştir. Aynı çalışmada “Kıyamet, felaket, ölüm, çaresizlik vb.” metaforlarında sıkça tekrar edildiği görülmüştür. Doğan vd. (2021) gerçekleştirdikleri çalışmada; katılımcıların deprem kavramına yönelik 76’sı farklı olmak üzere toplamda 151 metafor geliştirdiklerini, bunlardan sıkça tekrar edenlerin “Salıncak, kıyamet, ölüm, beşik, korku, felaket, kıyamet alameti, ceza, rüya ve yılan” olduğunu bulmuşlardır. Yazıcı ve Ulu Kalın (2018) tarafından yapılan çalışmada; katılımcıların doğal afet kavramına ilişkin 194 metafor geliştirdikleri ve bunlardan en sık tekrar edilen metaforun “İnsan” olduğu ayrıca “Sınav, kanser, hastalık türü, hayalet, çocuk” gibi metaforlarında sıkça kullanıldığı belirtilmiştir. Aksoy (2013) tarafından yapılan çalışmada; depremi yaşamış katılımcıların “deprem” kavramına ilişkin 40 adet metafor geliştirdikleri ve bunlardan sıkça tekrar edilen metaforların “Kıyamet günü, korku, beşik, canavar, felaket ve ölüm” olduğu bulunmuştur. Ateş ve Karatepe (2013) tarafından yapılan çalışmada; üniversite öğrencilerinin, küresel ısınma kavramına yönelik en sık “Felaket, yok oluş, kıyamet, dünyanın sonu, ölüm, son” gibi metaforları kullandıkları belirtilmiştir. Onan vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada; sağlık çalışanlarının pandemi sürecini nasıl algıladıkları değerlendirilmiş olup çalışma neticesinde “Deprem, savaş, karanlık, ateş ve fırtına” gibi metaforların yoğun olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Karakuş (2019) tarafından yapılan çalışmada; sosyal bilgiler öğretmen adaylarının doğal afet kavramını en fazla ölüm kelimesi ile canlandırdıkları belirtilmiştir. Literatür verileri ile çalışmanın verileri karşılaştırıldığında benzerlik gösterdiği söylenebilir. Hem literatürde hem de çalışmada afet kavramına yönelik “Yıkım, ölüm, Azrail, çaresizlik, felaket” gibi metaforların sıkça kullanıldığı değerlendirilebilir.

Afetlerin sonuçları ile ilişkilendirilen bir diğer durumun ise göç olgusu olduğu söylenebilir. Afetlerin büyüklüğünün ve toplumsal etki düzeyinin göçlerle doğrudan ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir (Trinh vd., 2021). Bu bağlamda çalışmada göç olgusu ayrıca değerlendirilmiş olup çalışmanın devamında bu konuya ilişkin bulguların tartışılmasına yer verilmiştir. Çalışmada; katılımcıların “Göç” kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar değerlendirildiğinde; “Savaş” metaforunun ilk sırada yer aldığı saptanmıştır. Katılımcılar göç kavramını zihinlerinde en fazla “Savaş” metaforu ile canlandırmışlardır. Savaş metaforundan sonra “Yeniden doğuş, yıkım, ayrılık, yalnız kalmak, zorunluluk, sürgün, kuraklık, özlem vb.” metaforların da sıkça tekrar edildiği tespit edilmiştir. “Göç” kavramına ilişkin geliştirilen metaforların kavramsal olarak kategorize edilmiş hali incelendiğinde; “Ayrılık-yalnızlık olarak göç, azalış-sonlanım-veda olarak göç, belirsizlik olarak göç, canlı varlığa benzetim olarak göç, çaresizlik-yenilmişlik olarak göç, duygu-durum-davranış olarak göç, istenmeyen durum olarak göç, mevsim-doğa olayı olarak göç, olumlu beklenti olarak göç, tat-yemek-doyum olarak göç, yeniden başlamak olarak göç, yıkıcı olay olarak göç ve zorunluluk olarak göç” olmak üzere toplamda 13 adet kavramsal kategori oluşturulduğu tespit edilmiştir. Çeşitlilik olarak en fazla metafor içeren kategorinin ise “Ayrılık-yalnızlık olarak göç” kategorisi olduğu saptanmıştır. Türk ve Atasoy (2020) tarafından yapılan çalışmada; katılımcılardan 36 kişinin göç olgusunu “Leylek, kuşlar, kırlangıç, martı, göçmen kuş, uçan kuş, yuvası yıkılan kuş” şeklinde ifade ettikleri belirtilmiştir. Öztaş



(2020) tarafından yapılan çalışmada; katılımcıların göç kavramına yönelik 69 adet metafor geliştirdikleri, birden fazla tekrar edilen metaforların ise “Kuş, bavul, aşk, bir çiçek gibi toprağından kopmak, deprem, güneş, leylek, karanlık, yeni bir hayat, rüzgâr ve yeniden doğmak” şeklinde olduğu ifade edilmiştir. Kılınç vd. (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı çocukların göç olgusuna yönelik geliştirdikleri metaforların “Gitmek, seyahat etmek/ gezmek, kuş, uçmak, taşınmak, geçmiş, leylek, kaplumbağa, huzur, özgeçmiş” şeklinde olduğu, Suriyeli çocuklar tarafından geliştirilen metaforların ise “Gitmek, taşınmak, Suriye, Mersin, ev, uçmak, yolculuk” şeklinde olduğu belirtilmiştir. Tıkman vd. (2017) tarafından yapılan bir çalışmada; katılımcıların göç kavramına yönelik 53 adet metafor geliştirdikleri, en sık tekrar eden metaforların ise “Kuş, taşınmak, gitmek, leylek, üzüntü, Suriyeler” şeklinde olduğu ifade edilmiştir. Duran (2019) tarafından yapılan çalışmada; göç olgusuna yönelik katılımcılar tarafından en fazla tercih edilen metaforların “Yeni bir hayat, kuş ve kuşlar, umut, yeniden doğmak, yeni bir dünya, kitap, yeni bir başlangıç, ayrılık, hayat ve ölüm” olduğu belirtilmiştir. Canbaba (2018) yaptığı bir çalışmada; katılımcıların göç olgusunu en fazla “Taşınma” kavramıyla açıkladıklarını belirtmiştir. Aynı çalışmada; “Kuş, leylek, kargaşa, gitmek, Suriyeli, zorunluluk, hayvanlar, kaçış, seyahat, değişim, çaresizlik, çadır, erozyon, su, mülteci vb.” metaforlarının da sıkça kullanıldığı görülmüştür. Literatür verilerinde göç kavramının genellikle canlı bir varlığa benzetiminin yoğun olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmada ise göç kavramının genellikle acı, yıkım, özlem gibi konuları içeren metaforlarla ifade edilmeye çalışıldığı saptanmıştır. Bu bağlamda literatür verileri ile çalışma verilerinin benzerlik gösterdiği söylenemez.

### **Öneriler**

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda; katılımcıların “Afet” ve “Göç” kavramlarına ilişkin geliştirdikleri metaforlar aracılığı ile bu konudaki duygu ve düşünceleri belirlenmiştir. Afet deneyimi olan kişilerin konuya ilişkin hassasiyetleri/ eğilimleri daha fazla olduğu için bu kişilere yönelik yapılacak faaliyetlere öncelik verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Elde edilen metaforların, afet ve göç konusunda eğitim veren kişilerin eğitim faaliyetlerinin hangi noktaya daha fazla odaklanması gerektiğine katkı sunabileceği düşünülmektedir. “Afet” ve “Göç” konusunda farklı kitlelere benzer çalışmalar yapılabilir ve elde edilen veriler bu çalışmanın sonuçları ile karşılaştırılabilir. Göç ve afet konularına ilişkin eğitim faaliyetlerinde doğru konunun ve etkili aktarım yönteminin benimsenmesiyle birlikte katılımcılarda bir farkındalık oluşturulabileceği, dolayısıyla elde edilen kazanımlar doğrultusunda afet ve göç olgularına ilişkin olayların olumsuz sonuçlarının en aza indirilebileceği düşünülmektedir. Toplumsal yönetim açısından ihtiyaçların belirlenmesinin, odaklanacak noktaların planlanmasının ve toplumun hazır bulunuşluk düzeylerine göre eğitim faaliyetlerinin seviyelendirilmesinin etkililik açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

### Kaynakça

- Abbas Khan, K., Zaman, K., Shoukry, A. M., Sharkawy, A., Gani, S., Ahmad, J., ...ve Hishan, S. S. (2019). Natural Disasters and Economic Losses: Controlling External Migration, Energy and Environmental Resources, Water Demand, and Financial Development for Global Prosperity. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(14), 14287-14299. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-04755-5>
- AFAD. (2014). Afet ve Acil Durum Başkanlığı. *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*. 01 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/kitaplar> adresinden erişildi.
- Aksoy, B. (2013). Depremi Yaşamış Olan 9. Sınıf Öğrencilerinin “Deprem” Kavramına Yönelik Algılarının Nitel Açıdan İncelenmesi. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 5(1).
- Akturan, U. ve Esen, A. (2008). Fenomenoloji. İçinde T. Baş ve U. Akturan (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntemleri* (ss. 83-98). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Arslan, M. M. ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim*, 35(171), 100-108.
- Ateş, M. ve Karatepe, A. (2013). Üniversite Öğrencilerinin “Küresel Isınma” Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Yardımıyla Analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (27), 221-241
- Berlemann, M. ve Tran, T. X. (2020). Climate-Related Hazards and Internal Migration Empirical Evidence for Rural Vietnam. *Economics of Disasters and Climate Change*, 4(2), 385-409. <https://doi.org/10.1007/s41885-020-00062-3>
- Canbaba, Z. (2018). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Nüfus ve Göç Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Yöntemi ile İncelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi. (515643).
- Canyurt, D. (2015). Suriye Gelişmeleri Sonrası Suriyeli Mülteciler: Türkiye’de Riskler. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 127-146.
- Değirmenci, Y. (2019). Sınıf Öğretmeni Adaylarının “Doğal Afet” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların İncelenmesi. *International Journal of Geography and Geography Education*, (39), 83-94. <https://doi.org/10.32003/iggei.488627>
- Doğan, M., Nacaroğlu, O. ve Ablak, S. (2021). Sivrice Depremini Yaşamış Ortaokul Öğrencilerinin Depreme İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi: Malatya İli Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51), 384-402. <https://doi.org/10.53444/deubefd.885116>
- Duran, Ç. (2019). Coğrafya Öğretiminde Göç Üzerine Metaforik Bir Çalışma. (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi. (589226).
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22. <https://doi.org/10.20493/bt.71783>
- EM-DAT (t.y.). *Guidelines*. 01 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.emdat.be/guidelines> adresinden erişildi.
- Girmen, P. (2007). *İlköğretim Öğrencilerinin Konuşma ve Yazma Sürecinde Metaforlardan Yararlanma Durumları*. (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi. (211693).

- Karakuş, U. (2014). Depremi Yaşamış ve Yaşamamış Öğrencilerin Deprem Algılarının, Metafor Analizi ile İncelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18 (29), 97-116. <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.31309>
- Karakuş, U. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Doğal Afet Kavramlarına İlişkin Algılarının Kelime İlişkilendirme Testi Aracılığıyla İncelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 8(3), 735-751.
- Kayaardı, F. ve Bozyigit, R. (2022). Ortaöğretim Öğrencilerinin 'Afet ve Nüfus' Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların İncelenmesi. *International Journal of Geography and Geography Education*, (45), 16-35. <https://doi.org/10.32003/igge.1016571>
- Kılınç, F. E., Karayel, F. ve Koyuncu, M. (2018). Türk ve Suriyeli Çocukların Göç Kavramına İlişkin Metaforlarının Belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Göç Özel Sayısı Cilt 1*, 37-54. <https://doi.org/10.21560/spcd.v18i39974.441670>
- Lee, D. ve Zhang, H. (2022). The Economic Impact of Disasters in Pacific Island Countries: Estimation and Application to Economic Planning. *Climate and Development*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/17565529.2022.2077690>
- Linn, G. B., Sherman, R. ve Gill, P. B. (2007). Making Meaning of Educational Leadership: The Principalship İn Metaphor. *NASSP Bulletin*, 91(2), 161-171. <https://doi.org/10.1177/0192636507302095>
- Makwana, N. (2019). Disaster and İts İmpact on Mental Health: A Narrative Review. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 8(10), 3090. <https://doi.org/10.4103/jfmpe.jfmpe.893.19>
- McCorkle, S. ve Mills, J. L. (1992). Rowboat in a Hurricane: Metaphors of Interpersonal Conflict Management. *Communication Reports*, 5(2), 57-66. <https://doi.org/10.1080/08934219209367547>
- Onan, N., Dinç, S. ve Demir Z. (2022). Sağlık Çalışanları Penceresinden Pandemi Süreci. Sağlık Bilimlerinde Değer. 12(3): 474-482. <https://doi.org/10.33631/sabd.1171668>
- Öztaş, S. (2020). Tarih Bölümü Öğrencilerinin Bakışıyla Göç: Bir Metafor Analizi Çalışması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 523-535. <https://doi.org/10.29000/rumelide.835772>
- Panwar, V. ve Sen, S. (2019). Economic İmpact of Natural Disasters: An Empirical Re-Examination. Margin: *The Journal of Applied Economic Research*, 13(1), 109-139. <https://doi.org/10.1177/0973801018800087>
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. USA: Sage.
- Press, F. ve Hamilton, R. M. (1999). Mitigating Natural Disasters. *Science*, 284(5422), 1927-1927. <https://doi.org/10.1126/science.284.5422.1927>
- Shultz, J. M., Rechkemmer, A., Rai, A. ve McManus, K. T. (2019). Public Health and Mental Health Implications of Environmentally Induced Forced Migration. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 13(2), 116-122. <https://doi.org/10.1017/dmp.2018.27>
- Spencer, N. ve Urquhart, M. A. (2018). Hurricane Strikes and Migration: Evidence From Storms in Central America and the Caribbean. *Weather, Climate, and Society*, 10(3), 569-577. <https://doi.org/10.1175/WCAS-D-17-0057.1>

- Sun, W., Bocchini, P. ve Davison, B. D. (2020). Applications of Artificial Intelligence for Disaster Management. *Natural Hazards*, 103(3), 2631-2689. <https://doi.org/10.1175/WCAS-D-17-0057.1>
- Şahin, C. ve Sipahioğlu, Ş. (2002). *Doğal Afetler ve Türkiye*. Ankara: Gündüz.
- TDK. (t.y.). Türk Dil Kurumu Sözlüğü. Göç. 01 Temmuz 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Tıkman, F., Yıldırım, E. ve Şentürk, M. (2017). Göç Metaforuna Yolculuk: Bir Fenomenolojik Çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14), 104-126. <https://doi.org/10.31834/kilissbd.349853>
- Trinh, T. A., Feeny, S. ve Posso, A. (2021). The Impact of Natural Disasters on Migration: Findings from Vietnam. *Journal of Demographic Economics*, 87(3), 479-510. <https://doi.org/10.1017/dem.2020.14>
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2015). *Beşerî Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türk, H. ve Atasoy, E. (2020). Ortaokul 8. Sınıf Öğrencilerinin Zihninde Göç Olgusu: Bir Metafor Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (55), 26-44. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.550258>
- UNISDR. (2009). *United Nations International Strategy for Disaster Reduction*. UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction. Available. Geneva, Switzerland.
- Vadeboncoeur, J. A. ve Torres, M. N. (2003). Constructing and Reconstructing Teaching Roles: A Focus on Generative Metaphors and Dichotomies. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 24(1), 87-103. <https://doi.org/10.1080/0159630030303034>
- Yazıcı, Ö. ve Ulu Kalın, Ö. (2018). “Doğal Afet” İçin Kavramsal Metaforların Karşılaştırmalı Analizi. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 5 (1) , 25-40. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.396396>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

## Türk Bankacılık Sektörünün Karlılığını Etkileyen İçsel Değişkenler

Bilal AKKAYNAK\*

### Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların karlılıklarını etkileyen içsel değişkenlerinin belirlenmesidir. Bu amaçla Türkiye’de faaliyet gösteren 41 bankanın 2009 ve 2019 yılları arasında yer alan veri seti panel veri analizi yöntemi incelenmiştir. 41 banka çalışma prensipleri arasındaki farklılıkların gözlemlenebilmesi amacıyla kamu bankaları, kalkınma bankaları, yabancı sermayeli bankalar ve özel sermayeli bankalar olmak üzere gruplara ayrılarak analiz edilmiştir. Çalışmada ROA (Aktif Karlılık), ROE (Öz sermaye karlılığı) ve NIM (Net Faiz Marjı) değişkenleri bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Sermaye yeterlilik oranı, faiz dışı gelirler, faiz gelirleri, likidite, varlık yapısı, toplam varlık içindeki kredi oranı, kredilerin mevduatlara oranı, büyüklük ve personel giderleri değişkenleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Analiz sonucunda genel olarak sermaye yeterlilik oranı, faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, varlık yapısı ve kredilerin toplam aktiflere oranı değişkenleri finansal performans ile pozitif ilişkili olarak bulunmuştur. Büyüklük değişkeni ise finansal performans ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Bankacılık Sektörü, Finansal Performans, Panel Veri Analizi

## Internal Variables Affecting the Profitability of the Turkish Banking Sector

### Abstract

The aim of this study is to determine the internal variables that affect the profitability of banks operating in Turkey. For this purpose, the panel data analysis method of financial information of 41 banks operating in Turkey for the years 2009 and 2019 has been examined by panel data analysis method. Data of 41 banks operating in Turkey were used in the study. 41 banks were analysed by dividing them into groups as public banks, development banks, foreign capital banks and private banks in order to observe the differences between their working principles. In the study, return on assets (ROA), return on equity (ROE) and net interest margin (NIM) were used as dependent variables. Capital adequacy ratio, non-interest income, interest income, liquidity, asset structure, loan ratio in total assets, ratio of loans to deposits, size and personnel expenses are used as independent variables. As a result of the analysis, capital adequacy ratio, interest income, non-interest income, asset structure and the ratio of loans to total assets were found to be positively related to financial performance. The size variable was found to be negatively associated with financial performance.

**Keywords:** Banking Sector, Financial Performance, Panel Data Analysis

**Geliş/Received:** 04.07.2022

**Kabul/Accepted:** 28.12.2022

- **Etik Kurul İzni:** Bu çalışmaya, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

### Giriş

Bir ülkede bankacılık sektörü mevcut finansal sistemin en önemli unsurlarındandır. Mevduat, kalkınma ve yatırım bankaları olmak üzere üç temel kategoriye ayrılmaktadır. Mevduat bankalarının çalışma prensipleri genel olarak tasarruf sahiplerinden sağlanan fonların belirli oranda kâr marjı eklenilmesi suretiyle hane halkı, işletmeler ve hatta devletler gibi fon talep eden ekonomik kuruluşlara kredi olarak sağlanması ilkesine dayanmaktadır. Kalkınma bankaları ise genel olarak gelişmekte olan

\* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü [bakkaynak@erzincan.edu.tr](mailto:bakkaynak@erzincan.edu.tr), ORCID: 0000-0003-1300-2112

(Makale türü: Araştırma makalesi)

ülkelerde sıklıkla faaliyet gösteren ve yatırımlarının finansmanı için fon arayışında olan işletmelere finansal ve teknik destek sağlayan bankalardır. Yatırım bankalarının çalışma prensipleri ise daha çok finansal aracılık temeline dayanmaktadır. Özellikle sermaye piyasalarında fon temin etmek isteyen şirketlere menkul kıymet satışlarında aracılık hizmeti sunarak destek sağlamaktadırlar. Ayrıca birleşme, devralma ve yeniden yapılanma gibi finansal ve hukuki anlamda teknik detayları yoğun iş süreçlerinde şirketlere hizmet sunabilmektedirler.

Bankacılık sektörünün hem tasarruf sahiplerine hem de fon talep edenlere gerek mevduat bankacılığı gerekse kalkınma ve yatırım bankacılığı kanalları vasıtasıyla sunmuş olduğu hizmetler bir bütün olarak düşünüldüğünde ülke ekonomisi ve kalkınması bakımından ne derece önemli olduğu çok net anlaşılabilmektedir. Zira bankacılık sektörü hemen hemen tüm sektörlerin, tasarruf sahiplerinin ve kamunun kesişim noktasında yer almaktadır. Bankacılık sektörünün finansal performansı kurumun mevcudiyetini sağlayabilmesi, topluma sunmuş olduğu hizmetlerin sürekliliği, bireylerin ve kurumların kalkınabilmesi bakımından önemlidir. Finansal olarak ihtiyacı karşılanmış ve yatırımlarını gerçekleştirebilmiş kurumlar daha fazla ürün ve hizmet üreterek ülke ekonomisine de katkı sağlar. Sürekli büyüyen ve gelişen bir sektör daha fazla işgücü ve dolayısıyla istihdam, anlamı taşıyacağından genel olarak bankaların finansal performansı doğrudan ve dolaylı olarak birçok alanı etkileyebilmektedir.

Banka performansının belirleyicileri üzerine yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda genel olarak ROA ve ROE değişkenleri bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Net faiz marjı ve likidite değişkenlerinin de bağımlı değişken olarak kullanıldığı nadir çalışmalar mevcuttur (Taşkın, 2011: 293; Nouili vd., 2015: 411). Gözlemlenen bir diğer ayırım banka performansı üzerine çalışılan değişkenlerin içsel ve dışsal değişkenler olarak gruplanmış olmasıdır. Banka performansı üzerinde etkisi olduğu düşünülen ve sıklıkla çalışılan içsel değişkenler sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, personel giderleri, banka büyüklüğü, likidite ve kredi riski olarak sıralanırken dışsal değişkenler faiz oranları, enflasyon gibi makroekonomik değişkenlerdir (Sufian ve Noor, 2012: 5; Güneş, 2015: 273; Çelik ve Kaya, 2021: 727).

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyette bulunan bankaların karlılıklarını etkileyen içsel değişkenlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda bankaların ROA, ROE ve net faiz marjı (NIM) bağımlı değişken olarak ele alınacak ve belirleyicileri incelenecektir. Literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak Türkiye’deki bankalar; “kamu bankaları”, “kalkınma bankaları”, “yabancı sermayeli bankalar” ve “özel sermayeli bankalar” olmak üzere gruplara ayrılarak farklı çalışma prensiplerine sahip bankalarda içsel performansının belirleyicilerinin nasıl değişkenlik gösterdiği incelenecektir. Çalışmanın devam eden kısımlarında öncelikle literatür taraması sonrasında ise yöntem ve bulgular kısmına yer verilecektir. Sonrasında ise elde edilen bulgular sonuç kısmında yorumlanacaktır.

## Literatür

Bankacılık sektöründe karlılığın belirleyicileri ile ilgili yapılan literatür taraması sonucunda konunun uluslararası finans yazınında sıklıkla çalışıldığı gözlemlenmiştir. Yakın dönemde gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde aktif karlılık (ROA), öz sermaye karlılığı (ROE) ve net faiz marjı değişkenlerinin (NIM) karlılığı temsilen bağımlı değişken olarak ele alındığı, karlılığın içsel belirleyicileri olarak ise birçok değişkenin farklı araştırmacılar tarafından modele dahil edildiği gözlemlenmiştir. İncelenen tüm araştırmalarda araştırmacıların panel veri analizi yöntemini kullandıkları gözlemlenmiştir. Araştırmacıların bağımsız değişken olarak modele dahil ettiği değişkenler ayrı ayrı değerlendirilmiştir:

Daly ve Frikha (2015: 480), Işık ve Kambay (2019: 13) ve Salihoğlu (2020: 221) çalışmalarında bankanın sektör payını bağımsız değişken olarak modele dahil etmişlerdir. Sektör payının yüksek olması bankaya piyasada rakiplere kıyasla daha fazla kar elde edebilme olasılığını doğurmaktadır. Nitekim Daly ve Frikha (2015: 484), Işık ve Kambay (2019: 17) çalışmalarında sektör payı ve karlılık arasında pozitif ilişki bulmuşlardır. Sektör payı ve karlılık arasında negatif bir ilişkinin varlığını tespit eden Salihoğlu (2020: 227) gibi araştırmacılar da bulunmaktadır. Araştırmacıların karlılığın içsel belirleyicisi olarak sıklıkla modele dahil ettikleri bir diğer değişken banka büyüklüğüdür. Büyük bankaların çeşitlendirme ve maliyet minimizasyonu avantajlarına sahip olmaları sebebiyle daha büyük bankaların karlılıklarının da yüksek olması beklenir. Petria vd. (2015: 523), Belke ve Ünal (2017: 412) ve Okuyan ve Karataş (2017: 403) gibi araştırmacıların bulguları bunu doğrular niteliktedir. Büyüklük ve karlılık arasında negatif bir ilişkinin varlığını savunan Arslan ve Yağcılar (2021: 2122), Kirakul vd. (2019: 62) ve Wu (2020: 7) gibi araştırmacılar da mevcuttur.

Sermaye yeterliliği BASEL kriterleri çerçevesinde bankaların uymak zorunda oldukları asgari sermaye oranı ile ilgili bir değişkendir. Sermaye yeterlilik oranının yüksek olması bankanın kaynak kullanımını sınırlandırıcı bir etki doğurmaktadır. Ters durumda ise yani sermaye yeterliliğinin yüksek olması durumunda ise banka olası finansal risklere göre daha korunaklı olmaktadır. Bu kapsamda sermaye yeterliliğinin karlılık ile ilişkisinin pozitif olduğunu savunan Nouaili vd. (2015: 416), Robin vd. (2018: 49) ve Kirakul vd. (2019: 62) gibi araştırmacılara ek olarak ilişkisinin negatif olduğunu savunan Le ve Ngo (2020: 70) gibi araştırmacılar da bulunmaktadır.

Faiz riski, kredi riski, likidite riski, kur riski ve iflas riski bankacılık sektörünün karlılıklarının incelendiği çalışmalarda etkisi özellikle incelenen değişkenlerdir. Bankanın bu olası risklere maruz kalması durumunda genel beklenti karlılığın bu durumdan olumsuz etkileneceği yönündedir. Nitekim Petria vd. (2015: 523), Canbaloğlu (2019: 695), Rahman vd. (2020: 12) ve Arslan ve Yağcılar (2021: 2122) gibi araştırmacıların bulguları bu durumu doğrular niteliktedir. Buna karşılık kredi, iflas ve kur riski değişkenlerinin karlılık üzerinde pozitif etkisinin bulunduğu bulgusuna ulaşan Le ve Ngo (2020: 70) ve Işık (2018: 17) gibi araştırmacılar da bulunmaktadır.

Net faiz geliri, gelir çeşitliliği, faiz dışı gelir ve net faiz marjı gibi temel gelir kalemleri banka karlılığını artırıcı değişkenlerdir ve genel beklenti karlılık ile pozitif ilişkili olmaları yönündedir. Belke ve Ünal (2017: 412), Işık (2018: 17), Wu (2020: 7) ve Çelik ve Kaya (2021: 734) gibi araştırmacıların bulguları bu sonucu doğrular niteliktedir.

İlgili literatür incelendiğinde personel giderleri, faaliyet giderleri, takipteki krediler ve faiz dışı gider gibi değişkenlerin karlılığın belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmalarda modele dahil edildikleri gözlemlenmiştir. Söz konusu değişkenler ile ilgili genel beklenti karlılığı azaltıcı etki doğurması yönündedir. Okuyan ve Karataş (2017: 412), Kirakul vd. (2019: 62) ve Borges ve Tavares (2020: 682) gibi araştırmacıların bulguları bu sonucu doğrular niteliktedir. Buna karşılık literatürde negatif bir ilişkinin varlığını savunan Çiftçi ve Çiftçi (2019: 124), Wu (2020: 7) ve Çelik ve Kaya (2021: 734) gibi araştırmacılar da bulunmaktadır.

Nadir de olsa banka mülkiyet durumu, yönetim kurulu üye sayısı, yönetimde yabancı sahipliği, yönetim etkinliği gibi değişkenlerin karlılık üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalar da mevcuttur. Chouikh ve Blagui (2017: 58)'a göre yönetim kurulunda üye sayısı ve banka mülkiyeti karlılıkla pozitif ilişkilidir. Canbaloglu (2019: 695)'na göre yönetim etkinliği karlılık ile negatif ilişkili ve Serrano (2019: 273)'ya göre de yönetimde yabancı sahipliği karlılık ile pozitif ilişkilidir.

Bu çalışmada literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak Türkiye'deki bankalar; "kamu bankaları", "kalkınma bankaları", "yabancı sermayeli bankalar" ve "özel sermayeli bankalar" olmak üzere gruplara ayrılarak, farklı çalışma prensiplerine sahip bankalarda finansal performansın içsel belirleyicilerinin nasıl değişkenlik gösterdiği incelenecektir.

## Yöntem

Bu çalışmada ülkemizde faaliyet gösteren bankaların karlılıklarını etkileyen içsel değişkenlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla Türkiye'de faaliyet gösteren 41 bankanın<sup>1</sup> 2009 ve 2019 yılları arasına ait veri seti bankaların yayınlamış oldukları finansal raporlar incelenerek oluşturulmuştur. Tüm finansal tablolar Türkiye Bankalar Birliği web sayfasından elde edilmiştir. 2009 ve 2019 yılları arasını kapsayan veri seti çalışma prensiplerinin değişkenlik gösterebileceği düşünülen kamu bankaları, kalkınma bankaları, yabancı sermayeli bankalar, özel sermayeli bankalar ve tüm bankalar olmak 5 gruba ayrılmıştır.

Çalışmada üç bağımlı değişken kullanılmıştır. Bu değişkenler "*ROA- Ortalama Aktif Karlılığı*", "*ROE- Ortalama Öz Kaynak Karlılığı*" ve "*NIM - Net Faiz Marjı*" değişkenleridir. Taşkın (2011: 293), Nouaili vd. (2015: 411) ve Borges ve Tavares (2020: 682) gibi araştırmacılar tarafından yapılmış çalışmalarda ROA, ROE ve NIM değişkenleri bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Sermaye yeterlilik

<sup>1</sup> Türkiye'de toplam 51 banka bulunmaktadır. 3 bankanın TMSF'ye devrolması ve 7 bankanın ise ilgili dönem içinde veri setinin tam ve eksiksiz olmaması nedeni ile bu bankalar analize dahil edilmemiştir.



oranı, faiz dışı gelir, faiz geliri, likidite, varlık yapısı, büyüklük, büyüme olanakları ve personel giderleri değişkenleri ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Sermaye yeterlilik oranı, bankalar için BASEL kriterleri çerçevesinde özellikle geliştirilmiş bir orandır. Bankacılık sektöründe maruz kalınan risk ve sahip olunan sermaye arasındaki ilişkiyi gösteren bir orandır. Bankaların sermaye yeterlilik oranlarının belirli bir seviyenin altında olamayacağı yasal otorite tarafından belirlenmektedir. Bunun sebebi bankaların yüksek kar arzusu sebebiyle maruz kalabilecekleri risklerin kontrolsüz bir biçimde artmasının engellenmek istenmesidir. Kredi kullandırmanın ve mevduat toplamının artması, bankanın riskli varlıklara yatırım yapması ya da öz kaynaklarda bir artış ya da azalış banka karlılığını ve dolayısıyla sermaye yeterlilik oranını etkilemektedir. Nouaili vd. (2015: 411), Salihoğlu (2020: 221) ve Çelik ve Kaya (2021: 727) gibi araştırmacılar sermaye yeterlilik oranını çalışmalarında banka karlılığının bir belirleyicisi olarak kullanmışlardır.

Faiz dışı gelir, bankaların temel gelir kaynaklarından. Genel olarak kredilerden alınan ücretler, alınan kar payları, verilen teminatlardan alınan ücret ve komisyonlar gibi bankacılık hizmet ücretlerini ve aktif satışlarından elde edilebilecek gelirleri kapsamaktadır. Bankanın faaliyet performansı ile doğru orantılı olan faiz dışı gelirleri arttıkça bankanın finansal performansının da bundan olumlu etkilenmesi beklenir. Taşkın (2011: 294), Sufian ve Noor (2012: 5), Samırkaş (2014: 131) ve Borges ve Tavares (2020: 682) gibi araştırmacıların bulguları bunu doğrular niteliktedir. Bu çalışmada da bankaların faiz dışı gelir kalemleri performanslarının belirleyicileri olarak modele dahil edilmiştir ve faiz dışı gelir değişkenini temsilen, banka varlıklarının faiz dışı gelir üretkenliği hakkında bilgi veren “Faiz dışı gelirler/Toplam varlık (Fdg)” değişkeni kullanılmıştır.

Faiz gelirleri, bankacılık sektörünün temel gelir kaynağıdır. Özellikle mevduat bankalarının temel çalışma prensipleri göz önüne alındığında bankaların faiz gelirleri oldukça önemlidir. Bankalarda faiz gelirlerinin en temel kaynağı tasarruf sahiplerinden toplanan mevduatların fon talep edenlere kredi olarak sunulabilmesidir. Bu süreçte ise genel beklenti bankalarda faiz gelirlerinin banka performansı ile doğru yönlü olduğu şeklindedir. Buna karşılık yatırım ve kalkınma bankalarının en temel finansman kaynağı mevduat dışı kaynaklar ve temel gelir kaynağı ise menkul kıymet ticaretidir. Bu bakımdan bu çalışmada faiz gelirlerinin performans üzerindeki etkisi incelenerek farklı banka türlerinde nasıl değişkenlik gösterdiğinin incelenebilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada bankaların faiz gelirlerini temsilen “Faiz geliri/Toplam gelir (Fg)” değişkeni kullanılmıştır.

Likidite, özellikle bankacılık sektöründe kısa vadeli fırsatların ne ölçüde değerlendirilebileceğinin ve yükümlülüklerin ne ölçüde yerine getirilebileceğinin tespit edilebilmesi bakımından oldukça önemli bir değişkendir. Kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama bakımından oldukça güçlü bankaların temerrüde düşme riski de düşüktür. Buna karşılık bankalar likidite riski yönetimi amacıyla elde tutulan fonların kredi ya da yatırıma dönüştürülememesi ve likit varlıkların getirisinin daha düşük olması bakımından olası kar fırsatlarından vazgeçtikleri için karlılıkları

azalabilmektedir. Güneş (2015: 273), Borges ve Tavares (2020: 682) gibi araştırmacılar çalışmalarında likidite değişkenini finansal performans belirleyicisi bir değişken olarak incelemişlerdir. Bu çalışmada likidite değişkenini temsilen “Likit aktifler/Toplam aktifler (L)” değişkeni ve ek olarak özellikle mevduat bankalarında likidite durumlarının daha net yorumlanabilmesi bakımından “Toplam krediler/Mevduatlar (TK/M)” değişkeni kullanılmıştır. Genel beklenti likiditesi yüksek olan bankaların finansal performanslarının düşük olması yönündedir.

Varlık yapısı, bilançoda aktif kalitesinin gözlemlenebileceği bir değişkendir. Bankacılık sektörüne özgü çalışmalarda varlık yapısı birçok çalışmada “Finansal varlıklar/Toplam varlıklar” değişkeni ile incelenmektedir. Bankacılık sektöründe toplam varlıklar içinde finansal varlıkların çokluğu temin edilen mevduat ve mevduat dışı kaynakların olması gerektiği gibi değerlendirildiği şekilde yorumlanabilir. Ek olarak temin edilen kaynakların optimum değerlendirilip değerlendirilmediği ancak söz konusu finansal varlıkların banka performansı üzerindeki etkisinin incelenmesi ile yorumlanabilir. Bu çalışmada da varlık yapısını temsilen “Finansal varlıklar/Toplam varlıklar (VY)” değişkeni ve özellikle mevduat bankaları bakımından varlık yapısının daha net değerlendirilebilmesi için “Toplam krediler/Toplam varlıklar (Tk/Tv)” değişkeni kullanılmıştır. Taşkın (2011: 294), Sufian ve Noor (2012: 5) ve Çelik ve Kaya (2021: 727) gibi araştırmacılar çalışmalarında bu değişkenleri kullanmışlardır. Varlık yapısı ile ilgili değişkenler aynı zamanda bankaların likiditeleri ile ilgili yorum kabiliyeti olan değişkenlerdir.

Büyüklik, konu ile ilgili yapılmış hemen hemen tüm çalışmalarda banka aktiflerinin doğal logaritması alınarak incelenmiştir. Büyük bankalarda, varlıkların ve kaynakların çeşitlendirilme olasılığı daha yüksek ve buna bağlı olarak da maliyetleri daha düşük olabilmektedir. Bu bakımdan genel beklenti banka büyüklüğünün finansal performans ile pozitif yönlü olması yönündedir. Ancak konu ile ilgili yapılmış birçok çalışma bulunmasına rağmen bu konuda farklı sonuçların elde edildiği ve sonuçların tutarlı olmadığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada da literatüre bağlı kalınarak büyüklük değişkenini temsilen “Ln Toplam aktifler (B)” değişkeni kullanılmıştır.

Personel giderleri, bankacılık sektörü gibi hizmetler sektöründe hem maliyetleri hem de karlılığı doğrudan etkileyebilecek bir değişkendir. Bankalar bünyelerinde tecrübeli ve daha fazla sayıda personel istihdam ettiklerinde müşterilerine daha etkin hizmet sunabilecekler ve bu sayede bankanın piyasa payı artabilecektir. Bunun sonucu olarak da finansal performans bu durumdan olumlu yönde etkilenebilecektir. Taşkın (2011: 294), Güneş (2015: 273) ve Çelik ve Kaya (2021: 727) çalışmalarında personel giderlerinin finansal performans üzerindeki etkisini çalışmalarında incelemişlerdir. Bu çalışmada da personel giderleri değişkenini temsilen “(Personel giderleri + Kıdem tazminatı) /Toplam aktifler (Pg)” oranı kullanılmıştır.

## Bulgular

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyette bulunan bankaların finansal performanslarını belirleyen içsel değişkenlerin belirlenmesi amacıyla oluşturulan veri setinin incelenmesinde, panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Panel veri analizi belirli bir zaman dönemi (t) aralığında birden fazla birime (i) ait verilerle oluşturulmuş veri setinde literatüre bağlı kalınarak belirlenen bağımsız değişkenlerin araştırma konusu bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin belirlenmeye çalışıldığı bir ekonometrik yöntemdir. Tıpkı zaman serilerinde olduğu gibi panel veri analizi de bağımsız değişkenler ve hata terimleri arasında korelasyonun bulunmaması olarak ifade edilen dışsallık varsayımı kapsamında sonuç veren bir yöntemdir. Panel veri analizi yönteminin temel varsayımları çerçevesinde Türk bankacılık sektörünün finansal performansını belirleyen içsel değişkenlerin belirlenmesi amacıyla aşağıdaki ekonometrik modeller kurulmuştur;

$$\text{Model}_1: (ROA)_{it} = \alpha + \beta_1 Syo_{i,t} + \beta_2 Fdg_{i,t} + \beta_3 Fg_{i,t} + \beta_4 L_{i,t} + \beta_5 VY_{i,t} + \beta_6 (Tk/Tv)_{i,t} + \beta_7 (Tk/M)_{i,t} + \beta_8 B_{i,t} + \beta_9 Pg_{i,t} + u_{i,t}$$

$$\text{Model}_2: (ROE)_{it} = \alpha + \beta_1 Syo_{i,t} + \beta_2 Fdg_{i,t} + \beta_3 Fg_{i,t} + \beta_4 L_{i,t} + \beta_5 VY_{i,t} + \beta_6 (Tk/Tv)_{i,t} + \beta_7 (Tk/M)_{i,t} + \beta_8 B_{i,t} + \beta_9 Pg_{i,t} + u_{i,t}$$

$$\text{Model}_3: (NIM)_{it} = \alpha + \beta_1 Syo_{i,t} + \beta_2 Fdg_{i,t} + \beta_3 Fg_{i,t} + \beta_4 L_{i,t} + \beta_5 VY_{i,t} + \beta_6 (Tk/Tv)_{i,t} + \beta_7 (Tk/M)_{i,t} + \beta_8 B_{i,t} + \beta_9 Pg_{i,t} + u_{i,t}$$

Çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren toplam 51 bankanın 2009 ve 2019 yılları arasında düzenli olarak finansal tablolarına ulaşılabilen 41 bankanın veri seti (N:41 ve T: 11 olmak üzere toplam 451 gözlem) bankalar birliği web sitesinden elde edilmiştir. 41 banka farklı çalışma prensipleri bakımından; “kamu bankaları”, “kalkınma bankaları”, “yabancı sermayeli bankalar”, “özel sermayeli bankalar” ve “tüm bankalar” olmak 5 grupta incelenmiştir<sup>2</sup>.

Panel veri analizinde regresyon tahmini öncelikle serilerde eğim parametrelerinin homojenliği, yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testleri ile başlamaktadır. Uygun birim kök testinin kullanılabilmesi bakımından değişkenlerin homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı testleri öncelikle uygulanmalıdır (Tatoğlu, 2018: 93). Bu çalışmada Swamy S homojenite testi ve CDIm (Pesaran 2004) yatay kesit bağımlılıkları testleri kullanılmıştır. Tablo 1’de Stata programı kullanılarak elde edilen Swamy s ve CDIm test sonuçları bulunmaktadır.

<sup>2</sup> Makale akışında sadece “Tüm Bankalar” veri setine ilişkin homojenlik, yatay kesit bağımlılığı, birim kök, F, LM, Hausman, otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı testleri örnek olması bakımından aktarılmış olup diğer veri setlerine ilişkin testler ekte sunulmuştur.

**Tablo 1.** Swammy S, CDIm ve LLC Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Homojenlik	Yatay Kesit Bağımlılığı		Birim Kök Testi
	Swammy S	CDIm	LLC	LLC
ROA	1099.04*	9.89*		-4.8410*
ROE	1314.88*	8.43*		-6.6327*
Net Faiz Marjı (NIM)	564.82*	12.80*		-2.8123*
Sermaye Yeterlilik Oranı (Syo)	2539.26*	18.03*		-6.3483*
Faiz Dışı Gelirler (Fdg)	332.12*	11.30*		-5.6041*
Faiz Gelirleri (Fg)	777.70*	14.24*		-3.9372*
Likidite (L)	38670.30*	13.08*		-4.7957*
Varlık Yapısı (VY)	342.58*	51.76*		-5.6634*
Top. Krd/Top.Varlıklar (Tk/Tv)	53588.56*	50.26*		-6.1744*
Top. Krd/Top. Mevduat (Tk/M)	588.79*	34.25*		-4.5954*
Büyüklik (B)	36468.58*	58.74*		-6.9735*
Personel Gideri (Pg)	2221.65*	24.20*		-6.3829*

Not: İstatistiksel olarak anlamlılık \* %1, \*\*: %5 ve \*\*\*: %10 şeklindedir.

Tablo 1 incelendiğinde Swammy S testi sonuçlarına göre tüm değişkenler heterojen, CDIm testi sonuçlarına göre ise tüm değişkenler yatay kesit bağımlı olarak bulunmuştur. Yatay kesit bağımlı değişkenlerin birim kök testleri 2. kuşak birim kök testleri arasından tercih edilmelidir. Bu bakımdan tüm değişkenlere 2. kuşak birim kök testi Levin, Lin ve Chu (LLC) testi uygulanmıştır.

Tablo 1’de yer alan birim kök testi sonuçlarına göre tüm değişkenler %1 önem düzeyinde anlamlı ve düzeyde durağan bulunmuştur.

Birim kök testi uygulandıktan sonra tahmincilerine karar verilmelidir. Bunun için modellere F, LM ve Hausman testleri yapılır. F testi ile modellerin klasik ve sabit etkiler tahmincilerine uygunluğu karşılaştırılarak sınanır. LM testi ile modellerin klasik ve rassal etkiler tahmincilerine uygunluğu karşılaştırılarak sınanır. Son olarak Hausman testi ile modellerin sabit ve rassal etkiler tahmincilerine uygunluğu karşılaştırılarak sınanır ve nihayetinde uygun olan tahminci belirlenmiş olur.

Uygun tahmincinin seçilmesinden sonra modellerde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı<sup>3</sup> sınanmalıdır. Bu makalede değişen varyansın varlığı Wald testi (W) ile, otokorelasyonun varlığı Durbin Watson (DW) ve Baltagi Wu Li (BWL) testleri ile modellerde yatay kesit bağımlılığı testi ise Pesaran testi ile sınanmıştır. Tablo 2’de modellere uygulanan F, LM, Hausman, otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı test sonuçları bulunmaktadır.

**Tablo 2.** F, LM Hausman, Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Modeller	F testi	LM Testi	Hausman	Değişen Varyans			Otokorelasyon		Yatay Kesit Bağımlılığı
				W	DW	BWL	Pesaran		
Model_1	3.74*	8.78*	43.66*	13825.05*	1.367	1.711		3.508*	
Model_2	2.57*	13.87*	12.34*	2.0007*	0.852	1.547		7.256*	
Model_3	5.66*	38.57*	362.93*	10608.90*	1.434	1.695		11.533*	

Not: İstatistiksel olarak anlamlılık \*: %1, \*\*: %5 ve \*\*\*: %10 şeklindedir.

<sup>3</sup> Bu aşamada gerçekleştirilen yatay kesit bağımlılığı testi Tablo 1’deki test ile karşılaştırılmamalıdır. Tablo 1’de değişkenlere yatay kesit bağımlılığı testi uygun birim kök testinin tercih edilmesi amacıyla uygulanmaktadır. Oysa Tablo 2’de modellere bir bütün olarak yatay kesit bağımlılığı testi uygun robust tahmincinin tercih edilmesi amacıyla uygulanmaktadır.

Tablo 2’de yer alan F, LM ve Hausman test sonuçlarına göre tüm modellerin çözümü sabit etkilere uygun olarak bulunmuştur. Değişen varyans test sonuçlarına bakıldığında tüm modellerde değişen varyansın varlığı %1 önem düzeyinde anlamlı olarak bulunmuştur. Durbin Watson ve Baltagi Wu Li otokorelasyon test sonuçlarına göre ise elde edilen istatistik değerlerinin 2’nin altında olması nedeniyle tüm modellerde otokorelasyon bulunmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına bakıldığında ise tüm modellerde yatay kesit bağımlılığının varlığının bulunduğu tespit edilmiştir.

Modellerde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığının bulunması durumunda ya bu etkiler veri setinden arındırılması ya da bu etkileri göz önüne alarak tahminleme yapan bir dirençli tahminci tercih edilmelidir. Bu makalede Driscoll ve Kraay tahmincisi kullanılmıştır. Bu tahminci modellerde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığının bulunması durumlarında kullanılabilecek bir tahmincidir.

Tablo 3’te tüm bankalar, kalkınma bankaları, yabancı sermayeli bankalar, kamu bankaları ve özel sermayeli bankalar veri setlerine ilişkin ROA’nın bağımlı değişken olarak kurgulandığı modellerin test sonuçları yer almaktadır. Dipnot 1’de de ifade edildiği gibi tüm bankalar veri seti ile ilgili tüm test ve süreç makale içinde aktarılırken kalkınma bankaları, yabancı sermayeli bankalar, kamu bankaları ve özel sermayeli bankalar veri setlerine ait testler ekte sunulmuştur.

**Tablo 3. Model 1 (Bağımlı Değişken ROA) Panel Regresyon Sonuçları**

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken- ROA				
	Tüm Bankalar	Kamu Bankaları	Yabancı Sermayeli Bankalar	Özel Sermayeli Bankalar	Kalkınma Bankaları
Sermaye Yet. Oranı	.044***	.134**	.059	.045**	.028*
Faiz Dışı Gelirler	.538*	1.05	.624**	.168	1.66*
Faiz Gelirleri	.059*	.037	.073**	-.029	.141*
Likidite	.035	-.010	.039	.008	.032
Varlık Yapısı	.029*	-.003	.024**	.025**	.040
Top Krd/Toplam Var.	.061***	.012	.091**	.019	-.028
Top Krd/Mevduatlar	.008	.001	-.002	0.011	-----
Büyükük	.005	-1.76*	-.111	.203**	.273
Personel Gideri	-0.211**	-3.89	-.215	-.067	-.068***
F	647.5*	647.4*	469.5*	2212.6*	4811.7*
R <sup>2</sup>	0.5355	0.927	0.341	0.764	0.763

Not: İstatistiksel olarak anlamlılık \*: %1, \*\*: %5 ve \*\*\*: %10 şeklindedir.

Tablo 3’te ROA’nın bağımlı değişken olarak kurgulandığı ve farklı banka gruplarında ROA’yı etkileyen değişkenlere ilişkin regresyon sonuçları görülmektedir.

Tüm bankaların bir bütün olarak ele alındığı veri setinde faiz gelirleri, faiz dışı gelirler ve varlık yapısı değişkenlerinin ROA üzerindeki etkisi %1 önem seviyesinde, sermaye yeterlik oranı ve toplam krediler/toplam varlıklar değişkenlerinin ROA üzerindeki etkisi ise %10 önem seviyesinde anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Personel giderlerinin ROA üzerindeki etkisi ise negatif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Kamu bankalarının bilgileri derlenerek oluşturulan veri setinin analiz sonuçlarına bakıldığında sermaye yeterlilik oranının ROA üzerindeki etkisi %5 önem seviyesinde anlamlı ve pozitif ilişkili, büyüklük değişkeninin ROA üzerindeki etkisi ise negatif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Yabancı sermayeli bankaların bilgileri derlenerek oluşturulan veri setinde faiz dışı gelirler, faiz gelirleri, varlık yapısı, toplam krediler/toplam varlıklar değişkenlerinin ROA üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Özel sermayeli bankaların bilgileri derlenerek oluşturulan veri setinde sermaye yeterlilik oranı, varlık yapısı ve büyüklük değişkenlerinin ROA üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Kalkınma bankalarının bilgileri derlenerek oluşturulan veri setinin analizinde toplam krediler/mevduatlar değişkeni kalkınma bankalarının mevduat toplayamıyor olması sebebiyle analize dahil edilmemiştir. Diğer değişkenlerin ROA üzerindeki sonuçlarına bakıldığında sermaye yeterlilik oranı, faiz dışı gelir, faiz gelirleri değişkenlerinin ROA üzerindeki etkisi pozitif ilişkili ve %1 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Personel giderlerinin ROA üzerindeki etkisi ise negatif ilişkili olarak %10 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Tablo 4'te tüm bankalar, kalkınma bankaları, yabancı sermayeli bankalar, kamu bankaları ve özel sermayeli bankalar veri setlerine ilişkin ROE'nin bağımlı değişken olarak kurgulandığı modellerin test sonuçları yer almaktadır.

**Tablo 4.** Model 2 (Bağımlı Değişken ROE) Panel Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken- ROE				
	Tüm Bankalar	Kamu Bankaları	Yabancı Sermayeli Bankalar	Özel Sermayeli Bankalar	Kalkınma Bankaları
Sermaye Yet. Oranı	-.058	2.015**	.024	.068	-.056**
Faiz Dışı Gelirler	1.060**	7.044	1.64**	1.718	2.93*
Faiz Gelirleri	.044	0.161	.171	-.118	.308**
Likidite	.054	-.115	.229	-.076	-.022
Varlık Yapısı	.082**	.019	.081	.011	.073***
Top Krd/Toplam Var.	-.019	.071	.384	-.269	-.149
Top Krd/Mevduatlar	.023***	.113	.003	0.144	-----
Büyüklük	1.673**	-19.49**	-.337	1.98***	-4.71***
Personel Gideri	-1.622	-38.316	-.683	1.554	-4.07*
F	4017.6*	847.4*	553.7*	14636.5*	2015.4*
R <sup>2</sup>	0.483	0.910	0.632	0.425	0.6832

Not: İstatistiksel olarak anlamlılık \*: %1, \*\*: %5 ve \*\*\*: %10 şeklindedir.

Tüm bankaların bir bütün olarak ele alındığı veri setinde faiz dışı gelirler, varlık yapısı ve büyüklük değişkenlerinin ROE üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Toplam krediler/mevduatlar değişkeninin ROE üzerindeki etkisi ise pozitif ilişkili olarak %10 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Kamu bankalarının bilgileri derlenerek oluşturulan veri setinin analiz sonuçlarına bakıldığında sermaye yeterlilik oranının ROE üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde anlamlı, büyüklük değişkeninin ROE üzerindeki etkisi ise negatif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Yabancı sermayeli bankaların bilgileri derlenerek oluşturulan veri setinin analiz sonuçlarına bakıldığında faiz dışı gelirlerin ROE üzerindeki etkisinin %5 önem seviyesinde anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu gözlemlenmektedir.

Özel sermayeli bankaların bilgileri derlenerek oluşturulan veri setinde büyüklük değişkeninin ROE üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %10 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Kalkınma bankalarının bilgileri derlenerek oluşturulan veri setinin analizinde toplam krediler/mevduatlar değişkeni kalkınma bankalarının mevduat toplayamıyor olması sebebiyle analize dahil edilmemiştir. Diğer değişkenlerin ROE üzerindeki sonuçlarına bakıldığında sermaye yeterlilik oranının ROE üzerindeki etkisi %10 önem seviyesinde, büyüklük değişkeninin ROE üzerindeki etkisi %5 önem seviyesinde ve personel giderlerinin ROE üzerindeki etkisi %1 önem seviyesinde negatif ilişkili olarak anlamlı bulunmuştur. Faiz dışı gelirlerin ROE üzerindeki etkisi %10 önem düzeyinde, faiz gelirlerinin ROE üzerindeki etkisi %5 önem seviyesinde ve varlık yapısının ROE üzerindeki etkisi ise %10 önem seviyesinde pozitif ilişkili olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 5'te tüm bankalar, kalkınma bankaları, yabancı sermayeli bankalar, kamu bankaları ve özel sermayeli bankalar veri setlerine ilişkin Net Faiz Marjı (NIM)'nin bağımlı değişken olarak kurgulandığı modellerin test sonuçları yer almaktadır.

**Tablo 5. Bağımlı Değişken NIM Panel Regresyon Sonuçları**

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken- NIM				
	Tüm Bankalar	Kamu Bankaları	Yabancı Sermayeli Bankalar	Özel Sermayeli Bankalar	Kalkınma Bankaları
Sermaye Yet. Oranı	.024	.114	.039	.056*	-.012
Faiz Dışı Gelirler	-.331	.428	-.205	-.603	1.01*
Faiz Gelirleri	.064**	.068	.083**	-.0326	.177*
Likidite	.056	-.017	.044	.031**	-.008
Varlık Yapısı	.037*	-.027	.027***	.033**	.002
Top Krd/Toplam Var.	.089**	.007	.116**	.055**	-.047
Top Krd/Mevduatlar	-.001	.005**	-.005	0.01	-----
Büyüklük	-.173**	-2.19**	-.298**	.213***	-.286*
Personel Gideri	.145	-2.53	.097	1.551**	.368
F	136.52*	445.2*	2133.1*	9894.8*	1035.2*
R <sup>2</sup>	0.631	0.919	0.665	0.787	0.58631

Not: İstatistiksel olarak anlamlılık \*: %1, \*\*: %5 ve \*\*\*: %10 şeklindedir.

Tüm bankaların bir bütün olarak ele alındığı veri setinde faiz gelirleri ve toplam kredi/toplam varlık değişkenlerinin NIM üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde, varlık yapısı değişkeninin NIM üzerindeki etkisi ise pozitif ilişkili olarak %1 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Büyüklük değişkeninin NIM üzerindeki etkisi ise negatif ilişkili olarak %5 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Kamu bankalarının bilgileri derlenerek oluşturulan veri setinin analiz sonuçlarına bakıldığında toplam krediler/mevduatlar değişkeninin NIM üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Büyüklük değişkeninin NIM üzerindeki etkisi ise negatif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Yabancı sermayeli bankaların bilgileri derlenerek oluşturulan veri setinin analiz sonuçlarına bakıldığında toplam krediler/toplam varlıklar değişkeni ve faiz geliri değişkenlerinin NIM üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde, varlık yapısı değişkeninin NIM üzerindeki etkisi ise pozitif ilişkili olarak %10 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Büyüklük değişkeninin NIM üzerindeki etkisi ise negatif ilişkili olarak %10 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Özel sermayeli bankaların bilgileri derlenerek oluşturulan veri setinde sermaye yeterlilik oranının NIM üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %1 önem seviyesinde, likidite, varlık yapısı ve toplam krediler/toplam varlık değişkenlerinin NIM üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %5 önem seviyesinde ve büyüklük değişkeninin NIM üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %10 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Kalkınma bankalarının bilgileri derlenerek gerçekleştirilen analizde toplam krediler/mevduatlar değişkeni kalkınma bankalarının mevduat toplayamıyor olması sebebiyle analize dahil edilmemiştir. Diğer değişkenlerin NIM üzerindeki sonuçlarına bakıldığında faiz dışı gelirler değişkeninin NIM üzerindeki etkisi pozitif ilişkili olarak %1 önem seviyesinde anlamlı bulunurken, büyüklük değişkeninin NIM üzerindeki etkisi ise negatif ilişkili olarak %1 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

## Sonuç

Bankacılık sektörü bir ekonominin en önemli yapı taşlarından biridir. Bu bakımdan bankacılık sektörü araştırmacılar tarafından birçok çalışmada araştırma konusu olarak incelenmektedir. Bu çalışmada da bankacılık sektörünün finansal performansını etkileyen içsel değişkenlerin belirlenmesi ve bu etkilerin farklı banka gruplarında nasıl değişim gösterdiğinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma neticesinde kamu bankalarında sermaye yeterliliği yüksek bankalarda aktif karlılık ve öz sermaye karlılığının da yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca daha büyük kalkınma bankalarının aktif karlılıklarının daha düşük, öz sermaye karlılıklarının ise daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İçsel değişkenlerin net faiz marjı ile olan ilişkilerine bakıldığında kamu bankaları özelinde mevduatlara karşılık kredi miktarı artan kamu bankalarında net faiz marjının da artış gösterdiği gözlemlenirken daha büyük kamu bankalarının net faiz marjlarının ise daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yabancı sermayeli bankalarda faiz dışı gelirler özellikle öz sermaye ve aktif karlılığı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Ayrıca yabancı sermayeli bankalar arasında faiz gelirleri yüksek olan bankaların aktif karlılıkları ve net faiz marjları da aynı ölçüde yüksektir. Toplam varlıkları içinde kredi



miktarı fazla olan ve varlık yapısını daha çok finansal varlıklardan oluşturan yabancı sermayeli bankalarda, aktif karlılık ve net faiz marjının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de kurulmuş özel sektör bankacılığında sermaye yeterliliği yüksek olanlarda aktif karlılık ve net faiz marjlarının da yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ek olarak likidite değişkeninin yüksek olması özel bankalarda net faiz marjını artırıcı bir etki doğurmaktadır. Varlık yapısına bakıldığında, aktiflerinde finansal varlık oranı yüksek olan ve varlıklarını kredi olarak fon ihtiyacı olanlara sunabilmiş özel sektör bankalarının benzer ölçüde aktif karlılıklarının ve net faiz marjlarının da yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan personel giderleri yüksek, özel sektör bankalarının net faiz marjları da yüksektir. Personel giderlerinin net faiz marjını artırıcı bir etki doğurduğu sonucu daha fazla istihdamın daha fazla katma değer ürettiği şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde aktif büyüklüğü daha fazla olan özel sektör bankalarında aktif karlılık, net faiz marjı ve öz sermaye karlılığı da yüksektir.

Çalışma prensipleri mevduat bankalarından oldukça farklı olan kalkınma bankalarında sermaye yeterliliği yüksek olan bankalarda aktif karlılığın da yüksek olduğu, buna karşılık öz sermaye karlılığının düşük olduğu gözlemlenmiştir. Kalkınma bankalarında hem faiz gelirlerinin hem de faiz dışı gelirlerin yüksekliği aktif karlılık, net faiz marjı ve öz sermaye karlılığını artırıcı bir etki doğurmaktadır. Aktiflerinde daha fazla finansal varlık yatırımı bulunan kalkınma bankalarında öz sermaye karlılığının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan aktif büyüklüğü düşük kalkınma bankalarının, öz sermaye karlılığı ve net faiz marjlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kalkınma bankalarında personel giderlerinin finansal performans üzerindeki etkisine bakıldığında negatif bir ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır. Bu durum kalkınma bankaları özelinde, alanında etkin ama az sayıda personelin daha etkili ve verimli sonuçlar alabildiği şeklinde yorumlanabilir.

Tüm sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde bankaların aktiflerinde yer alan finansal varlık yatırımlarını artırmaları, mevduatların kredi olarak dönüşümlerini etkin ve verimli olması koşuluyla artırmaları önerilmektedir. Bir diğer önemli husus bankaların özellikle faiz dışı bankacılık hizmetlerine ağırlık vermeleri gerektiğidir. Zira tüm bankalarda faiz dışı gelirler finansal performans üzerinde olumlu etki doğurmaktadır. Bu bakımdan bankaların teminat, para transferi, fatura ve vergi tahsilatı, döviz kambiyo işlemleri ve kasa-saklama hizmetleri gibi faiz dışı bankacılık hizmetlerine ağırlık vermeleri önerilmektedir. Büyüklük ve personel giderlerinin finansal performans üzerindeki etkisi değişik banka gruplarında farklı sonuçlar vermiştir. Bu bakımdan genel olarak bankaların daha çok büyüme arzusunun mutlak ölçüde daha fazla kar sağlayacağı beklentisi doğru bulunmamaktadır. Benzer şekilde daha fazla işgücünün daha çok katma değer sağlayacağı düşüncesinin de doğruyu yansıtmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle bankalara optimum sayıda personel ile çalışmalarını ve benzer şekilde finansal performanslarını artırmak amacıyla salt aktif büyüklüğüne odaklanmaktan ziyade optimum aktif büyüklüğüne odaklanmaları önerilmektedir.

**Yazar Katkıları:** Çalışmanın tamamı tek bir yazar tarafından ve bir başkasından destek almaksızın kaleme alınmıştır

**Çıkar Beyanı:** Bu çalışmanın oluşumunda yazarın bir başka araştırmacı ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

### Kaynakça

- Arslan, Z., ve Yağcılar, G. G. (2021). Türk bankacılık sektöründe performansın belirleyicileri. *Third Sector Social Economic Review*, 56(3), 2111-2131.
- Belke, M. ve Ünal, E. A. (2017). Determinants of bank profitability: evidence from listed and non-listed banks in Turkey. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 4(4), 404-416.
- Borges, M. R., ve Tavares, A. S. (2020). Determinants of bank performance in the context of crisis: A panel data analysis for Portugal. *European Research Studies Journal*, 23(4), 674-686.
- Canbaloğlu, b. (2019). Yükselen ve gelişen Avrupa ülkelerinde bankacılık sektörü kârlılığının belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3), 687-698.
- Chouikh, A., ve Blagui, Y. (2017). The determinants of bank performance: the case of Tunisian listed banks. *Journal of Finance and Accounting*, 5(2), 53-60.
- Çelik, S. ve Kaya, F. (2021). Banka kârlılığına etki eden mikro değişkenler: Türk bankacılık sektöründeki yerli ve yabancı bankalar üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), 719-738.
- Çifçi, C.ve Çiftçi, D.D. (2019). Güçlü ekonomiye geçiş programı sonrası Türkiye’de banka kârlılığının belirleyicileri, *Sosyoekonomi*, 27 (39), 111-131
- Daly, S., ve Frikha, M. (2017). Determinants of bank performance: comparative study between conventional and islamic banking in Bahrain. *Journal of the Knowledge Economy*, 8(2), 471-488.
- Güneş, N. (2015). Banka kârlılığının belirleyicileri: 2002-2012 dönemi Türk mevduat bankaları üzerine bir inceleme. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 20(3), 265-282.
- Işık, Ö. (2018). Küresel finansal kriz öncesi ve sonrasında Türkiye’de bankacılık sektörünün performansı. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 341-368.
- Işık, S. ve Kambay, M. (2019). Türkiye’de ticari bankaların karlılığını etkileyen bankaya özgü ve makro ekonomik belirleyiciler. *Bankacılar*, 30(110), 3-24.
- Kirakul, S., Chunhachinda, P. ve Padungsaksawasdi, C. (2019). Determinants of bank performance in Thailand: foreign vs. domestic banks. *Kasem Bundit Journal*, 20(February), 51-71.
- Le, T. D., ve Ngo, T. (2020). The determinants of bank profitability: A cross-country analysis. *Central Bank Review*, 20(2), 65-73.
- Nouaili, M. A., Abaoub, E., ve Anis, O. C. H. I. (2015). The determinants of banking performance in front of financial changes: Case of trade banks in Tunisia. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(2), 410-417.
- Okuyan, A. O. ve Karataş, Y. (2017). Türk Bankacılık Sektörünün Kârlılık Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 17(3), 395-406.
- Petria, N., Capraru, B., ve Ilnatov, I. (2015). Determinants of banks’ profitability: evidence from EU 27 banking systems. *Procedia economics and finance*, 20, 518-524.
- Rahman, H., Yousaf, M.W. ve Tabassum, N. (2020). Bank-specific and macroeconomic determinants of profitability: a revisit of Pakistani banking sector under dynamic panel data approach. *International Journal of Financial Studies*. 8(42), 2-19.

- Robin, I., Salim, R. ve Bloch, H. (2018). Financial performance of commercial banks in the post-reform era: Further evidence from Bangladesh. *Economic Analysis and Policy, Elsevier* 58(C), 43-54.
- Samırkaş, M. C., Samet, E. ve Ergün, B. (2014). Türk bankacılık sektöründe karlılığın belirleyicileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5(8), 117-136.
- Serrano, A. (2019). Determinants of bank performance in Chile, Colombia, and Mexico. In *Advances in Pacific Basin Business, Economics and Finance*. Emerald Publishing Limited.
- Sufian, F., ve Noor Mohamad Noor, M. A. (2012). Determinants of bank performance in a developing economy: Does bank origins matters?. *Global Business Review*, 13(1), 1-23.
- Salihoglu, E. (2020). Küresel kriz ertesinde Türkiye’de ticari bankaların kârlılık performanslarının belirleyicileri. *Maliye ve Finans Yazıları*, (114), 211-40.
- Tatoğlu, F. Y. (2021). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul; Beta Basım Yayın.
- Taşkın, F. D. (2011). Türkiye’de ticari bankaların performansını etkileyen faktörler. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 289-298.
- Wu, M. L. (2020). Examining the internal determinants of profitability of commercial banks in China: A panel data modeling based empirical study. *International Journal of Managerial Studies and Research (IJMSR)*, 8 (3), 1-12.

## Ekler

**Ek 1: Kalkınma Bankaları Veri Setine İlişkin Testler**

Değişkenler	Swammy S Testi	CDIm	LLC			
ROA	87.85*	3.49*	-3.064*			
ROE	311.23*	6.00**	0.580**			
NİM	161.74*	2.71*	-2.93*			
Sermaye Yeterlilik Oranı	975.11*	11.95*	-12.45*			
Faiz Dışı Gelirler	102.17*	1.62*	-3.86*			
Faiz Gelirleri	102.37*	2.95*	-6.534*			
Likidite	4637.42*	3.24*	-1.8215**			
Varlık Yapısı	109.21*	8.64*	-3.990*			
Toplam Krediler / Toplam Varlıklar	5490.82*	2.11*	-4.216*			
Büyüklik	1820.27*	18.76*	-2.418*			
Personel Gideri	733.04*	7.75*	-5.072*			
Modeller	F testi	LM Testi	Hausman	Değişen Varyans	Otokorelasyon	Yatay Kesit Bağımlılığı testi
Model 1	3.28*	0.000	-	426.45*	1.7491 1.9000	2.083**
Model 2	4.51*	0.000	-	388.32*	1.6226 1.7980	2.347**
Model 3	1.96***	0.000	-	724.19*	1.7009 1.9006	2.933*

Not: İstatistiksel olarak anlamlılık \*: %1, \*\*: %5 ve \*\*\*: %10 şeklindedir.

**Ek 2: Kamu Bankaları Veri Setine İlişkin Testler**

Değişkenler	Swammy S Testi	CDIm	LLC
Ortalama Aktif Karlılığı	6.48*	4.12*	-1.522*
Ortalama Öz kaynak Karlılığı	6.63*	3.76*	-4.451*
NİM	15.84*	4.58*	-2.507*
Sermaye Yeterlilik Oranı	6.73*	2.37*	-1.694*
Faiz Dışı Gelirler	30.29*	2.31*	-3.251*
Faiz Gelirleri	20.90*	3.82*	-1.516*
Likidite	10.94*	4.35*	-2.055*
Varlık Yapısı	9.91*	4.83*	-1.766*
Toplam Krediler / Toplam Varlıklar	5.73*	5.30*	-2.547*
Toplam Krediler / Toplam Mevduat	10.10*	5.42*	-2.795*
Büyüklik	5.35*	5.71*	-7.806*
Personel Gideri	1.59*	4.95*	-1.337*

Modeller	F testi	LM Testi	Hausman	Değişen Varyans	Otokorelasyon	Yatay Kesit Bağımlılığı testi
Model 1	21.14*	0.000	-	154.15*	1.5298 1.8892	0.091*
Model 2	15.50*	0.000	-	106.24*	1.2514 1.9067	0.279*
Model 3	19.15*	0.000	-	96.81*	1.3032 1.7519	1.220*

Not: İstatistiksel olarak anlamlılık \*: %1, \*\*: %5 ve \*\*\*: %10 şeklindedir.

**Ek 3: Özel Sermayeli Bankalar Veri Setine İlişkin Testler**

Değişkenler	Swammy S Testi	CDIm	LLC
Ortalama Aktif Karlılığı	362.11*	2.03*	-9.091*
Ortalama Öz kaynak Karlılığı	510.31*	2.53*	-6.604*
NİM	91.52*	3.20*	-1.292*
Sermaye Yeterlilik Oranı	619.22*	7.26*	-6.585*
Faiz Dışı Gelirler	53.48*	4.11*	-5.332*
Faiz Gelirleri	43.39*	5.97*	-6.352*
Likidite	1184.70*	2.16*	-1.722*
Varlık Yapısı	53.14*	13.93*	-2.821*
Toplam Krediler / Toplam Varlıklar	71.01*	5.75*	-4.482*
Toplam Krediler / Toplam Mevduat	30.96*	6.42*	-4.710*
Büyükük	1457.19*	16.94*	56.927*
Personel Gideri	630.77*	8.84*	-12.552*

Modeller	F testi	LM Testi	Hausman	Değişen Varyans	Otokorelasyon	Yatay Kesit Bağımlılığı testi
Model 1	14.77*	0.000	-	71.67*	1.5298 1.8892	2.852*
Model 2	4.28*	0.000	-	156.84*	1.2514 1.9067	1.849***
Model 3	9.28*	0.000	-	60.91*	1.3032 1.7519	3.190*

Not: İstatistiksel olarak anlamlılık \*: %1, \*\*: %5 ve \*\*\*: %10 şeklindedir.

**Ek 4: Yabancı Sermayeli Bankalar Veri Setine İlişkin Testler**

Değişkenler	Swammy S Testi	CDIm	LLC
Ortalama Aktif Karlılığı	306.90*	6.13*	-7.598
Ortalama Öz kaynak Karlılığı	205.30*	5.84*	-1.700
NİM	240.02*	5.11*	-2.195
Sermaye Yeterlilik Oranı	630.27*	4.85*	-5.908
Faiz Dışı Gelirler	113.71*	4.37*	-7.004
Faiz Gelirleri	588.96*	3.40*	-3.648*
Likidite	3934.61*	5.23*	-8.836*
Varlık Yapısı	82.29*	27.02*	-7.006*
Toplam Krediler / Toplam Varlıklar	2623.86*	5.12*	-11.341*
Toplam Krediler / Toplam Mevduat	520.61*	4.89*	-9.388*
Büyükük	3373.31*	17.07*	-4.3371*
Personel Gideri	511.16*	3.74*	-3.566*

Modeller	F testi	LM Testi	Hausman	Değişen Varyans	Otokorelasyon	Yatay Kesit Bağımlılığı testi
Model 1	3.27	4.25	47.80	11661.2*	1.4359 1.7814	2.474*
Model 2	2.62	5.32	43.79	10016.78*	0.8988 1.6204	3.413*
Model 3	5.62	18.99	42.65	11060.55*	1.6558 1.8577	1.976*

Not: İstatistiksel olarak anlamlılık \*: %1, \*\*: %5 ve \*\*\*: %10 şeklindedir.

## Mevduat Bankalarının Finansal Etkinliklerinin Karşılaştırılması: Türkiye İçin Bir Araştırma

İsmet BOLAT\*

Gülferah ERTÜRKMEN\*\*

### Öz

Çalışmanın amacı, Türkiye’de mevcut olan mevduat bankalarının etkinlik düzeyinin belirlenip, hangilerinin daha etkin çalıştığının tespit edilmesidir. Araştırmada 2012-2021 yılları arasını kapsayan veriler, Türkiye Bankaları Birliği (TBB) veri setinden elde edilmiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankaları araştırmadaki analizlerde kullanılmıştır.

Çalışmada etkinlik yöntemi olarak değerlendirilen; BCC-O (ölçeğe göre değişken getiri altında çıktı yönelimli), Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılmıştır. Çalışmada girdi değişkenler olarak “Öz Kaynaklar/Toplam Aktifler, Faiz Giderleri/Toplam Varlıklar”, çıktı değişkenler olarak “Faiz Gelirleri/ Toplam Varlıklar, Toplam Krediler/ Toplam Varlıklar, Net dönem Karı-Zararı/ Ödenmiş Sermaye” kullanılmıştır.

Analize dâhil edilen mevduat bankalarının BCC-O etkinlik sonuçlarına bakıldığında incelenen yıllarda, mevduat bankalarının etkinlik skoruna ulaştıkları yıl sayısının, etkinlik skoruna ulaşamadıkları yıl sayısından daha fazla olduğu görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Mevduat Bankaları, Etkinlik, Veri Zarflama

## Comparison Of Financial Efficiency Of Deposit Banks: A Research For Turkey

### Abstract

The aim of the study is to determine the efficiency level of the existing deposit banks in Turkey and to determine which ones work more effectively. In the research, the data covering the years 2012-2021 were obtained from the Banks Association of Turkey (TBB) data set. State-owned, private-capital and foreign-capital deposit banks operating in Turkey were used in the analysis in the research.

Evaluated as an activity method in the study; BCC-O (output oriented under variable returns to scale), Data Envelopment Analysis (DEA) was used. "Equity/Total Assets, Interest Expenses/Total Assets" were used as input variables, "Interest income/Total Assets, Total Loans/Total Assets, Net Period Profit-Loss/Paid Capital" were used as output variables in the study.

When the BCC-O efficiency results of the Deposit banks included in the analysis are examined, it is seen that the number of years in which the deposit banks have reached the efficiency score is higher than the number of years that they have not reached the efficiency score.

**Key Words:** Deposit Banks, Efficiency, Data Envelopment

**Geliş/Received:** 28.10.2022

**Kabul/Accepted:** 28.12.2022

\***Etik Kurul İzni:** Bu çalışmaya, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

### Giriş

Finansal sistemin ekonomi içindeki işlevlerinin belki de en önemlisi fon arz eden birimler ile fon talep eden birimleri bir araya getirebilmesidir. Bu işlevi yerine getirirken de fonların kesintisiz ve etkin bir şekilde aktarımını sağlamaktır. Bankalar, finansal aracılık sürecinin, fonların kesintisiz ve etkin

\* Dr. Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun MYO, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, [ibolat@ksu.edu.tr](mailto:ibolat@ksu.edu.tr), ORCID ID: 0000-0002-5502-6211

\*\* Dr. Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, [gbozkaya@ksu.edu.tr](mailto:gbozkaya@ksu.edu.tr), ORCID ID 0000-0003-2239-0241  
(Makale türü: Araştırma makalesi)

bir şekilde aktarımının yapılmasına yönelik, en önemli ve belirgin halkasıdır (Öncü, 2007: 1). Bankaların finansal aracılık görevini yerine getirirken ne kadar etkin oldukları önem arz etmektedir (Çukur, 2005: 18).

Küresel rekabet ortamında bankacılık sektörünün finansal gücü ve mali yapısı ön plana çıkmaktadır. Küreselleşmeyle beraber finans sektöründe ülkeler arasından sınırlar ortadan kalkmıştır. Bu da beraberinde bu sektör için rekabeti arttırmaktadır. Rekabetin artması bankacılık sektörü için verimli ve etkin çalışmanın ne kadar önemli olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bankaların ölçeklerinin değişmesi aslında finansal rekabetin bir sonucudur. Banka ölçeklerinin değişimleri incelendiğinde ise rekabette üstünlük sağlamanın ilk adımı fonların artırılmasıdır. Fon maliyetlerinin ve finansal risklerin düşük olması ise ikinci adımdır. Büyüme kavramının ön plana çıkmasında ise banka gelirlerinin en yükseğe çekilmesi etkili olmaktadır. Böylelikle bankaların büyümeleri, bankaların kendi ülke sınırlarını aşarak, rekabeti uluslararası boyuta taşımaktadır (Şahin, 2020: 111).

Küreselleşmeyle beraber yabancı banka sayısının doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve uluslararası sermaye hareketleri nedeniyle artması beraberinde rekabetin ivme kazandığı bir ortam yaratmıştır. Bankaların sektörde payının sürdürülebilirliğinin şartı etkin bir şekilde faaliyet göstermektir. Dolayısıyla; bankaların etkinliği sadece sistem paydaşları ve finansal sistemi etkilememektedir. Aynı zamanda rekabetin ivme kazanması bankaların varlıklarını sektör içinde sürdürtebilmek için bir gereklilik haline gelmiştir (Fukuyama ve Matousek, 2011: 75-76).

Son yirmi yılda Türk bankacılık sektöründe gerçekleştirilen yapısal değişiklikler ve yasal düzenlemeler, bankaların etkinlik konusunu daha dikkat çekici hale getirmektedir. Çünkü bankacılık sektörünün dönüşüm ve gelişim süreci incelendiğinde 2000'li yıllarda bankaların aracılık fonksiyonunu yerine getirmekten ziyade kamu kesimini finanse ettiği görülmektedir. Kredi/mevduat oranı %51'e düşerken, faiz, kur ve likidite riskine karşı duyarlılığın arttığı gözlemlenmiştir. Takipteki alacak düzeylerinin ise Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde ciddi bir artış olmuştur. Türk bankacılık sisteminde 2002-2007 dönemi yeniden yapılandırma süreci olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde yapılan birçok yapısal reformun etkileri 2008 yılında tüm dünyayı kapsayan finansal krizde olumlu bir şekilde görülmüştür (Sarı, 2020: 346). Bu dönemde uygulanan politikalar sonucunda;

\*Sorunlu olan bankalara çözümler aranması,

\*Kamuya ait bankaların sorunlu olan kredilerinin sona erdirilmesi,

\*Bankaların uluslararası standartlara yaklaştırılması için faaliyetlere ilişkin kanun ve düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesi ve bu bankalara sermaye akımının sağlanması,

\*Bankaların denetim ve gözetim yapılarının kuvvetlendirilmesi gibi gelişmeler olmuştur (Dirik ve Kandil Göker, 2021: 387-388).

İşletmeler açısından önemli bir finansman kaynağı olarak görülen bankacılık sektörünün verimli bir şekilde çalışması, ülke ekonomisi için de üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Bankacılık sektörünün finansal aracılık görevi üstlenmesi ülkenin ekonomik gelişimine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bankacılık sektöründe performans analizi için etkinlik ve verimlilik analizini gerekli hale gelmektedir (Aydoğan ve Çapoğlu, 1989: 7). Etkinlik analizi için kullanılan ölçüm yöntemlerin biri olan Veri Zarflama Analizi, kâr amacı olan veya olmayan işletmeler ve kuruluşların (karar birimlerinin) görece etkinliğini ölçmeye yarayan parametrik olmayan ve doğrusal programlama tabanlı bir yöntemdir (Behdioğlu ve Özcan, 2009: 302).

Parametrik olmayan bu yöntem de herhangi bir üretim fonksiyonunu kullanmak yerine verilerin içinde en etkin olan şirketin girdi ve çıktıları kullanmak suretiyle elde edilen eğri üzerindeki noktaların belirlenmesinde doğrusal programlama kullanılmaktadır (Okursoy ve Tezsürücü 2014: 1). VZA'nın uygun kullanılması durumunda, üreticilerin etkinliklerinin ölçümünde güçlü bir performans ölçüm aracı olduğu düşünülmektedir. Hizmet, üretim, finans kuruluşlarının tamamı VZA modelinin uygulama alanına girmektedir. Yöntem; kuruluşların genel anlamda referans kümesi, etkinlik, performans, verimlilik, karar verme ve etkinlik sınırı gibi mevcut durumlarına göre değerlendirmelerde bulunabilmektedir (Budak 2011: 96).

Türkiye'de 2022 yılı haziran ayı itibariyle; bankacılık sisteminde 57 banka faaliyet göstermektedir. Sistem içerisinde yer alan bankaların 35'i mevduat bankası, 16'sı kalkınma ve yatırım bankası ve 6'sı da katılım bankasıdır. Türkiye'de 81 ilin tamamında faaliyet gösteren banka sayısı 6'dır. Bu bankalardan 3 tanesi kamu bankası, 1 tanesi özel ve 2 tanesi yurtdışında yerleşiklere ait bankadır. 1 tane banka 959 ilçede faaliyet göstermektedir. 2 banka ise 541 ve 472 ilçede faaliyet göstermektedir. Türkiye'de 11 tane banka 50'den fazla ilde faaliyet göstermektedir. Toplamda 49 tane bankadan 20 tanesi yalnızca 1 ilde ya da ilçede faaliyetlerini yürütmektedir (TBB, 2022: 2).

Araştırmanın uygulama bölümünü 2012-2022 verileri kullanılarak, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının etkinlik değerlerinin VZA yöntemine göre analizi ve değerlendirmeleri oluşturmaktadır.

## Literatür

Özgür (2008) çalışmasında, Veri Zarflama Tekniği kullanarak Türkiye'de faaliyette bulunan katılım bankalarının etkinlik ve verimlilik ölçümlerini yapmıştır. Çalışma 2001-2005 yılları arasındaki verileri kapsamaktadır. Girdi değişkenleri personel giderleri, kâr payı giderleri ve toplanan fonlar; çıktı değişkenleri ise kâr payı gelirleri ve kullanılan fonlar olmuştur. Ekonomik istikrarın bankalar için önemli dönemler olduğu vurgulanmıştır. Çünkü bu dönemlerde verimlilik düzeyleri azalan katılım bankalarının bile etkinlik düzeylerinin pozitif olduğu sonucuna varılmıştır.

Ata (2009) çalışmasında Türk bankacılık sisteminde yer alan yerli ve yabancı bankaları finansal performansları açısından karşılaştırmıştır. Bankacılık sektörüne giren yabancı sermayenin bankaların

performanslarını hangi yönde etkilediği araştırılmıştır. Analizde çok değişkenli lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. 2002-2007 dönemini kapsayan çalışmada yerli ve yabancı bankaların likidite, risk, kâr ve etkinlik faktörleri verileri kullanılmıştır. Analiz sonucunda performans göstergeleri bakımından yerli bankaların yabancı bankalara göre daha etkin olduğu sonucuna varılmıştır.

Jaffar ve Manarvi (2011) çalışmalarında, Pakistan'da faaliyet gösteren 5 katılım ve mevduat bankasının performanslarını analiz etmişlerdir. Çalışmada CAMELS yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadan yapılan analiz sonuçlarına göre; katılım bankalarının mevduat bankalarına göre sermaye yapısı, güvenilirlik düzeyi ve likidite yapısı daha iyi performans göstermektedir. Bunun altında yatan nedenlere bakıldığında ise katılım bankaları varlıklarını borçlanarak değil; öz sermaye ve topladıkları sermaye ile oluşturmalarıdır.

Dursun ve Bozkır (2018), çalışmalarında 2017 verilerine göre Türkiye Bankalar Birliği tarafından açıklanan ve ilk onda yer alan (aktif büyüklüklerine göre bankalar arasında sıralama yapıldığında) ticari bankaların 2013-2017 dönemi aktif kalitesini TOPSIS yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmadan, ticari bankaların, takipteki krediler oranlarının ve aktif büyüklüğü içerisindeki toplam kredilerin düşürülmesi gerektiği sonucuna ek olarak ve kredi riskini düşük tutulmasının daha iyi olacağı sonuçları çıkarılmıştır.

Şahin ve Özdemir (2020) Türkiye'de faaliyet gösteren 23 ticari bankanın verilerini 2015-2019 yıllarını kapsayacak şekilde incelemiştir. Bu yıllar arasındaki etkinlik ve verimlilik analizini üretim yaklaşımını temel alarak yapmıştır. Çalışmada VZA ve VZA tabanlı Malmquist Verimlilik Endeksi kullanılmıştır. Girdi değişken olarak faiz giderleri, faiz dışı giderler, şube ve personel sayısı; çıktı değişken olarak faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler tanımlanmıştır. Çalışmada banka grupları arasında en etkin grubun yabancı sermayeli bankalar olduğu sonucuna varılmıştır.

Topak ve Alacaatlı (2020) ise aktif büyüklüğünün Türk bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünün %1'inden büyük olan bankaları çalışmıştır. Bu ölçütü sağlayan 12 tane mevduat bankasının etkinliğini VZA yöntemiyle tahmin etmişlerdir. 2010-2017 dönemini kapsayan zamanda yabancı sermayeli ve kamu sermayeli bankaların ortalama etkinliğinin sektör ortalamasının üzerinde olduğunu, özel bankaların ise ortalama etkinliğinin sektör ortalamasının altında kaldığı görülmüştür.

Aysin ve Çalmaşur (2020) çalışmalarında 2008'de yaşanan küresel krizin Türk bankacılık sistemi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada hem girdi hem de çıktı odaklı klasik VZA modelleri kullanılmıştır. 24 tane mevduat bankasının 2008-2018 yılları arasındaki etkinlik skorları analiz edilmiştir. Girdi değişkenler olarak toplam öz kaynak kalemleri, toplam aktif ve personel sayısı; çıktı değişkeni olarak toplam krediler, toplam mevduat ve net kâr kalemleri kullanılmıştır. Yapılan analizlerde 2008 yılında yaşanan küresel krizden bankaların olumsuz etkilendiğini ama bu olumsuzlukların kısa süre sonra ortadan kalktığı sonucuna varılmıştır.



Kevser (2021) çalışmasında Türk bankacılık sistemi içerisinde faaliyet gösteren 12 tane bankanın finansal performansları 2013-2018 dönemini kapsayacak şekilde analiz edilmiştir. Çalışmada aktif kalitesi, sermaye yeterlilik, likidite, kârlılık, gelir-gider yapısı oranlarını da içeren 13 tane finansal oran kullanılmıştır. Dört farklı banka yapılanması olan yabancı, özel, katılım ve kamu bankaları analize dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan analizlerde bu dört farklı banka yapılanmasının farklılığını tespit etmek için post-hoc testlerden BONFERRONİ ve tek yönlü ANOVA testleri kullanılmıştır. Sermaye yeterliliği açısından kamu bankalarının özel bankalara göre kârlılıkta daha düşük performans sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Özer ve Saygın (2022) çalışmalarında PROMETHEE yöntemini kullanılarak Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal performansı analiz etmişlerdir. Çalışma 2011-2020 dönemini kapsamaktadır. Analizden elde edilen sonuçlara göre çalışmaya dahil edilen her katılım bankasının, diğer katılım bankaları ile karşılaştırıldığında performans pozisyonlarının göz önünde tutulması gerekmektedir. Katılım bankalarının performansı yatırım yapmayı planlayan yatırımcılar için önemli bir kıstas olduğunun üzerinde durulmuştur.

Özdemir (2022) bankaların finansal etkinliklerini ölçmek için hazırlanan çalışmada bankaların 2015-2020 yılları arasındaki finansal verilerini kullanmıştır. Veriler Türkiye’de bankaların yayınladığı bilanço ve gelir tablolarından elde edilmiştir. Çalışmada Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden olan girdi odaklı veri zarflama analizi (CCR Modeli) kullanılmıştır. Elde edilen veriler finansal oran analizleri ile test edilmiştir. Girdi değişkeni olarak faiz giderleri, finansal kaldıraç oranı ve toplam borç/toplam öz sermaye oranı kullanılmıştır. Çıktı değişkeni olarak hisse başına kar oranı, aktif karlılık oranı, faiz gelirleri kullanılmıştır. Çalışmada yapılan analiz sonucunda bankaların finansal performansı üzerinde incelenen yıllar aralığında düzenli ve doğrudan hiçbir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Taysı ve Özgür (2022) çalışmalarında, toplam aktiflerinin %22,8 paya sahip olan yabancı sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesine etki eden faktörleri incelemişlerdir. Çalışmanın zaman aralığı 2009-2019 yılları arası olup, çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Toplam Krediler / Toplam Varlıklar oranında meydana gelen 1 birimlik artışın Net Finansal Varlıklar / Toplam Varlıklar oranında 0,63 birim azalışa neden olmuştur. Donuk Alacaklar / Toplam Krediler oranında meydana gelen 1 birimlik artışın ise Net Finansal Varlıklar / Toplam Varlıklar oranında 0,34 birim azalışa neden olması çalışmadan elde edilen diğer sonuçtur.

Nayman Hamamcı ve Karkacıer (2022) çalışmalarında 2016-2019 yılları arasında Türkiye’de ve KİK üye ülkelerde faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal etkinliğini incelemişlerdir. Çıkan sonuçlara göre de bankalar karşılaştırılmıştır. Veri setini oluşturan 7 ülkeden 27 tane bankanın finansal etkinlikleri araştırılırken; Frontier Analyst programı aracılığıyla veri zarflama analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; Türkiye’de faaliyet gösteren Kuveyt Türk ve Ziraat Katılım baz alınan yıllar arasında tam etkin olarak faaliyet göstermiştir. Ülkeler arasında karşılaştırma yapıldığında sadece 2016 yılında Türkiye etkinlik skoru açısından tam etkin bulunmuştur.

İlgili literatür incelendiğinde VZA kullanılarak banka performansının ölçüldüğü birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Literatürde belirtilen Türk bankacılık sektöründe yapılan veri zarflama analizi çalışmaları incelendiğinde, çalışmalarda kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin, analiz sonucunda elde edilen ortalama verimlilik düzeylerinin, etkin banka sayılarının ve sermaye açısından en verimli banka gruplarının benzerlik gösterdiği görülmektedir. Analiz sonucunda çalışmamızda ulaşılan sonuçların diğer yapılan çalışmalarla büyük oranda örtüşmektedir. Son olarak etkin banka sayısının ise %40-60 arasında değiştiği görülmektedir. Literatür incelemesinde de görüldüğü üzere VZA ile ilgili birçok çalışma yapılmış ve birçok girdi-çıkıtı değişkeni kullanılmıştır. Çalışmamızda seçilen değişkenler alanda yapılan herhangi bir çalışmada kullanılmamıştır. Bu yönüyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

### **Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi**

Tüm Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de bankacılık sektörü ülke ekonomileri ve özellikle finansal sektörün gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Türkiye’de çeşitli banka türleri faaliyet göstermektedir. Bu çalışmada Türkiye’deki mevduat bankalarından hangilerinin diğerlerine göre daha etkin çalıştığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Türkiye’de 2021 yılı sonu itibariyle faaliyette bulunan 27 mevduat bankası (Yabancı Sermayeli Bankalar, Özel Sermayeli Mevduat Bankaları ve Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları) çalışmaya dâhil edilmiştir. 27 bankanın 2012-2021 yılları arası (10 yıllık) verileri Türkiye Bankalar Birliği’nin ([www.tbb.org.tr](http://www.tbb.org.tr)) veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Araştırmanın etkinlik ölçümünde, Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılmıştır. Araştırmada çıktı yönelimli BCC yöntemi kullanılmış ve analize dâhil edilen her yıl için etkinlik değerleri, ölçek etkinlik türleri, etkinlik sıraları ve referans kümeleri her karar verme birimi (KVB) için ayrı ayrı gösterilmiştir.

### **Veri Zarflama Analizi**

Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından 1978 geliştirilen veri zarflama analizi birçok alanda ve farklı sektörlerde kullanılabilmesinden dolayı tercih edilmektedir. Doğrusal bir programlama temeline sahip bu yöntemde karar birimlerinin girdi ve çıktı odaklı etkinlikleri ölçülmektedir. Bu yöntemde aralarında analitik bir ilişki bulunmayan birden çok çıktı ve girdi aynı anda değerlendirilebilmektedir (Çoban vd., 2018: 62).

Veri Zarflama Analizi temelde 3 adımda uygulanmaktadır. Öncelikle karar birimlerinin seçilmesi gerekmektedir. Daha sonra seçilen karar birimlerinin karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır. Analizde karşılaştırmanın etkili şekilde yapılabilmesi için uygun girdi ve çıktı değişkenlerinin seçilmesi gerekmektedir. Son olarak uygun bir analiz yöntemiyle sonuçlar değerlendirilmektedir (Okursoy ve Tezsürücü, 2014: 7). VZA’ da doğrusal programlama mantığına uygun olarak; Toplamsal yöntem, ölçeğe göre değişken getirili yöntem (BCC) ya da ölçeğe göre sabit getiri altında çalışan yöntem (CCR) kullanılmaktadır. Veri Zarflama Analizinde, her bir karar birimi en iyi karar birimiyle karşılaştırılır

çünkü en iyi olan karar birimleri etkinlik sınırını oluşturur ve karar verme birimlerinin etkinliği bu sınıra göre ölçülür. Etkinlik sınırı üzerindeki bu birimler referans kümesini ifade eder. Girdi odaklı teknik etkinlik “Üretilen çıktı miktarlarını değiştirmeden girdi miktarları orantılı olarak ne kadar azaltılabilir? Sorusuna cevap vermektedir. Tam tersi mantıkla çıktı odaklı teknik etkinlik ölçümünde ise çıktı miktarları, girdi miktarlarını değiştirmeden orantılı olarak ne kadar genişletilebilir sorusuna yanıt aranmaktadır (Coelli, 1996: 6).

### CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) Yöntemi ve Banker, Charnes, Cooper (BCC) Yöntemi

Görece etkinlik hesaplamasında kullanılan CCR modeli ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında toplam etkinliğin ölçülmesinde kullanılmaktadır. Sabit getiri yanında, ölçeğe göre değişen getiriye sahip etkinlik yöntemi de vardır. Bu yöntemi Banker, Cooper ve Charnes buldukları için baş harfleriyle anılan yöntem BCC adını almıştır (Özden, 2008: 169). CCR modeli ile BCC modeli arasında karar verme birimlerinin (KVB) ölçek etkin olma zorunluluğunun olması nedeniyle fark vardır. Her bir karar verme birimi için sadece teknik etkinliğin ölçüldüğü yöntem BCC yöntemi iken hem teknik etkinliği hem de ölçek etkinliğini ölçen model ise CCR modelidir. Bundan dolayı BCC modeli değişken getiri altında teknik etkinliği ölçerken, CCR modeli sabit getiri altında toplam etkinliği ölçmektedir. Burada teknik etkinlikten kasıt ise belli bir girdi bileşimiyle maksimum çıktının elde edilmesi için mevcut teknolojinin en etkin şekilde kullanılmasıdır (Göktoğa ve Artut, 2014: 58). Tablo 1’de araştırmada kullanılan bankalar ve Karar Verme Birimi olarak karşılıkları verilmiştir.

**Tablo 1.** Araştırmada Kullanılan Bankalar

Karar Verme Birimi (KVB)	Banka Adı
<b>Kamusal Sermayeli Mevduat Bankası</b>	
KVB1	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası.
KVB2	Türkiye Halk Bankası.
KVB3	Türkiye Vakıflar Bankası.
<b>Özel Sermayeli Mevduat Bankaları</b>	
KVB4	Akbank.
KVB5	Anadolubank.
KVB6	Fibabanka.
KVB7	Şekerbank.
KVB8	Turkish Bank.
KVB9	Türk Ekonomi Bankası.
KVB10	Türkiye İş Bankası.
KVB11	Yapı ve Kredi Bankası.
<b>Yabancı Sermayeli Bankalar</b>	
KVB12	Alternatifbank.
KVB13	Arap Türk Bankası.
KVB14	Bank of China Turkey.
KVB15	Burgan Bank.
KVB16	Citibank.
KVB17	Denizbank.
KVB18	Deutsche Bank.
KVB19	HSBC Bank.
KVB20	ICBC Turkey Bank.
KVB21	ING Bank.
KVB22	MUFG Bank Turkey.
KVB23	Odea Bank .

KVB24	QNB Finansbank.
KVB25	Rabobank.
KVB26	Turkland Bank.
KVB27	Türkiye Garanti Bankası.

**Tablo 2.** Araştırmada Kullanılan Girdi- Çıktı Değişkenleri

Girdi Değişkenler	Çıktı Değişkenler
Öz kaynaklar/Toplam Aktifler Faiz giderleri/Toplam Varlıklar	Faiz gelirleri/ Toplam Varlıklar, Toplam Krediler/ Toplam Varlıklar, Net dönem Karı-Zararı/ Ödenmiş Sermaye)

Tablo 2’de araştırmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenler gösterilmiştir. Elde edilen bulgular, bankanın sermaye yeterliliği göstergelerinden biri olan ve varlıklarının ne kadarının sahip ya da ortaklar tarafından karşılandığını gösteren (Öz Kaynaklar/Toplam Aktifler) oranı ve varlıklarının ne kadarının faiz giderlerine aktarıldığını gösteren (Faiz giderleri/Toplam Varlıklar) oranı girdi değişkenler olarak kabul edilmiştir. Ayrıca toplam varlıkların ne kadarının faiz gelirlerinden oluştuğunu gösteren (Faiz gelirleri/ Toplam Varlıklar) oranı, kredilerin toplam varlıklar içindeki payını gösteren (Toplam Krediler/ Toplam Varlıklar) oranı ve sermaye içindeki net kar ya da zarar tutarını gösteren (Net Dönem Karı-Zararı/ Ödenmiş Sermaye) oranı da çıktı değişkenler olarak seçilmiştir. VZA ile ilgili literatürdeki çalışmalar incelendiğinde çalışmalarda birçok girdi-çıktı değişkeni kullanıldığı saptanmıştır. Bu çalışmada seçilen girdi ve çıktı değişkenlerin seçiminde etkili olan unsurlar; bankaların karlılığının ölçümü, bankaların varlıklarını ne kadar etkili kullandığının belirlenmesi ve bankaların temel gelir ve gider kalemlerinden biri olan faiz geliri ve giderinin buradaki payının ölçülmesi ayrıca kullanılan kredilerin payının etkisinin tespit edilmesidir. Böylece bu girdi- çıktı bileşimini kullanan ve etkisiz bulunan bankaların, referans kümesindeki bankalara göre yapması gereken potansiyel iyileştirmeler belirlenecek ve buna göre gerekli düzeltmeler yapılarak etkinlik sağlanacaktır.

### Verilerin Analizi

Çalışmada analize dâhil edilen bankaların 2012-2021 yılları arasında, VZA kullanılarak ölçeğe göre değişken getiri altında (BCC) çıktı değerleri, etkinlik değerleri ve ölçek getiri türleri ve referans kümesi sonuçları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

**Tablo 3.** Bankaların 2012 Yılı BCC-O Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2012))					
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi		Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
KVB1	0,85945	KVB12	KVB16	21	Azalan
KVB2	1	KVB2		1	Azalan
KVB3	0.90951	KVB2	KVB6	17	Azalan
KVB4	0.8411	KVB2	KVB18	22	Azalan
KVB5	0.96829	KVB2	KVB6	11	Azalan
KVB6	1	KVB6		1	Sabit
KVB7	1	KVB7		1	Azalan

KVB8	0.64776	KVB18	KVB21	24	Sabit
KVB9	0.92648	KVB2	KVB6	16	Azalan
KVB10	0.87131	KVB2	KVB6	20	Azalan
KVB11	0.87851	KVB2	KVB6	19	Azalan
KVB12	1	KVB12		1	Sabit
KVB13	1	KVB13		1	Artan
KVB15	0.9366	KVB6	KVB7	14	Azalan
KVB16	1	KVB16		1	Azalan
KVB17	0.98541	KVB2	KVB12	10	Azalan
KVB18	1	KVB18		1	Sabit
KVB19	0.96064	KVB12	KVB13	12	Azalan
KVB20	0.9302	KVB6	KVB18	15	Azalan
KVB21	1	KVB21		1	Azalan
KVB23	1	KVB23		1	Sabit
KVB24	0.94673	KVB2	KVB6	13	Azalan
KVB26	0.88432	KVB6	KVB7	18	Azalan
KVB27	0.83227	KVB2	KVB6	23	Azalan

Tablo 3’de Türkiye’deki mevduat bankalarının 2012 yılı için etkinlik skorları, etkinlik sıraları, referans kümeleri ve ölçek getiri türleri KVB’ sırasına göre gösterilmiştir.

2012 BCC-O modeliyle yapılan analiz sonucunda; 2012 yılında analize dahil edilen 24 bankadan 9’unun (KVB-2, 6, 7,12,13,16,18, 21, 23) etkinlik skoruna ulaştığı görülürken; 15 bankanın etkin çalışmadığı görülmektedir.

Etkinlik skorunu yakalayamayan bankalardan en düşük etkinlik skoruna sahip bankanın 0.64’lük oranla 8. sıradaki Turkish Bank A.Ş. olduğu görülmektedir. Etkinlik sıralamasında 21. sırada yer alan KVB1 (Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası) ‘in referans kümesini KVB12 (Alternatifbank) ve KVB16 (Citibank) oluştururken, etkinlik sıralamasında etkin olmamasına rağmen en yüksek değere ulaşan 10. sıradaki KVB17’nin (0.98 etkinlik skoru) referans kümesini KBV2 ve KVB12 oluşturmaktadır.

Üzerinde çalışılan mevduat bankaları ölçek etkinlik türlerine incelediğinde 2012 yılında 18 tane bankanın ölçeğe göre azalan getiriye (azalan) sahip olduğu görülmektedir. Ölçeğe göre azalan getiriye sahip olan bankaların aslında bir birim girdi ile bu birimden daha fazla çıktı alma olanakları varken; bu bankalarda kaynakların etkin kullanılmaması daha az çıktı elde edilmesine neden olmuştur. Ölçek getiri türüne göre 5 tane banka sabit getirilidir (sabit) yani bu bankalar girdi miktarı kadar da çıktı üretmektedir. Ölçeğe göre sabit getirisi olan bankaları kendi içinde değerlendirdiğimizde ölçek etkinlik türüne göre herhangi bir azalma ya da artmadan bahsedilemez. Ölçeğe göre artan getiriye (artan) sahip sadece 1 tane banka mevcuttur.

Tablo 4. Bankaların 2013 Yılı BCC-O Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2013))					
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi		Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
KVB1	0.98518	KVB12	KVB13	14	Azalan
KVB2	1			1	Azalan
KVB3	0.93892	KVB6	KVB7	17	Azalan
KVB4	0.91221	KVB13	KVB16	20	Azalan
KVB5	1			1	Azalan
KVB6	1			1	Sabit
KVB7	1			1	Azalan
KVB8	0.73748	KVB18	KVB21	25	Sabit
KVB9	0.97454	KVB6	KVB7	16	Azalan
KVB10	0.91918	KVB6	KVB7	19	Azalan
KVB11	0.93303	KVB6	KVB21	18	Azalan
KVB12	1			1	Sabit
KVB13	1			1	Sabit
KVB15	0.88449	KVB21		23	Sabit
KVB16	1			1	Sabit
KVB17	1			1	Azalan
KVB18	1			1	Sabit
KVB19	1			1	Azalan
KVB20	0.98424	KVB7	KVB21	15	Azalan
KVB21	1			1	Azalan
KVB22	0.88594	KVB18		22	Sabit
KVB23	1			1	Azalan
KVB24	1			1	Azalan
KVB26	0.87705	KVB7	KVB21	24	Sabit
KVB27	0.88757	KVB7	KVB16	21	Azalan

Tablo 4’de 2013 yılı için, Türkiye’deki mevduat bankalarının referans kümeleri, etkinlik skorları, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri KVB sırasına göre gösterilmiştir. 2013 BCC-O modeliyle yapılan analiz sonucunda; 2013 yılında analize dâhil edilen 25 bankadan 13’ünün (KVB-1, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 15, 20, 22, 26, 27) etkinlik skoruna ulaştığı görülürken 12 bankanın etkin çalışmadığı görülmektedir.

Etkinlik skorunu yakalayamayan bankalardan en yüksek etkinlik skoruna sahip bankanın 0.98’lik oranla 1. sıradaki Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası olduğu görülmektedir. Etkinlik sıralamasında 15. sırada yer alan KVB20 (HSBC Bank’ın referans kümesini KVB7 (Şekerbank) ve KVB21 (ING Bank) oluşturmaktadır. Ölçek etkinlik türlerine incelediğinde 2013 yılında 16 tane bankanın ölçeğe göre azalan getiriye sahip olduğu görülmektedir. 9 tane bankanın ölçek getiri türü ise ölçeğe göre sabit getirilidir. 2013 yılında ölçeğe göre artan getiriye sahip banka bulunmamaktadır.

**Tablo 5.** Bankaların 2014 Yılı BCC-O Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2014))					
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi		Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
KVB1	0.91364	KVB6	KVB16	21	Azalan
KVB2	1			1	Azalan
KVB3	0.92544	KVB6	KVB20	20	Azalan
KVB4	0.9362	KVB11	KVB16	17	Azalan
KVB5	0.90898	KVB16	KVB20	22	Artan
KVB6	1			1	Sabit
KVB7	1			1	Azalan
KVB8	0.89934	KVB22		24	Sabit
KVB9	0.97834	KVB6	KVB16	14	Azalan
KVB10	0.97345	KVB11	KVB16	15	Artan
KVB11	1			1	Azalan
KVB12	1			1	Azalan
KVB13	1			1	Artan
KVB15	0.97147	KVB20	KVB21	16	Azalan
KVB16	1			1	Artan
KVB17	1			1	Artan
KVB18	0.87042	KVB21	KVB22	26	Sabit
KVB19	0.90562	KVB16	KVB17	23	Sabit
KVB20	1			1	Azalan
KVB21	1			1	Azalan
KVB22	1			1	Sabit
KVB23	1			1	Sabit
KVB24	0.9347	KVB16	KVB20	18	Azalan
KVB25	1			1	Azalan
KVB26	0.89633	KVB12	KVB20	25	Sabit
KVB27	0.93263	KVB11	KVB16	19	Azalan

Tablo 5’de 2014 yılı için, Türkiye’deki mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri KVB’ sırasına göre gösterilmiştir. 2014 BCC-O modeliyle yapılan analiz sonucunda; 2014 yılında analize dâhil edilen 26 tane bankadan 13 (KVB-1, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 15, 18, 19, 24, 26, 27) tanesinin etkinlik skoruna ulaştığı görülürken 13 tane bankanın yeterli etkinlik skoruna ulaşamadıkları görülmektedir. Etkinlik skorunu yakalayamayan bankalardan en düşük etkinlik skoruna sahip bankanın 0.87’lik oranla 26. sıradaki Deutsche Bank olduğu görülmektedir.

Etkinlik sıralamasında 23’ci sırada yer alan KVB19 (HSBC Bank A.Ş.)’un referans kümesi KVB16 (Citibank) ve KVB17 (Denizbank)’den oluşmaktadır. Ölçek etkinlik türleri incelendiğinde 2014 yılında 14 tane bankanın ölçeğe göre azalan getiriye sahip olduğu tespit edilmiştir. 7 tane bankanın ise ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirilidir. 2014 yılında ölçeğe göre artan getiriye sahip banka sayısı 5 tanedir.

Tablo 6. Bankaların 2015 Yılı BCC-O Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2015))					
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi		Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
KVB1	0.91243	KVB6	KVB9	25	Sabit
KVB2	1	KVB2		1	Azalan
KVB3	0.94654	KVB2	KVB6	18	Azalan
KVB4	0.90236	KVB2	KVB16	26	Sabit
KVB5	0.93883	KVB7	KVB16	21	Azalan
KVB6	1	KVB6		1	Azalan
KVB7	1	KVB7		1	Azalan
KVB8	0.95157	KVB9	KVB21	17	Azalan
KVB9	1	KVB9		1	Azalan
KVB10	0.92847	KVB2	KVB16	23	Azalan
KVB11	0.94046	KVB2	KVB6	20	Azalan
KVB12	1	KVB12		1	Azalan
KVB13	0.97157	KVB16	KVB22	14	Sabit
KVB15	0.99622	KVB6		13	Azalan
KVB16	1	KVB16		1	Sabit
KVB17	0.92776	KVB7	KVB12	24	Sabit
KVB18	1	KVB18		1	Artan
KVB19	0.93828	KVB12	KVB21	22	Sabit
KVB20	0.94115	KVB21	KVB22	19	Sabit
KVB21	1	KVB21		1	Azalan
KVB22	1	KVB22		1	Sabit
KVB23	1	KVB23		1	Sabit
KVB24	1	KVB24		1	Azalan
KVB25	1	KVB25		1	Sabit
KVB26	0.9653	KVB7	KVB9	15	Azalan
KVB27	0.95187	KVB2	KVB16	16	Azalan

2015 yılı için Tablo 6 incelendiğinde, Türkiye'deki mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri KVB' sırasına göre sıralanmıştır. 2015 BCC-O modeliyle yapılan analiz sonucunda; 2015 yılında analize dâhil edilen 26 tane bankadan 12 (KVB-2, 6, 7, 9, 12, 16, 18, 21, 22, 23, 24, 25) tanesinin etkinlik skoruna ulaştığı ve 14 tane bankanın etkin çalışmadığı görülmektedir.

Etkinlik skorunu yakalayamayan bankalardan en düşük etkinlik skoruna sahip bankanın 0.90'lık oranla 4. sıradaki Akbank T.A.Ş. olduğu görülmektedir. Etkinlik sıralamasında 13. sırada yer alan KVB15 (Burgan Bank)'in referans kümesini KVB6 (Fibabanka) oluşturulmaktadır. Ölçek etkinlik türleri incelendiğinde 2015 yılında 15 tane bankanın ölçeğe göre azalan getiriye sahip olduğu tespit edilmiştir. 10 tane bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirilidir. 1 tane banka ise ölçeğe göre artan getiriye sahiptir.



**Tablo 7.** Bankaların 2016 Yılı BCC-O Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

<b>BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2016))</b>					
<b>KVB</b>	<b>Etkinlik Skoru</b>	<b>Referans Kümesi</b>		<b>Etkinlik Sırası</b>	<b>Ölçek Getiri Türü</b>
KVB1	0.99246	KVB2	KVB16	17	Azalan
KVB2	1	KVB2		1	Azalan
KVB3	0.98809	KVB2	KVB6	18	Artan
KVB4	0.89294	KVB2	KVB16	26	Sabit
KVB5	0.96521	KVB2	KVB7	22	Azalan
KVB6	1	KVB6		1	Sabit
KVB7	1	KVB7		1	Sabit
KVB8	0.99358	KVB15	KVB21	16	Azalan
KVB9	1	KVB9		1	Sabit
KVB10	0.96688	KVB2	KVB16	21	Azalan
KVB11	0.96838	KVB2	KVB15	20	Azalan
KVB12	1	KVB12		1	Artan
KVB13	1	KVB13		1	Azalan
KVB15	1	KVB15		1	Sabit
KVB16	1	KVB16		1	Sabit
KVB17	0.94058	KVB7	KVB16	24	Sabit
KVB18	1	KVB18		1	Azalan
KVB19	0.98764	KVB9	KVB20	19	Sabit
KVB20	1	KVB20		1	Artan
KVB21	1	KVB21		1	Sabit
KVB22	1	KVB22		1	Sabit
KVB23	0.95797	KVB15	KVB21	23	Sabit
KVB24	1	KVB24		1	Artan
KVB25	1	KVB25		1	Sabit
KVB26	0.90527	KVB7		25	Sabit
KVB27	0.99944	KVB2	KVB16	15	Azalan

Tablo 7’de 2016 yılı için, Türkiye’deki mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri KVB sırasına göre gösterilmiştir. 2016 BCC-O modeliyle yapılan analiz sonucunda; 2016 yılında analize dâhil edilen 26 tane bankadan 14 (KVB-2, 6, 7, 9, 12, 13, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 24, 25) tanesinin etkinlik skoruna ulaştığı görülürken 12 tane bankanın etkin çalışmadığı görülmektedir.

Etkinlik skorunu yakalayamayan bankalardan en düşük etkinlik skoruna sahip bankanın 0.89’lık oranla 4. sıradaki Akbank olduğu görülmektedir.

Etkinlik sıralamasında 15. sırada yer alan KVB27 (Türkiye Garanti Bankası A.Ş.)’nin referans kümesini KVB2 (Türkiye Halk Bankası ) ve KVB16 (Citibank) oluşturulmaktadır.

2015 yılı için ölçek etkinlik türlerine incelendiğinde 9 tane bankanın ölçeğe göre azalan getiriye sahip olduğu tespit edilmiştir. 13 tane bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirili olduğu ve 4 tane bankanın ise ölçeğe göre artan getiriye sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 8. Bankaların 2017 Yılı BCC-O Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2017))					
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi		Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
KVB1	0.96073	KVB8	KVB9	18	Artan
KVB2	1	KVB2		1	Artan
KVB3	0.97733	KVB2	KVB6	15	Artan
KVB4	0.84607	KVB2	KVB8	24	Sabit
KVB5	1	KVB5		1	Azalan
KVB6	1	KVB6		1	Sabit
KVB7	0.97767	KVB6	KVB16	14	Azalan
KVB8	1	KVB8		1	Azalan
KVB9	1	KVB9		1	Azalan
KVB10	0.91313	KVB8	KVB9	21	Artan
KVB11	0.89988	KVB8	KVB9	23	Artan
KVB12	0.91403	KVB6	KVB15	20	Sabit
KVB13	0.75858	KVB18	KVB22	26	Sabit
KVB15	1	KVB15		1	Azalan
KVB16	1	KVB16		1	Azalan
KVB17	0.90252	KVB6	KVB16	22	Artan
KVB18	1	KVB18		1	Azalan
KVB19	1	KVB19		1	Artan
KVB20	0.83432	KVB6	KVB15	25	Sabit
KVB21	1	KVB21		1	Azalan
KVB22	1	KVB22		1	Sabit
KVB23	1	KVB23		1	Artan
KVB24	0.97305	KVB6	KVB16	16	Artan
KVB25	1	KVB25		1	Sabit
KVB26	0.96688	KVB5	KVB16	17	Azalan
KVB27	0.92618	KVB8	KVB16	19	Artan

Tablo 8’de 2017 yılı için, Türkiye’deki mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri KVB’ sırasına göre gösterilmiştir. 2017 BCC-O modeliyle yapılan analiz sonucunda; 2017 yılında analize dâhil edilen 26 bankadan 13 (KVB-2, 5, 6, 8, 9, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 23, 25) tanesinin etkinlik skoruna ulaştığı ve 13 bankanın etkin çalışmadığı görülmektedir.

Etkinlik skorunu yakalayamayan bankalardan en düşük etkinlik skoruna sahip bankanın 0.75’lik oranla 13. sıradaki Arap Türk Bankası olduğu görülmekteyken en yüksek değere sahip banka ise; 0.97’lik oranıyla 7. sıradaki Şekerbank olmuştur. Arap Türk Bankası etkinlik sıralamasında yerini en sonda alırken; bankanın referans kümesini KVB18 (Deutsche Bank) ve KVB22 (MUFG Bank Turkey) oluşturmaktadır.

2015 yılı için ölçek etkinlik türleri incelendiğinde 9 tane bankanın ölçeğe göre azalan getiriye sahip olduğu görülmektedir. 7 tane bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirili ve 10 tane banka ise ölçeğe göre artan getiriye sahip olduğu görülmüştür.

**Tablo 9.** Bankaların 2018 Yılı BCC-O Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2018))					
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi		Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
KVB1	1	KVB1		1	Azalan
KVB2	1	KVB2		1	Artan
KVB3	0.99957	KVB1	KVB2	11	Sabit
KVB4	0.87458	KVB1	KVB6	22	Sabit
KVB5	1	KVB5		1	Azalan
KVB6	1	KVB6		1	Sabit
KVB7	0.99612	KVB5	KVB6	12	Azalan
KVB8	0.93616	KVB1	KVB6	19	Azalan
KVB9	0.96477	KVB1	KVB6	14	Azalan
KVB10	0.93619	KVB1	KVB16	18	Azalan
KVB11	0.9092	KVB1	KVB6	21	Azalan
KVB12	0.95108	KVB6	KVB15	16	Azalan
KVB13	0.55878	KVB1	KVB18	26	Sabit
KVB15	1	KVB15		1	Azalan
KVB16	1	KVB16		1	Sabit
KVB17	0.91715	KVB1	KVB6	20	Azalan
KVB18	1	KVB18		1	Azalan
KVB19	0.85918	KVB6	KVB16	24	Sabit
KVB20	0.80987	KVB6	KVB18	25	Sabit
KVB21	0.9874	KVB1	KVB6	13	Azalan
KVB22	1	KVB22		1	Sabit
KVB23	0.86721	KVB1	KVB6	23	Sabit
KVB24	0.94432	KVB1	KVB6	17	Artan
KVB25	1	KVB25		1	Sabit
KVB26	1	KVB26		1	Azalan
KVB27	0.95972	KVB1	KVB6	15	Azalan

Tablo 8’de 2017 yılı için, Türkiye’deki mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri KVB’ sırasına göre gösterilmiştir. 2018 BCC-O modeliyle yapılan analiz sonucunda; 2018 yılında analize dahil edilen 26 tane bankadan 10 (KVB-1, 2, 5, 6, 15, 16, 18, 22, 25, 26) tanesinin etkinlik skoruna ulaştığı ve 16 tane bankanın etkin çalışmadığı görülmektedir.

Etkinlik skorunu yakalayamayan bankalardan en düşük etkinlik skoruna sahip bankanın 0.55’lik oranla 13. sıradaki Arap Türk Bankası olduğu görülmekteyken en yüksek değere sahip banka ise; 0.99’lik oranıyla 3. sıradaki Türkiye Vakıflar Bankası olmuştur. Etkin olmayan bankalar içinde en yüksek etkinlik skoruna sahip olan Türkiye Vakıflar Bankası’nın referans kümesini KVB1 (Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası) ve KVB2 (Türkiye Halk Bankası) oluşturmaktadır.

2018 yılı için ölçek etkinlik türleri incelendiğinde 14 tane bankanın ölçeğe göre azalan getiriye sahip olduğu görülmektedir. 10 tane bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirili ve 2 tane banka ölçeğe göre artan getiriye sahiptir.

Tablo 10. Bankaların 2019 Yılı BCC-O Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2019))					
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi		Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
KVB1	0.99696	KVB3	KVB8	17	Artan
KVB2	1	KVB2		1	Artan
KVB3	1	KVB3		1	Artan
KVB4	0.89657	KVB8	KVB9	25	Sabit
KVB5	1	KVB5		1	Azalan
KVB6	0.97049	KVB7	KVB9	22	Artan
KVB7	1	KVB7		1	Azalan
KVB8	1	KVB8		1	Azalan
KVB9	1	KVB9		1	Artan
KVB10	0.95868	KVB8	KVB9	23	Artan
KVB11	0.9358	KVB8	KVB9	24	Artan
KVB12	0.88673	KVB3	KVB7	26	Sabit
KVB13	1	KVB13		1	Sabit
KVB14	1	KVB14		1	Azalan
KVB15	1	KVB15		1	Artan
KVB16	1	KVB16		1	Sabit
KVB17	0.97247	KVB5	KVB7	21	Artan
KVB18	1	KVB18		1	Sabit
KVB19	1	KVB19		1	Artan
KVB20	1	KVB20		1	Artan
KVB21	0.97375	KVB5	KVB9	20	Azalan
KVB22	1	KVB22		1	Sabit
KVB23	0.86779	KVB7	KVB8	27	Sabit
KVB24	0.99171	KVB3	KVB8	19	Artan
KVB25	1	KVB25		1	Sabit
KVB26	1	KVB26		1	Sabit
KVB27	0.99249	KVB8	KVB9	18	Artan

Tablo 10’da 2019 yılı için, Türkiye’deki mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri KVB’ sırasına göre gösterilmiştir.

2019 BCC-O modeliyle yapılan analiz sonucunda; 2019 yılında analize dâhil edilen 27 bankadan 16’sının (KVB-2,3,5,7,8,9,13,14,15,16,18,19,20,22,25,26) etkinlik skoruna ulaştığı görülürken 11 bankanın etkin çalışmadığı görülmektedir.

Etkinlik skorunu yakalayamayan bankalardan en düşük etkinlik skoruna sahip bankanın 0.86’lık oranla 23. sıradaki Odea Bank olduğu görülmekteyken en yüksek değere sahip banka ise; 0.99’lik oranıyla 1. Sırada yer alan Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası olmuştur. Etkin olmayan bankalar içinde en düşük etkinlik skoruna sahip olan Odea Bank’ın referans kümesini KVB7 (Şekerbank) ve KVB8 (Turkish Bank) oluşturmaktadır.

Ölçek etkinlik türleri incelendiğinde 2019 yılında 5 tane bankanın ölçeğe göre azalan getiriye sahip olduğu görülmektedir. 9 tane bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirili ve 13 tane banka ise ölçeğe göre artan getiriye sahiptir.

**Tablo 11.** Bankaların 2020 Yılı BCC-O Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2020))					
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi		Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
KVB1	0.93105	KVB6	KVB7	25	Artan
KVB2	1	KVB2		1	Artan
KVB3	1	KVB3		1	Artan
KVB4	0.94099	KVB7	KVB16	21	Artan
KVB5	0.93654	KVB7	KVB16	23	Artan
KVB6	1	KVB6		1	Artan
KVB7	1	KVB7		1	Artan
KVB8	0.94744	KVB15	KVB17	20	Artan
KVB9	1	KVB9		1	Artan
KVB10	0.95338	KVB16	KVB17	19	Artan
KVB11	0.93549	KVB6	KVB15	24	Artan
KVB12	0.95569	KVB2	KVB6	18	Sabit
KVB13	0.95951	KVB16	KVB22	17	Sabit
KVB14	0.9689	KVB7	KVB25	16	Azalan
KVB15	1	KVB15		1	Azalan
KVB16	1	KVB16		1	Sabit
KVB17	1	KVB17		1	Artan
KVB18	0.86862	KVB17	KVB22	26	Sabit
KVB19	0.93693	KVB7	KVB16	22	Artan
KVB20	1	KVB20		1	Artan
KVB21	0.97111	KVB7	KVB17	15	Artan
KVB22	1	KVB22		1	Sabit
KVB23	0.79493	KVB7	KVB9	27	Sabit
KVB24	1	KVB24		1	Artan
KVB25	1	KVB25		1	Sabit
KVB26	1	KVB26		1	Artan
KVB27	1	KVB27		1	Artan

Tablo 11’de 2020 yılı için, Türkiye’deki mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri KVB’ sırasına göre gösterilmiştir.

2020 BCC-O modeliyle yapılan analiz sonucunda; 2020 yılında analize dâhil edilen 27 bankadan 14’ünün (KVB-2, 3, 6, 7, 9, 15, 16, 17, 20, 22, 24, 25, 26, 27) etkinlik skoruna ulaştığı ve 13 bankanın etkin çalışmadığı görülmektedir.

Etkinlik skorunu yakalayamayan bankalardan en düşük etkinlik skoruna sahip bankanın 0.79’luk oranla 23. sıradaki Odea Bank olduğu görülmekteyken en yüksek değere sahip banka ise; 0.97’lik oranıyla 21.sıradaki ING Bank olmuştur. Etkin olmayan bankalar içinde en yüksek etkinlik skoruna sahip olan ING Bank’ın referans kümesini KVB7 (Şekerbank) ve KVB17 (Denizbank) oluşturulmaktadır. Ölçek etkinlik türleri incelendiğinde 2020 yılında 2 tane bankanın ölçeğe göre azalan getiriye sahip olmadığı görülmektedir. 7 tane bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirili ve 18 tane banka ise ölçeğe göre artan getiriye sahiptir.

Tablo 12. Bankaların 2021 Yılı BCC-O Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2021))					
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi		Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
KVB1	0.91841	KVB7	KVB15	17	Artan
KVB2	1	KVB2		1	Sabit
KVB3	0.98929	KVB2	KVB16	13	Artan
KVB4	0.85714	KVB7	KVB16	24	Sabit
KVB5	0.90236	KVB2	KVB15	21	Azalan
KVB6	0.88714	KVB2	KVB7	23	Sabit
KVB7	1	KVB7		1	Artan
KVB8	0.91621	KVB7	KVB15	18	Azalan
KVB9	0.94857	KVB7	KVB16	15	Artan
KVB10	0.93542	KVB7	KVB16	16	Artan
KVB11	0.90679	KVB7	KVB16	20	Artan
KVB12	0.8979	KVB2	KVB15	22	Artan
KVB13	1	KVB13		1	Sabit
KVB14	0.99718	KVB25		11	Sabit
KVB15	1	KVB15		1	Azalan
KVB16	1	KVB16		1	Sabit
KVB17	0.99111	KVB7	KVB16	12	Artan
KVB18	0.98359	KVB7	KVB16	14	Artan
KVB19	0.83393	KVB7	KVB16	26	Sabit
KVB20	1	KVB20		1	Artan
KVB21	0.90821	KVB7	KVB15	19	Azalan
KVB22	1	KVB22		1	Sabit
KVB23	0.81168	KVB7	KVB15	27	Sabit
KVB24	1	KVB24		1	Artan
KVB25	1	KVB25		1	Sabit
KVB26	0.84568	KVB7	KVB15	25	Sabit
KVB27	1	KVB27		1	Artan

Tablo 12’de 2021 yılı için, Türkiye’deki mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri KVB’ sırasına göre gösterilmiştir. 2021 BCC-O modeliyle yapılan analiz sonucunda; 2021 yılında analize dahil edilen 27 (KVB-2,7,13,15,16,20,22,24,25,27) bankadan 10’unun etkinlik skoruna ulaştığı görülürken 17 bankanın etkin çalışmadığı görülmektedir. Etkinlik skorunu yakalayamayan bankalardan en düşük etkinlik skoruna sahip bankanın 0.81’luk oranla 23. sıradaki Odea Bank olduğu görülmekteyken en yüksek değere sahip banka ise; 0.99’lik oranıyla 14. Bank of China Turkey olmuştur. Etkin olmayan bankalar içinde en yüksek etkinlik skoruna sahip olan Bank of China Turkey referans kümesini KVB25 (Rabobank) oluşturulmaktadır.

Ölçek etkinlik türleri incelendiğinde 2020 yılında 4 tane bankanın ölçeğe göre azalan getirili, 11 tane bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirili ve 12 tane banka ise ölçeğe göre artan getiriye sahip olduğu tespit edilmiştir.

## Sonuç ve Öneriler

Türkiye'deki mevduat bankalarının 2012-2021 yılları arası Veri Zarflama Analizi tekniğiyle yapılan etkinlik analizinde hangi bankaların daha etkin çalıştığı, hangi bankaların ölçek etkin çalıştığı ve hangi bankaların daha düşük etkinlik skorlarına sahip olduğu belirlenmiş ve etkinsiz bankaların etkinlik değerlerine ulaşabilmeleri için referans alması gereken bankalar belirtmiştir.

İncelenen dönemde etkinsiz çalışan banka sayısının yaklaşık olarak %52 olduğu görülmektedir. Etkinlik skorunu yakalayan bankaların oranı yaklaşık %48'dir. Analizde çıktı yönelimli bir yaklaşım benimsendiğinden etkinsiz bankaların etkinlik değerine yaklaşabilmeleri için çıktılar sabit tutulduğunda girdi değişkenleri olarak kullandıkları Öz kaynaklar / Toplam Aktifler ve Faiz giderleri / Toplam varlıklar oranlarındaki verimliliklerini arttırmaları ve etkin oldukları yıl sayısını arttırmaları beklenmektedir.

Ayrıca çalışmada analize dâhil edilen bankaların belli bir girdiyle elde edebildikleri çıktı arasındaki ilişkiyi gösteren ölçek getiri türleri 'de incelenmiştir. Bankaların ölçek etkinlik türleri analize dâhil edilen yıllarda incelendiğinde; bankaların yaklaşık %42'sinin ölçege göre azalan getiriye, %33'ünün ölçege göre sabit getiriye, %25'inin ise ölçege göre artan getiriye sahip olduğu görülmektedir. Bankaların çoğunluğunun ölçege göre azalan getiriye sahip oldukları yani, bankaların çıktılarındaki artışın girdilerdeki artıştan daha az olduğu görülmektedir. Bankalar çıktı miktarını arttırmalı ve ölçek etkinliğini sağlamalıdır.

Çalışmada kullanılan girdi çıktı değişkenler ve araştırılan dönem açısından analiz diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışmanın yazın alana verdiği katkı hangi mevduat bankalarının diğerlerine göre daha etkin çalıştığı belirlenmesi ve bu bankaların oluşturduğu referans kümesinden etkin olmayan diğer bankaların faydalanabilme olanağıdır.

İlgili alanda gelecekte yapılacak çalışmalarda girdi yönelimli yaklaşımla çıktı yönelimli yaklaşım tüm karar birimleri için uygulanarak iki yöntem arasındaki farklar ve bankaların iki yöntemdeki etkinlik karşılaştırması yapılabilir böylece hem girdi hem de çıktılarını ne kadar etkin kullandıkları ve gerekli potansiyel düzeltme oranları belirlenebilir.

**Yazar katkıları:** Bu çalışmanın özet, giriş, literatür, sonuç bölümlerini ikinci yazar Gülferah ERTÜRKMEN, araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi ile verilerin analizinin yer aldığı bölümleri birinci yazar İsmet BOLAT katkı sağlamıştır.

**Çıkar Beyanı:** Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

**Teşekkür:** Bu yayının oluşturulmasında katkılarını benden esirgemeyen İsmet BOLAT hocama teşekkürü borç bilirim.

**Kaynakça**

- Ata, H.A. (2009). “*Banka Yabancılaşmasının Türkiye’deki Yerli Ve Yabancı Bankalar Açısından Karşılaştırılması*”, Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 23 (4).
- Aydoğan, K. ve Çapoğlu, G. (1989). "Bankacılık Sisteminde Etkinlik ve Verimlilik: Uluslararası Bir Karşılaştırma", Mpm Yayınları, s.7.
- Aysin, M. E., ve Çalmaşur, G. (2020). “*Türk Bankacılık Endüstrisinde Etkinlik Analizi: Küresel Finans Krizi Sonrası İçin Bir Uygulama*” Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi, (29), ss.79-96.
- Behdioğlu, S. ve Özcan, A. G. G. (2009). "Veri zarflama analizi ve bankacılık sektöründe bir uygulama". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), ss.301-326.
- Budak, H. (2011). “Veri Zarflama Analizi ve Türk Bankacılık Sektöründe Uygulaması”, *Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 23(3), ss. 95-110.
- Coelli, T. (1996) “A Data Envelopment Analysis (Computer) Program”49s. <http://Www.Une.Edu.Au/Econometrics/Cepa.Htm>
- Çoban, A., Çoban, O. ve Baysak Kurt, D. (2018) " *Technical and Scale Efficiency Of The Turkish Automotive Industry Using Data Envelopment Analysis* " Çkü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 9, Sayı:2, (Kasım) ss.58-71
- Çukur, S., (2005), “*Türk Ticari Bankacılık Sisteminde Etkinlik Analizi*” , İktisat İşletme Ve Finans, İnceleme-Araştırma, Ağustos.
- Dirik, C. ve Kandil Göker, İ.E. (2021) “ *Türkiye’deki Mevduat Bankalarının Üretim Ve Aracılık Etkinlikleri: İki-Aşamalı Network VZA Uygulaması*” Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 24/1, ss. 386-409
- Dursun, D.G. ve Bozkır, B. (2018). “*Türkiye’de Faaliyet Gösteren Ticari Bankaların Aktif Kalitesinin Topsis Yöntemi İle Ölçümü*”, Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 3(3), ss. 243-258.
- Fukuyama, H., ve Matousek, R. (2011). “*Efficiency Of Turkish Banking: Two-Stage Network System. Variable Returns To Scale Model.*” *Journal Of International Financial Markets, Institutions And Money*, 21(1), ss.75-91.
- Göktolga, Z. G. ve Artut, A. (2014) “*İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin Bulanık Veri Zarflama Analizi İle Etkinlik Ölçümü*” C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, ss.55-75
- Jaffar, M. and Manarvi, I. (2011). “*Performance Comparison Of Islamic and Conventional Banks in Pakistan.*” *Global Journal Of Management And Business Research Journal*, 11(1), 60-66. <https://Doi.Org/10.1108/Imefm-05-2016-0077>
- Kevser, M. (2021). “*Banka Türlerinin Karşılaştırmalı Finansal Performans Analizi: Türkiye İçin Ampirik Bir Araştırma.*” *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(1), ss.61-80.
- Nayman Hamamcı, H. & Karkacıer, A. (2022). “*Türkiye’de Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği Ve Körfez İşbirliği Konseyi Üye Ülkelerinde Mevcut Bankalarla Karşılaştırması.*” *Gazi İktisat Ve İşletme Dergisi*, 8 (2), 266-280. Doi: 10.30855/Gjeb.2022.8.2.005
- Okursay, A. ve Tezsürücü, D. (2014) “*Veri Zarflama Analizi İle Göreli Etkinliklerin Karşılaştırılması: Türkiye’deki İllerin Kültürel Göstergelerine İlişkin Bir Uygulama*” *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:21 Sayı:2, ss.1-18
- Öncü, S. ve Aktaş, R., (2007), “*Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi*”, Celal Bayar Üniversitesi, Yönetim Ve Ekonomi Dergisi, Cilt 14, Sayı 1.



- Özdemir, K. (2022). “Entegre Rapor Yayınlayan Bankaların Finansal Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi: Türkiye Örneği,” İşletme Araştırmaları Dergisi, 14 (3), 1767-1780.
- Özden, Ü. H. (2008) ‘Veri Zarflama Analizi (VZA) İle Türkiye’deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi” İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:37 Sayı: 2, ss. 167-185
- Özer K. ve Saygın, O. (2022) “Katılım Bankacılığının Finansal Performans Analizi: Türkiye Uygulaması” Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 2022, 7(1): 257-273. Doi: 10.30784/Epfad.1030401
- Özgür, E. (2008). “Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği. Afyon Kocatepe Üniversitesi” İ.İ.B.F. Dergisi, 10(1), 159-175. <https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Akuiibfd>
- Sarı, S. (2020). “1999-2017 Döneminde Türk Bankacılık Sektörü Ve Kredilerin Gelişimi.” The Journal Of Social Science, 4(7), 328-348.
- Şahin, F. ve Özdemir, D. (2020) “Ticari Bankaların Etkinliklerinin VZA ve Malmquist Tfv Endeksi İle İncelenmesi.” Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 34(4), 1559-1580.
- Şahin, İ.E. (2020) “Bankacılık Sektöründe Finansal Etkinlik Analizi: Türkiye Ve Irak Örneği Karşılaştırması” Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:43, ss. 110-126
- Taysı, K. & Özgür, E. (2022). “Yabancı Sermayeli Mevduat Bankalarının Aktif Kalitesine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi İçin Panel Veri Analizi Uygulaması.” Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (61), 175-198. Doi: 10.18070/Erciyesiibd.988028.
- TBB. <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>
- Topak, M. S., ve Alacaatlı, Y. (2020). “Bankalarda Etkinliğin Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi: Türkiye’deki Kamu, Özel ve Yabancı Sermayeli Bankalar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma” İşletme Araştırmaları Dergisi, 12(4), 4340-4350.

## Klarnetin Boş “Sol” Sesi İle On İkili Perde Sistemi “Si” Notasını Hızlandıracak Öneriler

Anıl ÇELİK\*

### Öz

Tahta nefesli çalgılar grubundan olan klarnet, diğer çalgılarda olduğu gibi bazı aşamaları barındıran bir enstrümandır. Klarnete yeni başlayan kişilerde daha fazla gözlemlenen pasaj çalışması oldukça önemlidir. Gözlemlenen bazı sorunların ortadan kaldırılması için belirlenen nota geçişlerini kapsayan çalışma önerisi ile uygulamalı olarak zenginleştirilmiştir. Sorunların aşılabilmesi için bazı nota geçişlerini kapsayacak etüt ve çalışma önerisi bulmak oldukça zordur. Bu kapsam içinde klarnetin boş “Sol” sesi ve on ikili perde sistemindeki “Si” perde sisteminden kaynaklanan, geçiş zorluğu yaşanan problemlerin ortadan kaldırılması amaç edinilmiştir. Bir eseri ya da bir etüdü çalışırken, karşımıza çıkan çalışma önerilerini uygulayarak eseri çözmek, çalışma süresinin kısaldığı gibi kişinin daha kolay öğrendiğini de göstermiştir.

Klarnette de öğretilen metotların ne kadar yarar sağladığı ve uygulama esnasında ne kadar verimli olduğunun tespiti yapılmıştır. Metotların istenilen verilere ulaşmada zorluk çekilmesi çalgı çalan kişilerin çözüm odaklı yazılan makale ve önerileri araştırması müzik yapma becerilerini geliştirdiği görülmektedir. Metotlar, öneriler ve etüt çalışmaları çalgı çalan kişilerin bireysel sorumluluğunda ilerleyecektir. Çalgı çalmadaki temel zorlukların en aza indirilmesi bireysel vicdanımızla eş zamanlıdır. Bir eseri ortaya çıkarırken üzerinde düşünülmesi gereken pasajların ve bu pasajların çalışma önerileri ile bütünleştirilmesi makalenin oluşmasındaki en önemli kriterdir. Karşımıza çıkacak teknik problemlerin en kısa sürede tespit ve çözümü için yazılan öneriler ve eser çalışması ile desteklenerek sürecin hızlandırılması sağlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Perde, Geçiş, Öneri, Çalma, Teknik

### The Clarinet's Twelve-Fret System with the Space "Sol" Sound Uses the "Si" Note Recommendations That Will Speed Up

#### Abstract

The clarinet, which is a part of the woodwind instruments group, is an instrument that has some stages as in other instruments. For those new to the clarinet, it is important to practice a lot of observed passages. A study proposal covering the note transitions determined to eliminate some of the observed problems is enriched with practical examples. When it comes to overcoming such problems, it is very difficult to find study and study suggestions that cover some note transitions. In this context, it is aimed to eliminate the problems caused by the empty "G" sound of the clarinet and the "B" pitch system in the twelve-pitch system and causing difficulty in transition. While studying a work or a study, analyzing the work by applying the given study suggestions both shortens the study time and facilitates learning.

In addition, it has been determined how useful the methods taught in the clarinet are and how efficient they are during practice. Since it is difficult to reach the desired data in the methods, it is seen that the analysis of the solution-oriented articles and suggestions of the instrument players improves their music making skills. Methods, recommendations and etude studies will proceed according to the individual responsibility of the instrument players. Minimizing the difficulties experienced in playing an instrument depends on our individual conscience. The most important criterion in the formation of the article is the passages that need to be considered while performing a work and the integration of these passages with the study proposals. The process will be accelerated with the suggestions written for the determination and solution of the technical problems we encounter as soon as possible as well as doing more practice on the work.

**Keywords:** Pitch, Transition, Suggestion, Playing, Technique

**Geliş/Received:** 02.09.2022

**Kabul/Accepted:** 26.12.2022

- **Etik Kurul İzni:** Bu çalışmaya, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

\* Doç. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, [anicelik@nevsehir.edu.tr](mailto:anicelik@nevsehir.edu.tr), ORCID:0000-0003-0152-5581

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

## Giriş

Mesleki ve müzikal yaratıcılığın gelişmesi bireysel olarak izlenecek yol haritasının doğru metot ve etütler aracılığı ile zenginleştirilmesi çalgı çalma becerimizi geliştirecektir. Çoğu enstrüman da olduğu gibi klarnet de belirli bir öğretim metodunu doğru bir yöntemle uygulanması gereken bir platformdur. Günümüz koşullarına göre yeni metotlar geliştirmek ve sistemli çalışmak en önemli faktördür. “Klarnetin solo eserlerde ve eşlik görevlerinde başarılı olmasının en önemli sebebi, ses aralığının genişliğidir. Çıkarabildiği seslerin yeri geldiğinde forte ya da piyano düşük seste çıkarabilmesi çalgıya önemli bir ses farklılığı katmıştır” (Erdoğan, 2017: 23). Klarnet eğitimi başlangıcında kullanılan çalgı, bek, bilezik ve kamış gibi materyallerin de doğru seçimi önemlidir. Bu materyallerin marka ve kalite bakımından nispeten iyi olanlarıyla klarnet eğitimine başlamak avantaj sunacaktır” (Pino, 1998: 4). Çalgı eğitiminde alınan yol, müzikal yeteneğini geliştirecek doğru metot, etüt ve çalışma önerilerinin seçimi müziksel işitmeyi, yorum gücünü ve en önemlisi teknik beceriyi hızlandıracaktır. “Günümüze kadar gelen klarnet yay ve mekanizma sayesinde üzerinde yer alan 20 perdeye sahipti. Klarnet birçok evreden geçerek bugün ki halini almak için çok çaba sarf ettiği gözlenmektedir” (Ruşenoğlu, 2015, 2). “Enstrüman eğitimindeki en temel gereklilik olan kişisel çalışma disiplini ve sistemi, öğrencilerin çalgı çalma yeteneklerini geliştirecek en önemli amaçları arasında yer alır. Disiplin ve sistem oluşmadığı sürece gelişim hem durağan hem de istedik davranışlara ulaşamayacaktır” (Özparlak, 2019: 164). Edinilen doğru metot ve önerilerin çalgıya ne kadar aktarıldığı, çalgı çalma disiplini ve parmak geçiş pozisyonlarını tekrar tekrar gözden geçirmek sabır ve zaman gerektirecektir. “Öncelikle dil atabilmeyi doğru bir şekilde öğrenmek ilerde büyük bir avantaja dönüşecektir. Dilin kamışa baskı yaptığında klarnet çene pozisyonu bozulmadan üflememiz gerçekşmelidir” (Harvey, 1980: 10). Özellikle bu çalışmaları yaparken pasaj çalışmalarını zevkli hale getirmek, beden ve zihnin paralel uyum sağlaması, teknik beceri ile müzikal yaratıcılığın ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir faktördür. “Enstrüman eğitimi, bireyin var olan müzikal yeteneklerine ulaşmasını eğiterek geliştirilebilmesine ve çalgının keşfedilebilmesine imkân sağlayarak kişinin kendisini geliştirmesine fırsat tanır” (Özparlak, 2019: 162). “Çalgı metotları çalcının yeteneğini geliştirecek, müzik ile ilgili becerilerine ışık tutacak ve müzik yeterlilik düzeyini pekiştirecektir” (Tanrıverdi, 1997: 8). Metotların yeterlilik düzeyi, esere uygun pasaj çalışmasını içeren etüt çalışmalarını takip etmek ve çözüm arayışında etkili olacak yol haritasının doğru bir şekilde saptanmasına yardımcı olacaktır. “Çalgı hâkimiyetinde matematiksel tutum, duyuş kabiliyeti ve yorumlama gücü müziksel birikimin çalgıya uyum sağlayabilmesi açısından önemlidir. Kişi hedeflerini belirlediği ölçüde çalgı hâkimiyetini gösterebilmesi, çalgısındaki ustalığını da yansıttmasının sonucu olarak karşısına çıkacaktır” (Yalçınkaya, Eldemir, Sönmezöz, 2014: 1584). Çalışmada karşımıza sıklıkla çıkan boş “Sol” sesinin entonasyon doğrululuğunu saptamak için sağ elimiz ile alt gövdedeki sesleri kapatarak kontrolünü yapmamızı da sağlayacaktır. Böylece boş “Sol” sesini üflerken doğru entonasyonda olup olmadığını da öğreten bir çalışma önerisi ile de birkaç çalışma yöntemi de sunulacaktır. “Enstrüman öğretimi, çalgı çalmayı öğrenmenin gerçekleşmesi ve çalgıyı seslendirmek için bireyin kişisel davranışlarında teknik ve estetik nitelikli yeni yetenekleri geliştirmek amacıyla uygulanan süreci oluşturur. Çalgı öğreniminde bilgi, beceri ilerletilebilir ve davranışlar geliştirilebilir” (Akkuş, 1996: 164). Edinilen

bilgi ve birikim çalgı çalan kişilerin karakterini, bakış açısını ve becerisini de sergilemesine olanak sağlamasına yardımcı olacaktır. “Çalgı eğitiminde metot çalışma yöntemi, daha etkili tekniklerin geliştirilmesi, uygulanması ve eğitimde zaman yönetiminin doğru kullanımı açısından tercih edilebilir. Çalgı öğretim metodunda çoğunlukla kolaydan zora geçişi sağlayacak şekilde tasarlanmış alıştırmalar, etüt ve çeşitli eserler ile birlikte kuramsal bilgiler ve açıklamalar da bulunmalıdır” (Ceylan, 2010: 9). Bir çalgıyı doğru öğrenmenin en önemli hususu doğru metot seçimidir. Kazanılan öğrenimin daha kısa sürede ve sağlam olmasına olanak sağlayacaktır. Metotlar, etütler ve çalışma önerileri sayesinde çalgının alt yapısının daha sağlam, daha sistemli ve daha kurallar ekseninde olması açısından isimlendirilebilir. Bu süreç istikrar, planlama, disiplin, azim ve çalışma kazanımını hem hızlandıracak hem de çalgı çalma hâkimiyetini güçlendirecektir. “Klarnetin hemen hemen her parmak dokunuşunun başka pozisyonlardan alınabildiği gibi en önemli sınırlama sesin doğru entonasyonudur” (Rehfeldt, 2003: 47). Pasaj çalışması yapılırken doğru sesin elde edilmesi, doğru entonasyon takibi yapılmalıdır. Parmak geçişi kolaylığını bir yandan takip ederken bir yandan da güzel bir ton elde etmenin dikkatini de gözden kaçırmamalıyız. “Kişinin müzikal dünyası her gün farklı değişiklikler gösterirken, verilen çalgı ilerleyişi de sabit kalmamalıdır (Lawson, 1995: 123). “Başlangıçta uygulanan kendi düzeyine göre eser seçimi hem sistemli bir eğitimi hem de çalgıdaki hızlanma sürecini arttıracaktır” (Ceylan, 2010: 18). “Sanatçılar; bestecilerin literatüre önemli katkı sağladığı gibi bilinmeyen ve kaybolan notaları gün yüzüne çıkarmalıdır. Müzik kaydı olmadığı durumlarda daha da belirleyici bir yol haritası olacaktır.” (Jennings, 1972: 1-2). Her çalgıda olduğu gibi, öğretilen metodun ya da çalışma önerilerinin doğru bir şekilde disiplinli çalışılması oldukça önemlidir. Yeni çalışma önerilerinin geliştirilmesi bir eseri yorumlarken daha özgüvenli ve çalgıya hâkim olmamızın da yolunu hızlandıracaktır. “Pasaj zorluğu çekilen yerlerde yavaş tempodan başlayarak kademeli olarak en hızlı dereceye kadar çıkılması ve hız kademesi kademeli olarak arttırılmalıdır. Çalışmalarda dil yeteneğini geliştirmek dili aşamalı olarak hızlandırmak pasaj geçişinde etkin bir rol oynayabilir” (Jennings, 1972: 101-102). Pasaj çalışmalarını, klarnet çalarken farklı pozisyon yerlerini parmak kontrolü sayesinde denetim altına almamız mümkündür. “Parmak tekniği fiziksel, durumlara göre değişiklik gösterebilmektedir. Parmak hızının, el kaslarının çalıştırılarak elin kapasitesinin en üst seviyeye çıkarılması parmak tekniğine büyük ölçüde yarar sağlayacaktır. İnsanın kişiliğinin gelişmesi nasıl kişisel özgürlüğünü oluşturuyorsa klarnette de parmakların daha kontrollü hareket etmesi gereklidir. Parmak tekniğinin doğru öğrenilmesi ve devamlılığı hızlı çalmanın bir göstergesi olacaktır” (Çelik, 2018: 73). Çalışmada altı çalışma önerisi ve iki eser çalışmasına yer verilmiştir. Çalışmalar özgün çalışmalardan oluşmaktadır. Pasaj geçişleri, başlangıç seviyesinden başlayarak her aşama bir sonraki öneriye hazırlanarak tasarlanmıştır. Belirli nota seçimi “Sol” notasından “Si” notasına geçerken legato (bağlı) çalış zorluğu ve sesin doğru çıkmasını engelleyen teknik ve ağız kontrolünün sağlanmasında izlenecek yol haritası amaçlanmıştır. Çalışma önerilerinin disiplinli ve titiz çalışma ile pozisyon geçiş kolaylığı sağlaması hedeflenmiştir.



Şekil 1. Çalışma Önerisi 1

Çalışma 1’de metronom hızının yavaş başlatılması ilk öneride oldukça önemlidir. Parmakların geçişe uyum sağlaması için ilk önce nüansız düz bir şekilde çalışılmalıdır. İlk iki ölçüde nefes alıp sonrasında ilk üç ölçüyü tek nefeste çalmayı hedeflemeliyiz. Metronom hızı nefesimize yetecek kadar yol alınırsa öneriyi tek nefeste çalmamız yarar sağlayacaktır. Boş “Sol” sesi tutarken sağ elimizin alt gövdede yer alan kalın ”Sol” notasına basmamız bazı klarnetlerde doğru entonasyon sağlaması açısından oldukça önemlidir. Özellikle klarnetin boş “Sol” sesi duyum açısından tiz ya da pes kaldığı için akort cihazıyla kontrol edilerek üflenmelidir. Önerileri çalışırken, seslerin doğru ses entonasyonda olup olunmadığına dikkat edilerek çalışılmalıdır. Önerideki yazılan nüansları ekleyerek müzikal kaliteyi de gözden kaçırmamak gerekir.



Şekil 2. Çalışma Önerisi 2

Öneri 2’de bağ ve ayrı ayrı çalınan notalara dikkat edilmelidir. Altında çizgi olan notalar uzun uzun çalınmalı (detachee) ancak bağlı duyulmamasına dikkat edilmelidir. Nota geçişlerinde boşluk olmaması (bağlı



duyulması) çok önemlidir. Çalışmanın asıl amacı o boşluğu kaldırmaktır. Boş “Sol” sesini çaldığımızda sağ elimizi kapatmamız on ikilik perdeye daha rahat geçmemizi sağlayacaktır.

Şekil 3. Çalışma Önerisi 3

Çalışma 3’de artikülasyon çeşitliği de sağlanacaktır. Staccato (dilli) Legato (bağlı) arasındaki fark pasaj geçişleri sayesinde hızlanacaktır. Bir yandan pasaj geçişini çalıştırırken bir yandan da nüans farklarını (forte -piyano-mezzo forte) çalıştırmayı hedefleyecektir. Staccattolar oldukça kısa yapılmalı tekrarlanan seslerin temiz çıkmasına dikkat edilmelidir.



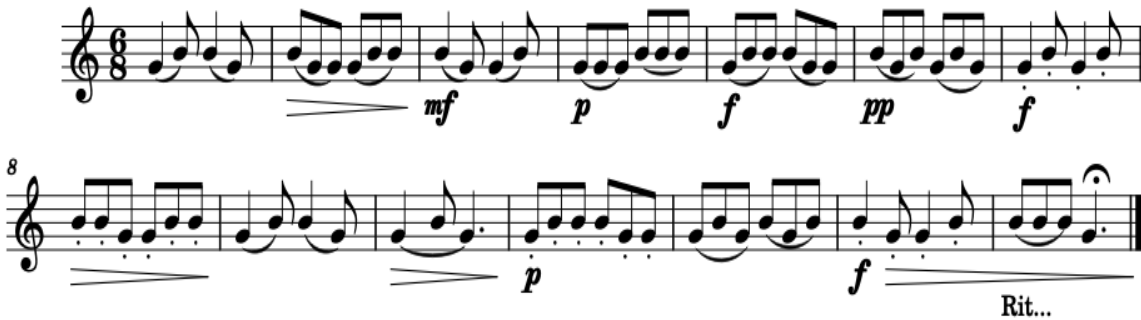
Şekil 4. Çalışma Önerisi 4

Çalışma 4’de onaltılık tekrarlanan notaların sık bir şekilde çalınması sağlanacaktır. Parmak ve dil hareketinin aynı anda olması çalışmanın amacıdır. Bağlı ve dilli artikülasyonlara dikkat edilmelidir. Bir yandan nüans farkları ortaya çıkarılırken bir yandan da seslerin tane tane gelmesine özen göstermeliyiz. Crescendo (sesin giderek yükselmesi) Decrescendo (sesin giderek alçalması) için piyano nüansının belli bir ayarda başlaması tonumuzu ve ses yükselişini kontrol etmek açısından önemlidir.



Şekil 5. Çalışma Önerisi 5

Çalışma önerisi 5’te üçlemeli notasyonu çalışırken, tekrarlanan notaların da gözden kaçırılmaması gereklidir. Özellikle klarnette tekrarlanan notaları çalmak oldukça güçtür. Nedeni; klarnetin tek kamışa sahip olmasından kaynaklanır. Parmakların perdeye yakın olması pasaj geçiş sürecini hızlandıracaktır. Her öneriyi titiz ve sistemli çalışmak eser çözümü süreimizi kısaltacaktır. Her ölçüyü birkaç kez tekrar ederek geçmek pasaj sorununu halletmemize olanak sağlayacaktır.



Şekil 5. Çalışma Önerisi 6

Çalışma 6’da farklı ritim kalıbı ile zenginleştirilerek, pasaj çalışması daha verimli ve zevkle hale dönüştürülmesi hedeflendirilmiştir. Bir eserde karşımıza çıkacak pasaj çalışmasının zamanında yapılmasının karşılığının alındığı ilerleyen zamanlarda gözlemlenecektir. Özellikle staccato atarken

diyaframı iyi kullanmak seslerin daha dolgun gelmesini sağlayacaktır. Nüans farklarına dikkat etmek ise nefesimizi tasarruflu kullanmamızı ve kendimizi çok yormadan uzun saatler çalışmayı sağlayacaktır.



Şekil 6. Eser Çalışması 1

Eser çalışmaları edinilen bilgi ve birikimin sanata dönüştüğü yerdir. Bir eseri yorumlamak ve herkese hitap eden bir atmosfere dönüştürmek çok meşakkatli bir yoldur. Eseri sabırla, özveriyle ve azimle



ilerletmek zamanında yapılan çalışmanın karşılığıdır. Önerileri çalışmak zaman zaman zor olsa da sonunda bir eserin ortaya çıkışına şahit olmak yapılan emeğin karşılığıdır. Nüans farklarına çok dikkat ederek kontrollü çalmamız, eserin nüans farklarını daha çok ortaya çıkaracaktır. Eserin notasyonunu mükemmel çalmak kadar yazılan esere duygu ve yorum gücünü katmak ayrı bir yorumculuk sanatıdır.

Şekil 7. Eser Çalışması 2

Eser çalışmaları, kat edilen yol haritasının en güzel örneğidir. Eksik kalan yerleri açıkça gösteren bu çalışmalar, çalışılması gereken yerleri tekrar hatırlatan eserlere dönüştüreceklerdir. Karşımıza çıkacak pasaj zorluklarını nasıl çözümleneceğimizi ve nasıl uygulama noktasına taşınacağını açık bir şekilde gösterir. En önemli husus ise emeğin karşılığının alındığı andır.

## Sonuç

Yapılan çalışma klarnet eğitiminde karşılaşılan pasaj sorunlarını en aza indirme ya da tamamen kaldırma noktasında üretilen çözüm önerilerinden oluşmuştur. Metot yeterliliğini gözden geçirmek, çalışma önerileri ile desteklemek için eseri çalışmada nasıl bir yol izlendiğinin tespiti yapılmıştır. Elde edilen bilgilerin eser üzerinde pekiştirilmesi zamanın nasıl verimli hale dönüştüğünün en güzel örneğidir. Her çalgıda olduğu gibi belirli bir metodu kullanmak, metodu geliştirmek ve disiplinli çalışma; çalma yetisini geliştirmede önemli bir faktördür. Her pasaj çalışmasının ilerde çıkacak eser çözümleme noktasında ne kadar önemli olduğunu farkına varılması amaç edinilmiştir. Pasaj çalışmalarını zevkli hale getirmek bizim elimizdedir. Yapılan öneriler ve çalışmalar ile pekiştirilmesi zamanında zor gelen pasajların nasıl çözüme ulaştığı noktasında varılan en önemli kısımdır. Enstrümana hayat vermek ve bir bütün olmak ona ayrılan zamanın tam karşılığıdır.

## Öneriler

Klarnetin kullanım alanlarının gelişimiyle birlikte çalgıya olan hâkimiyetin önemi daha da artmıştır. Belli bir metoda bağlı olarak ya da çeşitli metotlardan yararlanarak çalgı hâkimiyeti de hız kazanacaktır. Metotların yeterli kalmadığı zamanlarda yazılan makaleler, araştırmalar ve değişik kaynaklardan elde edilen birikim oldukça önemlidir. En önemli husus, kişinin bireysel çalışmada gösterdiği azimdir. Ancak yine de asıl olan, yazılan metodu ne kadar özümlediğimiz ve karşı tarafa ne kadar aktardığımızdır. Bir eseri yorumlama gücü esere ayırdığımız zaman, sabır, azim ve sistemli çalışmada etkilidir. Her kişinin eseri çözümleme süresi farklı olduğu gibi çalışma disiplini de farklıdır. Kişi kendisine en uygun çalışma programı oluşturarak, hedefe yaklaşmak için çalışma zamanını arttırmalıdır. Hedeflerimizden asla vazgeçmemeli ve hedefe ulaşmak için var gücümüzle çalışmalıyız. Zamanında yapılan fedakârlıklar bir gün karşımıza çıkacaktır.

## Kaynakça

- Akkuş, R. (1996). Anadolu Güzel Sanatlar Liselerinden Mezun olan Öğrencilerin Öğrenci Giriş Davranışlarının Çalgı Eğitimi Bakımından Değerlendirilmesi. 1. Ulusal AGSL Müzik Bölümleri Sempozyumu'nda Sunulmuş Bildiri, Bursa.
- Ceylan, D.A. (2010). Başlangıç Eğitiminde Kullanılan Klarnet Metotlarının İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, A. (2018). Bir Nefesle Klarnet. Edirne, Ceren Yayıncılık.
- Jennings, V.S. (1972). Selected Twentieth - Century Clarinet Solo Literature: A Study in Interpretation and Performance. The University of Oklahoma, D.M.E.
- Özparlak, Ö.- AlbuzA. (2019). Başlangıç Klarnet Eğitimi İçin Tonal Sistem ile İlişkilendirilmiş Makamsal Müzik Eğitime Yönelik Bir Çalışma Modeli Önerisi(Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Harvey, P. (1980) The Clarinetist's Bedside Book, Fentone Music LTD, London
- Lawson, C. (1995) The Cambridge to the Clarinet. United Kingdom, Cambridge
- Pino, D. (1998). The Clarinet And Clarinet Playing. New York, USA: Dover Lication, Inc.
- Rehfeldt, P. (2003). New Directionsfor Clarinet. United States of Americaby Scarecrow Press, Inc.



- Ruşenoğlu,C.(2015). Romantik Dönem Bestecilerin Eserlerinde Klarnet'in Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Erdoğan, S (2017) Tarihsel Süreç İçerisinde Bando ve Orkestralarda Klarnetin Yeri ve Önemi Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Tanrıverdi, A. (1997) Güzel Sanatlar Liselerinin Müzik Bölümlerinde Uygulanan Çalgı Eğitimi ve Viyolanın Çalgı Eğitimi İçerisindeki Yeri, Trabzon
- Yalçınkaya, B.,Eldemir, A. C. &Sönmezöz, F. (2014). Müzik Öğretmeni Adaylarının Bireysel Çalgı Dersine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History

## Ebeveynlerin Kreş Seçimi Üzerine Çok Kriterli Karar Verme: VIKOR Yöntemi İle Giresun Örneği Üzerinde Bir Uygulama

Mehmet Akif KARA\*

Eren BAŞ\*\*

### Öz

Değişen ve giderek zorlaşan yaşamı idame ettirme koşullarında ekonomik bir özgürlüğe sahip olmak, yaşam standartlarını iyileştirmek sadece ataerkil aile yapılarında erkek için değil kadın için de önemli bir unsur olmaktadır. Bu yaşanan gelişmelere karşı çocukların bakımının anneye bırakılması, annelik rolünün toplumsal bir gereklilik olarak değerlendirilmesi vb. bakış açıları nedeniyle kadın iş yaşamından uzak durmaktadır. Küreselleşme ile birlikte kadın istihdamının artması çocuk bakımı için kreş, gündüz bakım evi gibi işletmelere ihtiyaç olmaktadır. Bu çalışmada ebeveynlerin çocuklarının hem gündüz bakımı hem de eğitim süreci için bırakıldığı kreşlerin seçimine ilişkin çok kriterli karar verme tekniklerinden VIKOR yöntemi ile en iyi kreş tercihin belirlenmesine yönelik bir uygulama yapılmıştır. Araştırmaya Giresun İl Merkezinde bulunan sekiz kreş dahil edilmiş ve literatür taraması ile belirlenen kriterler ile birlikte en iyi kreş tercihi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda 8 kreş arasında fiyat, öğretmen sayısı, kontenjan ve uzaklık (şehir merkezine) kriterlerine bağlı olarak A2 kodu verilen kreş en iyi tercih olarak bulunmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Kreş ve Gündüz Bakım Evi, Çok Kriterli Karar Verme, VIKOR Yöntemi

## Multi-Criteria Decision Making on Parents' Choice of Kindergarten: An Application on the Case of Giresun with the VIKOR Method

### Abstract

Having economic freedom and improving living standards in changing and increasingly difficult living conditions is an important factor not only for men but also for women in patriarchal family structures. Against these developments, leaving the care of children to the mother, evaluating the role of motherhood as a social necessity, etc. women stay away from business life because of their perspectives. With the increase in women's employment with globalization, there is a need for businesses such as kindergartens and day care centers for child care. In this study, an application is made to determine the best kindergarten choice with the VIKOR method, which is one of the multi-criteria decision-making techniques regarding the selection of kindergartens where their children are left for both day care and education process. Eight kindergartens in Giresun City Center are included in the study and the best kindergarten choice is searched together with the criteria determined by the literature review. As a result of the research, the kindergarten with the A2 code is found to be the best choice among eight kindergartens, depending on the criteria of price, number of teachers, quota and distance (to the city Centre).

**Keywords:** Kindergarten, Multi Criteria Decision, VIKOR Method

**Geliş/Received:** 24. 06. 2022

**Kabul/Accepted:** 22. 10. 2022

\***Etik Kurul İzni:** Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren çalışması kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

\* Öğr. Gör. Dr., Giresun Üniversitesi, Eynesil Kamil Nalbant MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, [mehmetakif.kara@giresun.edu.tr](mailto:mehmetakif.kara@giresun.edu.tr), ORCID: 0000-0003-4308-9933

\*\* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, [eren.bas@giresun.edu.tr](mailto:eren.bas@giresun.edu.tr), ORCID: 0000-0002-0263-8804

(Makale türü: Araştırma makalesi)

## Giriş

Sanayi devrimi ile birlikte yaşanan hızlı proleterleşme süreci kadınlarında iş yaşamına dâhil olmalarını sağlamıştır. Dönem dönem yaşanan sosyal ve kültürel etkilere rağmen kadınlar son yıllarda giderek artan oranda formel ya da enformel sektörlerde istihdam edilmektedir. Kadınların özellikle küreselleşme çağında sosyal ve iktisadi hayattaki yeri tartışılmaz bir gerçeklik olarak değerlendirilmektedir. Değişen ve giderek zorlaşan yaşamı idame ettirme koşullarında ekonomik bir özgürlüğe sahip olmak, yaşam standartlarını iyileştirmek sadece ataerkil aile yapılarında erkek için değil kadın için de önemli bir unsur olmaktadır. Bu yaşanan gelişmelere karşı çocukların bakımının anneye bırakılması, annelik rolünün toplumsal bir gereklilik olarak değerlendirilmesi vb. bakış açıları nedeniyle kadın iş yaşamından uzak durmaktadır. Elbette, kadının iş yaşamından uzak durmasında salt bu gerekçeler/etkiler yoktur, başka bir çalışmanın konusu olan ve alan yazında sıkça tartışılan bir başlık/araştırma olarak kadının istihdamı önemlidir.

Çocuk sahibi ebeveynlerin iş yaşamına dâhil olması ile birlikte çocuğun bakımı geleneksel toplumlarda babaanne, anneanne gibi üst soydan akrabalara bırakılmaktadır. Ancak, çeşitli nedenlerden dolayı son yıllarda çocukların hem bakım ihtiyacının karşılanması hem de sosyalleşmeleri gibi ihtiyaçlar nedeniyle gündüz bakım evi ve kreşlere olan talep giderek artmaktadır. Gündüz bakım evi ve kreşler okul öncesi eğitim kurumlarıdır. Okul öncesi eğitim, velinin isteğine bağlı olarak zorunlu olan ilköğretim çağına gelmemiş 24-72 ay grubundaki çocukların eğitimi kapsamaktadır. Okul öncesi eğitimin amacı ise çocukların bedensel, zihinsel, duygusal gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını, onların ilköğretime hazırlanmasını sağlamak olarak ifade edilmektedir (Baran, Yılmaz ve Yıldırım, 2007: 28). Başka bir tanıma göre ise çocuğun doğumundan ilköğretime başlayana kadar geçen süreye okul öncesi dönem, bu dönemdeki eğitimsel faaliyetlere ise okul öncesi eğitim olarak tanımlanmaktadır (Oktay, 1990: 151). Kadınların istihdama katılımı ile birlikte çocuk sahibi olan ebeveynler için gündüz bakım evi/kreş önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir. Aynı zamanda eğitim sisteminin küçük yaşlardan itibaren sunulan bir hizmet haline gelmesi ve ticari bir faaliyet olarak kurgulanması nedeniyle birçok yerelde kreş ve gündüz bakım evleri açılmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan ve okuryazarlık oranı açısından Türkiye genelinde iyi bir noktada yer alan Giresun'da bu gelişmelere/değişimlere bağlı olarak kreş sayısının giderek arttığı bir il olmaktadır.

Bu çalışmada Giresun il merkezinde yer alan 8 kreş arasındaki en iyi kreş tercihi, literatür taraması ve uzman görüşü ile belirlenen kriterler eşliğinde çok kriterli karar verme (ÇKKV) teknikleri arasında yer alan VIKOR yöntemi ile belirlenecektir. Kreş seçimi yapılırken kreşin öğrenci kontenjanı, öğretmen sayısı, ortalama fiyat ve şehir merkezlerine olan uzaklık gibi kriterler ön plana çıkmaktadır (Özden, 2008; Tunalı, 2019). Giresun İlinde araştırmaya dâhil edilen özel sektör içinde yer alan 12 kreş tespit edilmiştir.

Araştırmada bu kreşlerin isimlerine yer verilmemiş ve kodlarla ifade edilmiştir. Kreşlere ilişkin veriler araştırmacılar tarafından kreş yetkilileriyle yüz yüze ve telefon aracılığı ile toplanmıştır. Var olan 12 kreş arasından 8 kreşin temsilcisi dönüş yapmış ve 8 kreşten veri toplanmıştır.

Bu araştırma Türkiye’de de kreş seçimine ilişkin VIKOR yöntemi kullanılarak yapılan ilk araştırmadır. Çalışmanın hem araştırmacılar hem kreş sahibi işletmeciler hem de ebeveynler için yol gösterici olması beklenmektedir.

## Yöntem

Çok kriterli karar verme (ÇKKV) teknikleri, esas itibarıyla var olan alternatifler arasından bir den fazla sayıda ve aynı anda uygulanabilen kriterlere bağlı olarak en iyi tercihin seçilmesine imkân sağlayan araçlardır (Kuzu, 2015: 117). VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) yöntemi de Opricovic (1998) tarafından ortaya koyulan popüler birçok kriterli karar verme tekniğidir. Tzeng ve Opricovic (2007), Chen ve Chen (2008), Sanayei, Mousavi ve Yazdankhah (2010), San Cristobal (2011), Yücenur ve Demirel (2012), Ertuğrul ve Özçil (2014), Dinçer ve Demir (2018), Titiyal vd. (2019), Liang vd. (2019), Babacan (2020), Mercan ve Çetin (2020), Gülençer (2020), Yılmaz (2020), Wu vd. (2022), Sotoudeh-Anvari (2022) farklı coğrafyalarda ve farklı alanlarda VIKOR yöntemini kullanarak en iyi tercihin seçilmesine ilişkin araştırmalar yapmıştır. VIKOR yönteminde amaç probleme ait alternatifler içerisinde en iyi alternatifin belirli kriterler aracılığıyla belirlenmesidir. Bu yöntemde kriterler uzman görüşü ile belirlenebilmekte ve her bir kritere ait de bir ağırlık değeri bulunmaktadır. Kriterler özelliklerine göre fayda ya da maliyet olarak adlandırılmakta ve yöntemin uygulanmasında bu kriterler oldukça önemlidir. Yöntem alternatiflerin ve kriterlerin bir araya getirildiği bir karar matrisi oluşturularak başlamakta ve yöntem belirli adımlar sonucunda elde edilen en iyi alternatifin geçerli ve güvenilir alternatif olup olmadığının kontrolü ile son bulur. VIKOR yöntemi için algoritma adım adım aşağıda verilmiştir.

**Algoritma:** VIKOR yönteminin adım adım algoritması

**Adım 1.** Probleme ait alternatiflerin ve kriterlerin belirlenmesi

Bu ilk adımda probleme alternatifler ve kriterler bir karar matrisinde toplanır. Bu karar matrisinin ( $X$ ) satırları alternatiflere sütunları ise kriterlere karşılık gelmektedir.  $m$  alternatif ve  $n$  sütundan oluşan bir karar matrisi Eşitlik (1)'de verilmiştir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de  $x_{12}$  birinci alternatifin ikinci karar değişkeni için değerini  $x_{mn}$   $m$ . alternatifin  $n$ . karar değişkeni için değerini göstermektedir.

**Adım 2.** Kriterlere ait özelliklerin ve ağırlıkların belirlenmesi

Kriterlere ait özellikler fayda ya da maliyet özellikleri olarak bilinmektedir. Fayda olarak adlandırılan özellik ilgili kriterin maksimum özelliğe maliyet olarak adlandırılan özellik ise ilgili kriterin minimum özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Ağırlıklar ise ilgili kriterin önem katsayısı olarak ifade edilmekle birlikte her bir kriter karşılık gelen bu ağırlıkların da toplamının bir olması gerekmektedir.  $K_j$  ( $j = 1, 2, \dots, n$ ) ilgili kriterlere ait özellikleri  $w_j$  ( $j = 1, 2, \dots, n$ ) kriterlere ait özellikleri göstermek üzere, kriterlerin ve ağırlıkların da ilave edilmesi ile oluşturulan karar matrisi Eşitlik (2)'de verilmiştir.

$$X = \begin{matrix} & \begin{matrix} K_1 & K_2 & \cdots & K_n \\ w_1 & w_2 & \cdots & w_n \end{matrix} \\ \begin{matrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{matrix} \end{matrix} \quad (2)$$

**Adım 3.** En iyi ve en kötü kriter değerlerinin belirlenmesi

En iyi ( $f_j^+$ ) ve en kötü ( $f_j^-$ ) kriter değerleri kriterlerin maksimum ya da minimum özelliğine sahip olup olmaması ile belirlenir. Eğer kriter maksimum özelliğine sahip ise ( $f_j^+$ ) ve ( $f_j^-$ ) kriter değerleri Eşitlik (3) ile, eğer kriter minimum özelliğine sahip ise  $f_j^+$  ve  $f_j^-$  kriter değerleri Eşitlik (4) ile elde edilir.

$$\begin{aligned} f_j^+ &= \max_i x_{ij} \\ f_j^- &= \min_i x_{ij} \end{aligned} \quad (3)$$

$$\begin{aligned} f_j^+ &= \min_i x_{ij} \\ f_j^- &= \max_i x_{ij} \end{aligned} \quad (4)$$

**Adım 4.** Normalize karar matrisinin elde edilmesi

Normalize karar matrisini oluşturan her bir değer Eşitlik (5) ile elde edilir ve elde edilen bu normalize değerler ile Eşitlik (6)'da verilen normalize karar matrisi ( $R$ ) oluşturulur.

$$r_{ij} = \frac{f_j^+ - x_{ij}}{f_j^+ - f_j^-} \quad (5)$$

$$R = \begin{matrix} \begin{matrix} r_{11} & r_{12} & \cdots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \cdots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \cdots & r_{mn} \end{matrix} \end{matrix} \quad (6)$$

**Adım 5.** Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin oluşturulması

Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi ( $V$ ), normalize karar matrisi elemanlarının kriter ağırlıklarına karşılık gelen ilgili ağırlıklar ile çarpılmasıyla elde edilir. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin her bir elemanı Eşitlik (7) ile elde edilir. Elde edilen bu ağırlıklandırılmış normalize değerler ile Eşitlik (8)'de verilen ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi ( $R$ ) oluşturulur.

$$v_{ij} = r_{ij} * w_j \quad (7)$$

$$V = \begin{bmatrix} v_{11} & v_{12} & \cdots & v_{1n} \\ v_{21} & v_{22} & \cdots & v_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ v_{m1} & v_{m2} & \cdots & v_{mn} \end{bmatrix} \quad (8)$$

**Adım 6.** Her bir alternatif için ortalama ve en kötü grup skorlarının hesaplanması

Her bir alternatif için hesaplanan ortalama ( $S_i$ ) ve en kötü grup ( $R_i$ ) skorları Eşitlik (9-10) ile hesaplanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n w_j \frac{f_j^+ - x_{ij}}{f_j^+ - f_j^-} \quad (9)$$

$$R_i = \max_j \left( w_j \frac{f_j^+ - x_{ij}}{f_j^+ - f_j^-} \right) \quad (10)$$

**Adım 7.**  $Q_i$  değerlerinin hesaplanması ve en iyi alternatifin belirlenmesi

$Q_i$  değerleri alternatiflerin sıralanması için gerekli olan bir parametre olmakla birlikte en iyi alternatifin belirlenebilmesi için  $Q_i$  değerleri küçükten büyüğe doğru sıralanır. Sıralanan  $Q_i$  değerlerine göre en küçük  $Q_i$  değerine sahip olan alternatif en iyi alternatif olarak belirlenir.  $Q_i$  değerleri Eşitlik (11) ile hesaplanır.

$$Q_i = \frac{q(S_i - S^*)}{S^- - S^*} + \frac{(1-q)(R_i - R^*)}{R^- - R^*} \quad (11)$$

Eşitlik (11) ile hesaplanması için gerekli olan  $S^*, S^-, R^*, R^-$  parametreleri Eşitlik (12-15) ile belirlenir.

$$S^* = \min_i S_i \quad (12)$$

$$S^- = \max_i S_i \quad (13)$$

$$R^* = \min_i R_i \quad (14)$$

$$R^- = \max_i R_i \quad (15)$$

Eşitlik (11)' de verilen  $q$  parametresi  $[0, 1]$  aralığında değer almakla birlikte,  $q$  parametresi maksimum grup faydası stratejisi için ağırlık değerini  $(1 - q)$  parametresi ise karşıt görüştekilerin minimum pişmanlığını sağlayan stratejinin ağırlığını temsil etmektedir.  $q$  parametresi genellikle 0.5 değerini almakla birlikte bu değerlerin 0.5 olarak alınması bir uzlaşmaya karşılık gelmektedir.

En düşük  $Q_i$  değerine sahip olan alternatifin en iyi alternatif olarak belirlenebilmesi için aşağıda verilen iki koşulun sağlanması gerekir.

**Koşul 1:** Kabul edilebilir avantaj

$A^1$ ,  $Q_i$  sıralamasına göre elde edilen ilk sırada yer alan alternatif ve  $A^2$ ,  $Q_i$  sıralamasına göre elde edilen ikinci sırada yer alan alternatif olmak üzere, kabul edilebilir avantaj koşulu Eşitlik (16) ile hesaplanır.

$$Q(A^2) - Q(A^1) \geq DQ \quad (16)$$

Eşitlik (16)'da verilen  $DQ$  değeri Eşitlik (17)'ile elde edilir.

$$DQ = \frac{1}{m} \quad (17)$$

**Koşul 2:** Kabul edilebilir istikrar koşulu

$Q_i$  sıralamasına göre ilk sırada yer alan alternatif olan  $A^1$  alternatifi, S ve/veya R değerlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralama yapıldığında da ilk sırada yer alıyorsa, kabul edilebilir istikrar koşulu sağlanmış olur.

Kabul edilebilir avantaj veya kabul edilebilir istikrar koşullarından herhangi biri karşılanmazsa, uzlaşık çözüm kümesi önerilir.

Eğer kabul edilebilir istikrar koşulu sağlanmaz ise  $A^1$  ve  $A^2$  alternatifinin her ikisi de uzlaşık çözüm olarak kabul edilir.

Eğer kabul edilebilir avantaj koşulu sağlanmaz ise  $A^1, A^2, \dots, A^m$  alternatifleri uzlaşık çözüm olarak kabul edilir.

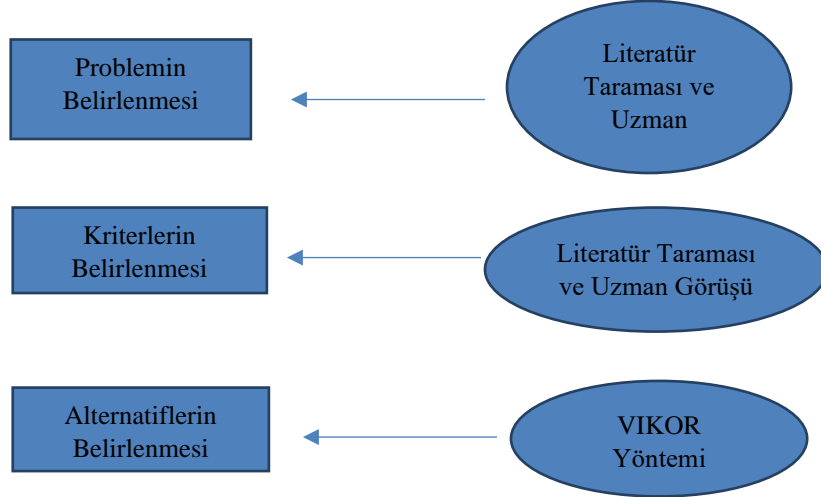
Burada  $A^m$  alternatifi, maksimum  $m$  değeri için Eşitlik (18) ile verilen ilişki ile belirlenir.

$$Q(A^m) - Q(A^1) < DQ \quad (18)$$

## Uygulama

Bu çalışmada, Giresun il merkezinde yer alan 8 kreş kullanılarak VIKOR yöntemi ile en iyi kreş tercihi yapılmıştır. Kreş tercihi yapılırken öğrenci kontenjanı, öğretmen sayısı, ortalama fiyat ve şehir merkezine olan uzaklık kriterleri dikkate alınmıştır. Çalışma uygulama adımları Şekil 1 de verilmiştir.

Şekil 1. Çalışma uygulama adımları



En iyi kreş tercihi seçiminde kullanılan kriterler ve her bir kritere karşılık gelen ağırlıklar Tablo 1’de verilmiştir. En iyi kreş tercihi seçiminde Tablo 1’de verilen dört kriter kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan her bir kriterin eşit ağırlığa sahip olduğu varsayılmıştır.

Tablo 1. Kullanılan Kriterler Ve Her Bir Kritere Karşılık Gelen Ağırlıklar

Kriterler		Ağırlıklar
$K_1$	Fiyat	0,25
$K_2$	Öğretmen Sayısı	0,25
$K_3$	Kontenjan	0,25
$K_4$	Uzaklık	0,25

En iyi kreş tercihi seçimi için her kreşten elde edilen kriter değerlerinden oluşan veri seti Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 2’de verilen A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7 ve A8 kodları sekiz farklı kreşi temsil etmektedir.

Tablo 2. En iyi Kreş Tercihi Seçimi İçin Her Kreş İle İlgili Veriler

Kreş	Kriterler			
	$K_1$	$K_2$	$K_3$	$K_4$
A1	2800	11	110	0,55
A2	1500	6	35	0,75
A3	2600	13	80	7,1
A4	2000	6	80	4,7



Mehmet Akif KARA, Eren BAŞ  
Ebeveynlerin Kreş Seçimi Üzerine Çok Kriterli Karar Verme: VIKOR Yöntemi İle  
Giresun Örneği Üzerinde Bir Uygulama

<b>A5</b>	2000	8	73	4,8
<b>A6</b>	2000	3	48	0,9
<b>A7</b>	2800	12	72	4,8
<b>A8</b>	1500	2	50	5

Ayrıca her bir kriterin ağırlık değerleri ve özellikleri Tablo 3’de verilmiştir. Tablo 3’den en iyi kreş tercihi için “öğretmen sayısı” kriterinin fayda özelliğine (*max*) ve kalan diğer üç kriter olan “fiyat, kontenjan ve uzaklık” kriterlilerinin ise maliyet özelliğine (*min*) sahip olduğu görülmektedir.

**Tablo 3.** En İyi Kreş Seçimi Tercihi İçin Her Bir Kriter Ait Özellikler

<b>Kreş</b>	<b>Kriterler</b>			
	Min	Max	Min	Min
	$K_1$	$K_2$	$K_3$	$K_4$
<b>A1</b>	2800	11	110	0,55
<b>A2</b>	1500	6	35	0,75
<b>A3</b>	2600	13	80	7,1
<b>A4</b>	2000	6	80	4,7
<b>A5</b>	2000	8	73	4,8
<b>A6</b>	2000	3	48	0,9
<b>A7</b>	2800	12	72	4,8
<b>A8</b>	1500	2	50	5

İlgili problem için en iyi ve en kötü kriter değerleri Tablo 4’te verilmiştir.

**Tablo 4.** Her Bir Kriter İçin En İyi ( $f_i^*$ ) ve En Kötü ( $f_i^-$ ) Kreş Seçim Tercihi İçin Değerler

<b>Kriterler</b>		$f_i^*$	$f_i^-$
$K_1$	Fiyat	1500	2800
$K_2$	Öğretmen Sayısı	13	2
$K_3$	Kontenjan	35	110
$K_4$	Uzaklık	0,55	7,10

En iyi kreş tercihi için normalizasyon işlemi sonucunda elde edilen normalize edilmiş karar matrisi Tablo 5’de verilmiştir.

**Tablo 5.** En İyi Kreş Tercihi İçin Normalize Edilmiş Karar Matrisi

<b>Kreş</b>	<b>Kriterler</b>			
	Min	Max	Min	Min
	$K_1$	$K_2$	$K_3$	$K_4$
<b>A1</b>	1,0000	0,1818	1,0000	0,0000
<b>A2</b>	0,0000	0,6364	0,0000	0,0305
<b>A3</b>	0,8462	0,0000	0,6000	1,0000
<b>A4</b>	0,3846	0,6364	0,6000	0,6336

<b>A5</b>	0,3846	0,4545	0,5067	0,6489
<b>A6</b>	0,3846	0,9091	0,1733	0,0534
<b>A7</b>	1,0000	0,0909	0,4933	0,6489
<b>A8</b>	0,0000	1,0000	0,2000	0,6794

En iyi kreş tercihi için ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi Tablo 6’da verilmiştir.

**Tablo 6.** En İyi Kreş Tercihi İçin Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

<b>Kreş</b>	<b>Kriterler</b>			
	Min <b>K<sub>1</sub></b>	Max <b>K<sub>2</sub></b>	Min <b>K<sub>3</sub></b>	Min <b>K<sub>4</sub></b>
<b>A1</b>	0,2500	0,0455	0,2500	0,0000
<b>A2</b>	0,0000	0,1591	0,0000	0,0076
<b>A3</b>	0,2115	0,0000	0,1500	0,2500
<b>A4</b>	0,0962	0,1591	0,1500	0,1584
<b>A5</b>	0,0962	0,1136	0,1267	0,1622
<b>A6</b>	0,0962	0,2273	0,0433	0,0134
<b>A7</b>	0,2500	0,0227	0,1233	0,1622
<b>A8</b>	0,0000	0,2500	0,0500	0,1698

En iyi kreş tercihi için hesaplanan  $S_i, R_i$  ve  $Q_i$  değerleri Tablo 7’de elde edilmiştir.  $q = (0; 0,25; 0,50; 0,75; 1,00)$  parametresine göre hesaplanan  $Q_i$  değerleri de yine Tablo 7 ile verilmiştir.

**Tablo 7.** En İyi Kreş Tercihi İçin  $S_i, R_i$  ve  $Q_i$  Değerleri

<b>Kreş</b>	$S_i$	$R_i$	$Q_i$ ( $q = 0$ )	$Q_i$ ( $q = 0,25$ )	$Q_i$ ( $q = 0,50$ )	$Q_i$ ( $q = 0,75$ )	$Q_i$ ( $q = 1$ )
<b>A1</b>	0,5455	0,2500	1,0000	0,9629	0,9257	0,8886	0,8514
<b>A2</b>	0,1667	0,1591	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
<b>A3</b>	0,6115	0,2500	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000
<b>A4</b>	0,5636	0,1591	0,0000	0,2231	0,4462	0,6692	0,8923
<b>A5</b>	0,4987	0,1622	0,0344	0,2123	0,3903	0,5683	0,7463
<b>A6</b>	0,3801	0,2273	0,7500	0,6824	0,6149	0,5473	0,4797
<b>A7</b>	0,5583	0,2500	1,0000	0,9701	0,9401	0,9102	0,8803
<b>A8</b>	0,4698	0,2500	1,0000	0,9204	0,8407	0,7611	0,6815

En iyi kreş tercihinde her bir kreş için hesaplanan  $Q_i$  değerleri de ayrıca Tablo 8 ile listelenmiştir.

**Tablo 8.** En İyi Kreş Tercihi İçin Kreşlerin Sonuçlarının VIKOR Yöntemi İle Sıralanması

<b>Kreş</b>	$Q_i$ ( $q = 0$ )	$Q_i$ ( $q = 0,25$ )	$Q_i$ ( $q = 0,50$ )	$Q_i$ ( $q = 0,75$ )	$Q_i$ ( $q = 1$ )
<b>A1</b>	1,0000	0,9629	0,9257	0,8886	0,8514
<b>A2</b>	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
<b>A3</b>	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000
<b>A4</b>	0,0000	0,2231	0,4462	0,6692	0,8923

A5	0,0344	0,2123	0,3903	0,5683	0,7463
A6	0,7500	0,6824	0,6149	0,5473	0,4797
A7	1,0000	0,9701	0,9401	0,9102	0,8803
A8	1,0000	0,9204	0,8407	0,7611	0,6815

En iyi kreş tercihinin belirlenebilmesi için kabul edilebilir avantaj ve kabul edilebilir stabilite koşullarını kontrol edelim. Her iki koşulun kontrolü için gerekli hesaplamalar Tablo 9'da verilmiştir.

**Tablo 9.** En İyi Kreş Seçimi İçin Her İki Koşulun Kontrolü İçin Gerekli Hesaplamalar

Kreş	$Q_i$ ( $q = 0$ )	$Q_i$ ( $q = 0,25$ )	$Q_i$ ( $q = 0,50$ )	$Q_i$ ( $q = 0,75$ )	$Q_i$ ( $q = 1$ )
A1	1,0000	0,9629	0,9257	0,8886	0,8514
A2	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
A3	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000
A4	0,0000	0,2231	0,4462	0,6692	0,8923
A5	0,0344	0,2123	0,3903	0,5683	0,7463
A6	0,7500	0,6824	0,6149	0,5473	0,4797
A7	1,0000	0,9701	0,9401	0,9102	0,8803
A8	1,0000	0,9204	0,8407	0,7611	0,6815
<b>Koşulların Kontrolü</b>					
$Q(A^2)$	0,0000	0,2123	0,3903	0,5473	0,4797
$Q(A^1)$	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
$Q(A^2) - Q(A^1)$	0,0000	0,2123	0,3903	0,5473	0,4797
DQ	0,1429	0,1429	0,1429	0,1429	0,1429
<b>Koşul 1</b>	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru
<b>Koşul 2</b>	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru

Alternatif kreşlere ait sıralama sonuçları da Tablo 10 ile verilmiştir.

**Tablo 10.** Sıralama Sonuçları

Kreş	$Q_i$ ( $q = 0$ )	$Q_i$ ( $q = 0,25$ )	$Q_i$ ( $q = 0,50$ )	$Q_i$ ( $q = 0,75$ )	$Q_i$ ( $q = 1$ )
A1	8	6	6	6	5
A2	1	1	1	1	1
A3	7	8	8	8	8
A4	2	3	3	4	7
A5	3	2	2	3	4
A6	4	4	4	2	2
A7	5	7	7	7	6
A8	6	5	5	5	3

Tablo 9 ve 10 incelendiğinde  $q = 0$ ,  $q = 0,25$ ,  $q = 0,50$ ,  $q = 0,75$  ve  $q = 1$  değerleri için kabul edilebilir avantaj ve kabul edilebilir istikrar koşullarını aynı anda sağlayan A2 kreşinin en iyi kreş tercihi olduğuna sonucuna varılmaktadır.

## Sonuç

Kadınların iş yaşamına dâhil olması ile birlikte sahip olunan çocuğun kreş ve gündüz bakım evlerinde eğitim almasına yönelik talep giderek artmıştır. Aynı zamanda uygun kreş seçimi için öne çıkan bazı kriterler vardır. Kreş seçeneğinin giderek artması ve kriterlerin çoğalması ile birlikte uygun seçim yapmak giderek zorlaşmaktadır. Elbette ki bu kriterlerin yanı sıra çocuğun uyumu, ailenin eğitimden beklentisi gibi sosyolojik farklılaşmalar bu süreçlerde belirleyici olmaktadır. Bunun yanı sıra istatistiksel olarak en uygun seçimi yapabilmek için gerekli analizlere de ihtiyaç vardır. Hem ebeveynler için hem de kreş sahibi işletmeciler için eksiklikleri görebilecekleri bu tür araştırmalara gerek duyulmaktadır.

Bu çalışma bu eksiklikleri ortadan kaldırmak amacıyla yapılmış ve uygun kreş seçimi VIKOR yöntemi ile tespit edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda A2 kodu ile belirtilen kreş, araştırmada kullanılan öğrenci kontenjanı, öğretmen sayısı, ortalama fiyat ve şehir merkezine uzaklık kriterleri göz önünde bulundurularak en iyi seçim olmuştur. Elbette ki farklı kriterlerin ortaya konulması ile birlikte sonucun değişebileceği öngörülmelidir. İleri çalışmalarda farklı illerdeki kreş seçimi VIKOR yöntemi ile belirlenebilir veya kreş seçimi için farklı çok kriterli karar verme teknikleri kullanılabilir.

**Yazar Katkıları:** Çalışmada her iki yazar aynı oranda katkı sağlamıştır.

**Çıkar Beyanı:** Yazarlar arasında çıkar çatışması olmamıştır

## Kaynakça

- Baran, M., Yılmaz, A., & Yıldırım, M. (2007). Okul öncesi eğitimin önemi ve okul öncesi eğitim yapılarındaki kullanıcı gereksinimleri. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 27-44.
- Babacan, A. (2020). Türkiye’de orta gelir grubuna yönelik otomobil seçimi. çok kriterli karar verme yöntemi olarak VIKOR yöntemi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 293-307.
- Dinçer, S. E., ve Demir, E. (2018). Türkiye’de illerin bölgesel bazlı sosyo gelişmişlik düzeylerinin çok kriterli karar verme yöntemlerinden VIKOR metodu yaklaşımı ile analizi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(1), 55-75.
- Mercan, Y., ve Çetin, O. (2020). COPRAS ve VIKOR yöntemleri ile BIST elektrik endeksindeki firmalarının finansal performans analizi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 123-139.
- Chatterjee, P., Athawale, V. M., & Chakraborty, S. (2009). Selection of materials using compromise ranking and outranking methods. *Materials & Design*, 30(10), 4043-4053.
- Chen, J. K., & Chen, I. (2008). VIKOR Method for Selecting Universities for Future Development Based on Innovation. *Online Submission*.
- Ertuğrul, İ. ve Özçil, A. (2014). Çok kriterli karar vermede TOPSIS ve VIKOR yöntemleriyle klima seçimi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 167-282.

- Gülençer, S. (2020). Türkiye'deki mevduat bankalarının TOPSIS ve VIKOR yöntemleriyle analizi. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(1), 1-22.
- Kuzu, S. (2015). VIKOR. *Çok kriterli karar verme yöntemleri içinde* (Edt. B.F. Yıldırım & E.Öner), 117-132.
- Liang, X., Chen, T., Ye, M., Lin, H., & Li, Z. (2021). A hybrid fuzzy BWM-VIKOR MCDM to evaluate the service level of bike-sharing companies: A case study from Chengdu, China. *Journal of Cleaner Production*, 298, 126759.
- Oktay, A. (1990). Türkiye'de okul öncesi eğitim. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 151-160.
- Opricovic, S. & Tzeng, G.H., (2007). Extended VIKOR Method in Comparison with other outranking methods. *European Journal of Operational Research*, 178, 514-529.
- Opricovic, S. (1998). Multicriteria optimization of civil engineering systems. Phd Thesis, Faculty of Civil Engineering Belgrade, 302, s.
- Özden, Ü.H. (2008). Analitik hiyerarşi yöntemi ile ilkokul seçimi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. 24(1). 299-320.
- San Cristóbal, J. R. (2011). Multi-criteria decision-making in the selection of a renewable energy project in Spain: The VIKOR method. *Renewable energy*, 36(2), 498-502.
- Sanayei, A. Mousavi, S.F. & Yazdankhah, A. (2010). Group decision making process for supplier selection with VIKOR under fuzzy environment. *Expert Systems with application*, 37(1), 24-30.
- Sotoudeh-Anvari, A. (2022). The applications of MCDM methods in COVID-19 pandemic: A state of the art review. *Applied Soft Computing*, 109238.
- Titihal, R., Bhattacharya, S., & Thakkar, J. J. (2019). The distribution strategy selection for an e-tailer using a hybrid DANP VIKOR MCDM model. *Benchmarking: An International Journal*.
- Tunalı, D. (2019). Ebeveynlerin özel kreş ve anaokulu tercihine yönelik tutumlarının konjoint analizi ile incelenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. 11(20). 162-171.
- Wu, X., Liao, H., Zavadskas, E. K., & Antuchevičienė, J. (2022). A probabilistic linguistic VIKOR method to solve MCDM problems with inconsistent criteria for different alternatives. *Technological and economic development of economy*, 28(2), 559-580.
- Yılmaz, N. (2020). Türkiye'deki mevduat bankalarının VIKOR yöntemiyle performans analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2733-2748.
- Yücenur, G. N., & Demirel, N. Ç. (2012). Group decision making process for insurance company selection problem with extended VIKOR method under fuzzy environment. *Expert Systems with Applications*, 39(3), 3702-3707.

### Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

Yazılar, PC uyumlu Microsoft Office Word 2003 veya sonrası sürümler ile yazılmış olmalı, Word biçimiyle dergi sistemine yüklenmelidir. Aksi durumlarda makaleler kabul edilmeyecektir. Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumunun en son çıkardığı İmla Kılavuzu esas alınmalıdır. Diğer kurallar şu şekildedir:

- 1. Başlık:** Makale ana başlığı, 14 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve konu hakkında bilgi verici olmalıdır.
- 2. Yazar(lar)ın Adı, Adres(ler)i ve Orcid Bilgileri:** Dergide yazar ad(lar)ı yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Sırasıyla yazar(lar)ın akademik unvanı, çalıştığı kurum, e-posta adresi ve Orcid bilgileri dipnot biçiminde sayfanın altına, Times New Roman 9 Punto büyüklüğünde yazılır.
- 3. Özet, Abstract ve Anahtar Kelimeler:** Özet İngilizce ve Türkçe olmak üzere her iki dilde “Öz” ve “Abstract” başlığı altında yazılmalıdır. Çalışmanın ilk kısmında Türkçe başlık ve öze, İngilizce başlık ve öze (Abstract) yer verilmelidir. Her iki dilde hazırlanan özetler, öncesinde belirtilen kurallara göre başlıklara sahip olmalı. Öz metinleri ise 10 yazı büyüklüğünde, tek satır aralığında, her iki yana yaslı ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce hazırlanan özetlerin altına çalışmanın alanını belirtecek en az üç, en fazla beş “Anahtar Kelime” ve “Keywords” yer almalıdır.
- 4. Bölüm Başlıkları ve Numaralandırma:** Makale başlıklarında herhangi bir numaralandırmaya yer verilmemeli, sadece ilk harfi büyük ve ortalanmış şekilde yazılmalıdır. Ana başlıklar Times New Roman 12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklar 11 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve sola yaslı biçimde olmalıdır.
- 5. Ana Metin:** Hazırlanan ana metin 6000 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Sayfa yapısı A4 kağıt boyutunda, kenar boşlukları sağdan ve soldan, üstten ve alttan 3 cm, 1,5 satır aralıklı, 6 nk paragraf aralığı, 11 yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ve iki yana yaslı olacak şekilde düzenlenmelidir. Metni oluşturan kelimeler arasından birden fazla boşluk bırakılmamalı, noktalama işaretleri bir önceki sözcüğe bitişik olarak uygulanmalı, sonrasında bir harflik boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların giriş cümleleri, 1,25 cm girintiyle yer verilmeli, paragraf geçişlerinde satır boşluğu bırakılmamalıdır. Çalışma, genel kabul edilmiş bilimsel ilke ve kurallara uygun şekilde; konusu, amacı, kapsamı, yöntemi, gibi içeriğe sahip olmalıdır.

**6. Tablo, Şekil, Grafik ve Fotoğrafların Kullanımı:** Metin içinde kullanılan tablo, şekil, grafik ve fotoğraf gibi kullanımlar, metin ve sayfa bütünlüğünü bozmayacak şekilde yer verilmelidir. Şekil yazısı, şeklin altında 10 yazı büyüklüğünde koyu olarak yazılmalıdır. Eğermetnin içinde birden fazla şekil yer alıyorsa numaralı olarak verilmelidir. Şeklin adı belirtildikten sonra, şekil bir başka kaynaktan alınmış ise, alıntı yapılan kaynağa gönderme yapılır. Şekil içi yazı büyüklüğü 10 punto değerinde olmalıdır. Tablolar metin içinde, tablo yazısı tablonun üstünde ve numaralandırılarak verilmeli, içeriği tablo numarasının yanında başlık olarak açıklanmalıdır. Tablo başlıklarının sadece ilk harfleri büyük olarak düzenlenmelidir. Tabloların sağına ya da soluna herhangi bir yazı yazılmamalıdır. Tablo başlığı ve içeriği de 10 yazı büyüklüğünde olmalıdır. Fotoğraflar, şekil kullanımında belirtildiği gibi kullanılmalıdır.

**7. Metinde Kaynak Gösterme:** Dergide, atıf sistemi olarak APA 6 yöntemi tercih edilmektedir. Dolayısıyla yararlanılan kaynakların metin içinde soyad, yıl ve sayfanumarasına göre gösterilmesi (Örn.: Güneş, 2006: 2) istenmektedir.

Aynı yerde birden fazla kaynak gösterilmesine ihtiyaç duyulduğunda kaynaklar arasında alfabetik dizilime dikkat ederek noktalı virgül uygulanmalıdır. Örn.: (Akçay, 2002: 26; Güneş, 2006: 2).

İki ve üç yazarlı kaynaklar “ve” bağlacı ile yer verilmeli, üçten fazla yazarı olan kaynaklara gönderme yaparken ilk kullanımda tüm soyisimlere yer verilmeli, sonraki kullanımda ilk soyadın yanına “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.

Metinde yararlanılan kaynakların yazı veya yazarlarına doğrudan yer verildiğinde, cümle sonunda kaynağın yıl ve sayfa bilgilerine yer vermek yeterli olacaktır Örn.: Özçağlara’a göre ..... (2008: 45).

Yararlanılan bir yazarın veya yazarların aynı yıl birden fazla kaynağı bulunuyorsa eserleri ayıracak şekilde yıl bilgisinin yanına, alfabetik dizilimi dikkate alarak harf kullanımı tercih edilmelidir. Örn.: (Dağlar, 2018a: 23; Dağlar, 2018b: 564).

Dolaylı olarak bir kaynaktan yararlanıldığında şu şekilde kullanım tercih edilmelidir: (Seyidoğlu, 1987: 26’dan aktaran Usta, 2019: 56).

Alıntı 40 kelimedenden az ise cümle çift tırnak içinde belirtilmelidir,

Örnek 1. “.....” (Güneş, 2006: 2).

Örnek 2. Başar (2001) öğrenmeyi “ ” (46) olarak tanımlamaktadır.

Alıntı 40 ya da daha fazla kelimeyi içeriyor ise tırnak içinde değil normal makaledeki yazıdan ayırmak için, blockformatında, her satır soldan itibaren beş boşluk olacak şekilde yazılmalıdır.

Metin içinde online kaynak kullanımında web uzantısına doğrudan yer verilmemelidir. Aşadıda örneklerine yer verildiği biçimde kullanılmalıdır.

Örnek 1: Metin içi kullanımda: (“Hacettepe Üniversitesi”, t.y.)

Kaynakçada ise: Hacettepe Üniversitesi. (t.y.). Misyon, vizyon ve değerler. Erişim adresi: <http://hacettepe.edu.tr/hakkinda/misyonvizyondegerler>

Örnek 2: Metin içi kullanımda: (“İnternette 1 saniyede”, 2017)

Kaynakçada ise: İnternette 1 saniyede neler oluyor?. (2017, 4 Ocak). Erişim adresi:

[http://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/internette-1-saniyede-neleroluyor,XUH\\_UVqM80GODfAK20z\\_Q/mfBzmt1kgUm2CCL1b5iFfg](http://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/internette-1-saniyede-neleroluyor,XUH_UVqM80GODfAK20z_Q/mfBzmt1kgUm2CCL1b5iFfg)

**8. Dipnotlar:** Metin içinde yer verilen açıklamalara fazladan detay verilme ihtiyacı duyulduğunda (zorunlu olmadıkça kullanılmaması beklenmekte) Times New Roman 9 Punto büyüklüğünde dipnot yazılabilir.

**9. Kaynakça:** Kaynakça başlığı, ilk harfi büyük, ortalanmış, koyu, Time New Roman, 12 yazı büyüklüğünde olmalıdır. Kaynaklar arasında 1 satır aralığı boşluk bırakılmalıdır. Kaynakça kısmında metin içinde yararlanılan tüm kaynaklara yer verilmeli, metin içinde yararlanılmayan kaynaklara yer verilmemelidir. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır. Kaynaklara, ikinci satırdan itibaren 1,5 cm girinti uygulanmalıdır. Kaynak türleri aşağıda yerverildiği biçimleriyle kullanılmalıdır.

## **Kitaplar**

### **a. Kitap**

Eryılmaz, B. (2019). Kamu yönetimi. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Agranoff, R. (2007). Managing within networks: Adding value to public organizations. Washington, DC.: Georgetown University Press.

Agranoff, R. ve Mcguire, M. (2003). Collaborative public management: New strategies for local governments, Washington, DC.: Georgetown University Press.

### **b. Editörlü Kitap**

Alver, K. (Ed.). (2017). Taşra halleri. Konya: Çizgi Kitabevi.

### **c. Kitap İçerisinde Bölüm**

Acar, M. (2003). Sektörlerarası işbirliği, ittifak ve ortaklıklar. M. Acar ve H. Özgür (Ed.), Çağdaş kamu yönetimi –I kitabı içinde (s. ). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Agranoff, R. (2014). Bridging the theoretical gap and uncovering the missing holes. R. Keast, M. Mandell ve R. Agranoff (Ed.), Network theory in the public sector building new theoretical frameworks kitabı içinde (s. ). New York ve London: Routledge.

### **d. Çeviri Kitap**



Comte-Sponville, A. (2015). Büyük erdemler risalesi (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

**e. Doğrudan Yazarı Belli Olmayan Kitap**

TÜİK (2019). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları. Ankara.

**f. Makale (varsa doi numaraları makalelere eklenmeli)**

Bat, M. (2015). Plastik kapak toplamaya yönelik kurumsal sosyal sorumluluk kampanyalarının karşılaştırmalı analizi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 8 (15), 1-17.

Uzun, A. ve Ersavaş Kavanoz, S. (2018). Katılım ve etkinlik boyutları açısından kent konseylerinin değerlendirilmesi: Trabzon büyükşehir kent konseyi örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9 (23), 251-271.

Bevir, M. ve Richards, D. (2009). Decentring policy networks: A theoretical agenda. Public Administration, 87 (1), 3-14. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2008.01736.x>

**g. Tez, Rapor ve Proje**

Eken, M. (1993). Kamu yönetiminde açıklık ve bilgi edinme hakkı (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

WWF (2012). Türkiye'nin ekolojik ayak izi raporu. İstanbul: Ofset Yapımevi. Eraydın,

A., Türel, A., Uzun, N., Köroğlu, B. A., Ataöv, A. ve Erkus Öztürk, H.

(2008). Kentsel bölgeler için yeni örgütlenme modelleri ve gelişme stratejileri: Türkiye'de yeni dönemde ortaya çıkan kentsel bölgelerde rekabetle sosyal bütünleşmeyi uzlaştıran çokkatmanlı yönetim modellerinin geliştirilmesi. Ankara: TÜBİTAK (Proje No: SOBAG- COST 105K001).

**ğ. Bildiri**

Memiş, L. ve Küçük, H. (2018). Akıllı kentler ve yaşam laboratuvarları (living labs): Başakşehir yaşam laboratuvarı örneğinde bir inceleme. III: KENTFOR'da sunulan bildiri, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Köseoğlu, Ö. (2011). Kent konseyleri müzakereci demokrasi için bir fırsat mı?. E. B. Keskin (Yay. haz.). Kent Konseyleri Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2011, Bursa, Bildiriler kitabı içinde (s.323-335). Bursa: Burfaş.

**h. Online Kaynak**

Price-Robertson, R., Bromfield, L. ve Lamont, A. (2019, Ağustos). International Approaches To Child Protection. Erişim adresi: <https://aifs.gov.au/cfca/sites/default/files/publication-documents/cfca-paper23.pdf>.

TÜİK (2018, Aralık). İstatistiklerle Çocuk. Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>.

**Not:** APA 6 ile ilgili diğer detaylar için bkz. Bilimsel Yayınlar Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları, [http://www.tk.org.tr/APA/apa\\_2.pdf](http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf)

APA'nın genel özellikleri bölümünde örnek olması amacıyla verilmiş olan referanslardan bir kısmının gerçek referanslarla ilgisi yoktur. Bu referanslardan bir kısmının bulunması gerçek olmadıklarından dolayı mümkün değildir.

**Ayrıca makaleyle ilgili aşağıda yer verilen başlıklar altında bilgiler talep edilmektedir. Etik Beyanı: TR Dizin kriterleri gereği aşağıda yer verilen içeriği kapsayan makalelerden Etik Kurul İzni talep edilmektedir. Etik Kurul İzni gerektiren çalışmalar:**

Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar

İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması, İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,

Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

Yukarıda belirtilen içeriği sahip çalışmalardan, makale yayınının başvurusunda ilgili etik kurulundan gerekli izinlerin alınması gerekmektedir.

2020 yılı öncesi gerçekleştirilen araştırmalarda etik kurul izni istenmemektedir. Fakat bu durum makale içerisinde belirtilmelidir.

**Yazar Katkıları:** Gerçekleştirilen araştırmada yer alan araştırmacıların katkı durumları ayrı ayrı belirtilmelidir. Örneğin bu çalışmanın ilk iki bölümünde birinci yazar ....., alan araştırmasının gerçekleştirilmesinde üçüncü yazar ..... Ve elde edilen verilerin analizinde ise ikinci yazar ..... katkı sağlamıştır.

**Çıkar Beyanı:** Yazarlar arasında çıkar çatışması olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca destek alınan kurum belirtilmelidir.

**Teşekkür:** Gerçekleştirilen araştırma sürecinde katkısı olanlara teşekkür ifadeleri burada belirtilebilir.

### **TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri (Etik Kurallar) 2022**

- i. Dergi sayılarını, yıl içinde ilan ettiği aralıklarla ve **zamanında yayınlanmalı** ve TR Dizin Online Dergi İzleme Sistemi'ne (ODİS) yüklenmelidir. Zamanında ve düzenli olarak yüklenmesi konusunda sorumluluk dergi editörlüğüne aittir. Zamanında sayılarını yüklemeyen dergiler TR Dizin'e kabul edilmez.
- ii. Enstitü ve kapsamı geniş dergilerde alan editörleri bulunmalıdır.

- iii. Dergilerde yayın diline uygun dil editörleri olmalıdır. İlgili dilin yazım kurallarına uygunluğuna dikkat edilmelidir.
- iv. Yayın ve Danışma Kurullarında kurumsal dağılım olmalı ve yayın kurulu en az 1/3 farklı kurumlardan oluşmalıdır. Kurul üyelerinin çalıştıkları kurum isimleri ya da en az şehir, ülke bilgileri yer almalıdır.
- v. Editör ve yayın kurulu üyelerinin alanlarında yetkinlikleri, yayınları vb göz önüne alınmalıdır.
- vi. Farklı kurumlardan alanına uygun hakem atanmalı, tarafsızlık ve çeşitlilik ilkelerine dikkat edilmelidir.
- vii. Dergide yayınlanmış makalelerde kurum ve yazar çeşitliliğine özen gösterilmelidir.
- viii. TR Dizin, bilimsel süreli yayıncılıkta etik güvence oluşturmak amacıyla, Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) "Dergi Editörleri için Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama Rehber İlkeleri" ve "Dergi Yayıncıları için Davranış Kuralları" ilkelerini benimsemektedir. TR Dizin kriterleri gereği, dergiler tarafından COPE ile birlikte uluslararası standartlara uyulması, editörlerin, her bir araştırmannın, ilgili kurul ve komisyonlar tarafından araştırma öncesinde onaylandığından emin olmaları ve belgeleri talep etmeleri beklenmektedir. Bu kapsamda, dergilerde aşağıdaki hususlara uyulmalıdır:
  1. **Etik kurul izni gerektiren**, tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için (etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.
  2. Etik kurul izni gerektiren araştırmalarda, izinle ilgili bilgilere (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde, ayrıca makalenin ilk/son sayfalarından birinde; olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmelidir.
  3. Dergi web sayfasında, makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeyeyerek verilmelidir.
  4. Dergi web sayfasında, hakem, yazar ve editör için ayrı başlıklar altında etik kurullarla ilgili bilgi verilmelidir.
  5. Dergide ve/veya web sayfasında, ulusal ve uluslararası standartlara atıf yaparak, dergide ve/veya web sayfasında etik ilkeler ayrı başlık altında belirtilmelidir. Örneğin; dergilere gönderilen bilimsel yazılarda, **ICMJE** (International Committee of Medical Journal Editors) tavsiyeleri ile **COPE** (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.
  7. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.
- ix. Derginin her bir sayısında yer alacak makale sayılarının orantılı olmasına dikkat edilmeli, sayı/cilt arasındaki makale sayısı dengeli olmalıdır.
- x. Bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırma makalesi, fen bilimleri konu alanı için toplam

bilimsel makale (araştırma, olgu sunumu, derleme) sayısının en az %50'sini oluşturmalıdır. Sağlık bilimleri, diş hekimliği ve eczacılık konu alanları için, bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırmayazısı en az 12 olmalıdır.

- xi. Dergide, makale yazım kuralları ayrıntılı biçimde verilmeli ve makaleler bu formata **kesinlikle** uygun olmalıdır. Örneğin; tablo, şekil, başlık, alt başlık, öz, kaynakça yazımları gibi.
- xii. Dergide, “**yayın politikası**” başlığı altında, dergi yayın süreci ve politikası (açık erişim bilgisi, varsa ücret ve ücretlendirme politikası, makale değerlendirme süresi ve süreci gibi.) ile ilgili ayrıntılı bilgiye yer verilmelidir.
- xiii. Makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer verilmelidir.
- xiv. Her yıl bitiminde yeni bir cilt numarası ile başlayan dergilerde sayfa numaraları, ilk sayıda 1’den başlamalı ve aynı cilde ait diğer sayılarda birbirini takip etmelidir. Cilt olmaksızın sayı numarasıyla yayınlanan dergilerin her sayısında sayfa numarası 1’den başlayabilir.
- xv. Hakem sayısı her makale için, farklı kurumlardan olmasına özen gösterilerek, en az iki olmalıdır.
- xvi. TR Dizin kapsamındaki tüm dergilerden (*kabul edilen, değerlendirme için beklemede olan ya da yeni başvuran*) 2021 yılı için istenecek hakem raporu sayısı ve ilgili makaleleri dergi tam sayı PDF’sinin yüklenmesi sonrasında sistem tarafından belirlenecektir. Hakem raporları, dergisayısındaki toplam makale sayısının (2 taneden az olmamak koşulu ile) %15’i kadar olacaktır. Örneğin, bir sayıda 10 makale yayınlanmış ise; 2 makale için, 20 makale yayınlanmış ise; 3 makale için hakem raporu yüklenecektir. Ayrıca ilk sayıdan bir adet ret makale hakem raporu talep edilecektir. Hangi hakem raporlarının isteneceği, dergi sayısı yüklendikten sonra “hakem raporları” sekmesinden görülebilir. Komite tarafından ayrıca hakem raporu talep edilmesi durumunda aynı yöntemle ODIS’e yüklenmelidir. Hakem değerlendirme raporları, şekil incelemesinin yanı sıra, bilimsel değerlendirme yapıldığını gösterecek biçimde olmalıdır (seçimli hakem formu, makale üzerinde hakem notları, değerlendirme formunda bilimsel değerlendirme notları gibi). [*\* ilgili makale için, tüm hakem değerlendirme sürecini gösteren PDF dosyası halinde (makalenin ilk başvuru yapılan hâli, 1. hakem görüşü, 2. hakem görüşü, varsa düzeltmeler, hakem isimleri, kurumları ve değerlendirme tarihleri görülecek biçimde ve mümkünse imzalı) yüklenmelidir*].
- xvii. Dergide, birleşik sayı basımı, 3 yıl içinde ardışık 2 sayı için yalnızca bir kez yapılabilir.
- xviii. **Özel** sayı ya da **ek sayılar** da kriterlere bağlı olarak değerlendirilir. Ayrıca;
  1. Ek veya Özel sayı: Bir derginin normal aralıklarla çıkarılan düzenli sayılarına ek olarak

yayınlanan sayılardır. Kongre/sempozyum vb etkinlik bildirilerinden veya belli bir konudaki makalelerden oluşmalıdır.

2. Ek veya Özel sayıdaki sayfa numaraları, yıl içindeki düzenli sayılardan farklı şekilde numaralandırılmalıdır.
3. Ek veya Özel sayı adedi; normal periyodun 1/3'ünden fazla olamaz. Kongre bildiri özetlerini içeren özel sayılar bu kapsama dâhil edilmezler.
4. Ek veya Özel sayıda yayınlanan olgu sunumları, derleme ve araştırma makalesi oranları (kongre özetleri hariç), diğer sayılarda yayınlanan makale oranlarına dâhil edilecektir.
5. Armağan sayıları, özel veya ek sayı statüsünde kabul edilmez. Normal sayı olarak numaralandırılmalı ve yüklenmelidir.
6. Kurala uygun yayımlanmayan Ek veya Özel sayılar olması durumunda dergi dizinden çıkarılacaktır.